NAÎMÂ
TÂRİHİ

ALTINCI CİLD

Yazan: Naîmâ Mustafa efendi

Çeviren: Zuhuri Danışman

Vahit ... Kütüphanesi
... Müdürlüğü
Sayı : 1116

ZUHURİ DANIŞMAN YAYINEVİ
P. K. 485. Büyük Postane
İstanbul.

KARDEŞ MATBAASI, İstanbul — 1969

تاریخ نعیما
روضة الحسین فی خلاصة
اخبار الخافقین

TÂRÎH-İ NAÎMÂ

Ravzat-el- Hüseyn fi Hulâsat
Ahbâr el - Hafıkayn
Cild-i Sadis

(Altıncı cild)

METİNDEKİ İŞÂRETLER HAKKINDA İZÂHAT

(S.B) Bu cildin, yani altıncı cildin sözlüğüne bakınız, demektir.

(1.S) Birinci cild sözlüğüne bakınız demektir.

(2.S) İkinci cild sözlüğüne bakınız demektir.

(3.S) Üçüncü cild sözlüğüne bakınız demektir.

(4.S) Dördüncü cild sözlüğüne bakınız demektir.

(5.S) Beşinci cild sözlüğüne bakınız demektir.

NOT: Yanında işâretlerden hiç birisinin bulunmadığı kelimelerin mânalarını da, altı cildin sözlüklerinden herhangi birinde bulmak mümkündür.

Cild-i Sâdis ez Târih-i Naîmâ

(Naîmâ tarihinden altıncı cild)

Bismi'llâhi'r - Rahmâni'r - Rahim

Vakaayi-i Sene Hams ve Sittin ve Elf

(Bin altmış beş senesi olayları)

(Hicrî 1065 senesi Muharrem ayının birinci günü, milâdî 1654 senesi kasım ayının onbirinci çarşanba gününe rastlar)

Mısır Memleketi
Ahvâli :

Mısır Vâlisi Haseki-Mehmed paşanın selâm çavuşu Boşnak-Mustafa çavuş ki, mûtad üzre çok para verüb Habeş Beylerbeyisi olmuştu, ülkenin zabtı içün kethüdâsını gönderdi. Kethüdâ, Habeş Beylerbeyilerinin merkezi olan Sevâkin'e varub, hükûmet makamında oturunca eziyet ve zulma başladı. Hadden aşırı zulüm yapınca Habeş halkı adı geçeni kovdu. Sonra paşa, kendü vardıkta Habeşliler, Habeş meliki olan hiristiyandan asker alub, Habeş patriklerinden Şeyh Men adlı hıristiyan çok askerle gönderilüb Habeşi zabt ve isyan edüb, paşayı dahi kovub uğrattılar.

Mısır Vâlisi Mısır beylerini ve âyânını toplayub meşveret eylediler Çün harem tavâşilerinden (hadım) azadlulardan otuzdan fazla hadım ağalar ki Mısır'da oturub, her biri İstanbul'dan getirdikleri paradan başka, Mısır'da köy

ve para gibi geçinme vasıtaları edinüb pâdişâh sâyesinde memnun ve adamları ile refah içinde idiler. Bazı sebeblerle Mısır askeriyle aralarında ayrılık düşüb, zamanla soğukluk arttı. Hased yüzünden ağalarm rahat ve nimet içinde geçinmelri, asker zümresine ağır gelmişti. Habeş tarafına asker göndermek lâzım gelince, Mısır kulları (askerleri), hep bir ağızdan:

«Biz, Hac emîri hizmetine ve hazine getürmeğe memuruz. Boş değülüz. Tavâşilerin (hadımların) devlet nimetine garkolmuş bu kadar askerleri vardır. Bu işi de onlar görsün!?»

deyu çekindiler. Bu yüzden Mısır askeri ile ağalar ve onların adamları arasındaki nifak ve ayrılık meydana çıkub kavga, birbirini öldüresiye boğuşmaya varub arada birkaç adam öldü. Sonra, fesadı ortadan kaldırmak içün, yine vâli tarafından ağalardan ve adamlarından bâzıları ibrim adiyle taşraya gönderildi.

Eski darüssaâde ağası Taşyatır-Ali ağa ile müsâhib (I.S) Maksud ağa nezâketle Mısır'dan ağırlıksız olarak Şam'a geldiler. Oradan da İstanbul'a gelüp, südde-i seniyye-i şehriyârîye (pâdişâhın eşiğine) bildirüb, Mısır askerinin küstahca tutumundan şikâyet ettiler. Bu hoş olmayan olaydan, bütün pâdişâh yakınları, müsâhibler, darüssaâde ağası ve diğerlerinin hatırları kederlendi. Fakat asr, müdârâ (I.S) asrı olmakla, geçen geçmiştir şeklinde mecburen susmak icabetti. Fakat bu fesada cür'et, Mısır vâlisinin bilmezliğe gelmesinden, belki de gizlice kışkırtmasından olduğu pâdişâh yakınlarının malûmu olmakla, bu kin, içlerinde gizli kalıp, sonunda Haseki-Mehmed paşayı Sultanın kahredici kılıcıyla tepelediler. **(Kötü fiillerden ve amellerin cezalarından Allaha sığındık)**

Mührün İbşir Paşaya Ulaşması Ahvâlinin Tafsili ve Uydurma Sözlerin Çıkışı :

Müverrih, bu ahvâli bir mıkdar genişletüp der ki, Darüssaâde ağası Bayram ağanın ve pâdişâh yakınları-

nın reyiyle mührü şerifin **(pâdişâh mührünün)** İbşir paşaya verilmesinin kararlaştırıldığı evvelce yazılmıştı. İstanbul'da kaymakam kim olur diye istişâre olundukta, Melek-Ahmed paşa Melekî hatuna bir mülkünü temlik edüb **(S.B)** satmış ve, parasını aldığına dair senedini göndermişti.. Melekî hatunun şefaati ile kaymakamlık Ahmed paşaya verildi. Müftü efendi, asrın diline ve devletin gerektirdiği hususlara vâkıf idi. Sadrâzamın seçilmesinde darüssaâde ağasının fikrine, Derviş paşanın vasiyetine uyduğu gibi, Melek-Ahmed paşanın kaymakamlığa tercihinde de elbirliği yapmıştı.

Debbağ paşanın bacanağı, öldürülen Mûsa paşanın birader-zâdesi ve hem de damadı olan birinci mirahor, Enderûn ağalarının kuvveti ile Derviş paşanın sıhhatı zamanında büyük mirahorluk mansıbını pâdişâh hattı ile almıştı. Kendinden evvel mirahor Abaza-Ahmed ağanın eli boşa çıkınca Derviş paşa, adı geçeni tehdid edüb ve paylayub «Şekerpârenin malı sizi böyle kudurttu!» deyince, Mehmed ağa, tekrar hatt-ı hümâyûn getürüp, Derviş paşaya rağmen mirahorluğu zabtetmişti. Derviş paşa da çaresiz mirahorluğu ona bırakıp Ahmed ağaya vezirlik alıverip kubbealtı veziri yaparak **(bakanlar kurulu üyesi)** ona sahib çıkmıştı.

Adı geçen mirahor Ahmed ağa hareketli ve tamahkâr bir adam olmakla, mirahorluğun bu kadar bin kuruş senelik gelirine kanaât etmeyüb, mührün İbşir paşaya gönderilmesi kararlaştırılınca dörtbin kuruş vererek, mührü İbşir paşaya götürmek vazifesini elde etmişti.

Altı nefer ile yola düşüp Haleb'e vardı. Başında kırmızı külâh, bölük-başı kıyafetinde yol elbisesiyle İbşir'in huzûruna girdi, mühür teslinm edinceye kadar, İbşir ayağa kalkıp karşıladı ve memnun bir çehre ve ululayarak mührü alup koynuna koyduktan sonra makamına oturub, kaşlarını çatub vezirliğini takındı. Mirahor ağa da karşısında ayak üstünde dururdu. «Şimdi, otur deyüb iltifat eder ve yalnızca sohbetler ederiz» ümidiyle beklerken hemen İbşir paşa başını kaldırıp, mirahora gazab ile bakup hitâb etti:

— Eski usul mührü şerîfi ser bevvâbân-ı dergâh-ı âlinin **dergâh-ı âli kapıcıbaşısı)** kırk nefer üsküflü (5.S) kapucular ile getürmek iken, bre hovarda seyis!. Sen kendi akranın birkaç rezil ile binüb bu levend kıyafeti ile mührü getürmek neden icab etti? Ve başına sardığın kırmızı mukaddemi, ve levend elbisesini çıkarmadan bu kıyafetle huzûruma gelmekten niçün korkup utanmadın?

deyu pek çok azarladı.

Mirahor ağa senli benli olmak niyetinde olup, «mührü getürdüm» deyü keyfinden, kusuruma bakmak değil türlü türlü ikram ve iltifatlara mazhar eder düşüncesinde iken, ilk ağızda bu azametlû azarlamayı görünce aklı başından gidüb, kendine titreme gelip korkusundan cevap vermeğe muktedir olamayıp, yutkundu durdu. Bir zaman daha vakarlı vezir başını önüne eğdikten sonra kaldırıp:

— Doğru söyle! Mührü buraya getürmek hizmetini niceye aldın (**kaça aldın?**) doğru söylemezsen seni katlederim!

dedikte mirahor söğüt yaprağı gibi titreyüp:

— Sultanım, yedi sekiz kese (5.S) verdim.

dedi. İbşir paşa dahi:

— Gerçeksin.. Senden evvel bana haber geldi, dedi. Sonra:

— Ya bu akçaları kime verdin?

dedikte, verdiği yeri söyledi. Tekrar hitab edüb:

— Ya benim hısımımın yeri ki, mirahorluktur, anı niceye aldın idi? Onu doğru söyle!

dedikde:

— Yirmi kese verdim.

dedi. Tekrar biraz payladıktan sonra bir sade hil'at giydirüb aşağı rütbede olan ağalarının birine konak tâyin edüb bir daha huzûruna getürtmedi ve geri dönüp İstanbul'a gitmesine dahi izin vermeyüb, mahzun ve hakarete uğramış olarak yanında alıkoydu.

İbşir paşa der-i devlete (**devlet katına**) mektup yazub:

«Bu taraflara pek çok zamanlardanberi mühür sahibi bir vezir

(sadrâzam) çıkmamakla, bu diyârın ahvali fazla ihtilâle uğramış ve karışmıştır. Bu taraflara nizam vermek çok ehemmiyetlidir. Binaenaleyh bu tarafların ihtilâlini def'edüb tam nizam verdikten sonra İstanbul tarafına varırız.»

deyu ağır hareketini açık kelimelerle bildirdi. İbşir'in kâğıdı geldikte işbilir devlet adamlarına dehşet ve korku ve mührün İbşir'e gönderildiğine pişmanlık geldi. İbşir'in gelmesini istemeyenler ise:

«Burada Murad paşa gibi bir şanlı vezir dururken İbşir'e mühür gönderilmesinin ne münasebeti vardı? Pâdişâh yakınları ile müftü efendinin birleşmeleriyle olmuş bir kötü tedbirdir. Kimbilir sonunda ne rezâlet olacaktır.»

deyu dedikodular çoğaldı. Vakıâ darüssaâde ağası ve müftü ıstıraba düştüler. Tekrar konuşulup:

«Acele gelesin! Tehir ve behâne etmeyesin!»

deyu tekrar hatt-ı şerif **(pâdişâh yazısı)** ile haseki ağa gönderildi. Müftü ve diğer İbşir'in taraftarları da mektublar yazub:

«Bir saat evvel teşrifiniz gayet mühimdir. Umumiyetle memaliki mahrusanın (Osmanlı ülkesinin) intizamı içün bu taraftan tedbir ve tedârik etmeniz münasibdir. Etrafın nizamı adıyla sâhib-i mühr'ün (sadrâzamın) hiç bir suretle taşrada gezmesi lâyık ve uygun değildir. Başka düşüncelerle mübârek hâtıra birşey gelmesün!»

deyu, onu mutmain edecek sözler ile yeminler yazub gönderdiler. Haseki ağa dahi varub süratlendirmek istedikde haseki yi paylayub:

«Baka bre bostancı! Siz beni diğer vezirler gibi mi zannedersiz? Acele ile İstanbul'a varayım ve orada iş gören kuyrukların fermânı altına mı gireyim? Otur diyeler oturayım, kalk diyeler kalkayım?! Mademki mühür bana gönderildi, bugün vezîr-iâzamım! Mısır ve Bağdad'a varıncaya kadar, Halep, Şam ve Anadolu ve diğer kasabalar umumiyetle fitne ve ihtilâl içindedir. Bu ihtilâlleri defetmeden İstan-

bul'a varmanın faydası nedir? Bunlara gereği gibi nizâm verüb sonra varırım! İşittim, pâdişâhımın devletine içeriden ve dışarıdan nice kimseler saldırmış.. Ve saltanat ırzını ihlâl eden tavırlar çoğalmış.. Bütün mansıbları (yüksek memuriyetleri) ve hizmetleri rüşvetle verirlermiş.. Çörçöp, subaşılığına varıncaya kadar rüşvetle verilüb, devlet nizâmına muzır harekete nihayet yokmuş.. Bu tarafda olan karışıklık defolub biraz sonra varırız. Ol tarafda dahi tekmil devlet nizâmına çalışırız. Edebi olmayanları terbiye eder, herkese haddini bildiririz.»

«İnşâallahu taâlâ bu tarafların ihtilâlini def'ettikden sonra veririz!»

deyu korkunç haber ile haseki ağayı yolladı. Haseki etek öpüp çıktı. Mirahor ağaya varub:

«İstanbul'a mektub verirmisiz?»

dedikde, mirahor yaka silküb:

«Allah göstermesün! Kaç başım vardır ki mektub yazam? Hâlimi ve zilletimi gördün. Var gördüğün gibi söyle!»

dedi. Bundan sonra İbşir paşa, evvelce kendisiyle anlaşıp iyi geçinen sipâhi tâifelerine, alay beğlerine ve beylere ve kethüdâ yerlerine (4.S) ve yeniçeri serdarlarının meşhurlarına adamlar gönderüb dâvet mektubları gönderdi. Ve şöyle tenbih eyledi ki:

«Toplantı yeri Konya sahrâsıdır. Herbiriniz beşer onar adam ile yüksüz olarak toplantı yerine gelüb bize katılasız. Rüşvetin kaldırılması, zulümlerin def'edilmesi ve devlet işlerinin düzeltilmesi için meşveretimiz vardır. Ve şöyle bilinsün ki, sipâhilerin çalıklarını (S.B) düzeltüb, veledeşlerini (4.S) verüb, gulâmiyelerini (3.S.) alıveririm. Fakat hizmet ve mülâzimet (stajyerlik) viremem. O dereceye kanâat itsünler. Yeniçerilere dahi kanun gereğince kulluklarını veririm. Ve altunu yüzyirmi akçaya, kuruşu seksene olmak üzre ve onu bir dirhem çil akça ile ulûfelerini taksit taksit öderim. Mansıbların ve gediklerin rüşvetle satılmasını âlemden kaldırırım.»

deyu haberler gönderdi.

Mühür İbşir paşaya vardıkda adamlarından ve hizmetkârlarından kendisinin sır dostu olanlar ve akıl danıştıkları nasihat edüb:

«Devletlû! Sen bu kadar senedir yüksek makamlarda bazunun zoruyla gezüb, kendi arzunla azlolunmağı kabul ettiğin yoktur. Sadrâzamlık makâmına gelen vezirlerden korkub, kendini muhafaza içün, hesabsız bu kadar bin adam besleyüb, yakamızı ele vermiyelim deyu topluca bulunarak celâlî adıyla meşhur olduk ve pâdişâh yanında itaatsızlıkla tanındık. Bunda şüphe yoktur. Adl, adalet îfâsı, ve rüşveti kaldırmak, memleketi düzeltmek âvâzesi yayup, boş lâkırdı ile aldatup, âvâmın akıllarını uğurlayup, yalancı velvele ile çeşitli haşaratı üzerimize üşürdük.. Tarhuncu paşadan sonra dilediği gibi mutasarrıf ve müstakil bir vezir gelmedi. Ve gelenler de makamında çok eğlenmedi. Ve kâh İstanbulda ve kâh taşrada ve etrafda korkunç işler engelleri zuhûr etmekle bize karşı bilmemezlikten gelindi. Ve illâ vakıt müsaid olaydı ve devlet büyükleri toplanabileydi saltanat ileri gelenlerinin, kökümüzün kazınması içün ne tuzaklar kuracaklarını Allahı taâlâ bilürdi. Bugüne gelinceye kadar olan ahvâlimiz pâdişâhın kulağına ulaşmıştır. Devlete karşı olan sadakat veya serkeşlik ve hıyânet, zerre kadar unutulmaz. Zamanında mükâfatı veya cezası verilir. Allaha hamdolsun şimdi felek arzunuza göre dönmektedir. Bir fitne çıkarmaktan çekinin. Kolaylıkla szi İstanbul'a götürüp tuzağa düşürmek isterler. Dikkatli olun. Devlet büyüklerinden size taraftar olanların sevkile geçmiş suçların affolunup, sizden dâvânıza uygun faydalı hizmetler beklerler. Şimdi mührü ayağınıza gönderdiler. En mühim ve en lâzım olanı budur ki, devlet tarafından gelebilecek şer, hiyle ve zararlı hususları güzel tedbir ile def'etmedikçe İstanbul'a girmeyesiz. Ve pâdişâh tarafına hulûs ve itaât gösterüb işlere iyi niyetle yapışıp, eski hâli terkedesiz ki, zor ve gurur ile tutulan iş netice vermez.»

dediler.

Haleb dışında Şeyh Ebubekir tekkesinin şeyhi Mustafa dede ki, temiz itikadlı ve saf gönüllü bir ihtiyar idi, paşanın kendisine karşı iyi inancı olduğundan, sonradan onu yanında İstanbul'a götürmüştür, adı geçen aziz **(Mustafa dede)**

ve Haleb âyânından birkaç tecrübe görmüş akıllı kimse, paşanın adamlarından bu nasihatı edenlerle birleşüb böylece nasihat etmişlerdi.

Müsteşarların sözü, doğruluk ve iyi istekleri bakımından paşayı uyarmaları hakikata uygundu, fakat, paşanın akıl hocalarının, devlet işlerinin inceliklerine vukûfları, asrın mizâcına uymak husûsunda ve alınacak tedbirlerde maharetleri olmadığından, bu tedbirlerin alınmasında ne şekilde hareket olunacağını bilemeyüb, lâyık olduğu gibi tedbir alamadılar. Ve işlerin yularını yanlış tutup kurtuluş yoluna gidemediler. Nitekim aşağıda anlatılsa gerekdir.

İbşir paşanın ise ahvâli ve huyları yukarıda yazılmıştı. Ümmice bir ahmaklık sertliği, âmiyâne ve soğuk sofuluk bulanıklığı ile karışık bir tuhaf gidiş sâhibi idi. Vezirlik gururu ile dünya ve mâfîhâye hor baktığından kendine güveni istidadından fazla olub, rüstem destanı bin büyük vezirlerin baht bazusunu kıran sert devlet yayını, bazusunun gücüne kıyasla kepaze görürdü. Hareketlerinin ve fiillerinin neticesi tamamen devlet adamlarını kahretmek, para toplamak ve hainlerin terbiyesi ve zâlimlerin musallat etmek iken, iddiası ve sözleri rüşveti kaldırmak ve hak ve adaleti yerine getirmeğe müteallik olub, sözü işine uymaz bir devletlû idi. Eziyeti ve zulmü ile dünyayı halkın başına dar etmiş iken «bu dünya mâmur olursa bizim elimizle olur, devlete nizam verirsek biz veririz» deyüb gûya lisân-ı hal ile «eğer âhir zamanda bir mehdi varsa biziz!» dâvâsını eyleyüb halktan utanmaması, akıllı kimseleri hayrete düşürürdü.

Hele kendisi, sözü işten ayırdetmez bir ümmi (**okuyup yazma bilmeyen**) devletlû.. Ne söylerse söylesin, ahvâlinin çoğunu devlet merkezinde olan tedbirli kimseler ve pâdişâh bilirdi. Ve mührü maslahat icâbı göndermişlerdi. Fakat kendi kapusunda (**mâiyetinde**) ve Halebde, İstanbul'da olan halkın çoğu, bu çeşit zulüm eserleri görüp dururken «İbşir paşa sâlihlerden, belki evliyâ zümresindendir. Bir iş gelürse ancak bunun elinden gelür!» deyu fasid bir inanışa düşmüş-

lerdi. Ondan iş uman kimselerin dahi ahmaklıkları garip görünüşdür.

Velhasıl bu çeşit tabiat ve huy gereğince kendi aklına gidüb, evvelce anlaştığı beyler, sipâhiler ve zorba gürûhunu işin yürütülmesine âlet ve kendini korumak içün kafadar olmağa dâvet etti. Aynı zamanda, devlet-i âliyyenin, kabul ve müsaade etmesine tahammülü olmayan, aldatıcı vaadlerle bir alay haşeratı başına topladı. Sözünde durmanın ve sebepsiz düşmanlığın tehlikeli sonucunu düşünemedi.

Şam, Haleb ve Bağdad eyâletlerini dahi kendi hevasında olanlara vermiştir. Nitekim tafsili gelse gerekdir.

Beri tarafta Haseki ağa korku içinde İbşir'in yanından çıkub İstanbul'a geldi. Paşanın kâğıtlarını verüb, görüb işittiklerini nakir ve kıtmir **(iğneden ipliğe kadar)** anlatınca, devlet adamlarının can başlarına sıçradı.

«Bunun maksadı isyan ve taşkınlıkdır.»

deyu karar verdiler. Darüssaâde ağası ve pâdişâh yakınları henüz dünya ahvâlinin inceliklerine bir hoş muttali olmadıklarından (bilgili olmadıklarından) ve çokluk tecrübeleri de geçmediğinden kendilerine ıstırap düşüp müftü efendiye:

«Sen, (defterdar sadrâzam olamaz. Halk mührü ona çok görür) deyüb İbşir'i öne sürdün ve mâkûldür dedin. İşte şimdi itâattan çıkıp büyük belâ oldu. Bizleri de bu hususta kendine tâbi eyledin!»

deyu payladılar. Fakat molla (şeyhülislâm) biraz zamanı tecrübe etmiş, tevârih (tarihler) görmüş, geçmiş devletlerin içyüzüne vukûf (bilgi) hâsıl etmiş, sebatkâr huylu olmakla, içinde gizli olan sıkıntıyı kat'iyyen meydana vurmayıp darüssaâde ağasına:

«Oğlum, elem çekmen! Pâdişâhın harem-i hâsdan (I.S) çıkma bu kadar yıllık yüksek şanlı bir vezir, bilhassa mühr ile ikram oluna.. Asl olmak ihtimâli yoktur .Ve bunun benzeri olmamıştır. Gelmekte acele etmedi deyu halkın uydurma sözlerine ehemmiyet vermeyüp

vekar ile muamele eylen.. Devlet-i âliyye öyle bir çekici girdabdır ki (S.B) sadrâzamı bu kadar ağır kapu ile (mâiyet adamları ile) taşrada eğlendirmeyüp ister istemez bu tarafa çeker.»

deyüb teselli verdi. Ama söz bir değil ki.. Devlet adamlarının halkın ağzını tutması zor:

«Bu devletin ahvâli nice olur? İşte mührü verdikleri adam dahi isyan edüb gelmedi. Bunun çaresi şu idi, bu idi.»

deyu, vazifesi olmayan sözlere karışub boşboğaz çok olmakla çeşitli dedikoduların yapılmasına sebeb oldular. Bu sırada başta olanların direği, Moralı Defterdar ki işlerin idaresi ona bırakılmıştı, o dahi şimdi baş-muhasebeci olan eski reis Motufancı-Mehmed efendiye uyup, her işde ona akıl danışırdı. Kaymakam Melek-Ahmed paşa da mevkufatçı ile meşveret edüb onun doğrudur dediği işleri defterdara havale eder ve onun eliyle yürütürdü.

Velhâsıl, işlerin yürütülmesi mevkufatcı'nın elinde idi.

Muharrem ulûfesini, ahvâlin ihtilâli dolayısiyle ödeyemedikleri içün iç hazineden (pâdişâhın şahsına mahsus hazine) ikiyüzelli kese isteyüb aldılar. Akıllı geçinen bazı gafil kimseler mevkufatçı'ya:

«Anadolu elden gider! İbşir'in hareketi yamandır. Buna ilâç budur ki durmadan Bağdad, Şam, Mısır ve diğer eyâletlere emirler gönderilüb (İbşir âsidir, anın tarafından her kim gelirse içeriye koymayasız! Ve sizi azlederse devletce azledilmiş sayılmazsız. Eyâletlerinizi muhafaza edesiz) denilmektir. Ve illa adamlarını eyâletlere tâyin edüb yerleştirirse hâl müşkül olur.»

deyu «bu tedbiri acele olarak almak vâcibdir» dediler. Mevkufatcı yoluyla bu tedbir Melek-Ahmed paşaya arzolundu. Paşa cevap verüb:

«Ben bu sözü kime söyleyeyim ki, söz söylenecek sebat sahibi bir adam yoktur. Söylesem dahi (sen mührü istiyorsun) deyu garazıma verirler.»

deyüb, kemâli aczinden ve şaşkınlığından bâtıl vehimlere düştüler. Hattâ mollanın düşmanları olan kötü sözlüler bu aralıkta fırsat buldu:

«Mercan ağa İbşir'i sadrâzam ettirmek için müftüye onbin altun rüşvet verdi. İşte vezir ettirdiği adam celâlî oldu (âsi) görelim ne işlerler?»

deyu saçma sapan haltetmeğe başladılar. Fakat molla (şeyhülislâm) direnüb, yayılan âvâm dedikodularına kat'iyyen kulap vermeyüb, içinin ıstırabını kimseye bildirmedi. Ve meclisinde vezirden söz açanlara tumturaklı cevab verüb, (R) harfını söylemekte güçlük çeküb (G) harfi gibi okuyub dirlerdi ki:

«Şimdi fî nefsil emiğ (emir), taşgada (taşrada) niçe ihtilal i umuğ (umur) vağdığ (vardır). Bu asığda (asırda), mühgü şeğifin (mührü şerifin) taşğada (taşrada) bulunduğu mâkul oldu. Etğafta (etrafta) olan umuğu (umûru) göğüb (görüb) sonra gelüğler (gelirler) den başka söz söylemediler.»

Haseki ağanın gelişinden sonra İbşir'in heman gelmiyeceği, sipâhilere ve beylere haberler gönderüb Konya toplantısına dâvet eylediği ve eyâletleri kendi adamlarına vermekte olduğu anlaşıldı.

Mührün ona göndrilmesine sebep olan Mercan ağa ki, Ayşe Sultanın başağası ve İbşir'in İstanbul'da kapu kethüdâsı şeklinde taraftarı idi. Enderûn ağalariyle ve taşrada olan âyân ve erkân ile münâsebeti olmakla, devlet işlerine büyük mikyasda karışırdı. Darüssaâde ağası derecesinde mevki ve itibar sahibi br tavâşi (hadim) idi. İçeriye dâvet olunub, pâdişâh hazretleri ve vâlide sultan kendisine azarlayarak hitab edüb:

«Bu nasıl işdir? Mühr gönderildikten sonra paşan taşkınlık etmiş..»

dedikte, Mercan'ın canı başına sıçrayıp:

Hayır devletlû pâdişâhım! İbşir paşa lalanız isyan

eylemez. Yine pâdişâhımıza faydalı bâzı hususlar içün gecikmiştir. Gelen kimseler mübalâğa edüb yanlış söylerler. Ferman buyurursanız kulunuz varub getüreyim:

dedi. Pâdişâh hazretleri:

— Var imdi getür!

deyü tenbih buyruldu. Bu taahhüt ile Mercan ağa çıkub yirmi kadar baltacı ve yedekci ile yola düşüp Haleb'e revâne oldu. İki günden sonra sofa bekçisi dahi gönderildi. Yine heman hatt-ı hümâyûn ile hazinedar musâhib Ali ağa gönderildi.

Beri taraftan vezir İbşir paşa haber gönderüb Köprü kasabasında eski Türkmen ağası Abazayı getürdüb eski anlaşmaya göre yanına aldı ve işlerin idaresini ona verdi. Kethüdâsı Salih ağa ve baş tezkirecisi Hayreddin-zâde Mehmed efendi ve sandalye sahibi pehlivan makamında Kürd-Mehmed ve beyzâde Alisi ve benzeri sipâhi meşhurlarından nice namlılar, hizmet etmek üzre Muharrem sonlarında Haleb'den hareket etti.

Evvelâ İstanbul'da Baş-defterdar Moralı tarafından Anadolu'da olan mukataaların hepsi **(S.B)**, gelecek bin altmış beş ve altmış altı seneleri tedâhul **(S.B)** sebebile peşin olarak satılmış olub, çoğunun parası tamamen alınub, bakaayâ **(S.B)** kalan dahi düyûna (borca) havâle olunub haklanmış idi. Sağlam mukataa (S.B) lardan bâzılarının bin altmış yedi senesi içün peşinleri bile alınmıştı. Bu cümle gelirler satın almalara, maaşlara ve diğer masraflar sarfolunmuş idi.

Halen vezîr-i âzam hazretlere Haleb, Şam, Erzurum, Diyarbakır, Karaman ve diğer şehirler defterlerini hazırlatıp yeniden, bin altmış beş Muharrem ayının birinci gününden itibaren bütün Anadolu'da olan mukataaları **(S.B)** zengin ve nüfuzlu adamlara satıp, peşinlerini ve belki çoğunun tamamen parasını aldı. ve:

«Tedâhül (S.B) ne dimekdir? Bir alay tamahkârlar hazineyi borçlu etmişler. Pâdişâh hizmetleri ellerinden kurtulmaz oldu!»

deyüb bıyığını sildi ve devlet katına bildirdi ki:

«Hâlâ biz bu tarafda bütün mukataaları (S.B) sağ adamlara verüb, altmış beş Muharremi birinci gününde zabtetmek üzre sattık ve peşinlerini aldık. Siz o tarafta mukataa (S.B) vermeyesiz. Vermiş iseniz de, aldığımız peşinleri sahiblerine geri veresiz. Karışmayasız.»

demiş. Bu kadar halkın mîriye geçmiş pek çok parası havaya gidip yalnız iki senelik tedâhül ki (S.B) bu kadar bin kese akçe eder, açıkta kalmakla halkın bu kadar parası zâyi oldu. Bu gibi hâller her vakit fitne ve şerre sebeb olagelmiştir.

Bu meselede gade kethüdânın hizmet içün defterdara verdiği beşyüz kesesi, Deli-birâderin sekizyüz kesesi ve Tapkapulu, Mimar Mustafa ve Tersâne emini Salih efendinin ve başkalarının buna benzer pek çok paraları zâyi oldu ki, evvelce maaşlara ve masraflara sarfolunmuştu.

Bu haberden Defterdar paşa ve mîri emvâli âyânı olan ağalar ve hâcegân zenginleri ve mültezimleri (S.B) zehir yutmuşa dönüb vesvese ve fitne kaynamasına sebeb oldular. Bundan başka, evvelce devlet tarafından bazı makamlar verilmişti. Bunlardan Anadolu eyâleti Çatalbaş-Ahmed paşaya, ikiyüz keseye verilmiş, Maraş, donanmadan gelen Seydî-Ahmeh paşaya, Diyarbekir evvelce Bağdad vâlisi olan Halıcı-zâde Mustafa paşaya, Sivas Tavukçu paşaya verilüb herbirinden tahammülden fazla bahşiş alınmıştı. Ve her birisi memuriyet yerlerine gönderilüb:

«Varın, müretteb kapunuz ile (mâiyetinizle) hazır olun.. İstanbuldan ne haber gelirse ona göre hareket eyleyiniz!»

deyu tenbih olunmuştu.

Seydî-Ahmed paşa, eski hukukuna dayanarak İbşir paşaya uğrayıp buluştukda:

«Senin gibi vezire Maraş azdır.»

deyüb Anadolu eyâletini Seydî'ye verdi.

Çatalbaşın mütesellimi İbşir'e buluşup:

— Sultanım! Ben paşaya bu kadar akça buluverdim ve mansıb, devlet katinden verildi. Şimdi niye Seydî'ye verdiniz. Ben kulun ne işleyeyim? Hâlime merhamet buyurun!

dedikte, İbşir paşa cevabında:

— Ben memleketi mâmûr etmek isterim. Reâyâ kalmadı. Siz borç ile faiz ile ikiyüz kese rüşvet verüb yıkmak içün vilâyet alursuz. Akçayı kime verdin ise var andan al.. Çık bre asılacak!

deyu koğdu. Zavallı Çatalbaş açıkta kaldı. Maraş'ı ona vermek en münasibi iken vermeyüb başkasına verdi.

Eski dostu Tayyar paşa merhumun oğlu Mustafa paşaya Haleb'i verüb, sekizbin filori pâdişâha ve ikibin filori valide sultana paşmak bahası ki yekûn olarak onbin filoriyi bahşiş olarak gönderüb hatt-ı hümâyûn ile tâyin olunmasını rica etti. Haleb'i Tayyar oğluna zabtettirmişti. İbşir'in adamı ile onbin filori devlet katine ulaştı. Meğer Haleb mansıbını kaymakam ve defterdar yüz kese peşin ve geride kalanı mansıbından gönderilmek üzere yüzbin kuruş bahşiş ile söyleşip vermeğe karar verilmiş olup emri yazılmıştı. Bu garib hâlin zuhurundan da pek fazla gönülleri kırıldı.

İbşir paşa Nakkaare-zen Mustafa paşayı yanında nişancı idüb Tophaneli Sarı-Mahmud'u çavuşbaşı yaptı. Her mertebeye bir adam tâyin edüb zabt ve rabt, azil ve tâyin ve zulümleri dinleyerek Haleb'den Antakya'ya doğru yavaş yavaş gelmeğe başladı. Haleb kadısı Aziz-zâde Ahmed çelebi usûl icabı bir iki günlük yol sohbeti edüb geriye Haleb'e dönmüştü. Haleb'de ve taşrada gelen dâvaları anlar dinlerler idi.

Antakya'dan beri geldikde, etraftan çok şikâyetçiler gelüb, dâvâların çokluğundan dolayı hususî emir gönderip Ahmed efendiyi dâvet etti. Tekrar İstanbul'a gelinceye kadar yol arkadaşı etmekle, o dahi Haleb'de oğlunu ve nâibini (vekilini) bırakub, kendisi İbşir ordusuna katılıp dâvâ dinleye

dinleye İstanbul'a gelürdü. Hattâ şikâyetçileri olan kadıların yerlerini, orduda bulunan azlolunmuş olan kadılara verirdi.

Bu hâl üzre gelmekte idiler amma, beri tarafta İbşir'in gelmesi uzak görülüb, bahsi geçen tavır ve hareketlerden türlü mânâlar sözler meydana gelmekle, bu işe sebeb olanlara ve başkalarına şaşkınlık geldi.

Bilhassa Defterdar paşa pek fazla korkuya düşüp, Gümrük emini Hasan ağa, Deli-birader ve benzerleri birkaç ileri gelmiş ağalar ki, bütün mukataalar (S.B) ve ceziyyeler bunların ellerinde idi, icabında herbiri mîriye yüzer ikişeryüz kese peşin verüb, zor hallerde yardım ederler ve defterdara yardımcı olurlardı, hizmetlerin vakitlerde, diledikleri mukataaları (S.B) alub, hizmetkârlarını gönderüb tahsil ettirirlerdi. Bu yolla hizmet faizinden verdikleri akça ve defter hesabında olan gizli menfaatlerinden kendileri ve adamları servet ve kudret sahibi olmuşlardı. Vaktâ ki İbşir paşa, sene başından itibaren bütün hizmetleri başkalarına verdi, adı geçen ağaların mîriye geçen akçaları mahvoldu. Hepsi de ümitsizlik ateşile kavrulup, defterdar ile birleşerek İbşir'in mahvolması hususuna aid konuştular ve hepsi bu hususta bol para vermeğe karar verdiler. Ve defterdara dediler ki:

«Bizim ve başkalarının malım hiçe sayıp zulmeyleyen adam, yarın gelür canımıza da kıyar. Heman sen mührü almağa çalış.. Hepimiz paramız ve canımızla hizmetinizde durmuşuz!»

deyüb anlaştılar. Defterdar paşa da işe başlayub «İbşir gelmez. Maksadı Anadolu'yu istilâ etmektir. Mühür bana verilsün, ben varub Katırcı-oğlunu öncü edüb falan ederim ve hakkından gelürüm» dedi. Bu söz pâdişâha ulaştırıldı.

İbşir'in ağır hareketi, gücünün üstünde işlere başvurması, pâdişâhı gücendirmişti. Bu yüzden, taraftarlarının gayretiyle Defterdar paşanın sadrâzamlığına şöyle böyle râzı olunmuştu. Bu haber Kapudan paşanın kulağına da gitti. Kapudan Murad paşa vâkıa İbşir paşayı sevmezdi, ve İbşir paşa Enderûndan çıkma, Murad paşa ocakdan gelme olmakla aralarında benzerlik yoktu. Fakat zâhiren vezirlik yakınlı-

ğı iktizâsınca mektuplaşmaları vardı. Ve Murad paşa, yine vezirlik ırzını korur, biraz işin sonunu düşünür akıllı düşman idi. Heman, dâvetsiz pâdişâhın huzûruna varub yer öpüp:

— Saadetlû pâdişâhım! Bu hususda asla verilen sözden dönmeyesiz! Bu çeşit sözleri pâdişâhıma telkin ednler. «Ben lalamı getürürüm, mühre nâil olanlarda isyan olmaz» deyüb, mührü değiştirmekten çekinesiz. Elbette lalanız gelür. Geleceğini ben taahhüd ederim. O taşrada iken sadrâzamlığı başkasına verirseniz, vâki olmasından çekinilen, umulan fitne işte o vakıt çıkar. Çünkü kişi me'yus olmadıkça efendisine ve başkasına kötülük eylemez ve kötülük düşünmez.

deyüb akıllıca sözlerle pâdişâh ve vâlideyi, ilk sözlerinden dönmekten vazgeçirdi.

Murad paşanın yine hâddine göre iş bilür vezir olduğu bundan malûmdur ki, kendisi mührü isterken **(sadrâzam olmak isterken)** ve İbşir paşanın azli ve kökünün kazınması görünüşte kendisi için faydalı görünürken, devleti âliyyeyi meşgul ve Allahın kullarını yormamak için âkıbetin korkunçluğunu düşünüp, İbşir'in azline râzı olmadı.

İbşir paşa bu kadar kalabalık adama, para ve mevki kuvvetine sahib ve cemiyet üzere iken vakıtsız azledilirse, hakkından gelininceye kadar pek çok zahmetler çekilmek, belki birkaç vezir telef olmak gibi mahzur muhakkaktı. Ve İbşir paşa bu azâmet ile İstanbul'a geldikte dahi bir iş göremeyüp, bu kadar Allahın kullarına açıktan zulmettiği için bütün zenginler kendinin can düşmanı olub, kendisine kafadar ettiği rezillerin, umdukları kadar kayırılması ise devlet için mümkün değildi.

Gelirin azlığı, masrafın fazlalığı derdine ise hiç bir çâre bulunmayıp, ortaklarının çokluğu ve dostlarının çeşitliliği yüzünden kısa bir zamanda belâya uğraması, akıllılarca açıkça bilinmekteydi.

Murad paşa, halkın beğeneceği akıl ile bu hususları düşündüğünden, pâdişâhı, veziri değiştirmek fikrinden caydırub, İbşir'e görünüşte dostluk edüb, olup bitenleri mektuplar

ile bildirdi ve iyi düşünceli olduğuna İbşir'i inandırdı. Sonra İbşir İstanbul'a geldikte, b udostluk berekâtiyle, ilk ağızda onun şerrinden emin oldu. İbşir'in âdi ve bayağı tedbirlerinin netice olarak fesad alâmetleri çıktıkda, o vakıt Murad paşa fırsat bulup gizlice askerin toplanmasına ve İbşir'in katline sebeb olub, kolayca isteğine nâil olduğu yeri gelince yazılsa gerekdir.

Murad paşanın mâni olması ile, bu hususta Defterdarın çalışması boşa gidüb diğer tek taraflılar ile birlikte valde hazretlerine Melekî kadın ve kocası Şâban Halife vasıtasıyla kulluklarını bildirüb himâyelerine sığınarak kuvvet buldular.

Bu sırada İbşir paşa Şam Vâlisi Defterdar Paşa-zâde Mehmed paşayı da azledüb Şam'ı Şehsuvar oğlu Şah Gazi'ye verüb, emrin yerine getirilmesi içün hattı hümâyûn gönderilmesi hususunu telhis (I.S) etti. Fakat İbşir'in bu ricası, pâdişâh yakınlarının kötülemesiyle kabul olunmayub, bu ve buna benzer tâyinlerin kararlaştırılmasını İstanbul'a gelişine bıraktılar. Fakat İbşir paşa tekrar ve ısrarla telhis (I.S) edince, arzusu vechile hattı hümâyûn çıkarıldı.

Şehsuvar-zâdenin babası evvelce Sultan Osman Han zamanında (İkinci Osman) Kalgay olan (Kırım Hanlığı veliahdı) Devlet Giray'ın gulâm-ı haslarından çerkes soyundan bir delikanlı idi. Sonra sancağa çıkub bâzı seferlerde yararlıkları olmakla Kângırı beyi olmuştu. Vefâtından sonra adı geçen oğlu dahi sancak beyi ve sonra Kângırı mirlivası iken, evvelce Ankara toplantısında İbşir paşanın arkadaşlarından olmakla yanaşub meydan almıştı. İbşir paşa bunun yiğitce tavırlarından fazlaca hoşnud olup Haleb'i Tayyaroğluna alıverdiği gibi, Şam'ı da vezirlikle buna alıverdi. Şam'dan azlettiği Vezir Mehmed paşa, ilim ve mârifet sâhibi muteber bir vezir idi. Fakat tabiatında kibir ve tamah galib idi. Asra uyarak Şam halkına pek fazla eziyet ve zulüm eyledi. Hattâ bir köyden bir kaç bin kuruş ceza alub, reâyâ dahi tüccardan faizle alub vermişti. Ödemede gecikmeleriyle

akça arzuhâl edüb, tahsili içün bir ağasını mübâşir olarak göndermiş, fakat parasını köylüden tahsil ettikten sonra, bu parayı ağanın elinden yine paşa alub:

«Şimdi bizim ihtiyacımız vardır. Harçlık edelim. Bazirgâna sonra bir yerden havâle ederiz!»

deyüb süpürdü.

Bu çeşit münasebetsiz hâlleri sebebiyle vilâyeti ile arası açılup üzerine yürümüşler ve kaleden sarayına toplar atıp birkaç âdemisini yaralamışlar.. İbşir bu haberi işittikde azl-etmişti.

İbşir Haleb'den kalkup Antakya'ya, oradan Adana'ya geldi. Adana paşası Mahmud, paşayı bir iki konak yerden karşılayıp zahire ve hediyeler vermekte ve saygı göstermekte kusur etmedi. Sonra Mahmud paşayı, zahire tedariki içün ileriye, Adana'ya gönderdi. Adana'ya varınca oturak edüb, görünüşte şikâyetçilerinin fazlalığı dolayısiyle, hakikatta ise haklamak içün Mahmud paşayı habsetti.

Evvelce İstanbul'da ihtisab ağası iken, sonra hadım kardeşi Hasan ağanın hizmetlerini alub, nice defa anınla kavga edüb, sonradan hadım kardeşini Konya'dan çıkaran Bosnalı Sarı-Mehmed ki, Helvacı-Mehmed dimekle meşhur idi, ve faizcilerin edebsizlerinden bir rüşvetçi idi. Bu sırada Karaman defterdarı bulunuyordu. Şikâyetçilerinin çokluğuna ve hadım kardeşiyle kavgasma binaen ayağı kaymakla, Konyadan getirtülüp Ilgın'da, vezir huzurunda boynu vuruldu. Ve defterdarlığı kendinden evvelki Murad efendiye verildi.

Kıbrıs paşası Kabasakal-Zeynülâbidin paşa ki, müsteşarıdır derlerdi, anı dahi bu bahane ile habseyledi. İlk defa kendisine mührü getüren mirahor ağaya izin vermişti. Safer ayının sonunda mirahor ağa İstanbul'a gelüb, bütün başına gelenleri tafsilâtıyla, büyüklere anlattı.

Rebiülevvel ayında İbşir'den bir kâğıt da gelüb:

«Halen yollar kış.. Dâva ve şikâyetler pek çok olmakla sür'atle gelmeğe imkân yok. Şimdi Konya'da ilkbaharadek kalmamız kararlaşmıştır. Yüksek izinleri rica olunur.»

deyu arzeyledi. Konya'ya ulaştığı vakıt orada toplantı yapacağı kararı daha evvelinden duyulmuş olduğundan, devlet adamları fazlasıyla müteessir oldular. Konya'da kışlaması ricasına müsaade cevâbı gönderilmediği gibi, acele olarak gelmesi içün de fermân gönderildi.

Müftü, yeniçeri ağası, defterdar, diğer devlet büyükleri, kaymakam paşa, Kapudan Murad paşa ve bunlarla fikir birliği olanlar İbşir paşanın zorbaca durumunu ve kaba söz ve hareketlerini konuşmaya mevzû edüb:

«Mademki itaâtlıdır, bu anadek ne içün gelmedi?»

deyu müftü efendiyi suçlu şeklinde muhatab ettiler ve:

«Evvelce sizin reyiniz ile olmuş işdir. İmdi her ne yoldan mümkün ise istimâlet (I.S) mektupları yazub getürtülmesine de cenâb-ı şerifiniz gayret etmek gereksiz.»

deyu mollayı hayli sıkıştırdılar. Molla eski kanaatından zerre kadar şaşmayıp:

«Elbette gelürler, kışlak husûsundaki ricâsına müsait cevap verilmesün! Acele etmesi içün giden kozbehçisi gelinceye kadar sabrolunsun!»

deyu kalb pekliği ile hepsine teselli verdi.

İbşir, Konya'ya gireceği gün Kürd beylerinden birinin boynunu vurdu. Trablusşam paşası Kara-Hasan paşanın kethüdâsı Sarı-İsmail ağa Trablus'dan hediyelerle geldikte, sadrâzam olmadan evvel kendi gönderdiklerine ihânet ettiklerinin cezası olarak onun dahi boynunu vurdurdu.

Konya'dan Lâdik ve Bolvadin semtine yollandı. Bu sırada ocak muhzırı (I.S) Süleyman ağa veziri karşılamağa gönderilmişti. Karahisar'ı geçüp Rebiülevvelin onsekizinde Çobanlı denilen yerde vezire ulaştı. Kanuna aykırı olarak kendine kürklü hil'at ve iki kese ihsan etti. Yoldaşlarına da bir kese bahşiş verüb büyük iltifatlar eyledi. Fakat beritarafta Köprülü-Mehmed paşa o vakıt azledilmiş olarak Köprü ka-

sabasında idi. Veziri karşılayarak Kütahya yakınında buluştukda «bir ihtiyar tedbirli adamdır» deyu büyük iltifat edüb Trablus eyâletini verüb hil'at giydirdi. İznigedek beraberinde getürüp âzîm gizli sohbetler etti. Kendine çok şeyler danıştı. Fakat yapmağa muvaffak olamadı.

Trablus mukataâları (3.S) tedâhül (5.S) sebebiyle vilâyetin hâli bozulmuş iken, vilâyetin tanzimi içün Köprülüye Mart ayından itibaren verlüb Rebiülevvelin dördünde İznikden ayrılarak Trablus'a yöneldi. Köprülünün oğulları Ahmed beyefendi ve Mustafa bey, Köprü'den ağırlıkla kalkıp babalarının arkasından Trablus'a gittiler. Fakat yerinde duramayıp, İbşir'in devleti tersine dönmüş olduğundan, İstanbul'dan yine Muharrem ayından başlamak üzere başkasına verilüb, Köprülü'nün eli boşa çıktı. Ve Ayn-ı arslan mevkiinden geriye Köprü'ye dönmüşlerdir.

Vezir Kütahya'da birkaç gün oturak edüb, sonra geçüb, İstanbul'a yöneldi.

Silsile :

Rebiülevvelin başında boş medreselerden müderris silsilesi vâki olup müverrih Şârih-ül-menar-zâde Aşkî-Hasan efendi yerine ki, babası Hasan çelebi mahlûlünden Kılıç Ali paşaya vardı, yeri nakib Zeyrek-zâde damadı Allâme-zâdeye verildi.

Girid adasına imdad içün bu sırada Zağarcı-başı Yusuf ağa ile bir kaç kadırga dolusu yeniçeri gönderildi.

Eski Sadrâzam Derviş Paşanın Vefatı :

Adı geçen felc ârızası ile hasta ve amelmanda olmakla mühür alınup İbşir'e gönderildikte azlolması, hastalığın artmasına sebep olub, Rebiülevvelin beşinci günü vefat eyledi. Para ve eşyası pek çok.. Bunlardan doksanbin filori ve sekiz

yüz kese esedî (1) kuruş ve diğer para, cevahir ve altun ve gümüş aletler ve küçük nâdir şeyler ki ömrü boyunca toplamışdı. Bundan başka kethüdâsı Ali ağa pâdişâha buluşub paralarının defterini teslim ettikte, yer altında gizli yerlerde olmak üzere cevahire müteallik ince güzel, nâdir bulunur kıymetli şeylerle dopdolu iki sandık, ve bundan başka iki murassâ (1.S) hançer ki, mübalâğa edilerek biner kese akça kıymet takdir olundu derler, pâdişâha teslim edüb gönülden bağlılığını meydana vurdu. Bunlardan başka diğer çeşitli paralar ve eşya, kürkler ve kumaşlar, bilhassa cebhânesinde altun kaplamalı tüfekler ve çeşitli kılıçlar ki, değme hazinede benzeri bulunmaz pek az bulunur şeylerdi. Hepsi pâdişâh hazinesi içün zabtolundu.

Adı geçen Derviş paşa, çerkes asıllıdır. Tabanıyassı Mehmed paşanın kethüdâsı iken vezirlikle Şam eyâleti verilmişti. Tâ ağalığı zamanındanberi zengin ve kuvvetli olmakla mültezimlere (4.S), paşalara ve diğer hizmet sahiplerine akça verüb işletirdi. Daima artırmakta idi. Ve devlet-i âliyye tarafından hatırı sayılır olduğundan akçasını kolaylıkla alırdı ve bu suretle büyük faiz husule gelirdi. Bu şekilde ikibin keseden fazla parası olmuştu.

Şam Vâlisi iken kapusu (mâiyet halkı) mükemmel olduğundan, Bağdad fetholunduğu vakıt, eyâlet vâliliği Hasan paşadan sonra buna verilüb, Irak dıyârının imârı kendine bırakılmıştı. Birkaç sene devamlı olarak Bağdad'da kalub şen ve abadan etmişti. Basra körfezinden Hind ve Aceme (İran'a) para gönderüp küçük kıymetli taşlar, mal ve inci getirtüb, münâsib yerlere gönderüb, vilâyetin mahsulünden başka senede bin keseden fazla ticaretten kâr hâsıl ederdi. Bundan başka Bağdad'da Zağfrâniyye, Ebu Uzeyb ve Rıdvâniye denilen çok verimli toprakları kuvvet ve aşiret sahibi

(1) Esedî, üstünde arslan resmi bulunan bir nevi Felemenk parasıdır. Değeri 80 akça idi.

bazı Arab şeyhleriyle ortaklaşa ektirüp biçtirerek, anbarlara sığmayacak kadar çok mahsul elde ederdi.

Acem memleketinden yaylak için Şehrizur sahralarına çıkan ulus tâifesi ki, pek çok koyun beslerlerdi. İşleri budur. Onlardan koyun satın almak içün bir ağasını tâyin edüb, çok akça ile gönderirdi. Ucuz fiyat ile bir kaç bin koyun alıp, Bağdad'a gelinceye kadar lâtif otlaklara dağıtarak otlatırdı. Bağdad'da birkaç yerde kasab dükkânı yaptırub, kendi koyunlarını boğazlatub muayyen yerlere verildikten sonra, narhından (yiyecek şeylere devletçe konulan resmî satış fiyatı) bir akça aşağıya halka da satarlardı.

Yine birkaç yerde fırın yaptırub levend ve içoğlanı ve ağalardan onbin adama ekmek verildikten sonra halka da satarlardı.

Bir kaç sene bu şekilde Bağdad'da eğlenüp, kendi mutfağına ve adamlarının ve levendlerin tâyinatı ve hayvanların otları içün halktan para ile hiç bir şey almayup, kendi şeyini verüb, fazlasını satar ve böylece büyük para kazanırdı.

Bağdad'dan azlolununca yüzbin kuruşluk hububatı (tahılları) anbarlarda bulunuyordu. Gelen mütesellime (I.S) verüb, ve vilâyet âyânının büyüklerine dağıtup, bütün hububatını paraya tahvil ettikten sonra Bağdad'dan öyle çıkmıştı.

Yine bunun gibi, adamlarına verdiği yıllık giyecekler dahi böyle temin olunurdu. Çuhayı Haleb'den ve diğer şeyleri ve destari (sarık) Hind'den getirmek içün her sene ticaret ve maldan anlayan ağalarından birini Haleb'e ve birini Basra'ya ve birini Hind benderine (limanına) gönderüb en az herbirine yüzer kese sermaye verüb gönderirdi. Meselâ Halebden peşin akça ile sâye çuhanın zıraını (eski devrin bir uzunluk ölçüsünü) üç buçuk kuruşa alıp paşasının fermanı ve yüksek mevkii kuvvetiyle yükletip, Diyarbekir'e götürüp, oradan keleklerle (nehir salları) ile Bağdad'a gelürdü. Gümrük ve diğer yol parası ve vergilere ihtiyaç yok..

Bağdad'da ol çuhanın zirâını yedi esedîye (üzerinde arslan resmi olan bir nevi Felemenk parası) verirlerdi. Ken-

dine ve adamlarına lâzım olanı îdiye (bayramlık) kesildikten sonra geride kalanı tüccara verilirdi.

Gerek kumaş ve kotonu (pamuklu kumaş) ve gerek sarık ve diğer Hind eşyası dahi bu şekilde gelirdi.

Sözün kısası bu kadar bin asker ile bu kadar sene giyimli, kuşamlı, refah içinde ve şân sahibi olarak kolayca geçinip, vilâyetten gelen aidat, hazinesinde kalırdı. Zamanında hem vilâyet mamûr (bayındır) ve reâyâda rahat ve neş'eli olurdu.

Kethüdâsından naklolunmuştur.

Bizden evvelki vâli Hasan paşa Bağdad'da vâli iken yaz günlerinde lâzım olan kavun ve karpuz vekilharc eliyle alınub, her kavun üç, her karpuz dört paraya, üzüm ve diğer meyva ki, paşa içün alınmış... Böyle defter olunup ister istemez beş kese meyva akçası almub vekilharc ile arkadaşları taksim etmişler.

Bağdad'da ise Şât taşup, sonra eski hâline gelüb, Şat kenarında ne kadar yerlere su basarsa üzerlerinde kavun, karpuz ve sebze bostanları yaparlar. Ve bostanlara izin verüb öşür adıyla rüsum (vergiler) almak hizmetine «şatır mukaataası» derler. Hasan paşadan yeniçeriler bu mukaataayı (S.B) beş keseye alub ve verdikleri meyva bahası adıyla yine beş keseyi Hasan paşadan almışlar ama, Derviş paşa, adı geçen mukaataayı (S.B) bir adamına verdi. Bağdad yakınında olan yerleri, mahsus adam koyup kendisi ektirirdi. Kendine ve Enderûna lâzım olandan fazla meyva husûle geldi. Taşra ağalarına varıncaya kadar, diğer tâyinat (maaştan gayrı olan yiyecek ve erzak) gibi kavun ve karpuz tâyinini verdikten sonra, şehir içinde sattığı meyvadan o adama beş keseden fazla fayda husule gelüb, mukaataa (S.B) rüsûmundan (vergilerinden) dahi mîriye onbin kuruş hasıl oldu. Ve bu hali dahi, ticaret hizmetinde kullandığı ağasına verilen sermayenin her yirmi kuruşundan bir kuruş kâr verilmek üzere ücret tâyin etmişti.

Adı geçen ağa dahi, paşasının nam ve şânı ile kuvvet ve makamının kudretiyle, kendi parasını ve başkalarından kav-

ga ile aldığı akçayı dahi başkaca eşyaya çevirip velinimetinin sâyesinde pek çok ticaret ve kâr temin edermiş.

Derviş paşadan sonra Murtazâ paşa dahi bu yola başvurup, para kuvvetiyle böylece idermiş. Fakat tabiatıyla eziyet ve zulma mâil olmakla Derviş paşa merhum gibi muntazam methedilir olamadı. Nitekim tafsili gelse gerekdir.

Bu nakledeceğimiz söz, eski hukemâdan naklolunmuştur.

Avamın bazı akıllıları, Derviş paşadan nakletmişler, demişler ki:

Para kazanmanın tabiî yolu, ziraat, ticaret ve emîrliktir. Bu üç şeye münhasırdır. Vâkıa çeşitli sanatlara da bir yol olarak sapılmıştır. Bu takdirde dört kısım olmak icabeder. Fakat sanat erbâbının çoğu maaşlarını teminden âciz olmakla, sanatlarının kârından kendine ancak geçinecek kadarı kalıp, kârının fazlası o sanatın açıkgöz tücacrlarına ait olagelmekle, kazanç yolunu yine üç yolda mütalâa etmek doğru olur. Ve makam kuvveti ve şan ve şeref büyüklüğü ne derecede ise, ticaret ve ziraattan o nisbette faydalanılagelmiştir. Çünkü rütbe ve nam sahibine halk yaklaşmak içün, ve zamanla husule gelecek fayda düşüncesiyle hizmet edüb para ve bedence menfaat çalışmasında bulunurlar. Derhal ücret istemezler. Halkın bir kısmı dahi şerrinden korkup menfaattan kendine düşecek hisseden vazgeçer.

Bu iki şekilde halkın hizmetlerinin ücretleri ile, çalışmalarının dörtte biri mevki sahibine aid olub az zamanda büyük para yapsa gerektir.

Herhangi bir vâli ve hâkim, ticaret ve ziraat ile parasını düzeltmez ve gelirini artırmaz ve gereken mühim şeyleri tedârik edemez ise, iki türlü büyük belâya yakalanıp dünya ve ahret zararına uğrar.

Biri buki, halkın elinde olan para ve mallarına el uzatıp, zulüm ile Allahın kullarının emvâl ve eşyasını gasbetmeğe (zorla zabtetmeğe) muhtaç olup zâlimler zümresinden olur.

İkincisi bu ki: Zulüm ve kahr ile halktan aldığı malı biriktiremeyüb, sarfı mecburî olan yiyecek, giyecek ve diğer bunu benzer lüzumlu şeyler içün sarfeder. Tahsili muhtekir zâlim tüccarlara aid olub kendisi aldatılmış olarak kalır. Ve hakikatta muhtekir ve faizci tüccarlar içün kazanmış olur. Kendine bu kötü işin günahı kalur. Bu suretle memleketi tahrib etmekten ve halkı tefrikaya düşürmekten başka işe yaramaz der imiş..

Bâzı ahlâk kitablarında hükümdarlara ve vezirlere, hâkimlere ve beylere ticaret ve ziraatı lâyık görmemişler, bu sanatlarda çalışanları alçak ve rezil tabiatlı olurlar deyu kötülemelerinin aslı budur ki vezirler ve hâkimler para toplayıp biriktirmek içün bu sanatları daima kendileri yapıp, başkalarını kuvvet zoru ile meneylediklerinden Allahın kullarının kâr ve maaşlarını tazyik edecek derecede meşgul olurlar. Bu da adalete aykırı, belki de tam zulümdür. Böylelerinin maksadı, kendine lâzım olan şeyleri tedârik edüb, muhteklilerin hiylesinden kurtulmak içün çalışmış olmayub, muttaka para biriktirmek içün çalışmış ise, bu surette mürüvvetle cömerdlik içün vâcib olan güzel ahlâkı terkedüb, çarşı esnafı gibi insanlık şerefinden soyulmuş olur. Mezmum olan (ayıb olan) budur.

Buna mukabil, beyler ve hâkimler lüzumlu masraflarını tedârik edecek derecede sermayelerini kullanıp zulüm ile para toplamağa muhtaç olmayacak kadar ziraat ve ticaret ile meşgul olmaları beğenilmeyen sanat değildir.

Bilhassa adamlarının ve çoluk çocuğunun levâzımını gördükten sonra hayır yapmak ve bahşişler dağıtarak cömertlikle büyüklere ne kadar münasip ve güzel ve şehirleri imar ve halkın refahına sebep olmak ne güzel işdir.

Geçmişte enbiyâ-ı izam ve evliyanın, salih kişilerin, imamların ve müctehidlerin büyükleri, ve diğer din büyükleri bu sanatlara ne yoldan dökülüp, nasıl geçinmişlerdir, siyer ve haber kitablarında yazılıdır.

Biz yine mevzuûmuza gelelim:

Adı geçen Derviş paşa Bağdad'dan sonra Anadolu, Haleb, Bosna ve Silistire eyâletlerine mutasarrıf olduktan sonra kapudan olmuştu. Zengin olmakla tersâne ve kapudanlık mühimmatını kendine çektirmek içün Tarhuncu paşa vezir iken çok nezaket göstermişti. Fakat mümkün olmayıp para ve mevki kuvvetiyle Tarhuncu paşayı yokedip kendisi vezir olmuştu. Sadrâzam olduktan sonra kendisinin paraya ihtiyacı olmadığından kimseye rica etmemek suretiyle müsterih idi. Her işi müstakillen sahibine sipâriş etmişti. Vezirlere ait olan avâid **(aidat)**, rüşvet ve hediyeler her ne ise hepsini mîriye **(devlet hazinesine)** gelir kaydedip düşman ve hasedcilerin iftirasından emin oldu. Ve vakıtlarını zevk ve safaya sarfeyledi.

Felçli oldukta canı kadar sevdiği sadrâzamlık mührü dahi alınub İbşir'e gönderildikte, sadrâzamlık makamından ayrılmak gamı, hastalığın artmasına sebeb olub, emânet hayatını, hakiki sahibine teslim edüb, cennete teveccüh etti.

Yaşı yetmişe yakın bir ihtiyardı. Hâlâ Vâlide hamamı yakınında olan Dikilitaş yanında Ali paşa camii hareminde gömülüdür.

Adı geçen Derviş paşanın hazinedarlığından çıkma Haleb'de oturan Murtazâ ağa ki, Kilis ve Ağraz voyvodalıklarını zabteden bir meşhur süvari gidişli ağa idi, nakleder ki,

Derviş paşa seferde ve barış zamanında temiz meclise, lâtif elbiseye düşkün, muhteşem görünüşlü kimse imiş. Yemeğe, nefis ve lezzetli yiyeceklere ve içkilere ihtimamı fazla ve adamlarına düşkün imiş. Sakalı köse gibi gayet az olub bıyıkları tâ boynundan aşağı imiş.. Her bıyığı, iki sakal kadar var idi. Kendisi levend endamlı, gidişi rindâne **(herşeyi hoş gören)**, şakaya düşkün muhteşem bir vezir idi.

Sarığı acâib bir şekilde idi. Sipâhi tarzında hartâvî (1) kıyâfetinde, fakat Mısır beylerinin sarıklarına benzer kafesî

(1) Hartâvî, küçük ve yuvarlak keçe külâhı denirdi.

gibi.. Nizam ve eşitlik yok.. Böyle bozuk düzen sarardı. Adı geçen Murtazâ ağa da paşasını taklid ederek böyle bozuk düzen sararmış.. Allah rahmet eyleye.

İbşir Paşanın Bâzı Ahvâli :

Rebîülevvelin ortalarında İbşir paşa, Moralı Defterdara iltifat mektubu gönderüp:

«Benim oğlum! Biz varıncaya kadar sipâhilerin ulûfelerini verüb bölüklerini devr ettir. Akça lâzım olursa ben gönderirim.»

deyu yazmıştı. Bu vakta gelinceye kadar İstanbul halkı arasında uydurma sözler vesvese çoğalmıştı. Bilhassa şöhret sahibi kimseler arasında meselâ Defterdar paşa, Reisülküttab, Şâban Halife, Sarı-Mahmud ki, çavuşbaşı idi, gümrük emini Hasan ağa ve Deli-Birader, Salih efendi ve Topkapulu ve diğerleri, fazlaca sıkıntıya düşüb, kapıları dolaşarak ve çeşitli konuşmalar yapmaktan geri kalmıyorlardı. Kâh «vezir gelmez, gelirse de hayır etmez!», kâh «yeniçerileri istemez!» diler iken, Hazinedar-Ali ağa ve Mercan ağa taraflarından geleceği haberi gelince bu çeşit uydurma sözler söyleyen kötü niyetliler şaşırıp kaldılar.

Bundan sonra başka türlü uydurma sözler çıkarub:

«Yanında hesabsız asker varmış.. Devlet erkânını ve saltanat işlerine karışanları umumiyetle huzûruna istermiş.. Falanı azl, falanı sürgün, falanı katledecekmiş.»

gibi münâsebetsiz sözlerle meşgul oldular. Bu sırada akıllılardan biri müftü efendiye:

«Sultanım, vezir hakkında bu bâtıl yalanların yayılması ve halkın bununla meşgul olması nedir? Saltanat ve vezirliğe müteallik dedikoduyu yasak edüb, dile alanların birkaçı terbiye edilüb nefyolunsa mümkün değil midir?»

dedikte molla cenâbları akıllıca cevab verüb:

«Daha söz bir kimseye ve meydan bir tarafa kalmış değil ki, halkı rahatsırmağa teşebbüs oluna, Bu çeşit uydurma sözlerin başlangıcı-

nı, yine devlet âyânından geçinen, dilini tutmasını bilmeyen bâzı cahillerin telâş ve ıstıraplarını meydana vurarak halka ipucu verüb bu kadar dedikoduya sebeb olmalarıdır.»

demiş. Doğrusu hikmete dayanan doğru söz de budur. İdare başında bulunan devlet adamları, sır saklamak suretiyle böceklere benzeyen avama ipucu vermezlerse uydurma sözlerin şerrinden emin olurlar.

İbşir paşanın kapu kethüdâsı Halid ağa ve Ruznâmeci-Hüseyin efendi karşı gidüb diğer baştakilerde de hareket göründükte reisülküttab Şâmi-zâde efendi içeri tarafa (saraya) sığındı. Bu hususta:

«Reis-ül'küttab Şamî-zâde İstanbul'da lâzım olmakla gitmesine rızâm yoktur. Çavuşbaşı ile ikisi Üsküdar'da karşulasunlar!»

deyu hattı hümâyûn çıkarıldı. Reis efendi bazı hediyeler ile bu hattı hümâyûnu vezire karşı gönderüb özür diledi deyu duyuldu.

Evvelce, İbşir'in acele gelmesi içün haber götüren bostancı ve koz bekçisi gelüb,

«Vezir Rebi'ül'evvelin son cumasını Yenişehir'de kılacaktır.»

deyu doğru haber getürdü. Mü'min ağa ve benzerleri ve Acem-Mehmed efendi karşılamak içün gittiler.

Rebiülâhır :

Bu sırada defterdar, vezîr-i âzamın emri gereğince ulûfe çıkardı. Fakat verdiği akça züyuf akça (kalp) olmakla almak istemeyüb taş yağdırdılar. Daha fazla sıkıştırılınca haremeyn evkafı (Mekke ve Medine evkafı) malından yüz kese borç alub, alelacele bölükleri devretmekle biraz fitne tavsadı.

Katırcı-oğlu bu sırada Hamid sancağını elinde tutmakta idi. İbşir paşa ile reâyâ varub Katırcı-oğlundan şikâyet etmişler idi. Kapudan Murad paşa Katırcı-oğlunun koruyucusu olmakla kendine mektub yazub:

«Şimdilik halktan aldığın paraları geri verüb, zulümden elini çek ve varub kendi köyünde otурasın!»

deyu yazmakla, Katırcı-oğlu dahi, mektuba göre hareket edüb köyüne gitmiş idi. Bundan sonra Murad paşa İbrahim'e de Katırcı-oğlu hakkında şefaât mektubu yazub:

«Hatırımız içün eski suçlarını afv ve lûtufla muamele buyurasız! Yine işinize yarar kulunuzdur.»

deyu rica etmişti. Katırcı-oğluna da mektub yazub:

«Vezir o taraflara doğru gelince, münâsib hediye ile varub ayağına düşüp, yalvarub kulluk gösteresin!»

deyu öğretmişti. Müverrih der ki:

Katırcı-oğlu haramilikten yetişmiş dağ adamı iken, anın zulmü diğer vâlilerden çok az olduğu herkesce malûmdur. Bu vakitteki vâliler ne kadar zâlim olmalılardır ki, bir yolkesenin anlardan daha iyi olduğuna ittifak oluna.. Zamanın fesadından Allaha sığındık.

Katırcı-oğlunun vezirle buluşması bu veçhile olmuş ki:

Hamid sancağından çok asker toplayıp, vezir İsaklı konağında iken, varub askerini bir dağ arkasına koyub, elli kadar seçme atlı ile evvelâ Abaza'nın çadırına indi. Anınla görüşüp o gece kılavuz ve şefaatçı edinüb beraberce vezire varub, yol elbisesini çıkarmayub öylece girdi. Ve otağının önünde soğirdüb vezirin ayağına yüz sürdü. Evvelâ başından tolgasını çıkardı, sonra kendi kılıcını vezirin önüne koyup:

«Devletlü vezir suçlu olduğunu itiraf eden bir kulunum. Yüz yere koyub sana kulluğa geldim! İşte kılıç, işte boynum.. İstersen katleyle, dilersen affeyle.. Fermân senindir.. Afv edersen bu kelleyi uğrunda feda edinceye kadar hizmet ederim!»

deyu tekrar ayağa düştü. Âlicenab vezir azametli bir kimse olmakla, bu alçalarak özür dilemeden hoşlanub:

Hoş geldin, elem çekme!

dediler ve kılıcını kaldırdı. Tolgasını giymesini işâret edüb hil'at giydirdi. Afv ve lütfuna mazhar olub, mâiyetinde bulunmağa ve beraber olmaga me'mur oldu. Bu şekildeki muameleyi Katırcı-oğluna, Murad paşa öğretmiş ve yazmıştı.

İbşir Paşanın
Sarayda Garib Vak'ası :

Vezîr-i âzamın İznikmid'e (**İzmit**) yaklaştığı haberi gelüb, anlatılan hal ve tavrından korkan devlet adamları, bilhassa defterdar ve onun kafasında olan mağdurlar ki, fevkalâde korkularından huzursuz ve kararsız olmuşlar idi, bir iş görmeğe tekrar başlayub, pâdişâh yakınları ve musâhibler (**I.S**) vasıtasıyla Darüssaâde ağasına yalvarub, İbşir'in vücudunu ortadan kaldırub, yerine Defterdarı tâyin ettirmeğe dâir ne dedilerse dediler, âlemin kendins sığındığı pâdişâhı İbşir'den çevirüb mührün başkasına verilmesine inandırdılar. Rebiülâhırın ilk haftasında müftü ve kaymakam paşa, Kapudan Murad paşa ve diğer âyân ve devlet büyükleri pâdişâhın huzûruna davet olunub meclis kuruldu. Pâdişâh bizzat müftüye ve kaymakama hitab edüb:

— İbşir'in arzularıma aykırı hareketi ve bazı alâmetlerden kötü niyeti malûm oldu. Mührü andan alub Defterdar paşa lalama vermek isterim. Çünkü doğru kulumdur. Ve doğrulukla hizmeti malûmum olmuştur. Siz ne dersiz?

deyu buyurdular, Molla (şeyhülislâm) ve kaymakam:

— Pâdişâhım bilir!

deyüb sessizce başlarını eğdiler. Anlardan dönüp Murad paşaya:

— Sen ne dersin?

dediklerinde Murad paşa hiç çekinmeden cevaba başlayub:

— Devletlû pâdişâhım! İbşir lalanız doğru kulunuzdur. Hâlen gelüb yaklaştı. Birkaç günedek buradadır. Garez sahibi kimselerin sözüyle sebebsiz yere azli lâyık değildir. Anadolunun karışıklığına sebeb olur. Memleket karcaşur (**karışır**)

belki de, hatır-ı hümâyûnunuza keder verecek işlerin meydana çıkmasına sebeb olur. Lalanız **(İbşir, padişâhlar sadrâzamlarına lala derlerdi)** gelüb ayağınıza yüz sürdükten sonra her ne arzu buyurulursa o vakit kolaylıklar yaparsız. Doğrusu budur, fermân pâdişâhımındır!

dedi. Pâdişâh tekrar müftüye ve kaymakama bakıp:

— Siz ne dersiz? doğrusu bu mudur?

— Ferman pâdişâhımındır!

demekten başka bir söz söyleyemediler. Darüssaâde ağası ve diğer musahibler ki, Defterdarın tarafında idiler, mollanın ve kaymakam paşanın sıkıntı yüzünden susmalarını kendi fikirlerini beğenmiş sandıklarından hemen hepsi Murad paşaya kahredici bakışlarla göz diküb pâdişâh huzurunda münasebetsiz sözlere başlayub:

— Pâdişâhım! Siz Murad paşanın sözüne kulak tutarsız! Babanızın katline sebeb olan bu zâlim değil midir?

deyüb, meclis, karşılıklı sözler ve kavgalarla korkunç bir şekil aldı. Sonra pâdişâh hazretlerini rahatı kaçıp:

— Varın, gidin!

deyu izin verdi, huzurdan çıktılar. Ağalar taşrada Murad paşanın üzerine üşüp:

«Senin zorbalığın ve musallat olman yetişmez mi? Bir celâlîye sahib çıkub pâdişâhımıza bir tedbiri yoketmeğe çalışırsın.»

deyu söylenmeğe başladılar. Kavga kızıştı. Murad paşanın üzerine hançer çektiler ve yanlarında olan baltacılara ve adamlarına:

«Bre urun şunu!»

demekle, Murad paşanın üzerine parçalamak niyetiyle hücum olundu. Murad paşa büyük bir tehlike ile sıkışıp saldırıyı defetmek içün hançerinin kabzasına el attı. Ve dışarıya doğru kendini koruyarak süratle çekilip gitti. Ağalar ise Murad paşanın ardından bostancılara haykırub:

«Bre koman! Urun! Pârelen!»

dediler. Murad paşa dev gibi, pehlivan kıyafetli iri yarı bir adamdı. Eli, hançer kabzasında, şatır (5.S) ve çuhadar makulesi yanında bulunan adamlar arkasından onunla birlik olarak giderken Murad paşa kükreyüb yüksek sesle:

«Pâdişâhımızı doğru yoldan çıkarıp yanlış yola sevketmenin cezasını yakında görürsüz. Bize vâcib olan hakkı söylemektir. Pâdişâhımız dilerse tutsun, dilerse tutmasın..»

diyerek sür'atle gittiğini bostancılar gördüler. Aslını bilmezler.. İrkilüb durdular. Ve Murad paşaya saldırmaktan korktular. Derhal bostancıbaşı yetişüb:

«Bre erkânsızlar! Elinizi çekin!»

demekle çekildiler. Musahiblerin adamlarından biri Murad paşanın arkasından küçük balta havâle etmiş iken, o dahi bostancıbaşının tehdidi dolayısiyle el çekti. Murad paşa hele selâmetle sarayına geldi. Evvelden ayağında bir mikdar nikris (**damla hastalığı**) şeklinde ağrı vardı. Anın şiddetlendiğini bahane ederek İbşir gelmedikçe dîvâna varmadı.

Hoca Reyhan Ağanın, Gönlünü Almak İçün İbşir Paşaya Gönderilmesi :

Vezir vâkıa İzmit'e geldi. Fakat evvelden içinde korku olub hâlâ kendi hakkında pâdişâhın yakınları yüz çevirüb Defterdarı vezir etmek istediklerini ve Murad paşaya hücum meselesini işitince büsbütün tereddüde düşüb, İzmid'den beriye hareket etmedi. Müftüye gizlice mektub yazub:

«Bu nasıl iştir? Pâdişâh sarayında vezirlere hançer çekmek ve mührü hümâyûnun başkasına verilmesine karışmak ne dimektir?»

deyu pek çok payladı. Müftü, Hoca Reyhan ağa eliyle vâlideye vaziyeti bildirüb:

«Korkarım. İş başka türlü olur. Herhalde İbşir'e müdârâ ve istimâlet (I.S) lâzımdır.»

deyu teşvik etmeleriyle tekrar meclis toplanub, vezirin

güveneceği bir kimse olarak kimin gönderilmesi münasibdir? deyu sorulduktan sonra, pâdişâhın hocası ve Vâlide hazretlerinin güvendiği ve akıl danıştığı, ve ağaların ilim ve takva ile maruf ve meşhuru Reyhan ağanın gönderilmesi münasib görüldü. Hatır alır şekilde yazılmış bir hattı hümâyûn, bir samur kablı hil'at ve bir murassa (I.S) hançer ile İbşir'e gönderildi ve:

«Her ne dersen de, itimâd ettürüb acele getirmek gereksin!»

deyu tenbih olundu. Adı geçen Reyhan ağa fıkıh ve tefsirden anlamağa kaadir, edebiyat ve edebî konuşmalarda bilgisi çok, sözbilür ve karşısındakini cevab veremez hâle getirmeğe kaadir, olgun bir ağa idi.

Rebiülâhırın sekizinde Reyhan ağa İzmid'e yaklaşub, vezir haberdar olunca bir kaç muteber ağasını, bölükbaşılar ile karşılamağa gönderüb, gelüb huzuruna girdi. Vezir üç adım kadar karşılayub, dönüp kendisi sadrâzamlık sandalyasına oturdu. Karşısına bir sandalya da koydular. Reyhan ağa, parlak hil'atı vezire eliyle giydirdi ve hançeri beline taktı. Hattı hümâyûnu öpüp eline verdi. Ve dönüp karşuya konulan iskemle üzerine oturdu.

Vezir hattı hümâyûnu eline alub öpüp koynuna koydu. Sonra Reyhan ağaya:

— Hoşgeldiniz ağa!

tâbiri ile azıcık iltifat etti. Sonra hil'at giydirüb kendi kethüdâsı Salih ağaya hitab edüb:

— Ağa yorgundur, çadırına götür, biraz dinlensün..

dimekle ağa kalkub kethüdâ ile çadıra gittiler. Vezir de kalkub içeride tenha olan bir obaya girdi. Müsteşarı Abaza Hasan ağa, Kürd-Mehmed ağa ve kâtib Hayreddin-zâde ve benzerleri birkaç sır dostlarıyla bir yere geldiler. Hattı hümâyûnu okuyub kendi hallerini konuştular. Akıl hocalarının sözlerinin hülâsası, paşayı ihtiyatlı davranmağa ve kendine karşı olanların vücudunu ortadan kaldırmağa dair tedbirler idi. Sonra İbşir, Reyhan ağayı tenha bir yere çağırub, ahvâlin gidişinden sordukda Reyhan ağa söze başlayub:

— Sultanım! Şevketlû pâdişâhımızın gönüllerinde sizin hakkınızda zerre kadar değişiklik ve fenalık yoktur. Sizden faydalı iş ümid eder. Bâzı halden anlamaz bilmezlerin korku yüzünden çıkardıkları dedikoduya ehemmiyet vermeyesiz. Ceanâbınız gibi büyük nâm sahibi vezirden bu çeşit kimseler ve hademeler korkagelmişlerdir. O çeşidleri çoğu zaman geçmişteki hareketleri için [illegible]inden korkarlar. O çeşit saçma sapan söylentilere, pâdişâh tarafından söz söylemeğe ruhsat verilmemiştir. Mübârek hatırınızı hoş tutasız!

dedi. İbşir paşa tetkik edüb:

— Baka ağa! Devlet haini olan bir alay ahmakların fikrine koyması ile benim katlım, pâdişahın gönlünde yer etmiş olduğunu çok iyi bilürüm. Ancak benim emelim, Allah rızası içün din ve devletin nizamı hizmetinde bulunmaktır. Ben doğrulukla hizmetimi göreyim, anlar da pâdişâhlık şânına lâyık olan ne ise anı itsünler!

deyince, Reyhan ağa, vezirin korku ve vesvesesini gidermek içün, Kur'an-ı Kerim getürüb, büyük yemin edüb, pâdişâhın ve vâlidenin kendisine fenalık etmek niyetinde olmadığına inandırdı. Bundan sonra vezirin kalbi rahat oldu. Reyhan ağaya ihsan ve in'am ile ağırlayıp, bundan sonra Reyhan ağanın, pâdişâhımız ve vâlide yanında İbşir'in kapu kethüdâsı ve taraftarı olmak üzre anlaştılar. İki taraf da birbirinden birşey saklamamak üzre ahd ve yemin ile bağlanub içli dışlı dost oldular.

Beri tarafta dîvân halkının korkudan canları ağızlarına gelmişti. Bilhassa reis ve çavuşbaşı «Üsküdarda karşılayub, daha ileriye gitmeyeler!» deyu hattı hümâyûn çıkartmışlardı. İbşir tarafından istenmekle, büyük vehm kapıldılar.e Hattâ çavuşbaşı Murad paşaya varub:

— Sultanım! Bizler pâdişâh dîvânı hizmetkârlarıyız. Gitmeyüb Üsküdar'da karşılamak içün hattı şerif (pâdişâh yazısı) çıkarılmıştı. Bu hatta göre burada kalmamıza himmet edesiz.

dedikte, Murad paşa cevabında:

— Kalmak kaabil değildir. Sizi isteyen, mühür sahibidir (sadrâzamdır) burada kalmak için pâdişâh yazısı çıkarttırmanız akıllıca bir iş değildi. Şimdi sizleri alıkoymak sizin için zararlıdır.

dedi.

— İmdi, bâri, rütbelerimiz üzerimizde kalmağa ve yerimizde bırakıldığımıza dair hil'at giydirilmemiz için rica mektubu ihsan buyurun, karşı gidelim...

deyu yalvardı. Murad paşa:

— Şimdi tâyin ve yerinde bırakma gibi işler için mektup vermemiz, edebi terketmektir. Şimdiden işlere karışmağa başladılar deyu yermeğe sebep olacak ricayı edemeziz. İnşallahu taâlâ bu tarafa geldiklerinde yüzyüze kendimiz rica edüb sizi himâye etmekte bir sakınca yoktur.

deyüb, vaad ile güzelce müdaafa etti. Reisülküttab ile Çavuş-başı Sarı-Mahmud mecburen karşılamağa gittiler. Ertesi gün gümrük emini meşhur Hasan ağa ile bölük kâtibi Kalender-Mehmed efendi dahi beraber gittiler. Gümrük emini kıymetli münasip hediyeler ve filori ile dolu kesecikler getirüb, ilk ağızda Abaza-Hasan ağaya Üsküdar'dan on keselik bir mülk, mükellef saray hibe edüb (bağışlayıp), satış ve parasını aldığına dair senedini önüne koydu. Ve yine Kürd-Mehmed'e ve beyzâde âlisine dahi birer atlas kese içinde ikiyüz filoriyi gizlice verüb, açıktan açığa da eşyaya müteallik münasib hediyeler verdi. Diğer gediklerde olanlara, İbşir paşanın huzurunda konuşmağa ve bazı işler olursa arz ve ifadeye kaadir hatırı sayılır ve sözü geçer kimselere derecelerine göre çok altun ve eşya dağıttı.

Öte taraftan gelme levend ve yüzsüz mâkulesi bir alay tamahkârlar, ve hediye almak lezzetine ve kendilerine müracaat ve yalvarmasına meftun olan dünyaya tapan zâlimler ki, devlet ve dünya hiylelerinden gafil, devlet ne demektir, hediye ve müracaat ne husus içündür, sonu nereye varır, hatırlarına bile gelmez bir alay bâtıl kişilerdir. Beri taraftan vuran devlet âyânının ve saltanat işleri hademelerinin dal-

kavukluklarını görüp, para dağıtmak ve alçak gönüllülük ve vücutça saygı göstermek hususunda birbirlerini çiğner şekilde kulluklarını göstermelerine aldandılar. Gurur ve gaflet ile akılları başlarından gitti. Böyle cahaletlerinden başka Abaza Hasan, Kürd-Mehmed ve beyzâde ve benzerleri müfsitler «vezirin sâyesinde başımıza gün doğdu. Fırsattır. Şimdiden sonra muhitimizi genişletelim. Ve devlet adamlarını himâyemize alub sömürelim» deyu herbiri birine sahip çıkub bu bâtıl sevda ile birbirlerine girdiler. Aralarında hased ve düşmanlık kapısını açtılar. Daha devlet makamlarında kendileri tarafından himaye olunacak, nâmı ve şânı bilinecek küçük bir şeye nâil olmadan, devlet büyüklerinden olan değerli kişileri kanatları altına alub saklamak sevdasına düşmenin ne çirkin bir ahmaklık olduğunu anlamadılar.

Efendilerinin bu mertebeye ulaşmasının, o rezillerin toplanıp birlik olmaları kuvveti ile olduğunu biliyorlardı. Fakat efendilerinin, makamında sağlamca ve devamlı şekilde oturmazdan evvel halkı haklamak ve akça kazanmak sevdasıyla birbirlerine düşmenin, mânen efendilerinin yokolmasına, ve efendilerinin yokolmasının kendilerinin perişan olmalarına oebep olacağını da düşünemediler.

İbşir yanında en büyük mevki sahibi Abaza-Hasan, sonra Kürd-Mehmed ve Beyzâde idi. İstanbul'dan gelen zarif kimseler evvelâ bunları rüşvet helvasıyla ağızlarını tatlandırub, onların vasıtalariyle İbşir'le buluşup iltifat görürlerdi.

Adı geçenler, Gümrük emini Hasan'ın önüne düşüp vezirle buluşturdular. Ağır hediyelerini verdiler. Makbule geçüp (beğenilip) biribiri üstüne iki hil'at giydirdi ve:

— Elem çekme.. Ben senin gibi hizmete yarar adamı ol hizmetten kaldırmam.. Var heman beşyüz kese hazır eyle..

deyüb, sevinçli olarak dönmesine izin verdi.

Defteremini Alagöz-Mehmed efendi ki, Kapudan Murad paşanın kethüdâsı bir zengin adam idi, paşasının İbşir ile olan dostluğuna gururlanarak hediye tedârik etmeyüb, hasisliği yüzünden eli boş varmakla, buluşup etek öptükde, as-

ha bir harf söylemeyüb, hoş geldin iltfatı değl, bir göz bile atmadı. Biraz ayakta durduktan sonra târiz şeklinde paylayıp, sonra «Taşkıran bölük-başıyı çağırsunlar!» dedi. Sarıcalardan o korkunç ve heybetli adam huzuruna geldikte:

— Kaldır şunu!. Çadırına götür, misafirindir. Hoşça gözet!

deyu ol taşdan kuru suçluyu Taşkırana teslim eyledi. Güya lisânı hâlle «Sen kırılmadıkça yutulmazsın!» nüktesini söylemiş oldu.

Çavuş-başı Sarı-Mahmud vardıkta, çıkarttıkları hattı hümâyûn yüzünden gönlü kırılmış imiş.. Azledüb Ayşe Sultanın kethüdâsı Ahmed ağayı tâyin etti.

Tuhaf halierdendir ki, orada altı bölük ağalarını hep azledüb kendi adamlarından güvendiklerini tâyin etti. Aşağı bölük ağası Osman ağa ki, Melekî ve Şâban çırağı idi, çavuşlar varub, azlolunan ağalardan tuğları alub, yeni tâyin olunan ağalara götürdüler. Adı geçen Osman ağaya vardıklarında; tuğu vermeyüb:

— Ben diğer ağalara mı benzerim! Ben pâdişâhça tanınan bir adamım.. Henüz varub dîvâna oturmadan ve pâdişâhdan izin almadan beni nice azleder?!

deyu bir çok ahmakca inad etmesi olmayacak maskaralık idi.

Çavuşlar bununla çekişüp:

«Bre herif, sen divâne mi oldun? Âlemi avucunun içine almış bir vezire karşu mu korsun? Gerek seni ve gerek sana sâhip çıkanları dünyaya gelmemişe döndürür! Bak şu delinin inadına!.»

deyu, ister istemez tuğu aldılar.

Reisülküttab Şamî-zâde ki, hediyelerini daha evvelinden göndermişti. Ol dahi İbşir ile buluştukça ayak üzere durdu. Fakat ana:

— Hoş geldin!

deyüp, bir mikdar havadan konuşup hâtırını hoş edüb, hil'at giydirmeden ayrılmasına izin verdi, hil'at giydirilme-

diği içün Şamî-zâde reislikten azledildiğini anlayup hayret ve ıstırapda kaldı.

Sebepleri yaratan büyük kudretin ibret alınacak delillerindendir ki:

Burc-i intihâ-i kıran müşteri hânelerinden ola.. Ve ol senede zorbaların ve iddia sâhiblerinin meydana çıkmasına delil olduğu defalarca tecrübe olunmuştu.

Bin elli iki Zilhiccesinde vâki olan Kırân-ı asgar sonu ki. müşteri müsta'lî ve merih cedide ki hâmısdir. Kavi bulunub esed oniki haml sekiz bulunmuştu. Burc-ı intihâ-i kavs olduğu sene ki altmış bir senesi idi, Ankara'da İbşir paşa ve doksan bin sipâhi toplanmışlar idi, burc-u kıran ki Huttur, işbu bin altmış dört zayçesinde sekiz bulunub müşteri orada idi. Ve tâli-i sitte-i kıran ki sünbüle idi, hep bu uc burc-u zû cesedeyn olmakla delil-i tekerrür-i medlûlâttır. Bu senede burc-u intihâ-i hut vâkı olup emr-i mev'ûdun zuhuru bu senede olmak göründü ki hem hâne-i müşteri, hem burc-u kırandır. Şüphesiz devlet erkânının basîretleri bağlanup mührü İbşir'e gönderdiler.

Ve ağır ağır gelür ümidiyle böyle ettiler. Geçen senelerde başına toplanan ve kendisi ile sözleşüp yemin eden asker yine başına toplanır deyu hatıra getürmediler. Ancak müşteri sekizde evinde kavi olmakla zarar ve toptan gözden düşme def'olmuştu.

Bu sırada görülen acaip ve garip rüyalar vardır. Biri, görmüş ki, gökyüzünde bir kuyruklu yıldız doğup derhal gökyüzünün ağzı kuyu gibi açılup içinden iki parlak cesed birbiri ardısıra yere düşer..

Ve eski yeniçeri ağası Kara Hasan-zâde Hüseyin ağa görmüş ki, şark tarafından iki ay döğup, gece, gündüz gibi olmuş.. Sonra ol iki ay birbiri ardısıra bir yere düşüp dünyayı karanlık kaplar. Ve orada bütün minarelere adamlar çıkup:

«Haberiniz olsun! Hakkın size gazabı vardır. Camiî şerife varub dua ile meşgul olun?»

deyu halka seslenirler. Sokaklar fenerlerle dopdolu olub,

bütün halk mescidlere dolup, sabah namazını kılup dua ederler. Sabah olur, böyle görür.

Biri dahi görmüş ki, bir ejderha denizi ikiye bölüp başı, Çatladı-kapuda, kuyruğu Samanlı yakasında.. Gûya İstanbul halkını yutmak içün denizdenberi yürüyüp gelür. İstanbul'un içi kertenkelelerle dolup, bu kertenkeleler çekirge gibi atlayup sıçrarlar..

Bu hallerin hepsi, İbşir paşanın kötü niyeti ve yakında mahvolacağı işaretini gösterdiği, tâbirci olanlara malûmdur. Bundan sonra olan vezir dahi yerinde duramayıp fitne erbabının fesad üzre hareket edeceklerine açık delil idi.

Sözün kısası böyle gaib delilleri çoğaldığından, esrâra vâkıf olan akıllılar şaşırup köşelerine çekilmişler.

Vezir İzmit'de birkaç gün istirahat edüb, oradan kalkub Hereke, Gebze, Tuzla ve Maltepe'ye geldi. Rebiülâhırın onyedinci günü alay tenbih olundu. İstanbul'da olan sipâhiler atlarıyla ve yeniçeriler hep Üsküdar'a geçüp vezir güruhunun öncüleri dahi Üsküdara ulaştı.

Rebiülâhırın onsekizinci perşenbe günü Maltepe'den veziri karşılamak için Kul-kethüdâsı Ermeni Mustafa ağa, ağa kapusunda mumculara hitab edüb:

«Yarın hepiniz silâhlı olarak Üsküdar'da alaya hazır bulunasız! Hazır olmayanı ve gelmeyeni vallah boğarım!»

deyu tenbihler etti. Ve yine odabaşı ve çorbacılara tenbih etmeğe başladılar.

İkindi vakti olunca vâlide sultandan yeniçeri ağası Keman paşaya bir baltacı ile tezkere gelüb, içinde:

«Zinhar **(sakın)** yeniçerilerden bir tanesini dahi Üsküdar'a geçürmeyesin! Pâdişâhın rızâsı yoktur!

deyu gizli yazılmış olmakla ağa ve kethüdâ bey şaşırdılar. Anlar da bütün yeniçeriler geçtikten sonra perşenbe gecesi sekizinci saatta geçmek fikrinde idiler. Başka şekil meydana gelmekle iskeleye adamlar tâyin ettiler. Daha geçmeyen çorbacıları ve diğer neferleri iskeleden döndürüb, geçenlere dahi adamlar tâyin edüb beri tarafa geçirdiler.

Gece şehir kapusu açık kalub, Üsküdar'a geçmiş olan yeniçeriler tâ sabahadek beri tarafa taşınup, Üsküdar'da bir tek yeniçeri kalmadı. Alay tenbih olunmuş iken yine yeniçeriyi geri çevirmenin sebebi ne olduğu anlaşılmadı. Ancak yine kapu halkından işitilen bu ki, sarayı hümâyûndan Maltepe tarafına bir haseki eliyle hattı hümâyûn gönderilüp:

«Huzûruma tenha gelesin.. Seninle konuşulacak işler vardır!»

deyu vezir dâvet olunmuş.. Vezir de korktuğundan özür dileyüp:

«Yarın alay ile pâdişâhın dergâhı toprağına yüz sürerim!»

deyüb, bâzı mahzurlar beyan ederek gelmemiş ola..

Daha buna benzer zayıf sözler duyuldu.

Ertesi perşenbe günü odabaşılar ve ocak ihtiyarları başkaca konuşup «Bu nasıl vezirlerdir ki İstanbul'a yirmibin adam ile geliyor. Bunun maksadı bizi sipâhilere kırdırup, At Meydanı intikamını almakdır. İstanbul'a geçerse alay ederiz. Ve illâ karşı gitmeziz!» deyu birleşüb, bütün yeniçeriler, odalarında dursunlar deyu ağa kapusunda tenbih olundu.

Vezir İbşir Paşanın İstanbul'a gelişi :

Bin altmışbeş senesi Rebiülâhırının onsekizinci perşenbe günü adı geçen vezir **(İbşir paşa)** Maltepe'den Üsküdar tarafına hareket etti. Hoca Reyhan ağa ileri gelüb, bu taraftan yalnız yeniçeri ağacı ve mumcular ve kârhaneliler ve kethüdâ, zağarcı, samsuncu ve turnacı, hasekiler ve gedik sahibleriyle karşılamağa gittiler. Neferler gitmedi.

Müftü, vezirler ve sadreyn **(Rumeli ve Anadolu kazaskerleri)** ve diğer devlet büyükleri Üsküdara geçüp Bostancıbaşı köprüsüne doğru vardılar. Evvelâ dergâhı âli kapucubaşıları **(I.S)** varub buluştular. Sonra yeniçeri ağası Kenan paşa, harem-i hümâyûndan çıkma olduğu içün İbşir paşa anı severdi. Varub buluştukda Kenan paşa atından indi.

Vezir dahi inüb piyâde görüştüler. Yine atlarına binüb diğerleriyle at üzerinde görüştü.

Alayın ilerüsünde kapucu-başılar arkasında ocak ağaları, arkasından sadreyn, arkasında vezirler tertib üzre gelüb, vezirlerden Koca Yusuf paşa ile Dellâl-Mustafa paşa, İbşir'in iki tarafına yanaşub sohbet ederek gelürlerdi.

Nihayet şeyhülislâm efendi beyaz elbiselere bürünmüş olup, hepsinden sonra gelüb vezir ile at üzerinde görüşüp, at başı beraber, sohbete başlayınca, Yusuf paşa ve Mustafa paşa ileriye eşdiler..

Vezîri âzam merih yıldızı gibi safi kırmızı elbiselere bürünüb, endâmından yiğitlik âsârı görünürdü. Vezirin arkasında kafadarları Abaza ve Kürd-Mehmed ve Beyzâde Alisi ve diğerleri bütün sipâhiler ile kat kat saf olmuşlardı.

Üsküdar'ın üstünde Nûh paşa sarayı ki, Ayşe Sultan Hazretlerinindir, oraya bütün âyan ile indiler. Ayşe Sultan ki, İbşir paşanın nikâhlısıdır. Büyük ziyâfet tertib etmişler idi.

Müftü vezirin sağında ve kaymakam Melek-Ahmed paşa solunda oturub, bir miktar dinlendikten sonra namlı zorba ağalar ki altun yıldızlı külâh giymiş olarak vezirin huzurunda el bağlayup arslan gibi dururlardı, vezir söze başlayup evvel Abazayı müftüye târif edüb:

— Efendi, bu Hasan ağa bir yarar ve bahadır kimsedir, bilür misüz?

deyüb el öpmeğe işâret etti. Evvelâ Abaza, sonra diğer ağalar, sıra ile gelüb mollanın elini öptüler. Molla, pek münasip söz bulmasını bilirdi. Vaziyete göre, hem medih suretinde, hem de hakikata uygun söz bulup:

— Sultanım, bu şahbaz ağaların şecaatlı ve yiğit olduklarına sultanımın şahitlik etmesi kâfidir. Böyle sizin iltifatınıza nâil olmaları ve gözünüze girmeleri, istidadlarına delâlet eder. Heman berhudar olsunlar!

deyüb, nâzikâne cevab ile hâtırlarını hoş eyledi. Sonra Ayşe Sultan Hazretlerinin tertip ettiği sofra çıkub yemek ye-

nildikten sonra devlet erkânı hep İstanbul'a geçtiler. Garipdir ki, devlet erkânı izin ile İstanbul'a geçtiklerinde, Defterdar paşa dahi gelüb gitmişti. İkindiden sonra vezir:

— Nerede Defterdar? Tiz çağırın!

deyu buyurmakla çavuş-başı arka arkaya üç çavuş tâyin eder. Defterdar ise korkmuş, yorgun, daha yeni sarayına gelmiş, tülbendini çıkarmış, gılmânlar (S.B) yelpaze sallarlar.. Elinde buzlu su ile dolu bir bardak ki, âdeti olduğu üzre asla elinden düşmezdi, içerken çavuşlar içeriye girüb vezirin çağırdığına dair fermânını bildirirler. Korkudan canı başına sıçrayub binüb süratle Üsküdar'a geçüp, vezirin huzuruna girer. Vezir Moralıyı (Defterdarı) görünce:

— Ne haber?

der. Defterdar:

— Sultanım istemişsiz.

dedikte İbşir paşa:

— Ben seni, burada ise gelsün dedim, yanlışlık olmuş..

deyu tekrar izin verir. Defterdarın biraz aklı başına geldi. Alelacele kayığa girdi. Yatsuya doğru sarayına geldi. Fakat, sadrâzamlığı istediği ve İbşir'in vücudunu ortadan kaldırmak istediği gizlenir ve unutulur şeylerden olmadığını bildiğinden sabahadek gözüne uyku girmeyüp, ıstırap ateşi ile kebab oldu. Ve ne yoldan yakasını kurtarabileceğine bir türlü çâre bulamadı.

Müftfü efendi akşama kadar sadrâzam yanında kalub. cumartesi günü İstanbul'a girmek içün her tâifeye büyük alay tenbih olundu. Ertesi cuma günü sabahleyin vezir ve müftü Salacak iskelesinden heman birkaç hizmetkâr ile pek az kimse ile bir kayığa binüb sarayı hümâyûna çıktılar. Ve gizlice pâdişâh ile buluştular. Vezire gelişinin hayırlı olması deyu bir samur kürk giydirildi. Yine ol kayık ile Üsküdar'a geçtiler. Sonra müftü efendi izin alub kendi evine gitmeğe hareket eyledi.

Vezirin korkusu dolayısiyle, onun öğretmesi ile olsa gerektir ki ağalar müftüye dediler ki:

— Efendi sultanım! Sizin vücudunuz bize bir nûrdur. Siz gidiyorsunuz.. Bâri efendimizi yalnız bırakma.. Oğlunuz efendiyi, efendimizin yanında alıkoyun!

deyüb Feyzullah çelebiyi Üsküdar'da alıkoydular. Buna halk mânâ verdi ki, kalbi emniyette olmadığından, müftfünün oğlu Feyzullah çelebiyi rehin olarak alıkomuş olalar..

Molla ise, İbşir paşanın işlerini yürütmeğe ve sadrâzamlık makamında kuvvetlenmesine candan çalışmakta idi.

Ertesi gün seher vaktı cumartesi günü müftü ve sadreyn ve azledilmiş olanlardan Bâli-zâde, Hoca-zâde, Sun'î, İmam-zâde, Kemâl-zâde, İsmetî, Şeyh-zâde ve Mevâli (I.S) ve müderrislerden altmış nefer büyük bilginler ve muhterem vezirler fevkalâde süslü olarak büyük alaya hazır olub seherle beraber toplar atılub, en büyük süs ve saltanat ile Üsküdar'dan ilerleyüp Ebû Eyub Ensârî'ye geçüp, oradan bütün ocak halkı ve diğer asker tâifeleriyle, büyük alay olup, Edirnekapusundan girilüb sarayı hümâyûnadek bir alay olmuştur ki, seyir ve temaşâya çıkmadık bir canlı kalmadı ve yakın zamanlarda bu ayarda olanı görülmedi.

Umumiyetle yeniçeri ocağı, garib tertipleriyle geçip, sonra diğer tâifeler geçip, vezirle beraber olan dilâverler Katırcıoğlu Mehmed paşa, Seyd-Ahmed paşa, Abaza-Hasan ağa ve benzeri ki herbiri kanaatlarınca kendilerini destandaki Rüstem ile ölçerlerdi.

Paşalar siyah samur giyüp diğer yiğitler demirlere bürünmüşler, geçtiler. Sonra ulemâ elbiseleriyle, sonra Nakîbül'eşraf Zeyrek-zâde, ardından kazaskerler, sonra Defterdar paşa hususî alayı ile, sonra vezirlerden Yusuf paşa, Dellâl-Mustafa paşa, sonra unvânı acâib Kapudan Murad paşa ve kaymakam paşa atbaşı beraber, hepsi tam ihtişâm ile geçtiler.

Sonra sağ tarafta sadrâzam İbşir paşa, sol tarafta Müftü Ebu Said efendi, ikisi de beyaz elbiseler giymiş olarak, önlerinde sekiz nefer yeniçeri şairleri, başlarında keçe ve arkalarında birer kaplan postları, göğüslerinde davul gibi çökürle-

rini (S.B) çalarak, boy bos sahibi dev yapılı herifler, sesleri birer saatlik yerden işitilir, yüksek sesle türkülerini çağırarak herbiri nöbete riâyetle türküsünü haykırarak hepsi sarayı hümâyûna ulaşıncaye kadar böylece gittiler.

Vezirin mâiyetinde renkli bayraklar ile sipâhi bölükleri hesabsızdı. Vezirin sarıca (2.S) levendlerini umumiyetle yeniçeriler kuşatmışlardı.

Vezir İstanbul'a gelmez, gelirse de girmez ve falan falan eder deyenler ve müftüye «bunu sen ettin, işte celâlî oldu (isyan etti) deyu yerenler, hep mahcub olub utandılar.

Müftü cenâbları ki her veçhile metin, reyi de, kavi bahtı gibi galib gelmişti. Bu debdebe ve şatafat ile veziri getürüb beraberce cihan sultanına kavuşturuldular.

Pâdişâh köşkünün önüne varıldıkda meydan açılub vezîri âzam ve şeyhülislâm at kaldırub süratle geçtiler. Eski usul, ulemâ efendiler vezîri âzamın sarayına girüp orada el öpmek iken vaktin darlığı yüzünden çavuşbaşı vezirin sarayı kapısında durub,

«Efendiler, içerisi dardır. Safa geldiniz. Buyurun.»

deyüb, anlar dahi kapu dışında at üzerinde selâmlayıp dağıldılar.

Vezîri Âzamın Zifâfı (S.B.)

Ertesi gün, Rebiülâhırının yirmibirinci pazar günü vezîri âzamın namzedi Ayşe Sultan Hazretlerinin gelinliği olub, pazartesi gecesi vezîr-i âzam zifâfa girdi **(güvey girdi)**.

Vezîri Âzamın Mansıblarda Değişiklik Yapması, Zulüm ve Zenginlerin Mallarının Zabtedilmesi:

Rebiülâhırın yirmiikinci pazartesi günü İbşir paşa işleri yürütmeğe başladı. Evvelâ sadrâzamlık mührünü isteyen Mo-

rah Defterdarı çağırup ulûfe içün para istedi. «Para yoktur» dedikde:

— Ya mühür içün pâdişâhımıza beşyüz kese teklif etmişsin.. Ol akça nerededir... Var getir, maaşlara verelim.

Deyü payladı. Moralı inkâr edüb:

— Hâşâ sultanım, bu bana iftirâdır!

deyu inkâr edince vezîri âzam ağır kelimelerle:

— Bre sefih hâin! Bu sözü cihan pâdişâhı hazretleri mübârek lisanlarıyla buyurdular. Hiç pâdivâhlarda yalan ve iftira olur mu?

deyu suratını asdı ve:

— Kaldırın şunu!

deyu emrettiler. Vezir kethüdâsı Salih ağanın hebsine verdiler. Ol saat adamlar tâyin olunup sarayını mühürlediler. Vütün varını yoğunu alub, Defterdarın evini sinek kâsesine döndürdüler.

Evvelce Mora paşası olub, Uzun Yusuf meselesinde mahbus olub, sonra salıverilen Kürd-Ahmed paşayı Vezîri âzam İbşir paşa huzuruna çağırub:

— Sen ehli vukufsun (bilir kişisin), Mora'ya var, defterdarın bütün parasını ve eşyasını zabt ve defter edüb, biraderlerini ve adamlarını yakalayub soruştur. Eğer gizledikleri birşey varsa meydana çıkar.

deyu üstüste tenbih ve sipâriş edüb, yanına adamlar koşup heman ol gece Mora'ya gönderdi. Rivâyet eden eder:

Birkaç hafta evvel, kışın şiddetinden ortalık buz tutmuştu. Ve soğuk yüzünden hiç kimse taşraya çıkmağa kaadir değildi. Adı geçen Defterdar, dörder atlı yirmialtı araba ki. altun ve gümüş ile dolu idi, geceleyin çıkarub Mora'ya gönderdiği duyuldu. Vezîri âzamın Ahmed paşayı Mora'ya göndermesinin sebebi bu idi.

O sırada merhum sadrâzam Derviş paşanın kethüdâsı Ali ağayı çağırub:

«Hil'at!»

dedi.

Ali kethüdâ giymekte bekleyüb:

— Sultânım! Ne hizmet içündür?

dedikde vezir:

— Hele gey.. Sonra öğrenirsin!

dedi. Ali ağa yine hil'atı giymekten çekinüp:

— Devletlû efendim, ne içün olduğunu kulunuza buyurun.. liyâkatım olan hizmet midir? Bileyim..

dedikte:

— Elbette giy..

deyu ısrar olunmakla, hil'atı Ali kethüdânın omuzuna kodular.

— Allah mübârek eyleye.. Pâdişâhımız seni baş defterdar eyledi!

dedikte, Ali ağa ayağına sarılıp:

— Devletlû sultânım! Allah ve resulü içün.. Ben bu işi başaramam. Bir salih ve dindar vezirsin. Bir kimsenin kudretinin dışındakini teklif etmezsin. Bu işi başarabilecek bir ehline ihsân eyle.. Kulunuzu, bundan başka her ne işde kullanırsan kulluk ederim.

Deyu, büyük bir üzüntü ile istifa ve aczini meydana koyup ağladı. Vezir başka söyleyecek söz bulamayup büyüklük sûreti gösterüb, hiddetle kaşlarını çattı:

— Mânâsız yere inad etme!. Sana defterdarlık, şevketlû pâdişâhımızın karihalarından çıktı. Seni bu hizmete lâyık gördüler. Var doğrulukla hizmetine dikkat eyle..

deyu, yüzünü diğer tarafa çevirdi:

Ali ağa çaresiz geri çekilüp taşra çıktı. «Ali kethüdâ» iken, baş defterdarlık ile (**Maliye vekili**) Ali paşa ünvanını aldı.

Hikâye :

Devlet esrârından habersiz bir kısa görüşlü, mevkufatçıya demiş ki:

— Behey efendi; devlet-i âliyyede âdemoğluna kıtlık mı vâki oldu? Bu kadar muhterem âyân, umûr görmüş, ahvâl

görmüş eski adamlar var kien, yeni vezir Ali ağa gibi bir yeni meydana çıkma bir adamı defterdar eylemek çok garib ve Ali ağanın da bu kadar kendini naza çekmesi ondan daha garip değil midir?

Mevkufatçı akıllıca cevap verüb:

— Sultânım! Bu idâresi güç dolab, yalnız bilgi ve ehliyetle dönmez. Elde sermaye olmadıkça kuru boş söz ile iş bitmez. Zamanımızda Ali ağanın başkalarına birkaç cihetten üstünlüğü vardır. Evvelâ paşası Derviş paşanın Kaarun kadar para ve eşyasının defterini iğneden ipliğe kadar, zorlanmadan pâdişâha verüb zerre kadar gizleyüp saklamadı. Bundan başka hazinedarının ve bütün sır dostlarının bilmedikleri kıymetli cevâhır sandukalarını çıkarub, birşey saklamamakla doğruluğu sâbit oldu. Bu doğruluğu sebebiyle kendisinin şahsına âid pek çok para ve hesapsız sermaye muhafazada kaldı. Bu suretle dürüst, kuvvet ve kudret sâhibi olduğundan işleri yürütmek ve mühimmat tedârik etmekte güçlük çekmiyeceği anlaşıldı. Defterdar olanlar ne olursa olsun kuvvetli ve zengin olmağa muhtaçdır. Mîriye **(hazineye)** nizâm verilinceye kadar, ihtiyaç olduğu vakit, zenginler kendine itimad edüb iflâsın sebebi olan tamah ve hıyâneti korkusundan hepsi emin olmak suretiyle onunla alış-verişden ve muameleden çekinmezler.. Tâ ki anlayış üzerine yapılan muameleler nizâm üzre devam eyleye.. Şüphesiz kethüdâ Ali ağanın defterdarlığa zâhiren ve mânen liyakati geldi göründü.

deyüb susturmuş... Şüphesiz Mevkufatçı, vezirin korkusundan vezîri âzamın yaptığı işi doğru bulmuş.. Ve illâ sözün doğrusu budur ki, Ali ağanın, parasını sarfettirmek içün defterdar tâyin ettiği, Ali ağanın kabul etmek istememesinden bellidir.

Pes, yeni defterdar evine gidince, eski defterdar Moralıyı, onun hapsine gönderdiler. Ve kitab ve defter toplayıp defterdarın hesabını görmeğe başladılar.

Melek-Ahmed paşa ki evvelce sadrâzam iken Bektaş ağa ve ocak ağalarının işlere karıştıkları günlerde ol kişilerle bir-

lik olub, Abaza'nın Türkmen ağalığını başkasına verüb, Abaza tekrar tekrar dîvâna varub şikâyet etmişti. Melek-Ahmed paşa ehemmiyet vermeyüb, sonra Abaza çaresiz me'yus kalub, sadrâzamın huzurunda dil uzatub saçma sapan sözler söylemiş ve vezir kethüdâsı gade'ye hançer çekmişti. Bu kadar parasını zabtedüb zulüm ettikten sonra, ağaların ısrarıyla Abazanın katl ve idâmına karar vermişti. Melek-Ahmed paşanın bu niyetini sarraf yahudi Abaza'ya haber verdi. Abaza da bunun üzerine «Üsküdarda beş on kese akçam daha vardır. Varayım getüreyim» deyu bahane ederek vezirin sarayından sıyrılup doğru Üsküdar'a geçti. Bir daha İstanbul'a geçmedi. Uzun kavga ve me'yus olmaktan sonra atbaşını Ankara toplantısında çeküp, İbşir'e gördüğü zulümden büyük şikâyetlerde bulunmuştu. Bu yüzden İbşir'in, Melek-Ahmed paşaya hatır kırıklığı vardı.

Bundan başka Derviş paşanın hastalığı günlerinde, vefatından sonra sadrâzam olmak istediği, ve taraftarlarının var kuvveti bazuya verüb nerede ise mührü almak üzre olduğu malûmdu. Mühür İbşir'e gönderildikte, müftüye bâzı târizlerde bulunduğu, sonra Defterdar paşa sadrâzam olmak isteyince, ehven-i şer kaidesine uyarak Defterdarı sadrâzam yapmak istediği, bu hususta reyi bile olduğu malûm idi. Bunlardan başka, Vezîri âzam Kara-Mustafa paşa, Sultân Murad zamanında, sadaret içün Bağdad'dan gelinceye kadar, kaymakam olan Deli-Hüseyin paşa, bu kadar pâdişâhın makbulü, namlı ve kudretli vezir iken, asla tâyinlere karışmayup, büyük işlere ait defterleri bile açmamıştı. Hattâ bazı hususlar mühimdir deyu ısrar olundukça «Emânet sahibi yaklaştı. Onlar gelince görülsün! Biz bir âriyet adamız» deyüp Allahın kullarının şer'î dâvâlarından ve ufak tefek işlerinden başka birşeye karışmadı. Azil, tâyin ve tevcihata dâir asla kalem oynatmadı. Böyle usluluk ve edebli şekildeki hareketleri yüzünden hem pâdişâhın, hem vezirin, hem herkesin yanında makbul oldu ve medholundu. Kara-Mustafa paşa zamanında asla kendisine ağır muamele edilmedi.

Melek-Ahmed paşa ise kaymakam olur olmaz, vezir gelinceye kadar sabretmeyüb bütün işlere karıştı. Ve evvelce vezîri âzamlık yapmış olduğu için dilediği gibi hareket edüb sadrâzamlığın selâhiyetlerinden olan büyük tevcihata varıncaya kadar karışmıştı.

Bazı akıllı sır dostları:

«Sultânım! İbşir paşayı bilürsüz! Ne derece gurur ve kibir sahibidir! Bu şekildeki müstakil iş görmenize belki gücenir!»

dediklerinde:

«Bre adam! Biz neyüz? Biz de bir zaman ol makamın sahibi, mutlak vekil değilmi idik? Paşa karındaşımız geldikte, beğenmediği işlerimizi arzularına göre değiştirsünler. Vezir gelsün deyu heman bostan oyuğu gibi oturub bakalım mı?»

deyu cevap vermiş.. Her işi, ihtimamla görmeğe başlayub, para toplamakta dakika kaybetmemişti.

Vezîri âzam ile hemşeri **(ikisi de Abaza idi)** ve şöyle böyle kapu yoldaşı şeklinde aynı yaratılışta iken, bu çeşit tavır ve hareketlerinden İbşir gücenmişti. Gelir gelmez ayıbları araştıran fettanlar, meğer kaymakam paşanın az veya çok her ne almış ise defterini tutmuşlar o defteri vezire vermişler imiş..

Bir gün vezir Melek paşayı çağırub, Van eyâletini verüb. sarayına bile gitmeğe izin vermeyüb heman vezir sarayından Üsküdar'a geçürdü. Ve arkasında defter ile bir mübâşir (4.S) tâyin edüb kaymakamlığı sırasında topladığı altmış bin kese akçayı tamamen o gün geri aldı. O gece çavuşlar ile Gebze'ye doğru yollayub «adamları yavaş yavaş arkasından yetişsinler!» deyu tenbih olundu.

Mevkufatcı Mehmed efendi ki, evvelce reisülküttab ve hâlâ baş muhasebeci idi. Habsedilmiş olan defterdarın gözbebeği ve el altından öğretmeni ve akıl öğreticisi olmak üzre meşhur idi, ve Melek paşanın kaymakamlığında olan bütün işler anın reyi ile meydana gelmiştir deyu gazaba uğradı. Vezir selâm çavuşuna:

— Kaldır şunu! Götür odanda habseyle!

dedi. Selâm çavuşu bir Türk-ü sütürk idi?! (Kuvvetli. kızgın):

— Munkafatcı (**Mevkufatcı**) efendi, gel!

deyüb kaldırub odasında habseyledi.

Rebiülâhırın yirmibeşinci cuma günü idi. Mevkufatcı habsolunduğu gibi, eski defterdar da Yedikule'ye gönderildi.

Yine, şimdi reisülküttab olan Şâmî-zâde de azl ve habsolunub, malları teftiş olunup zabtolunmak için ferman yazıldı. Rumeli Beylerbeyliği pâyesiyle (**rütbe**) evvelce reisülküttab olan Sıdkı efendi tekrar reisliğe getirildi.

Topkapulu Mustafa ağa ikiyüz kese vermeği taahhüd etmekle, hil'at giydirilerek yerinde bırakıldı. Başbaki kulu İbrahim ağa da yirmi kese verüb yerinde kaldı. Fakat Deli-Birader ve damadı Kıbtî (**çingene**) cizyedarı Ak-Ali mahbus oldular.

Tersâne emini Salih çelebi yerinde bırakıldı. Eskiden tersâne emini olan mimar Mustafasını istediklerinde, korkusundan gizlendi. Gade-Mehmed kethüdâyı da habsettiler.

Diğer devlet büyükleri bu zâlimce ve pervasızca hareketten vehim ve korkuya düştüler. Vezir ise devleti düzeltme sevdâsında.. Tavır ve hareketi vekar ve azamet ile idi. Daima diz çöküp kimseye iltifat etmez, asla söz söylemez. vezirlere, ulemâya, derecelerine göre diğer devlet adamlarına hürmet göstermeleri şer'î ve kanun âdâbından iken, hiç kimseye iltifat etmezdi. Belki bir ricada bulunurlar veya birşey isterler deyu, güler yüz göstermeyüb, sert ve ekşi bir suratla otururdu. Bilhassa hediye vermeyen ve kendisinden menfaat ummadığı kimselere, ne kadar aziz ve muhterem kimseler olsa da asla âşinâlık etmeyüb, alnını buruşturarak gazablı çehre gösterirdi. Güldüğünü kimse görmemişti. Bu korkunç ve soğuk tavır ve hareketleri ile halkı kahr altında kullanırım zannederek, yüksek tabakada olanları ve halk tabakasını korkutmak içün böylece bir yol tutmuştu.

Meclisine girenler mağrurâne muamelesinden elbette kederlenir ve kırılarak çıkarlardı.

Kuruşu seksen akçaya ilân etti. Fakat paranın kıymeti düşük olmakla mânasız bir işti. Parayı düzeltmeden bu çeşit bir ilân, ahmaklıktır dediler.

Eski Defterdar Moralı, Mevkufatcı-Mehmed Efendi Ve Gade Kethüdânın Katli :

Moralı Defterdarın ahvâlinin tafsili budur:

Evvelce birkaç gün vezir kethüdâsı habsinden çıkub, bir kaç gün yeni defterdar Ali paşanın habsinde yattıktan sonra Yedikule'ye gönderilmiş idi. Bu aralıkta bütün hesabı görülüp, her nesi varsa gizli ve meydanda hepsi alındı. Daha para istenince «Artık bir akçam dahi kalmadı» deyu cevap verirdi, Sonra, suçunun çokluğu dolayısiyle öldürülmesine karar verilince Vâlide Sultan hazretleri tarafından vezire **(İbşir paşaya)** haber gelüb:

«Eski defterdarın bütün malı zabtolundu. Kendini katletmesünler. Bir yere sürgün ile yetinsinler.. Katle rızâmız yoktur.»

demişler. Vezir bu şefaattan kırılub, açıktan katletmeği sarayın rağmına telâkki edilir diye karadan Kıbrıs'a sürgün edilmesini pâdişâha arzeyleyerek bu husus içün hattı şerif çıkarttı.

Cümâda'l-ûlâ başlarında idi, hattı hümâyûn gereğince, emri şerif yazılub geceleyin çavuş-başıyı Yedikule'ye gönderüb Kıbrıs'a sürgün içün Moralı'yı çıkardılar. Kendi evine götürdüler. Sabahleyin fecir vaktinde yanına sekiz nefer çavuş koşub Üsküdar'a geçirüb, karadan Kıbrıs'a sürgün gönderilmek emri duyuruldu.

Zavallı Moralı, arkasından samur feracesini çavuş-başıya verüb, sefere uygun bir nafe kürkünü **(tilki derisinden yapılmış kürk)** alüb giydi. Üsküdar'dan öte tarafa hareket olundukta ol nafe kontuş kürkü de alub, bir hizmetkâr çuhası giydirüb bir hamal hayvanına bindirdiler. Yanına bir hizmetkâr alayım diyegördü, razı olmadılar. Ve tenbih böyledir diye kılıç kuşanmağa ve çizme giymeğe bile izin vermediler.

Dil geçidini geçince, arkasından ol çuhayı da alub arkasına bir Arnavut kebesi giydirdiler. Bu derece tahkirin, ahret seferine gitmeğe alâmet olduğunu bîçâre Moralı anlayub ağlamağa başladı. Para ve eşyanın, dünya devletinin, arkadaşın faydasız, ve vefasız dostun hep boş olub bekasız dünyanın, iftihar ve itimad edecek birşey olmadığını o vakit anladı. Ciğerden gelen ahlar çekti. Böylece Hersek köyüne vardılar. Köylüler yumurta pişirüb getirdiler. Çavuşlar yiyüp paşaya da teklif ettiler. Bir lokma bile yiyemeyüp «benim işim bitti!» deyu ağlardı.

Oradan geçüp Kırk-Geçid dağları içine revâne olduklarında, Anadolu'ya vazife ile gitmiş olan adamlarından biri karşıdan göründü. Paşasını o halde görünce ayağına düşüp:

— Hay efendim! Bu hal nedür?

deyu, elinde olmayarak ağladı ve arkasından kürkünü verüb kebeyi bıraktırdı. Paşasının arkasında pamuklu olmadığından, soğuktan korunmak içün herifin kapamasını istedi. (1) Herif soyunup verirken, çavuşlar sabredemeyüp:

— Bre ne kapama derdindesin? Haydi gidelim !

deyüb, beygirine kamçı basup gittiler. Güya lisânı hal ile «şimdi kara toprak altına girecek vücutlar içün kapama tedârikine hacet yok..» demek istediler.

Bunlar dağ içine çekilüb giderler iken, arkalarından iki amansız tatar ılgar ile gelüb yetiştiler ve çavuşlara bir fermân gösterdiler. Çavuşların Moralıyı tatarlara teslim edüb. kendilerinin geri dönmeleri emir buyurulmuş..

Defterdar artık mâcerayı anlayub, koynunda güzel yazılı altun yaldızlı bir Kur'an-ı Kerim vardı, anı, mücevher bıçağını, yüzüğünü, kıymetli eşyadan koynunda ve koltuğunda her nesi varsa tatarlardan gizli «şu zâlimlere nasib olmasun!» deyu çavuşların birine verdi. Ve «sana vasiyetim vardır» deyu tenha yere getürüp teslim eyledi. Fakat çavuşun arkadaşları

(1) Kapama, çift kat ince kumaştan, arası pamuk dolu ve dikişli bir nevi gayrıresmî üst elbisesidir.

ve tatarlar, birşeyler verdiğini anlayup, İstanbul'a gelince çavuş-başıyı gammazlayub, zavallıyı sorgu ve cevap belâsına uğrattılar.

Tatarlar paşayı alub orman içine giderken, iki amansız tatar ki, vezirin kendi tatarlarından idi, gelüb dört kişiyi dağ içinde yoldan sapa bir dere içine götürüp indirdiler. Heman namaz ve istiğfara izin verdiler. Dere suyundan abdest alub bir kaç rekât namaz kılub tövbe ve istiğfar, dua ve niyaz ederek o kadar ağlayub yüzünü yere sürdü ki, yüzü toprağa sürtmekten sıyrılub, kan içinde kalmıştı. O hal ile zavallıyı katl ve sipariş üzerine bir yar kenarını kazub gömdüler. İzini kaybedüb gittiler.

Bu sırada defterdarın Enderûn hademelerinden biri vezire varub:

«Bir gece hamallara iki büyük çuval yükledüb gönderdi. Nereye gittiğini bilmem.»

dedi. Hamallar kethüdâsı hamallar ile hazır edildikte, o hademe ile iki hamalı tanımakla iki hamala soruldu. Onlar da «merhum ve meşhur Ruznâmeci İbrahim efendinin damadı hoca biraderi Ali efendi merhumun kethüdâsı Eşeklik lâkabı ile anılan Bosnalı Hacı Ahmed adlı kimsenin evine götürdüklerini» bildirdiler. Bu defa da o da getirilüb sorulunca, o vakıt Ruznâmeci İbrahim efendinin damadı Hoca çelebi gelüp «evvelâ adı geçen defterdarın bu iki çuvalı saklaması içün kendine teklif ettiğini, kendisi saklamağı kabul etmediğini, emin ve Müslüman adamdır deyu eşeklike gönderdiğini» bildirdi.

Eşeklikten sorulunca, hiç tereddütsüz ikrar edüb:

«İki çuvalı gönderdi. Daha olduğu gibi durur. İçinde ne var bilmem.»

dedi. Çuvallar getirildi. İçlerinde iki tahta sandık, her birinde yirmibeşer bin altundan ellibin altun çıktı. Hepsi de doğruca pâdişâha gönderüb:

«Pâdişâhım! İşte bir akçam yoktur deyu yemin eden adamın sakladığı altunlar.. Diğer yalanları ve hıyâneti nice olmak gerektir!»

deyu telhis ettikde (I.S):

«Bu cezalar Moralı Defterdara müstahak imiş!»

Buyurdular. Yaptığı sarayın da bazı yerlerini kazub yüz kese kadar para da orada bulundu.

Melekî kadının kocası Şâban Halifede de seksen kese akça emânet olduğu haber alınarak tamamı alındı. Şâban Halife akçayı verüb gelüb etek öptükde vezir kendine:

— Bu para senden alınandır!

dedi. Bu mühim cümleye akıllılar ve zeki kimseler mânâ vermekten âciz kaldılar. Doğrusu çok öz söz idi.

Mevkufatcı-Mehmed efendi ki evvelce reis idi, Silâhdar paşa adamı olup, sonra Mısır'a gidince, üç sene Eyüp paşa ve Haydar Ağa-zâde zamanlarında Mısır'da dîvân efendisi olmuştu. Sonra Hac Emîri Rıdvan bey ve onun Mısır askerleri tarafından kalede habsolunmuştu.

Hacca gitme yakın olunca, Rıdvan beyin geleceği gün de yakınlaşmış olmakla, eğer o gelmeden hapisten kurtulamazsa, sonra kurtulması tamamen imkânsız olduğunu bildiğinden, Mısır yeniçerilerinin çeşme-başısı ve söz sahibi Fazlı Beşe denilen adama, bir söz bilür hizmetkârı ile yüzelli filori gönderüb, yeyip içerken ulaştırır ve der ki:

— Dîvân efendisi, hapisde olan Mehmed efendi size selâm eyledi. Sonunda Rıdvan bey geldikde bizi sağ komaz. Şu filorilikler yanımızda idi. Cellâtlara nasib olmaktan, siz bir koçak ve şahbaz yiğitsiz.. Bizden size hibe olsun, bâri ruhumuzu hayır dua ile anarsız..

dedi, Fazlı Beşe bu merhamet verici muameleden müteessir olup filoriyi aldı ve:

— Bizden efendiye selâm eyle.. Hayrola inşallahü taâlâ.. Hiç elem çekmesinler!

deyüp, ertesi günü Mısır yeniçerilerini toplayub, Mısır dîvânına varub:

«Divân efendisi niçün habsolunur? Suçu nedir? Elbette salıverilsin!» deyu salıverdirtmişti.

Sonra Siyâvuş paşa vezir oldukta İstanbul'da habsetmiş idi. Kapucular kâtibi ki şimdi «deniz uğrusu = hırsızı» derler, büyüklere ricası geçen bir itibarlı adam idi ve sultan kethüdâsı Siyâvuş paşadan Mevkufatcıyı rica edüb, üç kere ayağını öptü. Sonra Siyâvuş paşa:

— Behey Hüseyin efendi! Benden yana tamam.. Fakat Enderûnu hümâyûn tarafı (**saraylılar**) can düşmanıdır. Evvelâ sen bilmez misin ki, Silâhdar paşa zamanında Kara-Mustafa paşa ile aralarına nifak ve ayrılık sokan bu adam değil midir? Münafıklığı ve kapu kapu dolaşıp varmadığı kapu var mıdır? Senin malûmun değil midir?

dedi. Hüseyin efendi yine rica edüb:

— Behey efendi! Kapu kapu dolaştığı ve işe karışup dünya hırsında çok ileri gittiği malûm.. Fakat bir ihtiyar adamdır, yine emekdardır ve işe yarar.. Bundan sonra bir köşeye çekilüp edebiyle otursun.. Geçmiş geçmiştir. Sizi günahtan sakınıyorum. Haksız yere kanma girmen!

deyüp kurtulmasına sebeb olmuştu. Bundan sonra yine ham tamah belâsıyla uslanmayub, Melek-Ahmed paşaya reis olunca, kendine aid olmayan işlere karışmıştı. Naklederler ki, atını eğerletüb, müftü ve sadreyn (**Rumeli ve Anadolu Kazaskerleri**) ve bazı ileri gelen mevaliye (**I.S**) ve defterdarlara, azledilmiş veya tâyin olunmuş hâcegâna ve ağalara varub, her vakit böyle kapıları dolaşırmış..

Moralı defterdar olunca, ona yaklaşıp, bir saat bile yanından ayrılmazdı. Belki geceleri, gece yarılarına kadar gizli sohbetler ederlerdi.

İbşir'e mühür gittikten sonra, Moralının sadrâzamlık içün çalışması, Mevkufatcının öğretmesiyledir deyu suçlamışlardı. Yine Kaymakam paşa kethüdâsı Gade-Mehmed ağa, kuvvetli ve zengin kimse idi. İbşir paşa tedâhüle kıymet vermeyüb (**S.B**) bütün hizmetleri sene başından satub para olarak aldıkta, muhtelif hizmetler içün Gade-Mehmed kethüdânın defterdara peşin olarak verdiği beşyüz kese de havaya

gittiği içün gücenüb, diğer İbşir'den zulüm görenlerle birlikte elbirliği ederek, Melek-Ahmed paşayı, yahut defterdarı sadrâzam yaptırmağa çalışıp para dökmeğe karar verdikleri muhakkak..

İbşir paşa, Melek-Ahmed paşayı Van'a gönderdikten sonra gazabı şiddetlenüb, hapiste olan Mevkufatcıyı ve Gade-Mehmed ağayı bir kayığa koyup, karadan Kıbrıs'a sürgün adıyla Üsküdar'a geçürdüler. Ve hizmetkârsız olarak bir ata bindirüb çavuşlar ile İznik'e doğru yola çıktılar.

O sırada yolda geriden dört levend gelüb, mahbusları alub çavuşlar geri döndüler.

Naklederler ki:

İznik'e varılmazdan evvel, yolda Gade'nin adamlarından Anadolu'dan gelen yirmi kadar süvari ile, vazifeli bir ağaya rastgelürler. Ağa inüp Gade'nin eteğini öpüp, birçok söyleşürler. Muhafızları dört neferden fazla olmadığı içün, o ağa Gade'den izin ister ki, «Şu levendleri tepeleyelim.. Ve ikinizi de selâmete çıkaralım.»

deyince, Gade, Mevkufatcı'yı çağırup meseleyi ona açar. Mevkufatcı mâni olub:

— Daha bizi katledecekleri malûm değildir. Öldürülmemizi icabettirir suçumuz yoktur. Muhafızlarımızı öldürmek, katli icabeden suçtur. Bizim suçumuz, sadrâzamlığı başkası içün elde etmeğe çalıştılar deyu vezire geçecekleridir. İstemeğe yasak yoktur, kaidesi üzre, herkes menfaat sağlamağa çalışır. Men'olunamaz. Bu suçumuz tahakkuk ettiği takdirde bile bize eşr'an katl icabetmez!.

dedikde, ol ağa Mevkufatcının yüzüne haykırub:

— Bre efendi! Sen deliye benzersin! Bu söylediğin mânâsız sözler, düşmanınızın hatırına bile gelmez. Hiç dünyada, sadrâzamlık mührü işine karışmaktan büyük suç var mıdır? Ve sizi böyle hizmetkârsız, çıplak ve sefil yollayan adamın maksadı sürgün olur mu? İstanbul'da katletmediğine kim bilür ne düşünce sebep olmuştur. Böyle zâlim bir adam fetvâ hücceti mi ister? İstediği takdirde sizin katlinizi icabettirecek suç ve mesele bulmaktan âciz midir? Bu mânâsız sözleri

ko! (Bırak!) Bana uyun.. Şu sarıcaları şimdi temizleyelim. Ve sizi alub bir bilmez yere götürelim. Dünyanın hâli bir karar üzre kalmaz. Bu tutuş ile İbşir'in saltanatı da çok sürmez. Sonra bir yolu bulunur, kurtulursuz!..

dedikte Gade razı oldu. Fakat demek ki ecelleri gelmiş, Mevkufatcı inad edüb razı olmadı. Mevkufatcı, Moralı Defterdara taraftar olan pâdişâh yakınlarına ümidini bağlamıştı. Kurtarırlar deyu ümid beslediğinden inad etmişti.

Çekilüb İznik'e doğru gittiler. Ahvalleri aynen Kuduz Ferhad ile Sultan Beyazıd meselesinin benzeri oldu.

İznik'e vardıklarında, arkalarından iki adam, öldürülmeleri fermânını getürüb, doğru Mevkufatcının eline sundu. Okudukta Gade:

— Nedir ol fermân?

dedikde Mevkufatcı ah edüb:

— İbşir paşa, ahrette hak dâvası içün bize sened göndermiş!

dedikte zavallı Gade vezîri âzama en ağır sövmelere ve kötü sözlere başlayub, aklına gelen bedduayı söyledi. Mevkufatcı men'edüb:

— Sövme! Beddua eyleme! Elbette anı da bizim arkamızdan katlederler. Fakat katil ile cezasını bulmuş olmaz. Heman Allah ahrete imansız göndere!.

deyüb abdest alub, namaz kılmak ve istiğfar ile meşgul oldu. Bu nafile namazını kılınca Gade'yi boğdular. Sonra kemendi zavallı Mevkufatcının gerdanına salub, bu ihtiyar emekdarı ahrete yolcu ettiler. İkisi de İznik'de gömüldü. Fakat Vecihî'nin yazdığına göre Hersek'de boğdular, mezarları orada olmak icabeder. Allah rahmet eyleye.

Gade'nin varı yoğu hep mîriye alınub, eşyası, kıymetli şeyleri, binek hayvanları çarşıda satılub, mîri içün alındı.

Bazıları derler ki «Mevkufatcı ile Gade'yi katletmeyesiz» deyu Reyhan ağa ve Yusuf ağa ve diğer müsâhiblerin çalışmasıyla hattı şerif gelmişti. Vezir tekrar telhis edüb **(pâdişâha yazub)** «gade, hiyle ile mîriyi beş altıyüz kese borçlu etmiş bir haindir. Ol para dâvasından vazgeçmeyüb daima

fesada çalışur. Mevkufatcı ise vezirlerin sırdaşı, hükümdarlar ve vezirler arasında olan sırlara vâkıf bir müfsiddir. Nifakçılığının niçe defa devlete zararı dokundu, mutlaka katilleri lâzımdır» dedi. Tekrar pâdişâh tarafından:

«Katillerine razı değilim, Kıbrıs'a sürgün edesin!»

deyu hattı şerif kelmekle Kıbrıs adıyla sürüb, kendi emriyle yolda katlettirdiğini Enderûn tarafı işittikde vezire karşı gücenmişlerdi.

Şâmî-zâde dahi reislikten azl ve habsolunarak para istenilmek suretiyle tazyik olunuyordu. Biner kuruş kıymetinde olan seçme atlarını, samur kürklerini, eğer takımlarını, diğer altun ve gümüş ihtişam âletlerini bezestana döküp sattı. İstanbul'da olan evini dellâla verüb mezad ettirdi. Altmış kese kadar güçlükle tedârik edüb teslim edebildi. Çünkü Şâmîzâdeye, Mevkufatcıya ve Gade'ye günde birkaç defa iğrenç suratlı sarıca cellâtları gelüb, işkence âletleri gösterüb Allah korusun:

«Akça görün! Yoksa bu işkenceleri ederiz!»

deyu korkuturlardı. Mevkufatcı'nın, Gade'nin bütün eşyasını söyletüb, alub, birşeyleri kalmadıktan sonra anları şehid ettiler. Şâmî-zâde korkusundan nesi varsa verüb, eşyâsını sattı. Fakat İbşir paşa, onun bu hâlinden kırılub:

«Bak, İbşir paşa ne derece zâlimdir ki, Şâmî-zâdeye elbiselerini, evini sattırdı. Reis mîriye karışmadı. Ne suçu vardı derler, beni dile düşürse gerektir.»

deyu kızdı. Ama İbşir'in adamları içinden ve yakınlarından Şâmî-zâdenin çok taraftarları vardı. Reis olduğu zamanlarda vezirlerin adamlarının ve diğerlerinin hâtırını hoş edüb ricalarını yerine getirirdi. Bilhassa düşen evraklarından harc almamak ve aldırmamak gibi ehemmiyetsiz işler içün gönül alırdı. Ve arada sırada hediyeler vererek, İbşir'in yakınlarının hâtırını yapardı. Anlar da paşanın bu hiddetini görünce:

«Ya sultânım, bu adamdan akça istersiz.. Mevcut parasını verdi, daha istersiz?. Mecburen eşya ve emlâkini satmak gerekir. Gizli satsa, yok bahasına gider, açıktan arttırma ile satar ki değer bahasına gitsin.. Maksadı budur. Bunun mânası budur ki, bütün varımı yoğumu sadrâzama veririm. Anların maaşları vermek içün ihtiyaçları vardır. Ben bu parayı ve eşyayı devlet sâyesinde kazandım. Yine devlet uğruna feda ederim. Devlet sayesinde aç kalmam. Hayatta kaldığımı en büyük kazanç bilürüm. Daima sözü budur.»

deyu Şâmî-zâdeyi kolladılar. Vezir bu sözlerden hazzedüb hiddeti sükûnet buldu. Ve Şâmî-zâdeye bu konuşmaları gizlice bildirdiler. O dahi bir arzıhâl yazub, kendine isnâd edilen maddelerden kendini temize çıkararak «Defterdar Moralı maddesinden haberim yoktur. Melek paşa ve Moralı kulunuza hiç rağbet itibar etmezlerdi. Akıl danıştıkları başkaları idi. Herkesce malûmdur» deyu büyük yeminler eyledi. Ve defterdar vasıtasiyle Melek paşa tarafından Katırcıoğluna hitaben «İbşir paşa âsidir, her ne rica ve ümidin varsa müsaade olunur» deyu gönderilen emirde benim marifetim ve muvafakatım yoktur. Gizlice müzevvirler yazdılar» deyu kendini temize çıkaracak şekilde yazub yeminler etti. İbşir paşa hiddetle tebessüm edüb:

«Görür misüz şunu.. Kendini suçsuz çıkarmak ister. Aslını bildiğimiz şeyleri inkâr ve mazlumluk iddia deüb bizi bilmez zanneder.»

dedikte taraftarları fırsat bulup:

«Sultânım, inkâr ve özür dilemek de tövbe demektir.»

dediler. Vezir de:

«Bari arzıhâl yazub suçlarını itiraf etse.»

deyüb, af alâmetleri göründü. Çünkü Defterdar Moralı katlolunurken:

«Allah belâsını versün! Şâmî-zâdenin kandırmasıyla ben sadrazâmlığa tâalib oldum!»

demiş.. Gerçek yalan.. Fakat bu sözü, defterdarı katle-

denler vezire duyurmuşlar. Bu yüzden İbşir'in, Şâmî-zâdeye suikasdı kararlaşmıştı. Ama Şâmî-zâdenin taraftarı olan şefaatcılar, İbşir'i yumuşatarak «Defterdarla birlik olan reis, Mevkufatcı idi,» deyüb Şâmî-zâdeyi kurtardılar. Ve en ağır suçu zavallı Mevkufatcının boynuna yüklediler.

Şâmî-zâdenin tamam yüzseksen kesesi alınub, bütün varı yoğu gittikten sonra, otuzbin kuruş kadar da dostlarına ve adamlarına borçlandı. Birkaç gün sonra sadrâzam Şâmî-zâde içün şefaatçilerine demiş ki:

«Kendini salıverelim. Fakat İstanbul'da durmasun! Dilerse hacca gitsün, dilerse başka bir yere gitsün!»

Cümâda'l-âhire sonlarında hapisden koyuverilüb, ol tenbih üzre hacc-ı şerif niyetiyle Üsküdar'da olan evine gitti. Ve korkusundan hastalık ve nikris **(damla hastalığı)** bahane ederek gizlendi. Her ne hal ise katilden kurtulup, para dökerek yeniden hayat buldu.

Deli-Birader-Ahmed ağa ve diğer mahbus ağalar, ellişer, yüzer kese vererek belâ bağından güçlükle kurtulup mallarını canlarına feda ettiler. Diğer zenginler ve ünlü kişiler, büyükler ve âyân, bu zâlimce tutumdan şaşkın olup, İbşir'in sonunun iyi gelmiyeceğine inandılar,

Halkın çoğu, bu çeşit işleri, müftünün öğretmesi ve hileleridir derlerdi. Doğrusu budur ki, vezir **(İbşir paşa)** Molla'ya sormadan bir iş görmezdi. İşlerin yürütülmesinde vezirin ihtimamı olduğunda şüphe yoktur. Netekim anlatılsa gerektir.

Nevrû-u Sultânî :

Cümâda'l-ûlânın onikinci cumartesi günü güneş battıktan sonra Güneş Haml burcuna tahvil edüb Nevrûz oldu. Şenenin tâlii mîzanın yirminci derecesi idi. Güneş, Müşteri, zühre, utârid ve hepsi yedideki son burcdur, vâki olmakla ahkâmı vezirlerin helâki ve pâdişâh yakınları ve ağalar ve harem-i has deyu istihrac etmişlerdi. Zuhal dahi onikide sün-

bülede, merih evcde kavsde, beyinlerinde terbi nazarî olmakla, eski hânedan ve büyüklerin evleri yağma oluna.. deyu yazmışlardı.

Vezir **(İbşir paşa)** kanun üzre Nevrûz pişkeşi ile sadrâzamlık pişkeşini **(hediye)** birleştirüb birden gönderdi. Bir kula at, iki...? At ki, üçünün dahi dünyada benzeri bulunmaz. Baştanbaşa cevahir ile süslenmiş, kırmızı altundan yapılmış eğer ve özengi ve gaddare ve topuz ve diğer altun kaplamalı örtü ile süslenmişti. Ve diğer cins küçük ve kıymetli çeşitli bohçalardan başka, bir arabada yüz keselik filori ve kuruş gönderdi.

Vâlide Hazretlerine yirmi keselik kadar hediye gönderüb, Dârüssaâde ağasına ve diğer büyük müsâhiblere, Silâhdar ağaya ve gedik sahiblerine bir habbe **(tane)** dahi göndermedi. Eski sadrâzamlardan bayram ve Nevrûz ve diğer mevsimlerde kâfi miktarda hediyeler ve keşe kese bahşişler almağa alışmış olanlar, yeni vezirden bu şiddetli tutumu görünce akılları perişan oldu ve «bununla halimiz nice olacaktır?» deyu düşünceye daldılar.

Tophane önünde yeniden yapılan kalyon, Nevrûz'dan sonra itmam olunub denize indirdiler. Vezir, müftü ve vekiller toplandı.

Sefîne-i şeh-i deryâdil indi deryâya

Tarihini şairlerden biri söyledi.

Değişiklikler :

Cümâda'l-ûlâ sonlarında Bolevî azlolunub yerine Müftî-zâde Feyzullah efendi İstanbul Kadısı oldu. Henüz tüyü yeni çıkmış efendi idi. Kol dolaşub narh ahvâline dikkat ile kendini gösterdi.

Evkâf Nezâreti :

Evvelce hattı hümâyûn ile şeyhülislâmdan alınub, Bolevi Mustafa efendiye verilmişti. Şimdi vezirin telhisi ile (I.S)

bir mufassal hattı şerif (**pâdişâh yazısı**) müftüye gelüb:

«Sen ki Şeyhülislâm efendisin.. Salâtin ve diğer bütün Evkaf Nezâreti sana verilmiş ve reyine bırakılmıştır.»

deyu buyurulmuş.. Doğrusu bu ki mollanın (**şeyhülislâmın**) ikbâl yıldızı öyle bir dereceye yükseldi ki, daha evvel hiç görülmemiştir.

Bu sırada bölük kâtibi Kalenderî-Mehmed efendi rahat döşeğinde öldü. Oğlan-Şeyhi demekle tanınan Aksaraylı Şeyh İbrahim efendi, Rebiülâhır sonlarında vefat edüb Murad paşa camiinde namazı kılınub, mescidinin önünde gömüldü. Büyük oğlunu, yerine geçirdiler. Zamanın inkârcıları dilinde ol lâkab ile meşhur oldu ise de, büyük kimselerin itikad ettiği bir ehl-i hâl aziz idi. Onun deyimlerinden:

Söz ısısı sözün alur
Sûreti toprakta kalur

İbşir Paşanın Uygunsuzca Hareketleri ve Fesad ve Belânın Çıkışının Başlangıcı :

İbşir paşa İstanbul'a hareket ettiği vakit, sipâih zorbalarından pek çok kimseleri ahidler ve vaadlerle başına topladı. Evvelce itaatsizliği olduğundan pâdişâh tarafından daima korku içinde idi. Bütün yeniçerilerden de çekiniyordu. Bu korkulardan korunmaya vasıta olur düşüncesiyle bu kadar haşaratı başına toplayub getürmüştü. İstanbul'a getüremediği sarıca ve sekbanı da Seydî Ahmed paşaya yükleyüb, Çatalbaş'dan alarak Anadolu'yu Seydî Ahmed paşaya verdi. Ve şöyle tenbih eyledi ki:

«Bu levendleri Anadolu eyâletinde vazifelendir, gözet ve dağıtma.. Günün birinde bunlar bize lâzım olur.»

dedi. Seydî Ahmed paşa ise, evvelce, Sultan Murad zamanında mirahorluktan Mısır Vâlisi olub, geldiği vakit katlolunan Ahmed paşanın Mısır'dan gönderdiği cündi çerkes gulâmlarından olub, sonra Sultan İbrahim zamanında harem-i

hasda bir içağasını hançerle katletmekle, Hacı Pîrili oğlu Pehlivan Ali ile ikisi birdenbire gazaba uğrayıp saraydan kovulmuşlardı. Sonra yararlığı yüzünden memuriyette ilerleyerek ve vilâyetlere tâyin olunarak beylerbeyi oldu. Şimdi İbşir paşa Anadolu'yu ona verince eşkıyayı teftiş etmek ve silâh toplamak vazifelerini de ona vermişti.

Seydî Ahmed paşa kendi yerine Anadolu'ya mütesellimini (I.S) gönderdi. O da varub eziyet ve zulüm ile ol diyârı harabeye çevirdikten sonra, şikâyetçileri İstanbul'a gelürken, yolda Seydî paşa şikâyetçilere rastgelüb, kendi mütesellimlerinden şikâyete geldiklerini anlayınca, kimini döğüp, kimini zincire vurup sert bir şekilde geriye döndürdü. Hattâ aralarında bir sipâhiye beşyüz değnek vurmuştu. Kendisi Kütahya'ya vardıkta, sadrâzamın siparişi olan levend eşkıyasını eyâlete dağıtub, suç ve kabahat sormak ve tüfek toplamak bahanesiyle ellerine buyrultular verüb cebren para almak ve halkı rahatsız etmek suretiyle memleketi haraba verdiler.

Yeniçerilerden, sipâhilerden, sâdattan (I.S.), kadılardan, imamlardan ve ulemâdan bir tek kimseye dahi hürmet ve riâyet eylemeyüb, zincire vurub paralarını alırlardı.

Vezire dayanarak zulümde pek ileri gittiler. Bu şekilde zulüm haddini aşmakla güruh güruh halk ve asker İstanbul'a gelüb şikâyet içün, vezir dîvâna giderken yolunu kesüb zulümden, adaletsizlikten şikâyet yollu feryad ile dizginini tuttular. Arzuhalleriyle pâdişâh dîvânına girüb yine feryad ettiler.

Pâdişâh tarafından tekrar tekrar tenbih ile, Seydî paşa azledilerek, İstanbul'a getirilmesi içün kapucubaşı tâyin olundu. Anadolu eyâleti Kurd-Hasan paşaya verildi. Bolu Sancağı voyvodalık hâline getirilüb Kürd-Mehmed'e vermişti. Kürd mel'unu dahi hizmetkârlarını ol diyara gönderüb yirmibin akçalık dâvâdan ikibin kuruş alub dâvâ edeni ve dâvâ edileni zincire vurub, fakirleri toprağa düşürünceye kadar varlarını yoklarını alurdu.

Bu kadar zulümden başka mel'unlar ailelere ve gençlere taarruz edüb, Allaha sığındık, nice kötülükler ettiler. Ellibin

kuruşluk Bolu mansıbından iki misli para alub ol diyârı harabe verdiler.

Bolu halkından Beşyüz kişi İstanbul'a gelüb güruh güruh şehir içinde gezüb, açıktan bedduâ edüb, dîvanlarda şikâyet ettiler.

Sonunda Kürd Mehmed insaf edüb!? «Bana aid olan az birşey için bir alay asılacakların, zulmederek aldıkları para yüzünden benim böyle adımın kötüye çıkması lâzım değildir. Bolu'yu kime verirseniz verin» deyip, bu kadar yüzbin kuruşu yeyip yuttuktan sonra Bolu'yu bıraktı. Başkasına verdiler.

Haleb paşası Tayyaroğlundan, Haleb ve Antakya'dan pek çok adamlar şikâyete geldiler, o da zulümle Haleb'i tamam eylemiş..

Yine İbşir paşa, kırkbölük başı denilen akıl kâsesi kırık ve ırz ve edeb çehresi sıyrık bir sekbana, eskiden emekdarım ve tehlike günlerinde yakın dostum idi deyu, ikram olarak Trabzon beylerbeyliğini vermişti. Trabzon halkının kabalığı uygunsuz lazların şiddeti ve hıyâneti malûm.. Normal hükûmet nizâmına bile râzı değiller iken, Kırkbölükbaşının ölçüsüz eziyetine hiç takat getüremeyüb üzerine toptan hücum ettiler. Arada büyük boğuşma oldu. Nice adam öldü. Anlar dahi arz ve mahzar (I.S) ile gelüb şikâyet ettiler.

Velhasıl zayıf tedbirli vezir, adamlarını kayırmak vasıtasıyla bir alay kötüleri iş başına getürüb hem halkı ve şehirleri ayaklar altına aldı, hem kendini dile düşürüp kötülendi.

Cümâda'l-âhirede vezir ile sipâhiler arasına anlaşmazlık düşüp, sipâhiler vezirin lütûf ve va'dine inanarak gelüb, kuru ümitle bir iki ay beklediler. Sözünde durma alâmetleri görünmediğinden hepsi gücenmişlerdi.

Halebli Şeyh Ebubekir zâviyesi şeyhi Mustafa dede ve benzerleri iyilik ister kimseler ki vezirin sır dostları idiler, kendine nasihat edüb:

«Sana vâcibdir ki, şimden sonra pâdişâha gönülden itaat ile boyun eğüb, eski hâli ve asker vasıtasıyla korunma yolunu terkeleyesin! Selâmet bundadır!»

demeleriyle vezir dahi çekinerek muamele edüb, pâdişâh tarafına tamamen boyun eğüp ve her ne ferman buyurulursa o şekilde yürütmeğe sürat gösterüb, kendi taraftarları sandığı aşağılık adamlarının isteklerine müsaade etmek değil, onlara hiç yüz vermez oldu.

İçlerinden ileri gelen reziller, haftada bir vezirin yüzünü göremez oldular. Üsküdar'da ve İstanbul hanlarında birikmiş olan sipâhiler, çul ve torbalarını satub, bir kuruşa mâlik olmadıklarından başka bu ekşi çehreyi görüp pek fazla müteessir oldular. Her mecliste birbirlerine:

«Bu herif bizim kuvvetimizle vezir oldu. Evvelce ve şimdi pâdişâh kılıcından ve düşmanları şerrinden bizim korumamızla kurtuldu. Bizim için ne iş başardı? Bu kadar vaadi vardı, hangisine vefâ etti? Abaza ve Kürd-Mehmed ve diğer, şerlerinden korktuğu gidilere, mansıblar, voyvodalıklar verdi. Anlar da vilâyetleri yıkub çok para kazandılar. Biz burada böyle aç bekleriz. O heriflerin dahi atıp tutması bizim kuvvetimizle değilmidir?»

deyüb açıkça ağızlarına geleni söylemeğe, bedduâya başladılar. Fitne ve fesada bahane ararlardı.

Bu sırada Anadolu'dan Seydî Ahmed paşanın ve diğer vâlilerin zulmünden gelen şikâyetçiler ile, ve her vilâyetin sipâhilerinden gelüb «Seydî'nın ve başkalarının sarıcalarının, haremlerine girüb berbad edüb, diş kirası adıyla bulduklarını aldıktan sonra ailelerine dahi el uzattıklarını» haber verince, sipâhiler dahi gayrete ve ıstıraba düştüler. Kethüdâ yerlerini **(vekili)** vezire gönderdiler. Onlar da varub:

«Devletlû! Ehil ve âyâlimiz öte yakada (Anadolu'da sarıcalar elinde kaldı. Hâlimize bir merhametin yok.. Bâri bize izin verin gidelim. Herşeyden geçtik!»

deyu şikâyetlerini yükselttiler. Vezir dahi ne cevab vereceğini bilemeyüb:

«Ağalar, yoldaşlar! Bu kadar sabreylediniz, birkaç gün daha şu donanma çıkıncaya kadar sabreylen! Sonra sizin ahvâlinizle alâkadar oluruz!»

deyu cevap verdikte, hepsi yeisle çıkup vezire ve zorbalara söverek gittiler. Aralarında halden anlayan bazı ihtiyarlar dediler ki:

«Bu herif (İbşir paşa), Murad paşadan korkar. Donanma ile anı savıncaya kadar bize müdârâ (I.S.) eder, savdıktan sonra bize red cevabı verir. Büyüklerimizi katleder. Düşündüğü budur. Bizim için doğru olan budur ki, bu ahdinde ve sözünde durmaz zâlimi sıkıntıdan kurtuluncaya kadar aman vermeyüb, devletini yıkıncaya kadar çalışalım!»

deyu birlik oldular.

Aslına bakılırsa, İbşir'in de niyeti böyle idi.

Bundan sonra «Anadolu'daki levendlerin, sipâhilerinin para ve eşyalarını yağma ettiklerini, bundan başka ailelerine taarruz ettiklerini), bütün sipâhiler ağzından bir arzuhal yazub pâdişâha verdiler. Arzuhalleri üzerine pâdişâh tarafından vezire:

«Şer' ile görülüb, zulümleri kaldırasın!»

deyu hattı hümâyûn yazılup:

«Lalama varın!» (Sadrâzama gidin!)»

deyu cevap vermekle, pâdişâh tarafından dahi istedikleri şekilde yüz bulamadıklarından kin ve şaşkınlıkları arttı.

Tekrar şikâyetçilerle birlikte müftüye varup:

«Efendi, Anadoluda levendler vilâyetlerimizi zulüm ile harabettiler. Evlerimize konub, ev sahibliği vazifemizi yaptıktan sonra akşam olunca avret (kadın) isteyüb ırz ve namusumuzu berbad ettiler. Hattâ birinin bâliğa (S.B) kızına tecâvüz etmek isteyince kız kendini asıp, sabahleyin babasını yakalayıp (sen kızı benim inadıma asdın)»

deyu öldürmek isteyüp, şiddetle döğdükten sonra birkaç

yüz kuruşunu alub öyle kalkup gittiler. Böyle birkaç çirkin hâdise nakil ve şikâyet ettiler.

Müftü, kolaylıkla kurtulmak içün:

Ağalar! Elem çekmen.. Ol zâlimlerin hakkından gelinür. Tedârikleri görülmüştür, birkaç gün sabreylen.»

deyüp başından savdı. Sipâhiler oradan kalkıp, bu adı geçen zulümleri ve kabahatları bir kâğıda yazıp, yeniçerilerden yardım isteyen bir tezkere yazdılar. İleri gelenlerinden biri bu kâğıdı götürüp Orta Cami vâizi Hüseyin efendiye, vaazdan sonra sunup:

— Efendi, şu kâğıdı açıkça oku!. Yoldaşlar duysunlar!

dedi. Vâiz kâğıdı gözden geçirüp:

— Bu iş, bizim bildiğimiz ve bize ait bir iş değildir.

deyüb kâğıdı yine herifin eline verdi. Kâğıdı veren, meğer okur yazar kısmından ve yüreği yanıklardan imiş. Korkuyu atıp heman ayak üzere:

— Yoldaşlar! dinleyiniz;

deyüb, yüksek sesle kâğıdı okudu. Anadolu'da olan fesadlar, İbşir'den zuhur eden eziyet ve zulüm umumiyetle kâğıtta yazılıydı. Vâkıa o kâğıttan bir fitne ateşi evlevlenmeyüp, işitenler câmiden dağıldılar. Fakat yeniçeriler diline ve ocaklarına söz düştü. Herkes aşırı derecede dedikoduya başladı.

Şikâyetçilerin çokluğu ve sipâhi güruhunun böyle cemiyet yapması ve hareketi uygunsuz sözlere sebeb oldu. Bilhassa vezirden yaralananlar ve zulüm görenler pusuda fırsat gözetüb, vezirin mahvolmasını Allahtan isteyüb, çeşitli hileler öğreterek halkı kışkırtmağa başladılar.

İbşir paşa ise, istiklâl dâvâsiyle ortaya çıkmıştı. Bir taraftan pâdişah yakınlarının kendinden kırgın olduklarını biliyordu. Onların hilelerinden emin değildi. Bir taraftan Kapudan Murad paşa gibi bir yıkıcı ejderha, düşman olub, onu bir yolunu bulub defetmekten âciz kalmıştı.

Beri taraftan yalancı vaadlerle aldatıp getürdüğü rezillerin isteklerini yerine getirmek imkânsız olduğundan, o

zümrenin umumiyetle kendinin can düşmanı olduğunu idrâk etmişti. Bu kadar mahzurlar, müşküller ve büyük belâlar arasında şaşırmıştı. Ve güzel tedbir bulmağa da muktedir olamayub, sâde azamet ve sertlik ile halkı korkutub, fesadlarını def' ve teskin ederim düşüncesiyle gurur ve kibir perdesi arkasında susub kalmıştı. Ve noksan düşünce ile bu çirkin tedbire kapılub, sipâhileri fitneye kışkırtanlar, aralarındaki bir kaç kabadayılardır, anları katl ile korkutub kaçırsak, geride kalanları bir iş yapamazlar, düşüncesine kapıldılar.

Bu sırada sipâhiler, Abazaya, Kürd-Mehmed ve benzerleri kaplan başlarına varub hallerini bildirdiler ve:

«Sizler her biriniz mevki ve para sahibi oldunuz. Biz hepimiz böyle mahrum kaldık. Yarın başınıza bir hal gelirse yine biz siez lâzım olmaz mıyız? Dünyanın hâli bir kararda ve vezir makamında devamlı kalır mı zannedersiz? Şimdi biz hepimiz ölmeğe hazırız. Paşanıza ahvalimizi söylemek gereksiz. Ve illâ ne olursa olsun...»

dediler. Anlar da bildireceklerini vaad edüb mes'eleyi vezire arzettiler ve:

«Sultanım! İmkân nisbetinde bunların ricalarına müsaade ve hatırlarını hoş etmek lâzımdır ve illâ bu kadar kimsenin kötülük istemesi ve fesada çalışması müşkül iştir. Sonra kolaylıkla defolunamayacak kavga zuhurundan korkarız!»

dediler. Saf düşünceli vezir hazırladığı bu kötü tedbiri anlatub:

«Ağalar! Biz sipâhilere ettiğimiz vaadleri pâdişâhın huzuruna arzeyledik. Müsaadesine pâdişâhın izni çıktı. Ancak aralarında üç beş adamı pâdişâhımıza yanlış anlatmışlar. Anların yakalanmasını ferman buyurdular. Biz ise ahidlerimize ve verdiğimiz sözlere binaen hepsini koruruz. Görelim anları bir hal ettikten sonra donanmayı dahi çıkarıp sonra bütün isteklerine müsaade edelim.»

dedi. Abaza ve Kürd-Mehmed ve benzerleri vezirden bu korkunç sözü işittikleri gibi dışarı çıkub:

«Hay bunun bize suikasdı vardır. Bu tâifanın (sipâhilerin) kabadayıları biziz. Biz de o yakalanacaklar arasındayız.»

deyüb emniyet ve rahatları kaçub vezirden korkuya düştüler. Abaza yine devlet adamlarıyla düşüb kalktığı içün hâlden anlayan adamdı. Bu sözün beyhude, bayrak olduğunu bilüb ehemmiyet vermedi. Fakat Kürd-Mehmed ve benzerleri ki, dağ ayusu idiler. Ve zulümleri, müfsidlikleri hadden dışarı idi, anlar büsbütün korkuya düşüb vezirin meclisine varamaz oldular. Bu aralıkta Üsküdar hanlarında olan vezir sarıcaları ile (2.S) sipâhiler arasında nice defa kavga olub, sonra bir sipâhi, sarıcaların çeşmebaşısı Aziz bölük-başıyı, bir gizli yerde görüb vurub katlettiler. Şahitler olmamakla demi heder oldu. Bu madde de ilâve olununca, gittikçe aralarında ayrılık ve anlaşmazlık ziyadeleşti.

Sarıcalar, sipâhilik şartiyle Girid'e gönderilmeği istediler. Acele olarak bölüğe müsaade olunmadı. Fakat Girid'e varildığı vakit verilmek şartiyle üçyüz sarıca (2.S) Katırcıoğlu sarıcalarından yüz sarıcanın donanma ile gitmeleri kararlaştı.

Vezir sarıcalarının ayda üçer kuruştan altı aylık vazifeleri kese içinde bölükbaşılarına teslim olunub, herbirine beser kuruş yol parası dahi verilüb kalyonlara yerleştirildi. Katırcı-oğlu dahi donanma ile gitmeğe memur oldu.

Murad Paşanın Vezirden Yüz Çevirmesi ve Fitnenin Uyandırılması ve Askeri Kışkırtma:

Evvelce anlatıldığı üzere Murad paşa bazı düşüncelere göre, İbşir paşaya gıyaben taraftarlık edüb İstanbul'a gelmesi içün, sadrazâmlığın üzerinde bırakılmasını temin etmişti. İbşir gelince hırs ve tamah ve vezirlik kibir ve gururu iddiasıyla Murad paşanın hatırını gözetmeyüb eski kethüdâsı Mehmed efendi ki, şimdi defteremini olan zengin ve hasis bir laz idi, İzmit'e hediyesiz vardığı içün yüz vermeyüb bölükbaşıya vermişti. Bundan başka İstanbul'a geldikte Deli-birader ki, Murad paşanın adamı idi, diğer zengin ağaları muahaze ettikte onu da habsetmişti.

Murad paşa haber gönderüb «Deli-biraderin zâyi olan bu kadar yüz kesesi kendine uslanması içün kâfidir. Musadare ise ancak bu kadar olur. Hâtırımız içün hapisden salıversinler!» deyu rica etmişti. Murad paşanın ricasını yerine getirmeyüb, otuzbin kuruş kadar daha para alub, Deli-biraderi borca batırdıktan sonra:

«Murad paşanın hatırı içün salıverdik.. Yoksa ben ana ne işler işleyeceğimi bilürdüm.»

dedi. Daha buna benzer soğuk muamelelerle hatırını kırmıştı. Bu çeşit nice maddede aracılığını reddedüb Murad paşaya karşı kin ve gayzı olduğu dahi, muamelelerinden açıkça belli olmakla, Murad paşa büsbütün gücendi.

Murad paşa ise, tâ Sultan İbrahim Hân vak'asından beri meydan almış ve büyük vâlideye intisab ederek onların himayelerinde olarak, himmetinin büyüklüğü yüzünden vezîri âzam olmuştu. Ve daima hediyeler vererek ve emirlere itaat ederek saray tarafına hizmet edegelmişti. Elde ettiği parayı daima lâzım gelenlere vermekle Enderûn **(sarayın iç kısmı)** ve Bîrunda pek çok iyiliğini görmüş kimse vardı. Bunların hepsi de ona taraftardı ve ona gizli haberler yetiştiren casusları idi.

İbşir ise Enderûn ve Bîrunda bir mangır **(bakır para)** ihsanına nâil olmuş kimse yoktu. Belki borca yüklenmek suretiyle mağdur edilmiş düşmanı pek çoktu.

Murad paşa, bu suretle nam sahibi olmuş, gidişi belli vezir olub, bilhassa bu seneden evvel, denizde bir çok hizmet ifa etmekle herkes tarafından medhedilen ve pâdişâh yanında hürmet gören kimse olmuştu.

Bu sırada, Enderûnu hümâyûnda **(I.S)** olan taraftarlarının tavsiyesiyle pâdişâh kendini huzura çağırub, İbşir'in haberi yok iken ayağını öpmek şerefine mazhar ettiler. Ve biribiri üzerine iki samur hil'at giydirüb:

— Lala! Göreyim seni.. Donanma işlerine ehemmiyet vererek, geçen sene de yaptığın hizmetten fazlasını yapmanı umarım..

deyu, hatırını almalarıyla, Murad paşanın şan ve şerefi kat kat arttı.

Vezir İbşir paşa evvelden de Murad paşayı yüksünüb vücudunu ortadan kaldırmağa çalışırdı. Kendinin haberi yok iken, pâdişâh tarafından iltifâta mahzar olmasından pek fazla müteessir oldu. Tabiatı iktizası hased ettiği gibi makam gayreti deryâsına dalub, ince tedbirler almaktan gafil olmakla, âvâm gibi düşmanlığını meydana vurmağa başlayub, bir takım noksanlar isnad ederek, Murad paşayı ortadan kaldırmak hülyasına düştü.

Tersane içün lâzım olan parayı vermedi, havalelerin tahsil edilmesine aldırış etmedi, donanmanın mühim olan işlerini savsakladı. Bu nevi hilelerden sonra da:

«Donanmayı tiz kaldır!»

deyu şiddetli ve acele emirler göndermeğe başladı. Küçük büyük herkes kendine düşman iken ve ortadan kalkmasına fırsat ararlarken, Murad paşa gibi adamları ve taraftarları çok... Âlem lûtfunu görmüş.. Ve hâlâ da lûtuf ve kereminden ümitlenmekte.. Böyle kudretli bir vezir ile açıktan düşmanlık etmek, ne kadar mânâsız işdir, düşünemedi.

Ve mâ min yedin illâ yed Allahu fevkahû
Ve mâ zâlimin illâ sebîlî bi zâlimin

Allahın kudreti, İbşir paşadan intikam almak içün Murad paşayı onun üzerine musallat etti. Cezanın hikmeti bu suretle meydana geldi. Bu sırada donanmanın denize açılmasının vakti yakın olmakla İbşir paşa Kapudan Murad paşaya hergün mübâşirlerle adam gönderirdi ki, «elbette donanma tedârikini acele olarak görüb denize açılmağa gayret etsünler ve illâ cezalandırılırlar..» deyu tekrar tekrar emirler gönderdikçe, Murad paşa içinden pazarlıklı ve hileci olmakla, yalvarır şekilde haberler gönderüb:

«Baş üzerine.. Ferman efendimizindir. Gece ve gündüz çalışmaktayız. Zerre kadar kusurumuz yoktur Fakat Defterdar paşa hazretleri donanma içün lüzumlu maddelere lâzım olan akçayı vermekte

gecikiyor ve sallantıda bırakıyor. Herhalde para lâzımdır. Lûtfedip bu kullarına tenbih ettikleri hususları defterdara da buyursunlar ki anlar da bize akça yetiştire.. Ve illâ kullarının hizmet ve tedarikte kusuru yoktur.»

deyu haber gönderirdi. Bu haber vezire vardıkta, İbşir paşa içinde olan hasedi gizlemeğe muktedir olamayub:

«Pâdişâhdan varub iki kürk giyen, akçayı dahi bulmak gerektir!»

deyu açıkça söylerdi. İbşir paşanın yanında bulunan kimselerden Murad paşanın birçok casusları vardı. O saat Murad paşaya yetiştirdiler. Artık düşmanlık açığa vurulub, Murad paşa gayret kemerini beline bağladı. Bir gün İbşir paşa tersâneye varub konuşma sırasında Murad paşaya hitab edüb:

«Her halde bu hafta içinde donanmanın çıkarılmasına pâdişâhımız sıkı tenbih etmiştir. Elbette tedarikinizi görüp çıkmak gereksiz. Sonra cevap veremezsiniz!»

dedikte, hemen Murad paşa yiğitçe:

«Sultânım, bugün donanmaya lâzım olanların tamamlanması için dörtyüz kese masrafa ihtiyaç vardır. Şimdi imdad olunmadıkça donanmanın çıkmasına imkân yoktur.»

deyüb kat'î cevap verdi. İbşir paşa dedi ki:

— Sadrazâmlığınız zamanında saadetlû pâdişâhımızdan dörtyüz kese borç alub, borc senedi vermişsiz. Hâlâ mühürlü senediniz çekmecelerindedir. Birkaç kere sizden bu paranın alınmasını bize fermân buyurdular. Hatırınıza riâyet ettiğimiz için mühlet isteyerek geciktirdik, «Şimdi donanma mühimmatına meşguldür, sıkıştırmayalım, birazını mühimmata mahsub edersek, geride kalanını da vaktinde öderler, acele buyurulmasın» deyu cevap vermiştik. Hâl böyle iken, tekrar donanma tedâriki için pâdişâhımızdan akça isteyemem. Ve sana bir kese akça veremem, borcunuzu elbette ödemelisiniz. O akçayı donanmaya sarfeylen!

dedikte, Murad paşa:

— Behey sultanım! Ben o akçayı fazlasıyla ödemişim. Fakat verdiğim borç senedini istemeğe cür'et edemedim.

dedi. Vezir kulak asmayub:

— Mühimmata ol akçayı sarfeyle..

Sözünden başka söz söylemedi. Murad paşa herşeyin içyüzünü bilirdi, gördü ki, vezirin maksadı düşmanlıktır, pâdişâh da kürk giydirerek ikramda bulunmuştur. Donanma içün gereken akçayı vermemek ve o eski senedi bahane ile masraf ettirmeğe karar vermişlerdir. Razı olup, teslim suretini gösterüb:

— Sultanım! Bu hususta sizden bir mikdar olsun para ümidinde idik. Pek sıkıntı çekmeyelim. Mademki siz böyle fermân buyurdunuz.. Artık gereken mühimmatı biz tedârik edelim. Pâdişâhın devletinde varımızı yoğumuzu hizmet görmek içün sarfederiz..

deyu meclise son verdi. Ve öyle bir tedârik gördü ki, donanmadan evvel İbşir paşayı yokluk denizine (öbür dünyaya) yollayıp, onun yerine sadrazâm oldu.

Evvelce bildirilmiştik ki Abaza-Hasan, Kürd-Mehmed ve benzerleri İbşir paşadan korkup Üsküdar'dan beri tarafa geçmez olmuşlardı. Tersânede vezir ile bu ağız kavgasının olduğu günün akşamında Murad paşa gizlice adam gönderüb Kürd-Mehmed'i çağırdı. Tersânede tenha bir odada buluştular.

Kürd, içerü girdiği gibi, Murad paşa ayakta bulunmuştu. Eteğini öpmeğe seğirttikde Murad pava gördü, kucaklayub alnından öptü. Ve yanına alub hiddinden fazla ikram ettikten sonra bir kese içinde beşyüz filori çıkarub:

— Bunu şimdilik kahve parası eylen!.

deyu koynuna soktu. Sonra özür dileyüb maksadını anlatmağa başladı:

— Mehmed ağacığım! Oğlum! Sen bir yarar bahadır yiğitsin.. Biz senin kıymetini başkaları gibi bilmeziz. Daha âlâ biliriz. Şimdilik pek perişanlığımız vardır. Bu kadar şey ma-

zur tut! Ve bizimle gönül birliğinde olmak gereksin.. Gönül hoşluğu müyesser olursa her arzunuza, gönlünüze göre müsaade olunmak kararlıdır. Vezirimiz **(İbşir paşa)** ahval bilmez, dostluktan anlamaz bir adamdır. O burada yok iken bizim ona eylediğimiz insanlık ve taraftarlık herkesin malûmudur. Belki sen dahi işittin. Moralı Defterdar mührü alub, İbşir'in üzerine yürünmesi hemen hemen saat meselesi iken, bizim mâni olduğumuz malûmdur. Gelelidenberi bu kadar ırz sahiplerinin paralarını alub ırzlarını yıkıp, kimisini dahi haksız yere katleyledi. Hiç bir maddede kendisine yaptığımız ricamız kabul edilmedi. Şimdi ise bizi istiskal edüb, günden güne eziyeti ve cefayı artırmağa başladı. Sizleri ve sipâhileri bin dâvâ ile bu taraflara beraberinde getürmesi, pâdişâhtan korktuğu içün idi. Bütün dünyayı müsadere **(I.S)** ile pâdişâha hoş görünüb korkudan kurtulub emniyet geldi. Şimdiden sonra rıcalarınıza müsaade etmek değil, birer bahane ile vücudlarınızı ortadan kaldıracağı bizce muhakkaktır. Bizi donanma ile yolladıktan sonra hepinizin hakkından gelmek niyetinde olduğu, belki size dahi malûm olmuştur.

dedi. Kürd, kendi içinde olan vesveseyi pekiştiren bu sözleri işitince bu fırsatı Allahtan isterdi:

— Sultânım! Bu sözleriniz doğrudur. Bu, hepimizi de sağ komaz! Bunu hepimiz biliriz. Hemen siz bir iş görün.. Ben can ve baş ile hizmet ederim ve bütün sipâhileri kendimize uydurmağı taahhüd ederim. Siz başka hususları görün!

deyu söz verüb yemin ettiler.

Gece yarısında gizlice Kürdü yine Üsküdar'a yolladı. Ertesi gece mîride malları kaybolan mağdurlar ki Deli-birader, Ak Ali, Mimar Mustafası, Gümrük-Emini Salih efendi ve benzerleri âyânlardır, gizlice davet etti. Kimi yalnız, kimi bir hizmetkârı ile birer semtten gelüb tersâne odasında toplandılar. Murad paşa bunlara dedi ki:

«Eğer bizimle birlik üzre olursanız, mahvolan paralarınızı düzeltmeğe biz taahhüd ederiz.»

Anlar dahi bekledikleri haberi işitince tamamen itaat ile:

«Başımız üstüne.. Taraftarlık ve hizmetkârlık ne gün içündür? Hâlimiz düzeltilmezse de hemen şu zâlimden intikam alındığını dünya gözüyle görsek..»

deyüb, hepsi birlik olmakla yeminlerle sözleştiler.

Bundan sonra yeniçeri ağalığından emekli, Kara Hasanoğlu Hüseyin ağa gibi, ocak halkından akıl ve tedbir bakımından benzeri gelmemiş, zayıf vücutlu, kavi kalbli bir zeki adam idi. Anın dahi bu aralıkta ikiyüz kesesi mahvolmakla İbşir'e karşı müthiş düşmanlığı vardı. Fakat Murad paşa ile aralarında dostluk yoktu. Murad paşa «çok bilür, kurnaz tiryakidir» deyu onu sevmezdi. O gün içün ocağın hacı bektaşı, idaresi elinde adamı olmakla onu da davet edüb:

«Ağa kardaş! Size olan soğukluğu ve düşmanlığı kalbimizden çıkardık. Bundan sonra birlik üzere olalım. Birçok akçan karaya çaldı, bilrüz. Bize yardımda bulunursan bütün akçanızı geri vermeği taahhüd ederiz.»

dedikte:

«Emir sultânımındır. Hemen hizmet buyurun!»

deyüb etek öptü. O işbirlir mürişidin bu topluluğa katılması ile Murad paşanın koluna kuvvet geldi. Bundan sonra yaralılar, zulüm görenler bu sözleşmeğe girüb gönül birliği ettiler.

Murad paşa bu hazırlıktan sonra Şaban halifeyi (1) gece karanlığında yalısından çağırttı. O da tek ve tenha geldi. Ona dedi ki:

— Baka adam! Ben devletlû Vâlide Sultan efendimizin hâs çırağıyım. İbşir paşa beni taşraya yolladıktan sonra Moralı Defterdara ettiğini ve size edeceğini bilür misüz? (2)

(1) Şaban Halife, Vâlide Sultanın en çok sevdiği bir kadın olan Meleki kadının kocasıdır

(2) İbşir, Moralı Defterdarı sürgün diye İstanbul'dan çıkarmış, sonra arkalarından adamlarını göndererek yolda katlettirmişti.

dedi. Şaban halife ise herkesten ziyâde yaralı idi. Derd ile ağlayıp:

— Ya efendim, bizim de korkumuz bu değilmidir? Moralı'nın sende emânet parası vardır deyu herşeyimizi aldı. Şimdi korkumuzdan halk ile görüşmek değil, evimizden dışarı çıkamaz olduk. Şerrinden Allaha sığındık.

dedi. Murad paşa Şaban halifeye de güleryüz gösterüb:

«İmdi var, Kadın hazretlerine (yâni Melekî kalfaya) selâm eyle.. Vâlide Sultan efendimize varsın.. Ve benim, eskidenberi kulu olduğum, sadakatım malûmu devletleridir Simdi sadrâzam aleyhimize çalışmaktadır. İftira ile bize bir suç yüklemek hilesindedir. Tedârikimizi görüp donanma ile çıkıncaya kadar korumaları üzerimizde olsun. Olmayacak bir iftira telhis ederse (yazı ile bildirirse) **inanılmasın.. Biz denize açıldıktan sonra ne hâli varsa görsün! Çünkü bütün halk bundan yüz çevirip türlü türlü yalan yanlış sözler eder oldular. Keşke bir gün evvel çıkıp gideydik.. Yaptığı kötü işler yüzünden halkın düşmanlığını görüp, istiskal ettikleri günahsızlara iftirâ fikrindedir. Siz dahi iftirasından sakınır olmak gereksiz.. Allah emâneti bu kelimeleri mehd-i ulyâ hazretlerine (vâlde sultana) tebliğ etsünler!»**

diyerek nazikâne o tarafı temin etti. Şaban halife de «baş üzerine!» deyüb varub zevcesi Melekî hatunu bu haber ile vâlideye gönderdi. Sonra Murad paşa kul-kethüdâsına ve ocakta olan adamlarına ve çıraklarına öğretilmesi lâzım olan işleri tenbih edüb anlattı.

Murad paşa bu başlangıçları tertip ettikten sonra Cumadelâhirenin sonunda yine vezirin fermanı üzere, işinde çalışma ve gayret gösterüb baştardeye (2.S) fenerleri asub üç günden sonra donanma gemilerine levend yazdı. Bir hafta sonra flandıra açılmak üzere tenbih etti ve meydana akça döküp gece ve gündüz işine gayret etti. Güya «birkaç güne değin işimi görüb gitmek üzereyim» şeklinde, vezirin fermanına itaatını gösterdi.

Receb ayının başında halk arasında bir haber çıktı:

«Vezîri Âzam levendleri ve sipâhileri İstanbul'a geçirüb yeniçeri odalarını bastırub bunları kırdıracaktır!»

Bu haberi halkın diline düşürdüler. Kethüdâ beyin tenbihi üzere odaların **(yeniçeri bölüklerinin)** dış kapılarına kârbansaraylarda olduğu gibi, atların girmesine mâni olacak zincirler işleyüb, kilitler astılar ki hiç mânası yoktu. Hemen arkasından:

«İbşir Üsküdar'a geçip kaçacaktır!»

deyu bir avaza daha çıkardılar. Bu haberler o şekilde yayıldı ki herkes sokaklarda ve büyüklerin evlerinde, hattâ çocuklara ve kadınlara varıncaya kadar bu sözleri söyler oldular. Âlem birbirine girüb müthiş bir korkuya kapıldılar. Bu yalan haberler hep Murad paşa tarafından olanların düzmesi idi ki, veziri şaşırtub ocak ile vezir arasına soğukluk koymak içün yayılırdı.

Sipâhi ve Yeniçerilerin Toplantısı, İbşir Paşanın Katli, Müftü Ebu Said Efendinin Sürülmesi, Murad Paşanın Sadrazâmlığı ve Hüsam-Zade Abdurrahman Efendinin Müftü Oluşu :

Receb ayının başında Kürd-Mehmed Üsküdar'da vezirden yaralı ve meyus olan sipâhi güruhunu kendine uydurup, Murad paşa ile yaptığı anlaşmayı söyleyip «İbşir'i vezirlikten atarsak Murad paşa bütün ricalarımıza müsaade etmeği taahhüd eyledi» dedi. Anlar dahi kalbleri yaralı olduğundan fırsatı kaçırmayıp «bu yolda ya hepimiz ölürüz, yahud bu işi başa çıkarırız» deyu birleşüb Kürd'e uydular.

Yeniçeri ocağı ise zâbitlerine bağlıdır. Zâbitlerin hepsi bu işe karar vermişler. Fesadın çıkmasını bekler oldular.. Receb ayının ikinci cumartesi günü Kürd-Mehmed, sipâhi kethüdâ yerlerinden **(kethüdâ vekili)** ve zorbalarından beşyüz kadar adam ile At Meydanına **(Sultanahmed Meydanı)** vardılar.

«Devlet nizâmına ve zulümlerin kaldırılmasına dair söyleşecek sözlerimiz vardır. Yeniçeri yoldaşlarımız gelsünler!»

deyu yeniçeri odalarına haber gönderdiler. Odabaşıları neferleri odalara kapayıp yüz göre meneder gibi yapıp:

«Yoldaşlar ayıbdır. Bir alay levendler arasına varmak sizlere lâyık değildir. Erkânsızlık itmen!»

deyu tehdid eder gibi yapmacık tenbihler ettiler. Fakat, sipâhi toplantısından tekrar tekrar adamlar gelince neferler, odabaşıları dinlemeyüb güruh hâlinde dışarı çıktılar. Ve ciddî olarak yasaklamak isteyen birkaç acemi odabaşıları omuzlayıp kalkatlarını yuvarladılar. Her oda yoldaşları, odabaşılarını zorla önlerine katıp meydana geldiler.

Kürd-Mehmed efsaneye başlayıp, yeniçerilere hitaben:

«Yoldaşlar! Bizler çok eski zamanlardanberi yoldaşlar ve karındaşlar iken, araya münafık grüb, aramızda lâyık olmayan fesadlar çıktı Geçmişte olan geçti.. Biz hep din kardeşleriyüz ve pâdişâh kullarıyuz. Hâlen âlem zulm le şöye oldu. Öte yaka elden gittü. Şöyle oldu, böyle oldu.»

deyu yukarıdanberi söylenen sözleri söyledi..

«Hâlâ bu çeşit zulümleri defetmek ve din ve devlet işlerine nizam verilmeğe ait tedbirleri konuşmağa geldik. Söyleşecek işler vardır. Ağalarınız ve zâbitleriniz burada yoktur. Doğrusu budur ki, biz varub sizin ağalarımızı ve zâbitlerinizi evlerinden çıkarup getürelüm. Ve siz varub bizim zâbitlerimizi meydana getürmek gereksiz.»

deyu nice sözler söyledi. Hepsi «doğrudur» dediler. Sipâhi zümresi, varıb bin can ile meydana gelmeğe istekli olan yeniçeri zâbitlerini görünüşte zorla kaldırıp, yeniçeri taifesi dahi sipâhi ağalarını ve zâbitlerin nüfuzlularını meydana getürdüler. İki ocağın zâbitleri ve ağaları mâni olmak ister gibi görünüp:

«Yoldaşlar ayıbdır, toplantı yasaktır. Efendilerimize arzedüb bir hâl ederiz. Müsaadesine kefil oluruz.»

deyu halkın ortasında haykırub, müdafaa ve mâni olur gibi görünürlerdi. Neferler ise «Hayır.. Elbette varırsız.. Ve sizleri zorla götürürüz» diyerek, hücum edüb, yaka paça to-

parlamalar ile ve bu kıyafetle hepsini topladılar. Hattâ bu vakta gelinceye kadar çıkan fitnelerin pek çoğuna cebeciler katılmamışlar iken, onlar da işitüb, kendilerine adam gönderilmeden toptan can atub geldiler.

Bütün askerler zâbitleriyle hazır olduklarında kethüdâyerlerinden bir ağzı çelikli herif ayak üzre durdu, yeniçeri ve sipâhiler arasında geçen soğukluğu def'ederek, bu iki kul birbirleriyle birlik ve beraberlik olursa, meydana gelecek kuvvet ve menfaati uzun uzadıya anlattı. İki tarafın içlerinde olan eski kini tamamen unutturdu ve:

«Yoldaşlar! Yırtık döğüş pek olur. Bundan sonra birbirimizle evvelce olduğu gibi açık kalble kardeşler olalım! Ve gönülden bilreşelim!»

dedikte sipâhiler:

«Belî, belî! Yeniçeri ocağıyla karındaşlarız. Olan oldu. Giden gitti. Bundan sonra ittifakımızda ayak direriz!»

deyüb gülbank (3.S) kopardılar.

Yeniçeri ocağından da heybetli kıyafetli fil kılığında bir ocak ihtiyarı ileri gelüb sipâhilere hitab edüb, iki ocağın barışmasına ve birleşmesine âid uzun uzadıya bir efsane söyleyince, yeniçeri taifesinden dahi:

«Belî, belî, öyledir Sipâhiler bizim karındaşlarımız ve sadık yoldaşlarımızdır. Geçen geçti.. Geçen olaylar hatırlardan tamamen çıkarılub barışmışızdır!»

deyu gülbank kopardılar. Sonra bu iki ihtiyar el kaldırub:

«Ocaklarımız yarlığına, gönüller birliğine fatiha!»

deyub fâtiha okunduktan sonra o iki koca **(ihtiyar)** kucaklaşıp öpüştüler. İki taraftan gülbank çekilip, iki ocak birbirleriyle gönülden barıştılar. Sonra lâubali şekilde bir yere gelüb konuşmağa başladılar.

Sipâhiler içlerinde olan ahvali meydana döküp, Anadolu'da olan zulümleri ve levend eşkıyası ellerinde iyâllerinin **(kadınlarının)** esir gibi olub ırz ve para bakımından zarar

ve ziyana aid meseleleri, sadrazâmın taşrada ve İstanbul'da olan zulümlerini olduğu gibi ortaya döktüler. Bir güruh da tasdik edüb:

«Belî! Taşrada olan zulümlere biz de agâh olduk. Ve burada olanları da gördük.»

dediler, sonra dediler ki:

«Böyle zulüm ve ezîyet ile zâlimleri İslâm memleketlerine musallat edüb, şehirleri ve kulları tahrib etmeğe sebep olan vezîre şer'an ne lâzım gelür düğüne etraf ulemasından fetvalar aldık. Gereği yapılmak lâzımdır.»

deyüb, bu hususa aid birçok fetvâları, bir yeşil kumaşa yapıştırılmış, çıkarub okudular. Yeniçeriler de onlarla birlik olup:

«Biz de sizinleyüz! Bu fetvâların hükümleri yerine getirilmek hususunda hepimiz çalışırız!»

deyu yapılmasını istedikleri nice nice fasid maksadlarını sayub döktüler ve:

«Hepimiz var gücümüzü sarfederiz.»

deyu söz birliği ettiler. Hepsinin ittifakı ile Kürd-Mehmed söz sahibi seçilüb:

«Her ne hususa aid söz olur ise, hepimiz tarafından sen söyle!»

deyu meclisin başına geçirdiler. Sonra Kürd-Mehmed:

— Varın Müftüyü buraya getirin!

deyu bir güruh adam gönderdi.

Müftü efendinin işin hakikatından bir hoş haberi yok.. **Acaba cemiyet nice oldu?)** derken birdenbire ol güruh gelüb evine doldu. Birkaç ihtiyarlar efendinin yanına girüb:

«Sultânım! Yeniçeri ve sipâhi ocakları hep beraber olub At Meydanına toplandılar. Cenâbınıza selâm ettiler. Şer'an bazı hayırlı işlere dair sözleri vardır. Teşrifinizi rica ederler.»

dediler. Karşı gelmek zor.. Mecburen Müftü efendi ata binüb meydana vardı. Ayağa kalkub Müftüye ikram ettikten sonra hallerini tafsilâtiyle Müftüye söylediler ve:

«Elbette varub sadrazâmı buraya getir Kendisiyle şer'an dâvâmız vardır.»

dediler. Müftü, bu kaba teklifi, canını kurtarmak içün fırsat bilüb:

— Oğullar!. Sözleriniz gerçektir. Hakkı yerine getirmek hepimize vâcibdir. Ben varub veziri getüreyim!

deyüb, teklike meydanından sıyrıldı. Doğru vezir sarayına varub, olub biteni bildirdi. O vakit gafil devletlûnun (sadrazâmın) gözleri gurur ve gaflet uykusundan uyanub:

— Hay efendi.. Bu nasıl sözdür? Beni yanar ateşin içine mi götürsen gerekdir? Pareletmek mi istersin? Ölürsek hep beraber ölürüz!.

deyüb Müftüyü sarayında alıkoydu.

Kürd-Mehmed, cumartesi günü geçüb, bu fitneyi kaynadup, pazar günü Şeyhülislâmı getürüb vezire gönderdikleri vakit, vezir meseleyi pâdişâha bir yazı ile bildirdi ve âsilerin def'edilmesini rica etti.

Âlemlerin sığındığı pâdişâh tersâne bahçesinde idi. Pâdişâh tarafından kapucular kethüdâsı toplantıya varub «Muradları nedir? Huzuruma bildirüb kendileri dağılsunlar!» şeklindeki fermanı tebliğ etti. Kürd-Mehmed yerinden kalkub:

— Emir pâdişâhımızındır. Huzuru hümâyûna yüz sürmek rica ederiz. Arzıhâlimiz vardır. Müsaade buyurulsun!

dedi. Birkaç defa adam vardı geldi. Maksadları sadrazâmın ortadan kaldırılması idi. O gün akşam oldu. Fitne babası ve âsilerin başı Murad paşa tarafından tenbih edilerek, yeniçeriler sipâhi zâbitlerini ve ağalarını, ve ileri gelenlerini odalara dağıtub konuk eylediler. Yedirdiler, ikram ettiler. ziyafet verdiler. O gece sipâhiler yeniçeri odalarında, cebeci ve topçu ve diğer neferler meydanda gecelediler.

Toplantı iki gün devam etti. Haberler gelüb, dağılmalarına çalışıldıkça faydası olmadı. Gittikçe çoğalub iki gece yeniçeri odalarında misafir kaldılar.

Murad paşa ise tersânede idi. Asla bu tarafa kulak kabartmayıp, donanmanın tamamlanmasına paçaları sıvayıp çalışıyordu.

Toplantının ikinci günü pâdişâha haber gönderdi: ««Sarayı hümâyûna teşrifleri yerinde olur» denmekle, ikindi vakti kayıklar ile Topkapu sarayına taşındılar. Kapudan Murad paşa büyük top şenliği ettirdi. Kul kethüdâsı Mustafa ağa, İbşir'in tarafında idi ve onun iyiliklerini görmüştü. Kendisine casusu gelüb haber getirdi ki:

«Sana suikast vardır. İbşir paşanın yardımcısıdır» dediklerini söyledi. Mustafa ağa da elbise değiştirüb gizlendi ve toplantı yerine varmadı. Bu yüzden Samsuncu-başı Keçeci-oğlu Mehmed ağa kul kethüdâsı olub, turnacılıktan azl olunan Aşcı Ali ağa Samsuncu oldu. Muhzır (3.S) Süleyman ağa da gizlendi.

Üçüncü günü seher vaktı bütün asker dalgalı deniz gibi çalkanub valilerin ve levendlerin zulmünden İstanbul'a dökülüp gelen reâya ve şikâyetçiler başlarına hasır yakıp askerin önüne düştüler. Dâd ve feryad ederek.. Asker ise hep başlarında fes.. (Eski zamanda başa giyilen) Yağmacı şeklinde deli gibi koşar ve akılsız.. Sayısı belli değil.. Allah, Allah diyerek Et Meydanından (1) kalkub At Meydanına (Sultanahmed meydanına) yürüdüler. Ve gök kubbeyi gürültüleriyle doldurdular. Sabah namazından sonra şehir kapıları kapanıp girip çıkma yasak edildi.

At Meydanına vardıklarında bir kâğıt yazıp:

«İbşir'i ve kethüda beyi isterüz.»

deyu bir ihtiyar ile pâdişâh huzuruna gönderdiler. Kâğıtları varınca pâdişâh nasihat içün yeniçeri ağası Kenan paşayı gönderdi. Meydana gelüb:

---

(1) İstanbul'da, Aksaray semtinde bulunan bir meydan. Yeniçerilerin (Yeni Odalar) denilen bir kısım kışlaları burada bulunurdu. Yeniçeriler isyan çıkardıkları zamanlar bu meydanda toplanarak kazan kaldırırlardı.

«Pâdişâhımız buyurdular, İbşir paşa lalama başka tarafta memuriyet verüb başka memlekete gönderirim. Mührü başkasına veririm. Ocaklarına aid ricalarına müsaade olunur. Dağılsunlar buyurdular.»

deyu bildirince, bütün asker ayaklanıp pâdişâha hayır dualar ettiler ve:

«Fermân pâdişâhımızındır. Ama sen her ay kırk esâmei mahlûl (boş) isteyüb oda-başılar çaresiz kaldılar. Sağ yoldaşların esâmilerini (isimlerini) mahlûle zabtedüb bu kadar yiğitleri çalış (1) yapan zâlim sen değil misin? Bre urun!»

deyüb hücum ettiler. Kenan paşa at boynuna düşüp dolu dizgin güçlükle saraya can attı. O vakit fettanlar dilinden bir haber yayıldı ki «Müftü efendi İbşir ile birlikte sipâhi ve yeniçerilerden âsi olanların, katli câizdir demiş ola..». Bu haber asker arasına düştüğü gibi:

«Bre zâlimin büyüğü müftüdür! İbşir'e bu kadar zulmü öğretmiş odur. Biz onu veziri getürmeğe gönderdik. O varub vezir sarayında kapandı. Hakkımızda fetvâ vermek niyetindedir. Müftüyü dahi istemezüz!»

demeğe başladılar ve tekrar pâdişâh huzuruna adam gönderüb, veziri, müftüyü ve kul kethüdâsını isteriz! dediler. Bu aralıkta Murad paşa dolandırıcılarından nice fitneciler kavga kızıştırmak içün:

«Bre burada ne durursuz? Vezir, Üsküdar'da olan levendlerini beri tarafa saraya geçirüb kılıçları sıyırub topluluğu kıracaktır!»

dedikodusunu halk arasına koyuverdiler. Askerler bu sadâyı işittikleri gibi coşup:

«O bizim üzerimize gelmezden evvel biz onun üzerine varalım!»

deyüb vezir sarayına doğru yürüdüler. Topluluğun sonu daha Et Meydanında iken baş tarafı vezir sarayına va-

(1) Herhangi bir suçtan dolayı adı kütükten silinip, bu suretle bağlı bulunduğu ocaktan kovulan kapı-kulu askerine verilen isim.

rub içeriye hücum ettiler. Meğer vezirin adamları ve gulâmları ok ve tüfenk ile hazır baş dururlar imiş. Hep ok serpüp ve tüfenk boşaltub hücum edenlerin birkaçını yaraladılar. Diğerleri geri dönerek «herhalde bunun maksadı bizimle muharebedir!» deyüb, çoğu silâhsız olmakla, hepsi harb âletleri ile silâhlanmak içün döndüler. Silâhı olmayana kılıç, kimine tüfenk, balta ve bıçak fedarik edüb dağıttılar.

Beri tarafta vezir şaşkınlık denizine dalub ne işleyeceğini bilmez idi. Müftü efendi kendine hitab edüb:

— Biz burada ne dururuz? Adamlarınıza varıncaya kadar halk sizden yüz çevirdi. Sizin tarafınızda olsalar bile pâdişâh askeri ile muharebe muhaldir **(imkânsızdır)**. Asker silâhlanub şimdi gelürler. Hal müşkül olur.

Deyince:

— Efendi ne işleyelim? dedi.

— Buyurun pâdişâhın yanında bulunalım. Selâmet oradadır.

dedi. İbşir paşa kethüdâsına zavallıca bir bakışla bakıp:

— Acaba karşuya geçmek, ve bir yol ile Üsküdar'da bulunmak mümkün müdür? deyince kethüdâsı:

— Sultanım! O tedbirlerin vakti geçti. Şehir kapıları bağlıdır. Hemen Şeyhülislâm efendinin dediği gibi saraya varmak gereksiz.

dedi. Trükçe bilmez bir bahadır silâhdarı var idi. Eski emekdarı idi. Hemen kalabalıkla ortaya atılub:

— Üsküdar'a geçmek fikrini önce düşünmek gerekti. Kılıç, başı üzerine gelmeden patarayı duymayan adamın hâli budur. Saraya varsan da, pâdişâh ve sarayında olanlar senin sağlığını isteyecek değildir. Bir vezir içün askere karşı durulur mu? Ahret tedarikini gör! deyüb fırlayub çıkmış..

Vezir oğlanın sözünden müteessir olub:

— Efendi, kalk. İmdi saraya gidelim. Şu oğlan kadar aklımız yok imiş.. Hizmet edelim düşüncesiyle bütün halkı kendimize düşman etmişiz. Emir Allahındır..

deyüb teessüf ederek pâdişâh sarayına gittiler. Vezir, kendi sarayından çıkar çıkmaz, askerin de geleceği haberi gelmekle, vezirin adamları dağılub perişan oldular. Yarım saat geçmeden yağmacı asker, çekirge gibi vezirin sarayına dolub yağmaya başladılar. Bu kadar senedenberi İbşir'in toplayıp biriktirdiği, ve mühre nâil olalıdanberi (sadrazâm olalıdanberi) topladığı hudutsuz filori ve diğer nakid para, mücevherat, küçük kıymetli şeyler, fağfur ve samur gibi az bulunur şeyler, sayılmakla tükenmezdi.. Hepsi yağma edildi. Her şahıs, götürebildiği kadar şey aldıktan sonra hamal gibi arkalarına yüklenüb öyle götürdüler.

İbşir'in Hazine Kâtibi Mehmed Çelebi Anlatır:

Olaydan evvel vezir filori defterini istedi. Dörtyüzbin kuruşluk filorisi hazinede olduğu arzolununca, yüz keselik filori ayırıp hareme götürdü. Galiba sultan hanıma hediye etmiş.. Sultan akıllılardan olmakla o filorileri kendi para ve mücevherleri ile gömdü veya başka bir yere nakletti derler. Yüzbin kuruşluk filoriyi dahi dört küçük sandığa yerleştirip kapadı ve dehlizde bir taşıması kolay yere koymuştu. Ertesi günü kayboldu. Kim götürdü? Kime verildi? Malûm olmadı. Geride kalan bu kadar kıymetli ve az bulunur şeyler, paralar yağmacılar elinde tâlân oldu deyu nakleyledi.

Sözün kısası ikindi zamanına kadar yağma işi tamam olub vezir sarayında kuru hasır bile kalmadı.

Orada çıkub müftünün evine varmak istediler. Fakat yağmada elinc çok şey geçenler saklayıp gizlemek içün dağıldılar. Akşam da yakın olmakla bu işi ertesi güne bıraktılar.

O gece sipâhiler yeniçerilerde misafir oldular. Diğer asker meydanda yattı. Ertesi günü bir güruh müftünü evini yağmaya varub, yüzelli senedenberi Hasan Can hanedanında toplanmış olan nefîs şeyler, mal ve örtü ve nefîs kıymetli

kitaplar, kıymetli ve az bulunur şeyler bir anda edebsizlerin elinde yağma edildi.

Naklolunur ki, kaldırıp taşıması mümkün olan eşyadan eser kalmayınca minderleri parçalayub yol ortasında bıraktılar. Mahzenlerin demir kapularını, pencerelerini, su yollarını, hamam ve bazı tavanların kurşunlarını, hattâ müftünün kütübhanesini, ve hususî odası olan yerin sedef ve ince tel işlemeli nakışlı dolab kapaklarını koparub götürdüler. Haremde olan kadınlara ait eşyaya, örtülere, kab kacağa varıncaya kadar yağmaladılar. Sarhoş reziller, yağma ettikleri eşyayı yolda rast geldiklerine ucuz bir fiatla satacak adam ararlardı.

Asker bu fesada cesaret ettikten sonra, cemiyetleri artıp, istediklerine müsaade olunmadan def'edilmeleri imkânsız hale geldi.

Beri tarafta İbşir paşa ve müftü, Topkapu sarayına vardıklarında pâdişâh huzuruna girdiler. Diğer vezirler ve ûlema da davet olunub konuşma meclisi toplandı. Birkaç defa dağılmaları içün adamları vardı. Fakat istediklerinde ısrar ederler ve pâdişâha bildirirlerdi. Fakat «maksadları şudur» deyu vezir ve müftüden utanub, pâdişâhtan korkub açıklayamazlardı. Hattâ İbşir paşa saflık edüb:

— Pâdişâhım! Onlar fesadı âdet edindiler. Maksadları pâdişâhıma suikasddır. Fermân buyurun, Resul-ü Ekremin sancağı çıksun!. Bütün şehir halkı toplansun!. Bostancılar ve diğer sarayda olanlar kuşansunlar **(silâhlansınlar)** Üsküdar'da olan levendler kayıklar ile saray iskelesine gelüb çıksunlar. Ve hepsinin hakkından gelinsün!

Dedi. Evvelce olan Sultanahmed camii olayı gibi belki bir iş görülür zannetti, haberi yok ki bu topluluk yalnız kendisi için tertib olunmuştur!.

Askerler, şehirliler ve saray halkı arasında «vezire yazıktır» kelimesini söyleyen bir tek adam yoktu. Paşa ümmi **(okuması yazması yok)** olmakla umumun zararından, bir ki-

şinin zararının daha hafif olduğunu bilmeyüb sancağı şerif çıkub:

«Muhammed ümmetinden olan sancak altına gelsün!»

Demek o vakit olurdu ki, bir kavm şeriata aykırı olarak toplanıp zorlamakla, pâdişâha karşı isyan ede.. Ve yüksek tabaka ve halk tabakasının çoğu, pâdişâh tarafına itaatlı ve muhabbetli olub baş eğmiş bulunanlar ki, itaatlı olanlar toplu olub, muhalif olanlardan ayrılalar. Toplanan itaatlılarla muhaliflerin kökünün kazınması mümkün ola.. Ama, Allah göstermesin, halkın çoğu, belki hepsi muhalif tarafta bulunub, büyükler ve yüksek tabakanın rey ve tedbirleri dahi onları destekler şekilde olduğu takdirde, Peygamberimizin sancağı çıkarılsa da, hepsi altına toplanub «Allahın kullarına faydalı iş budur» deyu yine istediklerini ederler.

Halkı toplamak için sancağı şerif çıkarılması, halkı yerine getirmek ve zulümleri ortadan kaldırmak için olagelmiştir. Kötü işler yapmak için sancak çıkarılmaz.

Sözün kısası bütün halka cevab verilemez. Bütün devletlerde kılıç erbâbı **(asker)** birlik olunca istedikleri işleri yapagelmişlerdir!

Vakta ki fitne devam edüb, vezir ve müftü saraylarının yağma edildiği pâdişâhın kulağına yetiştirildi. Pâdişâh Hazretleri üzülüb:

— Bu cemiyet ve fesaddan maksadları nedür?

deyu sordular. Murad paşa göz ucuyla kul kethüdâsı Keçeci-oğlu Mehmed ağaya işaret etti. Yâni «iş bitecek hâle geldi.. Söyle!» şeklinde göz kırparak müsaade verdi. Pâdişâhın sorusuna hazır olanlardan kimse cevab vermedi. Vezirler ve ûlema, âyân başlarını önlerine eğüb yere baktılar. Kul kethüdası, orada olanların en aşağısında duruyordu. Murad paşanın göz ucu ile işareti üzerine cesaretlendi. Pâdişâhın karşısışısına gelüb dua ettikten sonra:

«Devletlû pâdişâhım! Kullarınız hep pâdişâhımızdan memnun ve razıdırlar. Ancak vezir lalanı istemezler!»

deyüb İbşir paşayı gösterdi. Pâdişâh dahi:

— Ne istemezler? dedikde:

— Müftü efendiyi de istemezler.

dedi. Bundan evvel ise pâdişâh tarafından fermân ile vâiz Veli efendi cemiyete gönderilmişti. Adı geçen Veli efendi o vakit şeyhlerin meşhuru idi. Büyükler ile içli dışlı, söz söylemeğe kaadir, hareketli bir âlim idi. Hattâ dünya adamlarıyla, halkın büyükleri, zengin tüccarlar ve iş başında olan ocak zâbit ve neferleri ile umûmiyetle içli dışlı olmasından dolayı ûlemâ kendisine takılub «Veli ağa» diyerek kötülerlerdi. Yeniçerilerin dilinden anlar ve onlarla karışmış olmakla topluluğu def'etmek içün belki nasihat ile söz geçirebilir deyu herkesin reyi ile memur olarak gitmişti.

At Meydanıan gelüb, orada olan kalabalığı pâdişâhtan selâm getürüb dalğılmaları içün kudreti yettiği kadar söyledi. Kürd-Mehmed ve diğer ihtiyarlar:

«Vâiz efendi! Tâ vezir ile müftü katlolunmadıkça biz dağılmazız. Bu tarafın hâli böyle.. Anadolu'nun hâli şöyle..»

deyüb, yukarıdanberi anlatılan zulüm efsanelerini tafsilâtıyla anlattılar. O dahi gördü ki nasihat ile bitecek ve def'olunacak iş değil... Hemen alay etmeğe başlayub, Kürd-Mehmed'i takdir eder gibi başını sallayarak:

«Vallah ağa, bir kitaba uygun söz söyledin ki.. Bu genç yaşında âlemin ahvâline bu kadar vâkıf olmak olur iş değil.. Doğrusu binlerce aferin! Akıl yaşta değil baştadır dedükleri gerçektir. Baka ağa! İşte duacınız bu sözleri kendilerine defalarca söyledim. Allah ıslah etsin, hiç birisi dinlemedi. Hattâ kürsülerimizde ümmet-i Muhammed'e vâaz ederken bile söylerdim. Âlemin hâline ağlaşub, düzeltilmesi içün hayır dualar ederdik. Anack bizler duacı bölüğünden olduğumuz içün elimizden başka hiç bir iş gelmez. Şimdi varayım, bu hakikaten akıllıca sözerinizi pâdişâhımıza bildüreym.»

dedi. Kürd-Mehmed ve diğerleri bu dalkavukluktan hoşlanub birbirlerine:

«Hakkı bilen ûlemayı gördünüz mü? Hey babam efendi! Şânı büyük Allah, ilmini artırsun.»

deyüp uluyarak yolladılar. Şeyh dahi kalkıp saraya geldiği anda, yukarıda yazdığımız gibi Keçeci-oğlu da pâdişâh huzurunda durub «veziri ve şeyhülislâmı istemezler» deyüb açıklamıştı. Veli efendi gördü ki mesele tamamen pâdişâhca anlaşılmıştır, artık gizleyüb saklamağa mecal yok.. O dahi olanı bildirüb:

«Pâdişâhım! Hepsnin sözleri budur.. İkisi dahi (vezirle müftü) katlolunmadıkça dağılmak ihtimâlimiz yoktur derler.»

deyüb geri çekildi. Pâdişâh tekrar sordu.

— Ya müftü efendiyi niçün istemezler?

dedikte yine Keçeci-oğlu:

— Pâdişâhım! Vezirin meşrû olmayan işlerine yol verüb, rüşvetle çok işler gördü. Ve bu zulümler, bu fesadlar hep onun göz yumması sebebiyle olmuştur.

dedi. Ve tek tek kötü işlere aid ikisinin de suçlarından çok maddeler söyledi ki.. Meclisde hazır olanlar hayran oldular.

Muradına ulaşamayan İbşir paşa gördü ki ortalık hep kendini yoketmek içün dil birliği etmiş ve kendinden başkası bu meselede birlik ve ağız birliği yapmışlar.. Pâdişâh sihrinden, belki de fâni hayattan me'yus olub, pâdişâh tahtının önüne vardı. Yer öpüp pâdişâh hazretlerine yalvardı. Beyt:

Adüv nevâziş-i dest-i keremle şâd olsun
Heman yanında şikest-i dilim Murad olsun

anlamını lisân-ı hâl ile beyan edüb mührü teslim eyledi. Pâdişâh mührü alub Bostancı-başıya:

— Al, bunu götür, bir yerde otursun!

deyu emir eyledi. Bostancı-başı dahi İbşir paşayı alub huzurdan çıkardı. Dışarıda bostancılar tarafında bir odaya koyub yanına adamlar tâyin etti.

Pâdişâh mührü Murad paşaya doğru tutub:

— Gel lala! Al mührü, seni vezir eyledim!

deyu buyurduklarında, Murad paşa yer öpüp özür diledi ve ağlayarak:

— Pâdişâhım! Ben vezirliğin uhdesinden gelemem! Yine donanma hizmetinde olayım.. Vezir kullarınızdan bir başkasına ihsân buyurun!

deyu yapmacık naz etti. Tekrar ısrar olundu. Yine kuyumcu cenği şeklinde teklif ve istemez görünme tekrar olduktan sonra mührü aldı.

Murad paşa bu suretle ikinci defa sadrazâm oldu. Pâdişâh ondan sonra Müftü Said efendiye hitab edüb:

— Sen de var bir odada otur!

deyü buyurunca, o dahi kalkıp ağlayarak:

— Emir pâdişâhımındır!

deyu çekilip gitti. Arkasından bostancı-başı varub döşeli başka bir odaya götürüb:

— Efendi! Burada eğlenin. İnsallahü taalâ burada bir şey yoktur.

deyu teselli veridi. Şeyhülislâmlık, Rumeli kazaskerliğinden azlolunan Hüsam-zade Abdurrahman efendiye verilüb saraya çağrıldı. Uzağı gören ve akıllı bir adam olduğundan istifa ve özür diledi. Tekrar davet mektubu ile çavuş-başı gelince, pâdişâhın huzûrunda beyaz sof, samur hil'at giydirilüb şeyhülislâm yaptılar.

Tekrar pâdişâh şeyh Veli'yi ve bir adamı da gönderüb:

— İşte vezir ve müftüyü azlettim. Şimdi birer adaya sürgün ederim. Artık dağılsınlar!

deyu, rica yollu gönderdiklerinde, kabul etmeyüp inadlarında ısrar ve tekrar ettiler. Mecburen ikisinin de katline razı olunup bostancı-başıya iki cellât hazırlanması fermân buyuruldu.

Orada, mevaliden (I.S) bazı sonunu düşünmez kimseler şeyhülislâm Ebu Said'e garazları olduğundan bazı zulümlerrini aniatub «fitnenin def'edilmesi içün katlolunsun!» de-

diklerinde, nakibül eşraf (I.S) Zeyrek-zade, hepsine itiraz edüb:

— Katlolunmasında büyük fesad vardır. Şeyhülislâm olan bir kimse, diğer suç sahibleri gibi doğrudan doğruya katlolunmak ne derece kötü şeydir! Artık ûlemâ namusu berbad olur. Yarın öbür gün birer bahane ile her birimizi katlederler. Bu imkânsızdır. Büyük fesada sebeb olur. Şer'î hükümlerde bile ceza, herkesin hâl ve şanına göredir. Halk tabakasına yapılan cezalandırmaların ûlemâya yapılması câiz değildir. Aklı başında olan buna razı olur mu? Önce biz hepimiz öldürülmedikçe müftü katlolunamaz!

deyu ayak diredi. Doğrusu şaşılacak bir cesaret gösterüb korkunç ve akıllıca sebebler göstererek Ebu Said efendinin katilden kurtulmasına sebeb oldu.

Pâdişâh, bostancı-başıya fermân edüb:

— Var İbşir paşayı boğdurub, ölüsünü dışarıya bırak!

dedikte bostancı-başı çıkub İbşir'e haseki gönderüb:

«Takdir böyle imiş. Abdest ve namaza başlasunlar!»

deyu haber verdi. O istenilen iki cellâd dahi gelüb oda kapısında hazır oldular.

Az Daha Yanlışlıkla İmamın Kafası da Kesilecekti!

İbşir paşa, bostancı-başından rica edüb «bir okumuş adam, benim yanımda bile (beraber) olsun ve bana istiğfar ve tövbe ve inâbeti öğretsin.. Korkudan aklım başımda değildir. Bu hususta bana imdat etsün!» diye haber gönderdi. Bostancı-başı dahi, kâtibi Koca Mahmud efendiyi gönderüb «var paşaya istiğfar öğret!» dedi. Mahmud efendi salâh ve takvâ (I.S) ile tanınmış bir mübârek ihtiyar idi. İbşir'in odasına girüb abdest aldılar ve namaz kılub diz dize kableye dönerek oturdular. İbşir'e kelime-i şahadetleri ve îman duasını ve istiğfar telkini ile meşgul olmuş idi.

Katle memur olan haseki ki bunların namaz ve niyazının tamam olmasını bekler idi. Cellâtlara:

«Gelin içeri!»

deyu işaret etti. Kendisi manzaraya dayanamıyacağından dışarı çıktı. Cellâtlar içeri girdiler. Kendilerine, katlolunacaklardan biri vezir, biri müftüdür denilmişti. İbşir ile dizdize oturub telkin ile meşgul olan Mahmud efendiyi müftü zannedip cellâdın biri kemendi İbşir'in boynuna takub çekerken, yanında bulunan iri yarı cellât ki acemi idi, kemendi hoca Mahmud efendinin boynuna atub, derhal çekmeğe başladı. Mahmud efendi boğazındaki kemendi tutub:

— Bre kâfir!

deyu haykırdıkta kapu önünde duranlar içeri girdiler. Bîçâre Mahmud efendinin boğazına kemend geçmiş.. Cellâtla boğuşurken buldular. Cellâda haykırub:

— Bre mel'un! Çek elini!

dedikte, cellât yanlışlık yaptığını anlayıp el çekti. Zavallı Mahmud efendi kemendi boğazından çıkararak ve cellâda:

— Bre kâfir hınzır! Allah belânı versin! Sorub sual etmeden niye hücum edersin!

deyu söverek taşraya çıktı. Ve:

«Sübhânallah.. Ölü veya diri, böyle kimselerin yanına yaklaşmak ne zararlı imiş!»

demeğe başladı. Cellât İbşir'i boğup bir keskin kılıç ile başını kesti. Cesedini bir köşede alıkoyub, başını bir peştemal ile askerlerin toplu olduğu yere gönderdiler.

İbşir paşa, kendine kafadar olmak düşüncesiyle götürdüğü Kürd mel'unu, ayağını dalamak değil, velinimetinin (ekmeğini yediği kimsenin) kellesini kopartıncaya kadar çalıştı. Başın meydana geldiğini gördükçe büyük sevinç gösterdi. Kelleyi bir mızrak ucuna geçirüb

«Falan edenin.... ve falanın başıdır!»

deyu meydanı gezdirdiler. Herkes gördükten sonra bir ağacın ucuna geçirüb abdesthanenin dahî üzerine diktiler, o gün şiddetli rüzgâr olmakla, rüzgâr esmesinden sallanırdı. Akşam olunca vezir Murad paşa adam gönderüb başı getürdüb gövdesine yapıştırub ertesi çarşamba günü bazı vezirler ve ûlemâ ile namazını kılub Kara-Mustafa paşa türbesinde yola karşı bir pencere arkasında gömdüler. Halâ mücevvizeli (I.S) mezar taşı meşhurdur.

Adı geçen vezir, büyük mirahor iken vezirliğe çıkub Budin valisi, sonra Van, Şam ve Haleb eyâletlerine tâyin olunduğu yerinde yazılmıştır. Aslında Abaza paşanın hizmetinde ve çocuk iken onun yanında terbiye olunmakla levend meşrebli, saf, ümmi **(okuyub yazma bilmeyen)** ve işlerin sonunu düşünmekten gafil, adaletle iş görmenin ancak sözünü bilür, heybet ve korkutmakla halkın malını kolayca alır, cahilce kaba bir sofulukla muttasıftı. Kahve yerine ısıcak **(sıcak)** süt içer, tütün içen, onun yanında şarab içenden beterdir. Salih kişileri ve şeyhleri sever görünür, fakat bir zerre bir şey vermez. Birçok adamları para toplamağa muktedir, vilâyeti yıkmak fenninde usta, katilleri vacib reziller idi. En çok ustalığı cirid ve mızrak oynatmak, kılıç çalmak, at kullanmak ve avcılık hakkında konuşmaktı. Fakat pâdişâh uğrunda ve gazâda zerre kadar işe yaramadı. Her vakit diz üzerinde oturur, az söz söyler, hiç gülmez, kimseye ayağa kalkmaz ve ikram etmez, merasime ve derecelere riâyet etmezdi. Halk bilhassa gururundan usanmışlardı.

Vücudu küçük, destarı **(sarığı)** küçük, elbisesi çerkes biçiminde, ve levend gösterişi kısa, hareketi aceleci idi. Talihinin kuvveti kadar aklını da kullanabilseydi, bütün vezirleri unuttururdu.

Oturduğu saray Ayşe Sultan sarayıdır. Bu saray, halen Ayasofya yolunda merhum Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed paşanın birkaç saray daha ilâve ve tamir ettiği saraya eklenmiştir.

İbşir paşanın bu kadar şöhreti ve zenginliği var iken Halebde Zemiler mahallesinde bir hanı ve bazı dükkânlar ve evkaflarından başka namını andıracak bir hayırı yoktu. Ve adını iyilikle andıracak bir güzel eseri kalmamıştır.

Ûlemâya, şairlere ve eser bırakmağa muktedir irfan sahiplerine bir habbe ihsanı olmayup, hakkında kasîde, gazel ve bir tarih söylenmemiştir. Hattâ medhine aid hiç vezinli bir söz söylenmemiştir derler.

Ebu Said efendiyi oğluyla bir kayığa koyup Gelibolu'ya sürgün ettiler.

Vakta ki İbşir katl ve müftü sürgün edildi, asker yine dağılmayub:

«Falanı ve falanı isterüz!»

deyu işi azıttılar. Vâlide-i mükerreme hazretleri vezir, müftü ve ûlemâyı çağırub:

— Baka paşa hazretleri ve efendiler! Elbette bu cemiyet bugün dağılmalıdır. Rezillere söz düşmek fenadır. Göreyim sizi.. Herhalde varub def'etmek gereksiz!

dediklerinde hepsi birden:

«Başüstüne!»

deyüb, vezir ve müftü tarafından elçilikle Bolevî-Mustafa efendi, Esad efendi, İsmetî efendi, Minkaarî-zade.. Bu dört mollanın gönderilmesi münasib görüldü. Vezir dedi ki:

— Varub hepsine böyle haber verin, bugün dağılsunlar. Sonra istemedikleri kimselerin toplantı yapılmadan haklarından gelirüm. Veledeşlerini (1) verüb, isteklerine müsaade ile hâtırlarına riayet ederim. Bu hususlara taahhüd etmişimdür.

Müftü efendi dahi adı geçen efendilere:

— Göreyim sizi, aklı başında ve birer memleket zabtına

(1) Veledeş, farsça «onun oğlu» demektir. Sipâhilerden evlenenlerin çocuklarına verilen isimdir.

kaadir, âlim ve fâzıl adamlarsız. Sadrazâmın taahhüd buyurdukları işleri bir hoş anlatub, kabul etmelerini temin etmeğe ve hatırlarını hoş etmek içün icabederse, istedikleri maddeleri yazub, bir sened halinde tanzim ederek cemiyetlerini dağıdasız.

dedi. Efendiler de askerin toplandığı yere revane oldular.

Bu toplantı ise rezillerin katılmasıyla çoğalub kimi «falanı isterüz, kimi, falanı pareleriz» diyor, kimi kendi zâbitlerinin eski kabahatlarını ve kimi düşmanlarının suç ve töhmetlerini meydana vurub çeşitli saçmalıklara başlamışlardı.

Ocak büyüklerinden, aralarında bulunan Kara Hasan Ağa-zade Hüseyin ağa ve kethüdâ beyliğinden azledilmiş olan Koca Sarhoş-Hamza ağa, sadrazâmın katli ile istenilen şeyin yapılmış olduğunu ve böylece işin bittiğini bilirlerdi. Bundan sonra neferlerin «filanı isterüz, falanı tepelerüz!» dediklerinin düpedüz yersiz olduğunu idrâk etmekle, ikisi birlikte abdest bahanesiyle kalkub ocak ağalarından gizlice kaçmak istediler. Fakat sefih neferler arkalarından erişüb taş ve yumruk vurarak zor ile ikisini dahi getürdüler. Çâresiz onlar da oturub kaldılar.

İkindi vakti, vezir tarafından gönderilen efendiler gelüb:

«Ûlemâ geliyor!»

deyu halk yarılub, o dört molla geldiler. Ağalar ve Kürd-Mehmed karşılayub meclisin üst köşesine oturttular. Ağalar karşılarında, diğer askerler kat kat hep etrafı kuşatub efendilerin sözlerine kulak tutub durdular. Bolevî ve İsmetî ikisi de gayet güzel konuşan kimseler olmakla söze başlayub:

«Devletlû pâdişâhımız Hazretleri sadık kulları ve din ve devletin itaatlı ve doğru hizmetkârları olan yeniçeri ve sipâhi kullarına, zâbitlerine ve ihtiyarlarına ve diğerlerine şahane iltifat ile selâm ettiler.»

dedikte:

«Allahü tealâ pâdişâhımızın ömrü devletini ziyade eylesün!»

deyu bir velvele kopardılar ki, efendilerin kulakları çınladı. Efendiler devam ettiler:

«Sonra pâdişâhımız ferman buyurdular ki, din ve devletime faydalı olmayan İbşir paşayı kullarım istemediler. Cezasını verdim. Müftüyü dahi onunla beraderdür dediler, ülemâ içün en büyük ceza olan sürgün etmeği onun hakkında da yerine getirildi. Bundan sonra rızâyı hümâyûnumu isterlerse cemiyeti dağıtsunlar.. Daha istedikleri varsa, toplantı yapılmadan haklarından gelinmek içün vezîri âzama hat verüb tenbih eyledim. Ve kanun üzre ricaları her ne ise makbulümdür.. Müsaade olunur.. Denizde düşman hareketi malûm.. Donanmanın çıkarılması zamanıdır. Mühim işlerin tatiline sebeb olmasunlar ve cemiyeti dağıtub hayır duama mazhar olsunlar, deyu buyurmuşlardır.»

dediler. Kürd-Mehmed dedi ki:

«Emir pâdişâhımızındır. Ama askerin dahi istedikleri adamlar vardır. Cemiyet dağıldıktan sonra haklarından gelinmez ve sipâhilerin dahi ricalarına ve veledeşlerine müsaade olunmaz. Bu sözler unutulur.»

dedikte İsmetî cevab verüb:

«Baka ağa! Toplantının istediği büyük işler sadrazâm ve müftü meselesi idi ki, hallolundu. Diğer istekler ufak tefek şeylerdir. Bilhassa onların haklarından gelmeği ve sipâhilerin isteklerine müsaade olunmağı pâdişâh tenbih edüb, halen saltanat vekili olan sadrazâm, icrasını taahhüd eyledi. Bizler de şahit olduktan sonra husule gelmemek ne ihtimaldir! O işleri siz bitmiş farzediniz. Bizim aracı olduğumuz işlerde olmamak ihtimali yoktur. Sizler müslüman ve Allahın birliğine inanan kimselersiz. Dünya ve ahretinizi korumak bizim üzerimize lâzımdır. İslâm pâdişâhının emirlerine boyup eğüb tenbihlerini tutmak hepimize vâcibdir. İstekleriniz yerine getirildikten sonra yine toplantıya devam etmekte ısrar ederseniz Allah saklasın hurucül alelsultan (pâdişâha karşı ayaklanmak) suçunu işlemiş olursunuz.

Allahü tealânın ve resulünün ona rızası yoktur. Lâyık budur ki bundan sonra dağılasız. Ve Allahın gölgesi hazretlerinin (pâdişâhın) hayır duasını alasız. Şer'i şerife itaat ve devlet ırzını korumakla Allah ve kul yanında makbul olasız!»

dedikte hepsi de susub, bir cevab vermeğe kaadir olamadılar. Sonra ihtiyarları:

«İmdi, bu hususların yapılacağına dair bir hüccet (sened) yapıp verin!»

dediklerinde:

«Baş üzerine.. Bismillah..»

deyüb İsmetî kalemi eline aldı. Toplulukta olan konuşmayı, ve rica ettikleri maddelere müsaade olunduğuna dair vaadleri ihtiva eden bir sened yazmağa başlayub, zamanın icâbına göre nâzikce bir kalıba sokub yazdı. Dört efendi imzalayub, mühürleyüb ellerine verdiler. Sonra fâtiha okunub:

«İmdi biz burada iken ağalar ve söz sahibleri yerli yerine gitsünler.. Ve neferler dağılmağa başlasun ki, biz de sözümüzde yalancı olmayub, varub pâdişâhımıza itaatımızı tebliğ eyleyelüm.»

dediler. Evvelâ Kürd-Mehmed kalkub «sizi Allaha ısmarladık!» deyub, hesabsız sipâhi tayfası arkasına düşüb, Samatya iskelesine doğru gidüb, oradan kayıklara girüb Üsküdar'a geçtiler. Diğer yeniçeri ve cebeci zümreleri dahi dağılmağa yüz tuttular. O mollalar, cemiyeti dağıtub, diğer hallerine müsaade edilmesini yavaş yavaş yapılmağa alıkoymakla toplantı düğümünü çözüb pâdişâhın sarayına geldiler.

«Allah hamdolsun, devletinizde dağıldılar!»

deyu haber verdiler. Pâdişâh ve Vâlide sevinip, efendilere birer kürklü sof ihsan buyurdular.

Değişiklikler:

İstanbul kadılığı, eski namzedi olan Necati-zade Mehmed efendiye verildi. Kapudanlık Dellâk-Mustafa paşaya ve-

rilmişken, birkaç gün sonra yapamıyacağını belirtmekle azl olunub, Bozcaada muhafazasında olan Zurnazen-Mustafa paşaya lûtfedildi. Donanmayı hümâyûn hazır olduğu halde, denize açılması yeni kapudan gelinceye kadar geciktirildi. Yeniçeri ağalığı, İbşir paşaya vaktiyle mührü götüren Musa paşa damadı Mirahor Mehmed ağaya verildi. Defterdarlık Sofi-Mehmed paşaya verildi.

Levendlerin Ahvâli ve Abaza Hasan Ağanın Meydan Alışının Başlangıcı :

İbşir paşanın katlini, Üsküdar'da olan bin kadar sarıca ve sekban işittikleri gibi atlarını eğerleyüb «bugünden sonra bu diyar bize haramdır» deyüb heman o saat hepsi Anadoluya kaçtılar.

Abaza-Hasan ağa ki evvelce Türkmen ağası idi. İbşir'in inandığı ve yakını olmakla, onunla İstanbul'a gelüb, sadrazâmlığı zamanında akıl hocası olduğu yazılmıştır. Kürd-Mehmed ve benzerleri, İbşir'in bazı davranışlarından kırılub, Üsküdar'dan beri geçmedikleri günlerde Abaza da onlara ve bütün sipâhilere yaranmak şeklinde İbşir'e gücenmiş görünürdü. Fakat içinde İbşir'e muhabbeti olub, aleyhine çalışub vücudunun ortadan kaldırılmasını istememişti. Gücünün yettiği kadar iyiliğini istemekte direndi. Vakta ki Murad paşa Kürd-Mehmed'i davet ve hediyeler ve vaadlerle kandırub fitneyi harekete getirmeğe hırslandırdı ve Kürd-Mehmed, tamaı ve cehaleti yüzünden paçaları sıvayub, Üsküdar'a geçüb, sipâhileri kendilerine uydurmak hususunda konuşmalarda bulunduğunu Abaza haber aldı. Kürd'ü çağırub:

«Baka Kürd! Sen bu fesadı kaldırırsın ama, sen ve nice yoldaşların bu yolda telef olursuz. İbşir bize ne kadar yüz vermeyüb düşmanlık eylese de, yine diğerlerinden bize faydalıdır. Bizim, kendisi için yükselmesinin sebebini ve devletinin yardımcısı olduğumuzu bilür. Ve hizmetimizin hakkını anlardı. Bu vakte dek bize az lûtf etmedi. Ne rica eyledik ise müsaade etti. Sâyesinde bu kadar para ve kuvvet

sahibi olduk. Sana Bolu sancağını vermedi mi? Vilâyeti yıkdırub yüzbin kuruş almadın mı? Bundan sonra bu herifin yokolmasına çalışmak veled-i zinâlıktır.»

deyu, pek çok nasihat eyledi. Kürd cevab verüb:

«Meğer bana bir sancak vermek bir iş midir? Sipâhi yoldaşların hepsi kendisine düşmandır. Anlara vaad ettiği şeyledi etmedi. Tutalım biz onunla birlik olalım.. Devlet adamları ve ocakları hep kendini istemezler. Murad paşa gibi bir düşman var. Yarın, başka adamlar eliyle sipâhileri ayağa kaldırırlar ve işini bitirirler. Biz mahrum kaluruz. İyisi budur ki yine bu iş bizim elimizle bitüb, Murad paşanın yanında itibarlı olalım ve dilediğimiz mansıbı kendinden alalım. Bir filanın gayretini nice çekelim!»

dedi. Hasan ağa nasihat ede-gördü, faydası olmadı. Kürd, bütün sipâhiyi ve kendi gibi zorbaları uydurduktan sonra Abaza'ya gelüb:

— Kalk, sen de bizimle ol!

dedi. Hasan ağa gazaba gelüb:

— Var bre hain Kürd.. Kaynattığın fitneyi nice bilürsen öyle eyle!

dedi. Ben bu belâya karışmam.. Levend rezillerinin, bilhassa Kürdlerin halleri budur. Akreb gibi zararlıdırlar. Her kim ki kendine iyilik edüb meydana çıkara.. Fırsat buldukları gibi anın fenalığına kasdedüb, iyiliklerini inkâr edegelmişlerdir. Bu, kaidedir. Siz bu hıyânetin elbette cezasını çekersiz. Bari ben aranızda bulunmayım..

dedi.

Hasan ağanın mahsus ikibin kadar tüfenkli bahadır askeri vardı. Kürd hilekâr, şeytanlık edüb Hasan ağanın adamlarından altıyüz kadarını ve kethüdâsını kendine uydurub ayartmış idi.

Fitne ve fesada meyletmek ve devlet adamlarını katil ve yağma içün karışıklık istemek, çoğu âvâmın tabiatleri ikti-

zasındandır. Belki istedikleri gibi devletten lezzet almak cibilliyetlerindendir.

Hasan ağa kendinin bin kadar adamına ancak nasihat dinletebildi. Geride kalanları, kendinin kethüdâsıyla Kürd'e uyub cemiyete girdiler.

Hasan ağa bin kadar adamı ile çaresiz Üsküdar'a kapanıp beri tarafa geçmedi. Kürd-Mehmed ve sipâhiler, zorla Hasan ağayı İstanbul tarafına geçirmeğe cesaret edemediler. Hattâ İbşir'in kellesi meydana geldikte, o gün Kürd-Mehmed Üsküdar'a geçüb Hasan ağaya:

— İşte işi bitürdük.. Heman bizimle olmadığın kaldı!

dedikte Hasan ağa Kürd'ün yüzüne tükürüb:

— Yüzün mor olsun! Bu işi gördün.. Heman bildiğinden kalma! İşin sonuna bakalım!

demişti, fakat bâzıları bu halleri bilmeyub (Hasan ağanın bin kadar âdemisi kethüdâsıyla birlikte cemiyette bile bulunmakla, ve İbşir'in katli günü Kürd-Mehmed müjde içün Üsküdar'a geçmekle, Abaza da bu defada bunlarla birlik idi, fakat İbşir içün beriye geçmedi) deyu mânâlar verdiler.

Vakta ki İbşir'in işi bitti, katline sebep olanlardan intikam almak niyetiyle Hasan ağa himmet kemerini beline bağlayub ve ölen İbşir'in iyiliğini isteyenlerle söz birliği edüb Anadolu'ya giderek toplanmağa başlamışlardı.

Donanmayı Hümâyûn
Ahvâli :

Sene 1065.. Şabanın başında kapudanlık verilen Arnavud Zurnazen-paşa Bozcaada'dan gelüb, kürk geyüb donanma ile çıktı. Boğaz-hisarına vardıkda küffar gemileri boğaz önüne demir atmış olmakla, Şabanın onaltıncı günü muharebeye mecbur olub, öğle vakti muvafık rüzgârla yürüdüler.

Âdet üzre kalyonlar ileriye dizilüb sekiz parça mavna arkalarından.. Ve bir miktar çekdiri kalyonlara kafadar.. Kapudan paşa kadırgalarla geride.. Küffar gemilerine top menzili yaklaştıklarında, akıntı kalyonları Rumeli tarafına sürüklemekle küffar gemileri yelken açub kalyonlarımıza saldırdılar. Diğer mavna ve çektiri Kapudan paşa ile küffar gemilerini enselerinden topa tutub güneş batıncaya kadar hayli cenk oldu. İki taraftan pek çok kimse ölüp, seren, direk ve diğer alt parçaları deniz yüzüne dökülüb gemilerin koğuşları insan kanı ile kıpkırmızı oldu.

Seksenüçüncü cemaatin (yeni ortası) çorbacısı (zâbiti) Bektaş ağa, sıkı cenk etti. Top darbesinden mavnası paralandı. Katırcı-oğlunun bindiği kalyonuna yedi parça küffar gemisi üşüb, akşam vaktinedek cenkedüb geminin sereni ve dümeni ve diğer âletleri gidüb, dörtyüz seksen kimseden otuz kadar adam kalıncaya kadar döğüştüler. Yedeğe alan çekdiriler âletlerini kesüb gitmek ile küffar gemileri adı geçen gemiyi yedeğe alub götürmekten âciz kaldılar. Bunun üzerine ayrıldılar. Rüzgâr o kalyonu sürüb Anadolu sahiline çıkardı. İçinde olan müslümanlar, Katırcı-oğlu ile karaya dökülüb tekneyi yaktılar. Küffar gemilerinden dahi biri yanub biri battı.

Donanmayı hümâyûn cenkten çekilüb bir tarafa gitti. Beyler çektirisi Bozcaada'ya gönderilüb kürekçi ve cenkci yaralılarından başka yüzyirmi adamın namazı kılınub gömüldü.

Küffardan dahi birçok mel'ûn helâk olub iki kalyonu yakıldı, birkaçı yaralandı.

Donanmayı hümâyûndan dokuz gemi telef olub diğerleri Sakız'a doğru gittiler. Sonra küffar Benefşe hisarına düşüb kuşatmış idi. Kapudan paşa varub karadan ve denizden hücum ile küffarı şaşırttı. Anadoludan toplar getürüb karadan gemilere havale edince hisarı almak üzere iken, kapudanın müdafaa ve tedariki yüzünden çaresiz kalub kaçtılar.

Zurnazen paşa vâkıa küffar donanmasıyla karşı gelmekte bir iş göremedi. Fakat Benefşe kalesini kurtarmakta çalışması görülmekle İstanbul'a geldikte Erzurum valiliği verildi.

Murad Paşanın Azli ve Vefatı
Ve Süleyman Paşanın Sadrazâmlığı :

Murad paşa, İbşir'i kahır ve söküb atarak mührü **(sadrazâmlığı)** elde etmek içün dik fitneyi kaynatub âlemi birbirine katmıştı. Ve kanaatımca isteğine nâil olub kendini bir çaresiz derde uğrattı. Mecburen söz verdiği kimselerin güç isteklerine müsaade etmek icabediyordu. Yukarıda adı geçen ağaların ve hizmet sahiblerinin mîride **(devlette)** yok olan akçalarını korumakla maksub ettirüb sağa **(sağlama)** çıkardı. Ve eski iltizamları **(2.S)** üzre aldıkları hizmetleri ve mukataaları **(3.S)** yine anlara zabtettürüb, İbşir'in verdiği adamlar mağdur kaldılar. Ve peşin olarak verdikleri mahvoldu.

Mukataalar **(3.S)** ve cizyeler önce Defterdar-Moralı zamanında verilmişti. Sonra İbşir, aynı mukataaları başkalarına vermişti. Şimdi yine evvelkilere verilmekle, üç defa, diğer taraftan voyvodalar ve tahsildarlar gönderilmişti. Bu gönderilenlerin herbiri bir miktar paraya el koyub, kimi tamamen para toplayub, bu değişiklikler arasında hesabları karma karışık oldu. Kimi, aldığını verdiği peşine tuttu, kimi inkâr etti. Buna ait dolambaçlı dâvâlar nice zaman uzayub kadılara ve hâkimlere yiğinti olduktan başka, divanı hümâyûnda ve defterdar sarayında birçok zaman sürüdüler. Sonra, halktan alınub devlete ulaşmayan akçalar tekrar reâyâ fukarasından ödettirilüb tamamlattırıldı. İhtilâl günlerinde külâh kapanlar, aldıklarını süpürdüler. Kötülük fukaraya oldu.

Bundan başka sipâhiler veledeşlerini **(S.B)** vermeğe, Revan ve Bağdad seferlerinden beri çalınan **(defterden silinen)** esâmeleri düzeltmeğe hatt-ı şerif **(pâdişâh emri)** aldı. Vaad-

larını yerine getirmek üzere, sipâhilerin isteklerine uyarak veledeşlerini (S.B) verdi. Bu kadar senedenberi unutulmuş olan çalıkları (defterden silinmiş olanları) düzelttikten başka, ayağı çarıklı etrâki (Türkleri) ?! ve fesadcı nice eşkıyayı esame sahibi (hak sahibi) etti.

Tarhuncu-Ahmed paşa merhum sadrazâm olduğu vakıt masrafları azaltub, geliri çoğaltmakta bütün kudretiyle çalışub, anın gibi dürüst ve sert vezirin pek çok çalışmasıyla sipâhilerin sayısı yirmibeşbin beşyüzdoksana, yeniçerilerin elli beşbine indirilmiş iken, Murad paşa bu defa da sipâhileri elli binden, yeniçerileri de seksen binden fazla eyledi. Diğer ocakların da hâtırını hoş etmek içün bu suretle artırdı.

Tarhuncu paşa zamanında bile gelir masrafı karşılamayub güçlük çekilirken, şimdi hevaya giden bu kadar bin kise akçayı düzeltmek zarurî, ve bu kadar neferlerin artması sebebiyle masraflar haddi aşarak, gelirin iki misli oldu.

Murad paşa bu masrafa akça yetiştirmekten âciz kalub, ne çâre edeceğini bilemeyüb şaşkınlık denizine daldı. Günün ahvalini, evvelki sadrazâmlığı zamanı ile mukayese ediyordu. Ve bu sıkıntılı günleri, günün Kaarunları (fevkalâde zengin) olan zorba ağaların zamanında gördüğü genişlik ile ölçerdi. Fakat düşündüğü gibi çıkmadı.

Dârüssaâde ağası Bayram ağa ve diğer musahibler ve pâdişâh yakınları tarafından, daha evvelki vezirlere yaptıkları gibi rica tezkereleri ve nice işler içün haberler gelmeğe başladı. Herhangi bir isteği yapmak istemediği vakit muhterem Vâlide Sultan tarafından tenbih olunur, ve pâdişâh tarafından hatt-ı hümâyûn gelir ve Murad paşaya rağmen o iş yürütülürdü.

Şikâyet edüb, «masraf şu kadar, gelir azdır..» deyüb «bu işleri rica ederler, ben nasıl yerine getüreyim? Benim işime niçün karışurlar?» deyu haberler gönderdikçe:

«Sen fitne kaldırub bir alay eşkiyaya veledeş (S.B.) vermek ve çalık (defterden adı silinmiş) olan zorba rezilleri düzeltmek lâzım mıydı? Kendi elinin işidir.»

deyu kahır ve eziyet yüzünden cevablar gelürdü. Bu çeşid kahır ateşiyle kebab olduktan başka, Anadolu'da Abaza-Hasan ağanın meydana çıkışı dahi başına büyük bir iş açmış olub, İstanbul'da uyandırdığı fitne ateşi daha sükûn bulmadı. Anadolu'da dahi bu yüzden karışıklık ve ihtilâl çıkmakla, Murad paşanın zamanı garib tavırlar ve acaib haller ile herkesin hayretini mucib oldu.

Hep sa'y ve taleb gider yabâne (yabana)
Âhar (sonunda) didiğin ider zemâne

Anlamı üzre bu büyük güçlüklere çare bulmaktan meyus ve âciz kaldı. Bu apansız gelen belâ zuhur etmeden, ve mihnet tufanı başdan aşub işin dizginleri elden gitmezden evvel, bu korkunç tehlikeden kurtulmak gerekdir deyu çare düşünüb, kendi yerine tehlikeden emin bir veziri koyub, kendisi Hacc-ı Şerife gitmeğe karar verdi. Şevvalin onaltıncı günü vezirlikten el çeküb mührü, pâdişâha teslim etti (1) ve kendi isteğile Şam eyâleti kendine verilub, Hacc-ı Şerife izin verildi

(1) Kara-Murad paşa, iki defa sadrazâm olmuştur. Birincisi (21 Mayıs 1649) cuma gününden (5 Ağustos 1650) cuma gününe kadar 1 sene, 2 ay, 11 gün sürmüştür. Bu ikinci sadrazâmlığı ise (11 Mayıs 1655) salı gününden (19 Ağustos 1655) perşenbe gününe kadar 3 ay, dokuz gün sürmüştür.

Kara-Murad paşa, yeniçeri ağalığından vezirliğe yükselmiştir. Cahildir. Sultan İbrahim'i tahtından indiren ağalar saltantının elebaşılarındandır. Fakat ilk sadaretinde, kendini o mevkie getiren ağaların devamlı olarak devlet işlerine karışmasından usanmış ve pâdişâha (eğer devletinin yaşamasını istiyorsan sadrazâmlık mevkiine ocaktan kimseyi tâyin edin) tavsiyesiyle istifa etmişti. Bu ikinci sadaretine ise İbşir paşa aleyhine askerî isyan ettirerey geçmiş, fakat yine, eşkiyanın her dediğini yapmaktan usanarak, devlet idaresini de içinden çıkılmaz bir hale soktuktan sonra istifa etmiştir.

Süleyman paşa ki Üsküdar'da oturub nice sene ömür süren bir ihtiyardır. Mühür, Murad paşanın tasvibi ile ona verilüb sadrazâm oldu. Murad paşa, denizden üç kadırga ile gidüb Papas iskelesine çıktı. Adana ve Sis ile o taraflardan mekkâri beygirleri getirtüb, Şam'a doğru Hama'ya, oradan pek çok alâkası olan Arnavud-Mehmed paşanın sarayına kondu.

İstanbul'da gam ve kasavetin çokluğunda sıhhati hafifçe bozulmuştu. Papas'da iki gün oturdu. O zehirli sahilin yılan zehiri ve havasının berbadlığı yüzünden hastalığı karışub Hama'ya vardığı gibi humma'ya yakalandı. Ve Humma Muhrikaya dönüb misafir olduğu sarayda öldü. Sarayın sahibi Mehmed paşanın, kendisi içün hazırladığı mezara gömüldü.

Bu rivâyetin sahibi der ki:

Vâkıa tarihlerde Murad paşa sadrazâmlık mührünü kendi arzusu ile bıraktı deyu yazılıdır, fakat işlere vâkıf olanlardan naklolunur ki, gelirin azlığı ve masrafın ifrat derecede fazlalığı sebebiyle âciz kalub tavâşi **(hadım)** ağaların ve bütün Enderûnu hümâyûnun **(haremin)** rica ve tekliflerinden bıkmakla, İbşir paşayı hiyle ile sadrazâmlıktan attırdığı gibi ağaların dahi kökünü kazımak içün bir isyan çıkartmağa içinden karar vermişti. Fakat bu hususta müftü efendi kendisiyle beraber olmadıkça iş görülmez. Bir tenha meclisde içinin derdini müftü Hüsam-zade'ye açub:

«Efendi, benim takatım kalmadı.. Hazine böyle sıkıntısı ve harem tarafının şefaatinin çokluğu çekilmez bir belâ yüküdür. Buna ne şekilde bir çare bulalım?»

dedikte, Murad paşanın ne demek istediğini anlayub bilmemezliğe gelerek şu cevabı verdi:

— Bunun çaresi tahammül ve mümkün mertebe hoş geçinmektir. Çoğu isyan ve fesadlardan sonra böyle sıkıntılar

zuhur edegelmiştir. Ortalık bir hoş sükûn bulsun.. İnşallahu tealâ kolaylık hasıl olur.

demiş.. Her ne kadar Murad paşa içinde tasarladığı hareketinden söz açmış ise de müftü Hüsam-zade ağzına tıkamıştı. Murad paşa Hüsam-zadeden ümidini kesince onun azline teşebbüs etmiş, bu teşebbüsü de müftü tarafından duyulmuştu. Müftü derhal Murad paşanın kötü niyetini pâdişâha ve vâlideye söylemişti. Ama Murad paşa heybetli bir adam ve evvelce ve şimdi fitne koparmış korkunç herif olmakla birdenbire azline cesaret edilemedi. Müftü ile istişare olundu. Bunu Murad paşa duyunca, pâdişâh huzurunda bir gün vezirler ve ûlemâ hazinenin sıkıntısı için akdettikleri meşveret meclisinde şikâyet ve ıstırab yüzünden:

— Pâdişâhım, ben tedarikten âciz kaldım. Gelir yok.. Masrafı göremez olduk.

Sûretinde pek çok söz söylemiş.. Maksadı bu imiş ki, çare bulunması hususu yine kendisine havale olunsun. O da Dârüssaâde ağasının ve bazılarının uzaklaştırılması için ayak diresin..

Fakat, pâdişâh ve vâlide mührü Murad paşadan almak için müftü ile söyleşmişler.. Fakat birden istemeğe cesareti yok.. Heman müftü o mecliste ayağa kalkub:

— Paşa hazretleri.. Mademki bu hizmetten âcizlik gösteriyorsun.. Pâdişâhımız emâneti istiyorlar (**mührü istiyorlar**) verin.. Bir başka kullarına teslim etsünler!

deyince Murad paşa bozulup:

— Hoş efendi, ne güzel.. Emaneti bir başkasına verdikleri takdirde bu güçlüklere tedârik ve tedbir lâzım değil midir? Ol tedbirde konuşulmak mühimdir.

dedi. Müftü efendi cevab verüb:

— O tedbirleri, sadrazâmlığı verdikleri kullarıyla söyleşsünler.. Cenâbınızda olan heybetten, ve her vakıt böyle ıstırablı şekildeki şikâyetlerinizden pâdişâh memnun değildir. Mührü şerifi verin!.

deyu ısrar edince Murad paşa yer öpüp:

— Pâdişâhım! Benim dahi arzum Hacc-ı Şerife varub pâdişâhıma hayır dua etmektir. Büyük atalarınızın ruhu içün olsun, Şam eyâletini bu kulunuza ihsan buyurun!..

deyüb mührü teslim eyledi. Şam mansıbı emri ile, denizden üç fırkateyn **(bir nevi gemi)** götürmek emrini alub çıktı. Mühür Süleyman paşaya verildi.

Maan-oğlu mecmuasında demiş ki:

Murad paşanın bu yoldaki kötü gidişi ve Devlet-i âliyeye büyük zararı öyle büyük bir suç idi ki affı kaabil değildir. Askerin artırılmasına ve masrafın çoğaltılmasına, gelirin azaltılmasına evvelâ Gürcü paşa, sonra Murad paşa sebebdir. Ama Gürcü'nün zararı, Murad paşanın zararının onda biri kadar yoktur. Gürcü paşanın kusuru şuursuzluğundan ve mağlûbiyetinden, bunun hesabsız kötülüğü, bile bile ve taassub ve kabalığından idi. Kendisi başını kurtarıp cezası görünmeden evvel Hama'da toprağa düştü ama, kötü işinin fenalığı az zamanda meydana çıkub iyi kötü birçok kimseler bu yolda helâk oldu. Nitekim tafsilâtı yerlerinde gelse gerektir.

Basra'da Murtazâ Vak'ası :

Efrasyab oğulları olan olaydır. Otuz sene kadar zaman Basra emirülümerâsı **(beylerbeyi)** olan zorba vali Efrasyab oğlu Ali paşa o memleketlere bu kadar zaman sahib olub geçen senelerde vefat edince oğlu Hüseyin paşa, babasının yerine geçti. İl ve memleket zabtı ile meşgul iken amcaları Ahmed bey ve Fethi bey kendisiyle kavga ettiler. Hüseyin paşa da bunlara nisbet, tâzelik ve devlet gururu fazla idi, vilâyet âyânından ve ahalisinden bazılarıyla sert muamele etti. Anlar dahi bazı derece ona karşı gelüb Ahmed beye ve Fethi beye taraftarlık ettiler. Ve ellerine arz ve mahzarlar **(I.S.)** gibi kâğıtlar vermeleriyle Ahmed bey ve Fethi bey Bağdad'a gelüb, Bağdad muhafızı olan Gürcü asıllı Murtaza paşaya arz ve mahzarları verüb şikâyet ettiler. Ve şöyle taahhüd et-

tiler ki, arza göre Basra'yı Hüseyin paşadan kurtarıp bunlardan birisine verirse **(yâni Ahmed ve Fethi beylerden birine verirse)** memleket geliri Bağdad hazinesine girüb Murtaza paşaya da çok mıkdar para vereler...

Murtaza paşa da kethüdâsını bir miktar askerle gönderüb Hüseyin paşayı getirüb, yahut memleketten çıkarub, Ahmed beyi onun yerine oturtması hususunu tenbih eyledi. Memleketin büyükleri ve küçükleri çoğu Hüseyin paşa tarafında, aşağı tabakası Ahmed ve Fethi tarafında idiler.

Murtaza paşanın kethüdâsı vardıkta Hüseyin paşa kuvvet sahibi olmakla, adamlarıyla birlikte kethüdânın içeri girmesine mâni olub koğdu. Murtaza paşa meseleyi İstanbul'a arzetti ki, «Basra ahalisi umumiyetle Hüseyin paşadan elem duymakta ve eziyet ve zulmünden rahatsız olmakla, amucaları Ahmed ve Fethi beyden birinin vâli tâyin edilmesi içün arz ve mahzarlar göndermişlerdir. Bunlardan biri vâli tâyin olunursa, Basra eyâletinin şu kadar mahsulünü Bağdad hazinelerine vermeğe taahhüd etmişlerdir. Mîriye **(devlete)** ait olacak şu kadar menfaat vardır» deyu bildirdi. Devletin iş bilirleri devlete menfaat olduğu haberini işittikleri gibi Basra hükûmetini Ahmed beye verüb «varub Basra'ya el koyasın.. Hüseyin paşayı yakalayub falan eyleyesin» deyu Murtaza paşaya emirler çıkardılar.

Bu emirler ulaşınca Murtaza paşa **(Basra'ya sefer)** deyu ilân edüb toptan levendleri, askeri ve Bağdad askerleriyle kalkub Ahmed beyle Fethi beyi yanına alub Basra'ya vardı.

Bağdad vâlisi namlı bir vezir.. Bu kadar asker ile geldiğinden halka korku gelüb, Hüseyin paşanın taraftarlarından nice zenginler ve büyükler Ahmed bey tarafına döndüler. Hüseyin paşa millette ayrılık görünce altın ve paraya, inci ve cevahire ait bir kaç katar yükletüb kendine yardımcı bir aşiretin himayesine sığınub gizlendi.

Murtaza paşa geldiği gibi zahmetsizce Basra'ya girdi. Âyân ve ahali karşılamağa çıkub hürmetle ağırladılar. Ahmed beye hil'at giydirüb Basra hükûmetini zabtettirdi.

Yeni vâlinin teşviki ile vilâyet büyükleri ve memleket zenginleri kıymetli eşya ve çeşitli kumaşlar ve şallar, öd, anber, Hind ve Bahreyn'in az bulunur şeyleri, tuhaf ve nefis şeyler, kese kese inciyi hoş geldiniz makamında Murtaza paşaya hediye ettiler. Bütün tüccar ve limanda bulunan mal sahibleri yine lâyık olan dereceden fazla bohça bohça hediyeler tertip edüb liman şeyhleri eliyle verdiler.

Yine Ahmed bey sözünde durup, kaçan Hüseyin paşanın sarayında bulunan eşi az bulunur kıymetli şeylerden ve paradan, ve tüccardan borç olarak aldığı hadsiz hesapsız eşyayı verdi.

Murtaza paşa bunlara kani olub Bağdad'a dönmek lâzım iken Gürcü'lük tabiatının icabı olan hasislik ve alçaklığının muktezasınca tamahkârlık tarafı üstün gelüp, Dicle'nin döküldüğü yerde bulunan **(Kapan hanı)** ki, büyük bir kaledir, şehir tüccarının birçok malları orada muhafaza olunurdu,

«Orada olan malları elbette getürün!»

deyu buyrultu yazdı. Ahmed bey ve Fethi bey gelüp:

— Ol han, devletin emniyet yeridir. Orada olan hadsiz mallar, Hind, Arab, Acem ve Rûm tüccarından bu kadar bin adamın malıdır, uzun senelerdenberi emniyet dolayısıyla gelüp gitmeğe alışmış olan tüccarın malı orada durur. Kimse taarruz etmezdi. Basra ve diğer limanların bayındırlığı tüccar iledir. Anların malı zabtolunmak, memleketin harab olmasına sebep olur. Tüccar, pâdişâhların manevî hazinesidir. İslâm şehirlerinde ve kâfir memleketlerinde hiç bir yerde tüccara eziyet ve haksız yere mallarının alındığı görülmemiştir. Lütûf ve ihsan edin. Bu iddiadan vazgeçin!

deyu yalvardılar. Mâni olmağa imkân olmayub:

— Elbette varın getürün! Fermanıma itaat edin. Yoksa siz bilürsüz!

deyu tehdit eyledi. Kethüdâ ve dîvan efendisi, bazı sır dostlarıyla nasihat edüb:

— Behey efendim, tüccara pâdişâhlar bile taarruz edemezler. Cengiz fitnesinin sebebi, tüccara zulüm olduğunu tarihlerden siz anlatırken şimdi böyle işe başlamanın mânâsı nedir?

dediklerinde hepsini azarlayıp:

— Bir alay fellâhlar ne yapabilirler? Elbette varın getürün!

deyu ısrar eyledi. Ahmed bey âciz kalup:

— Sultanım, emriniz üzre varub ol malları getürürüz. Fakat korkum odur ki, büyük bir fitnenin çıkmasına sebep ola.. Sonra beni azarlamayasız.

dedi.

Ahmed ve Fethi beyin yanlarına bölük-başılar ve bin kadar levend koşup bu çirkin işi yapmak içün gönderir. Kapan hanına varıp bu kadar Allahın kullarının pek çok mallarını gemilere doldurup Basra'ya taşımağa başladılar. Büyükler ve tüccar bu hali görüp:

«Bre biz vâli dediğimiz yağmacı imiş.. Bu ne olmaz iştir!»

deyüb Basra etrafında olan bedevî ve Arap şeyhlerine haberler uçurdular. Şehir ve köylerden halk toplanıp cemiyete karar verdiler.

Dünyada müzevir ve münafık eksik olmaz. Meğer bu kötü fikri Murtaza paşaya öğreten adamlar varmış.. Kendisi dahi bön ve tabiatında gizli olan tamah yüzünden bunların sözüne kanmış.. Vilâyetlinin bir bir toplanması, dışarıdan şehire Arapların küme küme gelişi haber alınub paşaya bildirildikte, akıl danışmak içün yanında sırdaş edindiği fesadcılar ile söyleşüp:

— Buna ne çare edelim?

dedikte o insan şeytanları şu fikri uygun gördüler ki «halkı kışkırtan Ahmed beydir ve kardaşıdır. O malları getürmekte ne kadar ağır davrandılar görmediniz mi? Doğrusu

budur ki heman ikisini de katledüb kelle ve vücutlarını meydana bırakasız. Ve Basra'yı bir adamınıza verüb hil'at giydiresüz. Diğer halk ve Araplar korku ile dağılub perişan olurlar. Kavga kalmaz. Memleketi korkusuzca zabtedersiz ve halkın bu kadar malını süpürürsüz!

dediler. Bön ve akılsız paşanın, cehalet ve tamah perdesiyle basiret gözü kör olmakla, pek açık olan meseleyi anlamayup, beyler ile Kapan hanında malları taşımakla meşgul olan bölük-başıya buyrultu ve güvendiği bir adamını gönderüp:

«Bu saat Ahmed beyi ve Fethi beyi katledüb vücutlarını acele gönderesin!»

demekle, o zâlim heman o saat ikisini de katledüp ölülerini gönderdi. Handa malları taşımakla meşgul olan Araplar ve şehirli hamallar ve beylerin adamlarından hiç kimse kalmayup bu hali gördüklerinde «Allah lânet etsin, ya zâlimler!» diyerek dağıldılar.

Paşa, o mazlum ve mağdurların cesedlerini saray meydanına bırakıp, güya halkı korkutmak istedi. Ama o beylere, kendi gibi gaddar bir kimseye sığındıklarının cezasını kendi tertip eyledi.

Velâ terkenû ile'llezîne zalemû fetemessekü'münnar

Ahmed bey marifetli, bilgili, cesur, cömerd tabiatlı kimse idi. Basra ahalisinin çoğu, âşık gibi, o huyları güzel beyin ahlâkına hayrandılar. Ve uzun zamandan beri Efrasyab oğulları o diyarda hüküm sürmekle bütün halk yanında kıymeti yüksek ve şehzade şeklinde muhterem olmuşlardı. Bütün halk ise anları katletmek değil, ırk ve şanlarına uymayan hareketlere maruz kalmalarına bile karşı idiler.

Şehir halkı ve Araplar, bu iki beyzâdenin ölüsünü kan içinde yuvarlandığını gördüklerinde, toplantı yerlerine koştular. Gafil Murtaza paşa, kethüdâsına hil'at giydirüb güya Basra vâlisi eyledi. Bu olay, ikindiden önce idi. O gece Basra

etrafından binlerce Arap gelüb, gece karanlığında bütün şehir halkı birleşip sabahleyin nice bin halk Murtaza paşa sarayına doğru harb âletleriyle hücum ettiler. Ve:

«Bre zâlim! Beyzâdelerimizi ne suç bularak öldürdün? Tüccarın malını almak hangi mezhebde câizdir?»

deyu feryad edüb yürüdüler. Meğer zâlim paşa, halkın baş kaldıracağını geceleyin anlayıp hazinesini yüklenerek levendlerine ve iç oğlanlarına (hazır olun!) deyu tenbih etmiş.. Fakat sabahleyin halk yürüyünce, karşı koymanın mümkün olmadığını anlayınca kendisi ata binüp iç oğlanlarını ve levendlerini hazineye koşup taşra yolladı. Sonra kendisi de kaçmak yolunu aradı. Fakat şehrin dışını da kuşatmışlar.. Kurtulmak mümkün değil.. O sırada kaçıp gizlenen Hüseyin paşaya da meğer haber verilmiş imiş.. Hüseyin paşa da meydana çıkıp Basralılara öncü olup:

«Bre koman!»

deyu hırslandırmakla bütün halk El-hacer sesini göklere çıkarup Murtaza paşalılara giriştiler. Askerlerden ve Bağdadlılardan çok adam katlolunup hepsinin elbise ve ağırlıklarını aldılar. Kendilerini çıplak ve iteleyerek çöle çıkardılar. Murtaza paşanın bütün hazinesini geri çevirdiler. Ve zorla aldıkları ve halktan hediye şeklinde aldığı malları ve eşyayı aldıktan başka, paşanın Bağdad'dan getirdiği bütün mal, eşya ve ihtişam elbiselerini soyup aldılar.

Sonunda, sulh edicilerin aracılığı ile öldürülmekten vazgeçilüp çıplak birer at ile yol verilüp Bağdad'a doğru kaçtılar. Atları yağma olunan pek çok adamlar çöle düşüp kimi açlıktan, kimi Arapların zulmünden telef oldu. Hattâ çölde havanın harareti ve Arabın istilâsından susuzluk ve korku ile çoğunun dili dışarıya çıktı. Rastgeldikleri birikintilerden su içüp yüzleri ve ağızları toprak ve çamurdan tanınmaz hale gelmişti. Bu yüzden Bağdadlılar arasında nice zaman **(harb meydanında ağzını Murtazalı ağzına döndürürüm!)** deyu darbımesel olub kaldı. Allaha sığındık.

Adı geçen paşa, tamahkârlığı yüzünden kendi ırz ve namusunu ayaklar altına aldı. Ve haksız yere halkın malına el uzatmakla kendi malından ayrıldı. Bu kötü hal ile Bağdad'a geldikte Bağdadlılar da, eski hallerinden memnun değillerdi. Yeniçeriler birleşüp, şehire komayup girmesine mâni oldular. Mecburen **(Kuşlar kalesine)** konup azlini istemek içün İstanbul'a yazdı. Sonra Seydî Ahmed paşayı Haleb ahalisi kabul etmeyüp kuşatma ve mücadele olunca Haleb'i Murtaza paşaya verdiler. Netekim yeri gelse gerektir.

Habeş eyaleti, evvelce bir fitne çıkub Sudan tarafından zabtolunmuştu. Evvelce yazılmıştı. Evvelce olduğu gibi yine Mısır tarafından zabtolunduğunun haberi geldi.

Bu sene de büyük taun olub, pek çok adam vefat etti. Bilhassa Muharrem ve Safer aylarında çok şiddetlendi. Ulemâdan Bedri çelebi, Ayasofya müderrisi Çeşmi-zade çelebi, âvâmdan Kızıl bayrak çavuşu Donbay **(manda)** Mehmed çavuş ve eski Helvacı-başı Üveys ağa ki, yangından sonra Kadırga limanında büyük binalar yapan zengin ve meşhur kişidir, o ve daha nice meşhurlar vefat etti.

Seydi Ahmed Paşa Vak'ası Ve Haleb Şehrinin Kuşatılması :

İbşir paşa sadarete gelürken İstanbul'a getürülmesi mümkün olmayan levend eşkiyasını Seydi Ahmed paşanın yanına bırakup Anadolu eyâletini verdi ve güya bu sarıca (2.S) ve sekban (1.S) yadigârları:

«Sizi ve bizi katlettirinceye kadar hizmet etmeğe ve vilâyetleri yıkup ümmeti Muhammed'i zulüm ateşi ile kebab etmeğe lâzım bir taifedir. Bunları bir hoş besle.. Vaktinde bize lâzım olur. Tokca tut!»

deyu tenbih etmişti. Seydi dahi vezire güvenerek korkusuzca reâyâ mallarına zulüm elini uzatup her taraftan birer bahane ile yağmaya başladılar. Zulümleri tahammülü aşınca Kütahya eyâleti halkı İstanbul'a dökülüp defalarca şikâyet ettiler. Ve vezirin boynuna sarılub:

«Bu zâlimi vilâyetimize sen musallat ettin!»

deyu nice çıkıştılar. Sonra pâdişâha arzıhâl ulaştırdılar. Aslında Seydi paşanın suçu yok iken azl ile, Boğaz muhafazasına tâyin olunmuştu. Boğaz hisarında az zamanda çok hizmet etti.

Kürd-Mehmed dedikleri şaki, İstanbul'a Murad paşanın kışkırtmasıyla fitneyi kaldırub İbşir'i katlettirdikten sonra hizmeti karşılığında ister istemez yeni il voyvodalığını ki — Abaza Hasan'ın göz koyduğu memuriyettir — kendine verdirüb ve Murad paşadan arzusuna uygun evamiri aliyye alub zabtetmeğe gitmişti. Ama Abaza Hasan ağa İbşir'in katlinden üzgün, Kürd-Mehmed'e ve diğer fitne kışkırtıcılarına hatırı kırılmış olmakla bin kadar atlısı ile Üsküdar'dan kalkıp gitmiş idi. Ne kadar İbşir paşanın adamları ve taraftarları varsa Abaza Hasan'ın başına toplanup onu ekmek kapısı sayıp koltuğuna sığınmışlardı.

Kürd-Mehmed Abaza'nın korkusundan voyvodalığını zabtedemeyip âciz kaldı ve fırsat gözetüb Konya'da yerleşti. O sıralarda Seydi Ahmed paşaya, hizmeti karşılığında ikram olarak Karaman eyâleti verilmişti. Boğazdan kalkıp Karaman eyâletine vardı. Abaza-Hasan ağa Seydi-Ahmed paşanın Konya'ya geleceğini haber aldı, İbşir paşanın dostlarından olduğunu bilmekle mektuplaşıp içlerinde olan hüzün ve kırgınlığı mektuplaşarak birbirlerine bildirdiler. Ve dost olup bundan sonra birlik olmak hususunda ahid ve misâk edüb gönül birliği ettiler.

Seydi Ahmed paşa Konya'ya yaklaştıkda Kürd-Mehmed'in beri pirelenüp Abaza-Hasan ağa ile birlik olduğunu da haber almakla Seydi paşa da korkuya düşüp Konya'ya girmesine mâni olmak çarelerini aradı. Konya ahalisini ve âyânını çağırup:

«Siz Seydi paşanın ne derece zâlim ve merhametsiz olduğunu bilir misuz? Anadolu eyâletine ne işler işledi, işitmediniz mi? Böyle

fitne ve ihtilâl vaktinde öyle zâlimi kabul etmek vilâyetin harablığına sebebdir. Ben asker toplayub onu uğratmam. Hemen siz eski vâlinizin müteselliminı (I.S) yerinde bırakıp, Seydi'nin azli içün arz ve mahzarlar yazın!. Vilâyeti şu zâlimin elinden kurtaralım!»

dedi. Vilâyetli dahi bu söze razı oldular. Konya'da ve et rafında kendi taraftarı olan sipâhilerden ve başkalarından üçbin kadar eli tüfekli toplayup şehre kapandı ve:

«Vilâyetimize gelmeyesin! Seni istemezler!»

deyu vilâyetli lisanından Seydi paşaya mektup gönderdi. Mektup gelince Seydi paşa gazaba gelüp:

«Bre bu gidiler ne yabane söylerler? Bana pâdişâhın verdiği mansıbı zabtettirmeziz demek ne herze yemekdir? Hepsini kılıçtan geçirürüm!»

deyu atup tuttu. Ve:

«Kürd-Mehmed dedikleri müfsit kâfir oradadır, muhakkak bu fesat onun başı altındandır. Allah canımı almazsa anı bin parça edeyim!»

deyüb gelen herifi sürdü. Kendi de asker toplamağa başladı. Abaza-Hasan'a haber gönderdi. O da imdad olarak iki bin kadar tüfenkendaz yolladı. Seydi dahi üç-dört bin kadar levend ve adamları ile Konya üzerine yürüdü. Konya'da Kürd-Mehmed, topladığı asker ve şehirliden birçok atlı ile karşı çıkup üç saat kadar büyük cenk ve kıtalden sonra Konya askeri bozulup kaleye doğru kaçtılar. Seydi'nin askerleri ardlarına düşüp şehrin kapılarınadek yetiştiklerine aman vermeyüp, o kadar adam katlettiler ki, şehrin etrafını ölülerden bozulmuş bostana döndürdüler.

Seydi askerinden yüz kadar, ve Konya askerinden dörtyüzden fazla adam düştü. Kale kapıları kapanup içeriden ve dışarıdan gece gündüz gidip gelen, ciğerdelen ok ucundaki sivri demir ile can yakan tüfenk idi.

Ahvalleri devlet tarafına bildirildikte Karaman eyâleti Kör-Hüseyin paşaya verilüb Seydi Ahmed paşaya Haleb eyâleti ihsan olundu.

«Elbette Konya'dan kalkup Haleb'e gidesin!»

deyu hattı hümâyûn gönderildi.

Seydi paşanın Abaza-Hasan ile birleştiği devlet kapısında işitilmeğin, Türkmen voyvodalığı Kürd-Mehmed'den alınarak, Abaza-Hasan ağaya verilüp hatırı hoş edildi. Ve Haleb eyâleti Seydi paşaya verilmekle birbirinden aralarını ayırmak ve uzaklaştırmak istendi.

Kürd-Mehmed azlini duyunca «Kürdistan'a giderim» deyu Konya'dan çıkup sapa yollardan sür'at ve acele ile Haleb'e vardı. Haleb'den azlolunan Kara-Mustafa paşayı teşvik edüb durdurdu ve:

«Seydî böyle zâlimdir. Yer götürmez askeri vardır. Siz makamınızda durub onu Haleb'e uğratman.. Devlet adamları onun zulmünü ve dikbaşlılığını bilürler ve katline fırsat ararlar. Fakat bir pusuya düşüremediler. Konyalılar karşu gelüb uğratmadılar. Arz ettiler. Arzları gereğince azlolundu.»

deyüb, nice sözler söyleyüp paşayı kandırdı. Haleb büyüklerini de korkutmak ve vehme düşürmek içün «bu kadar bin askeri vardır. Kütahya'da şöyle zulüm eyledi. Konya'da böyle kıtâl yaptı. Halkı öldürmek ve haksız yere mallarını almak onun yanında birşey değildir. Merhametsiz ve zâlimdir. Haleb'e girerse sizi şöyle eder, böyle eder» diyerek vilâyet ahalisini kandırdı.

Seydi'nin zulüm ile, levendlerinin çokluğu ve merhametsizliği ile şöhreti âlemi tutmuştu. Onun bu şöhreti, Kürd-Mehmed'in dediklerini doğrulamakla valileri olan Mustafa paşayı şehirde durdurdular. Ve:

«Biz Seydi Ahmed paşayı istemeziz. Arzederiz. Gelür ise muharebe eyleyiniz. Lâzım olan yardımı size ederiz.»

dediler. Seydi Ahmed paşa Haleb'e doğru yöneldikde

Gönlüne beyhûde fikr-i gûy-i dilber gelmesün
Anda yer yok sâna âşık hâtıra yer gelmesün..

Anlamı üzere Haleb halkının küçüğü ve büyüğü eski vâli ile birleşüp Seydi paşanın mütesellimini (I.S) kovdular. Kale muhafazası içün gereken harb âletlerini hazırladılar deyu mütesellimi karşu gelüp tafsilâtiyle haber verdikde Seydi Ahmed paşa hiddetten ateş kesilüp Haleb'e doğru yürüdü. Abaza-Hasan ağa birçok asker ile Seydi paşaya imdad ve yardım etti.

Haleb vâlisi Kara-Mustafa paşa dahi Seydi Ahmed paşa gelmezden evvel, eyâletten beyleri, âyânı ve cenge yarar kimseleri, sipâhi, yeniçeri ve diğerlerinden birçok asker toplamıştı.

Sonra Seydi paşa gelüp Haleb'i kuşattı. Aralarında büyük muharebe oldu. Seydi paşa eyâletin etrafından zahire ve lüzumlu şeyleri götürdüp rahatça mücadeleye devam etti. Şehirlinin suyunu kesüp, içeriye zahire koyuvermedi. Şehrin dışında olan bostanları, bağ ve evleri ve mülkleri yakup harab ederek kaleye sığınmış olanları sıkıştırdı. İçeride olan askerden Birecik sancağı alay beyisi bir siyah Arap bu harb meydanlarında büyük bahadırlık gösterüp tüfenkle Seydi paşanın askerinden pek çok adam helâk etti. Hikâyeleri hâlâ o diyarda söylenür.

Muhasara günleri iki ay kadar devam edüp, şehirli pek ziyade sıkıntı çekmişti. Seydi Ahmed paşa, olanları bildirerek her halde Haleb'e girmeğe müsaade istemişti. Haleb ahalisi Seydi'nin ettiği eziyet ve zulmü, ve memleketi yakup yıktığını yazup: «Böyle vâli bize lâzım değildir. Üzerimizden kaldırulsun!. Eyâlet kime verilirse verilsun!» deyu İstanbul'a arz edüb şikâyet etmişlerdi.

Devlet tarafından bir iki defa emirler ve mektuplar varub, Seydi'ye nasihat olunmuştu. Dinlemeyüp kuşatmaya ve mukateleye devam edüb Bâbülferce denilen kapudan toprak sürüp hisara beraber çıkup yürüyüşe çok az kalmıştı.

Vilâyet ahalisi uğrun kapudan haberciler ile İstanbul'a birkaç defa mektuplar ve şikâyetnameler uçurup «Haleb'den ümidi kesin!» deyu şikâyetler ederlerdi. Vâlide hanında olan zengin bezirgânlar vezire, müftüye ve devletin işbilirlerine

şikâyet edüb Seydi paşanın kaldırılmasını rica ettiler. Sonradan Haleb eyâleti üzerinden alınub, Bağdad'dan azlolunmuş olan Murtaza paşaya verildi. Seydi paşaya da Sivas eyâleti verildi ve mansıb emri ile:

«Haleb üzerinden kalkub Sivas'a gidesin! Rızayı hümâyûnuma aykırı hareketin bundan sonra duyulmasun!»

deyu nasihatı ve tevbihi bildiren hattı hümâyûn, Kıbrıstan azledilen Kehleli **(bitli)** Ahmed paşa ile Seydi paşaya gönderildi. Meşhur Çavuş-zade vâiz, Kehleli-Ahmed paşaya yol arkadaşı verildi. Varub nasihat ve vaaza müteallik teşvikler ve korkutmalar ile Seydi paşaya nasihat etsün deyu gönderilmişti. Vardıklarında Seydi Ahmed paşa mecburen kuşatmadan vazgeçüp «Ah Haleb!» diyerek kalkub Sivas'a doğru hareket etti.

Bu kuşatmada Haleb halkı o kadar zarar çekti ki, Seydi Ahmed paşa şehre girüb zabtetseydi bu kadar zarar çekilmezdi.

Kürd-Mehmed dedikleri müfsid kâfir henüz Seydi Ahmed paşa Haleb altında iken ani olarak kaçtı. Seydi paşa haber alup arkasından bayraklar gönderdi. Kürd-Mehmed bunu öğrenince Konya kethüdâ yeri **(kethüdâ vekili)** Abdurrahman, Arab Selim ve diğer arkadaşları ile kaçarak Trablusşam'a vardılar. Oradan bir sönbekiye (1) binüp İstanbul'a gitmek isterken Adana'ya yakın bir sahile çıkup harçlık ve gereken lüzumlu şeyleri tedarik içün bekledikleri haberi Adana'da Gürcü paşanın biraderi Cafer paşa tarafmdan duyuldu. Cafer paşa bölük gönderüp tutturdu. Kürd-Mehmed'i arkadaşlarıyla birlikte katledüb başlarını İstanbul'a gönderdi.

Vezir-i Âzam Süleyman paşa «Aferinler olsun!» deyu okşayıcı mektuplar gönderdi. Doğrusu budur ki Cafer paşa budalalığı ve bunaklığı ile meşhur iken Kürd-Mehmed gibi âlemi fesada vermeğe muktedir iki biraderi birbirinden ayır-

(1) Sönbeki, hükûmet tarafından insan nakli hizmetinde kullanılan bir nevi gemi..

dı, fitne ile birbirini öldürtmekte usta öldürülmesi vacip bir şakîyi arkadaşları ile birlikte katletmesi, öyle büyük bir iyiliktir ki, bin kusuruna bedeldir. Mahşer gününe kadar adı geçen Cafer paşanın methedilmesine, beğenilmesine sebeptir.

Seydi-Ahmed paşa ve Abaza-Hasan ağa dahi yer yer bölükler tâyin edüb fitne kışkırtan ve İbşir vak'asında bulunan şakilerden ele geçenleri yakalayup parça parça etmeğe ehemmiyet verdiler.

O küçük topluluktan Cündi-Mehmed denilen zorba yakalanmakla ucu sivri hançer ile vücudunu kalbura döndürüp işkence ile katlettiler.

Abdi paşa ki, Moralı-Defterdar çırağıdır, Trablusşam eyâletine gönderilüp Köprülü-Mehmed paşa azlolundu. Trablus'un senesi Muharremi idi. Mart başlangıcından olmak üzere vilâyetin düzeltilmesi ve tanzimi şartıyla Köprülü-Mehmed paşa İbşir paşadan aldı. Fakat varub daha vilâyeti zabtetmeden işler tersine dönmekle, Abdi paşa alub, Köprülü Mehmed paşanın eli boşa çıktı. Ve Trablus'un işlerinin düzeltilmesi yine görülmeyüp Abdi paşa gibi çakır pençeli bir zâlime verildi.

Cevrî Çelebi :

Aslında İstanbul'un zariflerinden, hoş şeyler yazan kâtiplerin kudretli ediblerinden bir olgun kimse idi. Şiir ve güzel yazı yazmağa kaadir, maarifi cüz'iyede usta olup beğenilen lâtif tarihler ve şiirleri, bilgili kimseler arasında rağbet gören pek çok eserleri vardır. Muammâya aid bir risalesi ve doktorluğa aid garip bir manzumesi vardır. Ayların ahvaline ve hava hâdiselerini anlatan melhame hükümlerini garip bir tarzda nazmetmiştir. Gayet süratli yazı yazan güzel anlatışlı olmakla çok kalem eseri vardır. El yazısı ile yirmi iki mesnevii şerif ve Sarı-Abdullah efendinin Fusu-ül-Hikem şerhi ve Ahlâk-i Alâî'den birkaç nüsha ve **Nefahât-ül-ins** ve daha başka kitablar ve çeşitli mecmualar ve risaleler, dîvanlar ve münşeat (nesir yazılar, mektublar) gördük.

Sultan Murad Gazi merhumun reisül-küttab (dışişleri

bakanı) olan Sarı-Abdullah efendinin meclisine devam eden ve onun sırlarına vâkıf olmakla bütün onun eserlerini bilhassa inci ve mücevhere aid olan garib eserini kendi kalemiyle birkaç tane yazmıştır.

Maan-zade merhum «Şehnâme, Künh'el-Ahbâr ve Vassaf dahi yazmıştır. Biz gördük» deyu naklederdi.

Geçimi yazı yazmak olmakla devlet büyükleri, güzel yazısına, ehliyetine, yazdığı yazıların doğruluğuna rağbet edüp, değerli kitabları ona yazdırırlardı. O bahane ile kendisine ihsanlarda bulunup hatırını hoş ederlermiş..

Halen ûlemâ efendilerin kütübhanelerinde ve bilgili kişiler arasında kaleminden çıkan eserler sayısızdır. Bu senede vefat etmiştir. Bazı arkadaşları:

Cevrî'yi memnûn-ü lûtfede Cenâb-ı girdigâr

Mısraını tarih dediler (ebced hesabiyle)

Merhûmun birçok nâzik şiirleri vardır. Ölümüne yakın bir şiirinde bu mısra'ı intâk-ı hak ve pek güzel düşürmüştür:

«Tar ve pud-u emelim kaldı bu minval üzre»

Merhum, tecrübe sahiblerinden hisselemiş sofiye mesleğinden neş'e almış kimse olmakla geçineceği kadar gelir elde etmeğe çalışıp, muhitini genişletmeğe ve mevki makam derdine yakalanmış olmayup kanaatle geçinür imiş.. Bütün ömrünü, yârân sohbeti ve dostlar cemiyeti ile refah ve neş'e içinde geçirüp, nüfuz ve ikbal mihnetine yakalanmamış, kanaat ve tevekkül berekâtı ile daima devlet büyükleri onu gözetüp, el yazısı ile yazdığı kitablarını bahşişe vesile edüp sıkıntı çektirmezlermiş..

Tuhaf hallerinden olmak üzere Maan-zade nakleder ki, Beşiktaş, Galata, Tophane ve Yenikapu tekkelerine devam ederdi. Bir gün dahi oralardan eksik değildi. Gayet vesveseli olduğundan denizden ve kayığa binmekten çok korkarmış.. Hattâ Galata ve Beşiktaş tekkelerine bir gün evvel gidüp, dostları ile karadan Eyüb'e, oradan Kâğıthane'ye, oradan tekkelere yaya dolaşurmuş. Dostları hatırı içün ata da binmezmiş.. Herhalde bu korku, fazla kalb hafifliği ve çelebilik belâsı olmak gerektir. Hele vücudu dünyaya pek az gelen değerli bir zât idi. Allah rahmet eyleye.

Vakaayi-i sene sitte ve sittin ve elf

Bin altmış altı senesi olayları.

(Hicrî 1066 senesi Muharrem ayının birinci günü, milâdî 1655 senesi ekim ayının 31 inci pazar gününe rastlar)

Geçen sene anlatılmıştı ki Seydi Ahmed paşaya Haleb eyâleti verilüp o tarafa hareket ettikte levendlerinin çokluğu ve yiğitlikteki şiddetinin şöhreti, Haleb ehalisinin vehme kapılup, itaat etmemelerine sebeb olup, zulmünden endişe duymuşlardı. Fitne kışkırtan bazı kimselerin öğretmesi ve kışkırtmasıyla, memleket büyükleri ve halk toplanup azlolunan vâli Kara-Mustafa paşayı Haleb'de alıkoyup:

«Haleb diyarı, İbşir paşadan çektiği zulümden daha hâlâ yaralı bir belâ görmüş şehirdir. Seydi paşa gibi levendleri çok ve kapusu (maiyetindeki adamları) masrafına yetişmez birkaç eyâlet dahi olsa bu ağır masrafın, kahir bir vezire tahammülü yoktur. Halen vâlimiz Kara-Mustafa paşadan memnunuz.»

deyu devlet katına arz ve mahzar göndermişler ve Seydi Ahmed paşanın mütesellimini **(I.S)** gerüye göndermişlerdi. Seydi Ahmed paşa kalabalık askerleri ile varup Haleb'i kuşattı. Cenk ve cidal ile vilâyet halkını tazyik etti. Bu hal devletçe duyuldu. Vilâyet halkının mahzarları da pâdişâha

arzolununca, Seydi Ahmed paşaya Sivas eyâleti menşuru (I.S) ve «Haleb üzerinden kalkup gidesin!» deyu nasihatı ihtiva eden pâdişâh fermanı çıkarılmış ve arayı düzeltmek içün evvelce Kıbrıs beylerbeyisi Kehleli-Ahmed paşa eliyle gönderilmişti.

Pâdişâh fermanı ulaşınca Seydi Ahmed paşa Haleb kuşatmasından ve ham sevdadan vazgeçti. Sivas mansıbına gitmek içün yola çıkmak suretiyle, dünyanın itaat ettiği pâdişâh fermanına itaat gösterdiği, pâdişâha bildirildikde, Haleb eyâleti, Bağdad'dan azlolunan Murtaza paşaya verildi.

Tamamlama :

Haleb'de kuşatılmış olan vezir Kara-Mustafa paşa davetli olarak İstanbul'a gelirken, yolda, Anadolu eyâleti beylerbeyiliği emri şerifi ile karşılaştı. Fakat kendisi bazı özürler ve fikirlere binaen azlini isteyüp, Anadolu eyaleti, adı geçen Kehleli-Ahmed paşaya verilüp, pâdişâhın yakınları arasındaki taraftarları yardımı ile Kara-Mustafa paşaya İstanbul'a gelmeğe izin verildi.

Habeş Vak'ası :

Bosna defterdarlığından azlolunan Mustafa adlı sefih **(müsrif, akılsız)** ve dolandırıcı bir habis işsiz, şundan bundan para ve eşya olarak yüz kese kadar mal peyda edüp bazı tanınmış kimselere hediyeler verüp, anlar da bunun işbilir bir adam olduğuna şahitlik etmeleriyle Defterdar Ali efendiye kapılandı. Mîrinin sıkıntısı gözönüne almarak kendisinden altmış kese akça alınup, karşılığında Habeş eyâleti verildi. Adı geçen Mustafa paşa Habeş eyâleti menşurunu **(I.S)** aldığı gibi, Mustafa ağa adındaki kuvvetli bir alacaklısını mütesellim **(I.S)** edüp gönderir. Gizlice de, daha sonraki bir tarihle bir başka mütesellimlik temessükünü de yazup, hazinedarı olan itimad ettiği taze bir oğlana **(delikanlıya)**

teslim edüp (**nazır**) adıyla asıl mütesellimine yol arkadaşı yapar.

Bu iki kimse Habeşistan'a varınca, Sevâkin iskelesine çeşitli mallarla dolu üç kalyon gelür. Eskidenberi bunlardan, gümrük olarak mal eline gelmiş iken mütesellim Mustafa ağa, alacağını bir gün evvel elde etmek fikriyle, hazmetmesi kolay olsun diye para olarak almak sevdasına düşer ve eski usul üzere mal almak istemez. Vilâyet âyânı ve tüccarların bu yükleri toplatup:

«Şimdiye kadar olagelmiş işe aykırı iş etmek akıllı işi değildir. Yeniden bu çeşit fenalık meydana getirmek, tüccar gemilerinin bu limandan ayaklarını kesmeğe sebeb olduğu gibi, daha nice zararlar meydana gelmesine de sebeb olur.»

deyu iyilik yönünden rica ederek mâni olmağa çalıştılar. Faydası olmadı. Mustafa ağa devlet usullerinden gafil, para canlısı bir sofi cahil olmakla, nasihat suretiyle itiraz edüp mâni olmak isteyenleri korkutma ve tehdit ile susturmak içün gazab ve hiddet gösterdi.

Kavga gittikçe şiddetlenüp Habeş askerleri dahi bu kötü usulü âdet haline getirmemek hususunda tüccar ve âyân ile birlik oldular. (**Nazır**) adıyla beraber gelen taze oğlan (**delikanlı**) yine bir mikdar aklı başında olmakla bu kötü halden efendisine zarar geleceğini anlayup, güya çare bulmak düşüncesiyle derhal kadıya varub, âyân ve tüccarı, ve kul (**asker**) zâbitlerini toplayup:

«Bu mütesellimin huyu uygunsuz olduğundan, paşamız bunu düşünerek ihtiyaten bana mütesellimlik temessükünü verdi. Eğer nasihat kabul etmeyüp uygunsuz hareket ederse sen mütesellim ol deyu bana vazife verdi. Şimdi mütesellimliği ben zabtederim ve eski usul üzere gümrük olarak para isteyerek tüccarı incitmem.»

deyu buyrultusunu gösterdi ve âyân ve ahaliden yardım istedi. Heman bütün halk gönül ve dil birliği edüb:

«Sizin paşanız ne saygısız ve hilekâr adam imiş?.. İnanmadığı adamı ne içün mütesellim eyledi? Mademki onu mütesellim eyledi,

gizlice sana mütesellimlik kâğıdını niçün verdi? Sözünde devam ve sebatı yok.. Böyle müzevir ve hilekâr olan kara suratlı hilekârın idareciliği Habeş toprağına düpedüz zarardır.»

deyup itaattan çıktılar ve mütesellim ağaların ikisini birden kaleye kaldırup Habeş askerlerinden **(Deli Derviş)** denilen şerir bir işsiz güçsüzü aralarında hükûmetin başına geçirüp, isyan sureti gösterdiler.

Kötü hareketli paşa da büyük emellerle Cidde iskelesine geldikte bu korkunç haberi işitüp aklı başından gitti. Bazı yakın dostlarının tasvibi ile arayı bulmak için Mekke-i Mükerreme Şerifinden bir iki güvenilir adam ve Cidde beyi tarafından bir iki adam getürdüb yanına aldı ve gemilerle Sevâkin'e vardı.

Vilâyet halkına hatırlarını hoş edici, okşayıcı mektublar yazub küçük kardeşini bazı ağalarla şerifin ve Cidde beyinin adamlarının yanına verüb gönderdi. Zavallılar Habeş sahiline vardıkları gibi **(Deli Derviş)** dedikleri zâlimin pençesine düşüp bunların hepsi ve ikinci mütesellim olan delikanlı katl olundular. Fakat birinci mütesellim olan murabahacı **(faizci)** Mustafa ağayı:

«Var paşana haber ver!»

deyu salıverdiler.

Mustafa ağa çırılçıplak kaçarak gelüb haber verdikte, paşa ikiyüz kadar adamları ve geminin iki şakaloz topu ile baş kaleyi kuşatmağa başlamak üzere iken Habeş askerleri karşu gelüb, cenk ederek paşayı kaleye yaklaştırmayup geri döndürdüler.

Paşa bu kötü hareketinden faydalanamayup çaresiz gemi ile tekrar Cidde'ye dönüp, olanları Mısır vâlisi vezir Haseki Mehmed paşaya arzeyledi. Adı geçen vezir hazretleri de bir meclis toplayup, akıllı kimselerin beğenilen mütalâa ile ikibin kadar Mısır askerini, müretteb cebhane ve toplar ile tâyin edüb, Mısır beylerinden Boşnak-Ahmed beyi dahi üzerlerine kumandan yapıp Süveyş kapudanı ile gönderdiler.

Ahmed bey Mustafa paşayı Cidde'den alup adamlarıyla Sevâkin iskelesine vardıkda muharebe ederek Deli Derviş, adamlarıyla birlikte kaçtı. Mustafa paşa Habeş hükûmet merkezinde yerleştikten sonra toplanmış olan eşkıyanın istilâsından kurtarılması lâzım gelen kaleleri boşalttı, müfsitleri ortadan kaldırdı, dikbaşlıları ele geçirdi. Vâlinin emirlerine engel olacak gaile kalmadıktan sonra serdar Ahmed bey Mısır kullarından ikiyüz cengâver neferi ihtiyaten muhafız olarak Habeş'de bırakup kendisi Mısır'a döndü.

Tamamlama :

Habeşde bu vak'anın çıktığının haberi Mısır vâlisine gelüb Ahmed bey ile asker gönderilmeğe karar verildikten sonra Mısır askerleri, bütün büyükler ve âyân ile ağız birliği edüb:

«Bizler her vakit Arap eşkıyasını def'etmeğe ve hazine göndermeğe ve hacc emîri hizmetlerine me'mur olup her an hizmetten geri kalmıyoruz. Tevâşi ağaların (1) kulları (askerleri) ve adamları bu defa bu hizmete varsunlar. Pâdişâhın sâyesinde bu kadar mal sahibi olmuşlardır. Bir işde bulunsunlar.»

dediler. Vakıa harem-i hâs tevaşilerinden (1) o sırada otuza yakın namlı ağalardan Uzun Süleyman ağa ve diğerleri ki, herbiri kuvvet sahibi devletlûlar idi, İstanbul'dan getirdikleri pek çok mallardan başka Mısır'da büyük ve çok menfaatli köylere mâlik idiler ve büyük işlere sahib olub, her birinin pek çok hali vakti yerinde kölesi ve adamları vardı. Mısır askerleri ve şehrin âyânı bunların geçimlerinin genişliğine hased edüb, gayız ve düşmanlık göstermeğe bahane ararlardı. Bu sebeble fırsat bulup,

---

(1) Tavaşi, hadımağası demektir. Topkapu Sarayında vazifeli olan tevaşi ağalar, azledildikleri veya emekli oldukları vakit Mısır'a gönderilirlerdi.

«Bâri Habeş hizmetine ağaların adamı tâyin olunsun!»

deyu hepsi aynı fikirde birleştiler. Bu fikir ağalara teklif olundukta, pâdişâhın iltifatına güvendiklerinden:

«Ne ihtimaldir! Mısır kularının işi nedir?»

deyu cevab verdiler ve:

«Mısır'ın Osmanlılar tarafından fethinden beri haremi hümâyûn dârüssaâdede (pâdişâh sarayı) yetişüp çırağ olan pâdişâh yakınlarına bu çeşit ağır teklif yapıldığı var mıdır?»

deyu teklifi kabul etmediler. Bu yüzden Mısır askerleriyle tevâşi ağalar ve adamları arasında ayrılık ve kan dökülmesi oldu. Ağaların kölelerinden bir mikdarı bu arada katlolundu. Mısır vâlisi de ağalara karşı olmakla göz yumdu. Herkesin arzusuyla ağaların bir kaçını itaatsizlik suçu ile sürgün, bir kaçını da gizlenme sıkıntısına uğrattılar.

Hele her ne hal ise ara bulucuların tavassutu ile fitne ateşi sönmüştü.

Bu fitne arasında Taşyatır-Ali ağa ve Musahib Mes'ud ağa bir yolunu bularak gizlice kaçıp bir iki hademeleri ile ağırlıksız Şam'a oradan İstanbul'a gelüp Mısırlılardan şikâyet ettiler. Mısırlılardan olup biteni bildiren arz ve mahzarlar geldi. Bu korkunç vak'adan, pâdişâh musahibleri, hattâ bütün Enderûn ağaları kırıldılar. Fakat zaman müdara (yüze gülme) zamanı olmakla geçen geçti deyu susmak icabetti. Taşyatır-Ali ağa ile Mes'ud ağa, musahibler zümresine alınarak hatırları hoş edildi.

Bu defa da Mısır vâlisi Haseki-Mehmed paşa göz yumma, müsamaha, hattâ kışkırtma yoluna gittiği suçu ile ağalar arasında suçlandırılıp, bir zaman sonra başka bir bahane ile intikam pususuna düşüp, pâdişâhın kahr kılıcı ile idam edildi. Netekim anlatılsa gerektir. Fakat bu istenmeyen mesele Mısırdan çıkınca, anlaşmazlıkların güzellikle ortadan kaldırılması ve ağalar ile Mısırlıların arası düzeltilerek, isabetli tedbirler alınmaması sebebiyle arada muharebe çıkması, ve halkın rezil tabakasının namusa dokunur cür'etleri büyük

fesadlar çıkmasına müsait olup, dünya ahvalinin de fitneye istidadı olduğundan, o edebsizlik İstanbul tarafına da sirayet edüb **(Ağalar vak'ası)** nın çıkmasına sebep oldu.

Defterdar Ali Ağanın Değiştirilmesi :

Evvelce yazıldığı üzere Moralı Defterdar İbşir paşanın zulmiyle öldürülünce o ağır yük **(defterdarlık)** merhum vezîri âzam Derviş-Mehmed paşanın kethüdâsı Ali ağaya yükletilmişti. Adı geçen Ali ağanın defterdarlık makamına birdenbire getirilmesine sebeb, efendisi merhum Derviş-Mehmed paşanın gizli ve mahzenlerde olan mal ve cevahirlerini, hiç sorulmadan ve ısrar edilmeden pâdişâha bildürüp, bir dane bile saklamamakla, doğrulunun sabit olmasındandı. Bundan başka «kendisi zengin adamdır, halk itimad eder, askerin maaşlarını vermek için para tedarikinde güçlük çekmez» düşüncesiyle bu makama getirildiği evvelce yazılmıştı.

İbşir paşanın sayesinde müstakillen defterdar olub devlet malını toplamak ve aylıkları vermekte güçlük çekmezdi. İbşir paşa katl ve Murad paşa vezir oldukta, yukarıda yazıldığı gibi veledeşlerin **(sipâhi çocuklarının)** esamelerini tashih kötülüğünü irtikâb edüb, yeniçeri, sipâhi, cebeci ve diğer güruhu, iki misli kadar artırdı. Bundan başka fitne çıkarmakta kendisine yardımcı ve şerirleri kışkırtmakta havadar olan serseri hainlerin bozuk tezkerelerini yenileyerek muameleye koyup, mahsub ederek, mazlum İbşir paşanın birer yolunu bularak tamahkâr ve fesad ehli olanlardan aldığı paraları sahiblerine reddetmek, masrafları açıp, gelir kapusunu kapamakla devlet hazinesini harab etmişti.

Ali ağa akıllı ve uzağı görür bir kişi olmakla, işin sonunun nereye varacağını kestirüp, Enderûnda ve Birunda olan iş bitirir devlet adamlarına bol para vererek kendini kurtardı. Yerine o derd ve mihnet pususuna Sofi-Mehmed paşa yakalandı. O dahi Anadolu ve Rumeli diyarlarında olan memu-

riyetleri ve hizmetleri değiştirüb çeşitli hiyle ve menfaatlerle doğru olmayan yollardan yürüyerek nice zahmet ve ıstırab sonunda tahsil ettiği paralarla her ne hal ise ancak yeniçeri aylıklarını tamamlayabildi. Sipâhiler tarafından sövmelerle nice defa evine hücum ve taşlanarak camları birkaç defa yenilendikten sonra işi başa çıkarmaktan ümidini kesti. Birkaç gün daha tahammül ederse zulüm hançeri ile şehid olacağını anlayıp bir kaç kere aracılar vasıtasiyle azlini rica etti. Ve nihayet Safer ayının altıncı pazar günü baş defterdarlık **(Maliye bakanlığı)** üçüncü bir defa Halıcı-zade vezir Mehmed paşaya verildi.

Nakil :

Aziz Efendi Tarihinde der ki yazık, çok yazık ki Sultan Ahmed zamanında Baki paşa ve Ekmekci-zade Ahmed paşa ve benzerleri gibi kaderi yüksek vezirler, defterdarlık makamını elde etmek içün birbirleriyle boğuşup, pâdişâh tarafına hadsiz hesabsız hediye takdiminden başka Dârüssaâde ağası Mustafa ağanın şefaati ve vezîri âzamların himmetiyle defterdarlığı elde edebilirlerdi. Şimdi bir fakir gözü kapalı bu ağır bu yüke mübtelâ olsa, kurtuluncaya kadar varını yoğunu sarfeder. Görünüşte bunun sebebi masrafın gelirden fazla oluşudur. Daha nice gizli sebebleri vardır ki, devlet sırrı kabilindendir ve erbabına malûmdur.

Allahın iradesi bilmem yoksa hilâfete mi müteallikdir... Devletin düzeltilmesine ve hazinenin tamirine çalışan vezîri âzamlar az zamanda ırz sahiblerinin ifsad etmesiyle ortadan kaldırılub, o mühim iş gerektiği gibi yapılamıyor.

Seydi Ahmed paşa, anlatıldığı üzere vakıa pâdişâh fermanına uyarak Haleb üzerinden kalkıp, yeni memuriyet yeri olan Sivas'a doğru gitti, lâkin İbşir paşanın toplayıp İstanbul'a birlikte getürdüğü levendlerin çoğu anın yanında toplanıp, Abaza-Hasan ağanın dahi pek çok levendi ve adamları, hepsi onbinden fazla adam, Haleb etrafını yağma edüb, reâ-

yâ fukarasının ırz ve mallarına taarruz ve sarkıntılık etmelerine güruh güruh şikâyetçiler birkaç defa âlemin sığındığı pâdişâha şikâyet kâğıtlarını yükseltmişlerdi.

Az kaldı ki ikisi dahi pâdişâhın gazabına uğraya.. Vezîri Âzam Süleyman paşa vakıa gayet halîm ve yumuşak huylu bir devletlû idi. Lâkin yine doğru düşünce sahibi olduklarından ikisini dahi pâdişâhtan rica edüb:

«Uğur-u hümâyûnunuzda kullanmağa lâyık kullarınızdır. Nasihat ile yola getirilmeleri kaabildir.»

deyu öldürülmekten kurtarıldı.

Henüz İbşir paşa vak'ası yüzünden karışıklık içinde olan Osmanlı ülkesinin bilhassa asker takımının ihtilâli bertaraf edilmezden evvel, bir zor mesele daha çıkmasın deyu kolaylıkla fenalığın önüne geçmek istemeyüb, Seydi Ahmed paşaya vezirlik rütbesi ve Abaza-Hasan ağayı Türkmen ağalığında bırakarak her ikisini de memnun edüb, yanlarında olan levendler ile Boğazhisarı etrafını muhafazaya memur eyledi.

Tatar Hânının Kazak Kâfirlerine Karşı Zafer Kazanması :

Kırım diyarı Hânı Tatar askeri ile Kazak vilâyetine gidüb, bu yılda Karadeniz'de bazı sahilleri yağma suretiyle harap ve viran etmekle, ahdini ve yeminini bozmalarının cezasını tertip içün acele etti.

O, isteğine ulaşamayan taifa **(kızaklar)** Moskofludan yüzbin kadar asker ile Leh diyarında bir muteber kaleyi muhasara halinde bulunuyordu. Şânı büyük hân, Kazak kalelerini zahmetsizce zabt ve buldukları mel'unları kılıca lokma ve zincire bağlayınca, muhasara üzere oldukları kale tarafına can attı.

Mel'unlar bu haberi işittiklerinde, kaleyi kurtarmaktan vazgeçüb, vilâyetlerini Tatar yağmacılarının elinden kurtarmağa istekli olub, Moskof askerini dahi yanlarına alarak memleketlerine ulaşmağa koştular.

Yolda, geçilmesi zor bir çamurlu darlıkta Tatar askeri görünüb kâfirlerin kurtuluş yolunu kapadılar. Hınzırlara öyle bir kılıç vurdular ki — günahı söyleyenin boynuna — elli bin kadar kazağın yarısı ve yüzbin Moskoflunun üçde ikisi ölüm toprağına düştü. Bundan sonra itaattan ve teslim dairesinden çıkmamak üzere, kazakların geride kalanı barışa sığınıp, onların ricasiiyle otuzbin kadar kılıç artığı Moskof eşkıyası da affa mazhar oldu.

Kurtulan Moskof askeri, muharebe meydanından üç konak uzaklaştıktan sonra Tatar askerinden kalabalık bir grup erişip otuzbin kadar kâfirin, beşyüzden geride kalanı kılıca lokma oldu. Tatar askeri selâmetle geri dönüp hân, ordusuna gelirken Çeh kralının Leh memleketini istilâ ettiği haberi gelmekle, Moskoflardan beşyüz nefer kâfire rastgelüb intikam kılıcı ile yedi kimseden başkasını idam ettiler. Ve şânı büyük hânın, Leh kralını tekrar hükûmet merkezinde oturtmak tedbiri üzere adam gönderdiği haberi evvelce devlet katına gelmişti.

Vakıa Nemçe kralına **(Avusturya)** haber gönderüb alelacele **(Leh kralını gönderesin!)** deyu hânın yerlîğ-i beliği **(pâdişâh emri)** gönderilmişti. Bu aralıkta Çeh kralı baştanbaşa Leh memleketini istilâ etmekle, âdi elinden koparıp almak, büyük hazırlıklara muhtaç olduğundan başka, kışın şiddeti de mâni olmakla, bu büyük iş ilkbahara bırakıldı. Şânı büyük hânın, rehin olarak alınmış olan, silâhlı beşbin Kazak ile Kırım'a girdiği haberi rebiülâhır ayında pâdişâha arz olundu.

Girid Adası ve Kandiye Ahvâli :

Kandiye muhasarasında olan İslâm askeri tarafından arz ve mahzar **(I.S)** gelüp:

«Bu tarafın ahvâli perişandır. Askerin azlığından ve mevcut olanlarının da ulûfeleri vaktinde gelüp erişmediğinden, durumun fenalığı son haddini bulup, düşmandan kal'a almak değil şimdiye ka-

dar alınan kaleleri dahi muhafazaya iktidar yoktur. Bu sene vezîri âzam bütün yeniçeri ve sipâhi ocaklarıyla hareket etmek zahmetine katlanılırsa, ihtimal ki ada toptan zabtolunur.. Ve illâ zaruret dolayısıyla muhafazadan vazgeçüp canımızı kurtarmak üzere İslâm yatağı olan kaleler kâfirlere teslim ederiz.»

deyu feryad etmişler.

Üç gün üstüste pâdişâh huzurunda meşveret olunub, hak sözü yalan söylemeğe kaadir değil.. Söyleyenler dahi kendi garazlarına ve nice düşüncelere binaen korku ve ümid yollarını tutarak, işe yarar ve şifa verir bir cevab söylenmediğinden söz uzadı. Gündüzleri pâdişâh huzurunda, geceleri vezi lerin ve ulemânın evlerinde müşavere ederlerdi. Üçüncü günü bütün sözlerden sonra konuşmalara şöyle son verildi ki, halen Silistire vâlisi olan eski sadrazâm Siyâvuş paşa, seraskerlik unvaniyle Benefşe'den Girid'e geçüb, aşağı olan bölükler beraber gideler.. Ve bunları Girid'e geçiren bey gemileri ile Girid'de serdar olan Hüseyin paşa İstanbul'a gelüp donanmanın bütün mühimmatını tamamladıktan sonra kapudanlık şevket ve şaniyle Akdeniz'e çıkması reyinde karar verildi.

Silistire eyâletini Sarı-Kenan paşaya verdiler.

Vezîr-i Âzam Süleyman Paşanın Azli :

Sadrazâm Süleyman paşa, gelirin azlığı ve maaşların ve masrafların sıkıntısını görüp devlet işlerine musallat olan ortakların üstün gelmesinden bir iş görmeğe kaadir olamayıp büyük vekâletin (sadrazâmlığın) ağır yükü altında âciz ve hayran kalmıştı.

Murad paşa ocakları doldurup (yeniçeri ve sipâhilerin sayılarını artırup) askerin çeşitleri iki misline vardığından başka, devlet hazinesinde akça olmayıp sikke (para) ahvali de bozulup karışmış idi. Zahiren kuruş seksen akçaya, esedî (S.B) yetmiş akçaya râyic idi, fakat maksus (1) ve âyârı

(1) Madenî paraların, kenarlarından kesilmiş, kırpılmış olanı.. Tabiî bu çeşit paralar asıl fiatından çok daha aşağıya geçerdi.

bozuk kuruş, para ve züyuf akça (3.S) yüzünden halkın alış verişine bozukluk gelmişti.

Hilekâr çarşı esnafı ve tamahkâr sarraf mel'unları arasında bu çeşit maksus ve âyârı bozuk madenî paraları, âyârına ve mikdarına (tartısma) göre kıymet takdir edilirdi. Bu yüzden de maden külçesi gibi dirhem ve terazi ile alınub verilür idi. Bu suretle pâdişâh sikkesi (parası) görünmez olmuştu.

Süleyman paşa her ne hal ise memuriyete tâyin ettiklerinden ve musaderelerden (I.S) ve borç suretiyle birkaç yüz kese peyda ettiyse de, bu da maaşları vermeğe kâfi gelmediği içün, defterdarın (maliye bakanının) etrafında olan mültezim (2.S.) müfsidlerinin yol göstermesi ve tarifi ile, elde edilen hâlis âyârlı paraları, sarraf hainleri ellerine verüb, o asırda (çinğene ve meyhane akçası) demekle meşhur olan, kenarı kırpılmış ve kızıl akça ile (âyarı bozulan akça) bozup, bir kıst akçayı (1) tamamladıktan sonra bu hallerin sonunun fenaya varacağını anlayıp, sadrazâmlıktan kendi rızasıyla vazgeçmek içün Vâlide Sultan Hazretlerine rica ve istifa etti. Fakat işbilür devlet adamları ve saltanat işlerine el koymuş olanlar, bilhassa bundan evvelki sadrazâm Murad paşa taraftarları ile, devletten nasiblenen nüfuz sahibleri Süleyman paşanın azlini istemezlerdi. «Bir halim ve yumuşak adamdır. Ricalarımızı reddetmez. Kendi aklına göre işleri idare edebilecek olan işbilir kimseleri iş başına getürmez. Küçük ve büyük işlerde bizlere müracaat eder... Sadrazâmlık makamında eskimiş bir kalıb gibi otursun, ipin ucu bizim elimizde olsun.. Devletten elde ettiğimiz menfaatlarla safalandırırız. Böyle kolay elde edilen yumuşak bir adamı azil ile başka bir vezîri tâyin hususuna razı olsak, belki yeni vezîr hazine içün çalışup, pâdişâha doğrulukla hizmet etmek suretiyle istiklâl dâvasına düşer ve faydalandığımız kaynak-

(1) Kapu kulu askerine her üç ayda bir maaş verilirdi. Üç ayda bir verilen bu maaşa kıst denirdi.

ları keser, belki nüfuzumuzu kırıp bizi ortadan kaldırır..» deyu sadrazâmlıktan azlini istemezlerdi. (Rebiülahır)

Aklı başında olanlara malûmdur ki, pâdişâh yakınlarının ve diğer idarecilerin iyilik etmek düşüncesiyle devlet idaresi işlerine musallat olmalarında büyük fenalıklar vardır. Çünkü tedbir almak zannıyla işlere karışanların elinden hayır da, şer de çıkar. Bu suretle şöhret bulup, iyi ve kötü bütün devlet işleri kendilerine nisbet olunmağa başlar. İyilikleri unutulup, kötülükleri meydana sürülür ve kendisinden nefret olunur.

Sadrazâmın işlerine karışmak, yalnız gelir menfaatlerini süpürüb, masrafların ve maaşların çaresine o baksun ve parayı nereden bulursa bulsun demek çirkin bir hatadır. Çünkü aciz ve kusurların rahneleri **(delikleri, bozuklukları)** görünmeğe başlayınca, meydana gelecek zarar, yalnız sadrazâma aid olmaz; bütün bu işlere karışanlara olur. Para biriktirmekte âfet ve günah vardır. İşlerden sorumlu olanların, gelirleri ceblerine atarak, maaşlar ve masraflar belâsını anın boynuna yükleyüp, kendileri kayıtsızca atub tutmak fikrinde olmaları ne tuhaf bir büyük hata olduğu düşünüle..

Bu akılsızca muamelenin zararı kısa zamanda zuhur etti ve tedbir ve tedarik mümkün olamayıp **(At Meydanı vak'ası)** nın çıkışına sebep oldu.

Mal sahibi olmak, rahat yaşamak, para tahsil etmek, devletin esası sayılan büyük işlerin gidişinin muntazam olduğu zamanlarda olur. Allah göstermesin büyük devlet işlerinde bozukluk ve ihtilâl mevcud iken mal biriktirmenin ve müstakillen hareket etmenin faidesi yoktur. Belki büyük zararlara sebeb olur.

Devletlû Vâlide Sultan Hazretlerinin adamı olan Mimar Kasım ağa ki, Köprülü-Mehmed paşayı tarif ederek, sadrazâmlığa tâyinine sebeb olan kimsedir, işlerin başlangıcında Üsküdar'a geçüp, Süleyman paşa sarayında geceleri yatar dostluk sohbeti edermiş. Anlatırken o eski tanışıklıklarına güvenerek bir gün tenha bir zamanda Süleyman paşaya:

«Behey devletlû, ortalığın hali malûm.. İş görmeğe bir hoşca başlasanız..»

dedim. O da;

«Ben de hayrette kaldım, ne işleyelim bilmem.» dedi.

«Ocak ağalarından Kara Hasan-oğlu Hüseyin ağayı kola alub, Bodur-Süleyman'ı kul kethüdâsı eyle.. Falanı yeniçeri efendisi edüb, askerin azaltılmasına ve münhalleri zabtetmeğe başla.. Sipâhi ocağına yine münasib zâbit koyup, Parmaksız Hüseyin'i taşraya yolla.. Diğer asker ocaklarını da azaltub düzeltici adamlar kullan.. Sarı-Ali'yi defterdar eyle.. Para işlerini düzeltir ve nice faydalı işler görür.»

deyu on kadar adam adı verdim. Aczini meydana vurub:

«Behey Kasım ağa, bu adamların işe yarar olduğunu ben de bilirüm. Fakat bu me'muriyetlerin her biri bir ejder ağzındadır. Onları azletmeğe kudretim yoktur. Onları himaye edenlerden korkarım. Ve bu târif ettiğin adamlardan ve diğer bu me'muriyetlere ehliyetli birini bile tenha bir yere çağırup konuşmağa kudretim yoktur. Bugün yanımda, işlere el atanların casusları vardır. Anlar tarafından ne yaptığım duyulup derhal bir iftira ile beni belâya uğratırlar. Etrafımda beni kuşatan bu casuslar, daima o dediğin değerli adamları yanımda kötüleyüp, kabahatlarını söylerler. Bu suretle onları nasıl yanıma alayım?»

dedi. Ben de gördüm ki iş görmeğe dermanı yok,

«Behey efendim, işe yaramıyan adamı kimse kötülemez. Dile almağa bile tenezzül etmezler. Devlet adamları, korktukları adamı kötülerler. Siz birer yolunu bularak bu adamları yınıza almağa ve ejder sandığınız haşeratı güzel tedbirlerle defe'tmeğe kaadir olamadığınız takdirde büyük devlet işleri olan güç maslahatlarda hiç bir iş yapamazsınız. Bari, Derviş paşa merhumun kethüdâsı ki, defterdarlıktan azledilmişti, bir tedbirli adamdır. Anı tenhaca çağır, devlet ahvalini bilür.. Sor, büyük bilgisi var.. Akıllı adamdır.»

dedim. Süleyman paşa:

«Halk anın içün ayyaşdır derler, onunla nasıl sohbet edeyim? Hem de zengin iken, iflâs etmiş gibi görünüp, bol hediyeler vererek

yanaşmak yolunu bilmez. Faydasız yere niçün konuşup suçlanayım?»

dedi:

«Köprü kasabasında oturan, Trablus'tan azlolunmuş Mehmed paşa vardır, getürüp öne geçür.. Kaymakam eyle.. İşlerin zorluğunu düzeltmekte o kâfidir.»

dedim.

«Behey adam.. Her vardığı yerde güzel hareket etmeyüp kavga ile azlolunup müflis (parasız, pulsuz) adamı bana tavsiye edersin.. Anı getürdüp işe koymağa istidad kazanacak kadar gereken şeyleri tedarik içün harçlık vermeli.. Biz şimdi iyd hedâyâsı (bayramlarda pâdişâhlara takdim olunan hediyeler) tedariki içün şu kadar paraya muhtacız. Bana tavsiye edersen şöyle adamları tavsiye eyle ki, kendilerinden acele olarak bize bir mıkdar para yardımları olmak ihtimali ola.. Böyle dar vakıtta akıl ve tedbir ve kuru söz kalabalığı ne işimize yarar? Bizden söz istemezler!»

deyu cevab verdi. Bildim ki, zavallı ihtiyar, işlere musallat olanların kurdukları tezvir pususuna yakalanmış

«Destihâ beste, ve mihman şüde ber hân-ı niam»

anlamınca ol makamda mevcudiyeti, mevhum bir ihtiyar, iş sahiblerini idarede kuvveti yok hükmünde olub, çare bulmaktan geçtik, bir bayram vergisi tedarikini ganimet sayacak kadar muztarib, ve bu aczi ile sanki dedikoducular dilinden korkarak halk ile kaynaşmağa kaadir değildir. İyi isim bırakmak düşüncesiyle zahmete düşmüş, ve bu şekilde acz ile yine herkesten menfaat elde etmek sevdasıyla işlerine telâş gelmiş, ve bu idaresi güc dolabı çevirüb bir işe yarayacak hâli olmadığını anlayıp acıdım. Ve:

— Sultanım dedim, bu devleti âliyede hazine ve mala zahmet çekilmez. Fakat devlet işleri tam intizammı bulmak lâzımdır. Heman Allahı tealâ muvaffak eyleye ve sizi bu şaşkınlıktan kurtarub sonunu selâmete çıkara..

deyup lâfı kestim deyu dostlarına hikâye edermiş.

Biz yine mevzuumuza gelelim.

Süleyman paşa bu sıkıntıda.. Devletin işbilir kimseleri ise azlini hoş görmezler idi. Fakat cifr (I.S) kaidesi üzere Süleyman paşanın sadrazâmlık müddeti, ancak adının sayısı kadar olduğunu o asrın fen sahiplerinden bazıları çıkarmışlardı. O doğru hüküm olaya uygun düşecekmiş..

Dîn ve devlet içün hayır düşünenlerden bazıları Enderûnu hümâyûn tarafına (I.S), bilhassa Dârüssaâde ağası tarafından Vâlide Sultan Hazretlerine haber gönderüb:

«Âlemin hâli malûm.. İbşir paşa vak'asının tadı henüz halkın ağzından gitmedi. Murad paşanın kötülüğü olan maaşların çokluğu ve gelirin azlığı derdine çâre olmayınca emniyet ve rahat düşünülemez.. Süleyman paşa işlere sahib olmaktan âciz.. Can ve ırzı korkusundan eli işe varmaz. İşe başlasa da elinden birşey gelmez bir mübârek ihtiyardır. Bir maaş verinceye kadar irtikâb olunmadık uygunsuz iş kalmadı. Onu da bin zahmetle tedârik edüb daha tamamlayamadı. Dağıtılan akça ise kalp ve züyuf (2.S) olmakla halk arasında dedikodu vardır. Kendisi yaşlı ve ihtiyar olmakla kendi arzusuyla azlolunmağa isteklidir. Bu ihtiyarı ırzının selâmeti ile sadrazâmlıktan çıkarub, bu makama, hakkından gelmeğe kaadir bir devletlû getürmek hususu devlet-i aliyyeye faydalı ve hayırlı olur. Olub biteni südde-i seniyye-i pâdişâhiye (pâdişâh eşiğine) bildirmekte iyilik vardır.»

deyu bildirdiler. Mecburen bu uygun ve doğru sözler pâdişâha arzedilüp devletin mahremleri ve pâdişâhın yakınları ile tenhaca konuşmalar oldu. Taşrada olan âyândan saraya mensub olanların da endişelerini öğrendiler. Her güruh, kendine menfaatli olan fikri tercih etmekle, doğru yol, tereddüd ve güçlük perdesi ile örtüldü. Devlet sırlarına az vukufu olan, işlerin dışını görenler, Girid serdarı Hüseyin paşayı tercih edüp, «Halen cesaret ve sertlikte benzeri az ve düşmanı kahr ve askeri zabtetmeğe kaadirdir» deyu şöhretine bakarak onun sadrazâm olması fikrini pâdişâha arzettiler.

Cumadelûlânın ikinci günü Süleyman paşa azl ve mührü hümâyûn, kapucular kethüdâsıyla serdar Hüseyin paşaya buyrulup:

«Eğer senin vücudun Girid adasında lâzım değilse karadan gelesin.. Eğer hareketinde din ve devlete zarar gelmesi ihtimali varsa adanın muhafazası hizmetinde kalasın..»

deyu hatt-ı hümâyûn çıkarılup mühürle birlikte gönderildi. Kaymakamlık hil'ati kapudan Zurnazen-Mustafa paşaya giydirildi.

Defterdarlık :

Süleyman paşa aczini meydana vurub mihnet pençesinden yakasını kurtardı. Defterdar Halıcı-zade Mehmed paşa dahi iş görmeden aczini meydana koydu. Esasen elinden iş gelmeyeceği saltanat tarafının malûmu olmakla ertesi günü azlolunub, defterdarlık merhum vezir Mustafa paşa kethüdâsı leffaf Karagöz-Mehmed ağa dedikleri laza verildi.

Netice.. Süleyman paşanın azlini ve bu değişikliklerin lüzumunu doğru bulan iyilik dileyenlerin maksadı, doğrudan doğruya hayır idi. Fakat araya fasid garazlar karışub, tâyinleri doğru olmayan şekilde yaptıkları, kazanın vukua gelmesine sebeb oldu.

Fitnenin Çıkışı ve
Çınar Vak'ası, Yahut
(Vak'ai Vakvakiye) (1)

Süleyman paşanın verdiği maaşların yarısı züyuf (2.S) ve âyârı bozuk olub, sağlam olan paraların çoğunu dahi askerin zâbitleri züyuf akçaya bozub noksan ve geçmez her ne ise askere dağıtmışlardı. Asker neferleri çarşı esnafından birşey alıp parasını o akçadan verdiklerinde esnaf almadılar.

(1) «Kavak ağacı» güya yemişi insan olan bir masal ağacıdır. Bu isyanda öldürülenlerin cesedleri At Meydanındaki çınar ağacına asıldığı içün, bu vak'aya isim verilmiştir.

«Bu akçayı biz aylıklarımızdan aldık. Çil akçayı (ayârı tam akça) kanda (nerede) bulalım?»

deyüp kesesini tahta üzerine boşaltırdı. Sanat sahibleri istemeyerek karıştırup:

«Bunda alacak akça yok!»

derlerdi. Askerlerden bazı gazablı ve gözü dumanlı kimseler bu hal karşısında kendini kaybedip tahtayı dükkân sahibinin kellesine vurur, kimi dahi aldığı şeyin parasını o akçadan bırakıp söverek giderdi. Günde yüz yerden fazla böyle kavgalar meydana gelürdü.

Yeniçeriler ortalarına **(bölüklerine)** gelüp:

«Bu ne olmayacak şeydir? Aldığımız ulûfe **(maaş)** akçasını bizden almıyorlar. Almayanları dövüp sövsek bize meydan okursuz.»

deyu yer yer dedikoduya başlayıp halkın dili düşmanca sövmelerle ateş püskürmekle fitne ateşinin çıkmasına tam istidad hasıl olmuştu.

Çünkü gökten kaza görünecek imiş.. Girid'den gelen bir kaç yüz başı ayağı çıplak yeniçeriler, ağakapusuna varub (yeniçeri ağasının makamına varub):

«Sultanım, o sessiz adada taş yaslanub toprak düşettik! Dîn-i mübin uğruna gaza eyledik. Halen dokuz kıst aylıklarımız verilmedi. Hâlimize acıyıp hak ettiğimiz maaşlarımızı ihsan eylen..»

deyu ağlayıp feryad ettiler. Yapılması gereken şey, anlara şefkat muamelesi gösterüp:

«Yoldaşlar! Pâdişâh defterinde esamilerinize göre müstahak olduğunuz ulûfelerinizi arzedüb alıvereyim. Elem çekmen.. Birkaç gün sabreylen!»

deyu zâbitlerin hatırını böylece hoş edüb susturmak var iken, kul kethüdâsı Osman ağa hiddet ve şiddet gösterip:

«Bre erkânsız edebsizler! Ağa kapusuna böyle güruh ile gelüb zorbalık etmek ocağımızda var mıdır? Nerede bunların odabaşıları? Götürün, bu edebsizlerin haklarından gelin! Uslanmayanları Boğazkesen kalesine gönderüp hakkından gelelim!»

deyu kabalıkla korkutup ve tehdid edüp, canından bıkmış bir alay mihnet çekmişleri zâbitlerine teslim ile odalarına gönderdiler. Onlar dahi ümitsizlik ve mahrumiyet ile feryat ederek yeniçeri meydanına varub kethüdâ beyden gördükleri eziyet ve cefadan yoldaşlarına yakalarını yırtarak şikâyet edince, züyuf (2.S) akça maddesinden ciğerleri kan ağlayan yeniçeriler dahi:

«Bu ne olmayacak iştir?»

deyu fitne koparan dil uzatmalarla onlarla birlik oldular. Allahın kazası, daha sipâhi ulûfeleri de tamamen verilmemiş idi. Bu meseleden haberdar olunca anlar dahi toplanıp aralarında Hezarpâre-Ahmed paşanın iç mehterliğinden altışar akça ulûfe ile sipâhi olmuş Hasan ağa ve Şamlı-Mehmed adlı iki derbeder ile, Galata voyvodalığından cehaleti ve sefahati yüzünden gözden düşmüş Karakaş-Mehmed ve bunlara benzer birkaç sözbilür küstah kimseler zorba-başı olup:

«Baka yoldaşlar! Aylıklarımız, züyuf (2.S) akça çıkup, o dahi yeniçerilere verilüp, bizler nice aydır bekleriz, ulûfemiz verilmez. Yarımız ulûfe almadan defter kapandı. İnşallah gelecek aylıkta veririz, sabreylen derler. Yem ve yiyecek borç ile.. Han köşelerinde aç ve muhtaç bekleriz. Aldığımız ulûfe hancıya olan borcumuza yetmez. Bu aşağılık ve horluğu nice yedek çekeriz? Vezir ve defterdarın elinde iş yoktur. Bu sıkıntıya sebep, devlete ortaklık edenler olduğu malûmdur. Varalım yeniçeri yoldaşlarımızla birleşüp, bu derdin çaresini görelim.»

deyüp toplu halde odalara doğru çekildiler.

Cümadelûlânın altıncı cuma günü idi ki sipâhiler yeniçeri meydanına varub, bu hallere göre fitne koparacak konuşmalar yaptılar:

«Yoldaşlar! Size ve bize bu kadar eziyet yapılmasına pâdişâhımızın rızayı şerifi yoktur. Bunun başlangıcı, para sevdasında olan devlet ortaklarının ham tamahlarındandır. Ve taşrada devlet âyânı adında birkaç hilekâr mültezimin işleridir. Bizmle birlik olursanız o

çeşit kimselern vücudunu ortadan kaldırıp devlet nizamına çalışalım.» —d.

dediler. Yeniçeriler esasen züyuf akça işinden ve yoldaşlarının kahredilip kovulmalarından dolayı gücenik idiler. Sipâhilerin fitneci sözlerine kapılup onlara uydular. O gece sipâhileri odalarında alıkoyup, misafirperverlik ettiler. Sabahleyin konuştular. Ve şuna karar verdiler ki, pâdişâh hazretlerinden ayak divanı (I.S) rica edüb, bu hususları arzederek, vücutlarını ortadan kaldırmak istedikleri kimseleri idam ettireler..

Enderûnu hümâyûndan ve taşradan otuz kadar meşhur kimselerin isimlerini defter ettiler. Maan-zade Mir Hüseyin merhum der idi ki:

«O sırada ben hazine kethüdâsı idim ve sır kâtibi hizmetini görürdüm. Dışarıdan sözüne inanır akıllı dostlarımızın öğrenüp bize anlattıklarına göre işin hakikatı böyledir ki, adı geçen fitnenin çıkmasına zâhirî sebeb sayılan maddelerdir. Fakat, devlet tarafından zulme uğramış ve yaralanmış nice âyân ve büyükler bu büyük fitneyi kışkırtmışlardır. Girid'den gelenlerin ağa kapusuna göndermek ve kethüdâ beye haksız yere azarlatdırup, sipâhileri gece odalarda alıkoydurup ahid ve yeminden sonra devlet büyüklerinden otuz kırk kimsenin defterini ellerine vermek, ve bu dâvaya lâzım olan sözleri öğretmek hep kışkırtma ve öğretme idi.

Devlet memuriyetlerinden ve faydalarından mahrum edilmiş olanlarla, haksız ödemelere uğratılmış namlı borçluların fesadları ve sadrazâmlık mührüne nâil olmak isteyen ve mahrumiyetle yüreği dağlanan devletlûların yardımı ile meydana gelüp, bu korkunç olaya sebep olmuştur.»

dedi. İsimlerini açığa vurmayıp, ancak hepsi istifade edemeyip siyaset kılıcı ile cezalarını buldular. Nitekim yeri gelince tafsil olunsa gerekdir.

Fakat çok kusurlu fakir bu söze itiraz ederek derim ki: Âlemin mizacında fitne ve fesada esasen istidad vardı.

Kışkırtma ve öğretmeğe lüzum olmadığı yukarıdan beri verdiğimiz tafsilâttan malûmdur.

Ertesi gün ki, cümadelûlânın altıncı cumartesi günüdür, seher vakti pâdişâh katına haber gönderüp:

«Yüz yüze arzedecek, din ve devlete faydalı nice mühim işler vardır. Ayak divanı olmağa pâdişâhımızın müsaadesini rica ederiz!»

deyu küstahca meramlarını bildirdiler. Bu soğuk haber pâdişâhın kulağına varınca, kusurlu görülüp yeniçeri ağası Mehmed ağa ki — Mûsa paşa damadıdır — azlolunup, ağalık Sekban-başı Mehmed ağaya verildi. Deli Hasan Ağa-zade ikinci defa sekbanbaşı oldu ve kul kethüdâsı Osman ağa dahi, beceriksizlik suçuyla azlolunup yerine Zağarcı-başı tâyin olundu. Ocakta silsile oldu.

Azlolunan Mehmed ağa ve kethüdâ bey Osman ağa seher vaktı kaçıp gizlenmişler imiş.. Bu fitneyi uyandırmakta dîvan vezirlerinden, ulemâ ve âyândan sözü geçer kimseler söz birliği etmiş olmakla, bu değişikliklerden sonra yeni tâyin olunanlar dahi fitneyi söndürmeğe gayret etmediler.

Nakib efendi ve Koca Nişancı paşa, kolaylıkla fitneyi teskin etmek içün toplantı yerlerine gönderildi. Pâdişâh tarafından selâm götürerek nasihat ettiler. Faydası olmayub nasihat kabul etmediler. Ertesi günü yine isteklerinde ısrarları artmakla vezir Tavukçu paşa ve Bolevî-Mustafa efendi, pâdişâhın okşayıcı sözleriyle toplantı yerine gönderildi. Fakat tekrar ayak divanı ricasında oldukları cevabını verdiler ve beraberlerinde iki sipâhi gönderdiler.

İstanbul çarşıları cuma gününden beri kapanıp, vezirler, ulemâ ve âyân güruh güruh Topkapu Sarayına gelmişler idi. Bu şekilde birkaç kere haber gidip geldi. İnce düşünen bazı kimseler arasında, bu toplantının zararının, Enderûn ve Bîrun'da olan nüfuzlulara isabet edeceği malûm olmakla, ayak divanını uygun görmeyip dağıtmağa çalıştılar.

Aziz Efendi Tarihinde der ki:

Müftü Hüsâm-zade Abdurrahman efendi ki, eskiden haremağalarının arkadaşlarından olup, Anadolu, Rumeli kazaskerlerinin ve müftünün önüne geçmek hususunda onların himmetlerine mazhar olmakla onlara minnettardı, ekmek hakkına riayet ederek anları korumak içün, pâdişâhın arzusuna aykırı olarak ayak divanı ettirmek hususunda asker taifesini hatalı bulup, bilgisizliklerini meydana vurup, pâdişâh yakınlarına suikastları yüzünden topluluğu fenalığa sürükleyip, doğru yoldan saptırıp, sonunu düşünmeksizin azarlayıp köpürmek suretiyle âsilerin inad ve ısrarına sebeb oldu. Saray ile asker arasında elçilikler gidip gelmeler oldu. Ulemâ ve vezirler sarayda ve asker topluluğu Et Meydanında o gece bu korkunç hal ile geçti.

Ertesi pazar günü sipâhiler ve yeniçeriler dalgalı deniz gibi coşup At Meydanına geldiler. İsteklerine müsaade olunması ricasıyla aralarından Hasan ağayı gönderdiler. Sipâhi taifesinin ileri gelenlerinden Kara-Abdullah adlı kimse ki, ortalığın iş bilir fettanı idi, eskiden Hüsam-zadenin ahbablarından olmakla, Hüsam-zade müftü olunca «iş bilir ve söz anlar adamdır, koltuğumuz altında bulunsun..» şeklinde rica edüb mevkufat hocalığı rütbesine nâil etmişti, Kara-Abdullah ise devleti değiştirmeğe ve topluluğu dağıtmağa kaadir, konuşur ve iş bilir adam idi, bu çeşit topluluklarda her vakit yüksek tarafta bulunup, iş gösterüb söz öğretmekle, büyükler arasında hatırı sayılırdı. Asker tarafını dahi elden bırakmayıp anlarla aynı renkte görünerek nice marifetler göstermişti. Fakat birkaç defa bu çeşit işlere girip, sonra yine zeytinyağı gibi yüze çıkmakla vezirlerin ve ûlemânın beğendiği kimse olduğundan şipâhi kokonozları ondan nefret etmişler ve ara bozucu olduğunu duymuşlardı. O sırada bu Kara-Abdullah sarayda idi. Gördü ki müftü efendiden başka ağalar tarafını tutan kimse yok.. Yalnız müftü ile ise iş bitmez.. Elçilikle gidip gelen vezirlerin ve ûlemânın cevaplarından bu

fitnenin dağılmasına lâzım olan tedbirleri orada olanlardan hiç biri düşünmüyor.. Düşünüp tedbire muktedir olanlarda hayret içinde durup susmuşlar.. Bu halde isyanın dağıtılmasının kaabil olmayacağını anladı. Eski hilekârlığını ele alıp müftü efendinin karşısına geldi ve:

— Sultanım! Şöyle cevab verilse.. Böyle olsa..

deyu bazı münasib söz söyleyince Hüsam-zade:

— İmdi sen var..

deyub cemiyete yolladı. o zavallı dahi varub, büyüklerin tarafında bulunmakla işbilir olup, yine mevkufatta kalmak ümidiyle, tuhaf bir başlangıç ve nazik kelimeler hazırlayıp ata binip cemiyete karşı vardı. Maksadı, efendisi olan Hüsam-zade şeyhülislâmlık mevkiinde kalsın da, diğerlerini âsiler ne yaparlarsa yapsınlar idi.

At Meydanı yakınında sipâhi cemiyetine ulaştıkta, kendisi de sipâhi olduğuna güvenerek:

— Bre yoldaşlar! Bunun aslı nedir? Kendi ihtiyarlarımızla söyleşecek haller vardır. Durun..

Falan diyeyim derken, sipâhilerden bir bölük kılıçlarını sıyırarak:

«Bre münafık kara domuz!. Biz senin ne yaramaz olduğunu duymuşuzdur!»

Kara-Abdullah:

«Bre oğullar, vallah size faydalı sözüm vardır.»

demeğe kalmadı,

«Senin sözün ve nasihatın bize gerekmez!»

deyüb, kılıç üşürüb Kara-Abdullahı parça parça edüp her bir parçasını mehterhane trabzanları üzerine astılar.

Ayak divanı işinde askerin inadı şiddetlenip güzellikle defedilmesine imkân olmamakla saadetlû, ikbali devamlı sultan hazretleri mecburen sipâhilerin isteğine müsaade buyurup bütün vezirler ve ûlemâ ile caddeye nazır olan (Alay

Köşkü) (1) denilen yüksek köşke teşrif ettiler. Asker taifesi ise At Meydanından büyük köşk altına gelince, büyük kalabalık halinde toplanıp, ileride piyade, geride demire bürünmüş sipâhiler ve sipâhi-zadeler ata binip pâdişâhın yüzünü göstermesini beklerlerdi.

Felek mertebeli şehinşah **(Pâdişâh Mehmed IV.)** Hazretlerinin Alay Köşkünü teşriflerini gördükleri gibi, evvelce adı geçen sipâhi zümresinden Mehter-Hasan ağa, Şamlı-Mehmed ve Galata Voyvodalığından atılmış Karakaş-Mehmed ileriye çıkıp, Alay Köşkü karşısında el bağladılar.

Hasan ağa el kaldırıp hamd-ü sena ile yüsek mertebeli pâdişâh hazretlerine muntazam ve birbiri ardı sıra hayır dua etmeğe başladı. O dua ettikçe bütün asker avazları çıktığı kadar hep birden «Amin!» deyu çağırırlardı.

Dua ve medihten sonra Hasan ağa dedikleri belâlı söze gelüp:

«Devletlû pâdişâhım! Hak tealâ mübârek vücudunuzu saltanat tahtında devamlı ve mes'ud gölgenizi Alahın kularının üzerinden eksik etmeye... Kulların dergâhının toprağına yüz sürüyü gelüp, arzıhalleri budur ki: Allaha şükür saadetlû pâdişâhımız olgunluk çağına gelüp talihli, yiğit ve istiklâl üzre saltanat işlerini görmeğe muktedir olmağa tam istidadınız hasıl olmuştur. Girid adasında vezirler, beyler ve asker kulların gece gündüz kâfirler ile harb ederek zahmet çeküp denizde ve karada yere batası kâfirlerin çeşitli zararlarını pâdişâhımıza bildirmezler. Memleketin her tarafı zulüm ile harab olup reâyânın çoğu harb meydanına kaçtı. Pâdişâh kul ile, kul hazine ile, hazine reâyâdan meydana gelür. Reâyâ ise adaletle hoş yaşar. Kulların hali (askerin hali) perişan olup ulûfe yüzü görmezler. Verdikleri ulûfe mağşuş (âyârı bozuk), faydasız ve safi bakır akçadır. O ise İstanbul'da geçmez. Vezirler ve defterdarlar devletine ortak olanların musallat olmasından hazne ve mîri tahsiline muktedir değillerdir. Olub biteni huzûr-u hümâyûna arzetmekten çekinirler. Pâdişâhın

(1) Alay Köşkü, Gülhane parkının Adlî Tıp karşısındaki köşesinde altı köşeli köşktür.

yakınında olan ağalar ve musahibler (1.S) yüksek saraylar, sayısız ağır ve hizmetkârlar besleyüp herbiri menfaatli olan nice işlere karışırlar. Para biriktirerek muradlarına ererler. Korudukları adamlarından devlet malı alınamaz. Taşrada hizmet adamı diye birkaç tamahkâr var ki, elleri altında, kalb ve züyuf (âyârı bozuk) akça toplayan tarafları vardır. Defterdarların sıkıştıkları zamanda mağşuş (âyârı bozuk) ve maksus (kenarlarından kesilmiş, eksik tartılı) para ile dolu keseleri teslim etmekle defterdarı mahcub ederler ve beraberinde de verdiklerinde iki üç misli fazla hükümsüz tezkereleri mahsub ederler. Birkaç ayda doğru yoldan devlete gelecek para, olmamış meyva gibi ham iken telef olup ,bu yoldan herbiri devleti birkaç yüz kese akça borçlu edüb, gelecek seneye mahsub olan sağ mukataaları (3.S) alub halis altun ve kuruş toplayup biriktirirler. Bu suretle iki sene tedahül (S.B) icabedüb devlet hazinesinin malı harab oldu.

«Devlet kadehi ile başı dönen bu iki taifenin ortadan kaldırılması din ve devlete faydalı olub, husule gelmesine bundan başka yol olmadığından, mecburen irtikâb ettiğimiz küstahca tavırlarımız pâdişâhımızın af eteği ile örtülüb, kötü dış görünüşü, iyi neticesine bakarak mazur görülmek rica olunur. O kimseler bunlardır.»

deyüp, Enderûn ve Bîrundan otuz kadar adam isim ve resimleriyle yazılmış bir defter çıkardı. Ve «bize ulûfe deyu verdikleri akça budur!» deyüb, cebinden bir avuç züyuf akça çıkardı. Akçayı pâdişâh görüp, defter tamam okununca âlemin kendisine sığındığı pâdişâh hazretleri hitab edüb:

— Kullarım! Bu defterde olan kimselerin paraları alınup kendileri şehirden sürülsün! Katillerinden vazgeçin!

deyu buyurduklarında Kaymakam Mustafa paşa, şevket!û pâdişâhın inci saçılır gibi sözlerini askere bildirdi. Faydası olmadı.

«Hayır!. Katlolunmadıkça vazgeçmeyiz! Seni dahi istemeziz!»

deyu kaymakam paşayı korkuttular.

Vakta ki netice bu raddeye geldi. Fesadı defetmek içün mecburen isteklerini kabul etmek icabedüb, devletlû âlemin sığındığı pâdişâh hazretleri biraz durup sustu. Sonra divit ve kalem isteyüp, bostancı-başı ağaya bir hatt-ı hümâyûn yazdı.

Defterlerinin başında yazılı olan Dârüssaâde ağası Behram ağa ile kapu ağası Bosnalı-Ahmed ağanın ve Raco-İbrahim ağanın kayıtları görülüp **(öldürülüp)** cesedleri saray duvarından dışarı bırakıldı.

Meğer, asker topluluğunun gelişinden evvel has-odabaşı Hasan ağa, hoca Bilâl ağa, ve hazinedar Yusuf ağa, bahçe duvarlarından iplerle deniz tarafına inip Üsküdar'a kaçarak gizlenmişlerdi.

Pâdişâh hazretleri, hocası Bilâl ağayı affetirmek istedi, faydası olmayıp ayak bastılar **(direndiler)**. Aranması ferman olunup Hasan ağa bulduruldu ve anın dahi kaydı görülüp (öldürülüb) cesedi dışarı bırakıldı.

Mes'ud-zade der ki:

Fitneyi kışkırtanlardan birisi ve reisi Zurnazen-Mustafa paşa idi. Fakat has odabaşı olan Hasan ağanın pek çok lûtfunu ve iyiliğini görmüştü. Onu asker elinden kurtarmağa can ve gönülden yalvardı. Ama sözü geçmedi. Sonra kendine de zararı dokundu. Allaha sığınırız, fitne ateşinin belirli bir sınırı yoktur. Bir kere parlayınca kışkırtan ve öğretenlerin pişmanlığı fayda vermez.

Fitne ateşi ve fesad, fitnecileri ve fesadcıları da mahv ve berbad edegelmiştir.

Asker, Alay Köşkünün altına geldikte bostancıbaşı bostancılar ile ve diğer saray hademeleri ile, korumak içün memur oldukları adamları kurtarmakta biraz göz yummak mümkün iken, müsahiblere gücenik olduğu içün def'etmek değil, askeri öğretmek ve kışkırtmakta ortak olduğu pâdişâhca bilinürdü. Vaktın icabı göz yumuldu. Sonra Köprülü-Mehmed paşanın sadrazâmlığı zamanında pâdişâhın Bursa'ya hareketinde o bostancıbaşı Bursa'da katlolunub cezasını buldu, deyu nakleder.

Kaçanlar bulununca katlolunur deyu cevab verildi. Haksız kanlarına susamış olan merhametsizler, o mazlumları sürüyüp Et Meydanında olan çınara asıp,

«Diğerleri dahi katlolunmadıkça dağılmazız.»

deyu cemiyetlerini bozmadılar.

Beri tarafta bu mıkdar ile askerin toplantısı dağılır düşüncesiyle Dârüssaâde ağalığı eski saray ağası Dilâver ağaya, kapu ağalığı hazinedar-başı Ali ağaya, has-odabaşılık has-oda ağalarından Halil ağaya ve hazinedarlık musahib Solak-Mehmed ağaya ihsan buyuruldu.

Kaymakam Zurnazen Mustafa Paşanın Sadrazâmlığı :

Evvelce bildirildiği üzere mührü şerif **(pâdişâhın mührü)** kapucular kethüdâsı ile, Girid serdarı Deli-Hüseyin paşaya gönderilmişti. O gün kaymakam Zurnazen-Mustafa paşaya sadrazâmlık hil'ati giydirilüb, sipâhi Mehmed ağa adlı kimse mührü şerifi geri çevirmek içün sabahleyin erken alelacele yola çıkarıldı. Devlet erkânı yeni vezîri âzam Zurnazen-Mustafa paşayı tebrik ile el öpüp, o dahi kanun üzere hepsine hil'atlar giydirdi.

Aynı Gün Mustafa Paşanın Sadrazâmlıktan Azli ve Sadrazâmlığın Siyâvuş Paşaya Verilmesi: (1)

Fakat Zurnazen paşanın sadrazâmlığı asker tarafından beğenilmeyüp:

---

(1) Zurnazen-Mustafa paşa aslen Arnavud'dur. Entrikacılığı ile tanınmıştır. Vak'a-i Vakvakiye denilen kanlı isyan hareketinin kışkırtıcılarından olduğu anlaşılır. İsyanın teşvikcisi olduğu için sadaret mevkiine getirilmiştir. Fakat onun sadrazâm olması, yeniçeri zorba-

«Mustafa paşa, kendi âleminde bir sakin adamdır. Ona başka bir makam verilüp, sadaret-i uzmayâ bir başka istidadlı kulları tâyin olunmak münasibdir.»

deyu Zorba Hasan ağa pâdişâh katına haber getürdükte, sadrazâmlığın verilişinden dört saat sonra Mustafa paşa azl olunup mührü hümâyûn eski sadrazâm, Silistre tarafında olan Siyâvuş paşaya lâyık görülüb çağrılması içün hatt-ı şerif **(pâdişâh yazısı, emri)** gönderildi.

Yusuf Paşanın Kaymakamlığı,
Hüsam-Zadenin Azli ve
Memik-Zadenin Müftü Oluşu :

İkinci vezir Yusuf paşa, kaymakamlık hil'ati ile emsali arasında seçildi. Müftü Hüsam-zade efendi, Kara-Abdullah'ın parçalandığını işittiği gibi rengi değişti. Ve «Pâdişâhı ayak dîvanından alıkoyan, musahib ağalara **(I.S)** sahib çıkub himaye eyleyen müftü efendidir» deyu asker arasında rivayetler dolaştığını da işitip bir an evvel başını ve canını kurtarmak içün, makamından mecburî olarak vazgeçmek zekâsını gösterdi. Ve pâdişâhdan Kudüs-ü Şerif kazasını rica edüb, yerine Memik-zadeyi tavsiye eyledi. Arzusu yerine getirilüb, o günü şeyhülislâmlık makamı Memik-zade efendiye verilüb, onun ilâmiyle Kudü-ü Şerif kazası, Hüsam-zade efendiye ihsan olundu.

---

larını yatıştırmadı. Bilâkis sadarete gelmek içün entrikalar çevirdiği anlaşıldı. Zaten şahsiyetsiz bir adamdı. Sadarete (5 Mart 1956 — 9 Cümadelevvel 1606) dır. Tâyininden dört saat sonra, yeniçerilerin dayatması üzerine azlolmuştur. Çok haris olan Zurnazen'in azilden sonra:

«Gerçi azloluruz ama, pâye kat'ettim!» dediği rivâyet olunur.

Memik-Zadenin Azli ve Askerin İstemesi ile Hoca-Zade Mes'ud Efendinin Müftü Oluşu :

Hoca-zade Mes'ud efendinin, Gürcü paşa zamanında ve daha sonra vâlide sultanın iltifat ve yardımı ile meydan alub devletin idare işlerine karışub, doğruyu söyler diye şöhret bulmuştu. Pâdişâhın huzûrunda ve dîvanlarda sadrazâmlarla mücadele ve karşılıklı ididalarda bulunub pençeleşmekle nam aldığı yukarıda geniş bir şekilde yazılmıştı. Fakat İbşir paşa ve Murad paşa zamanında çokluk yüz verilmemekle elemli olub kendi köşesine çekilüb daima devlet adamlarının noksanlarını söyleyüb lâf atardı. Ünsî efendi ve ona benzer güzel söz söyler dostları vardı.

Ünsî ve onun gibi birkaç finteci, kıyafet değiştirüb, halk kıyafetiyle sipâhi ve yeniçeriler arasına girerek:

«Memik-zade efendi afyon ve şarab düşkünü, ilim ve marifetten yoksun, rüşvet alan bir adam iken, anın müftü olmasında münasebet nedir? Böyle vakitte Hoca-zade gibi yırtıcı, cesur ve doğruyu söylemekten korkmaz bir adam müftü olmağa muhtaçtır ki muradınız olan faydalı işleriniz husule gele.»

deyu fesad tohumu eküb çekildiler. Bu sözler asker arasında yayılınca:

«Memik-zade efendiyi istemeziz. Anı müftü edeceklerine bir yeniçeri ahçısının müftü olması daha doğrudur.»

deyu edeb dışı sözler söyleyüb:

«Elbette Hoca-zade Mes'ud efendi müftü olmak gerekdir!»

deyu pâdişâh tarafına haber gönderdiler. Memik-zade zavallısı, müftü olduğu vakitten onüç saat sonra azlolundu ve şeyhülislâmlık, askerin tâyini ile Anadolu kazaskerliğinden azlolunmuş bulunan Hoca-zade Mes'ud efendiye inayet buyuruldu.

Müverrih Aziz efendinin bu mevzuda yazdığı uygunsuz kelimeler çıkarılmıştır. (**Müftî-i fitne = Fitne müftüsü**) ke-

limesini, Mes'ud efendinin müftü oluşuna tarih düşürmüştür.

«Defterde yazılı olanlar bulunup katlolunmadıkça dağılmazız.»

deyu asker cemiyetinden haber gelmekle, mecburen «gizlenenler ele geçirilüb kayıtları görüle!» deyu bostancıbaşıya birbiri arkasına hatt-ı hümâyûn çıkarıldı. Has-odabaşı Hasan ağa ve iç hazinedarı Yusuf ağa ele geçüb kayıtları görüldükten sonra cesedleri taşraya gönderildi.

Ertesi gün Vâlide Sultan Hazretlerinin müsâhibesi (I.S) olan Melekî usta ve Melekî ustanın kocası Şaban Halife ki, sipâhiler ağalığı pâyesiyle emekli idi, vezirlere aid azil ve tâyin işlerine karışırlar deyu şöhret bulmşulardı, arayıcılar eline düştü, hoca Bilâl ağa dahi yakalandı. Hepsinin, katlolunduktan sonra cesedleri asker kalabalığının eline verildi. Bu zavallıların cesedlerini hep çınar ağacı budağma astılar ve bu uğursuz ağaç, vakvak ağacına benzedi. «Bunda, görenler içün ibret vardır.»

İstanbul'un, şiir tarzı beğenilen bir şairi, bu noktayı o vakit hâle uygun olarak yazmış:

Güş-i Merîh'e irüb tantana-i câh-ı celâl
Lerzenâk itti bu gavgaa-gede-i âfâkı
Oldu mahmur nice mest-i müdâm-ı devlet
Câm-ı ikbâle ne tarhetti bilinmez sâkî
Bâğbân-ı felek-i kînegüzârı seyrit
At Meydanına dikti şecere-i vakvâk'ı

Bektaşi posnişinlerinin ihtiyarları (**yeniçeri ocağı ihtiyarları**) yeni yeniçerili ağasının ocaktan olmasını istemediklerinden, sekbanbaşılıktan ağa olan Mehmed ağa, üçüncü gün azlolundu. Haremi hümâyûndan Çukadar-Mehmed ağa çıkarıldı.

Çavuş-başı Mahmud ağanın hiç bir suçu yok ve kimsenin de dilinde adı yok iken, bir gün kapucular odasında habs olunup ertesi günü salıverilmesinin sebebi anlaşılamadı. Za-

vallı Mahmud ağa evine varub, kurtulduğunun şükrânesi olmak üzere birkaç koyun kurban eylemiş.. Yeniçeriler, kapusunun önünde kurban kanını görünce, «bize inad olsun diye salıverdiler» deyu ısrarda birleşüp haksız yere kanını döktükten sonra onu dahi çınar ağacına asdılar.

Eski Defterdar Halıcı-Zade Mehmed Paşanın Öldürülmesi :

Eski defterdar Halıcı-zade Mehmed paşa, züyuf akça **(kalp, silik para)** vermek suçu ile önce Yedikule'de habsolunmuştu. Kurtulmağa imkân olmayıp dördüncü günü, amansız cellâdın kemendi ile şehid olub cesedi üç gün Yedikule önünde toprağa bulandıktan sonra Mahmud paşa camii avlusunda gömdüler.

Defterdar Karagöz-Mehmed Efendinin Azli ve Hapsi ve Defterdar-Zade Mehmed Paşanın Defterdar oluşu :

Defterdar-zade vezir Mehmed paşa, baba mirası olan defterdarlık memuriyeti ile emeline nâil olub, beş günlük defterdar Karagöz fakir, beş altı gün hapis belâsında bağlı kalub, sonra katlolundu.

Asılanlardan başka âsilerin istedikleri Gümrükemini Hasan ağa, Tersâne emini Mehmed efendi, Deli-Birader Ahmed ağa, Topkapulu-Mustafa ağa, Mimar Mustafa'sı hepsi kaçub gizlenmeleri üzerine evleri mühürlenüb aranmaları içün adamlar salındı.

Eski yeniçeri ağası Mehmed ağa ve üç gün ağa olan sekbanbaşı-Mehmed ağa ve kethüdâ bey Osman ağa dahi kapanıp saklanmak belâsına uğramışlardı. Fakat eski ağadan başkasının evlerine taarruz olunmadı.

Bu şekilde beş altı gün dükkânlar kapalı kaldı. Zengin ve fakirde emniyet kalmayıp, herkes başına nasıl bir belâ isabet

eder deyu hayrette kalmışlardı. Gizlenenler ele geçip öldürülmekle asker taifesi hele biraz kinlerini dindirebildiler. Bundan sonra ayın onikinci günü cemiyetleri dağılub, geride kalanı, adları defterde yazılı olanlar da ele geçirildikçe öldürülmek şartıyla dağıldılar. Şehir çarşılarının ve dükkânların açılması içün pâdişâh emri çıktı. Yeniçeri ağası kola bindi **(silâhlı askerle asayişi temin içün sokaklarda dolaştı)**.

Lâtife.

Aziz Efendi Tarihinde der ki :

Yeni müftü, eski kanunu yenilemek içün arz odasında pâdişâhın elini öpmek üzere pâdişâhın iznini istedi. Ricası kabul olunmakla, Rumeli vâlilerine mahsus kapaniçe denilen, kuşaktan aşağı yakalı beyaz çuha ile dîvana geldi ve o acaib tavır ve tuhaf şekil ile devlet büyüklerini korkuttu. Evvelce biraderleri ve efendi içün söylenen.

filden korkmam zor nesâdan korkarım

mısraının mânâsı tam yerini bulup güneşi ve zuhal **(saturn)** karşılıklı olmakla, devamlı uğursuz günde saltanat burcunun güneşi **(pâdişâh)** karşısında oldu. Cumadelûlâ ayında..

Nâzik efendi, yürüyüşünde icad ettiği azamet ve ihtirazı konuşmasında tumturaklı çınlayan kelimeler ile gökkubbeyi çınlatarak konuşması, bilhassa elbiselerinde seçtiği yepyeni ve hususî şekli ile küçük büyük herkese garib göründü. O gün mutad üzere olagelmiş ihsan ve teşrifden ziyade bir lütuf ve ihtişam ile iki misli edilmedi.

Adı geçen ayın onyedinci günü kaçan kethüdâ bey Osman ağa, gizlendiği evde boğulmuş bulundu. Boynunda ipekten şalvar bağlı olarak götürüp çınara astılar. Kaatili meydana çıkmadı. Bazıları, şeytana uyarak kendi kendini boğdu dediler. Fakat bazı bilgili kimseler, fitneyi kışkırtan adı geçen üstad, gizlendiği yeri biliyordu, öğrettiği hile duyulmasın deyu gizlice boğdurdu dediler. Doğrusunu Allah bilür..

O ahmak tamahkârın topladığı pek çok mallar beytülmala (**hazineye**) alınub kendisi ahrete, günahı ile gitti.

Vezîri Âzam Siyâvuş Paşanın İstanbul'a Gelişi :

Vezir Siyâvuş paşa Silistire tarafından ancak kırk elli adam ile süratle gelüp adı geçen ayın ondokuzuncu perşembe günü İstanbul'a girerek pâdişâhın elini öpmekle şereflenüp, âdet olduğu üzere samurlu ve sade iki kat hil'at ile itibara mazhar oldu ve ikinci defa sadâret makamına oturdu.

Gümrük emini Hasan ağa Galata'da bir fakirin evinde tutulub, birkaç gün hapis ve teftiş olunduktan sonra cansız cesedi çınar ağacının gölgesinde bir müddet durup sonra mezar köşesine gitti.

Erzurum Eyâletinin, Eski Sadrazâm Zurnazen-Mustafa Paşaya Verilmesi :

Cumadelâhirenin birinci günü, kapudanlıktan azlolunan Zurnazen-Mustafa paşa da uğursuz hareketine mübtelâ olup, üç saatlik sadrazâmlığı sebebiyle mihnet ve cefaya maruz kaldı. Kendisine Erzurum eyâleti verilüb, acele olarak çıkub gitmesi içün bir bir üstüne tenbih olundu.

Cumadelâhirenin ikinci günüü Haleb'den gelme, Anadolu'dan azlolunan Kara-Mustafa paşaya, ki öldürülen Halıcızadenin damadıdır, Zurnazen-Mustafa paşa yerine kapudanlık verildi.

Aynı ayın ikinci günü, gizlenenlerden çinğene beyi Deli-Birader demekle tanınan Ahmed ağa, Yenikapu tarafında bir dostu evinde yakalanıp vezir sarayında cellâdın işkencesine verildi ve cesedi birkaç saat çınar ağacının gölgesinde dinlendikten sonra mezar toprağının eline göçüb, daha evvelki boşnak ileri gelenlerinin ruhlarıyla birleşti.

Tuhaf Hikâye :

Mührü şerifi Girid serdarı Deli-Hüseyin paşaya götüren kapucular kethüdâsı, Benefşe'den (1) üç defa Girid'e salıp rüzgârın müsaadesizliği yüzünden kenara yanaşmak mümkün ve emaneti **(sadrazâmlık mührünü)** sahibine teslim etmek mukadder olmayıp, üçüncü defa da yine Benefşe sahiline yanaşmış idi ki, mührü geri çevirmeğe memur olan sipâhi Mehmed erişip şânı büyük fermanı bildirdi. İkisi beraber devlet katına gelüb Hâtem-i Süleymanî **(Süleyman mührünü=Sadrazamlık mührünü)** Siyâvuş paşaya teslim etti. Hakikî Vezîri âzam oldu. Cümadelâhirede..

Adı geçen sipâhi Mehmed'in varışında kapucular kethüdâsı yine mührü şerifi Hüseyin paşaya götürmek isteyüb, geri dönmekte tereddüt edüb, kavgadan sonra avdet ettiği rivâyet olunur.

Aynı günde tersâne emini Salih efendi ve Ermeni Cizyedarı olan Topkapulu-Mustafa, Mahmudpaşa semtinde Sarı Solağın evinde yakalandılar. Ve heman o gece vezîri âzam sarayında mührün gelişi şerefine kurban edilüb mel'un çınarın gölgesinde geceyi ihya edüb, sonra Susmuşlar mahallesine **(mezarlığa)** götürdüler.

Eski Vezir Üsküdarlı Süleyman Paşanın Bosna Eyâletine Gidişi :

Adı geçen ayın altıncı günü eski vezîri âzam Süleyman paşaya Bosna eyâleti verildi ve süratle gitmek üzere şehirden çıkarıldı. Aynı ayın sekizinci günü Mimar-Mustafa denilen zamanın sefihi Üsküdar'da yakalandı ve vezîrin sarayında katlolunub cesedi adı geçen mel'un ağacın gölgesinde bir kaç saat durduktan sonra mezar toprağına gömüldü.

---

(1) Mora'nın güneyinde Minoa adası üzerindeki kasaba.

İbret Verici Mükâfat :

Gürcü-Mehmed paşa evvelce vezîri âzam olduğu vakit temelsiz iktidara aldanub, kendinden evvelki sadrazâm Siyâvuş paşanın vücudunu ortadan kaldırmak istemişti. Fakat Vâlide Sultan Hazretleri «Siyâvuş'un cürüm ve günahı nedir? Haksız yere suikasda rızâm yoktur» deyu sahib çıkup pençesinden kurtarmıştı. Bu husus bundan evvelki cildde yazılmıştı. Dönen dünyanın hal ve tavrı çünkü bir karar üzere olmuş değildir, şimdi bahtının kuvveti iktizası, sadrazâmlık nevbeti yine Siyâvuş paşaya gelüb ikinci defa vezîri âzam oldu. Gürcü paşadan çıkan gaddarlık, gazaba karşı göz yummağa sebeb olmakla, adı geçen ayın altıncı günü Gürcü paşaya Kıbrıs mansıbı verilüb, deniz yolundan gemi ile gönderüb, bu kadarcık intikam ile yetindiler.

Sâbık Müftü Memik-Zadenin Bursa'ya sürülmesi :

Memik-zade efendi olay sırasında bir günlük şeyhülislâmlık rütbesiyle sevinmekle, derhal azledilmek suretiyle hüzün ve eleme mübtelâ oldu. Fakat «zengin ve servet sahibi olmak dolayısiyle para dağıtmak canına minnet ve çekildiği köşede bir fitne çıkışını dahi gözetir fırsat düşkünüdür» deyu, düşmanları pâdişâh tarafına gammazlamakla, adı geçen ayın onuncu günü alelacele iki çavuş ile sürgün olarak Bursa'ya gönderildi.

Seyrek-Zadenin Mudanya'ya Sürgün Edilmesi :

Nakib Seyrek-zade efendi dahi evvelce ocak ağaları vak'asında yeniçeriler topluluğuna girmiş iken, arkasını dayadığı Ebu Said efendinin imdadıyla suçu Aziz efendi üzerine yüklenüp, kendi, memuriyetinde bırakıldı. Hattâ pâdişâh tara-

fından iltifat görerek küçük büyük herkesin başvurduğu kimse olmuştu. İbşir paşa vak'asında dahi bütün asker müftü Ebu Said efendinin katlini istediklerinde Seyrek-zade efendi pâdişâh huzurunda cesaret gösterüb şeyhülislâm olan bir kimsenin katlolunmasmda büyük fesad vardır, hepimiz katlolunmadıkça müftü efendinin bir kılına hatâ gelemez, deyu pek çok söyleyüp Ebu Said efendinin kurtulmasına sebeb olmuştu.

Bu olayda da «askerin istekleri devlet içün faydalıdır, istedikleri ağalar verilsun!» deyu birkaç defa, âlemin sığındığı pâdişah hazretlerine söylediği cihetle, pâdişâhın gönlü kırılmıştı, Enderûn tarafı da kendisinden nefret etmişlerdi. Fitne sükûn bulur bulmaz, adı geçen ayın onuncu günü amansız çavuşlar ile arpalığı (S.B) olan Mudanya'ya sürüldü. Boşalan nakiblik mansıbı, Ankaralı merhum Koca Nakib'in (S.B) oğluna verildi.

Şeyhülislâm Ebu Said Efendinin Gelibolu'ya gidişi :

Ebu Said efendi birkaç defa sürgüne ve gurbete gönderilmek mihnetine uğramış, fakat her defasında saltanat tarafına arzuhaller göndermiş, arzuhalleri Şaban Halife ve Melekî kadın vasıtasiyle Mehd-i ülyâ hazretlerine (**vâlide sultana**) ulaşıp merhamet edilerek affolunmak lûtfuna uğradığı âdet haline gelüp pâdişâh tarafının himmetiyle azadlı adlı çiftliğinde otururdu. Bu defa da şehre girmeğe pâdişâhın izninin alınmasını beklemekte idi. Allahın kazası, bu korkunç vak'a meydana gelüb, kendisine yardımda bulunan günahsızlar hasedcilerin zulmü ile yokolmakla, kin pususunda beklemekte olan düşmanları fırsat bulup, hükûmet merkezi yakınından uzaklaştırıp, arpalığı olan Gelibolu'ya gönderttiler.

Sekbanbaşı (S.B) iken, vak'anın başında yeniçeri ağası olan ağa ise, kendisi hakkındaki imhali (**mühlet verme, geriye bırakma**) ihmale verüp emniyet içinde meydana çıkıp

evinde oturmağa başlamıştı. Kendisine İlbasan sancağı menşuru yazılıp, geciktirilmeden, tâyin olunduğu yere ulaştırılması için amansız çavuşlar ile gönderildi.

Deli-Hüseyin paşaya gönderilen mührü şerifi geri almağa giden Sipâhi-Mehmed, kapucular kethüdâsı hakkında:

«Zorbaların hücumu ve isteği üzere vezir olan adam, elbette pâdişâh tarafının arzusuna aykırı olarak sadrazâm yapılmıştır. Ben bu mührü şerifi, pâdişâhın tâyini üzre Hüseyin paşaya götürüyorum deyu çok inad etti, bin zorlukla geri döndürdüm.»

deyu gizlice Siyâvuş paşaya söyleyip kovladı. Bu yüzden Dukakin sancağı verilerek kapucular kethüdâsı zavallısı, kine uğradı. Yaptığı hizmet karşılığında sipâhi Mehmed vezîrin iltifatına boğularak dergâhı âli kapucubaşıları (S.B) zümresine katıldı.

Evvelce yeniçeri ağası olan Mehmed ağa ki cemiyet gecesi gizlenip, fitneyi harekete getirmekte ilgisi olmakla suçlu idi. Adı geçen ayın ondokuzuncu günü, Ayasofya yakınında saklandığı bir evde ele geçip katlolundu. Bütün mallarını ve eşyasını devlet yararına zabtettiler.

Ebu Said efendiye Mekke-i Mükerreme, eski nakib Seyrek-zade efendiye Medine-i Münevvere kazaları verilüp, Memik-zade Kâbeye komşuluk ile memur oldular.

Eski müftü Aziz efendi o sırada Sakız arpalığı ile Bursada idi. Korkusuz yürekli, dili hiddetli, ârif, fazıl, unvanı yüksek efendi olmakla, zamanındaki devletlûlara, bilhassa ilmiyye erbabına lâf atmaktan geri kalmadığı içün Hoca-zade Mes'ud efendi onun dilinin yaralamasiyla yaralı idi. Fakat intikam almak içün de bir sebeb yok.. Sakız arpalığını üzerinden alıp, Seyrek-zadeden açılan Mudanya arpalığını verdi ki, gururu dolayısıyla kabul etmezse, pâdişâh emrine itaatsizlik suçu yükleyip yeniden şehirden uzaklaştıracaktı. Ve bir kere de zamanın pâdişâhının kahrına uğratıp, içinden geldiği şekilde intikam almağı arzu etti.

Hoca-zadenin saldırı ve cür'et ile şöhreti malûm olmakla Aziz efendi, acı sitem suyunu yudum yudum içüb: «Mudanya arpalığı Sakız'dan birkaç derece üstündür. lûtfunuzdan memnun olduk» şeklinde görünüp şerrinden emin oldu.

Vezîri âzam Siyâvuş paşa hummaya yakalanmakla, saraya hasta hasta gelüp günden güne vücudu kuvvetten düşmüştü. Herkesin sığındığı inâyetlû pâdişâh hazretleri bir kaç defa hassa samur göndererek hüzünlü yaralı kalbine sevinç verdikten başka hastalık ziyareti içün bizzat pâdişâh hazretleri kıyafet değiştirerek sarayını teşrif ve hal ve hatırlarını pâdişâhca iltifatlarıyla taltif ettiler.

Defterdar-Zade Mehmed Paşanın Katli :

Adı geçen vezir bu sırada baba mirası olan defterdarlık mansıbına nâil olup söz götürmez ihtişam ile tam itibarlanıp, şahsî istidadı ve makamının hakkı icabınca, sadrazâmlık rütbesine nail olacağı büyüklerin dilinde söylenmeğe başladı. Enderûnu hümâyûna **(saraya)** olan alâkası yüzünden kendi de vekâlet mührüne **(sadrazâmlık mührüne)** lâyık olduğu kanaatına saplanıp, müdarasızlığı ile Şeyhülislâm Mes'ud efendi ile geçinemeyüp, aralarına düşmanlık girmişti. Vakıa Sadrazâm Siyâvuş paşa yatağa düşmüş, hasta ve iyileşmekten ümidini kesmiş ve kırgın idi, fakat insanlar içün gerekli olan makam hırsı ve çekememezlik yüzünden defterdar paşayı yüksünüp, zahmetinden kurtulmak çaresini arardı. Şeyhülislâm Mes'ud efendinin müsaadesi ve yardımı ile, pâdişâh katına yanlış bildirüp «Defterdar paşa yirmi kadar öldürülen kimselerin, bilhassa Melekî Kalfa ve kocası Şaban Halifenin, Kaarunu bile kıskandıracak kadar çok olan para ve eşyasına el koyub, devlet hazinesine onda birini bile göstermedi, hıyanetinin cezası lâzımdır» deyu birkaç defa telhis etmişti. (S.B.) İşin hakikatı müftü efendiden soruldukta ve-

zîrin sözünü tasdik etmekle, bîçare Mehmed paşa zamanın sultanının kahrına uğrayıp receb ayının birinci gününde bir gece bostancıbaşı habsinde kaldıktan sonra can fedâ etmekle, dünya kaydından kurtuldu.

Tuhaf Cezalardandır ki :

Defterdar-Mehmed paşanın katlolunduğu gece Siyâvuş paşa dahi vefat edüb, ertesi günü öğle üzeri Sipâvuş paşanın ölüsü Sultanahmed Camiinde, Defterdar paşanın nâşı Süleymaniye Camiinde musallaya (S.B) konularak ikisinin namazı aynı zamanda kılındı.

Daha garibi budur ki, Mehmed paşa pâdişâh fermanı ile bostancıbaşı habsine verildikte, zavallı vâlidesi müftü Mes'ud efendiye varıp, ağlayıp, feryad edip:

— Sultanım efendi! Dârı dünyada bir oğlum var. Vezîrlik mansıbı istemez, şefaat edip, pâdişâh kılıcından kurtarıp, bir yere sürgün edin!

deyu niyaz ettikte müftü efendi merhamet etmeyüp:

— Bre hey hatun! Senin oğlun, ben âlim ve fâzılım deyu kimseyi beğenmez.. Azametinden biz yerimizde oturamaz olduk. Onun katloiunması lâzımdır.

deyub zavallıyı reddetti. Hâlis garazını meydana vurmuştu. Haksız yere bir insanı katletmeğe, Cebbar-ı Müntekim hazretlerinin (Cenabı Hakkın) rızayı şerifi olmamakla çok geçmeden Mes'ud efendi dahi yaptığının cezasını gördüler. Netekim tafsili aşağıda gelse gerektir.

Sarı-Ali Efendinin
Defterdarlığı :

Öldürülen defterdarın para ve eşyası pâdişâh tarafından zabtolunup recebin birinci günü Sarı-Ali efendi defterdar oldu.

Boynu Yaralı-Mehmed Paşanın Sadrazâmlığı : (1)

Vezîri Âzam Siyâvuş paşanın receb ayının birinci günü hümmadan vefat ettiği yazılmıştı. Sadrazâmlık mührünün verilmesi içün pâdişâh huzurunda müşavere meclisi toplanup bir takım dedikodudan sonra halen Şam muhafızı olan Boynu yaralı-Mehmed paşaya verilmesini şeyhülislâm Mes'ud efendi münasib görmekle, mührü şerif kapucular kethüdası ile Mehmed paşaya gönderildi. Kubbenişin (**Bakanlar kuru-**

(1) Boynu yaralı yahut boynu eğri Mehmed paşa Canik-Samsun Türkmenlerindendir. 1578 senesinde doğmuştur. Cahil ve fevkalâde cesurdur. Demirkazık Halil paşanın hizmetinde yetişmiş ve ona kethüda olmuştur. Bağdad seferinde büyük yararlıklar göstermiş ve rivâyete göre kırk yerinden yaralanmıştır ve bu yüzden boynu eğri kalmıştır. Birkaç vâlilikte bulunduktan sonra Şam vâlisi iken sadrazâmlığa tâyin edilmiştir. Sadarete tâyin tarihleri (2 receb 1066 — 26 nisan 1656) çarşamba günüdür. Fakat İstanbul'da filien 2 ay 6 gün sonra yâni, (10 ramazan 1066 — 2 temmuz 1656) pazar günü işe başlamıştır. Hazinenin boş bulunduğu, memleket düzeninin tamamen bozuk olduğu bir devirde iş başına gelen ve hakîi olarak şiddetli hareketlerde bulunmuş hattâ entrikacı Şeyhülislâm Mes'ud efendiyi idam ettirmiş, bu suretle geniş bir düşman kitlesi kazanmıştır. Bu sırada Venediklilerin Bozcaada ve Limni adasını istilâ ederek boğazı kapaması, düşmanlarının, Mehmed paşa aleyhine harekete geçmelerine vesile olmuştur. Bu sırada toplanan bir pâdişâh meclisinde, bizzat pâdişâhın sefere çıkması kararlaştırılmış ise de, tok sözlü olan Mehmed paşa, hazinede para olmadan sefere çıkılamıyacağını, pâdişâhın şahsî hazinesinden 20 bin kese verilmesini teklif etmiş, bu da saray erkânını aleyhine çevirmiştir. Şam'dan gelirken acıyarak memuriyete tâyin etmek üzere yoida mâiyetine alarak İstanbul'a getirdiği Köprülü Mehmed paşa da, kendisine ilk olarak Boynuyaralı aleyhinde gizli entrikalar çevirmiş ve neticede Mehmed paşa, (26 zilkde 1066 — 15 eylül 1656) da azledilmiştir. Sadrazâmlık müddeti 4 ay 19 gündür.

luna dahil) vezirlerden Koca-Yusuf paşaya kaymakamlık ihsan olundu.

Cumadelahıra ayında pâdişâh silâhdarı Çil-Ahmed ağa, vezirlik ile ve Diyarbakır eyaleti ile çıkıp, yanında ikiyüzden fazla ay yüzlü gılman ihsaniyle sevindirilmişlerdi.

Receb ayının ikinci günü adı geçen Ahmed paşa hâslar (I.S) ile kubbe veziri oldu.

Receb ayının altıncı günü hazine kethüdası ve sır kâtibi olan Maan-zade Hüseyin efendi kapucu-başılık rütbesiyle taşraya çıkıp hâs-odalı (I.S) peşkir gulamı (S.B) Pehlivan Hasan ağa, hazine kethüdası oldu. Hâs-oda ağalarmdan Mustafa ağa sır kâtibliğine tâyin buyuruldu.

Kapudan vezir Kara-Mustafa paşa, kapudanlık belâsından yakasını kurtarmak içün bazı yollar ile istifa edip receb ayının dokuzuncu günü gönlünün istediğini elde edip Mısır vâliliğine nâil oldu. Kapudanlık, Silistire beylerbeyisi vezir Kenan paşaya verildi.

Merhum Tevkiî (S.B) Abdurrahman paşa, tarihinde der ki,

Kara-Mustafa paşaya Mısır verilince şifahen bazı mühim işlerin kendisine söylenmesi içün davet olunup Sinan paşa köşkünde pâdişâh huzuruna girince, söylenmesi lâzım gelen bütün işler tenbih olunduktan sonra adı geçen vezir (**Kenan paşa**) yer öpüp gitti.

Kendisi Mısır'a varmazdan evvel, kendinden evvelki vâli Haseki Mehmed paşanın Mısırlıların muhasebesini gördü. Fakat eski töreleri üzere vezirlik ırzına noksanlık getirecek münasebetsiz hareketler etmiyeler ki vezirlerin ırzı, doğrudan doğruya korunması vâcib olan pâdişâh ırzıdır, zimmetinde (**borcu olan**) çıkan parayı tamamen orada ödemek mümkün ise ne âlâ.. İmkânı yoksa zimmetinde kalan parayı tamamen deftere geçirip, İstanbul'da kusursuz ödemek şartıyla hüccet ettirdiklerinde (**senede geçirdiklerinde**) kendisini Mısır'da eğlendirmeyip eski usulleri üzere alay ile çıkarıp ağır-

layarak uğurlamaları lâzımdır deyu arz etmekle, heman bu mânâda bir hatt-ı hümâyûn yazılıp ihsan olundu. Adı geçen paşanın insaflı sözü, ve vezir ırzını korumak hususunda iyilik yönünden fikir yürütmesi beğenildi.

(Meydan Ağaları Devri)
Zorbaların Katlolunub, Güzel Tedbir ile
Fesad Erbabının Taşkılığının Def'olunması :

Evvelce anlatıldığı üzere aşağılık kimseler yüzünden ağalar vak'ası çıkıp, Enderûn (S.B) ve Bîîrun'da (S.B) devlet işlerine karışanlar ortadan kalktı. Şöhret ve ululuk, o cemiyette söz sahibi olan birkaç rezilin eline geçti. Bunlardan Sipâhi Hasan ağa, birkaç defa pâdişâh huzuruna gelip gitmekle kendini büyük gördü. Şamlı-Mehmed, Karakaş-Mehmed, Kara-Osman, Yamak-Ali ve bunlara benzer birkaç edebsiz o vak'ada varı yoğu sırtında ve başının traşı kulak memesinde iken, derece derece ilerleyip sefihlere, aşağılık kimselere önayak ve eşkıyaya ve rezillere baş oldular. kendi cinslerinden olan müfsidlerin kuvvetiyle nam sahibi ve halkın baş vurdukları yer olmaları yüzünden yağmadan başka Kaarun gibi mal elde ettiler. Ve herbiri ihtişam esbabını tamamlayıp İstanbul içinde halk arasında **(Meydan Ağaları)** adıyla meşhur oldular. Herbiri kendilerine adamlar ve hademeler olarak ellişer altmışar rezil ve sefihler toplayıp ve asıl sahiplerine sorup sual etmekden, meşhur sarayları döşedüp, şehrin tanınmış kimseleri olup oturdular.

Öldürülenlerin parasından ve başka yerlerden yağma ettikleri birer keselik fil endamlı rahşa (1) kemer eğer, gümüş özengi ve emirane aletler ve ihtişam ile binüp, yirmişer saracla kaymakam paşa sarayına ve diğer devlet büyüklerine

(1) Rahş, meşhur Rüstem'in atının adı, yörük at, kırmızı ve beyaz karışığı at..

varub azamet ve zenginlik gösterirlerdi. Bazı hizmet ve tâyinlere ait ricalarına günün icabı olarak devlet büyükleri tarafından müsaade gösterilip, bir kaç hususta sözleri geçer olmakla, işin sonunu kestiremeyen memuriyet ve makam hırsına mübtelâ olan cahil ve sefih kimseler, bunların kapılarına devama başladı. Kimi hediyeler ve nadir bulunur şeyler, kimi at ve elbise ve cevahir hediyeleriyle gelüp, kimi keselerle para verüp yapılması çok zor ve mekruh işler teklif eder oldular.

O reziller ise, devlet nizamını bilmez, doğruyu ve mekruhu farketmezler.. Paralarını aldıkları adamın işi elbette yapılsın deyu, devlet idarecilerine ısrara başladılar. Bazısına müsaade ettiler, bazısına da zamanı gelince yaparız deyu idarei maslahat tarafını tutarak, iş başında olanlar sıkıntıya uğradılar.

Reisülküttab Şami-zade ve Defterdar Sarı-Ali efendi:

«Ahvâlin bu perişanlığı nereye varacaktır? Bu tâyin işleri, maliye ahvâli, işbu habislerin hücumu ile harab oldu. Buna bir çare görülmelidir.»

deyu bildirmeleriyle fikri parlak ihtiyar kaymakam paşa, müftü Mes'ud efendi ile gizlice söyleşüb çare bulmak içün düşünürlerdi. Sonunda **(Bu sıkıntının def'ine çare, yeniçeri ocağı ile bir olup, yeniçeri büyükleri ile birlik olmaktır)** deyub bu fikre karar verdiler. Ve düşündükleri tedbirin neticesini saltanat mahremleri vasıtasıyle Vâlide Sultan Hazretlerine ve gizlice herkesin sığındığı pâdişâh hazretlerine bildirüz izin istedikten sonra, Bektaşi tarikatının **(yeniçeri ocağının)** postuna oturan mürşidi Kara-Hasan oğlu Hüseyin ağa ki, görünüşte hastalıklı, zaif ve dermansız, fakat aslında akıl kuvveti ve tedbir ile ocak ejderi ve zamanın pehlivanı idi, geceleyin anî davet edüb, bu hallerin çaresinden sordular. Ol tedbirli merd söze gelüp:

«Sultanım! Niçün telâş gösterirsiniz? Lâ tekrehü'l-fiten feinnehâ hasad-el-münâfıkin.. Hâdîsi şerifi anlamınca, vâkıâ fitne görünüş-

te mekrûh görünür bir iştir, fakat altında münafıkların yokedilmesi olunca yine faydadan hâli değildir. Herkesin isteği ve iddiası dîn ve devlete faydalı olan iştir. İşbu rezillerin cemiyeti sebebi ile devlet işlerine karışan, vezirlerin ve vükelânın azil ve tâyinlerine müdahale eyleyen ağalar ve musahibler (I.S) bertaraf oldu ve hazineyi borçlu edüb simsarlık hesabı ile hazine malını çarçur eyleyen ağalar telef olup, mîride olan birkaç bin keseleri mahvolduktan sonra, para ve eşyaları dahi mîriye aid oldu. Ve lâyık bir söz değil ise de, devlete faydalı oldu denür.

Bu iş o rezillerin yüzünden meydana gelmekle görünüşte onlar da kendi kanaatlerince söz sahibi oldular. Çünkü onlar da kendilerinden evvelkilerden ibret almadılar, fesada başladılar. Anların dahi haklarından gelinmek birşey değildir. Pâdişâh devletinde ne arzu edilir ki, güzel tedbir ile husule gelmeye..»

dedi. Müftü efendi ve kaymakam paşa bu merdce sözü işittiklerinde beğenüp:

«Hüseyin ağa, Allah senden razı ola.. Devleti âliyyenin eskidenberi iyiliğini ister olduğunuzda şevketlû, kerametlû pâdişâhımızın ve hepimizin bilgisi vardır. Şimdi bunları def'etmek içün gereken tedbir nedir? Senin reyine havale eyledik. Nice doğru bulursan işe başlayalım.»

dediler. Hüseyin ağa dedi ki:

«Ocağımızın akıllıları kendini sever ve kötüleri heybetinden korkar bir kethüdâ tâyin ettirin. Sonra ol habislerin namlılarından beş altı nefer şakiyi pâdişâh fermanı ile heman dîvanda katleylen.. Geride kalanları derhal mahvolur.»

dedi.

«Ya, ol makule kethüdâ kimdir?» dediler.

Keçeci-oğlu Mehmed ağayı ortaya sürdü. Kaymakam paşa ve müftü efendi, Hasan ağayı medhedüb ikramla yolladılar. Adı geçen Keçeci-oğlu hakikatta hem akıllı, hem cesur ve inzibat sahibi olup, vaktiyle Vezîri Âzam olan Murad pa-

şa, İbşir'i yoketmek içün fitneyi harekete getirdikte, onu elde etmeyince fitneyi harekete getirememişti. O sırada kul kethüdâsı idi ki, asker toplandıkta pâdişâh huzurunda bulunup, âlemin sığındığı pâdişâh:

— Kullarım ne isterler?

dedikte Keçeci-oğlu ileri gelüb:

— Pâdişâhım! Kulların hep pâdişâhımdan hoşnuddur.. Ancak Vezîri Âzam İbşir paşa lalanı ve müftü Ebu Said efendiyi istemezler!

deyu vezîr ile müftünün önünde korkusuzca söylediği sözler, daha evvel yerinde tafsilâtiyle yazılmıştı. Askeri zabtetmedeki cür'et ve cesareti pâdişâh tarafından bilinmekte idi.

Murad paşa vezirlikten azlolunup denizden Şam memuriyetine hareket ettikte, ocak halkı (yeniçeriler) Keçeci-oğlunu hor görüp sürgün ettirmişlerdi. Kara Hasan-zadenin reyiyle o gece adam tâyin olunup dâvet edilmiş ve İstanbul'a gelmişti.

Meydan Ağalarının, Tuğ Çıkarılması Teklifi İle Aldatılması :

Bu sırada Anadolu'da Seydi-Ahmed paşanın şöhretinin yayılması âlemi tutup İbşir paşanın katlinden sonra taraftarları olan levendler (S.B) ve diğer eşkıya, Ahmed paşanın ve Abaza-Hasan ağanın yanlarına toplanıp, Haleb kuşatmasından sonra zulüm ve eziyet ile ayaklar altına almışlardı. Ve haksız yere İbşir'in katli içün toplandınız deyu sipâhi zümresinden intikam alma dâvâsına kalkışıp Anadolu'da ele geçen sipâhiyi katl ve evlerini yağma ve türlü fenalıklara başlamışlardı. Onların zulmünden kaçıp İstanbul'a gelen sipâhi ve reâyâ fukarası bir iki defa pâdişâh katına arzuhal sunup Seydi-Ahmed paşanın zulmünden şikâyet etmişlerdi. Meydan ağaları sipâhilere sahip çıkıp:

«Seydi-Ahmed paşa Anadolu'yu harabetti. Yoldaşlarımızı musadere (S.B), katl ve fenalığa başladı. Küffar donanması boğazı kapayıp Akdeniz'i istilâ etti. Sefer gailesi (S.B) var iken Seydi üzerine serasker göndermekle iş bitmez. Âlemin sığmdığı pâdişâhın bizzat Anadolu'ya gitmesi lâzımdır.»

deyu aralarında konuştular. Fakat Kara Hasan-oğlu ve bazı ukalâ meclislerine gelen zorbalar taraftarlarına ve haber nakletmeğe hevesli olan casuslar havadise nazikâne haberler katmak niyeti ile bir kasıtla olmadan derlerdi ki:

«Vâkıa Seydi paşa levendlerinin Anadolu'da eziyetleri muhakkak oldu, bir kumandanın hareketi onu defetmeğe kifayet etmez. Şimdi Anadolu'ya sefer etmek teklif olunsa dahi, olmaz cevabı verilmek güçdür. Bununla beraber Anadolu'ya sefer olunsa, sadrazâmın bu zorbalar ile Anadolu'ya geçmesi icabeder. Bu takdirde de bu meydan ağaları sahibi mührü (sadrazâmı) ortaya alırlar. Ve bir daha bu zorbaların yokedilmesine çare bulunmak imkânsız olur. Hele iyisi, meydan ağları bu tedbirden gafillerdir. Herhalde bu dâvâya yapışmayalar.. Yine İstanbul'da işlerinin görülmesi kolaydır.»

deyu duyurma yoluyla zorbalara kötü fikir öğretmek içün korkunç tedbirler söyleşürlerdi.

Bu haberler münafıklar dilinden zorbalara bildirildi ve:

«Devlet adamları Anadolu'ya sefere çıkmaktan korkuyorlar. Ve Anadolu'da sizin aranızda sadrazâm karıştıktan sonra sizi ortadan kaldırmak imkânsız imiş.. Halen bütün devlet adamları bu korkuda imiş..»

deyu söylendikde, o budalalar, gerçek sanıp, Anadolu'ya sefer olunmasına çalıştılar. Bu işde, hepsinin de kılıca lokma olmaları içün bir hile olduğuna akıl verdiremediler. Bozuk kanaatlarınca, Anadolu'ya sefer olmasının, kendi devamlarına sebep ve bir zaman daha atıp tutmalarına bahane olur sandılar.

Recebin onuncu günü rezillerin öğrenmesi ve kışkırtma-

sıyla bütün sipahiler At Meydanına toplanıp gizlice kararlaştırdıkları fikri açıkça söyleyip:

«Pâdişâh hazretleri bizzat Anadolu'ya geçip Seydi-Ahmed paşa üzerine mühim sefer edilmesini pâdişâh huzuruna arz ve ilâm edelim!»

deyu kaymakam paşa ve müftü efendiye ısrar ettiler. Anlar dahi yapmacıktan, gûya mecburen topluluğun söz başı olan Sipâhi-Mehmed'in önüne düşüp sarayı âmireye (S.B) vardılar.

Topluluğun isteği huzûr-u hümâyûna arzolundukda toplantının dağıtılması içün zaman icabı sefere gitmek sureti gösterilüb, adı geçen ayın ondördüncü günü ki, salıdır, zafere olaşan tuğ-u hümâyûn çıkıp cebehane önüne dikildi.

Meydan ağaları ve adamları olan reziller isteklerini yürüttüklerine mağrur ve sefer tedarikine meşgul oldular.

Beri tarafta saltanat idarecileri, Kara-Hasan oğlunun reyi üzere hareket edüb (**mademki sefer kararlaştı, ahvâl bilür adam lâzımdır**) deyu davet ile İstanbul'a gelen Keçecioğlu Mehmed ağayı korkunç bir kalıb gibi cebehaneden çıkarub yeniçerilere ketnüdâ tâyin ettiler. Bodur-Süleyman muhzır idi. Gizlice rey ve tedbiri sıkı tutub, tuğ-u hümâyûn çıkarıldıktan sonra sefer işi içün konuşma vardır, deyu vezirler, ulemâ, yeniçeri ocağı ve sipâhi ağaları Topkapu Sarayına davet olundular. Hepsi gelüb meydan ağaları olan eşkıya dahi korkusuzca hizmetkârlar ve maiyet halkı ile hazır oldular.

Dîvan meşvereti tertib olunub herkes kendi yerinde durduktan sonra, Yusuf paşa hazretleri söze gelüb, herkese hitab edüb:

— Yeniçeri ve sipâhı ocağı zâbitleri ve ihtiyarları!.. Anadolu'ya bizzat pâdişâhın hareketi ve parlak tuğun çıkarılmasında ısrarı hangi mühim iş içün ettiniz? Şevketlû pâdişâhımız hazretleri sual buyurup sizlerden cevab istiyorlar..

dedikte zorbabaşı Hasan ağa kendini At Meydanında zannedüb, ileri atılub:

«Seydi Ahmed paşa yoldaşlarımıza ihanet ve reâyâya zulmederek Anadolu'yu harabetti. Bizzat pâdişâhımız hareket etmedikçe anın def'edilmesi mümkün değildir.»

dedi ve daha buna benzer biraz haltetti. Sonra şeyhülislâm efendiye hitab edüb:

— Efendi hazretleri, Seydi üzerine pâdişâhın hareketi ile sefer olunmak meşru mudur?

dedikte müftü efendi:

— Meşru değildir, uslandırılması ve itaatı içün vezirlerden bir kullarının tâyin olunması kâfidir.

deyu cevab verdi. Yeniçeri ocağına:

— Siz ne dersiniz?

dedikte, kul kethüdâsı ileri gelüb:

— Devletlû, şevketlû ve kerametlû pâdişâhımızın kılıcı uzundur. Seydi-Ahmed paşanın isyan eylediği doğru ise anın hakkından gelmeğe vezirlerden bir kulları yeter. Bizzat pâdişâhımız hazretlerinin hareketi hümâyûnu ocağımızca doğru görülmez.

dedikte Sipâhi-Mehmed ve arkadaşları ileri atılub meydanlarda, cemiyetlerde söyledikleri gibi bir ağızdan haltetmeğe başlayub:

«Behey kethüdâ bey! Niçün böyle söylersiz? Anadolu elden gitti. Sen daha dün geldin, kethüdâ bey oldun! Bugün faydalı işi bozmağa çalışursun!»

dediklerinde Kara-Hasan oğlu, zaif bünyeli ıntiyar başını kaldırıp müftü efendiye doğru dönüb:

— Sultanım! Pâdişâhı zorlayub, kulların işlerinin nizamının bozulmasına sebeb olanlara şer'an ne lâzım gelur?

dedikde, müftü efendi dahi:

— Siyaset kılıcı ile vücudlarının yokedilmesi lâzımdır!

dedikde, pâdişâh tarafından işaret çıktığı gibi, kul ket-

hüdâsı Keçeci-oğlu ve muhzır Bodur-Süleyman ve ocak ağalarından hazırlıklı bulunanlar Hasan ağa, Şamlı-Mehmed, Yamak-Ali ve Kara-Osman dedikleri dört nefer eşkıya başının yakalarına yapışıp derhal devletsiz kellelerini siyaset meydanına yuvarladılar.

Dışarıda, atlarının yanlarında beklemekte olan adamları derhal perişan oldular. Bu şakilere taraftar olan rezillerin dahi cezalarının verilmesi hususunda pâdişâh fermanı çıkıp yakalanmaları hususu kethüdâ bey Keçeci-zadeye verildi.

İstanbul kapuları kapanup iki gün iki gece aranup, eşkıyanın meşhurlarından yirmiden fazlası yakalanup katlolundu. Allaha hamdolsun pâdişâhın siyaset kılıc devlet işlerine karışan sefihlerin cezalarını tertip edüb:

Bir gazâ ittin ki hoşnud eyledin peygamberi
Belki dahi hayırlıdır vallahu a'lem birreşad

beytinin mânâsına uydular.

Devleti idare edenlerin güzel tedbirleri ile İstanbul, kolayca zorbaların fena yapılı vücudlarının kirliliğinden temizlenip tuğ'u hümâyûn cebehane önünden kaldırıldı ve sefer fenalığı tamamen def'olundu.

Müverrih Abdi paşa merhum o sırada hâs-oda ağalarından idi. Bu mısraı tarih düşürmüştür:

Katl-i eşkiyâ oldu gazây-ı bî-bedel

Katlolunan kahredilmiş zorbaların sonu felâket olan müddetleri ancak yetmiş gün olub, o vakit Seyrek-zade eski nakib (I.S) ve Ünsî efendi Cifr-i câmi'den bunların müddeti içün (habs) kelimesi adedi kadardır deyu ettikleri istihracda isabet etmişlerdir. (1)

(1) Habs kelimesinde eski harflerle H, B, S harfleri vardır. Bu üç harfin de ebced hesabiyle toplamı 70'dir.

Vâkıa işlere musallat oldukları zaman içinde devlet işleri şöyle böyle yüzüstü kalıp, habisler bu kadar kısa zamanda atıp tutup haksız yere halkın malını alub hakkı olmayanlara dağıttılar. İsraf ve telef etmekle yaptıkları sefahata gururlanıp fasid kanaatlerince sonu olmayan dünyadan istediklerini aldık derlerdi. Zorba-başı Hasan ağa bu kadar zamanda halktan üçbin kadar rezili sipâhi kaydettirmişti. Katl olunduğu vakıt hazine adına zabtolunan para ve eşyası ikiyüz keseyi bulmuştu. Sonraları çırağ ettiklerinin isimleri Köprülü-Mehmed paşa zamanında defterden silinip çoğu onun kahredici kılıcı ile kahderilip öldürülmüşlerdir.

Bu sırada Anadolu'dan azlolunan Rıdvan paşanın şikâyetçileri pâdişâh dîvanına arzuhal sundular. Zulüm ettiği sabit olmakla siyaseten katlolundu.

Hind Elçisinin Gelişi :

1063 (M. 1652) senesinde pâdişâh tarafından Hind pâdişâhına elçilikle gönderilen müteferrika (S.B) Zülfikar ağanın götürdüğü pâdişâh mektubunun cevabı ile, Kaim bey adlı Hin elçisi, adı geçen ayın onyedinci cuma günü Üsküdar'a ulaştı. Doğancılar Meydanındaki âyândan bir kimsenin evine kondurulup, ikram olarak saray mutbak emini ile aşçı-başı gönderilüb yemek yedirildi.

Ertesi günü kadırga ile İstanbul'a geçirilüb çavuş-başı ağa bir kaç nefer çavuşlar ile iskelede karşılayıp, kendine konak tâyin olunan merhum Koca-Siyâvuş paşa sarayına götürdüler.

Adı geçen ayın 21. salı gününde adı geçen elçi dîvanı hümâyûna davet ve eski kanun üzere ziyafet verildi. Sonra büyük vezirler arza girdiklerinde (pâdişâh huzuruna girdikleri vakit) o dahi giydirilen parlak hil'at ile yüksek tahta yüz sürdükten sonra mektubunu verdi. Hediyeleri, ikiyüzelli kapucu eliyle pâdişâh huzuruna arzolundu. Çeşitli küçük hediyelerden başka çok kıymetli mücevherli bir kılıç ile bir par-

lak, kıymetli, sanatlı Hançer ki, ikisi birlikte baştanbaşa elmaslarla süslenmişti.

Adı geçen Zülfikâr ağa elçi tâyin olunduğu vakit, Hind elçisi ile olan sohbetlerinde yaptığı haltetmeler binaltmış senesinde yazılmıştı.

Kaymakamın değiştirilmesi:

Siyâvuş paşa vezir olunca, mutasarrıf olduğu Silistre eyâleti hükûmeti, damadı Sarı-Kenan paşaya verilmişti. Kapudan olan Kaçak-Mustafa paşa, dörtyüz kese vererek Mısır vâliliğini alınca, henüz Silistre'de hükûmet vazifesine başlamadan Sarı-Kenan paşa, yine kapudan olmuştu.

Gürcü-Osman paşa denilen bir soysuz, borç para ile Silistre mansıbını elde edüb, daha yerine oturmadan «lâyık değildir» deyu Silistre'den alınub Rumeli eyâletine daha nakl olunmuştu ki, sadaret kaymakamı olan Koca-Yusuf paşa Silistre eyâletine verildi. Bu Koca-Yusuf paşa, düşman iftirasına uğrayıp, «öldürülenlerin terekesinden **(S.B.)** pek çok altın ve cevahir alıp gizledi» deyu hainlik ve tamahkârlık isnad edildi. Yine yeniçeri ocağı tarafından kendini istemeyenlerin hile ve fesadı belâsına uğrayıp, kaymakamlıktan azlolunmuştu.

Yerine Haydar Ağa-zade Mehmed paşa aynı ayın yirmiüçüncü perşembe günü kaymakam tâyin olundu. Adı geçen vezir (Haydar Ağa-zade) aslında yeniçeri ocağından yetişmiş olup, birkaç senedir nikris **(damla)** hastalığından yatağa düşmüştü. Ocak halkının ısrarı, dünya devletine olan ham tamahı belâsıyla, beş günlük büyüklük içün kendini mihnete mübtelâ etti.

Yeniçeri ağası vezir Mahmud paşa ki, Çınar vak'asında çuhadarlıktan **(S.B)** çıkmış idi, **(Vak'a-i Vakvâkiye)** de öldürülen yeniçeri kethüdasının terekesinden çok şey yeyip yuttuğundan başka, gizlice zorbalarla birlik olduğu pâdişâhın kulağına ulaştırılmakla, şaban ayının onikinci günü katlolunub

yeniçeri ağalığı, haremi hümâyûndan «Çetrefil-oğlu» demekle tanınan Çuhadar (S.B) Hüseyin ağaya lûtfedildi ve sonra vezirlik pâyesine mazhar kılındı.

Naklederler ki, öldürülen ağa Mahmud paşa, meydan ağalarıyla zaman zaman görüşmekten çekinmediği için «canlar ile birliktir» deyu devlet adamları kendinden şüphelenmişlerdi. Ve o rezil eşkıyalar hakkında olan konuşmalarını, kethüdâ bey ve başkalarıyla gizlüce yapıp onu sır vermemişlerdi. Zorbaların işi bittikten sonra onu da idam ettiler.

Maan-zade der ki, Yusuf paşanın tamahkârlık isnadı ile def'olunması, Haydar Ağa-zadenin kaymakamlığı ve yeniçeri ağası Mahmud paşanın katli, müftü Mes'ud efendinin telkini ile olduğu herkesce bilinen bir hususdur.

Malûm ola ki, devleti âliyyede her asırda bir zümrenin sözü geçer ve menfaatler temin eder ve her vakitte lüzumu dolayısiyle bir taife diğerlerine galib olur.. Böyle olagelmiştir. Ortalama gidişi tecavüz edüb ve nüfuz dairesini genişletmekte ifrata gidince, o zümre mahvolub, istiklâlleri, yıkılmalarına sebeb olan zümreye geçegelmiştir.

Devleti âliye musallat olmaktan ve ortalıktan sıyrılmış bir lâtif sevgili, yabancıların tahakkümünden selim bir müstesna mahcubedir ki, her vakit ortaalarını kahr ve kendisine tahakküm etmek isteyen ve aracılarını idam ile işini yürütür. Başının derde girmesini istemeyen içün selâmet yolu daima devlet tarafını tutmaktadır. Şahsî garazları dolayısiyle sadakatten azıcık ayrılanlara biraz sonra da olsa ceza verilegelmiştir.

Mes'ud efendi ilk zamanlarında saltanat tarafından güleryüz görüb vezirlerin işlerine karışacak ve onlarla münakaşa edecek kadar böbürlenmişti. Sonra azlolunub İbşir paşaya yüz vermemekle sabır köşesinde kalmıştı. Murad paşa fitnesinde İbşir paşa telef olub, işbaşına geçmek saray musahiblerine, pâdişâh yakınlarına düştü. Dışarıda sözü geçer kimse kalmamakla fitne çıkınca Mes'ud efendi kışkırtıcılıkta ortak ol-

maktan başka, askerin istemesi ile müftü olmak gibi münasebetsiz bir harekete cür'et etmişti.

Arzusuna nâil olduktan sonra kendisine karşı olanları kahr ve idam ile tek başına hâkim kalmak sevdasına düştü. Defterdar-zade Mehmed paşayı ve nice kimseleri katlettirdikten sonra, zorbaları dahi kurban vermekle devlete hizmet etmiş oldu. Sonra yeniçeri ağasını da idam ve kaymakamı azlettirüb, eski dostu, ocaktan çıkma Haydar Ağa-zadeyi kaymakam ettirdi.

Bu kadar işler dolayısıyla saltanat tarafının kendisine gizli kini olduğunu bilmez değildi. Fakat kaymakam ve defterdar ve diğer devlet ricali kendi tarafından o mevkilere getirilmiş kimseler olduğundan, bir zaman içün memuriyeti uzadı. «Bazı hizmetlerde çalışma gösterilerek kaybedilenin telâfisi mümkün olur, olmadığı takdirde bu kadar taraftar ve yardımcı ile devleti yıkmak dahi imkânsız değildir» deyu adamlarını çoğaltma ve nüfuz dairesini genişletme fikrine düştü. Fakat Kara Hasan-zade akıllı bir kimse olmakla her vakit devlet ırzını koruma fikrinde idi. Kendisi ocakta iken, ocak ağaları gidişlerini tecavüz edince, rahatsızlığı bahanesiyle emekli olub karışmadı. Kendisinin fikri sorulunca, ağaların ortadan kaldırılması hususunda lâzım olan tedbiri göstererek hizmet etti. Yine İbşir paşa meydan aldığı vakit bir köşeye çekildi. İbşir herkese zulmederken buna dahi paraca zararı dokunmuş iken sustu, sesini çıkarmadı.

Kara-Murad paşa düşmanlıkla ayaklanıp İbşir'i öldürmek fitnesine başladığı vakit Kara-Hasan oğlunu birlik olmağa çağırmıştı. Mağdur olduğundan, devlet tarafından fitnenin defedilmesi içün kendisi ile birlikte fikir alınmadığından evet veya hayır bir söz söylemeyip sustu. İbşir def'olundu. Murad paşa dahi vezirliği bırakıp taşraya gitti. Sarayın dışında önayak olacak bir kimse kalmayıp, meydana çıkma sırası Enderûna (S.B) düşünce, meydan ağaları fitnesi

çıktı. Yine Kara Hasan-zadeye başvurulunca, meydan ağalarının ortadan kalkmasına önayak oldu.

Bundan sonra Mes'ud efendi meydan alub «Kara Hasan-zade yanımızdadır, kaymakam dahi ocaktan olsun.. Sonra dilediğimiz gibi atub tutarız» deyu Haydar ağazadeyi tâyin ettirerek haddi aşmağa başlayınca Kara Hasan-zade yine köşeye çekilüb Mes'ur efendi ile içli dışlı olmaktan eteğini çekti. Çünkü Mes'ud efendinin tuttuğu yolun sonunun yardımsız kalacağını biliyordu.

Siyâvuş paşanın vefatından sonra sadrazâmlık kime verilmelidir? deyu Mes'ud efendi ile istişare olundukta Şam vâlisi Boynu Yaralı-Mehmed paşayı tavsiye etti. Çünkü, adı geçen Boynu Yaralı-Mehmed paşa saf bir Türkmen âdemisi olub, aslında devlet kapusunda hizmetkârlık ile vakit geçirmiş kimsedir. Anı elimiz altında tutmak kolaydır, fikrinde idi.

Boynu Yaralı gelince Mes'ud efendi ile geçinmesi mümkün olmayub, Kara Hasan-oğlu dahi sonucun fenalığını görüp evine kapandı.

Seydi-Ahmed paşa dört-beş ay Sivas ve Tokat'ı zulüm ateşi ile harab edüb memur olduğu Boğaz muhafazası içün şehirleri tahrib ve halka eziyet ederek ağır yürüyüşle yol alub birkaç azlolunmuş beylerbeyiler ve beş-altı bin kadar sarıca (S.B) ve sekban eşkiyası ile Kütahya etrafında olduğu devlet katına duyurulmakla devlet erkânının muvafakati ile, o vahşi avı (Seydi Ahmet paşayı) intikam pususuna düşürmek ümidiyle Silistre eyâleti verilüb menşuru, İstanbul'da olan kapu kethüdâsına teslim olundu. Ve geçmiş suçları affolunub, muvahaze olunmamak içün emr-i şerif gönderildi. Ve «zarar gelmiyeceğine ocağımız ile kefiliz» deyu ocak ağalarından da okşayıcı mektublar gönderildi.

Pâdişâh emirleri ve mektublar varınca, Seydi-Ahmed paşa işlediği küstahlıklardan ve geçmiş suçlarından dolayı

maruz kalacağı cezadan korku üzere idi, ve Silistre eyâletinin kendisine verilmesinin, kendisini pusuya düşürmek içün hile olduğunu bilirdü. Yanında olan levendler ve diğer müfsidler:

«Devletlü! Ettiğimiz suçlar, bağışlanacak şeyler değildir. Bizim içün İstanbul'a varmak, kasab çengeline girmek ile beraberdir.»

deyub itaat etmesine mâni olurlardı. Fakat saadet unvanlı sultan hazretlerinin bahtı hümâyûnlarının kuvveti, dilediği gibi hareket etmeği elinden alub, yaka paça merhamet tezgâhına getirdi. Adı geçen paşa, pâdişâh katına geldikde, Osman oğulları sultanlarına hâs olan merhamet ve ihsan muamelesine mazhar olub büyük suç sahifesine, af kalemi çekildiğinden başka, vezirlik ile şereflendirilerek gönderildi.

Kaymakamlıktan azlolunan Koca-Yusuf paşa ki Silistreye doğru gitmişti, Silistre Seydi-Ahmed paşaya verildiğinden, Yusuf paşa yarı yoldan geri getirilüb Malkara'da oturmak ferman buyuruldu. Yusuf paşa huzûr-u hümâyûna arzuhal gönderüb:

«Hakkımda olan tamahkârlık ve hıyanet suçu kötü huylu düşmanlar iftirasıdır. Haberim yoktur. Bu zayıf ihtiyarın haline merhamet rica olunur.»

deyu lûtuf istida etmekle, şefaatçıların aracılığı ile ihtiyarlığına merhameten istifası pâdişâhın makbulü olub, hâslar (I.S) verilerek emekliler zümresine katıldı.

Venedik mel'unları Bosna'da hıristiyan milletlerin başkanlarından yardım isteyip, mümkün olduğu kadar dirhem ve dinar dökerek yetmiş parça kadar çeşitli gemiler tedarik ve hazırlayıp, boğazı kapamak fikrinde olduklarının haberi birbiri ardısıra ulaşıp müslümanların hatırlarını incitmeğe başladı. Küffar donanmasından bir namlı kapudan otuz kadar adamlarıyla kaçup, boğaz muhafazasında olan Çatalbaş-Mustafa paşa arzıyla gelüb devlet katına yüz sürdükte, müslümanlık şerefiyle başı yükselüb, ziyade vazife ile devlet tersânesinde kapudanlık rütbesiyle nasiblendirildi.

Kapudan Sarı-Kenan Paşanın Sefer Ahvali ve Osmanlı Donanmasının Bozulması :

Abdi paşa tarihinde der ki,

Şaban ayının yirmiüçüncü cumartesi günü donanmayı hümâyûn ile kalkılub Akdeniz'e gidildi. Kırkbeş parça kadırga (I.S), yedi mavna, yirmiyedi kalyon (I.S) hepsi yetmişdokuz parça gemiler olub, fakat içlerinde gereği gibi cengâver asker yoktu. Ne hal ise, boğaza varub Anadoluhisarı kenarında demir atub, karşılarında duran küffar gemilerini çokluk üzere tertibli ve mükemmel görünce, kapudan paşa kayık ile Rumeli tarafına geçüb meşveret içün toplanan meclisde söylenen sözlerdir ki bildirdiler:

Halen küffar gemilerinin cenkcileri çok olduğundan başka, denizin akıntısı dahi anların tarafına uygun akmaktadir. Bizim gemilerimize yetecek kadar cenkci konulmadı. Bu kadar askerle cenge gidilirse netice belli. Heman olanı İstanbul'a bildirelim. Devlet tarafından mükemmel asker tedarik edilüb gönderilirse, ondan sonra küffarın üzerine varalım, deyüb, orada olanlara hitab ettikte, ocak halkının zâbitleri:

«Biz yalnız fermanınıza itaat etmekle memuruz. Arz ve mahzara (I.S) aid işlerden uzağız.»

deyu cevabı kesüb meclisi dağıttılar. Kapudan paşa ulûfe ve bahşiş ile yeniden levend yazmağa başlayub, fakat :

«Evvelâ cenk etsünler. Sonra yazdıkları vechile bahşiş ve ulûfelerini verelim.»

demekle, levend taifesi razı olmayub, yazılanlar dahi derhal dağıldılar.

Ramazanı şerifin dördüncü günü kapudan paşa Boğazda küffar ile cenk etmeğe gittikde, gemilerde cenkci az olduğundan başka, mevcud olanların da çoğu vehme düşüb «bu mıkdar asker ile cenge başlamak münasib değildir» deyu kapudan paşanın emrine itaat etmeyüb, ekseri kalyonlarda zorla çıkub karaya döküldüler. Kapudan paşa çaresiz kalub ne

hal ise kendine uyan çekdirmelerle birleşüb küffar üzerine hücum eyledi. Fakat denizin akıntısı düşmanın arzusuna göre akub ve gaddar rüzgâr dahi aksi taraftan esmeğe başlayub donanma gemileri birbirine çatub kürek küreğe, seren serene geçub ehli İslâm hayrette kaldılar.

Bu sırada küffar fırsat bulup hayli top cenği etti. Askeri baştan kara edüb taşraya dökülen gemileri kurtarmak içün kapudan paşa çektirmeler tâyin etmişti. Fakat küffar gemilerinin musallat olmalarından yaklaşmak mümkün olmayub Allahın kazası icabı bozgunluk sebebleri başgösterüb, baştarda ile yedi sekiz parça tersâne gemisi ve muharebe meydanında hazır olanlardan oniki bey gemileri kurtulub, sekiz parça kadırga küffara esir oldu. Diğerleri ateşte yanub, küffar tarafından ancak beş parça gemi yakılmıştı (Zâlike takdîr'el-azîz'el-alîm).

Abdi paşanın bu yazısı, pâdişâh tarafına bildirilen bilgidir ki, kapudan paşayı kurtarmak içün yazılmış olmak gerekdir. Bu hususta müftü Aziz efendi ve vecihi ve hâs odalı Mehmed Halife tarihlerinde vak'anın doğrusunu yazmışlardır. Maan-zadenin bildirisine uygundur. Anların bildirmelerinin hülâsası budur ki:

İki evvelki kapudan Zurnazen-Mustafa paşa, çok nam kazanmış, işe yarar kapudan olub, tersânenin hainlerini zabt ve lüzumlu masraflarını düzeltüb tam bilgi elde ettikten başka hem lûtfa, hem kahra muktedir, askeri zabtetmekte mahir, cesur ve heybetli bir vezir olmakla beyler ve levendler hem kendinden korkarlar, hem bahşiş ve cömerdliğinden meyus olmazlardı. Musahib ağalar vak'asında kaza ve kader iktizası, üç saatlik sadrazâmlık ile rahatı bozulub, Siyâvuş paşa ve devletin işbirlikleri kendini ağırsındıklarından Erzurum eyâletine attılar. Sonra, Zurnazen paşa, tam kapudanlığın hakkından gelir adam iken anı attınız, yerine kimi tâyin edelim? deyu pek çok düşündüler. Sonra Siyâvuş paşa ve

müftü Mes'ud efendi birleşüb, Haleb'den gelen Kara-Mustafa paşa ki (kaçak) demekle meşhur bir zengin vezirdir, anı kapudan yapalım dediler. Ve «vâkıa yakında silâhdarlıktan çıktı, öyle ahvale vukufu yoktur, fakat paraca kudreti vardır. Hazinenin bu sıkıntılı vaktinde, tersâne içün lüzumlu şeyler ve levend tedarikinde zarurî olan parayı, kendi parasından tamamlar, namusunu korumak içün parasını feda eder, bu suretle iş görülmek umulur» deyu ister istemez kapudan etmişlerdi.

Mustafa paşa vakıa yakın zamanda saraydan çıkmış acemi idi. Fakat aklı başında idi. Menfaat ve zararını bilirdi. Feraset sahibi olmakla kapudanlık işini tahkik edüb gördü ki, Zurnazen paşa vaktından görülen işlerin ücretleri daha sahiblerine verilmediğinden başka en azından üçyüz kese para olmadıkça istenildiği gibi mühimmat ve levendler tedariki mümkün değildir. Sadrazâmın ve defterdarın nabzını yokladı. Netice, hazinede para yok.. Maksad, havalelerle baştan savmak.. Zenginliğine tamah ederek, donanmanın masraflarını kendine gördürmek içün kapudan yaptıklarını anladı. Dostlarıyla görüşüb «bu mühimatı tamamlamak içün para döküp denize çıkıldığı takdirde din düşmanının, büyük hazırlığı duyulmuş.. Birkaç senedir deniz askeri de bozguna alışmışlar.. Allah göstermesin bir fenalık zuhur ederse, para kaybetmekten başka, kötü nam almak, belki can kaybetmek görünür.. Doğrusu budur ki, tamah ettikleri birikmiş paramızı namusumuz yerinde iken verüb, Mısır vâliliğini alalım. Verdiğimiz para ile ne şekilde mühimmat dilerlerse görsünler ve kapudanlığa bir münasibini bulsunlar. Ben bu güç vazifenin bu vakıtta ehli değilim» deyub bu suretle sadrazâm ve Enderûn tarafına özür diledi ve istifa ederk dörtyüz kese akça verüb Mısır vâliliğini almıştı.

Doğrusu budur ki, hakkından gelemiyeceği ağır yükün altına girmediği içün zekâsına verilir.

Silistire vâlisi vezir Sarı-Kenan paşanın kapudan olmasını yerinde buldular. Sebebi şu idi ki:

«Bu zor işin hakkından gelür, hizmet umulur adama versek, tiz elden beş-altıyüz kese masrafı para olarak ister. Güzellikle yolasak, bir fenalık vukua geldiğinde anın katli ile sıkıntı def'edilmiş olmaz, bizler de suçlu oluruz. Hiç bir suretle tamir etmek mümkün olmaz. Ama Kenan paşa yaşamaya meraklı, unvan sahibi bir vezirdir. Ve hem uzun boylu ve uzun sakallı olduğundan hile ve düzen bilmez, saf bir devletlûdur. Arzı ve sözü geçer. Mehdi ûlyâ hazretlerinin (vâlide hazretlerinin) damadıdır. Saltanat tarafına dayanmıştır. Ecnebiler gibi devletin sıkıntısını bilmez değildir. Cömerdlik gösterüb mümkün mertebe sefere çıkmağa cür'et eder. Allah göstermesin, istenilmeyen bir hal meydana gelirse bildirmesi ve sözü dinlenir. Diğerleri gibi onun katlinde acele edilmez. O dahi bu tarafın kusurlarını tamamen yapmaz...»

deyüb, Kenan paşayı kapudan ettiler. O mübarek vezir dahi devlet işlerini yürüten filozofların hile ve büyüsüne aldanıp ne kapudanlıktan vazgeçebilüb, ne de lüzumu kadar para istemeğe cüret edebildi. Akıbet toplayabildiği asker ile çaresiz kalkub gitti. Boğaz hisarına vardıkta, memur olan askerin ancak üçde biri mevcut olub gemilerde olan levendler yeteri kadarın dörtte biri kadarı ancak vardı. Mevcut olanlar dahi zamanın fesadı ve karışıklığı yüzünden kalb kuvvetine ve sadakate sahib değillerdi. Bu suretle küffar gemilerine uzaktan merhaba etmek ve muhafaza ve müdafaaya uygun hareket etmek selâmete en yakın iken, mümkün olmadı. Kapudan paşanın örflerine ehemmiyet verilmeyüb:

«Elbette küffar üzerine varasın! Mel'ûnların gemilerni boğaz önünden def'edesin!»

deyu kat'î ifadeli hattı hümâyûn gelmekle, mübarek Kenan paşa, o vakit neye uğradığını anlayıp, boğaz içinde, yalılardan asker yazmağa başladı.

Evvelden mazbut nizama göre toplanıp hazırlanmış asker olmadıkça, öyle dar zamanda toplanan asker ne işe yarar? Donanma işleri mazbut değil... Herkes bir külâh kapmak sevdasında olmakla, yine bey çektirmelerinden ve do-

nanma gemilerinden kıyafet değiştirerek nice reziller, bahşiş aluruz, deyu gelüb yazıldılar. O yalıların haramzadelerinden yine niceleri yazıldı. Fakat ortalık düzgün olmadığından bahşışı peşin istediler. Bahşişleri verildiği takdirde ne fayda!. Yine zamanı gelince cenk etmeyecekleri aklı başında olanların malûmu olmakla, kapudan paşayı para ziyan etmekten menedüb:

«Emir Alahın.. Mevcut olan levend ile küffara hücum edelim!»

dediler. Umur görmüş bazılarının reyi ile, âdet üzere kalyonlar ileri, ardından mavnalar, onun da ardından çekdirmeler saf bağlayub, bir uygun rüzgâr ile çaresiz dışarıda yatan küffar donanması üzerine hücum gösterdiler.

Evvelce Ali paşa vak'asında küffar eline düşen kalyon ki, devletlû vâlide sultan hazretleri yaptırmıştı, ve hasedciler kusur işleyüb bir uğursuz saatte denize indirmişlerdi, orada denize batup, sonra çıkarılmış ve tamir olunmuş idi ki, tafsilâtı yukarıda yazılmıştı. O gemi yelken açub, ileri gelüb iki taraftan top daneleri yağmur gibi yağmağa başlamıştı. Muntazam ve inzibatlı olmayan askerlerimiz, gemilerinin reislerine kılıç sıyırup:

«Tiz, gemiyi bir kenara doğru çektir!»

deyu zorla, her vakitki âdetleri üzere kenar tarafına çektirdiler. O sırada Allahın emriyle inbat dedikleri rüzgâr da şiddetle esüp anın tazyiki ile gemiler birbirine sıkışmaktan dolayı, evvelce düşünülmüş olan tertip bozulup bütün kalyonlar, mavnalar ve çektiriler sol tarafta Anadolu sahiline yakın sığlara çekildiler. Sahil yakın görünüp sığ yerler olmakla gemilerin kimi demir atıp karaya çatıp bundan sonra harekete ve müdafaaya halleri kalmadığından gemilerde olan asker can havli ile denize atılıp yüzme sanatında mahir olanlar çıplak olarak kenara çıktı. Yüzme bilmeyen cahillerden birkaç bin adam gazilik ve şehitlik şerefinden mahrum olarak helâk oldular.

Ramazan şerifin dördüncü günü idi ki asker ve donanmaya bu bozgunluk oldu. Mızrak derdi ve kılıç zahmeti olmadan bütün gemileri din düşmanlarına teslim edüb, düşmandan kaçma suçuyla suçlandırıldıklarından başka, gazadan yüz çeviren korkakların çoğu yokluk deryasında boğuldular. «Zâlike takdîr'e-Azîz'el-Alîm».

Kapudan baştardası (2.S) düşman eline geçmek üzere iken, kapudan Ali Paşa-zade Abdülkadir paşa ve Memi Paşa-zadelerin bölüğü yiğitçe hücum edüb kurtardılar. Bunlardan başka Memi Paşa-zadelerin küçüğü ve Ağribozlu-Mustaza Bey-zadeler ve Mühürdar paşa vekili Yusuf paşa, Mancaçark-zade ve Boynueğri-Murad bey ve Hürev Bey-zade ve bir mavna, cenk yerine gelmeğe iktidarı olmayan ameli manda kuru kaltak sekiz tersâne gemisi selâmet sahiline erişüb (**kurtulup**), Veli Bey-zade, Keskin Paşa-zade, Ayamadra beyi oğlu, ve Ağribozlu Zağay-oğlu taşrada bulunmakla helâk tehlikesine düştüler. Baştarda (2.S) ve diğer kurtulan adı geçen gemiler Anadolu hisarı önüne dizilüb yattılar. Kale dizdarı (**Kale ağası**) kapudan paşaya gelüb:

«Devletlû vezir! Küffar gemileri üzerinize hücum etmek ihtimali vardır. Siz ise donanma gemilerini hisar altına dizüb toplarımızın önünü kapadınız, ferman eyle!. Gemiler biraz geriye çekilüb toplarımızın önünü açsınlar. Mel'ûnlar hücum ederse bu bedenleri ejder gibi olan toplarla inşallahu tealâ anları uğratmam!»

diyegördü, faydası olmayıp kale önünden geri çekilmedi. Dizdar (**kale ağası**) ve topçu-başı dahi ısrar edince:

— İp!..

deyüp, ikisini de cündeye asmak istedi. Anlar dahi vazgeçtiler. Vakıa kale toplarını kullanmak mümkün olmayıp Abdurrahman paşa tersâne kethüdâsı Nacer, bayram ve Himmet bey gemileri on kadar tersâne gemisi ve yedi kalyon küffar pençesine düştü. Abdi paşa ve Mancacârk İbrahim bey ve onbeş kadar tersâne gemisi, iki mavna, yirmi kadar borton (**küçük harb gemisi**) bu defa yanıp, sayısı bilinmeyen

hür müslümanlar esir oldu. Bütün yetmişten fazla gemi küffarın eline geçüp, mel'unlar bin kadar topu ve hadsiz hesabsız tüfenk, mühimmat, cebhane ve çektiri içlerinde olan yedi sekiz bin kadar sağlam Rus esirlerine malik olmakla kuvvet bulup para dökerek gemilerine Hırvat ve âsi Arnavut cenkci satın almaktan kurtuldular (**innâ lillâh ve inna ileyhi râciûn**).

İkinci Sultan Selim zamanında dokuzyüzyetmişdokuz senesinde (1571) olan (**singın donanması**) unvaniyle meşhur olan bozgundan beri ehl-i İslâm bu şekilde bozguna uğramayıp, yere batası küffar Allah onlara lânet etsin, bu derece zaferden memnun ve mal sahibi olmamışlardır. Fakat Sıngın donanmasının bozgununa sebep bu idi ki, daima bir iş içün iki şanlı vezir tâyin etmek, askerin ihtilâfa düşmesne ve işlerin bırakılmasına sebep iken, o vakit Ali paşa kapudan ve Pertev paşa serdar olmakla, vezirlik gururu yüzünden «nam benim olsun» dâvâsiyle birlik olamayıp, kapudan pabudur ki:

şa vakitsiz hücum ederek şehit olmakla bozgun olmuştu. Fakat bu vak'ada iki vezir yok.. Bütün iş Kenan paşaya bırakılmıştı. Bunun sebebi, devletin muntazam olmadığı ve asker zümresinin itaattan dışarı edebsizliği âdet edindiği, ve Kenan paşanın güzel tedbir almaktan haberi olmadığı idi.. Bu kadar mahzurlar birleşince, takdirin dahi müsait olmaması lâzımdır.

Devrin şairlerinden bazıları muharebeden yüz çeviren askere ta'n ve teşni'e ait nice şiirler söylemişlerdir.

Verdiler küffâra donanmayı bî-ceng ü cidal

mısraı tarih düşürülmüştür.

O vak'ada kenara çıkıp kurtulan utanmazlar, halk arasında kötülenip sokaklarda halk arasında «baştan kara» adıyla meşhur oldular.

Müftü merhum Aziz efendi hazretleri tarihinde, bu hususta hayırhahlık yüzünden şikâyeti ihtiva eden çok şey yazub devlet idarecilerine itiraz etmiştir. Sözlerinin hülâsası

Sultan İbrahim zamanında Venedik küffarını haberdar etmezden evvel girid adasını basup, Girid gemilerinden hıyanet zuhur etmemişken, Budin eyâletinde adamlar öldürüp mal yağma ederek zulmettikleri içün bu kereki bozgun, Allah tarafından bunun cezası ola..

İkincisi, Girid seferi bahanesiyle Anadolu ve Rumeli memleketlerine çeşitli vergiler yükletilip çeşitli kötü tedbirler ve zulüm ile para topladılar. Halkın gözyaşı ve beddua-sıyla elde edilen donanmanın sonu böyle olmak icabeder, deyüb, bütün kabahati sefer ehline ve zulüm ile para toplamağa ve asrın idarecileri olan kaymakam Haydar Ağa-zade ve müftü efendinin köt ütutumlarına yükleyüp, tutulacak doğru yol hakkında özet olarak bazı kaideler yazmıştır.

Vakıa kendileri doğru ve sözleri hakdır, fakat nizamı temin eden şeylere mâni olan hususlar nasıl ortadan kaldırılır ve perişan ve çeşitli olan işler nasıl ipucu ile idare edilir, onu söylememiştir. Güzel tedbiri ve doğru işleri çoğu zaman halk bilur, fakat o çeşit işlerin birer mahzuru ve altında büyük belâsı vardır. Bu belâyı anlayıp ilâcını anlayacak adam binde bir bulunmaz.

Garib haldir. Akıllıların bazısı halifeler vaktinden ve bazısı geçmişteki pâdişâhların zamanlarından bazı hikâyeler ezberleyüb, zamanlarında güzel tedbir ve takdirin müsaadesiyle birer yol ile nam alan pâdişâhların ve vezirlerin hallerinden bazı şeyleri methedüb kendi zamanını beğenmez.. Güya «geçmişteki adamlar gibisi kalmadı» deyu, zamanlarındaki devlet adamlarına kötü göz ve hakaret ile bakarlar. O çeşitlerini söyletsek, geçmişteki adamları methederler. O halde nasıl hareket edilmeli? disek. Sözlerinin özeti, düşmanlarını def'edüp, kendilerinin iş başına geçmeleri çıkar.. Sözlerine göre hareket olunsa, yeniden, başka ülkelerden adamlar getirtmeğe muhtaç olunur.

Böyle adamın bildiğinden hayır gelmez. Adam odur ki, içinde bulunduğu zamanın adamlarını hiçe saymaz.. Ve «bu

vakıtta, filân vakit gibi hareket olunsun» deyu âlemin gidişine aykırı hali doğru bulmaya.. Belki istediği faydalı işleri meydana getirmek ne çeşit hakîmane hareket ile mümkündür? Onu anlamak lâzımdır. Çünkü aklın hali her zaman bir kalıb üzere karar etmez. Ve halkın tabiatları bir hal üzere durmaz. Her devirde menfaati temin edüb, zararı defedene ve akıl ve şeriatla dışarı çıkabilene âkil derler (**akıllı**)). Bu mühim noktayı anlamayanların itirazları çokluk yerine getirilmez der idi.

Bozgundan sonra Kenan paşa, yanında olan gemiler ile bazı hususlar içün Kavala'ya doğru gitmişti. Seydi-Ahmed paşa mükemmel kapusu ile (**mâiyetindeki askeri ile**) Silistireye yöneldi. Vize yakınında Osmanlı donanmasının bozulduğu haberi kendine ulaşınca, pâdişâh fermanı çıkmazsızın müretteb askerle biğaz tarafına yolunu çevirdi ve Kilid-ül Bahr kalesi muhafazasına acele edüb, o taraflardaki yalılarda olan köyleri yağma içün gemilerinden çıkan kâfirleri bir kaç defa basub kelle ve esir aldığı haberi herkesin sığındığı pâdişâh hazretleri tarafından duyulunca, bu yiğitce hareketi beğenilip samur kürk ve mücevher kılıç gönderildi ve «muhafaza hizmetinde olasın!» deyu tenbih buyuruldu.

Sadrazâm Boynuyaralı-Mehmed Paşanın İstanbul'a Gelişi :

Adı geçen Mehmed paşaya Şamı şerifde sadrazâmlık mührü ulaştıkta konak konak yavaş yavaş Haleb'e geldi. Evvelce Diyarbekir'de bir zengin bezirgân vefat edüb, güzel bir kadını ve o hatundan bir oğlu kalmıştı. Mehmed paşa, malına ve güzelliğine göz koyup o hatunla evlenmiş ve Haleb'e götürmüştü. O cihetle Haleb'de bir mülk evi ve biraz alâkası vardı. Hattâ bu sonraki karısından olan oğluna Boynuyaralı şerefiyle Vezir-zade Ali bey derlerdi. 1100 (M. 1688) tarihine kadar sağ idi. Hâkimlerin işlerinde bulunmağa muktedir, Araplar ve Türkmenler ile karışmış ve işbilir bir herif idi.

Mehmed paşa, Haleb'de bir miktar alâkası olmakla bir kaç gün eğlenüp vezirlik ihtişamı gösterdi. Yedi sekiz senedenberi bileğinin zoru ve kahrı ile **(yeni il voyvodalığını)** müstakil olarak zatbeden Abaza-Hasan ağayı getürüp, iltifat etti ve Diyarbekir eyâleti ile akranı arasında yükseltti. Fakat Türkmen ağalığını pençesinden kurtaramayıp mecburen Abaza-Hasan'ın kethüdâsı olan herife verdi. Bazı akıllı kimseler itiraz edüb:

«Behey sultanım, musallat olduğu elinden Türkmen ağalığını kurtarmak kaabil olmayan bir kimseye Diyarbekir vâliliğini vermek akıllıca değildir.»

deyenlere :

«Siz bilmezsiz.. Abaza işe yarar adamdır. Vâlilik rütbesine nâil olduktan sonra pâdişâh fermanına aykırı hareket eylemez.»

der idi, fakat içinde «İbşir paşadanberi, sadrazâmlar makamlarında devamlı kalmayıp, bir bahane ile azl ve idam olunurlar» fikri yer etmişti. Kendisi Abaza-Hasan'ı koltuğunun altına alıp, Anadolu'da böyle namlı maiyetinde kalabalık bir topluluk olan adamı olmaktan nice gizli faydalar düşünmüştü. Fakat hiç birine nail olamayıp mahrumiyet ile zelil oldu.

Velhasıl Haleb'den kalkıp ihtiyarca hareket ile yol alarak mübârek Ramazan ayının onbirinci günü İstanbul'a ulaştı ve eski kanun üzere çeşitli ağırlamalarla pâdişâhın iltifatına nâil oldu. Haleb'de Abaza-Hasan ağaya verdiği Diyarbekir eyâletini ve kethüdâsına Türkmen ağalığını pâdişâha bildirince, kabul olundu.

Şamı şerif, Mısır'dan azlolunan Haseki Vezir Mehmed paşaya verildi.

Ramazanı şerifin yarısında Enderûn kiler kethüdâsı Cafer ağa, kapucu-başılık ile çıkıp hâs-odalı berber-başı Salih ağa kiler kethüdâsı oldu.

Mirâlemin Öldürülmesi :

Birkaç gün evvel Mirâlemin **(S.B)** mansıbı ile haremi muhteremden çıkarılan dülbend gulâmı **(S.B)** Mustafa ağa, çınar vak'asında eşkıya ile görüşüp sarayı hümâyûn sırlarına ait bazı akıllıca olmayan sözleri o rezillere duyurup, fesad öğrettiği suçuyla, gazaba uğrayıp katlolundu. İç kiler kethüdâlığından kapucu-başılık ile çıkan Cafer ağa, Ramazan ayının onsekizinci günü mirâlem **(S.B)** oldu.

Venedik'in Bozcaada'yı İstilâsı :

Adı geçen ada **(Bozcaada)**, mekânı cennet olsun merhum Ebulfeth Sultan Mehmed Hân Hazretlerinin **(Fatih Sultan Mehmed'in)** hükümdarca himmeti ile imar edilmiş ve o zamandanberi Müslüman askerinin barınağı olub, harb gemilerinden kaçan İslâm gemileri, limanına sığınıp kurtulurlardı. Küffar donanması, bildirildiği gibi, büyük kuvvet bulduktan sonra doğruca Bozcaada'ya gidip muhasara ettiler. Muhafazasına memur olan vezir Ahmed paşa ham tamah belâsıyla evvelce zeamet sahibleriyle tımar erbabını haklayıp birer bahane ile izin verip askeri dağıtmıştı. Yerli askerlerinin maaşları da, karşısındaki Biga tarafında olan Tuzladan elde verilirdi. Duâgûy adında olan bir alay surat uğrusu **(mürai, müzevir)** battalların ulûfesiyle mukataa **(S.B)** olmuş olup Tuzlayı taahhüd eden mültezimleri **(S.B)**, duâgûların hücumları kaçırdığından tuzla işletilmez halde kalıp, yabancı eline düşmekle, etraftan yeyip yutulmuş, Bozcaada'da olan yerli kullarının **(Askerin)** birkaç senelik mevacibi **(aylığı)** verilmemiş ve mahvolmuştu. Çünkü adada, muhafızlar, mühimmat ve zahire yoktu. Muhasaradan sonra yolunu bulup imdat etmek de mümkün değil..

Muhasaranın dokuzuncu günü ki, Ramazan ayının yirmibirinci günüdür, aman ile o namlı kale kâfirlerin istilâ

eline düştüğü haberi gelip ehl-i İslâmı hüzün ateşi ile yakıp, mihnet görmüş gözlerinden kanlı gözyaşları döküldü.

(İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn..)

Hoca Mes'ud Efendinin Azli, Sürgün Edilmesi, Öldürülmesi ve Değişiklikler... :

Hoca-zade Mes'ud efendi konuşur ve cesur olmakla kazaskerlikleri vaktinde vezirlerin doğru olmayan hareketlerine itiraz edüb «şöyle olmak doğrudur» deyu dîvanlarda ve konuşma meclislerinde sözünü esirgemeyip «korkusuzca hakkı söyler» deyu şöhret bulduğu içün devletlû vâlide sultan hazretlerinin ve şevketlû herkesin sığındığı pâdişâh hazretlerinin iltifatlarına mazhar olmuştu. Sadrazâm Gürcü-Mehmed paşa ile konuşmaları ve hadden aşkın kavgaları yukarıda yazılmıştı.

Ebu Said efendi aracılığı ile İbşir paşa vezir olunca Mesud efendiye artık kıymet verilmemekle kederlenip, Murad paşa ve ocak halkı ile (**yeniçerilerle**) gizlice haşr neşr olurdu. Murad paşa vezir olunca zahiren hakkı meydanda olan ve Enderûn ağalarının muhabbet ve gönül vermeleriyle Hüsam-zade müftü olup, Mes'ud efendi yine unutulmuş olmakla daha ziyade hatırı kırılmıştı.

Çınar vak'asında bazı söz sahipleri ile gizlice alâkası ilmakla, askerin isteği ile müftü olmuştu ve eski gücenikliğini unutturup askerin isteği ile tâyin olunmuştu. O suçtan eteğini temizlemek içün pâdişâh tarafına sadakatle hizmet edüp meydan zorbalarının ortadan kaldırılmasına gerçekten çalışmıştı. Bu hususdaki hizmeti pâdişâhın memnuniyetini mucip olup şehit Sultan Osman Hazretlerinin (**İkinci Osman**) hocası Ömer efendinin evvelce nâil olduğu Sivas aklâmından onbin kuruşluk hâs (**I.S**) kendine bağışlanmakla, diğer şeyhülislâmlardan fazla ikrama mazhar olup, geçmiş hallerinden göz yumulma şeklinde müsamaha olunmuştu.

Mes'ud efendinin dış görünüşü ile dâvası, devlet işlerini düzeltmek ve dünya ahvalinin nizamına gayret etmekti. Fakat içi garazdan hâli olmayıp dünya devletine ve herkesten üstün olma hırsı fazla olmakla her hususta,

«Söz benim olsun ve pâdişâha kimse yaklaşmasun... Devlet işleri, azil ve tâyin benim reyim ile olsun.»

deyüb, zerre kadar arzusuna engel hissettiği adamı kötü sözler ve sövmelerle ırzını yıkup mümkün olursa ölümüne kadar çalışırdı. Bütün devlet erkânı, dilinden korkup mecburen ona müdâra ederlerdi. Siyâvuş paşanın vefatında, sadrazâmlık mührünün, Boynuyaralı-Mehmed paşaya gönderilmesini kendisi doğru bulup:

«Bir gönlü saf Türkmen ademisidir. Aslında devlet kapısına hizmetkârlıkla gelmekle izzeti nefs dâvâsı olmayan bir zaif ihtiyardır. İstediğim gibi tahakküm altına alup devlet işlerinde dilediğim gibi müstakil olurum.»

deyu düşündü. Fakat vezîri âzam geldikte, efendi hazretlerinin **(Mes'ud efendinin)** beklediği muameleyi etmeyip, kendi fikri ile hareket etmek iddiasında olduktan başka, Mes'ud efendiyi de istiskal edip, işlerinde onunla gizlice konuşmadı. Pâdişâh huzûruna yalnız gidip geldi. Mes'ud efendi bundan huzursuz olup:

«Bu adamı yanlış tavsiye etmişiz. Bu yerin adamı değildir. Başka adam tedariki icabeder.»

deyu devlet erkânından sırlarını bilen arkadaşları ile söyleşip gizlice vâlide sultan hazretlerine haber gönderdi. Eskiden olan macerası ise daha unutulmamış olmakla sözüne ehemmiyet verilmeyip:

«Bu adamı kendileri tavsiye etti. Azlini icap ettiren ne suçu var? Küffar ahvali böyle.. Devletin sıkıntısı ve ihtilâli malûm.. Böyle vakitte hiç suçsuz iki günde bir sadrazâm değiştirmenin zararını düşünmeden, niçün böyle ham fikire düşerler.»

deyu cevap verilip, sözüne kulak asılmadı. Günahı söyleyenin boynuna.. Vecihi'nin ve Aziz efendiden başka vak'aları zabtedenlerin takririne göre, Mes'ud efendi bu mağlûbiyete sabredemeyip, sibilliyetindeki cesaret dolayısiyle, fasid fikre sapıp, kaymakamlıktan azlolunan Haydar Ağa-zade ile dostluğu olmakla, anınla konuşup:

«Bu bunağı zaruret yüzünden tavsiye eyledik. Şimdi ayağımızı almağa (çelme takmağa) çalışıyor. Pâdişâh tarafına nasihat haberi gönderdik, dinlenmedi. Küffar Bozcaadayı aldı. Şimdiden sonra bu hale göre İstanbul'a da gelür. Zamanın icabı budur ki ocağı (yeniçeri ocağını) kışkırtarak Sultan Süleyman'ı (Şehzade Süleyman) tahta geçirelim. Sen vezir ol. Âlemin nizamına beraber çalışalım!»

demiş.. Ol ahmak dahi sadrazâmlık arzusu ile ve ham tamaha düşüp, zorbaların ortadan kaldırılması işinde hizmet eden kethüdâ bey Geçeci-oğluna ve ocaktan bazı söz sahibi ahmaklara içini açıp, ocak halkını kışkırtmak istemiş ola.. Bu aralıkta Sultan Süleyman'ın (Şehzade) vâlidesinin kethüdâsı olan Kara-Ali ağa, Kara Çelebi-zade Ebülfadl Mahmud efendi merhumun kethüdâsı sipâhilerden diğer Ali ağa ki, müftü efend'nin havadarlarından idiler, bu fâsid işte birlik olmuş olalar..

İster doğru olsun, ister olmasın, bu haberi vezîri âzam gizlice âlemin sığındığı pâdişâh hazretlerine ve vâlide sultana bildirdikte, Mes'ud efendinin eski macerası, Haydar Ağazade ve isimleri geçen kimselerle birleşmesi, ve vezirin azlı istenüp sözü geçmediğinden müteessir olması, cezirin sözünün doğruluğunu gösterdiğinden o saat, Diyarbekir kazasına sürgün edilmesi içün hatt-ı hümâyûn yazıldı.

Ramazan ayının yirmibeşinci günü «Sinan paşa köşkünde konuşma vardır» deyu müftü efendiye devlet tarafından adam varıp ağırlanarak davet olundu. Geldiği gibi pâdişâh ve veziri görmeyip, Bostancı-başı marifetiyle bir kayığa konuldu ve beş altı nefer bostancı ile Bursa'ya sürüldü.

Vezîri âzamın arzı ile meşîhat-ı İslâmiye (Şeyhülislâmlık) Rumeli kazaskerliğinden azlolunan Hanefî efendiye verildi.

Zavallı Mes'ud efendi, vaktiyle ihanetle Aziz efendiye verdiği Mudanya arpalığına tek başına çıkıp, yanında bostancılardan başka adam ve hizmetkâr yoktu. Müdanya nâibi (I.S) beygirini verip Bursa'ya yolladı. Gelip Bursa'da Maâlizedelerin bahçesine inip, evvelce Cem makamlı pâdişâh ve vâlide hazretleri tarafından mazhar olduğu ikram ve iltifata mağrur olarak bazan Ebu Said efendi gibi,

Nâzperverd visâlim men gücâ, hicran gücâ

anlamı üzere «bizimle bu muamele neden icabetti? Suçumuz tahkik olunmadan düşmanlarımızın iftirasına inanmak lâyık mıdır?» deyu kendisine yapılanı beğenmezdi. Bazan vehme kapılıp «bir gün evvel Diyarbekir'e gidelim.. Düşmanlarımız başka bir iftira daha yapmasınlar!» der idi.

O sırada yollar, Seydi-Ahmed paşanın ve Abaza-Hasan ağanın levendlerinin artıkları yüzünden korkunç olmakla kendini Diyarbekir'e ulaştırmak içün bir bayrak sekban (IS) yazmağa başladı.

«Acele Diyarbekir'e hareket edüb, Bursa'da eğlenmesün!»

deyu pâdişâh emri ile arkasından bir çavuş gelmiş idi. Köprülü vaktinde katlolunan Sadreddin-zade Rûhullah efendi o sırada Bursa kadısı imiş.. Çavuş pâdişâh emrini mollaya bildirdikte, Molla efendinin meğer Mes'ud efendiye gücenikliği varmış..

«Yollar korkunçtur, levendler yazup hazırlığını görüp gitmek üzeredir.»

deyu gûya gecikmesini îma eden bir arz (I.S) yazıp çavuş ile İstanbul'a gönderdi. Vezîri âzam arzı alıp, pâdişâh huzuruna varıp:

«İşte Diyarbekir'e gitmez imiş.. Orada levend toplarmış.. Bu tarafta olan adamlarının fitne çıkarmalarını beklemektedir.»

deyu, iddiasını kuvvetlendirmekle, pâdişâhın gazab deryası taşıp:

«Pâdişâhın fermanına itaat etmeyüp asker toplamakla meşgul olmakla katloluna!»

deyu hatt-ı hümâyûn çıktı. Sadrazâm bu vesile ile İstanbul'da olan diğer yardımcılarının dahi vücutlarını ortadan kaldırmağa pâdişâh emri elde etti. Bursa mollasına hitaben katli içün tekrar pâdişâh emri yazıldı ve mübaşir eliyle gönderilip:

«Eğer Diyarbekir'e giderse Bursa'dan bir konak kadar ayrıldığı yerde katledesin!. Eğer birkaç gün eğlenmek ihtimali varsa heman bulduğun yerde vücudunu ortadan kaldırasın!»

deyu buyurulmuş idi.

Bursa halkının bazı yiğitlerinden naklolunur:

Kadı Sadreddin-zade bir gezinti yerinde idi. Çavuş gelip kimsesiz bir yerde fermanı tebliğ edinci gizleyip, ikindi vaktine kadar eğlencesine devam etti. Alelâde sohbet meclisini tamamlayıp mahkemesine gelmiş.. O vilâyette mahkeme hizmetinde olan kimseleri gizlice hazırlamış.. Güneş battıktan sonra naibi **(I.S)** ve bazı kimseleri beraberlerine verip, fermanın yerine getirilmesi içün göndermiş.. Mes'ud efendi ise Maâli-zadenin etrafa manzarası olan yüksek köşkünde sade arakcin ile **(kavuk altına giyilen takke)** oturmuş meyva yiyip, ev sahibi ile kendi haline ait sözler konuşurmuş...

Şevvalin onbirinci gecesi akşam üzeri, ortalık ay ışığı ile aydınlık.. Ev sahibi pencereden, âdete aykırı olan birçok kimseler görüp, «aslı ne ola?» deyu dışarıya çıkar. Görür ki evi, fırdolayı kuşatılmış.. Naib efendi ve su-başı ve başka bir kaç adam içeriye girmişler.. Meseleyi ev sahibine anlatırlar. Mes'ud efendi hayalleyip, pencereden dışarıya bakar.. Evin

etrafına saf çeken amansız silâhlıları görünce meseleyi anlar. Kendisi aslında yiğit, bileği kuvvetli adam olmakla bir değerli kılıcı vardı, hiç yanından eksik etmezdi. Heman can havli ile dalkılıç olup:

«Bu herifler kimlerdir? Geceleyin burada ne ararlar? Tiz ev sahibi gelsün!»

deyu nârâ atmağa başladı. Ev sahibi bir köşeye çekilip görünmedi. Mes'ud efendi pehlivanvâri elinde kılıç, ölüm korkusu ile hamle eder.. Mübaşirler korkularından hücum edemeyip tereddüt gösterdiler. Hele mahkeme adamlarının cesurlarından birkaçı oda içine girip yastıklar ve diğer örtü gibi eşya ile siperlenerek birden hücum edip, bir Rüstem'e yakışır harb meydanı kopardılar ki, Mes'ud efendinin vurmasından birkaçının kellesi yaralandıktan sonra bin güçlükle yakalayıp işini bitirdiler.

Aziz efendi merhum der ki:

Mes'ud efendi yeteri kadar akıl ve şuurdan uzak olduğu için, kendisi ile alâkası olmayan işlere karışıp kendini bağladıktan başka, iş başında olan devlet vükelâsına tahakküm ederek huzur ve rahat vermediğinden hepsi de intikam almak için ayaklandılar ve yerinden atmak hususunda çalışıp, katlettirinceyedek çalıştılar. Fakat kendisine isnad olunan iclas maddesinden **(başka bir şehzadeyi tahta çıkarmak maddesinden)** habersiz idi. Bunun apaçık iftira olduğunda şüphe yoktur. Ulemâ sınıfından bir adam ki, şanlı bir sultan hazretlerinin himmeti ile, ulemâ sınıfının reisliği rütbesine yükselip **(şeyhülislâm olup)** her türlü ihsan ve iltifata mazhar ve o devlette her bakımdan hürmet görür iken, arkasında anın için ne çeşit daha yüksek başka bir istenilecek makam vardır ki hâşâ sümme hâşâ nîmete nankörlük etmek lânetinden çekinmeyip dünya ve ahrette eli boş kalmağa razı ola..

Olsa olsa, suçsuz ve günahsız olan Defterdar Mehmed paşa gibi âlim ve ârif bir vücudu ve yeniçeri ağasını, ve daha

birkaç kimseleri haksız yere katlettirmekte kendisi doğrudan doğruya sebep olup **(katili katl ile müjdeleyiniz)** mübârek anlamı üzere intikam kılıcı ile cezalandırılması Allahın irâdesine muvafık olmakla, yaptıklarının cezasının tertibi. Olmuş veya olmamış bu çeşit zahirî sebeplere dayanır.

(Haksız yere adam öldüren öldürülür, anı dahi katleden öldürülür) Allahın hikmeti ve ezelî irâde böyle olagelmiştir. Nihayet şu kadar var ki merhum Mes'ud efendi, lüzumsuz şeylerle uğraşma kabilinden gûya herkesin vekili olup, bilhassa fukara ve ulemâ eziyet ve sitem hançerinden yaralı idiler. Ellerini öpegeldiği büyükleri sürgün ederek tahkir etmeği iftihar sayardı. Küçüğe ve büyüğe lûtuf ve merhamet kapısını kapamıştı. Pâdişâh yakınlarına karşı müdârâ, nezaket ve lütuf ile muamele etmeyi tamamen terkedip, devlet adamlarına karşı yüksekten bakarak muamele ederdi.

İş sahiplerine, yalvaranlara, şikâyet için muayyen zaman ayırmıştı. Arzuhalleri okumak için vezirler gibi tezkereci tâyin etmişti. Nice zamandanberi nizamı bozulmuş olan ilmiyye sınıfını, kanaatince düzeltmek maksadıyla, erbabını isteklerinden aşağılara indirir, ve gözünü diktiği yer **(Süleymaniye)** olan salak müderris efendilere, rüyasında görse hayra yormadıkları pâyeyi almak mevleviyetle **(S.B)** vererek tahkir eder ve alçaltırdı. Her hangi bir adam hakkında, kalbinde saklı olan kötülüğü, vukuundan evvel meydana vurup, beyhude gidişleriyle halkı kendine düşman kılmış idi.

Dünya devletine haris olan zâlimler nihayet fırsat bulup zavallıyı zulüm kılıcı ile katlettirdiler.

Lûtfu herkese açık rahîm olan Cenab-ı Hakdan umulur ki, temizliği, merhametsiz cellâtlardan gördüğü horluk ve alçaklığı, günahlarının ve hatâlarının affına sebep olup şehitlik şerefi ile günahları affoluna.. Ve ceza gününde **(Mahşerde)** Kerbelâ sahrası sutanının sancağı altında haşroluna.. (Ve seya'lemüllezîne zalemû...)...

Tabiatının icabı olan ihtişam vasıtalarını tedarik etmek üzere birkaç günü Bursa'da beklemesi, pâdişâhın gazabının şiddetlenmesine sebep olup «ya geciktirmeden fermana uymakta acele etsin, yahut katlolunsun!» deyu dermanı olmayan ferman çıkmıştı. Vakıa her iki surette de canını kurtarmağa imkân yok imiş.. Fakat herhalde Bursa'dan kaldırıp bir tenha yerde hükmün yerini bulması, mümkün iken subaşı aseslere havale olunup çeşitli eziyetler ile katlettikten sonra yolkesen eşkiya gibi cesedini başı ayağı çıplak, yalnız kefen ile şehrin dışında bir mezbeleliğe koymak, Allahın rızasına ve pâdişâhın fermanına aykırı bir çirkin hareket olduğu muhakkaktır. Hattâ ertesi gün nâşı üzerine koyacak dülbend bulunmayıp fukarayı eşrefiyeden bir Müslüman, başı üzerinde olan sarığını ödünç vermişti.

Şeyhülislâmlık rütbesinde olanlara değil, halktan birine bile bu derece eziyet ve ihanetinin yersiz olduğu insaf ehline malûmdur.

Fetva mansıbı sahiplerini **(Şeyhülislâmları)** on senedenberi sürgün etmek usulü peydâ olmuş iken, bu kere katl ve yoketmek usulünün dahi ilâve olunması yara yara üzerine olmuştur.

Bir musibet dahi odur ki, Sultan İbrahim zamanında 1052 senesinde (M. 1642) merhum Mes'ud efendi Bursa Kadısı iken birkaç muhaddis **(S.B)** kiliseyi yıktığı için Vezîri Âzam Kara-Mustafa paşa tarafından azledilerek türlü sitemlere uğrayıp (teâvenû an'il-birri ve't-takvâ) fermânı celilüşşanına uyarak, bu işte ona yardımcı olan Bursa ulemâsı ve âyân teftiş ile rahatsız edilip, ceza olarak kendi vatanlarından İstanbul'a çıkarıldıkları yerinde tafsilâtiyle yazılmıştı.

Allahın takdiri bu garib şekil yine Bursa'da meydana gelip, zavallının (Mes'ud efendinin) ne yüzden ihanete ve tahkire maruz kaldığını rezil müşrikler **(Allaha ortak koşanlar)** görüp, sevinçlerini meydana vurarak söz ve hareket sitem-

leriyle islâm ehlinin kalbini yaralayıp mâteme garketmişlerdir.

Yıkayıp kefenlenmesinde hazır olan, sözüne inanılır kimselerden duyulmuştur ki, o zavallının **(Şeyhülislâm Mes'ud efendinin** toprak üzerinde yattığını seyretmeğe gilen kâfirler, şehit sevabı kazanmak içün gelen Müslümanların iki misli imiş..

Vakta ki dermanı olmayan ferman ile işi bitirildi. O gece evinde yatıp ertesi gün techiz ve kefenlenme işi tamamlanıp, alçak kâfirlere rağmen, büyük camide namazının kılınmasına umumî salâ okunmasında pâdişâh hükmüne aykırılık ve Müslümanlık âdetine uygunsuzluk yoktu.

Bu korkulu işte kusur işleyenler dünyada küçük görülüp, ahrette Cenab-ı Hakkın gazabına uğrayıp, acele olarak isteğinden mahrum ve alçaklar toprağına düşmüş olduğu muhakkaktır.

Buraya gelinceye kadar olan, Aziz efendi merhumun yazısıdır.

Allahın hikmetinin muktezası, Bursa Kadısı olan Sadreddin-zade Ruhullah efendi çok geçmeden bu beklenilmeyen halin cezasına uğrayıp, Aziz efendinin bedduası yerini bulup Köprülü Mehmed paşa zamanında zulüm kılıcı ile katlolunmuş idi. Netekim tafsilâtı aşağıda yazılsa gerektir.

Vakta ki vezir-i âzam müftü efendiyi def'edüb istiklâl peyda etti. Ertesi günü Ramazanın yirmibirinci gününde Rumeli kazaskeri Kemal Efendi-zadeyi ve Anadolu kazaskeri Ankaravî-Esat efendiyi azlettirip Rumeliyi Şaban efendiye, Anadolu'yu Bolevî-Mustafa efendiye verdi.

Kapudanlık mansıbı emri o günü Boğaz Hisarı muhafazasında olan Silistire muhafızı Seydi-Ahmed paşaya gönderilüb Boğazda yatan küffar gemilerinin ve bizim gemilerin deniz dibindeki altıyüz kadar ejder gibi topları çıkarmağa para sarfedüb, işe yaramaz olanları kalıba döküp yeni-

lemek içün İstanbul'a adam gönderüb, mevcut gemilerle muhafaza hizmetini tamamlamağa gayret sarfetmek üzere tenbih olundu.

Eski kapudan Kenan paşa hakkında siyaset hükmü icra olunmayıp (öldürülmeyip) bari halkı susturmak ve itiraz seslerini kesmek içün sürgün etme, hapis ve muahaze lâzım iken, asla ve zerre kadar azarlanmahıp, kendisini, koruyanların yardımı ile ve sadrazâma elli kese kadar para teslim etmekle büyük suçu sükût ile geçiştirildikten başka, Ağriboz muhafazası adıyla o taraflar ahalisi üzerine musallat edilmesi, zamanın aklı başında olanlarını şaşkına çevirmiştir.

Bundan evvel Bozcaada muhafazasında olan Ahmed paşa zeamet ve timar erbabını haklayıp, adayı boşaltmış ve kâfirlere teslime başlıca sebeb olmuş iken, kapudan paşanın himayesinde (korumasında) olmakla ona dahi yüz buruşturarak azarlamak gösterilmesi en kötü göz yummadır deyu, devletin iyiliğini isteyenler, gayret ateşi ile yanmışlardır.

Abdi paşa ile 1100 (M. 1688) sonlarında Sakız muhafazasına giderken Bozcaadada sohbetleriyle şereflendik. Şevvalülmükerrem.

Sadrâzam, «herhalde defterdar kendi adamımız olmağa muhtaçtır» deyüb Şevval ayı başlarında Sarı-Ali efendiyi azl ederek, saç bağı denilen Mehmed paşayı defterdar eyledi.

Haydar-Ağa-zade ve Başkalarının İstanbul'da Öldürülmeleri :

Sadrazâm hazretleri müftü Mes'ud efendinin katli içün hattı hümâyûn alınca, İstanbul'da onun adamı olmakla suçlu olanların dahi cezalarının verilmesi içün hattı hümâyûn almıştı. Kaymakamlıktan azlolunan vezir Haydar Ağa-zade Mehmed paşaya, Seydi-Ahmed paşadan boşalan Silistire memuriyetini verdi. Nekris (damla) hastalığından yatağa düşmüş iken çiftliğinde bir kaç gün eğlenip, hazırlığını gürsün deyu o gün şehirden çıkarıldı. O da Silivri'de olan çiftliğin-

de eğlenip hazırlanmakta iken heman bostancı-başı yetişip kellesini kesti ve dergâh-ı âliye ulaştırdı. Cesedi hâlâ Silivride halkın geçtiği yola bakan mezarda gümülüdür.

İkinci şehzade Sultan Süleyman'ın vâlidesinin kethüdâsı Ali ağanın ve en aşağı sipâhilerden diğer Ali ağanın, Kara Çelebi-zade Mahmud efendi kethüdâsı Ali ağanın dahi, aynı suç içün **(yâni müftünün taraftarları oldukları için)** boyunları vurulup müftü efendiye ve Haydar Ağa-zadeye ahret yoldaşı oldular.

Melek-Ahmed paşa Van'dan azlolunup sarayında otararak fitne çıkmasını beklemekte idi. Haydar Ağa-zadenin katlinden sonra Silistire mansıbı ona verilip ertesi gün me'muriyeti mahalline gitmek üzere İstanbul'dan çıkardılar.

Geçmiş suçta ortak olan yeniçeri kethüdâsı Keçeci-zade Mehmed ağayı dahi vezîri âzam öldürmek isteyince Kara Hasan-zade Koca-Hüseyin ağa sahip çıkıp, saadetlû vâlide sultan hazretlerine haber gönderip:

«Adı geçen Keçeci-zade Mehmed ağa bir işe yarar adamdır. Devlete az hizmet etmedi. Sürgün edilmesi kâfidir. Devlet hizmetinde canını feda ederek böyle hizmet eden adamı, olur olmaz suç yüzünden öldürmek, iş sahibinin (sadrazâmın) korkusuna ve hüner göstermekteki kusurluluğuna sebebdir.»

deyu rica etmekle Mihalıç'taki çiftliğine sürgün edilerek kahra uğradı. Orada korku içinde oturmağa memur olub, Aşçı-Ali ağa kethüdâ bey oldu.

Herkesin sığındığı pâdişâh hazretleri hava almak ve değiştirmek içün yakınları ile şevval ayının onuncu günü Üsküdar bahçesine nakil buyurdular.

Tersâne-i âmire emini Hısım-Mehmed ağa, donanma hazırlığında kusurlu olmak suçu ile evvelce habsolunup, vezîri âzam muhasebesini görmüş ve hainliği meydana çıkmıştı. Bostancılardan Baş-yazıcı, Çınar vak'asında kaçıp gizlenen öldürülen ağaların yerlerini araştırıp, üzerine lâzım değil iken rezillere haber vermesi suçuyla yakalanmıştı. Türkmen

kabileleri serkeşlerinden Hacı Ahmed-oğlu adlı kimsenin öldürülmesinin lâzım olduğunu sadrazâm arzetmişti.

Herkesin sığındığı pâdişâh hazretleri tersâneye göç ettikleri gün, adı geçen üç kimsenin, huzûru hümâyûnda boyunları vurulup siyaset edildi ve herkesin kalblerine korku verildi.

Şevval sonlarında pâdişâhın çuhadarı Hafız Mustafa ağa yaşlı ihtiyar olmakla ikiyüzelli akça emeklilik ve tayinat ile saraydan çıkarıldı.

Maan-Zade Hüseyin Beyin Elçilikle Hindistan'a Gittiği :

Zilkaade ayı başlarında Hind elçisi Kaaim bey Hindistan'a gitmek üzere izin istemek içün Üsküdar bahçesinde Mehmed paşa köşkünde yüksek tahtın ayağına yüz sürdü ve hil'at giyüb izin verildi. Getirdiği nâmenin **(mektubun)** cevabı ile Hind Şahına gidecek hediye-i hümâyûn, dergâhı âli kapucu-başılarından **(I.S)** elçi tâyin olunan Maan-zade Hüseyin ağaya teslim olunup, ona da adı geçen bahçede, pâdişâh huzurunda hil'at giydirdiler.

(Pâdişâhın şahane hediyesidir ki bildirilir) :

Tek parça büyük zümrüdlü bir kıt'a sorguç, dört baş küheylan atlar ki üçü serâser çullar ile **(baştan başa sırma ile işlemeli ipekli kumaş)**, biri de, cevahir eğer ve murassa' **(değerli taşlarla donatılmış)** özengi enselik ve murassa' eğer ve murassa' özengi ve altun zincir ve incili abâyî ile süslü ve mükemmel idi. Adı geçen Kaaim bey, Haleb yolundan gitmek üzere daha evvel yollanıp, sonra Maan-zade Hüseyin bey Diyarbekir yolundan gidüp Basra'da buluşup birlikte Hindistan'a gitmek üzere karar vermişler idi.

Kâfirlerin Limni Adasını İstilâsı:

Eski kitablarda Melnoz adası adiyle isimlendirilmiş ve temiz toprağı mühürlü çamur olup etrafı yüzyirmi mil ve akarsuları Ceyhun ve Nil ırmakları gibi olup, Limni adası ki, tarla ve otlakları çok, faydası haddinden fazla, çok menfaatli köy ve çiftlikleri tarif ve tasvirin dışında idi.

Evvelce nice yüz sene ada müşriklerin oturduğu yer halinde iken, şöyle böyle hicretin altıyüz senelerine doğru (M. 1200) bazı sebeblerle frenk rezilleri o adayı boşaltıp ikiyüz seneden ziyade zaman boş kalıp korsan yatağı kalmıştı.

Merhum ve Allahın mağfiretine uğrayası Ebülfeth Sultan Mehmed Hân Hazretlerinin fermanları üzere mamûr kılınub top, tüfenk ve harb ve cenk erleri ile mamûr bir sağlam kale yapılıp o vakittenberi İslâm ahalisinin oturduğu ve istifade ettiği bir ada idi.

Venedik donanması Bozcaada'yı elde ettikten sonra Limni adasına da varub kalesini kuşattılar. Donanmanın bozguna uğraması dolayısiyle nice günler, hiç çekinmeden top tanelerini yerden ve yukarıdan kale üzerine yağdırıp zavallıları ateş azabına uğrattılar. Vâkıa kapudan paşa bir kaç defa Gelibolu kayıkları ile asker gönderip, karadan hisara hücum eden mel'ûnları iki üç kere kılıç kuvvetiyle kahr edüb hisar kenarından kovup uzaklaştırdı ve nice yüzbin dinsizin hayat harmanını berbad etti. Fakat hisarın varoşu (dış mahalleleri) frenk mel'ûnlarının nicelerine geçüb, iç hisarda olan sarnıçda da susuzluk ateşini söndürecek su kalmayıp, kalenin bir duvarı da top isabeti ile harab olduğundan müdafaa ve dayanmağa kudretleri kalmadı. Muhasara günlerinin ondokuzuncu günü aman ile iç kale de düşmanın eline geçti. Hesabsız nefis mallardan ve yüzellibin kadar koyun, sayılamıyacak kadar paradan başka, yalnız orada yeniçerilerin serdarı olan kimsenin altmışbin kadar Riyal kuruşu frenk yağmacılarının eline düşüp, aman dileyen Müslü-

manları, avret yerlerini örtecek kadar bir elbise ile sahillere çıkardılar. Zilkade ayı başlarında..

Mühürlü Çamurun Beyanı :

Mühürlü çamurun ahvâli, buraya münasib görülmekle yazıldı.

(Tezkire-i Davud)'da der ki, o adada Artamis adında bir baş rahib var idi. Ada ahalisinden birinin ayağı kırılıp, ol çamurun çıktığı yere varıp, rahib o adamın ayağına o çamuru sıvamakla, Allahın emriyle az zamanda iyileşmiş..

Adı geçen rahib orada bir savmaa **(ibadet yeri, tekke)** ve hususî bir heykel yapıp, bu çamur ile çeşitli hastalıklara ilâç etmiş.. Giden gelen gemilerle hastalar gelip hastalıklarına ilâç için rahibe hediyeler götürürlermiş.. Ve her hastalığa bu çamur ile deva etmeği rahibin sırrı ve ruhaniyeti zannederlermiş.. Bir zaman sonra rahip ölmüş.. Akrabasından bir avret, o heykeli eline geçirip o dahi gelen hastalara çamur ile ilâç etmiş. O vakit hassanın toprakta olduğu yayılmakla çamuru yuvarlaklar haline getirip mürd olan **(ölen)** rahibin resmini havi bir mühr ile mühürleyip Yunan pâdişâhlarına, ve Rum hükümdarlarına hediye göndermeğe ve tüccarlara satmağa başlamış.. O vakitlerde **(râhib çamuru)** adıyla şöhret bulmuş..

Bilginlerin Ahvâli :

Memik-zade Vak'a-i Vakvakiye **(çınar vak'ası)** den sonra para dökerek tekrar fetva makamını **(Şeyhülislâmlığı)** elde etmek sevdasında olmakla Bursa'ya sürüldü. Sonra Mekkei Mükerreme kazası verilüb komşuluk ile memur olmuştu. Devlet ve mevki muhabbeti belâsıyla mahzun ve gamlı ah ve vah ederek Haleb'e vardıkta, hayat mansıbını terkedüb **(ölüp)** menzilgâhı **(konduğu yer)** siyah toprak çukuru oldu. Allah rahmet eyleye..

Biz yine mühürlü çamur ahvâline gelelim.

Calinos ve hekimlerden birçokları hassasını görüp kiaplarına yazmışlardır. Bu çamur, güneş arslan burcuna döndüğü vakit sızarak görünmeğe başlar. Zamanında vilâyetin hâkimi, ve bu çamur üzerine memur olan adamlar varub önce çıkan lâtif çamuru çıkarıp ceviz kadar yuvarlaklar yapıp mühürleyip muhafaza ederler. Sonra İstanbul'a, yetecek kadar götürüp Kilâr-i âmire'de **(Saray kilerinde)** muhafaza ederler. Geride kalanını vilâyetin hâkimi ve adanın âyânı alırlar. Şimdi **(Mühürlü Çamur)** adıyla meşhurdur.

Vaktiyle, evvelâ çıkan çamurun rengi kırmızıya çalar yağlı şeklinde lâtif ve kokusu, toprak kokusuna üstündür. Bundan sonra çıkan hafifçe sarıya kaçar, lezzetinde biraz hiddet vardır. Bundan sonra çıkan ve vakitsiz alınan, rengi beyaz ve lezzeti tuzlu ve kokusu çok az olur. Hepsi faydalıdır Fakat önce çıkanın büyük hassası olmakla gayet lâtiftir ve kokusu çoktur.

Bu çamurun tabiatı ikinci derece soğuk ve kurudur. Veba hümmasma ve tauna çok yararlıdır. Kanın fesadını, hümma ateşlerini defeder. İshali ve nereden kan giderse keser. Öldürücü zehiri dahi defedip zehir yiyen adama şifa verir. Susuzluğu giderir. Kullanma şekli, suya koyup bir saat durduktan sonra suyunu içmektir. Vücudun dışına sıvamakla mumya gibi kırık uzvu tutar ve katılıkları giderir. Büyükler ve zenginler bu çamurun lâtifinden bardakla yaptırıp kullanırlar. Bu bardaklardan su içmek, yaz günlerinde harareti keser. Taun ve veba vakitlerinde suyu islâh etmekte emsalsizdir. Hasılı kadr ve kıymeti bilinecek bir topraktır. Fakat İstanbul'un çarşı esnafı hilekârları, Ebu Eyyübel Ensari tarafında bardak yaptıkları bayağı çamurdan **(Mühürlü çamur)** u taklit ederek yuvarlaklar yapıp mühürleyip ahmaklara **(Mühürlü çamurdur)** deyu verirler. Anın faydası yoktur. Belki zararı vardır. Ziyade hâlis olan saray-ı âmireye **(Topkapu Sarayına)** getürdükleridir.

Ebu Said efendiye adı geçen vak'ada Kâbe-i Mükerreme kazası emri gönderilüp yola düşmüşlerdi. Vezîri Âzam Boynuyaralı-Mehmed paşa Haleb'den gelirken, Ereğli'de bulunup «paraca ve vücutça kudretim yoktur» deyu Hicaz'dan istifa edip, geri dönmek içün rica etmekle, vezîri âzam pâdişâhın mutlak vekili olduğundan Ebu Said efendiyi orada durdurdu. İstanbul'a gelince Kudüs-ü şerif kazası, bir hafta sonra da Damışk-ı Şam me'muriyetiyle taltif etmişlerdi. Fakat vatan hasreti dolayısiyle adı geçen Mevlânâ, Ereğli'den öteye bir adım gitmeyip, İstanbul'da olan hasedciler İstanbul'a dönüşünü ağırsınup, bizzat hükûmet etmek üzere Konya emrini göndermeğe sebep oldular. Fakat taraftarları olan iyilikseverler, var kuvveti bazuya verip, hasedcilere üstün gelip, İstanbul'a dönüş iznini ihtiva eden pâdişâh emri çıkartmağa söz götürmez gayret sarfetmeleriyle, İstanbul tarafına memnun bir şekilde yolunu doğrultarak gelip, evlerinde rahat köşesinde âsude ve emin oldular.

Anadolu kazaskerliğinden azlolunan Esad efendi bu sırada unutkanlık illeti ile vefat ettiler.

Kötü Tedbir :

Vezîri âzam tedarik ve tedbirden âciz ve tamahkârlığı, hırsı fazla bir ihtiyar olmakla, para biriktirmek sevdasından ve sıkıntı verenleri defetmekten başka faydalı bir işe eli değmeyip, küffarın Bozcaada ve Limni'yi istilâ ettikleri haberi gelince,

«Belki mel'ûnların donanması İstanbul'a gele..»

deyu korkuya düşüp İstanbul sûrlarının deniz tarafından olan duvarlarını baştanbaşa badana ile ağartmak (**beyazlatmak**) ferman eyledi ki, düşmana, yeni ve heybetli görüne!?

Bundan başka Ahırkapu ile Yedikule arasında hisar kaleleri üzerine yapılmış olan evler, hisarı ve duvarını yıktı

deyu yıktırılıp, sûrlar üzerinde evden eser kalmadı. Vâkıa kale üzerinde olan binaları yıkmak doğru bir iş ise de, küffarın böyle istilâsı ve hücumu zamanında başlanacak iş değil idi.

İstanbul halkı bu hâli gördükleri gibi:

«Hay meded! Kâfirlerin İstanbul'a gelmek ihtimali olmasa veziri âzam bu işe başlamazdı!»

deyu hep vehme kapılıp, mal eşeği evhamlı kimseler kimi haççı şerif, kimi başka bahane ile Üsküdar'a can atıp, çoğu on kese değerinde olan ev ve emlâkini bin kuruşa ve belki daha noksana satıp, önceden baş kurtarmak sevdasına düştüler. İşin sonunu gören ârifler, rind **(kalender)** ve zarifler bu sırada ucuz baha ile, süslü saraylar ve döşeli konaklar satın alıp dünyaya düşkün olan korkakların pek çok emlâk ve akarı bu vehm sebebiyle yok bahasına gitti.

Herkesin Sığındığı Pâdişâhın Üsküdar Sarayından Topkapu Sarayına Nakli ve Konuşma :

Küffarın fesad ateşi her an artmakta ve Osmanlı ülkesine tecavüzleri şiddet bulmakta olub, evvelce donanmayı hümâyûnun bozgunu,sonra Limni adasının küffarın eline düşmüş olduğu haberinin duyulması ve Akdeniz boğazının kapanmasıyla zahire gibi şeylerin Bozcaada'da kalması yüzünden heman eşya fiatları bahaya çıktı. Kıtlık ve bahalılık alâmetleri göründü. Bütün halkın kalbine dehşet düştü. Yer yer dedikodular başladı ve halk:

«Bu nasıl hal ve harekettir? Devlet büyükleri kendi fâsid garazlarını yürütebilmek, ve para toplamak hevesine düşüb, donanmayı ve adaları küffara veren adamları azarlamak bile yok.. Akçasını alıp tekrar memuriyete tâyin ederler.. Pirincin kilesi yüzelli akçaya.. Diğer şeyler dahi bahaya çıkıp kıtlık başladı. Vezîri âzam tedbir ve tedarikten âciz.. (Küffar geliyor!) diyu hisar üzerinde olan evleri yıktırdı. Bu işin sonu ne gûne felâkete ve neye varacaktır? Saadetlû

pâhişahımız ise Üsküdar'da zevk ve safasında.. Dünya ahvali ile alâkadar oldukları yok.»

deyu âşikâre söylendiklerinden başka bu konuşulanlara dair mufassal arzuhaller yazıp şerefli bilginlerden ve şeyhlerden ve ocaktan ihtiyar adamlar ile pâdişâh katına birkaç defa dilekçe verdiler.

Limni adasının alındığı haberi gelince bu şekilde korkunç dedikodular ziyadeleşip garazsız müslümanlardan pek çok kimseler Üsküdar'a geçip, âlemin sığındığı pâdişâh hazretlerine arzuhaller sunup apaçık feryadü fiğan ettiler. İhmalin sonucunun fitne çıkmasıyla neticeleneceğine dair alâmetler görünmekle, âlemin sığındığı pâdişâh hazretleri zilkade ayının onüçüncü günü Topkapu sarayına teşrif edüb müşavere ferman buyurdular.

Zilkade ayının onbeşinci günü vezirler, bilginler, erkân ve âyân hep davet olunup Yalıköşkünde meşveret meclisi toplandı. Her taifeden sayılı kimseler geldi. Pâdişâh huzurunda ortaya konulan fikirlerin neticesi, vezîri âzam ve onunla birlik olanların reyleri bu şekilde karara vardı ki, evvelce pâdişâh hâsları (I.S) arasına konulmuş olan Aydın ve Saruhan sancakları, Anadolu ve Karaman eyâletleriyle birer bendelerinin hatırı hoş edilerek, herbiri İzmir, Sakız ve İstanköy ve diğer mühim yerlerin muhafazasına tâyin olunup, o taraflara asker ve zahire sürmek (göndermek) için Bursa ve Mihalıç ve diğer yerlere kapucubaşılar gönderile de ve büyük ataları zamanında olageldiği gibi tersâne-i âmirede (devlet tersânesinde) hep çektirmeler yapılıp, bundan sonra kalyon yapılması terkoluna..

Bu şekilde itaatı lâzım olan ferman çıkarıldı.

Hâs-odalı Mehmed Hâlife, tarihinde der ki, o toplanan meşveret meclisinde Enderûn hazinesinden (**pâdişâhın şahsına mahsus hazine**) bir miktar para, ve dışarıda bulunan sultanların, devlet âyânı ve erkânının, zenginlerin birer mikdar vermeleri bir tedbir olarak kabul edildi. Buna göre her-

kesten **(imdadiye)** adıyla bir miktar para topladılar. Fakat toplananların hepsi yüzbin kuruşu bile geçmedi. Vezîri âzam, seferi hümâyûn mühimmatını **(sefere lâzım olan harb âlet ve eşyalarını)** lâyık olduğu şekilde görmek hizmetini üzerine alamayıp aczini meydana vurdu. Fakat bu meşveret meclisinde faydalı bir iş konuşulmayıp, pâdişâh hâslarından (I.S) çıkarılan Aydın ve Saruhan sancaklarını vezîri âzam kendine mensup birer kimselere verdi. Anadolu ve Karaman eyâletlerini yine, büyük paralar karşılığında birer adama sattı. Sarayın içinde olanlardan sözü geçenlere bol hediye veren birkaç râşî **(rüşvet veren)** kapucu-başı zâlimlerinin şeyini alıp zahire ve asker sürmeğe memur etti ki, onlar da varıp askeri ve reâyânın bütün mallarını alıp, fazlaca fesat çıkarmakta gayret eyleyeler.. Fakat, âlemin sığındığı pâdişâh hazretleri, vezîri âzamın hareketini rey ve tedbirini beğenmeyip:

«Bir ihtiyar ve iş görmüş adamdır deyu tavsiye olunmakla vekâlet mührümüzü ihsan eyledik. Geldiği gündenberi devlet tarafına faydalı bir iş gördüğü yok.. Başka bir şehzade tahta çıkarılacaktır suçu ile bu kadar adam katlettirdi. Memuriyet makamlarına hak sahiblerini tavsiye etmeyip, kendi adamlarını çırağ etmek sevdasındadır. Akdolunan meşveret meclisinin neticesi, hâslarımızdan (I.S) Aydın ve Saruhan sancaklarını alıp dilediği adama vermek oldu. Ne şecaat kuvveti ile iş görmeğe kudreti var, ne de zekâ ve ferasetle güzel tedbir almakta mahareti var! Sefer çün olan müşaverede tedbir ve hareket böyle mi olur?»

deyu hatırları incindi. Evvelki toplantıdan bir hafta sonra tekrar meşveret meclisi toplanıp, âlemin sığındığı pâdişâh hazretleri:

«Bizzat sefere çıkmam kararlaştı. Denizden ve karadan gereken mühimmatı gereği gibi hazırlamak gereksin!»

deyu vezîri âzama üstüste tenbih buyurduklarında zaif kalbli ihtiyar ellerini oğuşturup, mecliste hazır olanlara, yardım ister şekilde acz içinde bakarak söze gelip:

«Şevketlû ve kerametlû pâdişâhım! Cenabı Hak ömrünüzü uzun eyleye.. Ortalığın ihtilâli ve askerin inzibatsızlığı vektinde sefer etmek çok zordur. Devlet hazinesinin ise sıkıntısı tarif olunur gibi değildir. Zâtı şâhânenizin (pâdişâhın) hareketi kat'ileştiği surette, pâdişâh tarafından nakid olarak yirmibin kese akça imdad buyurulmağa muhtaçtır ki gereği gibi sefer hazırlığı yapmak mümkün ola.. Ve illâ seferi hümâyûna iktidar yoktur.»

deyu cevab vermekle, cenâbı pâdişâhî hiddetli bir şekilde susup artık bir harf söylenmeyip meşveret meclisi dağıldı.

Boynuyaralı-Mehmed Paşanın Azlinin Sebebi ve Köprülü-Mehmed Paşanın Vezîri Âzamlığı :

Köprülü-Mehmed paşa ise evvelce İbşir paşa vezîri âzam olup İstanbul'a gelirken Köprü kasabasında bulunup 1060 senesi rebiülevvelinde (M. 1650 senesi Mart ayında) karşılamaya çıkıp, Kütahya yakınında buluştu. Beraberce İzmit'e kadar geldiler. O vakit Trablus mansıbı, Muharrem ayından Muharrem ayına verilmekle vâlilerin zulümleri ve nizamsızlık yüzünden karışmıştı. Mart başından itibar olunmak üzere zabtetmek ve devlet malına ve vilâyete nizam vermek şartiyle Trablus eyâletini Köprülü-Mehmed paşaya vererek hil'at giydirip heman İznik'ten göndermişlerdi. Sonra İbşir paşa katlolunmakla, Köprülü-Mehmed paşa Trablus'u zabtedemeyip eli boş olarak gelip yine Köprü'de oturmuştu.

Bu defa Vezîri âzam Boynuyaralı-Mehmed paşa Halebden gelirken Köprülü-Mehmed paşa Köprü'den kalkıp sadrazâmı Eskişehir'de karşılayıp iltifata mazhar olmuş beraberce İstanbul'a gelmişti. Yolda Boynuyaralı'ya nice işlerde tedbir inceliklerini öğretmiş idi. İstanbul'a gelince vezir tarafından bir miktar para verilip Sultan Bayezid semtinde olan meşhur sarayda oturup sıkıntı içinde bir memuriyet çıkmasını beklemekte idi.

Evvelce reisülküttâb **(dışişleri bakanı)** Şâmi-zade Mehmed efendi, İbşir paşa vaktinde borç para ile canını kurtarıp hacca gitmeğe izin verilüp, hac usullerini tamamlayup İstanbul'a gelince, evinde rahat rahat ve sükûn içinde oturmadan tekrar memleketinden çıkarılıp:

Felek dil çıkmadayın kenâra dahî
Rüzgâr attı bir diyâra dahî

Anlamınca, zeâmeti olan Tosya'ya sürülüp, bir seneye yakın zaman orada sessiz sedasız otururken, devletlû vâlide sultan hazretlerinin makbulü olan pâdişâh hazinedarı Solak-Mehmed ağanın adamı olmakla anın tavsiye ve ricası ile suçu affolunup, pâdişâhın izni ile İstanbul'a gelip evinde, kimse ile görüşmeden oturmakta bulunmuştu.

Bu sırada Mimar Kasım ağa ve saray hocası Mehmed efendi ile kalb ve sözde birlik halinde dost idiler. Köprülü-Mehmed paşa dahi geceleyin kıyafet değiştirerek Kasım ağaya varıp memleketin ahvalini konuşurlardı. Kasım ağa ise, daha önceleri Köprülü-Mehmed paşayı vâlide sultan hazretlerine methedip:

«Devletlû sultanım! Bir tedbirli, akıllı ve umur görmüş kimsedir. Bugünkü bozuk düzeni ondan başka düzeltecek kimse yoktur.»

deyu defalarca methetmişti. Hattâ vezîri âzamlar Kasım ağanın Köprülüyü methedişini haber alıp defalarca Kasım ağaya fenalıklar etmişlerdi. Gürcü-Mehmed paşa ise Kasım ağayı vâlide kethüdâlığından azl ve malını zabtetmiş, zindanda kanlı kuyuya habs, sonra da Kıbrıs'a sürgün etmişti.

Sonra yine vâlide sultan hazretlerinin himmetiyle kurtulup evinde oturmuştu. Fakat yine Köprülü'yü medhü senâ etmekten vazgeçmeyip Hoca Mehmed efendi ve Baltacı Karakaş vasıtasıyla hazinedar Solak-Mehmed ağaya haberler uçurup, onun dilinden vâlide sultan hazretlerine tavsiye etmekten geri durmamıştı.

Bu mes'elede Şâmi-zade dahi Kasım ağa ile gönül birliği edip, birlik olup, memleket ahvalinden haber aldıkları işleri, vezirlerin gidişlerini ve kimden para ve hediye olarak neler aldıklarını kontrol edip, kâh dil ile, kâh yazı ile bildirirlerdi.

Defterdarın değiştirilmesi:

Vezîri Âzam ilk sadrazâmlığında Sarı-Ali efendiyi azledip kendi kainbiraderi Saçbağı diye anılan Mehmed paşayı defterdar ettiği yazılmıştı. Adı geçen paşa saçbağı **(devran senindir)** türküsünü iki ay kadar dillerde destan edip altmışyedi senesinden başka altmışsekiz senesi mukataasını **(I.S)** da kalender bahşişi etmek suretiyle vezîri âzamın ve kendinin hazinelerini mamûr ve devlet hazinesini viran etmişti. Gelir kapusu tamamen kapanup sefer mühimmatı masrafları sıkıntısı çıkınca vezîri âzam kendi kanaatınca, kendi kaynını ırzı ve parasiyle tehlikeden kurtarmak tedbirini edüb, bir miktar para döküp, çeşitli hiylelerle defterdarlıktan azlettirip o ağır yükü Salih paşa kethüdası Divrikli-Mehmed ağaya yüklettirdi. Sadrazâm kethüdâsı Ahmed ağa dahi sonunu düşünen ve zengin kimse olmakla efendisinin tutumunu beğenmeyip bu hal ile sadrazâmlık makamında kalamıyacağını anladığından başka para tamahı ile zulmünden emin olmadığından gizlice Mimar Kasım ağa ve Şâmi-zade gibi Köprülü-Mehmed paşa tarafına meyledip, onlar dahi vezîri âzamı iğfal eylemek işinde kullanmak içün kethüdâsını yanlarına alıp bin türlü vaad ve lütuf ile kandırmışlardı. Fakat daha Bozcaada'yı küffarın ele geçirdiği haberi geldiği gibi Kasım ağa, Hoca Mehmed efendi, Şâmi-zade ve vezirin karşı tarafında olanlar vâlide sultan tarafına haberler gönderip:

«Bu vezirin elinden iş gelmez.. Devlet nizamını arzu ederseniz Köprülü-Mehmed paşayı vezir edersiz. Böyle vakıtta ondan başka adam, bu zor işin hakkından gelemez.»

deyu arayerde olan vasıtalar ile bildirdiler. Bir bir üstüne haberleştiklerini silâhdar ağa duyup:

«Gafil olma! Mührü şerifin başkasına verilmek ihtimali vardır!»

deyu veziri uyarınca vezir heman Trablusşam mansıbını Köprülü-Mehmed paşaya verip:

«Elbette gidesin!»

deyu ferman etmişti. Köprülü para sıkıntısı çekmekte olduğundan tüccardan ödünç olarak birkaç kese harçlık tedariki ile meşgul idi. Yardımcıları da Enderûnu hümâyûnda, sadrazâmlık mührünü elde etmek içün çalışmakta idiler.

Limni adasının dahi haberi gelip dehşet ateşi alevlenip, meşveret meclisi ferman buyuruldu.

Tekrar casuslar tarafından vezire haber gelip:

«Bre, mührü şerif gitti!. Çabuk bu saatta Köprülüyü bir hal eyle!»

demeleriyle, vezir kendi kethüdâsını çağırıp:

— Bu kocaya (ihtiyara) mansıb verdik. Gitmeyip burada beklemesinin sebebi nedir? Galiba dimağı fesattadır. Tiz şimdi adam gönderip davet eyle.. Onun varlığından, yokolması daha hayırlıdır!

dedi. Kethüdâ bildi ki gizli sır duyulmuş.. Ve sadrazâm Köprülüyü katletmek ister.. Fakat işin esası sağlam tutulduğuna güveni vardı. İşi yaygaraya vermeyip:

— Sultanım, bunu size haber veren yanlış söylemiş.. Çekinmeniz varsa, başka nam ve arzu sahibi meşhur kimselerden çekinin.. Köprülü paşa kendi sıkıntısı yüzünden âciz durumda olup akşam yemeğine muhtaçtır. Hergün Vâlide Hanına, tüccara varıp yol harçlığı tedârikine çalışmak içün bu kadar eğlendi. Bugün beş kese bulsa, akşama kalmaz kalkar giderdi.

dedikte vezîri âzam:

— İmdi biz üç kese verelim, heman bugün yarın yolla! dedi.

— Sultanım, beş kese lütfeyle!. Yarın yola revan olmazsa ne hakaretin varsa bana eyle..

deyip vezirin gazabını teskin eyledi ve vezirin hazinesinden beş kese alıp Köprülü paşaya gönderdi. Meğer iş de tamam olmuş imiş.. Birkaç gün geçmeden iş bitti.

Rivâyet eder diye:

Vezîri âzamın pâdişâh yakınlarında olan casuslardan, azli kokusunu alıp veziri haberdar etmeleri üzerine vezirin Köprülü'ye suikast niyetinde olduğu, pâdişâh tarafından malûmu olup, işbilir kimselerin tavsiyesiyle bir nâzik hiyle ve zarifâne tedbir ettiler. Sadrazâmın yardımcısı ve kendine haber nakleden dostu Silâhdar Mustafa ağaya, zilkade ayının onaltıncı günü vezirlikle Şam vâliliği ihsan olundu. Kendinden evvelki Şam vâlisi Haseki-Mehmed paşaya da «acele İstanbul'a gelesin!» deyu hatt-ı hümâyûn gönderildi. Vezîri âzam ve bütün sarayda ve saray dışında olanlar, Haseki-Mehmed paşanın, sadrazam yapılmak üzere çağrıldığına inanarak, Köprülü-Mehmed paşanın sadrazâm olacağı tahmininden vazgeçtiler. Hattâ bu gizli tedbirden müverrih Abdi paşa da gafil olup, işin dış yüzüne bakmakla tarihinde yazmış ki:

«Sadrazâmlık mührü Haseki-Mehmed paşaya verilecek idi, fakat Şam'dan gelmesini beklemek mümkün olmayup, bazı pâdişâh yakınlarının tavsiyesiyle günün icabına göre Köprülü-Mehmed paşaya verildi.»

demiş.. Hâs-oda (I.S) ve bütün Enderûn (I.S) ağaları «ya Haseki-Mehmed paşa, yahut da Kara-Mustafa paşa vezir olmadıkça iş bitmez» kanaatında olup, hâs harem yetiştirmelerinin meşhurlarından başka hiç kimse Köprülü'nün vezîri âzam olmasını doğru bulmazlardı. Onları kendi zan ve kanaatları üzerinde yanıltmak ve susturmak, iş bitinceye kadar Köprülü-Mehmed paşayı düşmanların zan ve tahmininden kurtarmak içün bu tedbiri etmişlerdi. Abdi paşa bu inceliği anlayamamışlardır.

Yeniçeri Ağasının değiştirilmesi :

Sonra «vezîri âzam yeniçeri ağasıyla birliktir. Belki azil korkusuyla bir fitne çıkarmağa cür'et ede..» deyu bir haftadan sonra zilkade ayının yirmidördüncü günü idi ki yeniçeri ağalığı, vezir Gürcü-Hüseyin paşadan alınıp birinci mirahor Söhrab-Mehmed ağaya ihsan edildi ve bir iki gün sonra da vezirlik pâyesine mazhar edildi. Söhrab-Mehmed ağa ise vezîri âzamın karşı tarafında ve Köprülü paşa tarafında olanlarla dost idi. Meğer Köprülü-Mehmed paşa, arada vasıtalık yapıp iyilik edenlere demiş ki:

«Vâlide sultan efendimizin huzuruna tarafımızdan doğrudan doğruya arzolunacak birkaç husus vardır. Eğer o şartlara riâyet etmeği taahhüd buyurulursa ben dahi bu güç hizmetin yapılmasını üzerime alurum.»

deyu haber göndermiş imiş.. Yeniçeri ağasının değiştirildiği gün ikindiden sonra baltacılardan biri gelip Köprülü paşayı gizlice, pâdişâh sarayında kızlarağası odasına, oradan kızlarağası önüne düşüp devletlû vâlide sultan hazretlerinin huzûruna getürüp yer öptükten sonra:

— Paşa! Hoş geldin!

deyu buyuruldukta, devletinin ve ömrünün uzamasına dua eder. Sonra:

— Şevketlû herkesin sığındığı pâdişâh hazretleri size sadrazâmlık mührünü ihsân buyurmak murad eder. Din ve devlete, istenilen hizmetin hakkından gelebilur musun?

deyu buyurduklarında:

— Devletlû sultânım! Saltanatı âliyyeden birkaç sartlar ile himmet ve lütûf buyurulursa inşaallahu taalâ pâdişâhın devletinde her iş gerektiği gibi görülmek umulur.

dedi.

— O şartlar nedir?

buyrudular.

— Müsaade olunursa arzedeyim.

dedi.

«Her ne arzedersen müsaade olunur!»

Sözünü üç kere tekrar buyurdular. Köprülü-Mehmed paşa yiğitçe söze başlayıp:

«Devletlû pâdişâhım! Evvelâ huzûru hümâyûna her ne telhis edersem (I.S) icra olunup aksi yapılmaya.. İkincisi en küçükten en büyüğe kadar mansıblar, memuriyetler ve rütbelerin verilmesi hususunda kat'iyyen hiç bir taraftan tavsiye ve şefaatla bu kullarına ısrar buyurulmaya ki, pâdişâhımın devletine en faydalı olan devlet adamlarını kullanmak kabil ola. Çünkü «El'âfat tetevelledü minçşefâât» yânı (âfetler, şefaatlerden doğar) anlamınca, ihtilâllerin sebebi, yerinde olmayan şefaatlardır.

Üçüncüsü, vezirlerden ve vükelâdan birini, ya parasına rağbet ederek, yahut iyi itikadı yüzünden ortak yerine koyup, bu kullarının istiklâli zedelenmeye..

Dördüncüsü, bu kulları hakkında arz sahibi olan münafıklara söz fırsatı verilmeye.. Çünkü herkes, devletten hisse almak ister. Herkesi memnun etmek mümkün değildir. Bu yüzden sadrazâmların hasedcileri ve düşmanları çok olur. halkın hücumunu kesip, fesadı def'etmek için kötüleme kapusunu kapamaktan başka çare yoktur.

Bu dört şarta riâyet ile müsaade buyurulursa Allahın yardımı ile ve duanız berekâtiyle sadrazâmlık hizmetinin hakkından gelmek mümkündür.»

deyip sözü bitirdi. Devletlû vâlide sultan hazretleri hak sözü kabul edip:

«Vallahülâzîm bu ricalarına müsaade olunur.»

Sözünü üç kere tekrar buyurdular.

Oradan, yer öpüp çıkarak evine geldi. Ertesi gün ki zilkade ayının yirmibeşinci cuma günü idi (1). Cuma namazından iki saat evvel Vezîri Âzam Boynuyaralı-Mehmed paşaya baltacılar kethüdâsı gelip davet eyledi. Köprülü-Mehmed paşa dahi daha evvel davet olunup hazırlanmıştı. Vezîri Âzam gelip pâdişâh huzuruna vardıkta sefer mühimmatında kusur

(1) Köprülü 26 zilkaade cuma 1066 (15 eylül 1656) tarihinde sadrazâm olmuştur.

ve iyi tedbir yokluğuna ait bir miktar azarlandıktan sonra mührü hümâyûn alınıp, kendisi bostancı-başının habsine gönderildi.

Köprülü-Mehmed paşa pâdişâh huzuruna davet olunup cuma namazında. Hatib minberde iken, sadrazâmlık mührü kendine verildi. Ve evvelce bildirilmiş olan dört şartı herkesin sığındığı pâdişâh hazretleri bir bir ifade etti.

«Bu şartlara riayet olunmak üzere seni müstakil olarak vezir eyledim. Göreyim seni.. Nice hizmet edersin?»

deyu pâdişâhca hayır dua ile sevindirdiler. Köprülü-Mehmed paşa dahi ağlayıp inci tanesi gibi gözyaşları, nurlu sakalları üzerine dökülerek:

«Şevketlû, kerâmetlû pâdişâhım! Hak taalâ ömrü devletinizi devamlı eyleye.. Doğrulukla mübarek hizmetinizde kudretimi sarf ve uğrunda canımı feda ederim. Devletlû pâdişâhımın yüksek himmeti ve hayır duası berekâtiyle Hak taalâ tevfik ihsan eyleye!»

deyu yer öpüp çıkıp sarayına geldi. O vakit müneccimbaşı bulunan, merhum Köprülü'ye mührü şerifin verilmesi içün o cuma günü öğle üzeri vaktini seçmiş.. Hak budur ki vakit seçmek böyle gerektir. O vaktin talihi ve ahkâmından bir kaç kelimeler ile yâdigâr olmak içün kendi tecrübeleri mecmuasından buraya nakil ve yazılması münasib görülmüştür.

«Sâhib-i âşîr-i utârid âşirde şerefinde ve zühre dahi âşirde.. Lâkin muhterik istiklâl üzere mutasarrıf olur. Sâhib-i beyt-i a'dâ merihdir. Âşirde iken şua' altında hükmünde dest ve mala a'dâ' ve hasedcilerin bazı mertebe zuhuru hatırı tekdir eder. Fakat ezilip galebe edemezler. Ve ikinci sehmülgaybde hazine-i âmireyi tamir edüb pek çok para biriktirirler. Sehmüssaâde beytürrecâda sahibi şerefi zühâl âşirde ekseri hususta arzularına göre iş görüp mâni ve mezahim istilâmından âsude olalar. Sehmüssaâde hanesinin sahibi şerefi zuhâldir. Sehmüssaâdeye gelince aralarında otuz derece var. Vezirlik müddetleri otuz sene olmak icabeder. Lâkin talih sahibi müşteri sâbi'de ve-

balinde ve ay sahibi beyt mevt aralarında altmışdört derecedir. Ve hem talihin ve talih sahibinin seyrleri dahi beş seneden sonra terbî-i nahse vardığı ve sâhib-i beyt-i mevt kahırdan dahi o mahalden ikisine de nazar ve ittisâli bu mânâyı müeyyed olmakla altmışdört ay geçince hastalık hücumu sebebiyle kesiş hükmünün eseri zuhur etmez ise sadrazâmlık müddetleri uzamak mümkündür.»

demiş. Hakikatta merkum müneccim bu seçmede ve bu ahkâmda isabet eylemiştir. Ancak sadrazâmlığı otuz seneye varmayıp beş sene geçince kutu' hükmü Allahın emri ile yerini bulup hastalanarak vefat etmiştir. Netekim yeri gelince anlatılsa gerektir inşallah...

Tamamlama:

Azl olunan vezir Boynuyaralı-Mehmed paşanın bütün varı yoğu ve topladığı pek çok parası pâdişâh tarafından alınıp, öldürülmek istenildi. «Doksan yaşında bir ihtiyardır. Ak sakalına merhamet münasibdir» deyu Köprülü-Mehmed paşa şefaat etmekle katlolunmayıp birkaç gün bostancı-başının hapishanesinde misafir, birkaç gün Yedikule'de mihnete mübtelâ ve zindanda habsolunduktan sonra Malkara'ya sürgün edilip nice günlerden sonra Kanije eyâleti verilerek kırık hâtırı hoş edilip mahzun kalbi sevindirilmiştir.

Defterdarlıktan azlolunan Saçbağı-Mehmed paşa ki — eski vezîri âzam kendine defterdar edinmişti, devlet malına hıyanet suçundan kurtarmak içün kendi azlinden evvel defterdarını azletmişti — pâdişâhın fermanıyla kapucular odasında mahbus ve kurtulmak ihtimalinden me'yus iken, yüzelli kese kadar para cezası ile salıverildi. Fakat kahır hançeri korkusundan ödü patlayıp ertesi günü vefat eyledi.

O bîçarenin bir ihtiyar oğlu vardır. Kadriyye tarîkatı dervişlerinden bir sükûnetli fakir derviştir.

Aziz efendi Boynuyaralı-Mehmed paşadan bu veçhile sikâvet eder «tuhaf temâşâdır ki, adı geçen vezir, sadrazamlık

hizmetiyle memur oldukta, umûr görmüş ve tecrübe edilmiş; yaşı yetmişi geçmiş içi parlak bir pîrdir deyu bütün halk memnun olup, kendinden hayır zuhuru umulur iken, Osmanlı devleti yüksek makamlarını ve dîvan hizmetlerini, kendinden evvelki insafsızların narhının iki misli para ile satardı. Bundan başka ulemâ fukarasına vazifeleri dilediği gibi dağıtıp ve taksim edip mevleviyet (S.B) ve medreseleri, geliri fazlaca kazalara varıncaya kadar rüşvet ile verip, rüşvetler almak ve bâtıl işler yapmak suretiyle kendinden evvelkilerden bin kere fazla tarikat erbabına ihtilâl verdi.

Bundan fazla, fikrinde isabet itikadı ile hak yolu tavsiye edenlerin doğru sözüne kulak asmadı. Huzûru hümâyûnda olan müşaverelerde kendi isteğine aykırı olarak söz söyleyenlere kahır ve gazab izhar ve belki kötüleyip sövmek suretiyle dil uzattığı içün, müslümanların muzaffer olmasına sebeb olacak ve din düşmanlarından intikam alınacak güzel tedbirler sükûtla geçiştirilip dalkavukların sözleri dinlenip makbul olmakla sadaretinin uğursuz günlerinde din ve devlete faydalı bir hareket olmadı.

Müstakillen hareket etmeğe mâni olur deyu Hoca-zade Mes'ud efendiyi isnad ve iftira ile katlettirip Hanefî efendi gibi sağırlığa ve felce mübtelâ bir yarım adamı zayıf bir ihtiyar iken şeyhülislâmlık mevkiine getirdi.

«Hanefî efendi sağırdır, konuşma sırasında yüksek ses çıkarmağa muhtaçtır, böyle bir ihtiyarı niçün müftü edersiz?»

diyenlere:

«Keşke kör dahi olsaydı, daha iyi olurdu!»

deyu biçimsiz cevab verib bozuk fikrinde isabet üzere olduğunda ısrar ve Türkmenliğin tabiatı muktezası olan inadını meydana vururdu (!?)

Onu bilmezdi ki, müftüler dünya ahvâlinden haberdar olup hayır ve şerri farkeden, devletin iyiliğini isteyen işleri

tahkik eden adam olduğu takdirde vezîri âzamlara kuvvetli destek olup işleri yürütmesinde büyük yardımcı olur.

Bu muradına eremiyen fakire, sadrazâmlığının ilk günlerinde görünüşte sevgi gösterip medhü senâmızı can ve gönülden yapar görünmekle, doğuşumuzdan tabiatımız olan devletin iyiliğini istemek huyu dolayısıyla «karadan sefere ihtimam etmek ve hattâ bizzat kendisi, yeniçeri ağası ve bölük ağaları ile sefere gitmeğe çalışmak lâzımdır. Yalnız denizden donanma gönderilmekle yetinmek yetersizdir» deyu Bursa'dan yazmıştım. Doğru söz tabiatına güç gelmez sanırdım. Fakat tamamen bizden yüz çevirmesine sebep olup, tarafımıza olan muhabbeti, düşmanlığa döndü. (Allah kötülüklerinden korusun)

Kadı-Zade Efendi
Tebeası Vak'ası :

Malûm ola ki, sofiye mesleğinde **(S.B)** olan tarikat erbabı ile bilginler arasında olan kavga ve münakaşa çok eski olup, dört halife devrindenberi geçmiş devletler, Bağdad, Basra ve diğer şehirlerde nice defa kavga ve konuşmaları kanlı hâdiselere sebep olacak şekle geldiği tarih kitablarında yazılıdır.

Bu iki taifenin iddialarının sonucunu, işi tahkik edenler, kelime kavgasına çıkarıp sözlerini birbirlerine uydurmuş iken, yine münakaşaları halledilmiş olmayıp her asırda bazı kimseler şan ve şöhret kazanmak için emri ma'ruf ve nehy-i anilmünker **(şeriatın emirlerini ve yasaklarını bildirme)** suretiyle meydana çıkıp bazı çeşitli meselelere ve meşhur bid'atlere **(din hususunda sonradan çıkan)** yapışıp eski kavgaları harekete getiregelmişlerdir.

Nihayet Anadolu şeyhlerinden Kadı-zade efendi meydana çıkıp tarikat şeyhlerinden Sivasî efendi ile huylarının uymaması yüzünden zıd düşüp o eski dâvayı yenilemek içün münazaa ve mücadele başlangıcını hazırladılar.

Kâtip Çelebi o iki azizin ahvâlini böyle yazar ki:

Sivasî efendi dedikleri, Zeylî oğlu Şeyh Muharrem oğlu Şeyh Abdülmecid efendi hazretleridir. Halvetiye şeyhlerinden Sivaslı Şemsi efendinin halifesi olup İstanbul'a geldikte **(Sivasî tekkesi)** demekle meşhur zaviyede **(tekkede)** şeyh olup Sultan Ahmed Hân Hazretleri **(Birinci Ahmed)** Yeni Camii yaptırdığı vakit cuma vaazını vermişti. 1049 (M. 1639) senesinde vefat eylediler. Yaşı yetmişten fazla bir gönlü aydınlık ihtiyardı. Lâtif hakikatları ve ilâhî esrarı ihtiva eden bazı türkçe dergileri ve **(Şeyhî)** mahlası ile **(I.S)** nice ilâhileri ve nice nazm şeklinde sözleri vardır. Vaazlarından evvel hoş sada ile fâtiha sûresi okuyup dinleyenleri safalandırırlardı. Ahbabları nice kerametlerini naklederler.

Bu kermetlerinden biri.. Mukaddem-Mehmed ağa imâmı Kefevî Ali efendi der ki, (Bir gece şeyh bana... eyledi. Ertesi günü hayret içinde meclisine vardım. İmâm efendi elem çekme.. Senin başına gelen bana, Hazreti Ali kerremullahı veche ile vâki oldu. Bu rüyanın tâbiri, içten tasarruf ile kalb ve kalıbın büyülenmesidir. Fakat kerâmetler nûru levhine şart ve lâzım olan geçici gizli tasarruflar, ârif olanlara, istidadları derecesinde şekilce benzer suretlerde görünegelmiştir) deyu buyurmuşlardır.

Fakat Kadı-zade efendi Balıkesirli Doğanî-zade Mustafa efendi adlı bir kadının oğlu Şeyh Mehmed efendidir. Memlekeketinde Birgi'li Mehmed efendinin talebelerinden fenlerin başlangıcını öğrendikten sonra İstanbul'a gelip, Dursun-zade müderris iken ana muid **(öğretmen yardımcısı)** olduktan sonra şeyhliği seçip bir zaman **(Tercüman tekkesi)** şeyhi Ömer efendi hizmetinde kalb tasfiyesi ile uğraşıp fakat tasavvuf **(S.B)** yolu, gidişine uygun görünmedi. Nazar yoluna yöneldi. Nice zaman Murad paşa camiinde ders verip Birgili-zade Fazlullah efendi yerine Sultanselim vaizi **(vaaz eden)** oldu. Evinin yakınında olan mescidde ders vermeğe devam edip vaaz ve ders ile şöhret buldu. 1045 (M. 1635) se-

nesinde Ayasofya vaizi iken vefat eyledi. Yaşı elliden fazla bir meşhur aziz idi.

Bu iki şeyh, zamanlarında birbirleriyle dış görünüşte tam zıd halde olup, meşreblerindeki ayrılık sebebiyle aralarında darb ve sövmeler vukua geldi.

Bilginler arasında bir türlü halledilemeyen bahislere tutuştular ki bu bahisler şunlardır:

1 — Eşyânın hakayıkından bahseden aklî veya riyazî **(matematik)** ilimlerle meşgul olmaktan menolunmak bahsi,

2 — Hızır Aaleyhisselâmın hayatı bahsi,

3 — Güzel sesle okumağı câiz görmeme bahsi,

4 — Tarikat ashabının raksı **(oyunu)** ve devri **(dönmesi)** bahsi,

5 — Tasliye **(Sallallâhu aleyhi vesellem diye dua etmek)** ve tarzıye **(Radıyallâhu anh diye dua etmek)** bahisleri,

6 — Tütünün ve kahvenin ve diğer sonradan çıkmaların helal veya haram olması bahsı,

7 — Resul-ü Ekrem sallallâhu aleyhi vesellem efendimizin ana ve babaları bahsi,

8 — Fir'avunun îmanla gidip gitmediği bahsi,

9 — Şeyh Muhiddin-i Ârâbî kuddise sırrehû hakkında olan anlaşmazlığı bahsi,

10 — Yezid'e lânet bahsi,

11 — Bid'at bahsi,

12 — Kabir ziyareti bahsi,

13 — Cemaatle nâfile, Regaip, Berat ve Kadir namazları kılınmak bahisleri,

14 — Büyüklerin elini, ayağını, eteğini öpmek ve selâm almakta eğilmek bahsi,

15 — Şeriatın emirlerini ve yasaklarını bildirme bahsi,

16 — Rüşvet bahsi..

Bu bahslerde Kadı-zade efendi bir tarafı tutup, Sivasî efendi diğer tarafı tutarak her ikisi de tuttukları yolda çok ileri gitmişlerdi. Bu iki şahsın adamları birbirleriyle kavga eder-

lerdi. Ve pâdişâh cenâbları — yeri cennet olsun — merhum Sultan Murad Hân Hazretlerinin saltanatlarının ilk günlerinde zorbaların şöhreti ve fesad sahiblerinin fazlalığı ve defalarca çeşitli toplantılar yaparak fitne ve fesada cür'et ettikleri yerinde yazılmıştı. Merhum Sultan Murad Hân Hazretleri güzel tedbir ve akıllı kimselerin tavsiyesiyle devlet umûrunun düzeltilmesine gayret edip zorbalara arkasını dayamış olan Receb paşayı ortadan kaldırdı. Tabanıyassı-Mehmed paşayı veziri âzam eyleyip zorbaların hakkından gelmeğe başladıkları sırada bütün memleket tam itaatsızlık içinde idiler.

İstanbul'da ve diğer şehirlerde birçok kahvehaneler işleyip, kahve ve tütün bahanesiyle askerden ve şehirliden çeşitli kimseler toplanıp tütün ve kahve bahsinde kötülemek suretiyle halkı eksip biçmek içün türlü türlü asılsız ve yalanlar çıkarırlardı.

Sultan Murad Hân Hazretleri halkı zabtedip terbiye etmek içün kahvehaneleri yıktırıp tütün kullanmağı men ve tamamen vücudunu kaldırmak üzere büyük yasak edip, emre uymayanları katl ile korkuttular. Bu sırada Kadı-zade efendi vaizlerin **(camilerde vaaz edenlerin)** en meşhuru bulunmakla, yüksek pâdişâh tarafına kapulanabilmek içün, tütünün haram olduğuna dair içtihad **(S.B)** etti. Ve aklî ve naklî deliller getirerek, ölçüsüz hatalar ile gök kubbeye avaze salmıştı.

Halkı men eylemeden sana ne girer ne çıkar?
Vâiz! Yoksa duhan (tütün) ile kıyâmet mi kopar?

deyu itiraz edenlere «haramlığı kat'î olarak sâbit olmadığı takdirde pâdişâhın yasak etmesiyle terki lâzım olub terketmeyenlerin, vaktin pâdişâhının emrine uymama sebebiyle katilleri vâcibdir» deyu red cevabı verirdi. Ve bu yoldan pâdişâh meclisine girmekle şöhret ve şân kazandı ve tütün içenlerin katlini câiz görmekle zamanında parmakla gösterilir olmuştu.

Pehlivan saldırışlı pâdişâh hazretleri reyinde isabet ve zekâ hususunda çok ileri ve zihni açık olmakla, bütün halkı korkutup tehdit etmek ve pâdişâhca fermanlarını yürütmek içün pek çok kimseyi katletmeğe Kadı-zadeyi siper edip, kahır ve şiddet ve azameti dünyayı tutuncaya kadar nice bin zavallı günahsızı gazab ve ölüm kılıcı ile mahvetmişlerdi. Fakat yine Kadı-zade efendiye tamamen yüz vermeyip gizlice Sivasî efendiye de iltifat buyurmalarıyla, Kadı-zade efendi ile zıd düşüp herbiri diğerinin sözünü boşa çıkarmak içün çeşitli dedikodular ederlerdi.

Velhasıl ikisi de asrına göre din ve devlet işine yarayıp bu bahane ile pâdişâhın iltifatına mazhar olup ihsânından hisselenmekle hallerine göre zamandan arzularını almışlardır.

Kadı-zade efendinin vefâtından sonra, ona tâbi olanlardan kürsüye oturan şeyhler dahi daha evvelkilerin derdine tutulup «acaba şöhret sahibi olmak içün gök kubbeyi ne yüzden gümbürdeterek ve yüksek makamlara erişmek yolunu ne suretle bulsak?» diyerek, haramlığı kat'î delillerle sâbit olmayan hal ve fiillleri helâl sayanların kâfir olmadığı muteber kitablarda açıkça belirtilmiş iken «elbette bu fiilleri irtikâb eden kâfir olur» deyu regaib **(receb ayının birinci cuma gecesi)** namazı, ve kâh kadir ve berat namazı kılanlara nağmelerle süsleyenleri defederler, cuma günlerinde tasliye **(Sallallâhu aleyhi vesellem demek)** ve tarzıyeye **(Razıyallahu anh demek)** hiç razı olmayıp naat okuyanları **(naat, Peygamberi medhü sena etmektir)** fâsıklıkla alçaltırlardı. Sözün kısası, Hazret-i Resulü Ekrem sallallâhu aleyhi vesellemin zamanı şeriflerinden sonra meydana çıkan bid'at **(din hususunda sonradan çıkarılan)** makulesini irtikâb edenler kâfirdir deyu hükmederler, sofiye erbabının sema'**(dervişlerin çalğı çalıp ilâhî okuyarak raksetmeleri)** ve devranları **(dönmeleri)**, raks hükmündedir, raks **(oyun)** ise icma' ile **(icma', imâmlarla fakihlerin bir din konusunda aynı kanaatta olma-**

ları) haram olmakla men olunmaları İslâm olanlara mecburen iktiza eder deyu istedikleri gibi dedikoduya cür'et etmeleriyle, halk tabakasından çoğu adı geçenlerin (**kadı-zadelerin**) taassubları dolayısiyle söyledikleri sözlerine inanarak Halvetiye, Mevleviye ve diğer sofi fukarasına düşmanlık edip, bunları tekfirden maada (**kâfirlikle itham etmek**) «tekkelerine girenler bile kâfir olur» demeğe cür'et ettiler. Îman edenler ve Allahın birliğine inananlar parti parti olup meclislerde köşe köşe karşılıklı bahislerle, kavgalarla, beyhude münakaşalarla birbirlerini rezil etmekten çekinmezlerdi.

Sultan Mehmed Hân Hazretlerinin saltanatlarının ilk günlerinde, devlet idaresi, saltanat ortakları elinde olduğu sıralarda, Kadı-zadeliler şöhret bulmuşlardı. Sebebi bu idi ki, tarikat ehli olan şeyhlerin çoğu dünya malına kapılmayıp, kut-lâyemut (**ölmeyecek kadar bir gıda**) **kanaat** ile geçinip para elde etmek için lâzım olan hiyle ve müzevirliği bilmezler. Ama Kadı-zadeliler zühd ve takvâ (**kendini ibarete vermek ve günahtan sakınma**) sahibi imiş gibi görünmeği, dünya nimetlerini elde etmek için tezvire örtü edinip çoğu zaman faizci habisleri ve muhtekir (**sonradan baharlı satmak için mal saklayan**) navluncuları ve çarşı esnafından mürai kallâşları elde edip, sadrazâm ve kadına düşen işlerini şefaatle yaptırırlar, vakıflara ve emlâke ait işlerini bitirip isteklerini yürütecek hiyleleri öğretip, o çeşit zengin kimseleri yanlayarak, giyecek, ev takımları, zahireler ve diğer ölmeyecek kadar yiyecek ve içeceklerde o hayvanları kullanırlardı.

Saray-ı âmire (**Topkapu sarayı, pâdişâh sarayı**) hademelerinden baltacılar, bostancılar ve kapuculardan bazı kimseler bu zümrenin vaazlarında hazır bulunup kimi dersini okuyup dünya kazancını elde etmeğe münasib vesiledir deyu onlarla birlik oldular. Zamanla şöhretlerinin velvelesi, Enderûnu hümâyûna (**pâdişâh tarafına**) aksetmişti.

Dünyalık edinmeğe harîs olan baltacılardan bazılarının tavsiyesiyle Üstuvânî efendinin, herkes tarafından itikad edilen bir kimse olduğu Dârüssaâde ağasına ve ondan Vâlide Sultan Hazretlerine anlatılıp, iş icabı iltifata mazhar edildiği gibi, zaman zaman surre (kese) ihsan ederek hatırları da hoş edilmeğe başlandı.

Şeyh efendi dahi pâdişâh yakınlarının iltifatiyle fazla kuvvet bulup kendilerine inanan zengin kimselerle bazı mansıblar, tâyinler, değişiklikler ve buna benzer nice işler söyleşip, gizlice casuslar ile pâdişâh yakınlarına haber gönderip «bu husus doğrudur, din ve devlete faydalıdır» derlerdi.

Gizlice mühürlü keseler (paralar) yürüyüp, şeyh efendilerin doğru buldukları iş yapılırdı. Vaaz ve nasihatcı efendilerin yerinde buldukları işe hatâdır demek kimin haddine idi!.. Bilhassa, istenilen para, gizlice onların çalışması ve himmeti ile husule gele..

Dürüstlük sûreti göstererek, «böyle faydalı pazara Hind tüccarı bile zafer bulamaz» deyüb, bu suretle bir kaç sene iş hususunda revaç bulmakla haremi hümâyûn ağaları ve arada aracılık eden saray hademeleri pek fazla para biriktirmişlerdi. Azil ve tâyine ait bir işe başlansa, efendilere ihsan keseleri peşin giderdi. Yapılan iş mekruh ise, bu hususta uydurma iyi tarafı bulunup, halka methedüb, mecburen pek güzel olmuş dedirirlerdi.

Vâiz efendilerin bu çeşit nifak pazarı tâ Çınar vak'asına gelinceye kadar devam edip insaf hududunu aşmakla, zulüm görenlerin kışkırtmasıyla zavallı ağalar, haksız yeer öldüler. Bundan sonra efendilere iltifat kapısı bir müddet kapanmış oldu.

Boynuyaralı-Mehmed paşa vezir olunca Türkmenlik tabiatı iktizasınca ulemâya ve şeyhlere danışmak ve onların medihlerinden ve kötülemelerinden elem çekmek nedir, idrâk etmeyip asla kimseye ehemmiyet vermedi. Bütün memuriyetleri açıktan açığa bey'i men yezid ile (artırma ile) sattı.

Hattâ kendilerine mevleviyet (I.S) ve kadılık verilen kimseleri bile haklayıp:

«Devletin sıkıntısı vardır.»

deyu, rüşvet almaktan da çekinmeyip, tedbirli ve akıllı kimseler gibi el altından alarak gizlenmek kaydına düşmedi. El altından rüşvet almağa vasıta olan işgüzarların işleri bozuldu. Bu yüzden kârları ellerinden gidip Boynuyaralı'ya fevkalâde düşman olmuşlardı.

Donanma bozulup kâfirler Bozcaada ve Limni'yi alınca, bu musibet haberini fırsat sayıp kürsülerde, meclislerde açıktan açığa veziri kötülemeğe başladılar.

«Zâlim ve rüşvet alıcı çok.. Şer'i şerif icra olunmaz.. İslâm memleketler bid'atle (S.B) doldu. Vezir ve müftü bid'at ehlini korurlar.»

deyu dillerine gelen saçmalıkları açıktan söyler oldular. Boynuyaralı vezirlikten azlolunup Köprülü-Mehmed paşa vezir olunca kendi zanlarınca aldırış etmeyip taassubda daha da şiddetlendiler.

Köprülü-Mehmed paşanın vezîri âzam olduğunun sekizinci günü ki zilhicce ayının üçüncü cuma günü idi, Sultan-Mehmed Camiinde cuma namazı kılınur iken, müezzinler mahfilde Resûlü Ekrem Efendimiz hakkında okudukları na'tı nağmeli ve âhenkli ses ile okumağa başlayınca, fakılardan bir taife, müezinleri susturmak için en çirkin sövmelerle dil uzatmağa başladılar. Onlara karşı olanlar mâni olup, karşılıklı atıp tutma ile hiddet ve kızgınlık ateşi alevlenerek, kan dökülmesi ve muharebe ile sonuçlanayazdı.

Bu dereceden sonra bütün sofiye şeyhlerine karşı içlerinde olan eski kinlerini meydana vurup İstanbul şehrinde ve şehir dışında olan tekkeleri hep birlikte yıkıp, taş ve topraklarını denize dökmeğe karar verdiler. Mâni olacakları def'etmek için darb ve katil âletleri ile Sultan-Mehmet camiinde toplanmağa ittifak edüb:

«Muhammed ümmetinden olanlar, yarın harb âleti ile cami avlusunda hazır olsunlar! Şeriatın emir ve yasakları hizmetine yardım eylesünler!»

deyu kendi taraflarında olan halka ilân ettiler.

Meğer konuştukları bu imiş ki, İstanbul'da ne kadar tekke var ise yıktıktan sonra rastgeldikleri saçlı ve taclı derviş-ler fukarasına îman tazeletdireler!. Ve kabul etmeyenleri katledeler! Sonra hep birlikte pâdişâh hazretlerinin huzuruna varıp bütün bid'atleri **(S.B)** kaldırmağ izin alıp, bütün selâtin camilerinde birer minare alıkoyarak geride kalanlarını yıkalar..

Velhasıl, Hazret-i Peygamber zamanından sonra meydana çıkan şeyleri tamamen kaldırıp zanlarınca ortalığa bu yoldan nizam vereler..

O gece bir gulgule İstanbul şehri içine yayılıp softalar sopa ve kılıçlarla ve muhtekir **(S.B)**, müraî ve san'at ehli kısmından Hacı Mandal, Fakı ve Döngel madrabazları talebeleri ve köleleri olan Kazak Hatmanî kakavanlarına silâh kuşanıp, din dâvâsına gidelim diyerek güruh güruh toplanıp Sultan-Mehmed camiine toplanmağa başladılar.

Bu haller vezîri âzam hazretlerine ulaşınca evvelâ şeyh efendilere haber gönderip,

«Fesada sebeb olacak olan bu türlü işlerden vazgeçsünler!»

deyu nasihat ettiler, faydası olmadı. Anlar dahi büyük bilginleri, Allah, sayılarını kıyamete kadar artırsın, davet edüb fikirlerini sordukta, onlar da fakıların iddialarının bâtıl olduğuna kaani olub «bu çeşit yersiz kelimeler söyleyerek fitnenin alevlenmesine sebeb olanların şer'an cezalarının verilmesi icabeder» demeleri ile işin hakikati pâdişâh huzûruna telhis olunub **(sadrazâm tarafından yazı ile bildirilip)** fesadı kışkırtanların katilleri içün pâdişâhın izni çıktı. Fakat ne vezîri âzamın **(Köprülü-Mehmed paşa)** rica-

siyle sürgün edilmekle yetinilüp, o saat Üstavânî, Türk-Ahmed ve Divane-Mustafa dedikleri vaızlar yakalanıp Kıbrıs'a sürüldüler. Değerli evliyanın tasarrufatı ile mutaassıblar meclisi toplayanlar dağıldı ve yalan şöhretleri ki adları ve nişanları kayboldu.

Gülünecek Şeyler:

Dünya işlerinin görülmesi içün adı geçen şeyhlere gidip gelen bir zarif sorar:

— Sonradan çıkma bütün iyi ve kötü şeyleri ortadan kaldırsanız gerek.. Çakşır ve don giymek dahi bid'attir **(sonradan âdet olmadır)** onları dahi kaldırır mısız?

Dedikte, Türk-Ahmed:

— Belî (evet) onu da men'ederiz. Peştemal kuşansunlar!

Demiş.. Herif tekrar sorup:

— Ya kaşık kullanmak da bid'attir, demiş..

— Onu da kaldırırız. Yemeği elleriyle yesinler. Zehir değil a, yedikleri yemek ellerine bulaşmakla ne lâzım gelür?

Zarif adam hayret edip:

— İmdi efendiler, bütün âlemi çırçıplak soyup götü çıplak çöl Arabı kıyafetine koymak istersiz!

deyu gülmüş.. O meclisde hazır olanlardan biri:

— Ya sultanım, kaşıklar yasak olunca bir alay kaşıkcı fukarası ne yapsınlar!

Dedikte, Türk-Ahmed:

— Misvâk **(eski zamanın diş fırçası)** ve tesbih yapıp anınla geçinsünler!

Demiş.. Zarif adam yine Türk-Ahmed'e:

— Misvâk ve tesbih san'atı Gerede ve Taraklı Türk-

lerinin işidir.. Siz Haremeyn (**Mekke ve Medine**) fukarasına da geçinecek bir san'at bulun..

Demiş.

Maan-zade nakleder ki, bu taifeden sofuluk ve düzgün ahlâkla meşhur pek çok ikiyüzlüler gördüm ki:

Def' içün gam belâsın
Okuruz kadh duâsın

Anlamı üzere perde arkasında her türlü kötülükleri irtikâb edüb,

Vâızan kaın cilve der mihrab ü minber mîkünend
Çün be-halvet mîrev ne an kâr-ı diğer mîkünend

beyti hallerine uygun idi. Hattâ zenginlerinden biri ki, fakılar güruhunun namlılarındandı, bıyıklarını traş edüb, kanaatınca her halini Peygamberin sünnetine uydurmak dâvâsında idi.

Dış görünüşü ile evlât yerine terbiye eylediği bir nevcivan hizmetkârı vardı. Bu hizmetkâr, çakşirine ipek kumaştan uçkurluk yaptırmıştı. Zengin fakı... bu ipek uçukrluğu görüp:

— Bu haram kumaşı gider (**defet**)... mânâsız yere günaha girerüz..

Demiş.. Ef'al-i şenia gözüne görünmeyüb, tütün içmek, ipek giymek, bıyığı kırkmamak ve sofilerin semâ'ında (**mevlevilerin dönmeleri**) hazır olmak,yanlarında büyük günah sayılırdı.

Maan-zade adı geçen adamla sıkı fıkı olmakla bir gün sorar:

— Behey efendi! Nefs lezzetinden olan kabahatları gizlice irtikâb edüb de (**işleyip de**) dış görünüşte ufak tefek şeyler içün taassub gösterirsiz.. Bunun aslı nedir?

Dedikte, aziz söze gelip:

— Beyim, sen gayet ahmak imişsin.. İnsan bir haramı işlediği zaman onun altında yâ para kazanmak, yâ nefis ve zevk ve cismanî (S.B) lezzet bulunmağa muhtaçtır ki günah işlediğine değe.. Yoksa, altun ve gümüş takım kullanmak, ipek giymek, tütün içmek, güzel ses dinlemek ve diğer buna benzer şeylerde ne lezzet vardır?!. Akıllı kişi odur ki bu çeşit ufak tefek şeyleri terkedüp belki görünüşte inkâr edüb, ve bunları yasak etmek hususunda taassub (S.B) gösterüp, halkın avam tabakasını iyi hal sahibi olduğuna mandıra... Yine, içli dışlı oldukları ile perde arkasında dünya işleri ve nefis lezzetini tadmağa mâni yok.. Böylece cahillerin kötü görmesinden kurtulmuş olur..

deyu cevap verüp, beni cevap veremez hale soktu diye naklederdi.

Merhum Şeyhülislâm Yahya efendi hazretlerinden naklolunmuştur:

Kendileri bilgili, riya ve yapmacıktan hoşlanmaz olup, ilkzamanlarında riyakârlara asla yüz vermezlerdi. Şeyhülislâm olunca bazı mahremlerine:

«Riya sahiblerinin (ikiyüzlülerin) hareketlerinin bazı iyiliklerini şimdi öğrendik» demişler. Sebebini soranlara da şu cevabı vermişler:

«Şeriatın emir ve yasakları ve diğer hükümlerini icra hususunda müraîleri (ikiyüzlüleri) gözüpek buldum .İşin dışına bakarak hüküm veren böcekler gibi olan avam (halk tabakası), ikiyüzlü olmayan irfan sahibi merd kimselerden korkmuyorlar ve utanmıyorlar. İkiyüzlülük, gizli şirk olmakla sahibine zararlı, fakat bu işe göre başkasına faydalı görünür. Evvelce istiskal ettiğimiz (S.B) bazı ikiyüzlüleri bazı yüksek mevkilere tâyin etmeğe muhtaç olduk.»

Deyu buyurmuşlar. Fakir derim ki:

Vâkıâ görünüşte ikiyüzlü kimselere biraz lüzum da yok değildir. Fakat işlerin sonuna vâkıf olan ariflere lâzımdır ki,

iş icabı kıymet verilen ikiyüzlülere pek fazlasıyla kıymet verilmeye.. Ve lüzumu kadarından fazla iltifat ederek dizginlerini büsbütün elden bırakmaya..

Bu tâyinlerde bunun en güzel misali Vani efendidir. Vani efendi zühd ve takvâ (S.B) sahibi olarak meydana çıkıp, dünya kazançlarını nasıl baştanbaşa elde ettiğini, eVzîri âzam Köprülü-zade Fazıl Ahmed paşayı ikiyüzlülüğü ile, iyi adam olduğuna şahitlik etmek içün pâdişâh yakınına nasıl gönderdiğini, fakat bol bahşiş nasihat vermekle doyurmanın mümkün olmadığını, sonunda ekmeğini yediği vezîri âzamı kötülemeğe nasıl cür'et ettiğini yeri gelince mufassal olarak anlatsak gerektir.

Hak sübhanehu ve tealâ hazretleri dünya nimetlerine dini âlet ve sofuluğu para toplamağa san'at edinen hilekârların şerlerinden kulları muhafaza eyleye amin!

Hikâye:

Vani efendiye dostlarından biri sorar:

— Sultanım! Zühd ve takvâ (S.B) iddiasında tek olduğunuz malûm.. Fakat yine dünyaya kıymet vermeniz, ve nâzik cariyelere, ve süs içün lâzım olan inci, cevahire samur ve diğer şeylere rağbetiniz var.. Bunun sebebini anlayamadım.

Dedikte, cevap verüp:

— Behey nadan! (cahil) Dünyanın kendisini aslında çirkin ve fena değildir. Herkesin istediği bir büyükçe nimettir. Çirkin olan taraf bu nimetin elde edilme şekli ve yemesidir. Nimeti elde edip yemekte sen bana benzemezsin.. Herhangi bir lokmanın yenmesi sana haram iken, ilim kuvveti ve akıl yolu ile bana helâl olur.

Demiş.. Herif bir misal istemiş.. Vani efendi şöyle cevap vermiş:

— Meselâ yemek yerken dişler arasına giren et parçasını sen kürdan ve zorla dışarı çıkarıp yutarsın, sana mekruh olur. Ben nâzik bir şekilde dilimle hareket ettirerek diş ara-

sından kurtarıp yutarım, bana helâl olur.. Bir misâl daha vereyim. Siz, haram para ile yiyecek alıp yersiniz. Haram olur. Biz ise yiyecekleri, giyecekleri borç ile alırız. Ay başında borcumuzu şüpheli paramızdan öderiz.. Bu hile ile helâl yemiş oluruz. Bu şekilde dünya nimeti elde edip yemek hususunda daha nice âlimâne yollarımız vardır ki, bize caizdir.

Demiş. Tuttukları yol bu hikâyeden anlaşılır.

Hikâye:

Bazı sözüne inanılır kimselerden naklolunmuştur ki, adı geçen sofu taifesi, bu fakıların musallat olmasından âciz olduklarından, bu olaydan evvelce tarikat şeyhlerinin büyük lerinden Gafurî Mahmud efendi, Cennet efendi, Erdebilli-zade Ahmed efendi ve birkaç azizler de Hanefî efendiye varıp pek fazla ikiyüzlü olan kimselerin zulümlerinden ve şeriate aykırı olarak herkesi tekfir **(kâfir olmamakla itham etmek)** ve tâdlil **(doğru yoldan sapmakla itham etmek)** ile dil uzattıklarından şikâyet ederek mâni olunmasını rica ettiler. Devrin fâzıllarından Bolevî-Mustafa efendi, Minkâri-zade ve onlar gibi bilginlerin büyüklerinden birkaç devletlû mecliste hazır imişler. Hanefî efendi demiş ki:

«Kadı-zadeliler bu devlete dalbudak salmış bir köklü ağaca benzer. Bir dalı bostancılar ocağına, bir dalı dal baltacılar ocağından tâ sarayı hümâyûna, bir büyük dalı bütün çarşı esnafına sirayet ederek sağlamlaşmıştır. Güzellikle nasihat kabul etmiyorlar, ne suretle def'edelim?»

Demiş.. Bolevî-Mustafa efendi söze gelip:

«Behey azizler! Allah adamları arasında meşhur bâtın (S.B) kılıcı vardı. Onunla intikama havale etsenize..»

Demiş. Gafurî başını önüne eğerek dinlemekle meşguldü. Başını kaldırıp:

— Sultanım! Biz zahir emri ile iş bitsin deriz. Yoksa bâ-

tın ahvaline kalursa Hazret-i Kahhar **(Cenabı Hak)** şânı yüksek olsun, intikam alıcıdır.

«Vetteku fitnetün lâ tusîbennellezine zalemû minküm » âyeti kerimesini okuyup fâtiha dedi. Sonra hepsi kalkıp gittiler. Haftasına varmadı. Sürgün meselesi meydana geldi. Bolevî-Musafa efendi sonra müftü olup, daha sonra Mısır'a sürgün edilmiş idi. Bu hikâye anıldıkça:

«Herifler, bâtın (S.B) kılıncını fazlaca saldılar.. Hattâ ucu bizlere de dokundu.»

Deyu lâtife edermiş.

Şâmi-zade efendinin, sadrazâmlığı Köprülü-Mehmed paşaya verilmesinde büyük hizmeti olduğundan, bu fazla çalışması vezîri âzam yanında şükranla anılırdı. Eski makamı reisülküttablık **(Dışişleri bakanlığı)** mevkiine iltifatlar ile tâyin edilerek ağırlandı.

Karagöz-Mehmed Paşanın Katli:

Evvelce defterdarlıktan azledilip vâlide sultanın şefaatiyle henüz Trablusşam Vâlisi olan Karagöz-Mehmed paşa, mansıbına gitmek üzere idi. Eski suçları vezîri âzamın malûmu idi. Pâdişâh yanında sözünün geçip geçmeyeceğini tecrübe etmek için Köprülü-Mehmed paşa, Karagöz-Mehmed paşanın katledilmesine müsaade edilmesini pâdişâhdan istedi. Hiç gecikmeden pâdişâhın fermanı çıktı. Zilhicce ayının onsekizinci günü katledildi.

Mısır hazinesiyle İstanbul'a gelen Mısır beylerinden Mehmed bey vefat edüb, beyliği hâs-oda ağalarından Merzifonlu Hasan ağaya ihsan buyuruldu.

Vezîri Âzam Siyâvuş Paşa :

Silâhdarlıktan, vezirlik ile çıkıp kapudanlıkla 1050 tarihinde Azak kalesine varub bir iş başaramadığından azlolu-

nup, bazı eyâletlere tâyin olunup 1061 Ramazanında sadrazâm olup yetmiş gün sonra azledilerek, Bosna eyâleti verilen ve yola çıkan, fakat hastalanarak İstanbul'a gelen ve ancak bir kere divana varan Siyâvuş paşa, kırkdokuzuncu gün vefat eyledi. Siyâvuş paşa sert ve heybetli olmakla meşhur, zulümden hoşlanır, cesur kimse idi. Boş kafalı olduklarından ulemâ zümresine hiç rağbet ve muhabbetleri yok idi. Sadrazâmlıklarının iki defasında dahi ulemâ zümresinin büyüklerinden nicelerini sürgün etmişlerdi. Haksız yere Defterdar-zade Mehmed paşayı katlettirdiği gün Allahın emriyle kendisi dahi vefat edip, ikisinin cenazesi bir günde musâllâya konulduğu garip cezalardandır ki, tafsilâtı yukarıda yazılmıştı. Allah korusun..

Defterdar Mehmed Paşa:

Defterdar Mustafa paşanın oğludur. Divanı hümâyûn hocalığı yaptıktan sonra kapucu-başı ve bölük ağası olup, sonra Erzurum'a ve Şam'a vali ve arpalık olarak Mora sancağına sahip olup sonra Bosna muhafazasına gidip sonunda defterdar **(Maliye vekili)** olmuştu.

Çınar vak'asında Melekî kadın ve Şaban Halifenin mallarını teftiş hususunda müftü Hoca-zadenin işgüzarlığı ile suçlu görülüp günahsız yere katlolundu.

Adı geçen vezir, ilim sahibi, vakarlı, faziletli, güzel hasletli bir çelebi vezirdi. Defterdar olduğu vakit kudretli ve sadrazamlığa müstahak olduğu meydanda olmakla, Vezîri Âzam Siyâvuş paşa kendisini çekememişti. Bilgili ve güzel konuşur kimse olmakla, zilleti tevazuu ve müdarayı irtikâb etmediğinden müftü Hoca-zade düşmanlık edip, hep birlikte iftira ederek katlettirdiler. Halen bir oğlu vardır. Dergâhı âli kapucu-başılarından **(S.B)** Körbey demekle tanınmıştır. Süleymaniye yakınında olan sarayı eski gümrükcü Ahmed ağadadır. Allah rahmet eyleye..

Haydar Ağa-Zade Mehmed Paşa:

Yeniçeri ocağından kethüdâ bey, sonra büyük mirahor olup vezirlik ile Mısır ve Bağdad hükûmetlerine ulaştı. Sonra kapudan paşa, daha sonra Rumeli beylerbeyisi olmuşlar idi. Nikris (**damla**) hastalığıyla sakat ve İstanbul'da bir köşeye çekilmiş iken Hoca-zadenin sayesinde birkaç gün kaymakam oldu. Tahta yeni bir hükümdar çıkarmak suçunda Hoca-zade ile birlik olduğundan Silistre'ye tâyin edilip şehirden çıkarıldı. Sonra da arkasından bostancı-başı gönderilerek çiftliğinde katlolundu.

Adı geçen Mehmed paşa ocaktan yetişmekle kıyafeti battal, maryol tabiatlı, ağzı bozuk ve şuna buna söz atarak takılan kimse idi. Fakat yine aslında çelebilikten geri kalmayıp güzel huylara meyilli ve marifet ve kemâl sahiplerine arada sırada iltifat ederdi. Hattâ Mısır vâlisi iken, o vakit maarif ehlinin meşhurlarından Mısır ruznamçecisi (**S.B**) Sohrab-zade kendisine bir Vassaf tarihi hediye edince, karşılığında otuz kese değerinde bir köyü, Mahlülden (**S.B**) vermiştir.

Mücevvezeli (**I.S**) Mezarı Silivri Dışındadır.

Şeyhülislâm Abdürrahim efendi: Edirne vilâyetinden olup ilim tahsilinden sonra Hüseyin Halhâli meclisine varıp çeşitli bilgileri okuduktan sonra, Anadolu'ya gelip ulemâ yoluna girmiş idi. Medreseleri devrederek Süleymaniye medresesine gelip, oradan Yenişehir, sonra Sultanahmed merhumun Dâr-ül-hadisine geçmiş, binkırkdokuz şevvalinde İstanbul kadısı olmuştu.

Fakat Aziz efendinin yazdığına göre, Sultan Murad zamanında bazı devlet büyüklerinin himmetiyle az zamanda Ebu Said efendinin muhasebeciliğinden kazaskerliğe yükselmiş ve vasıta ile Ebu Said efendi yerine şeyhülislâmlığa yükselip fevkalâde ehemmiyet ve istiklâl kazanıp itibar ve hürmet görmüşlerdi.

Ocak ağalarının devlet işlerine musallat oldukları sırada Murad paşanın zulmüyle azledilerek Mekke'ye gönderildi. Haccettikten sonra Kudüsü Şerife tâyin olundular. Bu sırada ocak ağalarına mecburen müracaat etmek suretiyle İstanbul'a dönüşüne müsaade edilerek Üsküdar kazâsı verildi.

Ağalar vak'ası çıkıp Ebu Said efendi fetvâ mesnedine (Şeyhülislâmlığa) gelince Belgrad kadılığı ile tekrar Sultan Murad'ın yakınlarından uzaklaştırıldı. Dörtbuçuk sene kadar Belgrad'da hizmet etmişlerdi.

Adı geçen senenin rebiülâhırının onuncu günü vefat edip Belgrad'da İmaret denilen cami avlusunda temiz toprak altına konuldular.

Adı geçen Mevlânâ âlim, itikadı temiz ve düzgün hal ile adlandırılmış idiler. Kitabların hâmişlerindeki (kitap kenarlarındaki açıklama) yazıları makbul ve rağbetlidir. Fakat kendini ibadete vermekte çok sağlam olmaları yüzünden cesur ve atılgan idiler. Devrin büyüklerine sertlikle muamele ettiğinden pek çok kimseleri kendilerinden nefret ettirmişler..

Sultan İbrahim Hân vak'asında gösterdiği korkusuz hareketi ve doğru sözlülük hususunda çekinmeden konuşmadâ ve dizginsiz harekette meydana gelen cür'eti bundan evvelki cildimizde tafsilâtiyle yazılmıştır.

Sözün kısası, dedikoducuların kınamalarından çekinmez, dünya işleri içün müdârâ etmez, sert bir kimse idi. Allah geniş rahmet eyleye..

Hoca-Zade Mes'ud Efendi:

Yeri Cennet olsun, merhum ve mağfur Sultan Ahmed Hân Hazretlerinin imamı ve muallimi olup (1016 - 1607 M)

senesinde vefat eden Mustafa efendinin oğludur. Halk arasında (**Burnaz Müftü**) demekle meşhur olmuşlardır.

Şeyhülislâm Esad efendiden ders alıp âdet olduğu üzere muhtelif medreselerde vazife görerek Haleb ve Bursa kazalarına uğrayıp, sonunda Anadolu kazaskeri oldular. Devlet adamları arasında hakkı söyleyen kimse olarak şöhret bulmakla, pâdişâhın iltifatıyla tam taayyün kazanıp, sadrazâmlar ve devleti idare edenler ile durmadan münakaşa ettiği yukarıda yazılmıştı.

«Doğru söyler bir adamdır. Şeyhülislâm olmak münasibdir» deyu askerin ricasıyla müftü olmuştu. Hass (I.S) tâyini suretiyle sultan hocalığı pâyesini de kazanmıştı.

Donanmanın bozulmasına sebep olan Kapudan Kenan paşanın kapudan olmasını isteyenler «uhdesinden gelür, yarar vezirdir» deyu pâdişâh yanında Mes'ud efendiye şahitlik ettirmişlerdi. İş tersine dönünce Mes'ud efendiyi pâdişâha geçtiler. Âlemin sığındığı pâdişâh hazretleri de müftü hakkında kötü zanda bulundu. Bu yüzden mahcub oldu. Devlet adamlarının çoğu dilinin sertliğinden yaralanmış olmakla, Boynuyaralı-Mehmed paşanın sadrazâmlığı zamanında, şehzadelerden birini tahta geçirmek iftirasına uğrayıp, Diyarbekir kadılığı verilerek Bursa'da bulunduğu sırada katlolunmuştu.

Merhum atılgan ve cesur olmakla, halk arasında doğrusözlülük ile şöhret bulmuştur. Maarif-i cüz'iyyeye nâil olmuş, ve merasim ve kanunlara vâkıf olmak iddiasında müstakil, saf gönüllü efendi imişler.

Naklederler ki, ilk zamanlarında biraderleri ile birlik olarak medrese tâyinleri hususunda şeyhülislâmlara ısrar ederlerdi. Kendisi hoca-zade olmakla, harem-i hümâyûn ağaları tarafından daima şefaat ettirirlerdi. Merhum Yahya efendi hazretleri, bu nevi ısrarlarından bıkıp:

«Allah-ü tealâ hoca efendiye rahmet eylesün ki, bu çelebileri

okutmamışlar.. Bu halleriyle bizi âciz hâle koydular. Ya ilim ve irfan tahsil edelerdi bunlara kim cevap verebilirdi?»

derler imiş.. Sözün kısası adı geçen efendi **(Mes'ud efendi)** dünyanın gidişinden gaafil, dünya saltanatına fazlasıyla düşkün olmakla, garazı yüzünden birkaç mazlumun kanını haksız yere akıtmağa sebep olduklarından, kendisi de intikam olarak öldürüldüler.

Vakaayi-i sene seb'a ve sittin ve elf

(BİNALTMIŞYEDİ SENESİ OLAYLARI)

«Hicrî 1067 senesi Muharrem ayının birinci günü, Milâdî 1656 senesi Ekim ayının cuma gününe rastlar.

Vezîri Âzam Köprülü-Mehmed Paşanın Mühim Devlet İşlerini Görmeğe Başlaması:

Sarayı âmirede (**Topkapu Sarayında**) ve dışarıda işin doğrusunu bilmeyenler, adı geçen vezirin sadrazâmlık mevkiine gelmesine hayret edip, kötü niyetli kimseler, onu hiçe saydılar ve diledikleri gibi yine işlere karışmak sevdâsında oldular.

Köprülü, haddini aşanları birer birer terbiye etmeğe başladı. Bilhassa bunlar arasında sarayda hâs-odabaşı Halil ağa gençlik yüzünden, pâdişâha hizmet hususunda benzerleri arasında istiklâl sevdasında olduğundan sadrazâm kendisinden hoşlanmazdı. Muharrem ayının onüçünde ikiyüz akçe ile emekliye ayırıp haremi hümâyûndan çıkardı: Hâs-odabaşılık Galatasaray ağası Kürd-Sefer ağaya ihsan edildi.

Bozcaada muhafazasında olan zeâmet ve timar erbabının birkaç akçelerine göz koyduğundan dönmelerine izin verip, ada muhafazasını boş bırakıp adı geçen adayı frenk rezillerine teslim ile gayretli İslâm askerlerini mahcub eden Abaza-Ahmed paşa, eski kapudan Kenan paşa ile hemşehri ve aynı memleketten olmaları yüzünden, ricacıların şefaatiyle

birkaç gün suçuna göz yumularak, kendisini himaye eden eski Kapudan İstanbul'a davet olununca kendisi Boğazda kalıp işkence pençesinden kurtulmuş ve yakasını ölümden kurtaracak olan af müjdesini bekler olmuştu.

Köprülü-Mehmed paşa vezir olunca, o namussuz ve gayretsizin siyaset kılıcı ile cezasının verilmesi, devlet namusuna sürülen lekenin silinmesini temin eden bir iştir deyu, İstanbul'a getirtti. Geldiği gibi muharrem ayının yirmiüçüncü günü aman vermeksizin katletti. Bu suretle diğer iş başında olanlar da korkutulmuş oldu.

Abaza-Ahmed paşa, devletlû vâlide sultan hazretlerinin himayesinde idi. Fakat asla onu arkaya almayıp, sadrazâmın istiklâline noksanlık getirtmedi.

Haseki-Mehmed paşa ki silâhdarlıktan vezirlik rütbesine nâil olup, henüz Mısır'dan azledilmişti, evvelce iş icabı İstanbul'a davet olunmuştu, Bağdad vâliliği emri karşu gönderilerek Irak tarafma hareket etti.

Müftünün (Şeyhülislâmın) Değiştirilmesi :

Hanefî efendi sağırlık illetine yaaklanmış zaif bir ihtiyar olmakla, safer ayının üçüncü günü şeyhülislâmlık üzerinden alınıp, evvelce Rumeli kazaskerliğinden ayrılan Bâli-zade Mustafa efendi şeyhülislâm nasbolundu.

Acem Elçisinin Gelişi :

Acem Şâhı tarafından bazı husus için elçi gönderilmesi havadisi, birkaç aydanberi pâdişâhın kulağına gelmişti. Bin naz ile yol alıp bir miktar el armağanı, birkaç katır ve büyük bir fil ile sefer ayının dördünde Osmanlı tahtının bulunduğu yere (**İstanbul'a**) ulaştı. Seferin onuncu günü bir büyük

divan kurulup, adı geçen elçi (**Pîr Ali**), divân-ı hümâyûna götürülüp ziyafet verildikten sonra süslü hil'at ile pâdişâh tahtının ayağına yüz sürdü ve mevcut barışın sağlamlaştırılması ricasında olan mektubunu verip, hediyeleri arzolundu.

Defterdarın Değiştirilmesi :

Bu sırada sipâhiler, mevaciplerini (**maaşları**) istemek içün defterdar Divrikli-Mehmed paşaya ısrar etmekte idiler. Defterdar, Süleymaniye'de Deli-Birader'in evinde oturuyordu. Halen o ev Muhterem Numan paşa hazretlerinin sarayına ilâve olunmuştur. Hazinede akçe olmamakla, sürüncemede bırakmak suretiyle geciktirilmesi de mümkün değildi. Sonunda utanmaz sipâhiler küstahlık edip defterdarın sarayını taşladılar ve pencere camlarını harabettiler. Defterdar arka kapıdan kaçarak sadrazâma gelip, evinin taşlandığından, yakası yırtık, şikâyet eyledi.

Vakarlı sadrazâm, gazablı bir şekilde tebessüm edip:

— Bunun hali budur, sen dünya ahvâlini bilmez misin?.. Üzülme.. Senden evvel gelen defterdarlar da bu sıkıntıyı çekmişlerdir. Hattâ oturdukları sarayın camları, iki üç kat daima sarayda hazır bulundurulurdu. Taşla kırılanların yerlerine derhal, konakta hazır olanlar taktırılırdı. Cenabı Hak, işlerin intizamına muvaffakiyet verinceye kadar bu kahır zehirini yudum yudum içmeğe tahammül etmek lâzımdır. Sabreyle. Görelim..

Dedi ama, kısa görüşlü defterdar, sadrazâmın uzun uzadıya maksadını anlamaktan âciz olmakla, o ağır yüke tahammülü olmadığından sefer ayının yarısında azlolunup, defterdarlık hil'atı, başbaki kulu Ahmed ağaya giydirildi.

Seydi-Ahmed Paşa :

Şöhret ve şân sahibi bir Kapudan olmakla yere batası küffar arasında (**Deli Türk**) demekle meşhur ve halk dilinde

şecaat ve gayret ile anılmıştı. Aslında baltacılıktan geldiği cihetle ocak arkadaşlarıyla senli benli idi. Onlar vasıtasıyla haremi hümâyûn ağalarından ve müsahiblerden (I.S) bazılarıyla gizlice mektuplaşıp sadrazâmlığı elde etmek içün çalışmakta idi.

Devlet esrarını bilmeyenler ve Köprülü paşanın dış ahvaline ihtişamsız haline bakıp, dilediği gibi hareket eden bir kimse olduğunu bilmeyen ve vâlide sultan ve cihan pâdişâhı ile olan andlaşmalardan haberi olmayan cahiller, paçaları sıvayıp:

«Seydi-Ahmed paşa vezîri âzam olmağa lâyıktır. Halkın gözünde heybet ve rağbeti olmayan adam ne iş başarsa gerektir? Sadrazâmlığa lâyık olan Seydi-Ahmed paşadır ki, nam ve şanı bütün kâfir diyarını tutmuştur.»

Deyu Enderûn ağalarını ve musahibleri kışkırtırlardı. Seydi-Ahmed paşanın adamları da halden anlamaz bir alay bön, dünyaya esir olmuş herifler olup:

«Paşamıza sadrazâmlık mührü vaad olundu, bugün yarın vezir olsa gerektir. Köprülü paşa o makamın sahabi değildir. Âriyet olarak durmaktadır.»

Deyu haltlar ederek İstanbul şehrine her yandan velvele bıraktılar. Bu yalan sayesinde zengin halktan hediyelerini alıp herbirine birer mansıb (**makam**) vaadiyle güya kandırdılar.

Bu dedikodu kadri yüksek sadrazâm hazretlerinin kulağına erişince devlet nizamının bozulmasına sebep olduğundan, pâdişâh huzuruna varıp, safer ayının yirmidördüncü gününde Bosna eyâletini seraskerlik (**kumandanlık**) ünvanıyla Seydi-Ahmed paşaya verdirip:

«Acele yola çıkasın!»

Deyu hattı hümâyûn çıkardı.

Kapudanlık Tamuşvar'dan azledilerek gelen Topal-Meh-

med paşaya verildi. Bosna'dan Fazlı paşa, Rumeli eyaletine nakledildi.

Seydi-Ahmed paşa mührü hümâyûnu (**sadrazâmlık mührünü**) koynunda bilip, ondan yana olanlar ve diğer halk, sadrazâmlık makamına geçişini beklerken, vezîri âzamın bazusunun zoru ile atıldığını gördükleri gibi isteklerine ulaşmaktan ümitlerini kestiler.

Vezîri âzam rebiülevvel ayının ortasında Ebâ Eyyub Ensari'de olan (**Yusuf paşa**) bahçesinde Acem elçisine ziyafet verdi. Adı geçen ayın onaltıncı salı günü Acem elçisi izin almak içün pâdişâhın tahtının ayağına yüzünü sürüp hil'at giydirildi. Şahdan getürdüğü mektubun cevabı, bir mikdar hediyeler ile, pâdişâh tarafından elçi tâyin olunan, merhum Murad paşanın kapu kethüdâsı olan İsmail ağaya teslim olunup, adı geçen günde ona da hil'at giydirilerek ayrılmasına izin verildi.

Pâdişâh hediyeleri bunlardır ki bildirilir:

İki küheylân at.. Biri murassa' (**I.S**) raht (**at takımı**) ve mücevher eğer ve süslü abâyî pâdişâha mahsus özengilerle süslü idi. Birkaç bohça **frengi dibâ (kalın canfes kumaş)**, çuha ve kıymetli Cezayir ihramları, velenseleri..

Adı geçen elçi İsmail ağa âdet olduğundan fazla bin kadar adam ile gidip, Acem Şahı ile İsfahan'da buluştu. Pâdişâhın mektubu ile hediyelerini teslim ettikten sonra üç ay kadar orada kaldı. Sonra İstanbul'a dönerken Bağdad'da vefat eyledi.

Sipâhi Fitnecilerinin Tekrar Coşması,
Güzel Tedbir İle Toplulukları Dağıtılıp,
Eşkıyanın Cezalarının Verildiğini Bildirir.

Evvelce İbşir paşa vak'asında akşam yemeğine muhtaç baş ve ayağı çıplak nice hiç bir varlığı olmayan fukara, şânı yüksek sadrazâmın ve Hasan Can sülâlesi hazinelerini yağ-

ma edip bir gün bir gecede zahmetsizce o evlerden yağma yapıp servet sahibi olmuşlardı. Sonra **(Vak'ai vakvakiye)** de musahiblerin (I.S) ve büyüklerin katli ve asılması maddesinde de alçak ve iflâs etmiş ve borçlu nice aşağılık reziller, yerde sürünmekten kurtulup, itibar tepesine eriştiler. Kavak yeli esen kafaları intikam kılıcı ile yere yuvarlanıncaya kadar, şân ve haşmet ile muradlarına ermişlerdi. Herbiri kendi kanaatlerince âyân ve büyükler kıyafetine girip felâketli evleri her taraftan iş sahiplerinin sığındıkları yer oldu. Her işe karıştılar. Böylece işleri bozmaktan geri kalmadılar. Ve yeniden fitne çıkarmak hepsinin kafasında yer etmiş olup:

«Acaba bahtımızın kuyruklu yıldızı hangi saatte doğup başımıza gün doğar, yağmaya fırsat bulacak bir büyük fitne ne yüzden meydana gelür.»

Deyu diğer yoldaşlarıyla daima kötülük ve fesad çıkmasını beklerler idi.

Nihayet Seydi-Ahmed paşa Kapudanlıktan azil ve Bosnaya atılmak işi zuhur etti. Bir köşeye sinmiş olan reziller ve eşkıya «fırsat ganimettir!»» deyu ateş alevi gibi meydana çıkıp At Meydanında toplandılar. Ve sureti hakdan görünerek, bir takım garaz mahsulü haltlar etmeğe başladılar. Diyorlardı ki:

«Din ve devlet düşmanlarının fenalığı günden güne artmakta. Ve bizim tarafa fetih kapuları kapanmış görünür iken, saltanat vükelâsının basiret gözleri gaflet örtüsü ile kapanmış ve en mühim devlet işlerinde kusurları sayılamıyacak kadar çok olup, pâdişâhlığın namusunu ikeeleyen tutumları ile, saltanat ırzının kırılmasına sebep olacak tavırları fikirlerinde yer etmiştir. Din düşmanından gereği gibi intikam almak, karadan sefere çıkmakla mümkündür. Devletlû, âlemin sığındığı pâdişâh hazretleri bizzat hareket ve sefer zahmetine katlanmaktan çekinmezler iken, devlet büyükleri denilen namussuz ve gayretsizler, pâdişâhı sefere çıkmaktan alıkoymakta dil birliği etmişlerdir. Bundan başka mühim deniz seferi işlerini tamamlamağa büyük gayret sarfeden Seydi-Ahmed paşa gibi şecaatli bir vezir, sırf hal-

kın ona sadrazâmlığı lâyık görmesi yüzünden, bulunduğu vazifesini değiştirerek, başladığı vazifeyi yarıda bırakmasına sebep olmak Müslümanlığa yakışır mı? Şimdi, kapudanlık mansıbı Seydi-Ahmed paşada bırakılmazsa bizden sefere giden yoktur.»

Deyu bu ipe sapa gelmez sözleri, işlerin yürümesi içün yüzlerine perde edip, bu başlangıç ile halkı kendi eşkıyalık ve fesadcılıklarına boyun eğdirdiler.

Sadrazâm ise, defterdarın sarayı taşlandığından, sipâhilerin kafalarında fesada meyil olduğunu anlamıştı. Seydi-Ahmed paşayı Bosna'ya attığı içün Enderûn ve Bîrunda (S.B) Seydi-Ahmed paşaya taraftar olanların kederlendiklerini ve bu yüzden fitne çıkarılacağını düşünmüştü.

İçeride ve dışarıda, her taifenin hallerini dikkatle takip edip haber getiren casusları vardı. Sipâhilerin o gece fitneye başlayacaklarını haber alınca o gece Müftü Bâli-zade efendiye tenhaca varup bir iki sözden sonra:

— Efendi hazretleri! Biz vezir olalı bizden şeriata aykırı bir hal, devlet ırzını bozan bir hareket vâki oldu mu?

Ddedikte müftü efendi:

— Hayır.. Bütün hareketleriniz meşru ve güzeldir.

Dedi. Sadrazâm da:

— O halde gidişimizin iyi olduğunu pâdişâha yazı ile bildirin!.

dedi. Müftü efendi de:

— Siz nice bilürseniz, müsveddesini yapınız, yazup verelim!

dedi. Şâmi-zade efendi vezirin gönlüne göre müsvedde yapıp, müftü efendi kendi el yazısı ile o şekilde bir vesika yazıp, mühürleyerek sadrazâmın eline verdikten sonra:

— Sultanım, bu ilâma (**bildiriye**) ihtiyaç neden icabetti?

dedikte vezir dedi ki:

— Şimdilik lüzumu yoktur. Fakat maksadımız bize karşı vefalı kalmakta sebat edip etmediğinizi tecrübe etmektir. Ortalık birkaç senedir nifak ile birbirlerini feda etmeği âdet

edinmiştir. Bize karşı olanlar, sizi de kendi taraflarına çekmeyeler.. Lüzum hâsıl olduğu vakit, sened olarak ihtiyaten sizi iyi kimse olduğumuza şahit yaptık.

deyip, yeniden müftü efendi ile yeminleştiler.

Sonra, Hacı Bektaşın postuna oturmuş olan Kara Hasan-zade Koca Hüseyin ağaya o gece, kıyafet değiştirerek vardı. Odada kimseyi bırakmadıktan sonra şunları söyledi:

«Siz, devlet-i âliyyenin hayrını isteyen ve yeniçeri ocağının güvendiği kimsesiz. Bugüne gelinceye kadar meydana gelmiş olaylar hep malûmunuzdur. Halen yere batası küffar boğaza geldi. Askerde zabt ve rabt yok.. Benim maksadım, din ve devlet hizmeti uğrunda, âhır ömrümde canımı feda etmektir. Küffara üstün gelip devlete intizam vermek nasib olursa hepimiz rahat ederiz. Ve illâ, işin sonunun felâket olması kat'idir. Seydi-Ahmed paşanın şecaati malûm.. Fakat zulüm ve düşmanlığı ne derecededir bilürsüz. Kapudanlığa ve serhadde (hudut boyunda) kumandanlığa lâyık olduğu muhakkaktır. Fakat gözü vekâlet mühründe (sadrazâmlık mühründe, mevkiinde).. Bu yüzden tek durmaz. Sadrazâmlığa lâyıklığı varsa ben kendi arzumla sadrazâmlıktan çekileyim. Onu sadrazâm etsünler. Fakat hiddet ve şiddette pek ileri gidişli ve tedbirsizliği yüzünden bu zamanda neler etse gerektir! Pâdişâh tarafına yaranmak içün Allahın kullarına ne kanlar yuttursa gerektir bilürsüz. Onu sadrazâm etmeğe çalışanların maksadı, din ve devlet işinin görülmesi değildir. Kendi kötü niyetlerini yürütüp para ve ünvan kazanmak içün devlet nizamını harab etmek isterler. Sonunun, İbşir paşa ahvâline benzeyeceğinde şüphe yoktur. Bu suretle kapudanlıkta kalsa da dilediğimiz şekilde onu kullanamayız. Onun içün azledip Bosna tarafına ağırlayarak serdar ettim. Şimdi, fesad çıkarmağa alışkın olan sipâhi zorbaları Seydi'nin azlini bahane ederek fitne çıkarmağa başladılar. Bu âhır ömrümde ben şehid olmaktan aslâ korkmam. Bu hususta cenabınız bize muvafık cevap verir, ve yeniçeri ocağını nasihat ile zabtetmek suretiyle devlet ırzını korursanız. O çeşit müfsitlerin topluluklarını perişan edüp, istenildiği şekilde hizmete biz dahi söz verelim. Yok eğer ocak halkını (yeniçerileri) zabtetmeği taahhüd etmezseniz ve bizden memnun değilseniz bize bildirin.. Biz dahi bu vazifeden el çeküb vazgeçelim.»

dedi. Hüseyin ağa bu akıllıca sözlere ne desin! Hepsini tasdik eyledi. Sadrazâm da bundan sonra Hasan ağanın alacağı tedbirlere ve arzusuna aykırı hareket etmemek üzere ahd ve yemin ederek onu inandırdı. Bu şekilde söz ve karardan sonra ocak kokonozlarının zabtedilmesine Hüseyin ağa söz verdi. Yeniçeri ağası ve kul kethüdâsı gizlice o meclise davet olunarak, sadakatle birlik olmağı taahhüt ettiler.

Rebiülevvel ayının onsekizinci gecesi idi ki, sadrazâm mes'eleden haber alıp bu tedarikleri gördü. Ertesi günü perşembe idi. Sipâhiler At Meydanında toplanıp ağalarının evlerini taşladılar. Şehir sokaklarını kapatıp yolda rastgeldikleri adamları, zorla, ister istemez kendilerine katıp kalabalığı artırdılar ve fitne ve fesad ateşini yakmağa başladılar.

Olup bitenler sadrazâm tarafından pâdişâha telhis olununca (I.S) saadetlû âlemin sığınağı pâdişâh hazretleri vezîri âzamın bildirmesine uyarak hemen yeniçeri ağasıyla kethüdâ beyi huzuruna davet edip:

«Ocağınız (yeniçeri ocağı) devletin hayrını ister bir ocaktır. Fesad ehlinin ortadan kaldırılması hususunda sizden çok hizmet beklerim!»

deyu sıkı tenbih buyurdular. Onlar dahi başüstüne deyip, yeniçerileri zabt ve rabt etmekle meşgul oldular.

Toplanan müfsidler, yeniçerileri de kendi taraflarına çekmek maksadıyla, odalara varıp, yukarıda yazılan ipe sapa gelmez sözlerle onları da kendileriyle birlik olmağa davet ve fesad vâdisinde birlik ve beraberlik içün yalvardılar. Fakat yeniçeriler, zâbitlerinin nasihatlarına uyarak, sebebsiz yere harekete ve fesada sebeb olacak bir hâle uymayacaklarını kat'iyen haber verdiler. Sipâhileri, ümitlerini kırarak odalarından reddettiler ve pâdişâhın arzusuna göre hareket etmekte ayak dirediler.

Fesadcı sipâhiler, yeniçerilerden güleryüz göremeyince, ümidleri kırılmış olarak meydandan perişan ve herbiri bir köşede gizlenerek gözden kayboldular.

Ertesi günü vezîri âzam, sarayında meşveret meclisi yapılmasına fermân buyurdu. Vezirler, beyler ve divan erbabı ve bütün kul taifesinin ağaları ve zâbitleri ve diğer âyân davet olundu. O gece vezîri âzam ve yeniçeri ağası kola binip (S.B) geceleyin kimsenin başkasının evine gitmemesi içün sabaha kadar İstanbul şehrini dolaştılar.

Ertesi cuma günü bütün devlet adamları, memleket âyânı, vezir sarayına toplanıp büyük meclis akdolununca, âlemin sığınağı pâdişâh hazretlerinden hatt-ı hümâyûn geldi. İçindeki şöyle idi:

«Tahta çıktığımdan beri bugüne gelinceye kadar sipâhi eşkıyasının zulümleri haddini aşup nimet hakkını ve saltanata hürmet ve riayeti tamamen unutmuşlardır. Bu çeşit eşkıyanın ortadan kaldırılmaları din ve devlet işlerinin en mühimlerinden olmağla, haklarından gelinmeleri vezîri âzama havale olunmuştur. İmdi, atalarımdan beri devletimizin iyiliğini isteyenler, fesadcılara yardımcı olmayıp, cezalarının verilmesi hususunda vezîri âzama yardım etmekle nîmet hakkını bugüne kadar olduğu gibi ödemeğe gayret edüp, hayır duamı alalar..»

Reisülküttab **(dışişleri bakanı)** Şami-zade Mehmed efendi hatt-ı şerifi **(pâdişâh yazısını)** yüksek sesle okuyup herkes tarafından işitilince yeniçeri ve sipâhi zâbitleri ve toplantıda bulunanların pek çoğu cevap verip:

«Fesad ve fitneden biz dahi usandık. Fesadı kışkırtan eşkıyanın cezalarının verilmesi hususunda pâdişâhımızın izninin çıkmasını hepimiz bekliyorduk. Eşkıyaya fırsat verilmeğe asla rızamız yoktur. Pâdişâh fermânına hiç bir suretle karşı gelinmeyüp hizmet görmek canımıza minnettir. Emir ve ferman şevketlû pâdişâhımızındır!»

deyu sözbirliği edildiğ pâdişâh katına arzolununca «bugüne kadar meydana gelen topluluklarda bulunup da, fesada sebep olanlar tahkik edilip katlolunalar!» deyu kat'î pâdişâh fermanı çıktı. Hemen o gün, evvelce silâhdar ağalığından azlolunan Ahmed ağa yakalanıp Alay Köşkü önünde pâdişâ-

hın gözü önünde kan damlayan kılıca lokma oldu. Onun arkasından cebeciler kethüdâsı Halil ağa katlolundu. Kapucular kethüdâsı Haseki-Mustafa ağa da katlolunup Koca Derviş Mehmed paşanın adamlarından Nuri ağa, kapucular kethüdâsı tâyin olundu.

Üsküdar'da, İstanbul'da hanlar basılıp altmış kadar meşhur zorbalar yakalanıp siyaset kılıcı ile kelleleri yere yuvarlandı ve geride kalanları dağınık ve perişan olduktan sonra sipâhilerin topluca bulundukları Yeni Cami hanı ve Elçi hanı boşaltıldı.

Geceleri vezîri âzam bizzat kol dolaşıp, yeniçeri ağası ve diğer kol dolaşma vazifesi olan zâbitlerden başka bölük ağaları, cebeci-başı dahi ferman ile kola binip (S.B) semt semt İstanbul şehrini gezerlerdi.

Yeniçeri, sipâhi, cebeci, topçu, mehter ve diğer taifelerden, topluluklarda bulunup eşkıyalıkla meşhur olanlar birer birer ele geçirilip katilleri âleme ibret ve leşleri deniz hayvanlarına yiyecek oldu. Bunlardan başka askerlerden dışarı şehirli taifesinden bazı kimselerle, fesadcılarla birlik olup, müfsidleri evlerine götürüp fitne vakıtlarında yağma ettikleri elbiseleri rezillerden satın alıp kâr etmekle sermaye sahibi olmuşlar idi. Ve çoğu müfsidlerle düşüp kalkarlardı. O çeşitlerinin de meşhurlarından yirmiden fazla kimsenin At Meydanında, halkın gözü önünde boyunları vurulup başkalarına nasihat oldu.

Alagöz-Mehmed efendi dedikleri uygunsuz laz ki, çoktanberi ortalığın fitnecisi ve hilekârı olup, bu sırada defteremini bulunmuş idi, Bosna defterdarlığı verilip acele ile yollanmış idi, katli içün Edirne bostancı-başısına emr-i şerif gönderilip Edirne'ye ulaşınca katledip kellesini İstanbul'a gönderdi.

Erzurum vâlisi Zurnazen-Mustafa paşa ki ağalar vak'asında birkaç saat sadrzâm olmkla adı geçen hudud boyuna gönderilerek def'edilmişti. Allahın emriyle vefat ettiği haberi, pâdişâh katına arzolunmakla, burada olan muhallefatı (S.B)

devlet tarafından zabtolunup, rebiülâhırın yarısında Erzurum eyâleti, Maraş'ta olan Murad paşa damadı vezir Gürcü-Mustafa paşaya verildi. Diyarbekir'de olan Abaza-Hasan paşaya Haleb eyâleti verilip, Haleb'de olan Murtaza paşaya cennet kokulu Şam hükûmeti lûtfedildi.

Murtaza paşanın mütesellimi (S.B) vardıkta Şam halkı kabul etmeyip azlolunan vâli vezir Siyâvuş paşayı ısrarla kendilerine boyun eğdirip, Murtaza paşadan valilik alınarak, eski valinin yerinde bırakılması ricasıyla pâdişâh tarafına arz ve mahzar eylediler. Müsaade olunmayıp verilen emir mucibince zabtı içün tekrar pâdişâh fermanı çıkarıldı. Halk, devleti âliyyeden ümidini keserek kendi kuvvetleriyle içeriye girmekten menetmek içün cenk ve kavgaya hazır olduklarından, Murtaza paşa dahi asker toplayıp, sipâhi tedarikinde olduğu pâdişâha aksetti.

Nihayet, vaktin zarureti icabı, tekrar Murtaza paşa Diyarbekir'e, Tayyar oğlu vezir Ahmed paşa Şam-ı şerife ve Şam'dan azlolunan Siyâvuş-Mustafa paşa Maraş'a tâyin olundu.

Abdi paşa merhumun yazdığı böyledir. Fakat işin aslı odur ki, Siyâvuş Mustafa paşa silâhdar iken, sadrazâmlık mührünün, kendi ocakdaşlarından, silâhdarlıktan çıkma büyük vezirlerden birine verilmesini istedi. Yabancıdan vezir olmasını doğru bulmazdı. Boynuyaralı'nın yardımcısı ona arka verirdi. Onu, Köprülü paşanın hareketlerinden haberdar etmişti. Köprülü paşa vezir olmazdan birkaç gün evvel vezirlikle Şam me'muriyeti ile çıkıp, sonra Köprülü paşa sadrazâm olmuştu. Bu yüzden aralarında kalb soğukluğu ve nefret vardı. Köprülü paşaya kıymet ve ehemmiyet vermeyip, elinden iş gelmez, birkaç gün sonra azlolunur düşüncesiyle ona boyun eğmez ve itaat etmezdi.

Garib olan budur ki, yalnız Siyâvuş Mustafa paşa değil, harem-i hümâyûndan çıkan diğer namlı vezirlerin hepsi, hattâ beylere ve ağalara varıncaya kadar herkes böyle düşünü-

yordu. «Şöhreti ve şânı yok.. Böyle kötü namlı bir adam ne iş yapabilir? Devlet adamı kıtlığı yüzünden sadrazâm ettiler» deyu sadrazâmlıkta uzun zaman kalacağına kimse inanmaz ve azli haberini beklerlerdi. Bu yüzden Siyâvuş Mustafa paşa azli kabul etmeyip, haremi hümâyûnda olan taraftarlarına güvenerek vezîri âzamla olan eski nefreti iktizasınca inad ve düşmanlıkta bulunmağa cür'et etmişti. Fakat vezîri âzam, vaktin zarureti yüzünden Şam vâliliğini Tayyar oğluna verip, Siyâvuş Mustafa paşayı Maraş'a gönderdi. Fakat âlemin sığınağı pâdişâha telhis edip (S.B):

«Pâdişâh hizmetinden, bilhassa silâhdarlıktan çıkan adamın, pâdişâhın fermânına herkesden ziyade itaat edüb boyun eğmesi vacib iken, adı geçen vezir (Siyâvuş Mustafa paşa) Şam eşkıyası ile dil birliği edüb azli kabul etmediğinden başka cihanın itaat ettiği pâdişâhın hükmüne karşı gelüb isyan ettiğinden vücudunun ortadan kaldırılması lâzım ve diğerlere ibret içün cezasının verilmesi mühimdir.»

deyu bildirip, katli içün pâdişâh fermanı çıkmasına gayret sarfetti. Adı geçen paşa silâhdarlıktan çıkma olmakla, halen silâhdar, çuhadar ve rikâbdar (S.B) ve diğer rütbe sahibi, pâdişâha yakın olan ağalar, cinsiyet gayretiyle, Siyâvuş paşaya sahip çıkıp, hepsi birleşerek şefaate kalkıştılar ve, Köprülü'nün tedbirine aykırı olarak, Siyâvuş paşanın af ve salıverilmesi içün pâdişâh fermanı çıkarmağa çalıştılar. Bu husus Vezîri Âzam Köprülü'nün kulağına gidince, alelacele pâdişâhın huzuruna varıp:

«İşlerin idaresi başkalarının elinde olunca, hizmeti tamamlamak mümkün olmaz. Bu kullarının yaptığını başkaları bozunca, iş görülmek mümkün değildir. Bir gün, kusurlu olmak suçu ile kılıca lokma olmaktan ise, vezirlik işlerinden vazgeçip dimağı ferahlandırmak daha iyidir.»

deyip, vezirlik mührünü, yüksek mertebeli pâdişâhın eline sundu. Şanlı sultan hazretleri dahi, evvelce verdiği sözde durarak, bundan böyle hiç kimsenin sözü dinlenilmemek üzere Köprülü'yü taltif etti. Vezirin hatırını almak için had-

dini aşan, işlere karışan edebsizlere ceza verilmesini vezire bırakmışlar.. Pâdişâhın ağzından çıkan söz bu imiş:

«Senin işine karışanların cezalarını sana bıraktım. Nice bilürsen öyle eyle! Bundan sonra işine kimse karışmasun! Karışanların haklarından gel..»

O ağaların cezaları vezîri âzama bırakıldı. Fakat vezîri âzam pâdişâh ırzının korunması içün iki ay kadar ses çıkarmadı.. Cümadelâhire sonlarında bir gün anî olarak rikâbdar **(S.B)** Anber-Mustafa ağa ve dülbend ağası **(S.B.)** Gürcü-İbrahim ağa, kapucu-başılıkla saraydan çıkarılıp, Doğancı-başı Ömer ağa da saray-ı âmireden çıkarıldı. Sonra Maraş pâyesiyle emeklilik hâsları **(I.S)** ihsan olundu.

Yerine ikinci doğancı Tiryâki-İbrahim ağa doğancı-başı oldu.

Silâhdar Abaza-Mustafa ağa da pâdişâhın iltifâtından mahrum kalub çıkarıldı.

Receb ayının birinci günü arpalıkla birlikte Mora sancağı verilerek hatırı alındı.

Bu terbiyeden sonra hiç kimse vezirin tedbirine muhalefet etmeğe cür'et edemez oldu. Nakibüleşraf Koca Nakibzade, istidadının olmaması yüzünden rebiülâhırda azlolunup nakiblik **(S.B)** mansıbı hil'atı, Muhterem Seyid **(Peygamber sülâlesinde)**, Rumeli kazaskerliğinden ayrılmış olan Kudsîzade Şeyh Mehmed efendinin, doğuştan istidadlı kametini süsledi.

Şeyh Salim'in Katli:

Öldürülen müftü Hoca-zade Mes'ud efendinin sadık dostu ve her bakımdan sırlarının mahremi olan Şeyh Salim adındaki mağribî **(S.B)** ki, onbeş senedenberi devlet adamlarının arasında meşhur idi. Ruhları davet etmek, ve bir takım gizli kuvvetlere sahip olmak iddiasında olup, aslı yoktan harflerin hâssalarına ve cifr **(S.B)** ilmine, kendi kötü

zannınca vâkıf geçiniyordu. O çeşit gizlenmesi vacib olan garib ilimlere ve ilâhî sırlara vâkıf olanlar, bu esrârı saklamakla memur olduklarından, bunu bilmeyenlere sırları keşfolunmasun içün, inkâr sûretinde olurlar.. Fakat o kötü huylu Arap, açıktan açığa bu gizli fenlerde en yüksek derecede bilgili olduğunu iddia edip para sızdırmak içün yalan yere kendini meşhur etmişti.

Bu çeşit bâtıl dâvalarına, ve yalan iddialarına budala halk aldanarak gerçekten şöhret bulup saf bilginler de müzevirlik pususuna düşüp Şeyh Salim, vezirlere de dayanarak para biriktirmekte ustalıklar gösterdi.

Gizlenmesi vacib olan garib ilimler ve ilâhî sırlara vâkıf olduğunu ilân edip, o hile ve fende usta nice devrin hilekârları, bu kaltabanın etrafına toplanıp çeşitli düzenler kurarlardı.

Meselâ şehrin büyüklerinden bazıları şeyhin meclisinde otururken, külâhlı ve renkli dolamalı **(S.B)** bir iki uydurma baltacı gelip şeyhin elini öper ve vâlide sultan hazretlerinden gönderildi deyu, ağır boyamaya sarılı bir tezkereyi şeyhin eline sunardı. Ve bir kese de altın uzatarak, vâlide sultan hazretlerinin bu kesenin kabulünü rica ettiğini söylerdi. Şeyh dahi nazlı ve ehemmiyet vermez gibi görünerek tezkereyi açıp okur, keseye el sürmezdi. Dervişler keseyi kaldırırlardı. Sonra güya gelen tezkereye cevap yazıp, baltacı ile güya bu uydurma mektubu gönderirdi.

Şeyh bu suretle, kendisi içün şöhret ve faydalar temin etmek kurnazlığı ile, kâh vâlide sultan hazretlerinden, kâh dârüssaâde ağasından, kâh sadrazâmdan ve diğer devlet büyüklerinden böyle uydurma hediyeler ve tezkereler düzüp şöhretini dünyaya yaymıştı. Meclisinde hazır olan ahmaklar, bilhassa devletten birşey elde etmek isteyen düşüncesizler, bu hileye aldanıp «Şeyh efendinin ne büyük şanı vardır ki bu kadar iltifata mazhar oluyor» deyu varını yoğunu uğruna feda edip, borç ile birşeyler alarak şeyh efendiye büyük hediyeler verirlerdi. O dahi her birini olmayacak vaadlerle aldatıp kurduğu dolabı işletirdi. Böyle bir maskara Arap idi.

Ellerinde olan parmakları hep ikişer boğum olduğundan, Hazreti Ebubekir radiyallahu anhın sülâlesinden olduğunu iddia ederdi. Halbuki, temiz Peygamber ırkından, ashabı keram ve büyük evliyanın nesillerinden olanlar, doğuştan vücutları tam ve vücutları noksandan ve ayıbdan hâli olmak şarttır. Meğer sonradan bir âfet yüzünden vücudunda noksanlar ola...

Mesele böyle iken adı geçen Arap, Hazreti Ebubekir sülâlesinden olduğuna bazı budalaları inandırıp, vücudunun kusurluluğuna delil olan parmaklarının noksanını, vücutça mükemmel oluşuna delil gösterirdi. Adı geçen Arabın şeytanlığı, 1064 senesi olaylarında bildirilmiştir.

Gümrük, ipek mizanı, mukataalar (S.B) ve diğer evkaftan günde bin akça gelir temin etmişti. Köprülü paşa, hazinenin sıkıntısı dolayısiyle bütün vazifeleri yoklamağa başlamıştı. Bu suretle gümrükten maaşı olanlardan, sermaye sahibi veya başka suretle kazanmağa kaadir, ve evkaftan veya başka yerden geliri olanların gündeliklerini tamamen kesti. Başka yerden geçimi olmayanlara dokunmadı. Düşen mahlûlün iki akçasından başkasını vermezdi. İpek mizanı ve taşra tuzla ve mukataalarda (S.B) olan fuzûlî ücretleri hep kaldırdı. «Hak taalâ hazretleri zafer ve genişlik ihsan ettiği vakit yine herkes gelsin, hâline göre ihsan edelim» diye cevap verirdi.

Bu yoklama sırasında Şeyh Salim sadrazâma geldi. Beratlarını meydana koydu. Sadrazâm da:

«İstanbul gümrüğünden ikiyüz akçasını uhdesinde bırakın.. Bu mıkdar, şeyhin geçinmesine yeter.. Artakalanı yedisekizyüz akça hazineye alınsın!»

dedi. Arap hiddetlenip:

— Pâdişâh ihsanıdır, niçün kesersiz?

dedikte sadrazâm yumuşaklıkla muamele edip:

— Sefer etsek gerektir ve hem hazinenin sıkıntısı vardır.

Şimdilik bu mikdar ile idare edin. İnşallah genişlik zamanda yine ikram mümkündür.

dedi. Fakat edebsiz Arap, korku ve utanma perdesini yırtıp meclisten fırladı:

— Biz sizi gör, ne işleriz!

deyu mırıldanarak çıkıp gitti. Sadrazâm hiddetli bir tebessüm ile, ases-başı Zülfikar ağaya gizlice tenbih etti. O da Arabı kapıp, **(şeriata uygun olmayan haller ve sözler etti)** deyu pâdişâh tarafına telhis edip **(I.S)** o gece boğup denize attılar.

Adı geçen ases-başı Zülfikâr ağa ki, ihtiyarlığı sırasında yeniçeri ağası olup vezirliğe nâil olmuştur, en az tahmin ile, ases-başı Zülfikâr ağanın eliyle dörtbinden fazla katil ve denize atıldığını kendi yakınlarına söyler imiş.

Patriğin Asılması :

İstanbul'da Rum Patriği olan müfsid, Eflâk Voyvodası olup Kostantin denilen muradara, fesad telkin eden, yalanla dolu olarak gönderdiği mektubu tutulup hıyaneti meydana çıkınca, bu mektup kendisine gösterilerek sorulmuştu. Verdiği cevabda:

— Her sene sadaka almak içün bu çeşit kâğıt göndere-gelmişizdir.

deyu ikrar ettiğinden, Parmakkapu'da asıldı.

Mel'unun kâğıdında olan yazıda «Müslümanlığın gününün tamam olmasına az birşey kalmıştır. Hıristiyan dininin velvelesi yine dünyayı tutacaktır. Ona göre tedârikde olasız.. Yakında bütün vilâyetler, hıristiyanların eline geçip, haç ve çan sahibleri **(Hıristiyanlar)** tamamen memleketlere sahib olsalar gerektir..»

demiş. .Hazelehümallaahu teâlâ..

Bundan başka İstanbul'da çıkan fitnelerde ve yangınlarda, sağlam ve zinde kefereler, dolama **(S.B)** ve fes giyip, yeniçeri kıyafetine girip yağmacılık yaptıkları ve ümmeti Mu-

hammed'e zarar verip ihanet ettikleri, o sıralarda çok yayılmıştı. Patrik yakalanınca, yeri basılıp, kırk elli dolama, fes ve yeniçeri üsküfü (S.B) çıkıp, bu sözlerin doğruluğu meydana çıkmış.. Aslı sorulunca, Fener kapusunu bekleyen çorbacı neferlerinindir, deyu suçtan kurtulmak istemişler..

Karadan ve Denizden Seferi Hümâyûna Başlama Hazırlığı ve Parlak Tuğun Çıkarılması :

Kâfirlerin eline düşen adaların geri alınması din ve devlet içün en mühim işlerden olmakla pâdişâhın gayret denizi coşup taştı. Karadan sefer kararlaşmış olmakla, askerin toplanması, lâzumlu mühimmatın ve zahirenin tedariki içün, ülkenin her tarafına fermanlar gönderilip, asker mıkdarının artırılması içün sürücüler ve konma bedeli toplamaya tahsildarlar gönderilmişti.

Sene 1067 cümadelûlâsmın dokzuncu günü ki, Rûmî şubat ayının 23 üncü pazartesi günü idi. (M. 1656) dua ve sena ile tuğ'u hümâyûn çıkıp, Babüssâade önünde cebehane karşısına dikildi.

Tuğ çıkarılması içün mübarek vakit seçilmiş, donanmayı hümâyûn tedâriki içün de elden gelen esirgenmemiş olup, az zamanda pâdişâhın himmeti ile yeniden altmış parça gemi yapılmağa başlanmıştı.

Kâfir gemileri boğaza gelmezden evvel, donanmayı hümâyûnun çıkarılması doğru görülmekle, cümâdelûlânın 28 inci günü ki martın üçü idi, havalar kar ve soğuğun şiddetinden zemheriye dönmüştü. Henüz tamamlanmış olan gemilerden otuzaltı çektirme, dört parça mavna, yeteri kadar cengâver levendler, yeniçeri ve diğer asker, cebhane ve mühimmatlar ile hıncahınç donanıp kapudan vezir Topal-Mehmed paşa Akdeniz tarafına gönderildi baştardeler (I.S) tamamlanacak gemiler içün alıkonmakla, kapudan paşa yedek gemisine binip üç fener dikmişti.

Selâmetle boğazdan çıkıp Sakız adasına ulaştığı haberi cümadelâhire ayında geldi.

Donanmayı Hümâyûnun Zaferi:

Kapudan paşa Sakız'da dörtbeş gün karardan sonra Rodos tarafına yelken açıp, İstanköy yakınında İncir limanında, Mısır'dan gelen zahire gemilerini avlamak içün pusu kurmuş olan Malta korsanlarından namlı iki büyük kalyona rastgeldi. Bir mıkdar top cenginden sonra biri, kolu kanadı kırılmış olarak cenk meydanından kaçtı. Birini yakaladı. Fakat top daneleri isabetinden her tarafı yaralanmış olmakla battı. 180 kadar kâfir esir olup, yetmişe yakın top, ehli İslâmın eline geçti.

Gazi paşa, yelkenleri açıp Lerpoz denilen küçük adanın limanında demir atmak kararında iken, bir büyük kalyona rastgelip üç saatten fazla zaman iki taraftan top cengi oldu. Yalnız kapudan paşa baştardesinden yirmi kadar gazi şehit ve diğer gemilerden de birçok İslâm mücahitleri dünyadan görünmez oldular **(öldüler)**.

Kalyonda olan mel'unların üçyüz kadar denizci ve askerin çoğu ateş çukuruna başaşağı düştüler, sonra bir top tanesi baruthanesine rastgelip, top ve tüfekten geri kalmış olan frenk rüsvayları gemileriyle, deniz dalgası ve kahr ateşi arasında cehennem azabına yaaklandılar.

Gemi kaptanı ve birkaç namlı ve şanlı kimsenin esir olduğuna dair haber ulaşınca, işin fatihası böyle hayırlı olduğuna göre, güzel bir şekilde son bulacağına, güzel başlangıç şeklinde mübarek fal tutuldu.

Abdi paşa der ki, iki parça kâfir kalyonu, üç kıt'a zahire gemilerini yakalayıp bir limanda kaldıklarından kapudan paşa haberdar olup, onları kollarken bir limanda da bir mükemmel kâfir kalyonuna rastgeldi. Aman vermeyip, muharebe-

den sonra yakaladıkta, içine ateş düşüp heman katl, helâk olan habis kimselerden başka, birçok kâfir esirlerini de mîri defterine kaydetti. Cenk meydanında forsaları (1) ölen beylere esir vermedi. İki günden sonra kalyonların olduğu ada limanına ulaşıp, akşam vakti olmakla liman ağzında demir atıp, cenği ertesi güne bıraktı. Meğer limanın öte tarafında bir boğaz varmış.. Küffar kalyonları o taraftan çıkıp kaçmışlar.. Ve aldıkları zahire gemilerini orada bırakmışlar.

Kapudan paşa sabahleyin meseleyi anlayınca zahire gemilerini zabtettikten sonra, kaçan o iki kalyonun arkalarından acele yetişti. Fakat, evvelce vuku bulan kalyon muharebesinde forsaları ölen beylere, aldığı esirlerden vermediği için, beyler kendisine gücenmişler.. Çeşitli oyalama ve bahanelerle düşman üzerine yürümeyip, sonra geciktiklerinden, düşman gemileri engine doğru açılıp kaçtılar. Bu hikâye doğruya en yakın olanıdır. **(Selâm, doğru yola gidenlerin üzerine olsun)**

Donanma'yı Hümâyûnun ve Küffârın Ahvâli ve Girid Adasında Büyük Muharebe :

Girit'de olan İslâm askeri üzerine kaleden ve denizden yirmibin kadar kâfir çıkıp, harp ve kital ateşi dört-beş saat kadar uzadı. İslâmlar tarafından ancak bin kadar hüner meydanının eri, şehitlik şarabiyle sarhoş olup (ölüp) on binden fazla hınzırlar cehenneme gidip, cenk meydanında Katırcıoğlu-Mehmed paşanın, doğuştan olan cesaret ve hünerini gösterdiği haberi cümadelulâda gelip ehli islâmın sevinmesine sebep oldu.

(1) Forsa, kürekle yürüyen gemilerde kürek çekmeğe memur olan harp esirlerine denirdi.

Allahın hikmeti ile islâm donanması bozulduktan sonra müşriklerin, **(Allaha eş koşanların)** dinsiz ve mel'un kapudanı, otuz kadar çektirme ile Kandiye'ye varıp, birkaç gün orada kalıp, muharebeye lâzım olan şeyleri tamamladıktan sonra bir gün sabahleyin erken onbin kadar piyade ve süvari ile kaleden çıkıp İslâm gazileri üzerine intikam kılıcı havale ettiler. Muharebenin alevlendiği haberi serasker **(kumandan)** Hüseyin paşaya gelince, bütün sipâhilere haber ulaştırıp kendisi de durmadan o tarafa ılgar eyledi. Kendini ejderha gibi küffâr safları üzerine vurdu. İki taraf yiğitleri arasında harp ve cenk üç saat uzadı. Frenk rezilleri cenk meydanından yenilmiş olarak hisara çekildi ve yedi tanınmış kaptan ve beyler ve askerden ikiyüz kâfir esir olup birkaç yüzü de, canı cehenneme, cehennemin çeşitli derinliklerine gitti.

İslâmlar tarafından da Avlonya sancağından azlolunan Ömer bey, ve Rumeli ocakzadelerinden birkaçı şehitlik mertebesine ulaştı. Kâfir çektirmeleri yenilerek Girit'den dönüp Sakız etrafında birkaç gün uğursuzluk gölgesinde dinlendikten sonra Mısır'dan gelen pereme **(bir nevi küçük nakliye gemisi)** şaykaların **(I.S)** yolunu kesip altısını yakalayıp ikisini mahvettikten sonra, kapudan paşanın İstanköy'de olduğunu haber almakla hiç çekinmeden o tarafa doğru yelken açtı.

Kapudan paşa mecburen hücumu defetmek düşüncesiyle Rodos'ta gemileri bağlamak için o büyük kaleye kapandığından mel'unlar tekrar Sakız tarafına gelip Cezayir semtinden tahminen otuzbin kile kadar buğday yüklü bir kalyonu Sakıza gelirken yakaladılar. Bu suretle Sakız ahalisinin hatırını perişan ettikleri korkunç haberi geldi.

Cezayir Gemileri Vak'ası:

Cezayir gemileri de, memur oldukları üzere donanmayı hümâyûna katılmak maksadiyle denize çıkmışlardı. İçlerin-

den sekiz parça kalyon, diğerlerinden öne düştü. Bu sırada Sakız'da Yenikale arkasında korkusuzca demir atmış olan kâfir donanmasına sabah karanlığında rastgelip, ehl-i islâm donanması zannederek hiç çekinmeden yakmına vardıklarında işin böyle olmadığı anlaşıldı, ama ne çare ki rüzgâr dahi sakin olmakla küffar o saat muharebeye başladı. Müslüman gazileri de bütün güçlerini sarfetmekten geri kalmayıp nam ve şan kazanmak için frenk mel'unlarıyla Rüstemvâri(1) öyle bir cenkettiler ki, zümrüd renkli denizin yüzü, öldürülenlerin kanı ile kıpkırmızı oldu. Birkaç yüz habis kâfir top ve tüfenk danelerine lokma oldu. Beşyüzden fazla İslâm mücahidi dahi şehitlikle şeref bulup, cennete gittikten sonra üç kalyonları kâfirin eline geçti ve üçü de sahipleri tarafından ateşe verildi. Biri denize battı, yalnız biri, Allahın yardımı ve müsait rüzgâr ile sağacık tarafına çekildi. Meğer, Mısır gemilerinden zahire ve mal ile dolu onbeş kadar şayka, kâfirlerin mâni olmalarıyla bu limandan demir alıp çıkmağa karar vermişler. Yere batası kâfirler bunu haber aldıklarında üzerine varıp evvelce muharebe meydanından kurtulan Cezayir kalyonu ile o şaykaları da zabtettiler. Hiç mübalâgasız şaykalarda olan üçyüzbin kuruşluk Mısır malları, mel'unların ellerine geçti. Sağacık kalesinin ahalisi, mel'unların bu suretle hücumlarından haberdar olunca, bir gün evvel çoluk çocukları ve taşınması kolay malları ile etrafa dağılmışlar. Mel'unlar, kalede kalan ağırlıkları, hiç engelsiz ve zahmetsiz yağma edip hâşâ, inad için camii şerifi de viran ettiler.

Bu sırada İzmir'den asker gelmekle iki üç gün pek çok harp olup, ikiyüzden fazla kâfir cehennem ateşine düştüler. Altmış kadarı esir olduktan sonra mel'unlar yer yer kaleye ateş verip şaykaları yakarak mahvettikten sonra, yine uğursuz gemilerine girip Sakız tarafına çekildikleri kederli haberi gelerek Müslümanların kalbleri kırıldı.

(1) Rüstem, ünlü İran pehlivanıdır.

Kardeş kazağı ünvanıyla meşhur olan azgın ve âsi taifenin Hatmanı **(Kazak reis)** pâdişâh katına kulluğunu arz etmek üzere elçi göndererek, pâdişâh tarafından Eflâk ve Buğdan Voyvodalarına olduğu gibi altın yaldızlı börk **(bir nevi serpuş)**, tuğ ve alem **(sancak)** ihsan buyrulmasını rica eyledi.

Fakat, kötü huylunun gösterdiği itaat şekline güvenilmedi. Ona yapılacak ihsan, Tatar Hânına ağır gelür diye düşünülerek, isteği makbul olmadı ve heman hân ile güzel geçinsin ki, onunla olan dostluğu yine bizimle demektir, deyu red cevabı verildi. **(Recebül mürecebde = uğurlu receb ayında).**

İlmiyye Mansıblarında değişiklik:

Receb ayı başlarında Anadolu pâyesiyle stanbul kadısı olan Abdürrahim-zade efendi, çarşı esnafını korkutmak düşüncesiyle Hacı Bektaş köçeklerinden **(yeniçerilerden)** pazarbaşı olan kimseyi:

«Ben yeniçeri döğmüyorum, pazarcı döğüyorum!»

deyu bilmezlikten gelerek sopa ile cezalandırmakla, yeniçeri ihtiyarları, düşmanlığa kalkıp, «yeniçeri zümresini ancak zâbitlerinin cezalandırması eski kanun iken, diğer şehirli reâyâ gibi kadı falakasına (1) girip değnek yemek ne demektir?» deyu büyük dedikodu etmeleriyle, aracıların şefaatı ile sürgün edilmekten kurtulup, yalnızca azledildi.

Şabanın İlk Günleri :

Şabanın üçüncü günü Rumeli kazaskeri Şaban efendi

(1) Falaka, eski devrin bir dayak vasıtası idi. Dayak atılacak kimseler yere yatırılır, iki ucu arasına ip gerilmiş bir sopaya ayakları geçirilir ve böylece tabanlarına rahatça sopa vurulurdu.

azlolunup, sadrazâm himayesinde olan Anadolu kazaskeri Bolevî-Mustafa efendi Rumeli kazaskerliğine geçirildi.

İstanbul kadılığından azlolunan İsmetî efendi, Anadolu kazaskeri olup, kıdemleri **(memuriyette öncelikleri)** var iken mahrum edildikleri için, hatırları alınmak üzere İstanbul kadılığından ayrılan mülekkab Bostan-zadeye Anadolu kazaskerliği pâyesi ve amcazadesi sârıkunnücum **(yıldızlar hırsızı)** çelebiye İstanbul pâyesi verildi. Arpalıkları **(I.S)** dahi değiştirilmekle şöyle böyle ikram edilmiş olundu.

Kudüs-ü şerif mansıbı hatt-ı hümâyûn ile yine Hüsamzadede bırakıldı. Çaker Ağa-zadeye İzmir mansıbı menşuru yazıldı.

Mevacib (Maaşlar) çıkarılması :

Sadrazâm vakıa masrafları ve israfları azalttı. Duagûları ve lüzumsuz memuriyetleri kesip indirdi. Mukataalar **(I.S)** ve hazine paraları işinde nice faydalı kısıntılara başladı. Fakat hazinede nakid para mevcut olmayıp, yeniden toplar, diğer askerî mühimmat ile bu kadar gemi lâzım olmakla tersâne masrafı hadden aşırı idi. Karadan sefer tedariki için de bu kadar mühimmat sıkıntısı sebebiyle asker zümresine mevâcib için **(üç aylık maaş için)** akçe tedarikinde pek çok sıkıntı çeken sadrazâm, hiç bir suretle para tedarik etmeğe imkân bulamayınca Şeyhülislâm Bâli-zade efendi ve kazasker Bolevî-Mustafa efendi ile akıl danışıp sonunda, pâdişâha işin güçlüğü şu şekilde bildirildi:

«Halen sipâhi ve yeniçeri ve diğer asker taifelerine derhal mevacibleri **(Maaşları)** verilmek icap edüb hazinede ise hazır akçe yoktur. Tedarik edilmesi dahi hiç bir şekilde mümkün değildir. Enderûnu hümâyûndan **(pâdişâha ait olan iç hazineden)** borç olarak bu kullarına üçbin kese imdad olunmak rica olunur.

deyu telhis **(I.S)** eyledi. Ve pâdişâhın huzuruna varıp sadrazâm, müftü ve Rumeli kazaskeri, bu borcun ödeneceği-

ni taahhüd eden bir senedi mühürleyerek iç hazineden üçbin kese borç almışlardı.

Şaban ayının sekizinci salı günü divanı hümâyûnda Recec mevacibi (1) çıkıp yeniçeri taifesine dağıtılırken, saadetlû âlemin sığınağı pâdişâh hazretleri vezîri âzama iltifat olarak bir samur kürk ve bir murassa' (I.S) hançeri, musahib (I.S) Bilâl ağa ile gönderdiler. Sadrazâm dahi orada sadrazamlık makamından kalkıp hürmetle kürkü giyip hançeri takındı ve bu suretle kendinden evvelki sadrazâmlardan daha fazla iltifata ve ikrama mazhar olduğu gibi, işlerinde de tam müstakil oldu.

Müftü Bâli-Zâdenin Azli :

Şeyhülislâm Bâli-zade efendi, merasime riayet etmez, lâübali meşrebli (S.B) olduğundan fetvâ makamında (**Şeyhülislâmlık makamında**) kalması doğru görülmeyip, şaban ayının dokuzuncu günü azlolunarak, meşihat-ı islâmiye mansıbı, vezîri âzamın isteğiyle Rumeli kazaskeri Bolevî-Mustafa efendiye verildi. Seyid Sun'î-zade, Rumeli kazaskerliğine nâil oldu.

Azlolunan müftü, arpalık (I.S) tâyin olunan Filibe kazasına sürgün edilip on günlük Galata kadılığı ile nasiblendirilen oğlu da yanında gitmeğe memur oldu.

Aziz efendinin yazdığına göre, Bâli-zade efendi ulemâyı kirama lâzım ve belki vâcib olan metanet ve vakara malik değildi. Rind (S.B), lâübali (S.B) olduktan başka, memuriyet tâyinlerinde hiç isabetleri yok imiş..

Tafsilâtı şöyledir:

Aziz efendinin tarihinde mevcut olan, kötü ve yersiz bir

(1) Recec, rebiülâhır, cümadelûlâ ve cümadelâhıra aylarının baş harflerini alarak yapılmış bir kelimedir ve bu üç aya ait maaş mânasına gelir.

silsile (**zincirleme memuriyet tâyini**) tertip eyledikten başka, İstanbul'da olan elli kadar sebil ve türbeyi daha bülûğ yaşına girmemiş çocuklara taksim edip ilmiye erbabını karmakarışık ettiğinden Aziz efendi şikâyet eder. Düşmanları bu çeşit tâyinleri para elde etmek hırsmdan ileri geldiğine kâni oldular, ama kendisi:

«Şeyülislâmlığım zamanında elimden geldiği kadar dostlarımı ve tanıdıklarımı kayırmağa çalışırım. Halk ne derlerse desinler!»

der imiş. Bu niyet güzel.. Himmetin yüklekliğine alâmettir. Fakat bir pek fazla ileri gitmemeğe ve liyakat ve istidada dahi riayet etmek şartiyle.. Memuriyetleri dağıtan devletlûların idare tarzları beğenilir ve tâyinleri münasip olmak gerektir. Tâ ki bir zaman sonra tâyin ettiği adamları kovulup hor ve fakir olmaya..

Müftü Seyid Feyzullah efendinin yetiştirdikleri gibi ulemâ sınıfında olan tevcihat (**S.B**), şimdi şeyhülislâmlık makamına şeref veren Seyid Ali efendi hazretlerinin tevcihatı gibi olmağa muhtaçtır ki, herhalde hem ortalama bir gidişle ve şahsın değerine ve hakkına riayet ederek bütün tâyinlerinde ve verdikleri fetvâlarda akla aykırı bir taraf görülmeyip, iffet ve nezahatle herkes arasında tanınmışlardır.

Her sınıf adamlarına rütbe ve mansıb verilmesi ne kadar az olursa o sınıf mazbut ve aziz olur. Bütün memuriyet sınıfları böyle mazbut olsa, âlem tez intizama girer derler.

Kara-Mustafa Paşanın
Kaçışı Vak'ası :

Adı geçen Kara-Mustafa paşa, silâhdarlıktan çıkmış idi. (**Ağalar vak'ası**) ndan sonra Zurnazen-Mustafa paşa yerine kapudan olmuş iken zamanın karışıklığı sebebiyle kapudanlıktan istifa edip, para dökerek Mısır vâliliğini almıştı. Yukarıda bu husus yazılıdır.

Şaban ayı başlarında Sadrazâm Köprülü-Mehmed paşanın bildirisi ile Mısır hükûmeti, Sivas'dan azlolunan Şehsuvar-oğlu Gazi paşaya ihsan olundu. Selefi **(kendinden evvelki)** vezir Kara-Mustafa paşanın katli içün de hatt-ı hümâyûn **(pâdişâh yazısı, fermanı)** çıktı. Sebebi budur ki, evvelce yazdığımız gibi Seydi-Ahmed paşa Haleb'i muhasara ettiği vakitte adı geçen Kara-Mustafa paşa azlolunarak Haleb'de kuşatılmış ve Haleb'lilerin elinde makbul olup, o sırada Köprülü-Mehmed paşa da azledilmiş olduğu halde Seydi-Ahmed paşa ordusunda bulunmakta idi. Ve Kara-Mustafa paşa tarafından söz ve fiil ile hatırı incitilmişti.

Haleb'den azledildiği halde, Seydi-Ahmed paşayı Haleb'e girmekten menetmesi, yeryüzünün halifesine karşı gelmek ve düpedüz isyandır deyu Köprülü, Kara-Mustafa paşanın katlinin lâzım olduğuna dair fetvâ alıp, vücudunun ortadan kaldırılması içün hatt-ı şerif **(pâdişâh yazısı, emri)** elde etti.

«Kara-Mustafa paşa Mısır'dan gelürken Şam'a uğrayınca katleyleyesin!»

Deyu Şam hâkimi Tayyar-oğlu Ahmed paşaya hükm-ü hümâyûn **(pâdişâh hükmü)** gönderip bütün ağırlığını katırlarını ve binecek hayvanlarını zabtetmek içün büyük mirahor ağa vazife ile, gönderilip, İstanbul'da sarayında olan varı yoğu devletce zabtolundu. Adı geçen verizin **(Kara-Mustafa paşanın)** biraderi ve diğer onun iyiliğini isteyenler sür'atle kendine haber uçurdular. Bu korkunç haber Mustafa paşaya **(Cisr-i yâkub)** denilen konak yerinde ulaştı. Mustafa paşa ancak otuz kadar adam ile Trablusşam üzerinden Şam'a geçip Humus'ta adamlarına katıldı. Adı geçmeyen bir yoldan da Haleb'i geçip kendisini yaaklamak isteyenlerden canını kurtarmak içün ağırlıksız olarak İstanbul'a yöneldi.

Meğer mirahor ağanın yanında «bu işte icabederse imdat ve yardım eyleye» deyu Haleb muhafızı Abaza-Hasan paşaya pâdişâh emri var imiş.. Mirahor yolda ansızın Mus-

tafa paşaya rastgelince, maksadını bildirmeğe kudreti olmadığından, bir başka hizmet içün gittiğini söyleyerek geçip Haleb'e can atmış..

Halbuki mirahor ağa da kendinin katli içün fermanlar duğu Mustafa paşaca biliniyordu.

Mustafa paşanın yakınlarından bazıları paşaya yanaşıp:

«Sultanım! Mirahoru tutup soyalım! Üzerinde olan emirleri alalım!»

dedilerse de vezir razı olmadı.

«Devlet hizmetkârını soyup ırzım yıkmak, devlet namusunu yırtmak ve böyle bir işe cesaret etmek isyan suçunu üzerine almaktır. Katlimiz içün bizim bir cürmümüz de yoktur. Cenabı Haktan, kurtulmak ümitlidir.»

deyip mirahora tecavüz etmeği uygun bulmamış..

Mirahor göz kamaştırıcı şimşek gibi Haleb'e varıp pâdişâh emrini Hasan paşaya verdi. Hasan paşanın da Haleb vak'ası dolayısiyle Mustafa paşaya içden kin ve gayzı olduğundan, intikam almak içün derhal hazır olan sipâhiler ile Haleb'den çıkıp Mustafa paşayı yakalamak içün sür'at ve acele ile yola girdi.

Bu korkunç haberi işitince, Hasan paşanın pençesinden canını kurtarmağa imkân olmadığını anlayıp, Konya'ya varır varmaz elbiselerini değiştirerek birkaç yarar hizmetkârını yanına yol arkadaşı aldı. Yıldırım gibi sür'atle bir ata binip hâlis âyâr altun ile dolu birer gömlek ve terkilerinde altunla dolu birer heybe, yüksüz olarak kaçarlar.

Hasan paşa geldiği vakit gördü ki Mustafa paşa görünmeyen kimseler güruhuna karışmış, ağırlıkları ve bütün hazinesini zabt ve deftere geçirip, mirahor ile saltanat tarafına gönderdi.

Haleb âyânlarından bazı işbilir kimselerden işitilmiştir ki, Abaza-Hasan paşa vâki emre uyarak Mustafa paşayı yakalamak içün yola girdi, fakat kendi de sadrazâmdan emin olmadığı içün «bir namlı vezirin katli suçu ile ırzını kirlemek ne lâzım?!» deyip, gizlice «kaçasınız!» deyu evvelce haber göndermiş..

Mustafa paşanın kaçışı öyle olsa, bu haberden çıkmış olur. Bu rivâyet akla yumuşak gelir. Sonra Abaza-Hasan paşa vak'aları bunu tasdik eder.

Ekseriya böyle namlı vezir katline memur olan vezirler ve mübaşirler, ya Allahın intikamından korkarlar, veya bu çeşit mekruh işte bulunmaktan çekindikleri içün «kendinin malûmatı yok» şeklinde haberler uçurup, kaçışa sebep oldukları pek çoktur. Hattâ bazılarının mahrem hizmetkârı, efendisine hıyanet, ve gazaba uğramış olan kimseye dostluk şeklinde haber uçurup kurtulmasına sebep olduğunu görmüşüzdür. Bununla beraber o hizmetkârın haber göndermesi efendisinin gizlice izni ile olduğuna şüphe yoktur. Nitekim yeri gelince anlatılsa gerektir ve aslında medholunacak bir iştir.

Adı geçen Mustaaf paşa İstanbul'a gizlice ulaşıp nice yıllar gizli bir köşede kimseye görünmeyip Köprülü-Mehmed paşanın oğlu Fazıl Ahmed paşa zamanında affa uğramıştır. Nitekim tafsil edilse gerektir.

Köprülü-Mehmed Paşanın
Boğaz Tarafına Gitmesi :

Kapudan paşa Akdenize gönderildikten sonra yeniden yapılan gemilerden tekrar ondokuz kalyon ve ondört mavna, otuz çektiri ile baştarde (I.S) lüzumlu mühimmat ve azık ile dolduruldu. Sekban-başı Çoban-Kasım ağa ile birkaç bin yeniçeri yiğitleri konup, sipâhi ve silâhdarlardan terakki şartiyle ikibin serdengeçti yazıldı. Bunlar yüzelli parça kadırga-

ya ve fırkateye doldurulup Şemsi Paşa-zade baştardede kapudan vekili olmak üzere başbuğ tâyin olunup sadrazâmın hareketinden evvel Beşiktaş önüne çıkmışlar idi.

Şaban ayının yirmiüçüncü günü boğaz tarafına doğru hareket ettiler. Şaban ayının yirmidördüncü perşembe günü vezîri âzam, serdarlık hil'atı ile değeri yükseltilmek içün arz odasında pâdişâhın ayağına yüz sürdü.

Pâdişâhın pek fazla olan ihsanından eski kanun üzere başına iki kıt'a murassa' (I.S) sorguç konulup, iki kıymetli hil'at (biri kürklü, biri sade) giydirilip sancağı şerifini kendi eliyle sadrazâmın eline teslim eyledi. Ve feth ve zafer içün bizzat pâdişâhın ağzından dua edildi. Ondan sonra şânı yüksek serdar ağlaya inleye pâdişâhın huzurunda vedâ edip alay ile Silivri kapusundan çıktı. Çırpıcı çayırında dikilen otağa kondu.

Pâdişâhın mâiyetinde, kaymakamlık hizmeti, boğaz muhafazasından çağırılan Ankebut (Örümcek) Ahmed paşaya verilerek kürklü hil'at giydirildi.

Ramazan ayının birinci perşembe gününde sadrazâm ve serdar-ı ekrem, orduyu hümâyûn ile Çırpıcı çayırından hareket ve bütün yeniçeri ve altı bölük halkı zâbitleri ile ve toptan zeamet ve timar erbabı ile, Allaha tevekkül ederek boğaz tarafına hareket etti. İlk konak olan Karakaldırıma kondu. O konakta yoklama olup, memurlardan mevcut olmayan müteferrika (I.S) ve çavuş ve zeamet sahiplerinin dirlikleri başkalarına verildi.

Kastamonu diyarından Mehmed Sadık adında bir âbid ve zâhid kimse, sadrâzamın inandığı bir kimse idi. Âlemin sığınağı pâdişâh hazretlerine de buluşup hayır dua etmişti.

Sadrazâm sefere varıp gelinceye kadar Enderûn ağalarının temiz kalplilerinden Mehmed nâmında doksaniki adam, herbiri haftada doksaniki kere fetih sûresini okuyup, cuma günü salâ vaktinde tamamlayıp hepsi birden fetih ve zafer

için hayır dua ve dergâhı kibriyadan niyaz edeler, deyu adı geçen şeyh öğretmişti.

Ağalardan ve halifelerden 92 Mehmed deftere yazılıp herbirine bahşişler verilip, hayır dua hizmetine memur edilmişler idi.

Sadrazâm taşraya çıktığı günden itibaren fetih sûresini okumağa başlayıp her cuma gününedek doksanikişer defayı tekmil ve salâ vaktinde hep birlikte hayır dua edelerdi.

Yine adı geçen şeyhin öğretmesi ile, bundan başka Enderûn adamlarından yüzbir adamın, günde binbir fetih sûresi okuması tenbih olundu. Seferden dönüşe kadar devam ettiler.

Fetih ve Zaferin Başlangıcı :

Bu esnada boğaz hisarı muhafazasında olan Çavuş-zade vezir Mehmed paşanın üzerine küffar donanmasından sekiz bin kadar mel'unlar çıkıp cenge başlayınca muhafazada olan İslâm askerinden haberdar olanlar etrafdan hücum edip insana belâ olan kılıç ve ok havale etmekle, mel'unlar dayanamayıp gemileri tarafına kaçtılar. Beşyüz kadarı esir ve ikiyüzden fazlası kılıca lokma olup vezîri âzam henüz ulaşmadan bu derece fetih ve zafer görünmesi İslâm askerinin muzaffer olacağına, alçak kâfirin helâk olacağına açık delil sayıldı.

Sadrazâm ramazanda Gelibolu'ya ve beş gün sonra Anadolu tarafına geçti. Ramazan ayının onsekizinci günü **(Kal'-e-i Sultaniye)** etrafını karargâh eyledi.

Donanma-yı Hümâyûnun Küffar Donanmasıyla Muharebesi :

Seraskerin fermânı ile Rumeli tarafında Soğanlı deresinde ve Anadolu tarafında küçük Kepez denilen yerde de bazı

münasip olan yerlerde kal'a ve burç yıkan toplar konulup bayram gününde Kepez karşısında durmakta olan küffarı ve gemilerini batırdılar. İki mavna ve birkaç bortonlara top danesi isabet edip deldi. O gece birkaç mil geri çekilip, kâfir bucağı ve büyük Kepez arasında demir attılar.

Şevval ayının beşinci salı günü mevcut olan gemiler ile yerebatası küffar üzerine yürümek kararlaştırılıp, Kapudan paşa taşrada bulunmakla Çerkes-Osman paşa donanma askerine serdar tâyin olundu.

Kalyon kalyona, çektirme çektirmeye havale olunup Allaha tevekkül ederek cenge başladılar. Evvelâ kâfirlerin bir namlı mavnası üzerine yeniçeri serdengeçtileri ile dolu Ömer kaptan mavnası ve cebecilerle dolu Süleyman kapudan mavnası ve Halil Kapudan mavnası çattı. Bu üç mavna kâfirin mavnasını top ve tüfenk ve yiğitçe cenk ile göz açtırmayıp bir anda ele geçirdiler. Fakat o sırada küffarın birkaç mavnası imdada yetişti. Bizim taraftan imdada giden kimse bulunmamakla, yaralanmış av olan mavnalarını İslâmların pençesinden kurtardıktan başka, kâfirler tarafında olan kuvvet ve çokluk ile Süleyman kapudanın mavnasını alıp ve içine birçok mel'unlar dökülüp, uğursuz gemileri tarafına çekip götürdüler.

Ömer kapudanın mavnası, çattığı kâfir mavnasından derhal ayrılıp kâfirlerin gemileri arasında kalmakla, cenk ederek selâmet sahiline çıktı. Ama içinde olan üçyüz serdengeçti yeniçeriden kırk elli kadar adam ancak kalıp geride kalanı şehit olmuşlardı. Halil kapudanın mavnası cenk sırasında denize batıp içinde bulunanların çoğu şehitlik denizine battı.

Bundan sonra serdarı ekrem (başkumandan) o mavnayı çıkarıp eskisi gibi donattırmıştır.

Bu hücum sırasında yeniçeriler, bindikleri otuz parça çektirme ve baştarde, ilk ağızda Rumeli tarafında (kâfir bucağı) denilen yere varıp uzaktan seyirci olmuşlardı. Bunla-

rın korkaklıkları, diğer gemilerde olan asker sınıflarına zaiflik ve bıkkınlık verdiğinden, üç mavna adı geçen boğaz ağzında Rumeli sığlarında ve üçü büyük Kepez sahilinde demir atıp içinde olanlar can hevli ile karaya dökülüp, düşman askerinden kaçma utanmazlığını gösterdiler.

Yerebatası küffâr, zabtettikleri Süleyman kapudan mavnasını, kılıç artığı olan sayılı şahıslar ile ağır ağır götürürken Alâiye sancak beyi olan Küçük-Mehmed denilen yiğit bey, beşer oturak (beşer kürekli) bir iki kayığa elli altmış kadar adamlarıyla binip yetişti. Ve mavnaya yanaşıp cenkederek üzerine çıktı. Yedeklerini kesip celâdetli kılıç darbesiyle, kâfirlerin zabtettikleri mavnayı, içine konulan 150 den fazla kâfir ile, âdi ellerinden döğüşe döğüşe kurtarıp çekip götürdü. Ne helâl tuz kulluğu ki, ekmeğini yediğinin rızâsını elde etmek için «ve câhedû fî sebîlillah...» fermânına uyarak ve ırzını tamamlamak için otuz kırk âdemisi ile dört parça kâfir mavnasına arslanlar gibi hücum edip bu çeşit hüneri göstermekle istidad sahibleri defterinin başı oldu. Doğruluğu su götürmeyen anlamdaki «Kem min fietin kalîletin..» Peygamberin mûcizesinin bu yüzden meydana geldiği görüldü. Elbirliği ile müşrikler taifesine kılıç çekildiği takdirde Allahın inâyetiyle fetih ve zaferin kazanılacağı meydanda ve aşikâr iken başörtülü avretler gibi kaçıp gizlenen utanmazlar, şecaat meydanının söz sahipleri oldukları müddetçe kahkahalarla alaya alınmamak mümkün değildir. «Halâkallahu li'l hurûbi ricâlen...»

Kalyonlar ise, harb meydanında kâfir gemilerine yanbastıdan birer yaylım top atıp yelkenlerinde olan muvafık rüzgâr ile denize açılıp Sakız ve Midilli semtlere ki, kapudan paşa ile beraber olan donanma gemilerini özleyip gitmekle tehlikeden kurtuldular.

Bu işleri gayretli vezir (**Köprülü**) görünce, gazabının şiddetinden şuurunu kaybedip derhal bir kayığa binip Rumeli tarafına geçti ve (**Kâfir bucağı**) na kapanan utanmaz-

ları çıkarmağa gayret sarfetti. Çünkü o korkak taifede anadan doğma şecaatten eser yok idi.

Vezîri âzamın zoruyla, yarım canlı olarak boğazlanır gibi hareket edip kâfir gemileri önünden Allaha sığınarak acele ve ıstırap ile geçip büyük Kepez'e can attılar. Sahile ulaştıkları gibi Malta ve Duka çektirileri boğazdan murdar yüzlerini gösterdiler. Onları görür görmez tekrar kaçmağa başlayıp sığınmak içün kale altına yetişmeğe acele ettiler.

Kaçış sırasında yeniçeri kethüdâsının yedek gemisi, kâfirlerin eline geçti. Baştarde ile onyedi parça kadırga, bin zar ve zor ile **(Küçük Kepez)** burnu taraflarına ulaştı. Bundan başka onbeş parça kadırganın kaçmağa da iktidarı olmamakla, biraz gitmişler iken rüzgârın şiddeti ve kâfirlerin hücumu ile yine **(Büyük Kepez)'e** dönüp, can düşmanları elinden yakalarını kurtarmak içün sahile yakın sığ yerlere baştankara edip, içinde olan cenkci ve kürekciler denize döküldü.

Vezîri âzam hiddetlenip:

«Tiz bu gayretsizleri kılıca lokma etsinler!»

deyu yanında olan askeri karşılarına göndermekle, yüzme bilmeyip denizde boğulanlardan başkaca, dışarıya can atanlardan sekizyüz kadar gayretsizin murdar kelleleri toprağa yuvarlandı. Bundan sonra bir mıkdarı kılıç korkusundan tekrar gemilerine dönüp çoğu geniş meydanda perişan ve herkes içinde rezil ve rüsvay oldular.

Başkumandan, Büyük Kepez'e düşen üç parça mavna ve on çektirmenin başlarını denize döndürüp onları düşmanın musallat olmasından muhafaza içün yer yer metrisler **(siperler)** kurdurup kenara balyemez toplar koydurdu.

Asker taifesinden o gün görünen zaaf ve cüretsizlikden din düşmanları kahraman kesilip sevinçlerinden akşamdan sabaha, sabahtan akşama kadar top ve tüfenk yağdırıp, fi-

şenk şenliği ettiler. Sevinç kûslarının âvâzesi denize velvele ve sarhoş hınzırlar gibi nârâsı halk arasına velvele vermişti. Onlar denizden, ehl-i İslâm karadan üç gün üç gece birbirlerine yağmur taneleri gibi gülle yağdırıp, mel'unları gemilerine uğratmadılar.

Allahın İnayetinin Yetişmesi ve Gayıbdan Ansızın İmdat Gelmesi :

Baştarde ve yanında olan onyedi parça çektirme rüzgârın müsait olmaması yüzünden **(tecrirriyah bimâ lâ teştehissüfün)** anlamı üzere küçük Kepez burnunu kapmağa kaadir olamayıp Kumburnu denilen yerde demir attılar. Onları da muhafaza içün kenarda balyemez toplar çektirilip metrisler yapılmıştı.

Şevvalin altıncı günü olan çarşambada ikindiye yakın küffar donanması o gemiler üzerine hücum edip o şeytanlar üzerine ise top taneleri durmadan atılmakla ümitlerini kaybederek yerlerine çekildiler. Başka bir gün, aym yedinci perşembe günü idi, geçen sene Kapudan Kenan paşa ile çıkan donanmanın bozulmasına ve adaların elden çıkmasına sebep olan Kör Kapudan dedikleri şeytânı lain (1) bir iki günden beri kaza ve kaderin hükmü ile, İslâm askerinin düştüğü zaiflik ve telâştan dolayı, baştardesini çuha ve kumaşlar ile donatıp garip ve gönül alıcı bir tarzda içki sofrası kurup arkadaşları olan yedi kapudan ile oturup, keklik yürüyüşlü frenk sakilerinin elinden lâal renkli şarap içerek eğleniyorlardı. Mağrurane ve kâfirce bir gurur ile içki başına durup akşama bir saat kalmıştı ki baştarde ve diğer gemileri ele geçirmek sevdasıyla ateş alevi gibi yerinden kalktı. Tıblha-

(1) Bu muharebe (19 Temmuz 1657) tarihinde vukua gelmiştir. Naîmâ'nın **(Kör Kaptan)** olarak isimlendirdiği Venedik amiralinin adı Mocenigo'dur.

nesini döğerek, Osmanlı baştardesi üzerine hücum etmek üzere gemilerinin kanadlanması **(yelken açıp hareket etmesi)** içün acele etti.

O korkulu halleri görerek karada olan Müslümanların inlemesi ve feryâdı şeddad'ın Yedikubbesine ulaşıp Allah Allah gülbankı **(S.B)** ile ümmeti Muhammedin inlemeleri yedi kat gök sâkinlerine erişti.

Gemiler tamam ve asker fermana itaatlı değil ki çalışarak baştardeyi düşman elinden kurtarmağa imkân ola.

Serdarı âzam bu hâli görüp, metrislerde olan topçulara top yağdırmak içün işaret edip tam huşû ile **(S.B)** secde-i niyaza **(yalvarma secdesine)** varub şeyhten öğrendiği **(hizbünnasr)** duasını secdede iken okuyup sesli olarak ağlayıp inleyerek istekleri kabul eden dergâha **(Cenabı Hakka)** acıklı bir şekilde arz ve niyaz eyledi.

Mel'unun gemisi yetişip yaralı av gibi baştardeyi eline geçirmeğe az kalmış iken, nihayet serdarı ekremin duası makbul, ve dindar olan, Allahın birliğine inananların yalvarması Cenabı Hak tarafından kabul olunup Kumburnunda olan metrislerden, **(Kara-Mehmed)** denilen bir topçu tarafından atılan bir namlı topun danesi frenk mel'unları katarının önünde olan dinsiz mel'unun baştardesinin barut mahzenine rastgeldi. Göz açıp kapayıncaya kadar olan zaman içinde kıçı, gayet yüksek direkleri ve üst kısmı bütün âletleriyle kör köpek ve kendi cinsinden olanlar ve bin kadar kürekci ve yere batası küffar askeri ile, gök kubbeye atılıp cehennem ateşi gibi diğer gemiler üzerine dökülüp paramparça oldular.

İslâmlar tarafından tamamen zaiflik ve bitkinlik göründüğü sırada **(en sıkışık zamanda Allahtan kurtuluş gelir)** anlamınca Allahın yardımı göründü. Ve müşriklerin **(Allaha eş koşanların)** şevket bayrakları başaşağı olup zamanın kavga hünerbazı bir an içinde böyle bir muteber hüner göster-

di. Yüksek dağları ben yarattım diyen o dağ gibi gemi, yok olduğu gibi yanında olan yedeği dahi, etrafının uğursuz tesiriyle ateş ejderine lokma oldu.

Daha dünyayı ısıtan güneş, batmamıştı. Başsız ve kıçsız tekneleri dahi kanlı deniz dalgaları arasında mahvoldu.

Allaha hamdolsun ki bu Allahın mevhibesine karşı, hizmeti ifa etmek hamd ve şükürü hizmet edenlerden geçmiş olup, muharebesiz bu şekilde bir Allahın inayeti ile ümmeti Muhammed'in gönlünün şen ve sevinçli olması, doğrudan doğruya Hazreti Muhammed'in açık bir mucizesinden başka birşey olmadığında asla şüphe yoktur.

Aklı başında olanların yanında bu fetih, mel'unların bütün donanmalarının zabtedilmesinden daha faydalı olmuştur. Şiarı zafer olan serdara, iftihar vesilesi olacak bir hizmet olduğu açık ve aşikârdır. Çünkü Kör Kapdan (**Mocenigo**) dedikleri mel'un, hiyle fenninin ebu Ali'si insan kılığında yaratılmış bir iblis olup, hem kendi milleti arasında akıl ve tedbir ile meşhur ve aynı zamanda gayet cesur ve bahadır bir kâfir idi.

Bütün düşman donanmaları İslâmların ellerine geçmiş olsaydı da, yalnız adı geçen şaki (**Mocenigo**) tek olarak cenk meydanından sağ olarak kurtulsaydı, az zamanda yine mükemmel donanma tedarik edip, İslâmları huzursuz ve rahatsız ederdi. Hazreti Rabbilâlemine binlerce hamdü senâ ki, o mağrur mel'un ve bütün hayatı fenalık olan şakinin, vücut gemisi, helâk çukuruna gark ve kaybolup, fitne ve fesadından şehirler ve insanlar emin oldu.

«Çünin bâd Hemîşe düşmen-i din»

Cesaretlilerin ve Hünerlilerin Lütuf ve İhsana Mazhar Olması, Korkakların ve Gayretsizlerin Hakîr Görülüşü :

Önce düşman eline düşen mavnayı kayıklarla varıp kurtarıp getüren Küçük-Mehmed, serdarın (**Köprülü'nün**) huzuruna varıp etek öptüğü vakit serdarı âzam iskemle üzerinde otururdu:

— Gel şahbazım! Pâdişâhın ekmeği sana helâl olsun.. Senin gibi gayretli dilâveri Allahü tealâ berhudar etsin!

deyip alnını ve gözlerini öptü. Arkasında olan samur kürkü çıkarıp ona giydirdi. Kendi eliyle başına iki gazi çelengi soktu. Kendine ikiyüzden fazla altın ve beraberinde giden adamlarına dağıtmak üzere bir kese kuruş bahşiş verip:

— Bu istidadına riayet ederek seni akranından üstün mertebeye nâil ederiz. Elem çekme!.

deyu hatırını hoş etti. Küçük-Mehmed bu iltifat ile büyüklük ve şan sahibi olup asker arasında parmakla gösterilir oldu.

Küffar baştardesine top isabet ettiren topçu Kara-Mehmed'i huzuruna getirip:

— Berhudar ol.. Kerametlû pâdişâhımızın nimeti sana helâl olsun!.

deyip yetmiş akça sipâhilik ulûfesi ile çırağ edip, yüz altın harçlık ve bir kat temiz elbise vererek sevindirdi. Gazadan ve cihaddan (**din uğruna harbetmek**) yüz döndürmeyip doğrulukla hizmete himmet edenleri derecelerine göre temiz hil'atlar ve bol bahşişler vererek arkadaşları arasında hased edilir eyledi.

Ferhad Paşa denilen utanmaz, daha muharebeye başlamadan evvel bindiği kalyonu Rumeli tarafında baştankara edip kaçma ârını irtikâb etmişti. O gece bir feluka (**kürek**

ve yelkenle giden sandal) gelip adı geçen kalyonu ateşe verdi. Dört gece sonra Boğaz ağzında Rumeli sığlarında baştan kara olan iki mavnayı da kâfirlerin felukası ateşe verip ki fikirlerince İslâm ehlinden intikam aldılar.

Ferhad paşayı yakalamak içün gönüllüler tâyin olunmuştu. Tutup getirdiler. Yaptığı kötü işe ceza olarak çökertilip boynunu vurdular.

Yeniçeri kethüdâsı Yusuf ağa yeniçeri dilâverlerini cenge hırslandırmayıp evvelâ kendi gemisi kaçmağa öncülük etmekle yedeğini kâfirlere verdiği suçu ile yakalanıp kendisi ile beraber kaçan çorbacıların **(zâbitlerin)** kabadayılarından yedi çorbacı ile otağın **(çadırın)** ard kapusunda boğulup cesedleri denize atıldı.

Evvelce kapudan paşa vaziyet icabı yedek gemisi ile sefere gitmekle, baştardeye Sivas Beylerbeyisi Çerkes-Osman paşa vekil olarak binmişti. Onun geçmiş kusurları cezalandırılmasını icabetmekle boynu vurulup denize atıldı.

Kâfirlerin yaktıkları mavna kapudanlarından Tophaneli Sipâh-zade Mehmed kapudan cenk meydanında direnmeyip kurtuluş çarelerini aradığı içün katlolundu. Ve yine mavna kapudanlarından Pusulacı-zade Mehmed adlı kapudan da cenk meydanında sebat etmediğinden, kadırga kapudanlarından Arap-Kasım ve bunların benzerleri birkaç kişi selâmet derkenarest **(kurtuluş kenardadır, kaçıştadır)** diyerek kaçıp gemilerini zulüm ateşine attıkları içün görenlere ibret olsun diye astılar. Gayretsizlikte beraber olanların hepsi yakalanıp öldürülmek suretiyle bütün askere ibret dersi verildi.

Yeniçeri ağası Sehrab-Mehmed paşa, sadrazâmın dostu olup, evvelce sadrazâma karşı nice iyilikleri, hizmetleri olmuştu. Geçmiş hukuka riayet ederek sadrazâm onu katletmeyip ağalıktan azletmekle iktifa etti. Ve öldürülen Osman paşadan açılan Sivas mansıbını vererek yine bahtiyar etti.

Dergâhı âli kapucu-başılarından (I.S) bazı vazife ile orduda bulunan Ali hocaya yeniçeri ağalığı verildi.

Bundan sonra Allahın inayeti ile rezil müşriklerin İslâm safları karşısına gelmeğe iktidarı olmadığından, geride kalan gemileri Bozcaadaya sığınmak fikrinde olup kendileri gibi hıristiyan olanların imdadlarına gelen onüç parça duka ve Malta gemileri uğursuz memleketlerine çekilip gittiler.

Baştardede ve diğer gemilerde olan kürekçiler ve asker kaçıp gevrek ve peksimed ve diğer âletler ve mühimmat darmadağınık olmakla, yeni baştan gereken şeylerin tedariki çok mühim olmakla Sadrazâm (**Köprülü**) bu iş için Osmanlı ülkesinin her tarafına hükmü şerifle gönderdi.

Zilkadenin dördüncü günü orduyu hümâyûn ile Anadoluhisarı sahrasından kalkıp Bozcaada karşısına yakın (**Eski İstanbul**) adıyla şöhret bulan yerde (**Çaybaşı**) denilen yere kondu.

Kapudan paşanın, bazı işlerde kusuru ve birkaç maddede tedbrsizliği görüldüğünden, vezîri âzam tarafından azarlanacağından korkmakta idi. Bu yüzden korkusuzca verilen emre uymakta acele etmekten çekinip bir müddet Midilli'de kaldı. «Beri tarafa gelesin!» deyu davet emri vardıkça bazı münasebetsiz bahaneler uydurup, katlolunmak korkusundan gelemeyip zaif özürler dermeyan etmeğe teşebbüs etmişti.

Râvı (Anlatan, rivâyet eden) eder, (der) :

Vezîri âzamın, cenkden yüz çeviren bu kadar adamı katl ve astığı Kapudan paşanın yanında bulunan beylerin ve kapudanların kulağına ulaşınca can başlarına sıçrayıp:

«Eğer bize de suikasdı var ise heman ocak gemilerine binip Cezair ve Tunus'a kaçmaktan başka çaremiz yoktur.»

deyu uyku ve rahatı kendilerine haram etmişler idi.

Sadrazâm korkularını bilip maslahat icâbı korkularını gidermek içün kerimâne güzel muamele edip zilkadenin onbirinci günü Mehram denilen yere vardı. Oradan kapudana hil'at ve bin altın harçlık bahşiş gönderip :

«Sizler harp meydanında bulunmamakla özrünüz makbul ve suçlanmaktan dışarıdasınız. Hazır olaydınız yaradılışınızda olan cesaret muktezasınca yiğitce hizmet edip çalışacağınız bizce malûmdur. İnşallah bundan sonra pâdişâh uğrunda olduğumuzdan fazla yararlı çalışmalar vücuda getirmeniz umulur.»

deyu teselli ve okşama mektubu yazdı. Bu akıllıca muamele ile kapudanı, emniyet gölgeliğinin gölgesinde rahat ettirip, bütün beylere Cezair ve Tunus ve Trablus gemilerinin dayılarına da hil'atlar ve keseler (paralar) döküp, doyurup, bu çeşit okşama ve iltifatla hepsini kul haline getrdikten sonra:

«Hep birlikte gelesiz.. Bozcaadanın geri alınmasına gayret edelim!»

deyu davet emri gönderdi.

Kapudan Paşanın Gelişi :

Boğaz cengi sırasında bizim kalyonlardan onüç parça kalyon, küffar kalyonları üzerine birer yaylım boşaltıp, cenk ederek harb meydanından ayrılıp rüzgârın tesiriyle Sakız'a vardıkları yazılmıştı. Kapudan paşa da o kalyonları ve yanında tersane gemilerinden olan vardiyan ocak gemilerini alıp Midilli'den donanmayı hümâyûna geri gelmişlerdi. Kalyon ve çektirme toplam olarak seksenaltı parça gemi oldu.

Bozcaadanın Geri Alıncası :

Evvelce yazıldığı vechile hüsrana uğrayan mel'unlar, büyük bir yeis ile sığınmak içün Bozcaada'ya doğru uğursuz

yelkenlerini açıp, boğaz ağzında ancak altı parça kalyon komuşlardı.

Serdarı âzam **(Köprülü)** Bozcaada'nın kurtarılmasına başlayıp sipâhilerden üçbin kadar neferi, hizmet gördükten sonra beşer akça terfi verilmek şartiyle serdengeçti yazılıp, yeniçeri ve cebeci ve topçulardan, yerleri çalman **(vazifeden çıkarılan)** ikibin neferin de esamileri düzeltilmek şartiyle **(yeniden vazifeye alınmak şartiyle)** toplam olarak deftere yazılan beşbin kadar seçme yiğitler ile Çakmak adlı sahile toplanmışlardı. Kurd paşa adlı bahadır, üzerlerine başbuğ tâyin olunup Kapudan paşa, sadrazâmın fermânı üzerine yanaşıp otuzüç parça çektirmeye adları yazılan askerleri yükleyip zilkade ayının onbeşinci cumartesi gecesi gece yarısında götürüp Bozcaada'da Değirmenderesi ardında Kemerderesi denilen yerde karaya çıkardı. Cenk meydanı harp erleri, ada hisarına erişip güneş doğmazdan evvel **(Gözcü tepesi)** denilen yerde, isteklerine uygun olarak metris peyda ettiler. Kâfirler meseleden malûmat sahibi olup gemileri ile ada kenarına gelip, İslâm askeri üzerine top güllelerini dolu tanesi gibi yağdırdılar.

Cenabı Hakkın muhafazası altında, din meydanının yiğitleri, zarar dokunmasından emin olup, kimsenin burnu kanamadı. Yere batası küffar, arzularına erişemiyerek ümitsizlik semtine çekildiler.

Serdarı âzam imdadını kesmeyip ertesi gece dahi imkân nisbetinde asker ve kâfi miktarda zahire ve mühimmat ve barut yetiştirdi. Kendileri orduyu hümâyûn ile Bozcaada karşısında durup, derece derece İslâm gazilerine gereği gibi kuvvet ve vakar vermeye tam gayret sarfettiler.

Kötü tabiatlı düşman, adayı kurtarmak içün girişilen tedbir ve gayretten haberdar olduklarında müdafaa içün tedbir edip kötü fikirlerince buna karar vermişler ki adanın bir tarafına sulanmak bahanesiyle gemiler ile asker çıkarıp

kalede olanlar dahi hazır olalar.. Böylece iki taraftan hücum edip, gemiler deryadan toplayıp **(top atıp)** İslâm askerini kuşatmak suretiyle bir tek kimse dahi kurtulmamak suretiyle arzularına erişeler..

Müslüman gaziler de düşmanın hile ve tedbirinden haberdar olup, onların gelecek yerlerin pusularına beşer altışaryüz kadar tüfenkendazlar tâyin edip, diğerleri meydanda kötü hareketli düşmanın çıkışını beklemeğe karar vermişlerdi.

Zilkade ayının onsekizinci günü adanın cenup tarafında Tekfur bahçesi demekle meşhur bir yerde olan akarsudan sulanmak bahanesiyle çıktıkları haberi İslâm askerine ulaşınca, ikibinden fazla Rüstem gibi yiğit, müşrikler güruhunu karşılamakta acele ettiler. Kalede olan mel'unlar dahi top sesi işaretiyle haberdar olup hep birden Müslüman askerlerinin ardlarını almak düşüncesiyle kaleden çıkıp metrisler üzerine yürüdüler.

Pusuda olan yiğitler dahi çıkıp sazlığa düşman yakıcı ateş gibi kesen kılıç ve başa belâ olan ok ile, yetiştiklerine aman vermeyip cansız eylediler.

Kaba kuşluktan ikindi zamanınadek iki yerden cenk ateşi parlayıp öldürülenlerin kanından dağ ve sahranın eteği şakaayıkinnu'man vâdisine döndü.

Düşman güruhu nihayet yelkenlerin hücumlarına mukavemet edemeyip geldikleri tarafa gittiler. Bir namlı kapudanla beşyüz kadar mel'un kılıca lokma oldu ve ikiyüz kadarı bir muteber kapudanlarıyla zincire vuruldu. Din meydanının yiğitleri, Cenabı Hakkın inâyetiyle muhafazada ve emniyet ve selâmetle muhafazada ve örtülü olmakla, İslâmlar tarafında ancak otuz adet merd şehit ve on nefer yaralanıp İslâm askeri zafere ulaşmakla sevinçli ve kara suratlı alçak kâfirler, yenilerek rezil oldular.

Bu sevinçli haberden serdarı ekrem haberdar olup, İs-

lâm askerine kuvvet vermek içün heman o gece binbeşyüz kadar merd yiğit de tâyin edip iki adet kale döven op ile onsekiz parça kadırgayı yükletti. Ve Kapudan paşa marifetiyle adaya naklettirdi. Kapudan paşa gece yarısı adaya yanaşıp topları ve askeri adaya çıkarıncaya kadar geri dönmesi sabaha kalmakla, küffar kalyonları görüp kadırgaların uğurunu almak sevdasıyle hücum ettiler. Kapudan paşa kadırga ile süratle direnip top darbesiyle küffar kalyonlarının kolunu kanadını kırıp ve gurur bayraklarını alçaltıp selâmetle dönüp karargâhlarına ulaştılar.

Serdarı âzam kapudan paşaya bir kürk, ve beraber giden gemi beylerine hil'atlar giydirdi. Boğazda uğursuzlukla demir atmış olan altı parça küffar kalyonları üzerine varıp bertaraf etmek içün Anadolu eyaletine mutasarrıf olan Hasan paşa serdar tâyin olunup gönderildi. Yirmi kadırga ile varıp iki boğaz arasından güneşin batmasına yakın zamanadek harp ve kital ateşi yanıp o cenkde dahi kadırgalardan yirmi kadar gazi şehit ve frenk rezillerinden ikiyüzden fazla murdar, öldü ve kaybolup küffar tarafında zaiflik hali belirdi.

Bu tarafta Bozcaada'da olan rehberi zafer olan asker, nâil olunan üstünlük ve tasarruf ve serdar tarafından daha sonra gelen imdat ve kuvvet sevinci ile hiç korkusuz kale muhasarasında gayret ve yiğitce cenk ve harbe himmetlerini artırdılar.

Yere batası küffar, yeniden asker imdadı gelmesinden haberdar olunca karşı koymağa iktidarı olmadığından mecburen ümitsizlik eliyle harp kapısını kapadı ve Bozcaada'dan elini çekip bir gece kalenin duvarlarını lâğım ile yerle bir, ve içinde ve dışında olan evleri ve dükkânları kahr ve kin ateşi ile harabettikten sonra götürmeğe imkân olmayan otuzaltı, bir rivâyete göre kırkyedi parça ejder bedenli, kale döğen topları çelik çivi ile birkaç gün kullanılmaz ahle getirdiler. Sonra kalede olup lâğımla yıkılan kulelerin yerinden kopa-

rılmış olan binaların altında kalandan başka bütün cebhaneyi ve bütün aad halkını erzak ve malları ile gemilere yükletip zilkade ayının yirmibirinci cumartesi gecesi «el leylü cennet ül harib» anlamınca kaçtılar.

Hamdolsun o kale Hazreti Rabbülâleminin inâyetinin yardımı ile kolayca yine Müslümanların sultanının eline geçti ve din ve devletin iyiliğini isteyenler huzur ve sükûna kavuştu.

Bu sevinçli haber, fetih ve zafer müjdesi yüksek değerli serdar tarafından telhis ile **(I.S)** pâdişâh katına gelince düşmana körlük, üç gün üç gece deniz şenligi olup bu öğünülecek hizmet karşısında Köprülü'ye övme ile pâdişâhın hayır duasını ihtiva eden hatt-ı hümâyûn **(pâdişâh yazısı)** yazılıp, pâdişâh tarafından iltifat olarak bir adet düşmanı perişan eden kılıç, bir dikilmiş temiz samur, iki kat baştan başa şâhane hil'at, pâdişâhın musahibi **(I.S)** hazinedar Solak-Mehmed ağa ile gönderildi.

Aziz Efendi Tarihinde der ki, yere batası küffar, meğer kara tarafında geniş, derin bir hendek kazmağa gayret edip, denize varmağa tahminen on zira' **(S.B)** yer kalmış ve fırdolayı etrafını çeviren İskender duvarı gibi istihkâmlı enliğine bir duvar çekmeğe, hududsuz çalışıp, yarısına kadar yapılmış imiş.. **(Değirmen tepesi)** denilen ada etrafındaki yüksek yerde bir sağlam kale ve onu korumak içün münasip tabyalar yaparak, Bozcaadayı bundan sonra pis ellerinden çıkarmamak sevdasıyle fevkalâde sağlamlaştırıp öyle bir uğraşmışlar ki, eğer başladıkları işi tamamlamış olsalardı, bin parça gemi ile dahi alınması imkânsız olurdu. Ve Anadolu ve Rumeli taraflarından boğazdan zehire gemisi geçmek ne ihtimal idi! Deniz yahut baştanbaşa adalar toptan kâfirlerin eline geçerdi ve din ve devlete büyük çöküntü hasıl olup, İstanbul muhasara edilmiş ve gidip gelme yolu Karadenize ve kara tarafına kalmış olmakla, düşman istilâsı ve kıtlık ve pahalılık ile İstanbul perişan ve ahalisinin rahat

ve emniyeti kalmamış olup Allah göstermesin hali müşkül olurdu.

Doğrusu bu hususta yüksek dereceli sadrazâm, hakîmâne ve beğenilen yoldan yaptığı güzel tedbirlerle herkesi hayran etmiştir.

Frenkler adayı bildikleri gibi takviye etmekle sağlamlığı fevkalâde idi. Ve geri alınması görünüşe göre imkân dahilinde değildi. Az kalmıştı ki her taşına nice baş feda edilmekle fethi müyesser olsa bulunmaz bir ganimet sayılırken, doğrudan doğruya güzel tedbir ve Allahın takdiri ile ele geçirmek, müşteri tedbirli vezir içün güzel işler safhasına başlık olmağa lâyık bir iştir. İşi hayırlı ve çalışması teşekküre değer ola..

Serdarı âzam, evvelce bildirildiği gibi, sadrazâm seferde iken İstanbul'da olageldiği üzere duaya çıkılmak buyurulup İslâm askerinin muvaffak olması içün muayyen yerlerde hayır dua olunurdu.

Şevketlû pâdişâh hazretleri zaman zaman kıyafet değiştirerek dolaşırken namaz vaktine Gül Camii yakınında tesadüf etmekle cuma namazını orada kıldılar. Adı geçen camiin hatibi, âlemin sığındığı pâdişâhın camide olduğunu ferasetiyle anlayıp, mihraba geçince:

«Yâ Dâvud.. İnnâ caalnâke halîfetün fi'l-ard, fahküm beynennâse bi'ladl»

âyeti kerimesini okudu. Mânası:

«Ey Dâvud! Biz seni yeryüzüne halife yaptık. İnsanlar arasında adaletle hükmeyle!.»

Zeki pâdişâh, âyeti kerimenin mânayı şerifini anladığından, namazı bitirdikten sonra çuhadar Kenan ağa kullarına emredip:

— Var hatibe sor.. Kimseden şikâyeti var mıdır?

deyu gönderdiler. Hatib cevabında «kendine meşrute olan evi, mütevelli tamir etmekte ihmal ettiğinden şkiâyeti olduğunu» arzeyledi. İnâyetlû, herkesin sığınağı pâdişâh hazretleri vakıf nazırı olan Dârüssaâde ağası Dilâver ağaya tenbih buyurup hatibin viran olan evini tamir ettirmekle mahzun kalbini sevindirdiler.

Hilâfet makamında olan feraset sahibi pâdişâhlara şart ve lâzım olan uyanıklığı gösteren bu olgun muamelenin pâdişâhta görülmesi halkı pek sevindirip, âlemin sığınağı pâdişâh hazretlerinin keramet alâmeti olan düpedüz ferasetlerini halk pek beğendi ve ömürlerinin uzun olması içün hayır dua eylediler.

Kara Hasan-oğlu Hüseyin Ağanın, Sadrazâm Hakkında Kovculuğu ve O Anda Vefâtı :

Hüseyin ağa ki basur illetine, şiş ve sivilcelere yakalanmış zaif halsiz bir adam olup, devlet sürmüş, devrin çeşitli değişikliklerini görmüş, işbilir kimse olmakla bazı olaylarda devleti âliyeye iyilik yapmak suretiyle nice faydalı tedbirler gösterip, Allahın tevfiki ile, tedbiri, hakkın takdirine uygun düşüp, sonucu hayırla bitmekle, devletlû vâlide sultan ve şevketlû, merhametlû âlemin sığınağı pâdişâh hazretleri ona iyi gözle bakıp, Osmanlı devletinin iyiliğini isteyen kimse olarak itikad ederlerdi. Bu yüzden saltanatının müsteşarı ve sır küpü olmak üzere şöhret yapmıştı. Ve bu itibarla da yeniçeri ocağı onun hükmü altına girip, onun fikrinden dışarı hiç birisi hareket edemezdi.

Saltanat işlerinin yürütülmesi, ve devlet büyüklerinin azl ve tâyini gibi büyük işlerde fikrine başvurulup, Enderûnu hümâyûndan (I.S) sorulan hususlara cevap yazardı. Yüz yüce konuşmayı icabeden gizli sırlar olduğu vakit, sakat adam olmakla araab ile saray-ı hümâyûna varıp hâs meclisteki

istişareye girer ve çoğu zaman onun sözüyle hareket olunurdu.

Bektaş ağa, Kara-Çavuş ve Çelebi Kethüdâ bey ki, yeniçeri ocağının ileri gelenleri idi, hadlerini aştıkları için mevkilerinden devrilmek hususunda Kara-Hasan oğlunun gizlice eli vardı. Sonra İbşir paşa vak'asında Enderûn halkı ile gizlice brlik olup, İbşir'i katl ve Murad paşayı vezir ettirmek işi dahi Kara-Hasan oğlunun tedbiri ile meydana gelmişti. Sonra Murad paşanın canını, pâdişâhın sertlik ve gazabından kurtarıp Şam mansıbına yollayıp, ağır vezirlik yükünü Koca Süleyman paşanın üzerine yüklemiş idi.

Sonra Vak'ai Vakvakiyede musahib ağaların telef olması, adı geçen Hüseyin ağanın alâkasızlığı yüzünden olmuştu. Sonra ağaların idamına sebep olan (**meydan ağaları**) denilen zorbaları dahi divanda katlettirmişti.

Velhasıl her işin ve her tedbirin mayası olan bir Allahın belâsı idi.

Köprülü-Mehmed paşa sadrazâm olup, başlı başına işleri çevirmeğe başlayıp, sadrazâmlığın kendisine verileceği sanılan Seydi-Ahmed paşayı ve diğer sivrilmiş vezirleri def'ederek şöhretlerini kökünden yokettiği için, sipâhiler fitne çıkararak toplanıp başkaldırmışlardı. O vakit sadrazâm (**Köprülü**) akıllıca davranıp, ulemâdan işbilir olanları yanına alıp adı geçen Hüseyin ağanın ziyaretine giderek onun fikrini almak suretiyle itimadını kazanmış ve onunla birleşmek hususunda yemin etmekle yeniçeri ocağını dahi kendi tarafına çekmişti.

Hüseyin ağa da, sadrazâmın pâdşâh tarafiyle olan sözleşmesinden haberdar olup ve kendine dalkavukluk ettiğini görüp isteyerek ve istemiyerek sadrazâma taraftar olmuştu.

Vakta ki sadrazâm boğaz seferine gidip, boğaz cenginde cenkten yüz çeviren korkakları, bilhassa kethüdâ bey Yusuf ağayı, sekiz adet sivrilmiş çorbacı ile birkaç yüz yeniçeriyi katletti. Paşalardan ve kapudanlardan ve diğerlerinden pek

çok kimseyi kılıca lokma eyledi. Bu haberler Hüseyin ağanın kulağına gelince:

«Hay, bu kocanın (ihtiyarın) tutumu tutum değildi. Yeniçeri ocağına kılıç koyup, zâbitlerin katline başladı. Bir an evvel bunun tedariki görülmek gerektir (baştan atmak veya öldürmek gerektir).»

deyu, böyle nâzik bir zamanda, işin sonunun fenalığını düşünmeden sadrazâmı değiştirmek isteyip, vezirin iyi hareketlerini hatâlı ve kusurlu göstererek, saf kalbli ve temiz itikadlı pâdişâh hazretlerinin vezire karşı olan iyi niyetlerini değiştirip, mübârek kalblerini o âsaf benzeri vezirden nefret ettirmişti.

«Meselâ yeniçeri ocağı devlet-i âliyyenin başlıca askeri iken «el firar mimma lâ yutak min süneni'l-mürselîn» anlamı üzere, yerebatası kâfirlerin baştan başa ateş saçan gemileri önünden mecburen kaçtılar deyu, zâbitleri ile katleylemek hata idi, askerin hali budur, bazan kaçarlarsa bazan da ayak direyip dururlar. Bütün askeri kırmak doğru değildir.»

dedi.

«Hazreti Ömer (Allah ondan razı olsun) vaktinde Kudüsü şerife gönderilen asker, lüzumu dolayısiyle kaçıp geldiklerinde, halk kendilerine (kaçaklar) deyu lânet ettiklerini Hazreti Ömer işitip (böyle lânet etmen.. Bunlar kaçak değillerdir, kerrardırlar (savaşta çekilip saldıranlardır) deyu halkı, onları kötülemekten menetmiş ve askerin hatırını alarak, korkularını gidermişti. Bu kadar adamı katletmek neden icabeder?»

deyüp, tarihi bilen kimse olmakla bu hikâyeyi sened olarak kullanmıştı.

Ama müftü Bolevî efendi, vezirin tarafında olmakla, Hüseyin ağanın kötülemesini defedip:

İslâmlığın ilk günlerinde, bilhassa Arab muharebelerinde geri çekilip, sonra saldırmak muteber bir kaide idi. O vakit İslâmiyein ilk zamanları ve asabiyet kudreti gereğince şecâat sertliki ve iman

sağlamlığı olan ashab, bir taraftan kaçar gibi görünüyorlarsa, başka taraftan yiğitçe hücum etmek gayretleri iktizâsından idi, anlar para karşılığı ve hâkim kahriyle istemiyerek döğüşmezlerdi. Ve serdarlarına (kumandanlarına) gayz ve kin ve bâzı sebeblerden dolayı kırgınlık göstermezlerdi. Belki ancak Allah kelimesini yükseltmek ve dinin zaferi için gâzâ ederlerdi. Ganimet elde etmek faydası, bu cihadın (din uğruna savaşın) altında geçici olarak vardı. Anlar gibi birlik ve sağlam dinli asker, bir zaruret yüzünden kaçar gibi görünüyorlarsa da ehemmiyeti yoktur. Çünkü yine derhal geri dönerek saldırırlardı. Bugünkü hal o günle mukayese olunmaz. Şimdi bir defa kaçış olunca, geri dönmeğe cesaret ihtimâli kalmaz. Garazların işe karışması, niyetlerin fesatlığı ile halkın hâli karmakarışık olmuştur. Düşman askerinden kaçanların kabadayılarını katletmesi meşru ve doğrudur. Seferde iken vezir azledilmesinin büyük fenâlıkları vardır.»

deyu Hüseyin ağanın rivâyetini çürüttü ve sözlerini boşa çıkarıp sadrâzama sahib çıkmış idi. Hattâ meşhurlardan Burnaz-Bâki Çelebi ki, Yeniçeri ocağında anlayışlı, söz bilir ve sivrilmiş kimse idi, Hüseyin ağa onu Bolevî efendiye gönderir. Gelip selâmını ulaştırdıktan sonra:

«Sultanım! Ağa duacınız dedi ki, Köprülü paşaya sahip çıkmasunlar. Herkesin sığınağı olan pâdişâha ahvali bildirilüp azli kararlaşmış ve yerine kaymakam Ankebût Ahmed paşanın ayak atması oldu bitti durumuna gelmiş iken, geri çevirmeğe çalışmasunlar. Köprülünün hareketleri çok korkunçtur. Yerini tam sağlamlaştırırsa bizi ve sizi ve başka değerli kimseleri sağ komayacağına dair alâmetler vardır. Himaye ederlerse sonra kendileri pişman olurlar.»

deyu pek çok ısrar eyledi. Müdârâ edilmesi gerekli adam olduğundan müftü efendi güzellikle müdafaaya başlayıp:

— A Bâkî çelebi! Şimdi sefer üzeri azil güçtür. Güzel bir zaferle kâfir gemilerini boğazdan kaldırdı. Ve Bozcaada-

yı fetih ve kurtarmakla meşguldür. Seferden dönüşüne kadar sabrolunsun!. Görelim!..

dedikçe:

— Hayır sultanım! Ağanın fikri budur ki Bozcaadayı ve Limni'yi alıp zafele dönerse, bir daha ana karşı durmak zordur. Heman fırsatı kaçırmamak gerektir.

deyu ısrar ederken, Allahın kazası, müftü efendinin kethüdâsı içeri girüp efendinin kulağına:

«Kara Hasan-oğlu Hüseyin ağa şimdi vefat etmiş!»

deyu gizlice haber verdi. Hayretle ibret verici bir tebessüm edip «Sübhânallah ül kaadir..»

deyip Burnaz-Bâkî'ye de Hüseyin ağanın vefatı haberini verdi.

Bâkî çelebi de hayret edip:

— Sultanım **(memur mazurdur)** anlamınca bizim bu çeşit küstahca ısrarımız Hüseyin ağanın ısrarı ile idi.

deyu özür dilemiş..

Hattâ Aziz efendi, bu ipucuna itiraz parmağını takarak adı geçen Hüseyin ağayı şu şekilde kötüler ki:

«Her vakit Hüseyin ağanın san'atı, devletin iyiliğini iseyenleri, pâdişâh tarafına yanlış kavlamak bozgunculuk etmek ve pâdişâhın gözünden düşürmek olmakla ister rağbetten ister ziyade korkudan olsun, uğursuz kapısı dilek sahiplerinin başvurduğu yer, uğursuz tezgâhı, mecburiyet yüzünden iş sahiplerine sığınacak yer olup, arzusuna karşı gelenleri Enderûnu hümâyûna bir iftira ile bildirir ve azline, belki katline, yahut en azından sürgüne gönderilmesine gayret ederdi. Kendisi tehlikeli hastalığa yakalanmış yatarken, kendi kanaatımca memleket ve devlete ilâç etmenin kendi tedbirine muhtaç olduğu iddiasında idi. Âhır ömründe böyle nazik bir zamanda İslâm askeri ile seferde iken vezîri âzamı bazı suç iftirasiyle azlettirmeği heman heman temin etmiş iken vefat edip fitnesinden herkes kurtuldu.»

deyu kötüleyip,

«Elhamdülillâhillezi ezhebe an'il hüzün bi helâk'il kelbi'l-ecreb ve'l-nahsülmücerreb ibn Kara Hasan»

Fıkrası ile sözüne son vermiştir.

Fakat fakir derim ki **(Naîmâ diyor)** adı geçen Hüseyin ağa bu derecede kötülemeğe müstahak adam değil idi. Galiba Aziz efendinin azli ve sürgünü meselesinde parmağı olmakla tabiatları iktizası intikam almak içün harfendazlık etmiş olalar..

Adı geçen Hüseyin ağanın rey ve tedbirinde olan isabet fevkalâde olup büyük fitneler ve vak'alarda aklının kuvveti ile, devleti âliyyeye eylediği hizmet inkâr olunmaz. Netekim tafsilâtı defalarca geçmiştir.

Köprülü paşayı azlettirmek içün yaptığı çalışma doğru değil idi ise de, yine tevcihi kabildir. Dünya devletinin hali malûmdur. Yüksek mevki sahiblerinden dünya garazları yüzünden çekişme eksik olmaz. Görünüşte ocağına sahip çıkıp, vezirin büsbütün belâ kesilmesinden korkusuna binaen, rakibden kurtulmak sevdasına düşmüş ola..

Hiç aybı ve noksanı olmayan adam dünyada bulunmaz. Ancak iyilikleri, kabahatlarından çok olan devlet adamları, büyükler zümresinden sayılagelmiştir.

Hüseyin ağanın bu işe başlaması ve heman vefat ettiği haberi sadrazâma aksedince, ölümünden dolayı şükür secdesi etti. Ve öldürülen sadrazâm Tarhuncu-Ahmed paşa kethüdâsı zeâmet sahiplerinin büyüklerinden Mümin ağa ve fiilen sekban-başı Çoban-Kasım ağa, Kara-Hasan oğlu Hüseyin ağanın taraftarı idiler. Evvelce geçmiş olan zorbalar vak'asında ve bilhassa sadrazâmın, sadrazâmlığının ilk günlerinde olan sipâhi başkaldırmasında onların da parmağı vardı. Fakat Kara-Hasan oğlunun himayesiyle haklarından gelinmiş idi.

Sefer esnasında sadrazâmın ne şekilde hareket ttiği, ve ne kadar adam öldürdüğü hep deftere yazılıp bütün ahvalinin Kara-Hasan oğluna gönderildiğini sadrazâm bilirdi. Fakat mecburen sabrederdi.

Kara-Hasan oğlunun vefatı haberi gelince Mümin ağanın boynunu vurup zeametini başkasına verdi. Sekban-başı Çoban-Kasım ağaya Hüdâvendigâr sancağı emrini gönderip, o gün katletti.

Limni Adasının Kurtarılması İçün Asker Gönderilmsi :

Pâdişâh tarafından hazinedar Solak-Mehmed ağa ile serdarı âzama gönderilen hatt-ı hümâyûnda Limni adamını geri alıncaya kadar o tarafta kalması fermân buyurulmuştu. Vakar sahibi serdar, Bozcaadayı gereği gibi tamir edip lâzım olduğu kadar top ve cephane ve neferler ve muhafızlar koyup, yeniçeri ağalığından Sivas eyâleti valiliği ile çıkan vezir Söhrab-Mehmed paşayı Bozcaada muhafazasına tâyin eyledi.

Limni adasını kurtarmak içün çeşitli askerden dörtbin beşyüz kadar merd yiğiti çekdirilere koyup Kapudan Topal-Mehmed paşayı üzerlerine serdar **(kumandan)** tâyin yleyip gönderdi. Adı geçen adanın **(Limni'nin)** fethi ahvali gelecek sene olaylarında uzun uzadıya anlatılsa gerektir.

Serhad Ahvâli :

Bosna Vâlisi Seydi-Ahmed paşa Venedik küffârı serhaddinde olan Zadra kalesi üzerine varıp yol üzerinde ve kale etrafında bulunan bağ, bahçe, köy ve tarlaların hepsini kahr ateşiyle kül ve yüksek binalarını harab ve yerle beraber ettikten sonra alınması mümkün Morta adlı kalenin üzerine giderken dar bir yerde dörtbin kadar kâfir yürüyüşlerine mâni olmak düşüncesiyle karşılarına çıkıp cenğe başladılar.

Gazilerin kumandanlarının hamlesiyle, göz kapayıp açıncaya kadar kaçırılıp etrafa dağıldılar. Gaziler yetiştiklerine aman vermeyip ikibinden fazla mel'unları kılıca lokma ve sekizyüzü esir olduktan sonra adı geçen kale de birkaç günde fetholunup malları ve erzakı yağma olundu. Din düşmanları memleketi içinde olduğundan ve muhafazası güç olduğundan yerle bir edip zaferle döndükleri haberi pâdişâhın kulağına ulaştıkça Seydi-Ahmed paşaya okşayıcı mektup ile kılıç ve kaftan gönderildi.

Tatar Hânının
Erdel ile Muharebesi :

Leh kralı eski Tatar Hânı ile düşman olduğundan on sene kadar üzerlerine sefer olmakla memleketleri harab ve viran ve reâyası esir, askeri perişan olmakla halleri berbad ve ciğeri kanla dolmuştu.

Şimdi Tatar memleketinde hân olan Mehmed-Giray ile barış yapıp birkaç zaman rahat ve emniyet altında gölgelenmişlerdi. Erdel Kralı olan Rakoci adlı mel'un, Leh memleketi karışık olmakla zabtedilmesi küçük bir himmet ile mümkündür düşüncesiyle tek başına hükmünü geçirebilmek için İsveç Kralından yardım istedi. Eflâk ve Boğdan voyvodalarıyla birleşip, hükûmet merkezinden altmışbin namlı küffar ile hareket ve Leh memleketleri üzerine yürüdüğü haberi pâdişâh katına arzolununca, şânı büyük Tatar Hânına, Rakoci üzerine sefer edip mümkün mertebe kulağını çekmek için evvelce hatt-ı hümâyûn çıkmıştı.

Güzel huylu hân dahi, ikiyüzbin düşman avlayan Tatar askeriyle gidip Osmanlı ülkesinin serhaddine varmış idi.

Rakoci, dağları deviren sel gibi Leh ülkesi üzerine akıp gelürken, hânın sayılamıyacak kadar çok askerle hareket ettiğini haber alınca bulunduğu noktada tabur kurup zannınca taşan Tatar denizinin önüne duvar gerdi.

O kendini bilmezi sahrada avare ve perişan etmek içün hân, yüzbinden fazla asker ile Kalgay Sultanı **(Kırım Hânının veliahdı)** Rakoci vilâyetini yağma ve ahalisine zarar vermeğe memur edip o yağmacı askeri Erdel memleketine havale ve belâ seli gibi akıttı.

Bu isabetli tedbirden Rakoci haberdar olup memleketini muhafaza kaydına düşmekle, Leh krallığına tecavüzden vaz geçip ve o ham sevdadan dimağını boşaltıp kendine sağlam sığınak sandığı taburu terk ile memleketini muhafazaya gitti. Önu ve arkası sultan ve hân ile kapalı, ve kurtulma imkânı mevcut olmayıp, karşılaştıkları vakit iki taraf askerleri arasında cenk denizi dalgalandı.

Beyt

Dem-i a'dâ ile deşt-i cihânı lâlezar etti
Sipâh-ı berk-ı reftâr-ı tâtârın tîr-i bârânı

Anlamı üzere nihayet fetih ve zafer rüzgârı İslâmlar tarafından esip, mücahidlerin **(din uğruna savaşanların)** atlarının ayakları o korkunç meydanda düşman askerlerini ayaklar altına alıp kahramanlık ile Rüstem ve Zâl'in kahramanlık destanlarını yokettiler.

Muharebede Erdel'in üstüne nokta konmaz iken muharebe sırasında rezilin rezili oldular. Ok yarası ile, İslâm askerinden ancak doksan Tatar ölmüş iken, kâfir tarafından enaz yirmibin kadarı kılıçtan geçip yediyüzden fazla namlıları ile yirmibini zincire vurulmuş esir oldu.

Serdarları **(kumandanları)** olan mel'un ancak üçyüz kadar kimse ile kurtulup geride kalanı helâk, esir ve perişan oldular. Dirhem ve dinarlar ile **(madenî para ile)** dolu keseler ve çeşitli mallar ve ufak tefek kıymetli şeyler ile yüklü nice araba ve kale döven yüzelli adet top yüksek şanlı hânın eline geçtikten sonra Leh askeri Rakoci vilâyetini yağma ile viran ve nice yüz bayındır ve istifade edilir yerleri yerle bir et-

tiği haberi ve Rakoci'nin en yakın akrabası olup, Hân'a üç-yüzbin kuruş fidyei necat **(kurtuluş bedeli)** verdikleri haberi ile, muteber bir esiri devlet katına geldi.

Bütün herkesin kalblerinin sevinç ile dolması içün büyük şenlikler yapıldı. Bu hizmeti karşılığı şânı yüksek hana, kapucular kethüdâsı ile okşayıcı pâdişâh mektubu, şâhâne hil'at, hançer ve mücevherli kılıç ve murassa' altın kemer gönderilip, kıymetine Mısır hazinesi geliri karşılık olabilen bir pâdişâh otağı ile kadri yükseltildi.

Bu Erdel muharebesi Aziz efendinin ve Vecihi'nin yazdığına göredir.

İsâ-zâde efendi ve Mehmed Halife, tarihlerinde bu husus bu şekilde bildirmiş ve Tatar Hânının bu seferde bir nazikce tedbiri bu şekilde yazmışlardır:

Bundan evvel Erdel banı **(S.B)** mürd olup **(ölüp)**, yerine Yedikule'de mahbus olan Rakoci oğlu Görki adlı murdara Erdel banlığı ihsan olunmuştu. Hükûmet merkezinde oturduğu vakit kafası fesad üzere olmakla, mahbus olduğu zamanda zuhura gelen havadisi ve mevcut nizamların bozulmasına ait malûmat sahibi olduğu ahvali kefere güruhuna tafsilâtıyle açıklayıp:

«Âl-i Osmanın (Osmanoğullarının) asker ve hazinesi ahvalini bilürüm. Mukavemete kudretleri yoktur, devlet büyükleri ve asker arasında anlaşmazlık vardır bu yüzden halleri acıklıdır. Venedik mel'unları ile deniz tarafından meşgul olur iken biz de karadan hücum edelim. İstanbul'a varıncaya kadar önümüze gelecek ve karşı duracak asker yoktur.»

deyip etrafında olan kefere ile birleşerek ahd ve misak edip, bilhassa Eflâk ve Boğdan voyvodalarıyla sözbirliği etmeleri kararlaştığından Tatar Hânı Mehmed-Giray Hânı terbiyesini vermek içün tâyin olunmuştu. Ancak Eflâk ve Boğdan voyvodaları beraber bulunmayıp yarar ve namlı boyarlarını **(S.B)** asker ile yanına göndermişlerdi.

Rakoci oğlu, küffar güruhu ile tabur kurdukları yere iki konak yakın yere Tatar askeri gelince şöyle bir hileye başvurdular:

Küffardan birkaç dil **(esir)** alınmıştı. Tatar askerinden birkaç bin yiğiti Osmanlı kıyafetine koyup geceleyin ordudan dışarıya gönderdiler ve seher vakti esirleri ölüm meydanına getirip, söyletip katillerine başlıyacakları sırada süratle bir kaç Tatar müjdecisi âl-i cengiz divanına girip **(Tatar Hânının divanına girip)** «Hân'ım, müjdeler olsun! Pâdişâh tarafından onbeşbin yükü hafif asker imdad gönderilmiş.. Şimdi geldiler!» deyu haber verdiklerinde güya teşekkür yerinde esirleri azad ettiler. Esirler, hânın divanından çıkıp, güruh güruh Osmanlı kıyafetinde görünen askeri görüp, kendi taburları tarafına can attılar. Rakoci oğluna olup biteni anlatıp, «Bu kadar bin Tatar askerinden başka, Osmanlı tarafından dahi onbeşbin asker imdad geldi. Bu gece veya ertesi gece Rakoci taburunu gece baskınına uğratmaları kararlaşmıştır» deyu haber verdiler. Rakoci oğlunun can başına sıçradı. Fakat askerine perişanlık gelmemesi ve İslâm askerinin kendi arkasına düşmemesi içün bu haberi duyurmayıp:

«Yakın kalelerden birinin beyi beni davet etti. Ziyafetine giderim!» diyerek mahrem ve güvendiği kimselerden bir kaç hınzırı yanına alıp, askerinden ayrılarak kaçtı.

Ertesi gece Tatar askeri yetişip küffara göz açtırmadı. Kırk-elli bin kadar kâfiri katl, esir ve bozguna uğrattılar.

Çoğu Erdel reisleri bu harp meydanında esir ve helâk oldu. Ve sevinçli zafer ile Tatar askeri Allahın yardımına mazhar ve muzaffer olup geri döndükleri haberi, Bozcaada'nın fethinden önce gelmişti. Yukarıda anlatılan Erdel havadisi gelip Rakoci oğlunun fesadı, Eflâk ve Boğdan keferesinin ona uyduğu muhakkak olup, hudud boylarından gelen arz ve mahzarların **(I.S)** doğruluğu anlaşılmakla, o tarafların nizam altına alınması icabetti. Bu hususta sadrazâma hattı şerif, kılıç ve kaftan gönderildi.

Hattı şerifi götüren hazinedar Solak-Mehmed ağa geri döndükte, sadrazâm, Mehmed ağa ile pâdişâh katına telhis gönderip (I.S) «kuzey memleketlerinin, bildirilen karışıklığını def' içün eski hükûmet merkezi olan Edirne'ye pâdişâhın hareket etmesinin lâzım olduğunu» bildirmişti. Binaenaleyh büyük Edirne şehrine pâdişâhın hareketi kararlaşıp icablarına başlandı.

Şâmi-Mehmed efendi ki evvelce Sakız'a sürülmek suretiyle hakarete uğrayıp, yaradılışının rezaleti yüzünden geçimini adanın bey ve âyânına yükleyip sabah akşam onların sofrasından yeyip içmekle, kendini mevhum rütbesinden indirip iki seneye yakın bu hal ile adada mihnet çekmişti.

Günahı söyleyenin boynuna.. Hâşâ ki Hazreti Meryem'e benzeyerek, manastırlara kapanan nâzeninleri haftada bir kere ziyaret ve onlarla içli dışlı olurdu.

Sonra, dönmesi içün pâdişâh emri ve pâdişâhın yarım iltifatı ile taltif olunup, bir müddettenberi her ne hal ise İstanbul'da kimse ile temas etmeksizin evinde oturmuştu. Zannınca birkaç defa isteği yerine getirilmediği içün huzuru kaçıp, arzusunu temin içün kaymakam Anbekût-Ahmed paşaya imzalı ve mühürlü tezkere ile para verip, bu acaip hali, evvelce Enderûnu hümâyûna hediye edip geri aldığı divit (**eski devrin kalemlikli hokkası**) meselesini hatırlatmağa sebep olup, arpalığı olan Adranos'a sürüldü.

Evvelce yazıldığı gibi İstanbul Kadısı Abdurrahim-zade efendi çarşı esnafını korkutmak maksadıyla pazarbaşı denilen hali belirsiz bir bakkalı cezalandırdı. Adı geçen adamın yeniçerilere intisabı olmakla, yeniçeri kabadayıları «ırzımız, kötülenmek çirkâbına bulaşmasun» deyu, ister istemez efendiyi sürgüne karşılık azl ile terbiye ettirmişlerdi. Çünkü yapılmamış cürmü unutulmuş olmak ihtimaliyle saadret değişmesinden sıkılıp, şeyhülislâma dil uzatarak itiraz etmekle kendisi tarafından zabtolunmak üzere Tire arpalığı verilip Tire'ye sürgün edildi. Üç ay tamam olmadan sözü geçen bir

takım şefaatcilerinin ricasıyla pâdişâhın affına uğrayıp İstanbul'a dönmeğe izin verildi. (Zilhicce ortalarında).

Kazasker İmam-zade Mehmed Efendinin Vefâtı:

Sultan İbrahim devrinde, para dökerek az zamanda şeyhülislâmlığa yükselen İmam-zade Mehmed efendi, nazar değerek hastalanıp, bir iki senedenberi yatağa düşmüştü. Nihayet vücut ağacı dünyadan göçtü.

Defterdar Sarı-Ali Efendi:

Merhumun ahvalini Aziz efendi, tarihinde böyle yazar, Osmanlı devletinin doğuşundan bu demedek duacılar adile seçme Osmanlı hanedanı sultanlarının bahşişlarından geçinen sâdât **(seyidler, peygamber sülâlesinden olanlar)**, istihkak sahipleri, şeyhler, din bilginleri, sabreden fukaranın vazifelerini kesip uzak şehirlerden, Allahın kulları Müslümanların lüzumuna binaen sefer etmelerine sebep olup, pek çok inaddan sonra bin zorlukla verilen ücretinin ancak beşte birini ve hattâ onda birini kendisine bırakmakla sevinip iftihar eden, defterdarlıktan azledilen Sarı-Ali efendi, birdenbire ölüme sebep olan şîrpençeye yakalanmıştı. Hazine namına şunun bunun malını zabtetmek, kötülükler ve zulümler icad etmek, hazineyi ifsad, büyük küçük kerkesin hatırını kırmak, rızk kesmek yükleriyle öbür dünyaya gitmişti.

Bütün halk sövmekte dilbirliği ve ölüm haberini sabah rüzgârı gibi, müjde haberiyle her tarafa duyurdular.

Rivâyet olunur ki, cenazesi, namaz kılındıktan sonra musalla taşından kaldırılınca, belki bir kalb sektesi ile nabzı durmuş ve his ve hareketten kesilmiş olup, Allah göstermeye tekrar canlanıverir deyu, eziyet ve zulmünden ciğeri yanan zaifler, o korkusuz zâlimin cesedi, bir adım daha mezara yakın olsun deyu ölüsünü götürmeğe, tâlut'un kavminin onun tabutuna yaptıkları ikbalden fazla kalabalık ile ücretsiz yük-

lenip gömmeğe gayret edip adamlarına ve akrabasına sıra değdirmemişler. Hattâ akrabası büyük bir hayret ve telâşla seğirdip mezar çukuruna vardıkları vakit heriften **(Sarı-Ali efendinin ölüsünden)** bir yığın toprak gördüler. Göğe mi uçtu, yere mi geçti bilemediler.

Oğlu, babasının ruhunu şâdetmek arzusuyla âdet olduğu üzere mezarının başında miras yoluyla atalarındanberi elden ele gelip sahip olmak sırası kendine gelen yüz yaşında bir fakir ihtiyar köleyi azad etmek isteyince, Sarı-Ali efendinin ölüm gününü bayram günü olarak sayan ümitsizler:

«Efendiye zahmet olmasın! Kul azad etmeğe hacet yok.. Vücudunun ağırlığının üzerimizden kalkması ile, hepimiz ölenin azadlısı olmuşuzdur!»

deyu içlerinde olanı dışa vurmuşlar.

Fakir derim ki **(Naîmâ diyor)**,

Adı geçen Sarı-Ali efendi asrımızda «defterdar bey efendi» deyu şöhret bulmuş olup Sultan Süleyman devrinde vezirlik pâyesine eriştikten sonra merhum olan beyefendinin babalarıdır (?!..)

Devlet malını doğrulukla kullanıp, hakkı olmayanların gelirlerini keserek, devlet hazinesi hainlerini kahr ve def' etmekle tanınmış, devlete faydalı ve devleti âliyyeye hizmeti geçmiş doğrulukla tanınmış kimse imiş..

Köprülü-Mehmed paşa zamanında, istihkakı olmayanları kesip, bir kısmını azaltmak şartıyla vazife yoklamasına memur olup, rızk kesmek gibi mekruh bir işe vasıta olduğu içün, doğru kimse olarak tanınma şöhreti yokolup, bütün millet arasında kötü kişi oldu. Hakkında, Aziz efendi gibi, tanınmış fâzıl bir şeyhülislâmın yazdığı kelimeler, ibret alınması içün buraya yazılmıştır.

Reyi isabetli akıllı kimselere lâyık olan budur ki, kendi rızasıyla bu mekruh işte bulunmayıp, hizmet ederim dâvasıyla rızk kesip, sövme ve lânet oklarına siper olmaya.. Çün-

kü İslâm devletinin ilk zamanlarından, günümüze kadar zabtolunmuş olan tarihlere ve akıllıların tecrübelerine göre, rızk kesen hâkimin, ve o hizmette bulunanların rızk ve ömürleri kısa zamanda kesilegelmiştir.

Geçmiş zamandaki halifeler, ve geçmiş hükümdarlar zamanlarında vukua gelen hâdiseler tafsil olunsa sözün uzamasına sebep olur.

Bu tâyinlerde herkesin bildiği Köprülü-zade Mustafa paşa vaktında yapılan yoklamadır. Adı geçen vezir, gazâ yolundan bütün gayretini sarfedip, küffarın âdi elinden bu kadar geniş memleketleri geri alarak din-i mübine hizmet eylemiş iken ve işin hakikati dindar ve temiz ahlâklı, medhedilecek hasletleri olan kimse iken, emeklileri ve gümrük vazifelerini yoklayıp hakkı olmayanların maaşlarını kestiği için umumiyetle fukara, ve birçok zenginler kendinden yüz çevirip kötülemeğe ve bedduaya cür'et eder oldular.

Bu işlere yol gösteren müsteşarı kethüdâ bey Eğinli-Mehmed ağa, âkıbet katlolundu. Yalnız yeniçeri ocağı mevacibinden **(aylıklarından)** devlet hazinesine dörtbin kese menfaat ve hizmeti vücuda gelmişken ve bir akıllı, işe yarar herif iken asla merhamet olunmayıp yol kesen bir eşkiya gibi, siyaset ile boğdular. Hâlâ bütün millet kötülüğünü anıp beddua ederler.

Doğrulukla hizmet edeyim deyu, halkın rızkını kesmekle hizmet gösteren hulûs sahiplerine «mâ terekel hak....» anlamınca bütün halk düşman olup devrin değişmesi ile, saltanat tarafı dahi himayeden vazgeçip, düşman hilesi ile büyük sıkıntıya uğrayıp fazla miktarda cezaya çarpılagelmişlerdir.

Burada itiraz olunup:

«Devlet hazinesinin sıkıntısı var iken bir alay adam gümrükten ve diğer makamattan (S.B) fazlasıyle vazife almanın münasebeti nedir? Anları kesmek lâzım değil midir? Kesilmekte bu anlatılan mahzur düşünüldüğü takdirde çaresi nedir?»

deyu sual olununca, bizden evvelkilerin kitablarında ve muteber tarihlerde bu hususlara müteallik rastgeldiğimiz faideli bilgileri âcizane toplayıp bu hususta yol gösterici olmak düşüncesiyle dolgunca bir fasıl yazmağa cür'et olundu. Bilgimizin noksanlığı yüzünden vaki olacak yanlış ve kusurların mazur görülmesi rica olunur.

Malûm ola ki:

Şeriat kitaplarında yazıldığı üzere beytülmal hazineleri **(Devlet hazineleri)** dört kısımdır:

1 — Sadaka malıdır. Hayvanlardan ve Müslüman tüccarlardan gümrük adıyla alınan zekâttır. Bu kısmın sarf yeri, âyeti kerimede bildirildiği gibi sekiz sınıftır. Fakir, miskinler, beytülmal hizmetinde olan işçiler, müellefetülkulûb (S.B) ve Müslüman esirleri ve mekâtip kulları ve Allah yolunda gaza edip vücutça ve paraca zarara uğrayanlar ve muhtaç misafirlerdir.

Müellefetülkulûb, İslâmlar ile küffar arasında kalbleri te'lif edip vasıta olanlardır ki, durum icabı onlara hisse verilirdi.

Kur'an-ı Kerimde: «İnneme's-sadakat li'l-fukarâ ve'l-misâkîn ve'l-âmilîn.....» İslâmın kudreti artmakla müellefetülkulûb hisseden düşmüştür.

2 — Ganimet mallarından alınan beşte bir, madenlerden ve definelerden husule gelen maldır. Bunun sarf yeri, miskinler ve yolculardır. Akrabalardan fakir olanlardır. İmam-ı Şafiî'ye göre buna, zenginler de dahildir. Hazreti Resulü Ekrem Sallallahü âleyhi vesellemin mübarek hissesi, âlem-i bekaya teşrifleriyle **(vefatlarıyla)** düşmüştür. İmam-ı Âzam ve İmam-ı Şafiî'ye göre, Peygamberin hissesi, halifeye intikal etmiştir. Zamanın halifesi alır.

3 — Arazi haracı, hazineden gelen ve muhtelif taifelerden gelen kararlaştırılmış para, zimmet ehli **(hıristiyanlar)** müste'menler **(yabancı bir devlet ülkesinde oturanlar, ken-**

disine aman verilmiş olanlar) ve harbiler tüccarlarından alınan gümrük ve barış karşılığında küffardan alınan mallardır. Bunun sarf yeri, düşman ile muharebe eden askerin maaşları, sefer için gereken silâh ve mühimmat ve diğer lüzumlu şeylerdir. Sonra kumandanlar, valiler ve onların hizmetinde olan gazilerdir. Sonra kadılar, fakihler, müfessirler, müftüler, Kur'an-ı Kerimi ezberleyenler **(hafızlar)**, öğretmenler, öğrenciler ve Müslümanların işlerine ait hizmetleri görenlerdir. İslâm mesleklerini eşkiyadan ve haramilerden muhafaza edenlerdir. Sonra kaleler, köprüler, misafirhane ve mescidler yapılıp memleket sınırlarında olan gediklerin kapatılıp kuvvetlendirilmesidir. Sonra Müslümanların işlerine faydalı hususta büyük nehirleri akıtmak gibi menfaati herkese ait olan yerlere sarfolunur.

4 — Mirascı bırakmadan vefat edenlerin metrukâtı **(bıraktıkları)** ve lukatalardır **(bulunmuş şeyler)**. Fakir hastaların ilâçlarına ve, vârissiz vefat eden ölenin techiz ve tekfinine ve kazanmaktan âciz olanların nafakalarına sarfolunur.

Esas kaide, bu dört hazine ayrı ayrı muhafaza olunup, herbiri ait oldukları yerlere sarfolunmak idi. Ama zamanla devletten hisse verilmez. Diğer hisse sahiplerinin çoğu, gümrük malına münhasır kalmışlardır.

İnsaf gözüyle bakılırsa bu dört türlü hazine içinde bilginlerin, iyi huylu kimselerin, fukara ve yolcuların şer'î hisseleri vardır. Bu asırlarda çoğu ulemâ **(bilginler)** mansıblar ve kadılıklar, fetvâ, okutma ve diğer şekillerle hisselenip, devletten hisse verilmz. Diğer hisse sahiplerinin çoğu, gümrük malına münhasır kalmışlardırı

Devleti âliyyeden çeşitli yollarla hisse alan zenginler ve meselenin aslını bilmeyen, bazı kimseler fukaranın geçinebilmelerine yarayan birkaç mangırı çok görüp «dilenci kabilinden bir alay bu kadar heriflerin vazife almalarının münasebeti nedir?» deyu, vezîri âzamları rızk kesme yoluna yönelt-

tikleri, iyilik yapmak değildir. Bu vazifelerin azaltılması ve düzeltilme yolu birkaç şartla mümkündür:

Evvelâ, yeniden ihdas edilen vazife verilmemelidir. Herhangi sebeple olursa olsun açılan bir vazifenin, bir iki akçasından fazlası verilmeyip saklanmalıdır.

İkincisi, vakıflara ait vazifeler gibi, bu vazifelerin alınıp satılması yasak edile... Bu yoldan birkaç senede rahatlık husule gelip pek çok boş vazifelerin parası devlet hazinesine kalır. Ve illâ, yoklama yapılıp para kesmekte acele olunursa, hakkı olmayanı seçmek ve onun maaşını kesmek çok zordur.

Nice zenginler vardır ki, geçimi üzerine vâcib olan hizmetkârlarına ve sakasına ve kölesine varıncaya kadar birer yolunu bulup vazife almıştır. Yoklama yapıldığı vakıt beratlarını «pay derdest ve dîde der-destar» anlamınca başı gözlüklü, eli değnekli birer fakir ihtiyar eline verip gönderirler. Gelip tahkikat yapıldığı vakıt bin suale hazır cevap bulunmakla maaşı kesmek zor olur.

Velhasıl zengin ve kudretli olanlar, esâmilerini bir yolunu bularak kurtarıp, kimsesiz ve fukara olanların, ve geçinmesi o vazifeye münhasır bulunanların vazifeleri kesilip azaltılmak icabeder.

O zavallılar ise, halleri perişan fakirlik ve kalb kırgınlığı ile beddua etseler gerektir. Allaha sığındık, onların beddüâsının, Elbürz dağını berbad edeceğinden şüphe yoktur.

Garip olan hallerden biri de budur ki eskilerden bu şekil yoklama yapıp halkın rızkını kesenler, ellerine geçirdikleri münhal vazifelere, kendi adamlarını ve dostlarını kayırmağa heves etmişlerdir. Ve kayırdığı adamlarının hayır duasının, zarara uğrayanların bedduası zararına değmediğini düşünememişlerdir.

Evvelce Osman paşa oğlu, gümrük yoklamasına memur olup, elde ettiği mahlûllerden onbeş yirmi kadar adamına ve

kölesine vazife verdi. Başkasının rızkını kesip kendi adamlarına vermek bedduaya uğramaktır.

Gümrükten ve başka taraftan kimseye vazife vermeyen hâkimi, pinti deyu yererler, beddua etmezler. Etseler de hükümsüz olur. Fakat bir vazifeye bir yol bularak nail olmuş adam, o vazifeye ister müstahak olsun ister müstahak olmasın, hükmü geçen hâkimin tâyini ile o vazifeye ehil olmuş olur. Onun vazifesini azaltmak veya kesmek, rızkını kesmek, hakkından meneylemektir. Gadre uğradıkları içün bedduaları tesirli olur.

Sözün kısası. Bu çeşit işlerin düzeltilmesi değiştirilmesi, derece derece yapmağa muhtaçtır. Ağır ağır çok zor işler hal yoluna girer.

Hikâye:

Evvel zamanda Türk hükümdarlarından birinin sakalı yokmuş.. Bütün milletin de kendi gibi olmasını arzu edip, «herkesin sakallarını traş ettir!» deyu vezirine emreder. Veziri akıllı adam imiş.

«Pâdişâhım, bu iş ağır ağır yapmağa muhtaçtır. Üç sene mühlet ihsan eyle.. O vaktedek memleketimizde bir sakallı adam kalmamak üzere emrinizi yerine getiririm!»

deyip mühlet alır.

Önce, yeniden sakal bırakan sakalı yeni çıkanlara, «sakallarını traş etsinler!» deyu tenbih eder. Onlar da mecburen sakallarını traş ederler. Bir müddet sonra:

«Köselerin sakalı münsebetsizdir. Çünkü halkın ekserisi onlarla alay eder. Halkın dilinden emin olmak içün köselerin sakallarını traş etmeleri doğrudur.»

deyip, sakalı yeni çıaknlar da «bize benzesinler» deyu dâvacı olup bütün köseleri traş ettirirler. Nice günlerden sonra:

«Bütün halk sakallarını traş etsünler!»

deyu dellallar bağırırlar. Kaba sakallılar karşı koymak isteyince, sakalı yeni çıkanlar ve köseler hep dâvacı olup:

«Bizim sakallarımız traş olunduğu vakıt siz doğru bulmuştunuz. Şimdi siz de bizimle müsavi olun.»

deyu, fermanın yerini bulmasına müsaade edip, ister ister istemez hepsini traş etmişler.

Bu lâtifede ince hisse vardır. Hâkimlere lâzımdır ki bu çeşit işlerde ağır davranırlar.. Vezîri âzamların makamlarında uzun zaman kalmaları lâzımdır. Hazine ahvalinin bozulması, ocaklarda, gümrüklerde ve diğer yerlerde olan mevacib **(maaşlar)** ve diğer vazifelerin çokluğu ve diğer şekillerle, gelir ve giderin karmakarışık olması hep, sadrazâmın azil ve değiştirilmesinden ileri gelmiştir.

Sadrazâmlık makamına gelen kimse tedbirli, her türlü ahval hakkında bilgi sahibi olup devlet işlerine, bilhassa gelir ve gidere nizam vermeğe başlayıp, güç işi olacak hale getirdiği zamanda, ya bir sefer gailesi, ya bir fitne zuhuru yahut münafıkların ve garap sahiplerinin kovlamasıyla azlolunup, yerine başka devletlû **(sadrazâm)** geldikte, onun tertip ettiği tedbirler boşa gider. O dahi kendinden evvelkinden ibret alıp müdârâ ile meşgul olur. Gayretle işe başlamağa cür'et ederse bütün işlerin kendinden evvelki derecesine getirinceye kadar birçok zahmet çekip, iyi bir şekle sokulduğu zamanda o da bazı bahanelerle kendinden evvelkinin mihnetine uğrar.. Ve hal böylece devam etmekle işler karışmıştır.

Âlemin sığınağı olan pâdişâh hazretlerine **(Allah kuvvetini devamlı etsin)** lâyık olan budur ki bu zor işlere nizam verilmek arzu buyuruldukta reyi açık vükelâya tam istiklâl ihsan buyurup işlere ağır ağır başlayalar..

Bahse mevzu olan gümrük vazifesi ve diğer Müslüman

fukarasının zekâttan olan hisseleri olmakla bu mıkdar ile yetinildi.

Yeniçeri ve sipâhi ve diğer asker taifeleri mevaciblerinin **(maaşlarının)** verilmesine dair olan bahis, mevzuumuzdan dışarı olmakla yazılmadı.

Sultan Selim Hân merhumun **(Yavuz)**, işinde rehber ettiği **(Risalei İrşadiye)** ki, bu kitabımızın önsözünde bahsedilmiştir, onun tercümesine muvaffak olursak, o mühim işlerde en ehemmiyetli ve en lâzım olan ince tedbirler o kitapta mufassalan yazılsa gerektir.

1067 vekayiindendir ki Bağdad'da Dicle ve Fırat âdetlerinden ziyade taşıp, Bağdad kalesi duvarından üçyüz arşın kadar yıkılmıştır.

Vakaayii sene semâne ve sittin ve elf

(Bin altmış sekiz senesi olayları)

(Hicrî 1068 senesi Muharrem ayının birinci günü, milâdî 1657 senesi ekim ayının 9 uncu salı gününe rastlar)

Pâdişâhın Edirne Tarafına Hareketi :

Karadan Venedik kâfirleri üzerine sefer olunmak ve Rakoci oğlunun fesadcılığı ile karışan Eflâk, Boğdan ve diğer şimal (kuzey) şehirleri ahvaline nizam verilmek hususu içün âlemin sığınağı olan pâdişâh hazretlerinin Edirne'ye gitmesinin kararlaştığı geçen sene olaylarında yazılmıştı.

1067 zilhiccesinin başlarında orduyu hümâyûn tarafından Anadolu Beylerbeyisi vezir Hasan paşa kaymakamlık içün İstanbul'a ulaşıp yüce tahta yüz sürmek şerefine nâil oldu. Kendinden evvelki vezir Ankebût-Ahmed paşa, vezîri âzamın desteği ile en aşağı mertebeden, ikbalin en yüksek derecesine yükselmiş iken, galiba yapılan iyilikleri küfran ile karşılamak kötülüğünü yapıp, Kara-Hasan oğlu Hüseyin ağa ile birlik olup sadrazâmlık mührünü elde etmek hususunda onunla anlaşmak suçundan, kendisine Karaman eyâleti verildi ve pâdişâh yakınından uzaklaştırıldı.

Rikâbı hümâyûn kaymakamlığı, vezir Koca Nişancı paşaya bahşedildi.

1067 senesi zilhiccesinin yirmi beşinci perşembe gününde büyük alay tertip olunup şevketlû pâdişâhımız hazretleri haşmet ve azametle sabahleyin saraylarından, âlemi aydınlatan güneş gibi doğup, bütün halka yüzünü gösterdi ve halkın gözlerini nurlandırarak, Davud Paşa sahrasında dikilen otağı hümâyûnlarına inip, bir mikdar istirahattan sonra bütün harem hademeleri, muhterem ağa kulları ile toptan Davud paşa sarayına dönüp, göç gününe kadar orada istirahat buyurdular.

1068 senesi Muharrem ayının onuncu perşembe günü şeyhülislâm ve sadreyn efendiler (Anadolu ve Rumeli kazaskerleri), müteferrikalar, çavuşlar ve diğer divan hademeleri ile hareket ederek Edirne'ye doğru gidildi.

Küçükçekmece menzilinde, İstanbul kaymakamı vezir Hasan paşa saadetlû âlemin sığınağı pâdişâhı, adı geçen kasabaya yakın bir yerde piyade selâmlayıp, pâdişâh tarafından bir sâmurlu hil'at ile kadri yükseltildi ve geriye döndü.

Muharremin onbirinci cuma günü konak Büyükçekmece.. O günde yemek, Haramideresi bahçesinde yenildi, sonra Bostancı-başı Ömer ağa bayır başında selâmlayıp hil'at giydirilerek geriye, İstanbul'a dönmek içün izin verildi. Onikinci cumartesi günü konak Silivri idi.. Onüçüncü pazar günü konak Kınıklı idi. Ondördüncü pazartesi günü konak Çorlu, onbeşinci salı günü konak Karıştıran, onaltıncı çarşamba günü konak Burgos idi.

Onyedinci perşembe günü oturak olunup, o gün bahtiyar hükümdar hazretleri devletle ata binip o tarafları dolaştı ve gönlüne göre avlandılar.

Onsekizinci cuma gününde konak (**Babayı atik** = **Babaeski**) idi. O günü maiyetlerinde mülâzım olan kulları iki taraflarına sıralanıp adı geçen sahrada «sürgün avı» ederek geçirmişlerdir.

Ondokuzuncu cumartesi günü konak Hafsa, yirminci pa-

zar günü büyük alaylar ile fukaraya bahşişlar dağıtarak Edirne şehrine girüp, saadet artıran saraylarına indiler.

Edirne şehri ahalisi toptan **(Solak Çeşmesi)** nden bir saatlik mesafede bulunan **(Karabayır)** denilen yere kadar karşıladılar ve ayaklarının altına kumaşlar sererek büyük ihtiramlar gösterip, pâdişâhın baştan başa nurlu yüzünü görerek gönülleri sevinçli ve bahtiyar olmuştur.

Sonra devletlû Vâlide Sultan Hazretleri muhterem hademeleriyle birlikte teşrif buyurdular. Devlet erkânına ve pâdişâhın maiyetine alelâde konaklar verildi.

Hâs-odabaşı Sefer ağa hasta olduğundan, pâdişâhın huzurunda çalıştırılması doğru görülmemekle sefer ayının on yedinci gününde kendine ait olan hâs **(I.S)** ile saraydan çıkarılıp yerine, yeni saray ağası **(Frenk Mehmed ağa)** tâyin olundu.

Limni Adasının Fethi:

Limni adasının elde edilmesine memur olan, azledilmiş ve tâyin edilmiş birkaç beyler ve Hüdâvendigâr sancağının timar erbabı, Samsuncu-başı ile birkaç bin yeniçeri, üzerlerine kumandan tâyin olunan **(Topal-Mehmed paşa)** ile adaya varıp yeniçeriler sipere girerek kaleyi kıvrım kıvrım kuşatmışlardı. Birkaç gün içinde karadan ve denizden ejderha görünüşlü yıldırımlar saçan toplar ile burc duvarlarının çoğunu viran ve etrafını yerle bir ettiler. Fakat adı geçen kale yüksek kayalıklar üzerinde olduğundan hücum için lâğım ile yıkmak mümkün değildi. Altmış gün kadar kuşatma uzamıştı. Bundan başka Allahın kahr ateşiyle yanan Kör-Kapudanın yolunu şaşırmış biraderi, düşman donanmasından geride kalmış olan onyedi parça kalyon ile varıp kaleye girip, ve nam ve intikam almak ham sevdası ile, kuşatılmış olan mel'unlara kalb kuvveti olmak için öncü olmuştu.

Onyedi parça kalyonun, deniz tarafından taze asker ve zahire ile imdada gelmesi, küffarın, kibirlenmeleri ve inadları ile kuşatma günlerinin uzamasına sebep olmuştu. İslâm askeri ise rahatı kendilerine haram edip gece ve gündüz cenk ve cidal ve harb kitalda yiğitce devam üzere idiler. Harp sırasında nice zorlu yiğitler ruhsuz kalıp ve nice yiğitler yaralanıp, hattâ Kapudan paşa dahi yaralandı. Samsuncu-başı tüfenk danesi ile hastalanmıştı.

Daha sonra vücutlarını harp meydanının ateşine atan yiğitler, kalenin içerisine bakan yüksek yerlere toplar çıkarıp, sığınmış olan mel'unlara havale edip ve yıldırım gibi uçan gülle ile vücutlarını param parça etmekle, öyle perişan olmuşlardı ki, deliklerinden baş göstermeğe iktidarları kalmamıştı.

Adanın etrafı dahi İslâm gazileriyle zabtedilmiş ve muhafazada olup gemilerden gelecek imdad yolunu kapamaları ile, emellerine nâil olamayan mel'unlar, ye'se düşüp, sefer ayının sekizinci günü vire (S.B) bayrağını çekip kaleden adam çıkardılar. Çıkan adamlar Kapudan paşa huzuruna getirilip, istekleri üzere sorulunca, «kale halkının toptan, mevcut olan harp âletleri, erzak ve malları ile kâfir gemilerine ulaştırılmak şartıyla kaleyi teslim etmek istedikleri» anlaşılınca, bir iğnenin bile çıkmamasına razı olunmayıp «hiç yük almadan giderlerse âmân verilsün ve illâ pâdişâhın devletinde İslâm askerinin hiç bir surette aczi ve bıkkınlığı olmayıp, kahreden kuvvetle alınması kararlaştırılmış iken, isteklerine müsaade etmek mümkün değildir» deyu red cevabı verip gönderdiler.

Mel'un şerirler, çaresiz hiçbir şey almadan gitmeğe razı olup, kaleden çıkıp gitmeğe başladılar. Kaleye sığınmış olan küffar beşyüz kadar vardı. İslâm askeri kaleye girince evvelâ birkaç yüz kâfiri intikam kılıcına lokma edip (aman verilenler ancak frenk taifeleridir) deyu onları gemilerine ulaştırıp, evvelce donanma bozgunundan kurtulup, adı geçen hisarın

muhafazasına gayret sarfeden beşyüz kadar forsaları **(gemilerden kürek çeken esirler)** esir edip zincire vurdular. Ve dört yüz kadar reâyanm, diğerlerine ibret olsun deyu, cengâver, güçlü kuvvetlilerinden birazı katlolunup geride kalanı adada bırakıldı.

Allahın yardımı ile adı geçen kale ve ona bağlı yerler, yeniden İslâmların ellerine geçti.

Sadrazâm Ve Serdarı Ekremin,
Cihan Pâdişâhının Rikâbına Gelişi :

Serdarı Ekrem Bozcaadayı fetih ve tahkim edip muhafaza içün asker tâyin eyledikten sonra Limni adasını kurtarmak içün ayrılan, rehberi zafer olan asker ile Kapudan paşayı gönderip kendisi pâdişâh katına yüz sürmek üzere davet buyurulmakla, yüksek emre uyarak Edirne'ye dönmüşlerdi. Kendileri **(yâni Sadrazâm)** daha Gelibolu yakınında **(Kavak)** denilen konakta iken, Limni adasının zabtedildiği haberi gelip sadrazâm tarafından telhis edildi **(I.S)**. Müjde haberi pâdişâh katına gelince, düşmana körlük, Edirne'de üç gün üç gece donanma şenlikleri oldu.

Sadrazâm, Limni kalesinin tamiri içün lâzım olan mühimmat ve ameleler ve muhafazası içün gereği kadar asker gönderdi.

«Fetih ve nusret der-yemin (sağda) ve nan ve ni'met der-yesar (solda)».

Sadrazâm, pâdişâh katına yüz sürmek içün acele edip, sefer ayının onsekizinci gününde Edirne'ye ulaştı ve pâdişâhın eteğini öpmek şerefine nâil olup, meydana gelen yararlı hizmeti karşılığı olarak şahane süslü hil'at ve samur kürk ile sevindirildi ve hududsuz iltifata mazhar kılındı.

Din düşmanlarından intikam almak niyetiyle kuzey ülkelerine sefer başlangıcı tertibine başlanıp, Osmanlı ülkesi-

ne birbir üstüne hükümler gönderildi. Ve asker taifelerine etrafta kışlak verilip, yeniçeri ağasına Gümülcine, Şumnu, ve Hezargrad, ve yeniçeri zümresine Karaferye ve Ruscuk kazaları verildi.

Kışın Şiddeti :

Allahın emriyle bu sene, Edirne'de pek fazla kar yağıp anlatılması imkânsız şiddetli bir kış oldu. Dört taraftan araba yolları kapanmakla Edirne ve etrafında kıtlık ve pahalılık oldu. Bundan daha garibi, soğuktan muhafaza için ateş yakacak odun bulunmayıp, mecburen nice meyva ağaçları kesildi ve soğuğun zararı korkusundan rahat ve uyku terkolundu. Edirnelilerin çoğu evlerini yıkıp, bir tahtayı elli akçaya, bir direği yüz akçaya satıp, yakmak için evlerinin kerestesini odun yerine satarak pek çok sermaye edindiler.

Saray hademeleri, pâdişâh fermanı ile pâdişâh bahçesinde olan yüksek ceviz ağaçlarını ve diğer büyük ağaçları kesip odun yerine yaktılar. Kışın sonlarında Tunca nehri de coşup taştı.. Öyle bir şekilde taştı ki, saray bahçesi ummana dönüp, demir kapının açılması mümkün değil iken su şiddetli hücum ile eşiğinden içeri akıp hamam külhanına yakın yerler denize dönmüştü.

Bazı sözüne inanılır yaşlı kimselerden sorulunca, bu âna gelinceye kadar böyle kış şiddeti ve su taşması görmedik deyu haber verdiler. Bin sıkıntı ve güçlük ile kış günleri sona erip bahar mevsimi gelince, etraftan türlü zahire ve kâfi miktarda odun gelip büyük ganimet husule geldi.

Emlâk ve Boğdan Voyvodalarının Değiştirilmesi ve Fazlı Paşanın O Tarafa Serdarlığı :

Evvelce Erdel kralı olan Rakoci-oğlu, hükûmet merkezinden altmışbin asker ile Leh küffarı üzerine gittikte Tatar Hânı tarafından bozguna uğratıldığı yukarıda yazılmıştı.

Eflâk ve Buğdan voyvodaları görünüşte devleti âliyyeye boyun eğmişler iken gizlice Erdel kralı ile birleşik oldukları duyulmuş idi. Yeryüzünü ve cihânı söyleyen cenâbı pâdişâh hazretleri, Venedik kâfirlerinden intikam almak içün hareket etmeleri ile Eflâk ve Boğdan voyvodalarına da, «imkân nisbetinde memleketiniz askeri ile hazırlanıp zaferle bitecek seferde bulunasız!» deyu birkaç defa pâdişâh emirleri gönderilmişti. Emellerine nâil olamayan mel'unlar, hazinelerine güvenerek bazı zaif bahaneler gösterip geciktirmeyi bildirir cevaplarla emre itaat etmemişlerdi.

Büyük Âl-i Osman sultanları, Allah mülklerini kuvvetlendirsin, zafer yeri Edirne'yi şereflendirdiklerinde, Eflâk ve Boğdan voyvodaları gelip kararlaştırılmış olan hediyeleri ile pâdişâhın özengisine yüz sürmek ve pâdişâhın gittiği seferlerde askerleri ile bulunmak eski kanun olduğundan Edirneye davet olundular.

Dimağlarında olan fesat kararlı olmakla, yine oyalama ve bahane yoluna gidip gelmediler. Hattâ Eflâk voyvodası Kostantin dedikleri kâfir, «gidersem kılıcım ile giderim» deyu söylediği söz ve saçmalıklar gayreti kışkırtıp değiştirilmeleri icap etti. Boğazda olan Fazlı paşaya Silistire ve Niğbolu sancakları verilip o tarafa gönderilmişti.

Adı geçen mel'unlar eski ittifakları üzere tekrar birbirinden yardım isteyerek isyan çıkarmağa başladıkları pâdişâh tarafından bilinmekle, evvelâ şânı yüksek hân, otuz-kırkbin Tatar askeri ile namlı bir kumandan gönderip Kili ve Akkerman taraflarında durup şânı büyük fermânı beklemeleri içün hattı hümâyûn gönderildi.

İkinci olarak Silistire muhafazasında olan Fazlı paşaya serhad askeri ile hazır olmak ferman buyurulup Rumeli beylerinden birkaç adet beyler dahi adı geçen paşa tarafına gönderildi.

Pâdişâh hazretlerinin fermanı üzerine Tatar Hânı haz-

retleri otuzbin kadar Tatar askerine, Kalgayı **(veliahdı)** Gazi-Girayı serdar edip, memuriyet yerine gönderdi. Fazlı paşa dahi kendi kapusu askeri ile **(mâiyeti)** ve bütün Dobruca içinde ve o taraflarda olan yeniçeri, sipâhi, zeamet ve timar erbabı, serdar ve kethüdâ yerleri **(kethüdâ vekilleri)** ve alay beyleri, vilâyet erleri ile kaldırıp, Ruscuk'a varıp orada toplanıp fermanı beklediler. Bu sırada Macar cinsinden olan Eflâk voyvodası İstefan ve Buğdan voyvodası Kostantin azlolunup yerlerine cihanın sığınağı tarafından **(pâdişâh tarafından)** Erdel oğlu Miha adlı zimmiye, **(gayrı müslim)** Eflâf, ve Lika adlı zimmiye Boğdan voyvodalığı verilip eski usul üzere divan-ı hümâyûnda hil'at ve üsküf **(S.B)** giydirildikten sonra, çavuş-başı olan İsmail ağa ile hükûmet merkezlerine, makamlarına oturtulmak içün gönderilmişlerdi (1).

Silistre'ye girdiklerinde daha evevlki voyvodalar, azledildiklerinden haberdar olup büyük hazırlık ile asker toplayıp taburlara girip çenge hazır olmuşlardı. O sırada Tatar askeri etraflarını yağma edip, karşı koyanları kılıca lokma, aman dileyenleri esir edip zincire vurdular. Bir alay kahrolmuş cehennemlik, hazine ve pek çok cebhane ile taburlarında kuşatılmış olup, intizamsız asker, hazırlıksız olarak üzerlerine varmağa gayret edemeyip etrafı yağma, köyleri ve ekili tarlaları talan, harab ve viran edip, köşe köşe kıyametler koparmışlardı.

Serdar Fazlı paşa ise, bir miktar asker ile tabur (2) üzerine varıp cenk etmek perişanlıktan başka netice vermez deyu ayak sürümekte idi.

Yağmacıların yağma ve zararlarından memleket reayası

(Naîmâ'nın Miha dediği Mihnea adlı bir rum, Lika dediği de Ghika isimli bir hıristiyan Arnavutdur.

(2) Tabur, müstahkem ordugâhtır.

muztarib olup, aman ricası ile itaat ettiler. Taburda olanlar dahi **(müstahkem ordugâhta)** yavaş yavaş perişan olmakla dinsiz mel'unu **(Rakoci)** dayanamayıp, maiyetleriyle Erdel tarafına kaçtı.

Yeni voyvodayı hükûmet merkezine oturtturup, gaile bertaraf olduktan sonra Eflâk üzerine gittiler. Adı geçen voyvodanın da ettiği tedbir, netice vermeyip boyarları **(beyler)** ve reayasının namlıları gelip itaat edince, kendisi malını ehil ve âyâlini kaldırıp o dahi Rakoci-oğlu tarafına kaçtı.

Eflâk voyvodası dahi yerine oturtulup, ikisinin de gaileleri kolaylıkla bertaraf edildi. Bu haber pâdişâha arzedilince, Tatar askeri serdarı olan Kalgay (veliahd) Gazi-Giray sultan, cihan pâdişâhının iltifatına mazhar olup, kapucular kethüdâsı Kadri ağa ile altın zincir ve murassa **(I.S)** hançer gönderildi.

Bu yazılan Vecihi'nin ifadesidir. Ama İsâ-zâdenin mufassal olarak yazdığı budur ki..

«Eflâk voyvodası Kostantin mel'ununu muhakkak ele geçiresin» deyu Fazlı paşaya tekrar tekrar hatt-ı hümâyûn gelmişti. Yeni voyvoda, iskemle ağası ile Ruscuk'a gelip Tatar askerinin de yakına geldikleri haberi gelip, etraftan kâfrlerin topluluğuna hücum lâzım iken Fazlı paşa tedbir ve hazırlıktan habersiz vehimli, saf olmakla Yerköyü'e Bükreş bir menzil, Tergovişte'ye iki menzil iken pek fazla vehimli oluşundan, kolaylıkla toplulukları dağılsın bahanesini edip ağır hareket eyledi.

Kostantin dedikleri kâfir, bütün malları ve ağırlıkları ile Macar hududuna girdikten sonra onyedi günde güçlükle dolaşarak Tergovişte'ye varıp, boş bulduğu varoşunu **(kale dışı mahallelerini)** ateşe verdi. Günahı söyleyenin boynuna...

Tabur üzerine **(müstahkem ordugâh)** giderek muharebe etmeyip, Kostantin mal ve çoluk çocuğu ile kaçıncayadek askeri oyalamak içün, aradaki tercüman kâfiri eliyle gizlice ve-

rilen yirmibin altunu kabul euip hırs ve tamahkârlığı yüzünden askeri oyaladı, deyu isnad eylediler.

Tatar askeri köylerini vurup halkını esir etmekle adı geçen serdar **(Murtaza paşa)** geçitlere adamlar koyup yakalanması mümkün olan esirleri Tatarların elinden alıp işe yarayanları kendine ayırdı. Bu yüzden Tatar askeri kendine gücenip, Kalgay sultan **(Kırım veliahdı)** ile serdar arasına düşmanlık düşmüş idi.

Miha'yı **(Mihnea'yı)** Bükreş'te voyvoda tâyin edip Yerköyü'ye döndüklerinde kapucular kethüdâsı Kadri ağa ile Kalgay Sultana zincir, hançer ve Haseki İbrahim ağa ile serdara **(Fazlı paşaya)** altınlı kılıç ve şahane hil'at gelmiş idi.

Zeamet ve timar erbabı ve serdar yanında olan diğer askerler, Haseki İbrahim ağaya şikâyet edip:

Eğer serdarımız arzu etseydi Konstantin'i ele geçirmesi kat'î idi. İhmal ile hareket edip iki günlük menzili onyedi günde alıp mal ve eşyasıyle kaçmak içün bile bile Kostantine meydan verdi. Kış günlerinde bu kadar gün kar üzerinde yattık. Çoğumuz hasta ve hepimiz mihnet çekmişiz. Her ne hal ise.. Şimdi hizmet bitti. Bize izin vermeyip izin akçası ister.»

deyu sızlandılar Fazlı paşa da hasis ve alçak bir Boşnak olmakla devlet tarafından gelen adamın hatırı hoş edilmek fevkalâde mühim olup, bilhassa kötü hali dolayısiyle bütün askerin kendine gücenmiş olduğunu ve hakkında kötü düşündüklerini biliyorken, ayıblarını örtmek içün devlet tarafına gidecek kimseyi memnun etmek zaruri iken hasisliği yüzünden Haseki İbrahim ağaya riayet etmeyip, hâtırı kırılmış olarak gnöderdi. O da devlet kapısına gelip, asker ağzından duyduğu halleri pâdişâh katına ulaştırdı. Kalgay Sultan dahi Kadri ağaya şikâyet edip Fazlı paşanın alçaklığını bildirip pâdişah katına arzetmek üzere tavsiye eyledi. Adı geçenler pâdişâh katına gelince; ahvalini bildirip katline sebep olmuşlardır. Netekim yeri gelse gerektir.

Sefer ayının yirmialtıncı günü Çardak korusunda sürgün. avı ferman olundu. Kadri yüksek sadrazâm hazretleri, şevketlû âlemin sığınağı pâdişâha büyük ziyafet ve huzurlarına. hediye ile kulluğu arzedip şahane iltifattan bir temiz samur hil'at ile ikram olundu.

Kapudanın Değiştirilmesi :

Kapudan vezir Topal-Mehmed paşa da Limni adasını geri alıp, vazifeyi ifa ettikten sonra Edirne'ye dönmüştü. Limni muhasarasından çıkan kâfir kapudanını, esir alan ikiyüz nefer ademisi ile peşkeş çekip pâdişâh katına yüz sürdükten sonra, vakıâ hizmeti karşılığı olarak parlak hil'at ihsan olundu ise de, son derecede mürtekib (S.B) ve zâlim olduğu içün pâdişâh kendisinden nefret etmekte idi. Ayrıca, sadrazâm Boğazda küffar ile muharebe etmekte iken adı geçen kapudan Midilli tarafından gelmeyip, başının kesilmesi korkusundan zaif özürler bahane edip, serdarı ekremin yanına gelmeği ihmal etmişti. Ve daha birkaç şekilde kötü tedbiri ve kusuru, sadrazâmın kin beslemesine sebep olmuştu. Bu yüzden rebiülevvel ayının ondördüncü gününde azlolunup, kapudanlık, Çavuş-zade Mehmed paşaya ihsan buyuruldu.

Adı geçen Topal-Mehmed paşa, daha Limni kalesi gibi bir adayı fethetmiş olduğundan görünen bir sebep olmadan katli Sinimmar cezası (1) gibi halk arasında çirkin görünür deyu öldürülmesi uygun görülmeyip, kötü hareketlerinin cezasının verilmesi daha sonraya bırakılarak Sakız adası muhafazasına gönderildi. Sonra Sakız'da katledilmiştir. Netekim yeri gelince yazılsa gerektir.

(1) Sinimmar, Irak'da yapılan ve harikulâde muhteşem olduğu rivâyet edilen Havarnak adındaki sarayın mimarıdır. Böyle bir sarayın bir eşini daha yapmasın diye bu mimar, sarayın damından aşağı atılarak öldürülmüştür.

Dârüssaâde Ağasının Değiştirilmesi :

Pâdişâhın hazinedarı Solak-Mehmed ağa, Bozcaada fethi akabinde şahane hil'at ve hattı hümâyûn ile pâdişâh tarafından sadrazâma gönderildiği yukarıda yazılmıştı. O vakit sadrazamla içli dışlı anlaşıp, pâdişâh katına döndüğünde dârüssaâde ağası ettirmek üzere vaad olunmuştu. Kendi dahi sadrazâmın rızasını elde etmek hususunda gönül açıklığı ile hizmete devam ettiğinden, sadrazâm ile aralarındaki sözleşme kuvvet bulmuştu. Sadrazâm sözünde dürüp:

«Dârüssaâde ağası Dilâver ağadan emin değilim. Hazinedar Solak-Mehmed ağa kullarımı, ağalık hizmetinde kullanmaları rica olunur.»

deyu bir iki defa âlemin sığınağı pâdişâh hazreterine rica etmişti. Ricası pâdişâhın makbulü olmakla, rebiülâhır ayının birinci perşembe gününde dârüssaâde ağalığı hazinedar Solak-Mehmed ağaya ihsan buyurulup, kendinden evvelki Dilâver ağa emekli edilerek Mısır'a gitmeğe izinli oldu.

Pâdişâh musahibi **(I.S)** Şahin-Ahmed ağa hazinedarlık rütbesine nâil oldu. Ali ağa, musahib ağaları arasına yeniden girdi. Doğancı-başı Tiryaki-İbrahim ağa, huzuru hümâyûnda kendine lâzım olmayan kelimelere cesaret ve hizmetinde âdeta kabalık üzere olduğundan, rebiülâhır ayının dördüncü günü Eğre eyâleti ile çıkarıldı. Yerine, ikinci doğancı Süleyman ağa, yoluyla **(usule uyularak)** doğancı-başı oldu.

Hâs-odabaşı Frenk-Mehmed ağa, dilini tutan bir kimse olmayıp, zannınca Osmanlı saltanatının fenalıklarından bahsetmekle, pâdişâh yakınında hizmet etmesi münasip görülmeyip rebiülâhırın onuncu cumartesi günü, odabaşılık hazinedarbaşı Zülfikâr ağaya ve hazinedarbaşılık, adı geçen Frenk Mehmed ağaya verildi.

Adı geçen Süleyman ağaya, kendinden evvelkinden fazla iltifat ve itibar olunup, akranları arasında biraz şöhret ve

şan bulmak üzere iken, pâdişâhın arzularına aykırı hareketleri görülmekle, ancak onbir gün doğancıbaşılık hizmetinde kaldıktan sonra onikinci günü, hakkında çıkan pâdişâhın gazablı fermanı gereğince ümidi kesilmiş bir halde muhterem haremden çıkarıldı.

Yeniçeri Ağasının Katli :

Sadrazâm boğaz seferinden Ordûyu hümâyûna dönüp, yeniçeriler Tekfurdağına ulaşınca pâdişâh tarafından kendilerine kışlak olarak gösterilen Gümülcine'ye gitmemekte inad ederek «Edirne'de kışlarız» deyu baş kaldırmak istemişlerdi.

Sadrazâm fesadı kışkırtanlardan birkaç kimseyi katledip sultanın siyaset kılıcile adı geçenleri korkutarak gürültülerini savuşturabilmişti.. Fakat bu çeşit edebsizliğe cür'etleri, zâbitlerinin kışkırtmasıyladır deyu yeniçeri ağası Ali ağa suçlu görülmüştü. Kışlağa vardıktan sonra, yeniçeri ağalığı, İstanbul'da sekbanbaşı olan Kundakcı-zade Mustaaf ağaya verilerek, askerin yanma gitmesi ferman buyuruldu.

Yeni ağanın gelmesinden evvel Ali ağa azledildiğinden haberdar olup, diğer askerin ricası ile yerinde bırakılması hususunda tedbir üzere olduğu pâdişâha arzedilmekle, büyük mirahor Şaban ağa gönderilip, eski yeniçeri ağasını Edirne divanı önüne getirdiğinde, cumadelâhır ayının dokuzuncu günü, pâdişâhın gözü önünde katli ferman olundu. Kesilmiş başı, pâdişâh sarayının önüne yuvarlandı.

Sadrazâm boğazdan Edirne'ye gelinceye kadar ve Edirne'de her gece yeniçeri ve sipâhi zümresinden fesada istidadı olan meşhurlardan kırk elli adamı gizlice yakalayıp katlederdi. Şöyle ki, Edirne'nin Tunca suyu kenarında bulunan başsız adam gövdelerinin haddi yoktu.

Kapu ağası Üsküblü-Ali ağa tekaüd edilerek taşraya çı-

karıldı. Yerine hazinedarbaşı Frenk-Mehmed ağa, kapu ağası oldu.

Girid serdarı vezir Deli-Hüseyin paşayı pâdişâh katına götürmek içün haseki Uzun-İbrahim ağa, şaban ayının yirminci günü Girid'e gönderildi. Deli-Hüseyin paşanın yerine serdar olmak üzere İstanbul kaymakamı vezir Kör-Hüseyin paşa Edirne'ye davet olunup, İstanbul kaymakamlığı, Edirne bostancı-başısı Koca-Sinan ağaya, gün görmüş ve Allahın kullarına faydalı olur düşüncesiyle vezirlikle verildi.

Sadreynin (Anadolu ve Rumeli Kazaskerlerinin) Değiştirilmesi :

Receb ayı ortalarında Rumeli kazaskeri Sun'î-zade azlolunup, yerine kazaskerlik pâyesiyle İstanbul kadılığından azl olunmuş bulunan marangoz dedikleri Bostan-zade efendi tâyin olundu. Anadolu kazaskeri İsmetî efendi de azl ve yerine İstanbul'dan azlolunan Bursalı Esirî-Mehmed efendi tâyin olundu. Pâdişâhın emriyle İstanbul'dan Edirne'ye doğru yola çıktılar. İstanbul kadısı Abdülfettah efendi azl ve yerine, Edirne'den azlolunan Abdülkadir efendi tâyin olundu.

Silistre Vâlisi Fazlı Paşanın Katledilmesi :

Evvelce anlatıldığı üzere Eflâk ve Boğdan voyvodalarını yerlerine oturtup, eski voyvodaları ele geçirmek ve o memleketlere düzen vermek üzere serdar tâyin olunan Fazlı paşa ağır ve ihmal üzere hareket edip kötü tutumundan dolayı asker kendine gücenmiş idi. Tatarların ellerinde olan esirleri aldığı içün ve daha bazı sebepler yüzünden Kalgay Sultan ile (kırım veliahdı) aralarına soğukluk düşmüştü. Kendine hil'at ve kılıç götüren Haseki-İbrahim ağaya da hizmet etmediğinden o da gönül bırakıp, askerden işittiği kötü hâlini tafsilâtıyla sadrazâma nakleyledi.

Kalgay sultana giden kapucular kethüdâsı da gelip duyduklarını sadrazâma ve huzûru hümâyûna arzeyledi. Kalgay sultanın yazdığı mektuplarda Kadri ağa hakkında güzel şeyler vardı. Kadri ağa da zaten iş eri olmakla, o tarafların ahvâline aid öğrendikleri işlerin inceliklerini anlatıp ehliyetini meydaan koymakla receb ayının onaltısında Silistre eyâleti Kadri ağaya verildi. Kendinden evvelki Fazlı paşayı da Edirne'ye getirmek içün kapucu-başı tâyin olundu.

Ramazan ayının başında Edirne'ye geldiği gün, pâdişâhın huzûruna çıkarıldı. Pâdişâhın dilinden şöyle azarlandı:

«Ben seni Eflâk üzerine serdar tâyin eyledim. Niçün Kostantin dedikleri kâfiri ele geçirmedin? İki konak yeri onyedi günde alıp askeri cenkden men' ve kışın şiddeti ıstırabı ile azab çektirdin. Zâhiren Kostantini mal ve adamlarıyle kaçsın deyu fırsat verdin. Ben seni adam sanurdum. Meğer sen muhannes imişsin!(1) İslâm askeri Tunayı buz üstünde geçince Ruscuk Kadısı bir keyif ehli adam imiş; uykuda bulunup davul gürültüsünden uyanınca seni geçirmek içün beygirine binip koşarak buz üzerinden karşı yakaya geçer.. Bre mel'un! Sen serdar olasın, utanmadan bir kayığa ipler bağlayıp, üzerine binüp kayığı buz üzerinden ipler ile çektirüp öyle geçmişsin! Hattâ başında turnatelli sorgucun ile dülbendin, kayığa binerken başından düşmüş.. Müsahib ağalarım vak'asında zorbalara casus sokup yakınlarıma ihanet etmeği bilürsün. Uğur-u hümâyûnumda hizmete gelince böyle hareket edersin! Senin gibi gayretsizin vücudundan, yokolması daha iyidir. Cellât!!»

deyu buyurduklarında cellât hazır imiş.. Gelüp heman o dakikada pâdişâhın huzurunda kellesini toprağa düşürdü.

Saadetlû âlemin sığınağı pâdişâh hazretleri büyük dedeleri gibi bütün şer'î ve örfî (S.B) işleri, devlet vükelâsı kullarına bıraktıkları vakit, kul hakkını haketmekte çok dik-

(1) Fahişe kadın tabiatlı.. Sözünde durmayan..

katli olduklarından, halkın dâva ve kavgalarını kafes arkasından bizzat dinlemek ve hareketlerinden bilgi edinmek için, fermânı hümâyûnlarıyle Edirne sarayında olan divanhaneye bakan bir köşk yaptırıp, penceresine kafes konuldu.

Erdel Seferinin Çıkması:

Evvelce Eflâk ve Boğdan voyvodaları rehberi zafer olan sefere çağrıldıkları vakit Erdel beyi olan Rakoci-oğluna da pâdişâh emri gönderilmişti. Adı geçen hükûmet müstakil krallık olup, mekânı cennet olsun, merhum Kanunî Sultan Süleyman Hân Budin kalesini fethedip Nemçe **(Avusturya)** ve Alman memleketlerini viran ve yağma ettikleri vakıt o memleketler dahi itaat edüb, beyleri Devlet-i Osmaniyece tâyin olunmak üzere haraca bağlanmışlardı. Bugüne kadar senede onbin altun harac ile vezirlere ve devlet erkânına, eski usul üzere her sene hediyeler gönderirlerdi. Eflâk ve Boğdan voyvodaları gibi biri ölünce kanunları üzere yerine geçecek kimse İstanbul'a başvurup, hil'at, sorguç ve yeniçeri ocağı tarafından üsküf **(S.B)** verilip, devlet tarafından bir kapucu-başı, **(iskemle ağası)** adıyle gönderilip hükûmet merkezine oturtulurdu. Şimdi hâkim olan Rakoci-oğlu, merhum Sultan İbrahim Hân Hazretlerinin saltanat devirlerinde tâyin olunup bugüne kadar hükûmet başında idi. Doğuşunda olan hıyanet gereğince dimağı fesadda olmakla, bundan evvel kendisi Leh krallığı sevdâsına düşüb, oğlunu Erdel hâkimi yapmak üzere İsveç, Eflâk ve Boğdandan yardım isteyerek fazla mıkdarda asker toplayıp, Leh memleketi üzerine yürümüştü. Leh kralı, pâdişâhtan yardım istemekle Kırım hânı musallat edilüp adı geçen mel'una **(Rakoci-oğluna)** gereği gibi terbiye verildiği yukarıda anlatılmıştı. Yine uslanmayıp gelen emirlere boyun eğmeyip, zaif özürler bildirerek bâtıl cevablar göndermişti.

Kaçan Eflâk ve Boğdan voyvodaları ona sığınmışlardı.

«Eflâk ve Buğdan voyvodalarını pâdişâh katına gönderip kendin dahi hükûmetini yenilemek içün pâdişâh katına yüz süresin!»

deyu üçüncü defa gönderilen şânı yüksek fermâna da kulak asmadığından, Venedik seferi geri bırakılıp, Eflâk ve Boğdan ahvâline kuvvet verildi ve Rakoci-oğluna terbiye verip intikam almak içün sefere karar verilip 1063 senesi recebinin onuncu günü ki mübârek ilkbahar idi, dünyayı saran otağ, Edirne sahrasına kuruldu.

Mora Tahsildarı Abdi Paşanın Öldürülmesi :

Moralı ölen defterdar, çırağı Abdi paşa ki, devlet malını toplamağa kaadir, gayretli hizmetkâr ve cesur, tahsildardır deyu beylerbeyilik rütbesine çıkarılmıştı. İbşir paşa vak'asında Köprülü paşa üzerinden Trablusşam mansıbını alıp, o memleketlerde de zulüm fenninde bin türlü san'at göstermişti.

Evvelce Mora tahsildarı iken Mora halkı adı geçenin zulmünden devlet katına şikâyete gelip birkaç yüz fukara divân-ı hümâyûna defalarca arzuhâl sunmuşlardı. Moralı Defterdar paşanın himâyesiyle vezîri âzam Derviş-Mehmed paşa arkaya alıp şikâyetçilerin elinden kurtarıp yine yerinde bırakarak yakasını kurtarmıştı.

Bu sırada tekrar bir kavmin üzerine büyük bir belâ gibi musallat olmak içün bir makam almak niyetiyle Edirne'ye gelmişti. Âlemin sığındığı pâdişâh hazretleri ve sadrazâm, adı geçenin yaptıklarını biliyorlardı. Otağı hümâyûnun **(pâdişâh çadırının)** taşraya çıktığı gün yakalanıp katli fermân buyuruldu. Tuğlar önünde kurbanlık koyun gibi kanını akıtıp kellesini yuvarladılar.

Nakkaş-Hasanın Fesadı ve Onun Öldürülmesi ve Bâzı Fitne Ashabı :

Bozcaada fethinde sipâhi oğullarından serdengeçti ağası Nakkaş-Hasan adlı bir kimseye yararlığı ve hizmeti karşılığında ihtisab ağalığı **(S.B)** ihsan olunmuştu.

Yâ Rab! Mebâdâ an ki gedây-i muteber şeved

anlamınca, on parasız bir müflis iken, bahalı eşya elde edip nam ve şân kazanarak, içinde olan fitneciliğe müteallik olan işlerde kendi cinsinden olanlarla yaptığı bazı sözler sadrazâmın kulağına gitmekle azlolundu. «Yarar bir adamdır, bizimle beraber hizmette bulundu» deyu katletmemişlerdi. Bu sırada İslâm askeri Erdel seferine memur olunca varup bir menfaatı çok mansıb alayım deyu Edirne'ye gelip, kâh İstanbul gümrüğünü, kâh Haleb muhasıllığını ve kâh Türkmen ağalığını istemiş ise de, istediğini elde edemeyip, bir hizmet sahibi olamadığından gamlı ve gönlü kırılmıştı.

Sadrazâm ise boğaz seferinden geleli eşkıya adıyla sipâhi ve yeniçerilerden ve başkalarından birçok kimseleri katledip kahr kılıcından herkes korkuya düşmüştü. Adı geçen şaki **(Nakkaş-Hasan)** sipâhilerden nice kimselerle söyleşip,

«Bu yola canımı koyarım! Benimle beraber olursanız birdenbire bir fitne çıkarıp vezîri âzamın otağına hücum edip kendini katledelim!»

deyu ittifak ettikten sonra ramazanın onaltıncı günü kendi adamları ve taraftarı birkaç rezil ile silâhlanıp Edirne dışında, ordu-yu hümâyûna yakın bir yerde toplanırlar.

«Bu vezîri âzam pâdişâh kullarını katlederek mahveylese gerektir! Böyle kanlı bir vezir bize lâzım değildir. Onun kahr kılıcından kurtulmak isteyen gelsin!»

deyu, yüksek sesle çağırıp haykırmağa başladı. Halk ise

fitne kışkırtılmasını gözlüyorlardı. Derhal birkaç yüz eşkiya toplanıp sadrazâmın otağını basmağa yöneldiler.

Vezîri âzam mes'eleden haberdar olduğu anda, yeniçeri-ağası ile kul kethüdâsını neferleriyle birlikte tâyin edüb, «işbu güruhu dağıdub, fesadı kışkırtanları getiresiz!» deyu gönderdi. Kul kethüdâsı Bodur-Süleyman ağa birkaç yüz silâhlı yeniçeri ile herkesten evvel erişip bir anda âsileri perişan edüb Nakkaş-Hasan'ı beş nefer arkadaşı ile yaaklayıp vezîri âzam çadırına getürdüler.

Silâhdar-ağası Mustafa ağa meğer Nakkaş-Hasan ile müttefik imişler. Kul kethüdâsının önüne çıkıp «Hasan ağa yoldaşımızdır. Biz zabtederiz» deyu elinden almak isteyince kul kethüdâsı:

«Biz zorba bir şakiyi tuttuk.. Yoldaşınız ise gelip sadrazâm önünden almağa muhtacsız!»

deyüb vermedi. Vezirin huzûruna geldikleri vakıt âmân verilmeyüb Nakkaş-Hasan ve adamları siyaset kılıcının lokması oldular.

Silâhdar-ağası Mustafa ağa ve atlu biraderi Nakkaş-Hasan ile birlik olmak suçu ile o gün pâdişâhın huzurunda katl olundular. Şer ve fesâd ortadan kaldırıldı.

İstanbul kaymakamı vezir Kör-Hüseyin paşaya Girid serdarlığı verilüb bu vak'a da Edirne'de idi. Bu fitnede onun da parmağı olduğu haber alınub Nakkaş-Hasan, İstanbul'da ve Edirne'de çoğu zaman Kör-Hüseyin paşanın adamı olarak geçinmesi de, isnadı doğrulamakla o gün memuriyeti olan Girid'e gitmesi tenbih buyurulup bundan sonra Edirne'de kalmasına meydan verilmedi.

Sefer sırası olmakla katline göz yumuldu. Fakat bu suçu unutulmayıp sonra katli içün Girid'e pâdişâh fermanı gönderildi. Nitekim yeri gelince yazılsa gerekdir.

Âlemin Sığınağı Pâdişâhın Otağı Hümâyûna Nakli ve Sadrazâm Köprülü-Mehmed paşanın Erdel Seferi Serdarlığı :

Ramazan ayının yirmiikinci günü mehabetlû **(herkesin korkub başeğdiği)** âlemin sığındığı pâdişâh hazretler Edirne sarayından hareket buyurup, Edirne sahrasında hazırlanmış bulunan yüksek otağa **(çadıra)** şeref verdiler. Ve Sadrazâm Köprülü-Mehmed paşayı askere serdar tâyin edüb başına iki kıt'a murasa' **(I.S)** ve mücevher sorguclar koyub, beline bir murassa' kılınç kuşatıp, ve süslü hil'at ile sâmur kürk giydirdi.

Bütün sefere memur olan kullarına da eski kanun üzere hil'atlar giydirüb pek çok hayır dua ettiler. Kubbe vezirlerinden Kenan paşa, rikâbı hümâyûn kaymakamlığına tâyin olunup kürklü hil'at giydirildi.

Siyâvuş-Mustafa Paşanın Öldürülmesi :

Anlattığımız üzere Siyâvuş-Mustaaf paşa pâdişâhın silâhdarı iken eski Sadrazâm Boynuyaralı-Mehmed paşaya taraftar olub sadrazâmlık mührünü elde etmek içün Köprülü paşanın teşebbüslerinden haberi olmakla, veziri haberdar edüb işin durdurulmasına çalışmıştı. Sonra Şâm eyâleti ile silâhdarlıktan çıkarıldı. Derhal Köprülü-Mehmed paşa sadrazâm olub, Siyâvuş paşaya karşı gönlü kırık olduğu aşikârdı. Şâm'a vardıktan sonra pâdişâhın fermânı ile Şâm kulu **(askeri)** Girid seferine memur olmuşlardı. O vakit Şâm kulu şöyle böyle itaattan çıkarak edebsizce hareket ederlerdi. Aralarında bazı söz sahibi kötü kişiler:

«Biz deryâ seferine gidegelmiş değiliz. Bizim hizmetimiz Arap serhaddi olan dışkı Şâm'ı muhafaza ve Hacc-ı Şerife sıra ile gitmek-

tir. İcâbederse kara seferine gideriz. Ahvâlimizin böylece olduğunu devlet katına bildir».

deyu niyaz eylediler.

Siyâvuş-Mustafa paşaya lâzım olan, pâdişâh emrinin yerine getirilmesinde kudretini sarfetmek ve itâat etmelerini, ceza vererek herkese ibret etmek iken, Şâmlıların verdikleri paraya ve hiylelerine aldanmakla onlara uyub, Girid seferinden affolunmaları için devlet kapusuna arz ve mektuplar vermişti. Bu akılsızca tutum, pâdişâhı müteessir etti. Şâm'dan azil ile kendini tahkire sebeb olub Şâm eyâleti, Haleb Vâlisi vezir Murtaza paşaya verildi. Murtaza paşa vardıkta, Şâmlılar Murtaza paşanın şiddetinden ve kahramanca hareketinden korktukları için, mütesellimini (I.S) kabul etmeyip: «Biz vâlimizden hoşnuduz. Murtaza paşanın çok askerine ve fazla masrafına tahammülümüz yoktur» deyu devlet katına arzetmişlerdi. Müsaade olunmayıp, eski tâyinin yerine getirilmesi fermân buyuruldukta Mustafa paşa kaleye girip, Şâmlılar Murtaza paşayı zorla defetmek için harb âletleri tedârikine başladılar. Bu haber, Murtaza paşanın kulağına varınca o da asker ve cenk mühimmatı tedârik ederek harbe başladığı devletin malûmu oldu. Fakat vaktın icâbı, kolaylıkla defedilmesini pâdişâh arzu ettiğinden Şâm eyâleti Tayyar-oğlu Ahmed paşaya verilip Murtaza paşaya Diyarbekir ve Siyâvuş-Mustafa paşaya şerrini def' için Maraş mansıbı verilmişti.

Tayyar-oğlu Şâm'a varınca ister istemez Şâm kulundan beşyüz nefer Girid adasına gönderdi.

Bu uygunsuz hareket sadrâzama ipucu olub, Siyâvuş paşanın katli için hatt-ı şerif çıkartmıştı.

Siyâvuş-Mustafa paşa, silâhdarlıktan çıkma olmakla, silâhdar, çuhadar ve diğer rütbe sahibleri hep birden şefaat edüb affedildiğine dair hatt-ı şerif almağa muvaffak oldular. Bu haber vezîri âzam tarafından duyulunca pâdişâhın huzuruna varıp mührü şerifi pâdişâh hazretlerine sunup:

— Benim işlerimi başkaları bozunca iş bitmez..

deyu sadrazâmlıktan istifa edince, âlemin sığınağı pâdişâhın bu işe karışan ağaların cezasını vezire bıraktığı, yavaş yavaş hepsini Enderûnu hümâyûndan çıkardığı yukarıda tafsilâtıyle yazılmıştı. Fakat vezîri âzam o hatt-ı şerifi **(Siyâvuş paşanın affına âid hat)** içinde yerleşen kin düğümü gibi gizleyüb boğaz seferi sebebiyle icrasına acele etmedi.

Ancak Mustafa paşayı Maraş'tan azledüb İstanbul'a gelmek içün fermân göndermişti. Bîçare Mustafa paşa ayak sürüyüp «acaba işin sonu nereye varır.» deyip bir konağı beş ederek ağır ağır gelürdü.

Hele ne hal ise İstanbul'a geldi. Enderûnu hümâyûnda olan ocakdaşlarına şefaat etmeleri içün yalvarma mektubları yazıp bildirdi. Fakat kimsede şefaata iktidar olmayıp «görelim, elden gelen yapılur!» deyu cevablar gönderdiler.

Hele bin korku ile Edirne'ey varıb sadrazâm ile buluştu. Sadrazâm kalkıp hürmet gsöterdi:

— Paşa kardaş! Hoş geldiniz, safa geldiniz. Teşrifinizi çoktan beklerdik. Kabiliyetleriniz pâdişâhın malûmudur. Umulan şâhâne himmete mazhar olursuz. Halen sefere gitmek üzereyiz. Cenâbınız gibi tedbiri yerinde vezirin, elbette lüzumu vardır. Şânınıza lâyık olan bütün ahvâl ile gayret etmekte Allah bilür aslâ kusurumuz yoktur.

deyüb güleryüz, tebessüm ve genişlik ile muamele eyledi. Siyâvuş-Paşanın hâtırı hoş oldu.

Sadrazâmın huyunu bilmeyenler, Mustafa paşanın bütün suçlarını affetti zannettiler.

Tezkireci Vecdi çelebiden naklolunmuştur:

Sadrazâmın Mustafa paşaya lûtfeder gibi söylediği sözler, hep iki taraflı olmakla mânâsını düşünürler doğru olanı anlarlar. Maksadını bilmeyenler, bu çeşid sözlerini düpedüz

lûtuf zannederler. Daima huyu bu idi ki, kahr veya katledeceği adama güleryüz gösterip sürgün veya katillerinde aslâ hiddet göstermezdi ve darılmazdı. Lûtfedeceği veyahut bir makama tâyin edeceği kimseye yüzünü buruşturur, azarlar ve asla yüz vermezdi.

Sırdaşlarından biri bunun sırrını sorunca şu cevabı vermişti:

«Ceza verilecek veya katlolunacak adamın yüzüne karşı azarlamak ve hiddet göstermek mahcubiyet ve tehlikedir. Çünki, hiddet, sözünü yerine getirmekten âciz olanlar içündür. Vezir olanların hükmü zaten geçer olmakla, beyhude hiddet ile kendine eziyet etmek ahmaklıkdır. Ceza verilecekler, hâkimden gazab görmedikçe kurtulma ümidine düşerler ve böylece kolaylıkla iş görülür. Fakat açıkca hiddet ve gazab görünce ye'se kapılıp elinden veya dilinden tâmiri kaabil olmayan bir hâtâ çıkmak ihtimâli olmakla tehlikelidir. Çalıştırılanlara ve lûtfa nâil olanlara kahr altında kalmaları içün güleryüz gösterilmemelidir ki, edeb hududunu aşmayalar.»

deyu cevab vermişlerdir.

Mustafa paşa daha buluşmağa geldiği saat, reis efendiye telhis (I.S) tenbi hetmiş imiş.. Yazılıp pâdişâhın huzuruna gitmiş. Mustafa paşa sadrazâmın huzurundan kalkıp merdiven başına ineceği sırada koz-behçisi (S.B) gelip Mustafa paşayı «pâdişâh hazretleri istedi» dedi. Vezîri âzam dahi,

«Götürün, şevketlû pâdişâhımızın sualleri olmak gerektir!»

deyüb heman o anda saraya getürdüler. Pâdişâhın huzuruna varınca kadri yüksek pâdişâh bizzat azarlayıp, Şâm kulları ile olan ittifakını ve emr-i şerife boyun eğmediğini, velhasıl geçmiş suçlarını birer birer mübârek dilleri ile anlatıp azarladıktan sonra:

— Kaldırın!..

deyu buyurdukta kapu arasına habsolunup, şevval ayının yedinci gününde katleylediler.

Deli-Hüseyin Paşanın Kapudan Oluşu :

Girid adasında serdar olan vezir Deli-Hüseyin paşa evvelce serdarlıktan azl ve pâdişâh katına davet olunmuştu. Edirne'ye gelip şevval ayının onikinci cuma gününde pâdişâhın rikâbına (I.S) yüz sürünce, katline karar verilmiş iken Allahın takdiri ile pâdişâhın iltfatına mazhar oldu ve şevvalin ondördüncü pazar günü kapudanlık mansıbı ile Çavuşzâde Mehmed paşanın azlinden boşalan kapudanlık Deli-Hüseyin paşaya ihsan olundu.

Hâdiselere vukufu olanların anlattıklarına göre sadrazâm, Deli-Hüseyin paşanın kötü gidişini ve zulme dâir ahvâlini pâdişâha bildirip «bu kadar senede bu kadar bin kese akça ve mühimmat gönderildi. Hazine biriktirmekle meşgul olup bir iş görmedi» dediği gibi daha buna benzer aleyhinde nice sözler söyleyip gelir gelmez katledilmesine karar verilmiş idi (1). Fakat Deli-Hüseyin paşa saraydan, baltacılıktan çıkma olduğu içün Dârüssaâde ağası gizlice onu himaye edüb, Dârüssaâde ağası Solak-Mehmed ağa sadrazâmın oğulluğu olmakla, kurtarmak içün rica etmişti. Reisülküttâb Şâmi-zâde ve Gürcü-Kethüdâ Solak-Mehmed ağa ile candan birlik olmakla Hüseyin paşayı sadrazâmın pençesinden kurtarılması hususunu Dârüssaâde ağası onlara tenbih etti. Aynı zamanda kendisi de devletlû vâlide sultan hazretlerne rica etmişti.

---

(1) Köprülü'nün gösterdiği sebepler boş ve uydurma olsa gerektir. Katline karar verilmesinin asıl sebebi, bu kahraman Türk çocuğunun devlete olan büyük hizmeti yüzünden kazandığı şöhret idi. Zâten daha evvel bir kere de kendisine sadrazâmlık mührü gönderilmiş, yoldan çevrilmişti. Köprülü, Hüseyin paşayı kendi makamının rakibi olarak gördüğü için, onun vücudunu muhakkak surette ortadan kaldırmak istiyordu.

Sözün kısası,

«Bu kadar zamandır Girid gibi bir adada hizmeti geçen namlı bir vezir ne suç ile katlolunsun.. Katli icabettiren bir suçu bulunup fetvâ alınması lâzımdır.»

dediler. Sadrazâm ayak direyip:

«Zâlimdir,»

dedikte:

«Şimdi şikâyetçileri yok.. Bu gizli sebeblerle katletsek bütün millet garaz ile öldürüldü der.. Bu saydığımız suçlar, sâbit olmağa muhtaçtır. Sâbit olduğu takdirde de katli içün fetvâ alınmalıdır.»

deyu cevab verildi:

Sadrazâm, Şâmi-zâdeyi gönderip, müftü efendiden katl içün fetva istedi. Müftü efendi, Hüseyin paşanın himâyede olduğunu bilirdi. Ve şeriata uydurulacak bir suçu yoktu. Çok üzüldü. Güzellikle mâni olunmasını reis efendiye rica edüb:

«Sahibi devletin (sadrazâmın) bize hâtırı kalmaması içün bu kötü işi halletmeği sizden beklerim.»

deyu ısrar eyledi. Reis efendi, Dârüssaâde tarafını râzı etmek içün paçaları sıvayıp sadrazâma geldi:

«Sultânım, şeyhülislâm efendi —ki sizin iyiliğinizi ister— duâalar etti. Kat'î olarak zâlim olduğu tahakkuk ederse katl içün fetvâ verilür. Lâkin zulme dâir birşey sâbit olmadığından böyle namlı bir adamı katletmekde sakınca vardır. Ahretlerini koruduğumuz gibi dünyalarını da korumak üzerimize lâzımdır dediler.»

dedi. Bu şekilde özür diledikten sonra bu tedbiri söyledi ki «Hüseyin paşaya bir mansıb verile.. Masraf ve şiddeti dolayısıyle herhalde halka zulmetse gerekdir. Şikâyetçileri kışkırtılup, o bahane ile hakkından gelinе.»

Sadrazâm dahi düşünüp bu tedbiri münasib gördü. Katli içün ısrardan vazgeçti. Kapudanlık mansıbını verdirdi ki, deryâ beylerinden ve adalardan para toplayınca gizli maksad icra oluna..

Fakat Dârüssaâde ağasından ve diğer ocak arkadaşlarından Deli-Hüseyin paşanın taraftarları ve akranları kendine gizlice haber gönderip «olmaya ki deryâ beylerinden ve tersâneden ve adalardan mal toplama sevdâsına düşerek şikâyetçi getüresün.. Bin canın olsa birini kurtaramazsın!» deyu sıkı sıkıya tenbih ettiler ve öğrettiler.

Deli-Hüseyin paşanın kapusu **(mâiyet adamları)** mükemmel, adamları çok, masrafı fazla idi. Fakat eskiden ve Giridden elde etmiş olduğu birikmiş pek çok altunu almakla kapudanlıkta para toplamağa muhtaç olmadı. Korkusundan dürüst hareket edüb şikâyet ettirmedi. Hattâ deniz beylerinden usulen veregeldikleri gulâm, saat, çuha, kumaş ve ihram gibi hediyeleri dahi kabul etmedi diye rivâyet olunur.

Bu tedbir ve kendini tutması sebebiyle, öldürmeğe sebeb bulamadıkları içün kapudanlıktan azlettiler. Sonra Rumelinden şikâyetçiler arz ve muhzırlarla (I.S) gelmeğe muvaffak olup katletmişlerdir. Nitekim tafsilâtı gelse gerektir.

Haleb Vâlisi Celâli-Hasan Paşanın Başkaldırması :

Abaza-Hasan paşa aslında sipâhi çocuklarından olub hangi yoldan yükseldiği daha evvel yeri geldikçe mufassalan yazılmıştır. Kötü huylu şaki zulme ve fesada mâil olub, para toplamak içün memleket reâyâsına revâ gördüğü eziyet ve zulüm kısaltılarak bile yazılmak icabetse mufassal bir kitab olurdu.

Âlemin sığınağı olan hazret-i pâdişâh daha bülûğ yaşına varmadan tahta geçmiş olduğundan, saltanata ortak olmak isteyen haris kimselerin hücumu ve bunların fikirlerinin birbirine uymaması yüzünden söz, askere düşmüş, böyle olunca da sadrazâmlar birbiri ardısıra az zamanda değiştirilmekle devlet nizamına bozukluk gelmişti. Osmanlı ülkesinde iş başında olan zâlimler ve hâkimler herbiri birer türlü

ve fesad üzere olup onbin kuruş mîrisi olan hizmetten yirmibin kuruş almak ve ellibin olandan bir kaç mislini tamamlamak içün halka yaptıkları zulmün had ve hesabı yoktu.

Herbirinin yanına toplanan sarıca (3.S) ve sekban (I.S), köy ve kasabaları viran ve yağma edip, memleket kadıları ve vilâyet hâkimleri dahi mansıblarını rüşvet ile aldıklarından, bir bakıma kendileri de çöplendiklerinden müsaade ederlerdi.

O taraflardan ümidini kesenler İstanbul'a gelip zulümden şikâyet ettikleri vakit haklarını yerine getirmek içün bu zâlimin İstanbul'a getirilmesine pâdişâh fermânı çıktıkta, adı geçen şaki, birinin koltuğuna sığınıp, fukaradan cebren ve kahren aldığı para ve eşyadan hediyeler gönderir ve icab edenlere verilirdi. Bunun üzerine «yüzünüz ak ve kılıcınız keskin ve berrak olsun.. İşe yarar adam olunca sizin gibi olmak gerektir» deyip bin aferin ile o şakiye sahib çıkarlar ve yerinde bıraktırırlardı. Bu şekilde yerinde bırakıldığına dair emir ve beratları gönderilince, bu şakiler tamamen korkuyu terkedip eskisinden kat kat fazla zulüm yapmağa başlarlardı.

Artık tamamen ümidini kesen fukara ise varını yoğunu tamamen teslim ettikten sonra çoluk çocuğu ile yurtlarını terkedip herbiri bir tarafa dağılır, mâmur köyler ve meşhur kasabalar harab ve baykuş ve kargalara mekân olurlardı.

Bu zâlim kişiler, kendi hükmettikleri vilâyetlerinde artık kaltan alınacak birşey kalmayınca başka kasabalarda oturan zengin ve mal sahibi olan birini haber alır almaz, dört beşyüz kadar sarıca (3.S) ve sekbân (I.S) ile bir kötü huylu zâlimi gönderip bir olmayacak suç atarak zavallının evini köyünü yağma ettirip, bir müddet de bu suretle para toplamağa başlamışlardı.

Birbiri ardısıra sefere gelmeleri içün gelen pâdişâh emirlerinden can kaygusuna düşüb, etrafta olan rezilleri ve eşkiyayı toplayıp İbşir paşa gibi asker taifesini de çağırıp yanına topladı.

Vezîri âzam boğaz seferinden Edirne'ye gelinceye kadar ve Edirne'de seferden yüz çevirenleri ve zâbitlerine itaat etmeyen edebsizleri ve meşhur zorbaları yavaş yavaş yakalayıp katletmeğe başladı. Şöyle ki, Tunca nehrinin kenarı insan gövdesiyle doldu. Bu yüzden halkın içine korku düşüp askerden veya başka kimselerden kendinden şüphesi ve eski bir suçu olanlar, umumiyetle kaçıp Abaza-Hasan paşa yanına toplandılar.

Anadolu'da olan askerden de o halde olanlar, canlarını kurtarmak içün Abaza-Hasan'ın topluluğuna katıldılar.

Anadolu hâkimlerinden devlet hâini olub da kendisine uyan beyler ve vezirler ile haberleşip İbşir paşanın kötü geleneğini örnek alarak Konya sahrasında toplanmağa karar vermişti.

Şâm vâlisi olan Tayyar-zade vezir Ahmed paşa ve Anadolu Beylerbeyisi Can-Mirza paşa ve bunlardan başka onbeşten fazla tâyin olunmuş veya azlolunmuş beylerbeyiler, hizmetlerinde olan sarıca (3.S) ve sekbandan (I.S) başka Anadolu memleketlerinde olan fesadcı aşağılık kimseleri toplayıp günden güne sayıları artıp, damla iken Nil, cedvel iken (ark iken) sel olub otuzbinden fazla eşkiya Konya sahrasında toplandılar.

Bu aralıkta acele olarak seferi hümâyûna gelip katılmaları hususunda devlet tarafından acele emirler ve sadrazâmdan mektuplar geldikçe, emre uyacaklarına ve itaatına dâir cevabları havi mektuplar gönderip:

«Saadetlû sultânım, işte toplanan asker ile bu kulunuz dahi yetişmek üzereyim!»

deyu devleti kandırırdı.

Sadrazâm gördü ki harman vaktı oldu, Abaza-Hasan paşa tarafından gelip giden yok, dimağının fesadda olduğunu anlayıp:

«Öğünsün düşman öğünsün, eğer kalursa yanına!»

deyüb 1068 senesi ramazan ayında (1657 haziran ayında) mevcut olan askerle Edirne'den hareket ve Erdel tarafına gitmişti.

Abaza-Hasan paşa ve diğer eşkiya da hepsi gelip erişince birkaç gün Konya'da durup tamamen geldiklerinde ,sefere gitmek hususunu görüşmek içün toplandılar. Kendileri içün kârlı olan şekilde hareket olunmak üzere dedikodulardan sonra şuna karar verdiler ki:

«Devleti âliyyede yüksek makamlara ve ileri rütbelere hangi yoldan ulaştığımızı nlatmağa lüzu myok.. Devleti âliyye tarafından her birimizin hakkından gelinmek düşünmesi mühim işlerden olup Girid seferi bunalımı yüzünden ihmal şeklinde geriye bırakılmak icab etmiştir. Kökümüzün kazınması hususunda pâdişâhın kafasında yer ettiğine şüphe yoktur. Türlü türlü şekillerle ortadan kaldırılmamız içün askeri silâhlandırmak ve hazine sarfetmek icabetmekle tavşan uykusuna yatırılıp avlanmamıza fırsat arayıcılardır. Halen sadrazan olan devletlû, pâdişâhın arzusuna uygun hareket edüb, zulüm ve fesad ehlinin def'i adiyle şimdiye kadar sayısız kimseyi kılıçtan geçirdiği malûmdur. Sefer bahanesiyle ele geçirmek istedikleri bu kadar kimse Rumeline geçip zahmetsizce ellerine geçirince, ayağıyle gelmiş av olarak birer birer hepimizi intikam kemendine yakalayıp, siyaset kılıcı ile katl ve idam edeceklerinden şüphe yoktur. Böyle belâ denizine düşenlerin kurtuluş sahiline ulaşmaları nasıl mümkün ve pâdişâhın kılıcından baş ve can kurtarmak nasıl tsavvur olunabilir? Halen Tayyr-oğlu memleket vezirleri arasında isabetli rey ile tanınmış ve atalarından biri vezir oğlu vezir ve hanuman sahibidir. Sadrazâmlık mührünün Tayyar-oğluna verilmesi hususu, toplanmış bulunan vezirler, beyler, zâbitler ve askerin ittifakıyle pâdişâh katına arz ve mahzar (I.S) olunsun! Müsaade buyurulup Tayyar-oğlunu sadrazâmlığa tâyin ederlerse hangi tarafa gitmemizi emrederlerse hepimiz yola düşüp din ve devlet hizmetinde paçaları sığayıp, pâdişâhın uğrunda can ve baş feda etmekten kaçmayız. Ve illâ mademki işlerin idaresi halen sadrazâmlık mevkiinde oturan Mehmed paşanın elinde oldukça sefer içün o tarafa bir adım bile hareket etmek imkânsızdır.»

deyu dedikodu ettiklerinden sonuçsuz tedbirleri kendilerince faydalı görülmekle bu hususların kuvvetlendirilmesi için ahde yeminlerini, iman tâzeleyerek perçinlenmiş deyu, İstanbul'a bildirmeğe karar vermişlerdi.

O sırada iktidarı yüksek pâdişâh tarafından hatt-ı hümâyûn ile bostancılar hasekisi gelüb, hatt-ı hümâyûnun içinde:

«Hizmet-i hümâyûnumuzda bu derece tenbellik ve ihmale sebep nedir? Rehberi zafer olan sefere memur olan vezirler, beyler ve diğerleri, harb meydanını süsleyen askerler ile, iki konağı bir edip vezîri âzam ve serdarı ekremimin yanında hazır olasız!»

deyu çıkan fermân ulaşınca, Abaza-Hasan paşa ve diğer vezirler pâdişâh fermânına uyacaklarını bildirir kelimelerle özür dilediler ve:

«Gecikmenin sebebi, askerin toplanması içündür. Hepsi gelince yüz sürüyüp seferi hümâyûna gideriz!»

deyüb itaat eder göründüler. Evvelce yemin eden fesad ehli, bir ağızdan şu şekilde maksadlarını açıkladılar ki:

«Halen vezîri âzam olan devletlû ile (Köprülü ile) pâdişâha hizmet içün hareket olunmak imkânsızdır. Köprülü ile birlikte gitmemiz teklifi beyhude bir hayaldir. Vezîri âzam olalıdanberi bu kadar bin yeniçeri, sipâhi, beyler ve vezirleri günahsız olarak katlettiği içün herbirimiz can korkusuna düşmüşüzdür. Vezirlik mührü başkasına lûtfedilmedikçe ne paşalardan kimsenin gitmesine izin veririz, ve ne de asker taifesinden birimizin o tarafa gitmesi tasavvur olunabilir.»

deyu iddialarını bildirdiler. Ve müsaade olunmadığı takdirde itaattan ve boyun eğmekten yüz çevireceklerini söylemeğe cür'et ettiler. Ve bu şekilde pâdişâh katına ve devlet erkânı tarafına mektuplar yazılıp bütün beyler ve asker başbuğları dahi arz ve mahzarlar (I.S) ile bostancıları gönderdiler.

Fesadcı maksadları pâdişâha ulaşınca kolaylıkla def'olunmaları içün seferi hümâyûna gelmelerinden vazgeçilip, cennete benzeyen Bağdad şehrinin muhafazasına gitmeleri içün hatt-ı hümâyûn çıkıp, dergâhı âli kapucu-başılarından Sancaklı-oğlu Hasan ağa ile gönderdiler. Âsilerin yanına varınca tamamen isyan ettiklerini bildiren sözlere cür'et edip:

«Vezîri âzam katlolunmadıkça ne sefere ve ne de fermanları olan tarafa gitmek mümkündür. Onbeş güne değin kesin cevabı bekliyoruz. Müsaade olunursa ne âlâ, ve illâ biz de bildiğimiz gibi hareket ederiz!»

deyu Hasan ağayı yollayıp kendileri de mekrûh güruhlarıyle Bursa üzerine doğru yürümüşlerdi. Toplu bulunan eşkıya, eski âdetleri üzere memleketleri tahrip etmek âdetleri ve âlemi tahrib etmek cibilliyetleri iktizası olmakla etrafı yağma ve zarar vermek içün izin istediklerinde Abaza-Hasan paşa ve diğer paşalar, İstanbul tarafından tamamen ümidlerini kesmeyüb anlaşmak imkânı düşüncesinde olduklarından açıktan açığa yağmaya müsaade etmediler. Fakat fukaradan para alabilmek içün başka bir hiyleye başvurdular.

«Şeriat gereğince saltanat tarafını terbiye etmek içün toplanan Müslüman askerlerinin defter mucibince azıklarını varan mübaşir eliyle tamam olarak gönderesiz!»

deyu buyrultular yazdırıp Osmanlı ülkesinden olan meşhur kasabalara gönderdiler. Bu suretle onarbin, yirmişerbin kuruş tahsil olunup levendlere ve eşkıyaya taksim olunurdu.

Eşkıya güruhunun Bursa dolaylarına indikleri pâdişâh tarafından duyulunca, pâdişâh katında kaymakam olan vezir Topal Sarı-Kenan paşa, pâdişâhın istediği gibi hizmet edemediği içün o makamdan atılması icabetmişti. Şevval ayının onbeşinci günü Bursa muhafazası ile gönderildi. Yerine vâlide sultan hazretlerinin kethüdâsı olan eski defterdar Ali ağa vezirlikle rikâbı mümâyûn kaymakamı tââyin olunarak kürklü hil'at giydirildi.

Bu sırada eşkıya tarafından tekrar **fâsid** sözlerini havi arz ve mahzarlar **(I.S)** ile Bursa kadısı Hâşim-zâde ve Bursa âyânından bazı kimseleri ister istemez tâyin edip, yanlarına söz bilür, kethüdâ yerlerinden **(kethüdâ vekillerinden)** ve kul **(asker)** tarafından bazı ihtiyarlar koşulup devlet katına gönderdiler.

Kaymakam Ali paşa tarafından pâdişâha bildirilince pâdişâh hazretleri gelen adamları huzuruna getirtip:

— Sizi kim gönderdi?

deyu sorunca anlar da:

— Abaza-Hasan paşa kulunuz ile yanında olan kullarınız gönderdi.

deyu cevap verdiklerinde yüksek makamlı pâdişâh, adı geçenleri gazabla azarlayıp:

— Hâşâ! Onlar benim kullarım değildir! Onlar şeytanın kullarıdır. Leh kralı kâfir iken bu büyük gazaya imdad eyledi. Bunlar iman sahibi ve Allahın birliğine inanmış ve pâdişâh kuluyuz derler.. Din ehline ve İslâm ehline lâyık olan bu mudur ki şeytanın vesvesesi ile başı korkusuna düşüp, bu kadar adamı kendine uydurub nimeti inkâr eyleye.. Bundan evvel affedildiğine, aman verildiğine dair hat gönderdim. Bu fasid fikirden vazgeçip bu taraflara gelmekten korkarlarsa Bağdad muhafazasına varsunlar, yahut topluluklarını dağıtıp herkes memuriyete gitsin. Sadrâzam azlolunacak zaman değildir dedim. Bundan sonra pâdişâha itaat etmemek Müslümanlık mıdır? Allah ile ahdim olsun, bundan sonra katliâm ile hepsini siyaset kılıcından geçirip bir tekini dahi bu dünyada sağ komam! Ve sizleri de katlederim. Fakat elçiye zeval yoktur. Varın yıkılın gidin!

deyu cevab verildi. Sâdat **(I.S)** ve mevâli **(yüksek rütbeli kadılar)** Bursa kadısı Hâşim-zâde iki tarafın arasını düzeltmek niyetiyle ve Bursa üzerine gelen eşkıyanın ısrarıyle geldiğine dair özrü kabul edilmeyip pâdişâhın gazabına uğradı-

ğından katli ferman buyurulmuştu. Fakat temiz sülâlesine riayet edilerek azledilmesiyle yetinildi.

Hatt-ı hümâyûnla Abaza-Hasan paşaya varıp anların arz ve mahzarlarıyle (I.S) gelen kapucu-başı Hasan ağa ki eşkıya topluluğunun çokluğunu ve vezirin azli hususunda ittifakla hareketlerini gördüğü gibi pâdişâha arzedip «Köprülü azlolunmadıkça bu fitnenin def'edilmesi imkânsızdır» demişti.

Eşkıya tarafından tekrar tekrar gelen evrak, adı geçen kapucu-başı Hasan ağaya verilip:

«Olup biteni var sadrazâma gördüğün gibi bildir!»

deyu fermân olundu ve bir mühürlü hatt-ı şerifle vezîri âzam tarafına acele olarak gönderildi.

Vezîri âzam harb yerine yakın bir yerde, hatt-ı hümâyûn ile celâlilerin kâğıtları kapucu-başı, Sancaklı-oğlu Hasan ağa eliyle ulaşınca, ahvâlini öğrenip, kapucu-başının sözleri duyulursa bir karışıklığa sebeb olur deyu, o saat kapucu-başıyı katlettirdi.

Seferde kendi ile beraber olan yeniçeri ve sipâhi zâbitlerini ve ihtiyarlarını toplayıp, eşkıyanın ayaklanmasını ve ne yapılması gerektiğini konuştuktan sonra her ocakdan birer adam seçip arz ve mahzarlar ile pâdişâhın huuzruna ve Abaza paşa yanında olan kul taifesine yolladılar.

Arz ve mahzarlarında yazılan bu idi ki,

«İman ehli ve İslâm iseniz bu tarafa gelesiz! Din uğruna gazâ ve cihad edüb kâfirlere kılıç uralım. Eğer bundan sonra inadınızda ısrar edüb gelmezseniz, inşaallah bu tarafta Cenabı Hak fetih ve futuh nasib ettikde, Allah ile ahdımız olsun, tâ üzerinize varub haklarımızdan gelmedikçe kılıcımızı kınına koymayalım.»

İslâm askeri tarafından gönderilen adamlar, pâdişâh huzuruna gelip, asker güruhunun sözlerinin netcesini ifade ettikten sonra Abaza-Hasan topluluğuna gidip, onun yanında

olan kul taifesine arz ve mahzarı tebliğ ettiler. Hasan paşa bu meseleden haberdar olunca İstanbul tarafından ümidini kesüb;

«Mademki sözümüz geçmedi, bundan sonra bizi dahi Acem şahı gibi bir kavi düşman bilsünler! Bundan sonra Rumeli onların, Anadolu bizim olsun! Bildiklerinden kalmasunlar!»

deyu küstahca saçmalamağa başladı ve korkusuz olarak Bursa etrafını istilâ ettiler. Beyleri seferde bulunan eyâlet ve sancakları, yanında olan beklere verip, «cihan pâdişâhını şer' ile uyarmak ve vükelâsını terbiye içün toplanan askere zahire» deyu kol kol buyrultular göndererek para toplamağa ve devlet adamlarına azab vermeğe cür'ete başladılar.

Kendi topluluklarında bulunmayıp pâdişâh hizmetinde bulunmak içün sefere giden sipâhi ve yeniçerilerin çoluk çocuğundan birer mıkdar akçe alıp sonra teftiş içün gelenleri kabahatlı tutmamak üzerine ellerine mühürlü kâğıtlar verdiler.

Sözün kısası, eşkıyanın fesad ateşinin kolaylıkla söndürülemiyeceği yüksek iktidar sahibi pâdişâh tarafından anlaşıldıkta, sözü kılıca bırakmak daha doğru, büyüğü ve küçüğünün belâya uğratılması tedbirine başlandı.

«Pâdişâha tahakküm etmek istedikleri içün demleri heder (kanlarının akıtılması) ve Müslüman askerleri, kâfirlerle gazaya memur iken, fesadı kışkırtarak sefere gidişe mâni olanlar kâfirden daha şiddetli kâfirdir.»

deyu fetvâ verildi. Ve bu fetvânın İstanbul'da olanı değerli bilginler ve muhterem fâdılların, imza etmeleri içün kaymakama gönderildi.

İmzadan sonra suretleri çıkarılıp, bütün halkı ayaklandırma emirleri ile etrafa gönderildi.

Bağdad muhafazasına tâyin olunan Diyarbekir vâlisi vezir Murtaza paşaya seraskerlik fermânı gönderildi. Bütün

Kürdistan beyleri, Diyarbekir ve Erzurum askerleri memur olup, Haleb eyâleti Edirneli Suhte-Mahmud paşaya verilerek, içel askeri ile hazır ve adı geçen serdar ile alelacele kötü hareketli eşkıyanın kökünün kazınması içün gitmeleri tenbih olundu.

Osmanlı ülkesinden olan kaleleri ve kasabaları muhafazada azamî gayret sarfetmeleri içün birbir üstüne emirler gönderildi.

Velhasıl saadetlû âlemin sığınağı pâdişâh hazretleri sadrazâm kullarını himaye hususunda o derece sertlik ve metanet gösterdiler ki, pâdişâh huzurunda sadrazâmın sözüne karşı kimsenin bir söz söylemeğe cesareti kalmamış idi. Devlet erkânı ve alt tabaka, halkın çoğu sadrazâmın kahr kılıcı ile başlarına belâ olmasından korktukları içün ortadan kalkmasını gözlerlerdi. Abaza-Hasan cemiyetinin muvaffak olmasını bin can ile istiyorlardı. Fakat pâdişâhın kılıcından korktuklarından vezîr aleyhine bir söz söylemeğe muktedir değillerdi. Hattâ Bursa muhafazasına giden Kenan paşa, Köprülü tarafında olmayıp, pâdişâhın gözünden de düştüğü içün meyus olub Bursa'ya varınca eşkıya ile muharebe ve şehri muhafaza içün şehirliden pek çok barut ve kurşun ve levendleri içün nal ve zahire ve çok miktarda harçlık toplayıp, gizlice Hasan paşa ile mektuplaştı. Geceleyin barut, kurşun ve zahire gönderip eşkıyaya yardım ettiğini Bursa halkı duyup ayaklanacakları sırada Hasan paşadan davet mektubu geldi. Kenan paşa da eşkıyaya uymayı canına minnet bilip kendi adamları ve askeriyle varıp Abaza-Hasan cemiyetine katıldı. Topladığı barut, kurşun ve mühimmatı hediye etti.

Kenan paşanın katılması, eşkıyanın kuvvetlenmesine sebeb oldu. Bursa etrafında korkusuzca yerleştiler.

O sırada Çavuşoğlu-Mehmed paşa asker toplayıp Gemlik muhafazasına memur olmuştu. Mudanya'ya varıp birkaç Hasan paşalıyı katleyledi. Hasan paşa bu haberi alınca üzerine

çok miktarda levend gönderdi. Karşı koymağa imkân olmamakla Çavuşoğlu kadırgaya binip Mudanya'dan ayrıldı. Ve ahvali pâdişâh katına arzeyledi.

Sipâhi ağalığından paşa olan Konakcı-Ali paşaya Anadolu eyâleti verilip serdar Murtaza paşa gelinceye kadar o hududu muhafazaya memur oldu.

Edirne bostancıbaşılığından İstanbul kaymakamı Kırkayak dedikleri Sinan paşaya Üsküdar muhafazası ferman buyuruldu. Fermâna itaat içün çaresiz çalışıp Üsküdar'a geçti. Metrisler kazdırıp, toplar koyup, İstanbul'da olan oturak ve kurucu ve kapu ortasında olan vazifelileri metrise soktu.

Sözün kısası, eşkıyanın cemiyeti günden güne kuvvet bulup şer ve fesadları korkusundan yollar kesilmiş, Osmanlı memleketleri umumiyetle muhasarada ve kapalı, Bursa'dan beri tarafta sahilde olan kasaba ve köy ahalisi, Üsküdar'a gelinceye kadar çoğu elbise ve ağırlıklarını İstanbul'a geçürdü. Eşkıya hücumu korkusundan bağlarını vakıtsız bozdurup türlü zararlara uğradılar.

Her gün bir haber gelirdi. Falan gelmişler, falan yeri urmuşlar deyu yalan yanlış çıkararak, bundan halk huzursuz idi. Gariblik buradadır ki, zabtı rabttan hoşlanmayan müfsidler, âlemin karmakarışık olmasını isteyen yağmacı uygunsuzlar, bu meselenin çıkışını fırsat bilip eşkıyanın ortadan kaldırılması ve düzeltme hususunda gayretinden dolayı vezîri âzamı halkın çoğu istiskal (**ağırsınıp**) Abaza-Hasan'ın kazanmasını isterlerdi. Hattâ bazı vâiz (**vaaz eden hoca**) efendiler ve şeyhlerden nice zarifler:

«Hasan paşa sahibi zuhurdur ve onbirinci asırda din yenilemeğe memur olan budur. Bunun yüzünden şöyle hizmet ve böyle işler zuhur edecektir.»

deyu halkın ağzına söz verip İstanbul şehrini dedikodu ile doldurdular. Şöyle ki, adı geçen şakinin cemiyeti (**Abaza-Hasan'ın**) bu derece taşkınlık edüb şiddetlendikten sonra

dağılmasının imkânsız olduğu herkesce anlaşılmıştı. Köprülü paşaya kırılmış ve huzursuz olan devlet adamları ve diğer halk dahi bu dedikodudan gizlice memnun olup Abaza-Hasan paşanın üstün gelmesini Allahtan ister oldular.

Saadetlû pâdişâh hazretleri halkın bu derece celâliler tarafına dönmesini ve sadrazâmdan nefretini görüp vezîri âzama fazla muhabbetlerinden dolayı bir hatt-ı hümâyûn yazdılar. Dediler ki:

«Benim lalam! Abaza-Hasan dedikleri şakinin hakkında bütün halkı askere çağırdım. Fesat cemiyeti gittikçe artmaktadır. İşlere düzen vermeğe hased edüb senden memnun olmadıkları içün halkın çoğu eşkiya tarafına meyillidir. Kolaylıkla def'edilemez, ihmal götürmez iştir. Halen memur olduğun işlerden ve kale fethinden bu belânın def'i daha ehemmiyetlidir. Sadrâzamlık mührüm sana lâzım ise geciktirmeyip ve beklemeyip bir gün evvel gelesin.»

deyu bir mahrem kullarıyle gönderdiler. Eşkıyanın ahvâlinin neticeleri bundan sonra anlatılacaktır.

Sadrazâmın (Köprülü'nün) Erdel Vilâyetine Gidişi ve Yanova Kalesinin Fethi: (1)

Evvelce yazıldığı üzere 1068 senesi ramazanının yirmiikinci günü **(M. 1657 haziran ayı)** Vezîri âzam İslâm askeri ile Edirne'den kalkıp Erdel üzerine gitmişti. Şânı yüksek Tatar Hânına, Tatar ve Kazak askeriyle acele hareket ederek Erdel üzerine yürümekte sürat göstermeleri içün evvelce hatt-ı hümâyûn gönderilmişti.

Serdarı ekrem konaklayarak Belgrad'a girip Budin muhafızı Kenan paşa bütün serhad askeriyle ve Silistire Beylerbeyisi Kadri paşa kendi eyâleti ve Dobruca levendleriyle ve

(1) Yanova kalesi, Belgrad yakınında kuzeyden gelerek Tuna'ya karışan Tais (Tise) nehrinin, soldan aldığı bir ayağı üzerindedir.

Tatar hânı dahi sayısız Tatar askeriyle ve Leh kralı tarafından onikibinden fazla asker sadrazâmla beraber idiler.

Filibe'de bayram namazı kılınıp Erdel'e doğru hareket ettiler. Rehberi zafer olan asker ile düşman sınırına ulaşıp orada akmakta olan...(2) adlı nehir üzerine yeniden köprü yapılıp deniz gibi gürültülü, kararsız sel gibi asker o köprüden geçip düşman memleketine girdiler. Orada olan ve küffâr memleketinin kilidi olan Yanova adlı kale ki, merhum Sultan Süleyman Hân Avusturya ve Alaman seferlerine gittiği vakit Osmanlı ülkesi içine alınmış idi. Ve Sultan Mehmed devrinde meydana gelen Macar seferleri gürültüsünde bir münasebetle kâfirler eline düşüp serhad beylerinin ihmali yüzünden bu zamana kadar kalmıştı.

O kalenin fethi ve tahkim edilmesi en mühim olmakla etrafına konulup ve etrafı yağmaya memur edilen beylerbeyiler derhal varoşu ateşe verip, kaleden başka hiçbir şeyden eser bırakmadılar. Din düşmanları kaleye kapanıp harbe hazırlanmışlardı. O gece yeniçerilerin metrise girmesi fermân olundu. Gece yarısına kadar metrisler alınıp herkes gediğinde hazır olduktan sonra duvar yıkan, ejder suratlı toplar ve yürümeğe elverişli olan yerlere tüfenkciler konulup fırdolayı her taraftan kuşatıldı. Sabahleyin kahrolan düşman, her taraftan deniz gibi askerle kuşatıldığını görünce korkularından kendilerinden geçip kurtuluş alanına ulaşabilmek içün teslim olmaktan başka çare bulamadıklarından aman ricasıyla birkaç namlılarını gönderdiler.

«Afv, zaferin zekâtıdır» anlamı üzere vakarlı sadrazâm tarafından ricaları kabul olunarak o gün akşama kadar çıkmak şartıyle âmân verildi.

Zilkaade ayının birinci günü ki, metrise girilip, ertesi günü kale zabtedildikten sonra düşman memleketini yağma içün asker sınıflarına izin verilip güruh güruh o mekruh fır-

(2) Naîmâ buradaki nehrin adını yazmamış, boş bırakmıştır.

kaya gönderildi. Tatar Hânı ise evvelce çıkan şanlı fermân üzere ikiyüzbinden fazla Tatar ve Kazak askeriyle düşman sınırına girince, uğradıkları yerleri yağma ve ahalisinin kimini esir ve kimini cansız ederek, adı geçen mel'unun hükûmet merkezi olan Belgrad denilen şehire ulaştıkları gibi kazak askeri top ve tüfenğe bakmayıp derhal kalenin altına girdiler. Muharebe üç-dört saat sürmeden merdiven ile hisarın tepesine çıkıp şehrin kapularını açtıkları vakıt, yağmaya kazır olan Tatar askeri kaleye girip şehrin altını üstünü köşe köşe yağma ve emsalsiz derecede kıymetli eşya alarak zenginleştiler.

Dinsiz mel'un Rakoci-oğlu, o taraflarda duramayıp Avusturya hududuna yakın, sağlam bir kaleye kadar kaçmıştı. Askerlerinden kalanları da serdarları olmadığından dayanamayıp geçilmesi güç ormanlara sığınmak içün kaçtılar.

Adı geçen memleketleri, sipâhi ve serdarları olmamakla, iş ehli asker ve düşman avlayan Tatar hiç korkusuz yağma ve berbad edip çoğunu kılıca lokma ve çoluk çocuklarını esir etmeleriyle reâyâdan olanlar askerin tecavüzünden müzdarip olup, itaat ve boyun eğip giderek aman ricasıyle haktan yardım gören orduya girdiklerinden, ricaları kabul olunup, yağmacı asker men'olundu.

Erdel beyzadelerinden evvelce Rakoci-oğlunun defterdarlığı hizmetinde olan «Borçkay Akoş = Bark Czaï» adlı beyzade Erdel hâkimi tâyin olundu. Devleti Osmaniyeye her sene veregeldikleri onbeşbin altun haraclarına yirmibeşbin altın daha eklenerek kırkbin altuna çıkarıldı. Kendisine hükûmet reisliği verilmesine karşılık da pâdişâh katına yalnız bu sene bin kese göndermeği kabul ettikten sonra zilhicce ayının onbeşincigünü hil'at ve tapuz lûtfedilip, Tameşvar vâlisi olan orada oturmak üzere Eğri eyâletinden azledilen Çengi-zade Ali paşaya zilhiccenin onbirinci günü verildi.

Adı geçen mel'unun —Rakoci-oğlunun— kapandığı kale üzerine varılmağa karar verilmişti. Fakat pâdişâh tarafın-

dan acele davet hatt-ı şerifi ile haseki ağa, kalenin muhasarasına başlandığı sırada gelmişti. Sadrazâm bunu gizleyip, geri çağırma haberini duyurmamıştı. Yanova fethi nasib olduktan sonra pâdişâhın davetine uyarak celâli gailesini def'etmek içün mecburen Edirne'ye dönmek icabetti.

Rakoci-oğlu işi içün o hudud boyunda eğlenmek mümkün olmamakla Budin vâlisi olan Kenan paşayı serhad askeriyle Yanova muhafazasına bıraktı. O memleketlerin işlerinin düzeltilmesine ait işleri adı geçen Kenan paşaya devr etti.

Sadrazâm (**Köprülü**) İslâm askeri ile Edirne tarafına gitmeğe karar verip Yanova kalesinin fethi müjdesini İstanbul'a götürmeğe telhisci Mustafa ağayı memur etti. Yirmi güne kadar pâdişâhın ayağına yüz sürmeğe acele olunup kerametlû pâdişâh asla kederlenmesin deyu davet hatt-ı şerifinin cevabını yazdı ve haseki ağayı Telhisci-Mustafa ağanın yanına koşup pâdişâh katına gönderdi.

Fetih müjdesi pâdişâha ulaşınca, düşmana körlük, yedi gün yedi gece Osmanlı ülkesinde donanma ferman buyuruldu. Köprülü'ye de değerli hizmeti karşılığında kadrini yükseltmek üzere murassa' kabzalı mücevherli kılıç ile bir kürklü hil'at gönderildi. Müjde getüren Telhisci-Mustafa ağaya, küçük mirahorluk ihsan buyuruldu.

İstanbul kaymakamı vezir Sinan paşa nice yıllardır Edirne'de bostancı-başı ve Kırkayak adıyle şöhret bulmuş, umûr görmüş ihtiyar olmakla, bu vazifeye lâyık zannolunurdu. Fakat vezirlik rütbesine lâzım olan hükûmet incelikleri, bostancı-başılık ahvâline benzememekle, aksi zuhur edüb, beklenilen hizmette kusurlar işledi. Gafleti anlaşılmakla fetih müjdesi gelmezden evvel azlolunup yerine birinci mirahor İsmail ağa vezirlikle İstanbul kaymakamı tâyin olundu.

Serdarıâzam tarafından Erdel memleketleri ahvâli içün akıllılardan bir zihni açık ihtiyar dostumuz nakleder ki:

Adı geçen Koca-Sinan paşa uzun zaman Edirne bostancıbaşılığında nice medholunacak hizmetler meydana getürüp memleket asâyişini temin etmekte şöhreti gökleri tutmuştu. Pek çok para sahibi de olmuştu. Dârüssaâde tarafından onu sevenlerin tavsiyesi ile istidadı pâdişâhca bilinmekle,

«Hususî çırağımız olsun!»

deyu kaymakam etmişlerdi. Fakat Koca-Sinan paşa, Köprülünün bütün işlerin hakkından gelmeğe başladığını ve güzel huylu kimseleri ağırsındığını ve zahmetleri def'etmekteki ihtimamını ve sözünün geçerliğini görüp saldırı pençesinden canını kurtarmak içün kendini ahmak göstermeği düşündüğü içün, İstanbul kapusundan içeri girdiği andan itibaren bütün tedbirleri bırakıp kasden zamanın bir hebennekası(1) ve gülünç tavırlı bir Nasreddin olmuştu. Hattâ naklederler ki, Yedikule'den bir dâvacı gelüb şerîat gereğince işinin halledilmesi içün bir fermân isteğiyle divana girdiği vakit «Yedikule kadısı efendi şer'ile görsün!» buyurmuş.. Tezkereciler, İstanbul kadısına hitaben buyurup bütün divan erbabı gülmüşler..

Bir başka gün kiremitcilerden şikâyet olunmuş.. Kendilerine örnek olarak verilen kalıba göre dökmeyip kiremitleri küçük taslak yapıp baştan savarlar deyince, yeni ve eski kiremitlerden örnek götürüp tartmış, yeni taslak kiremit, eski tartılı ve uzun kiremitten ağır gelince «bre adamlar! Bu beğenmediğiniz, eski kiremitten ağırdır. Mânâsız yere şikâyet edersiz!» dedikte herifler paşanın ahmaklığına şaşıp gitmişler.. Böyle pek çok gülünç hikâyeleri vardır.

---

(1) Hebenneka, ahmaklığı ile ün salmış Yezid adlı bir arabın lâkabıdır.

Zilhicce ayının üçüncü cumartesi günü Pâdişâh katına gelen telhis ve kâğıdın aynı buraya yazılmıştır:

Bundan evvel Erdel vilâyetinin üç millet âyânı tarafından vekilleri ile memleket vekili Ban-ı **(bey, küçük prens)** olan **(Barçkay = Bark Czaï)** adlı kâfir gelüp, ordu-yu hümâyûna ulaşmakla işlerin müzakeresi Budin muhafızı Kenan paşaya havale olunup ilk mecliste iki taraftan sual ve cevab olub ondan sonra birkaç defa meclis toplandı. Erdel hükûmeti, Rakoci-oğlu dedikleri hainin üzerinden alındı. Bütün vezirler, beylerbeyiler, beyler, yeniçeri ocağı, altı bölük halkı ve hudud boyunun yükseği alçağı ahvâl bilir ihtiyar adamlarıyle meşveret olunup Bark Czaï'nin akıl ve fikri beğenildiğinden başka, her sene verilen onbeşbin altun haraca senelik yirmibeşbin altun daha zammolunup her sene kırkbin altun harac vermeği taahhüd etti. Bu sefere de kendileri sebeb olmakla yapılan masraf karşılığı olarak devlet hazinesine bu seneye mahsus olmak üzere bin kese akça vermeği taahhüd edüb, evvelce Tameşvar vâlileri tarafından zabtolunub, her sene haremeyn **(Mekke, Medine)** fukarasına üçbin beşyüz altun alınırken, zorbalıkla zabtettikleri Şebeş ve Logoş adlı iki kaleyi ve içinde olan topları ve cebhanesiyle, bütün etrafında olan köyleri ile geri verip, serhad köylerinden gidip Erdel'e tâbi olmuş nekadar reâyâ var ise hepsini geriye vermek üzere ahd ve şart edüb, o toplantıda herkesin ittifakıyle Erdel hükûmetine kaftan giydirilmişti.

«Budin vâlisi vezir Kenan Paşa, Erdel Ban-ı olan (Barçkay = Bark Czaï) ile toplandıkta konuşma sırasında olan soru ve cevap ve kararlaştırılan maddelerdir»

Evvelâ: Darat kalesi boşaltılıp pâdişâh tarafına teslim olunmak, Şebeş, Logoş, Frenc yerleri dahi Osmanlı ülkesine

eklenip o taraftan hudud kesilmek pâdişâhın arzusudur. Bu iş böyle olmak gerektir, deyu hitab olundukta verdikleri cevabda:

Emir, fermân sahibinindir. Erdel memleketi hepsi şevketlû, azametlû, âlemin sığınağı pâdişâh hazretlerinindir. Reâyâsı harac verici reâyâdır, bir eli bağlı kullarıyız. Fakat merhum Sultan Süleyman Hân Hazretlerinin zamanı şeriflerinde Erdel fukarasına lûtuf ve ihsan buyurulan ahidnâmede «bundan sonra Erdel vilâyetinden kale ve toprak istenilince» deyu kavl (söz) ve karar olunduğu yazılıdır. Bugüne gelinceye kadar bu şekilde bir şey teklif olunmadıktan başka Şebeş ve Logoş (1) reâyâsından Medine'i Münevvere içün her sene üçbin beşyüz altun alınub pâdişâh hazinesine gönderilegeldiği devlet vükelâsının malûmudur. Bu kaleler ve toprak içün yerden göğe kadar rica ve minnet ederiz ki bu kullarına merhamet buyurulup kaadir olmadığımızdan dolayı teklif olunmaya.. Çünkü verirsek de, sonra cevap veremiyecek şekilde hatâ etmiş oluruz. Adı geçen kale ve toprak verildiği takdirde Rakoci-oğlu hain ve etrafımızda olan bütün hıristiyan milletleri üzerimize hücum ederler.. Umarız ki devletlû ve saadetlû sadrazâm ve serdarı ekrem hazretleri bu hususlarda merhamet buyurup bu istenilenler karşılığında kudretimizin yeteceği kadar haracı artırarak iş görelim. Pâdişâhımızın fermânı gereğince gömleğimize varıncaya kadar verip devlet hazinesine yardım içün elimizden geleni yaparız. Bu hususta yüksek fermânlarını bekleriz deyu cevab verdiler.

İkinci madde: Yanova kalesine eskiden beri tâbi olup, devlet defterhanesinde yazılı olan köylerin zabtı, bundan sonra devleti âliyyece lâzımdır. Bu hususta cevabınız nedir? denildikte,

---

(1) Şebeş, Transilvanya'da ve aynı isimdeki çayın üzerinde ibr kasabadır. Logoş da Macaristan'da Temer suyunun bir ayağı üzerindedir.

Bu hususta zerre kadar muhalefetimiz yoktur. Yanova kalesi eskidenberi şevketlû ve azametlû pâdişâhımızın miras olarak gelen mülküdür. Reâyâsında dahi hiç bir ilişkimiz yoktur. Ancak ricamız budur ki defterhâne-i âmirede yazılı olan eski hudud esas alınıp, fazla tecavüz olunmaya izin verilmeye.. deyu cevab verdiler.

Üçüncü madde: Yanova kalesinin Solin sancağında eski günlerden beri yazılı zeâmet, timar ve evkafa kayıtlı köylerin çoğu itaat etmemekle, evvelce olduğu gibi bu tarafa itaat etmelerinin temini pâdişâhımızın arzusudur. Bu hususta cevabınız nedir? denilince,

Bu hususta dahi zerre kadar pâdişâhın arzusuna karşı sözümüz yoktur. Nihayet bu köylerin hepsi Haydoşak taifesindedir. Erdel'de daimî ihtilâl ve fesad çıkaran bunlardır. Bundan sonra saadetlû pâdişâh hazretlerinin devletlerine içten ve gönülden itaat edip, adı geçen köyleri sahiblerine zattettirsünler, deyu sıkı tenbih eder ve nasihat mektupları göndeririz. Sözümüze uyub pâdişâhın arzusuna göre hareket ederlerse, devlet kendilerinindir ve illâ bundan sonra pâdişâh fermânına karşı hareket edüb nasihat kabul etmezler ise vebâlleri kendi boyunlarına... Biz dahi onlardan yüz çevirip, emre itaat etmediklerini devleti âliyye katına arzederiz. Artık pâdişâh gayreti neyi icab ederse yapıla..

Dördüncü madde: Rakoci-oğlu dinsizinin vücudunu dünyadan kaldırmak pâdivâhın arzusudur. Bu işi başarmağa aranızda kim muktedirdir? diye sorulunca adı geçen Ban (Bark Czaï):

Pâdişâhın zamanında bu işi görmeğe benden başka kimse muktedir değildir. Erdel hükûmeti bu kullarına lâyık görülüp, memleket büyüklerinin ittifakıyle ihsân buyurulursa inşaallah Rakoci-oğlunun vücudunu ortadan kaldırmağı üzerime alırım!

deyüb, yanında olan üç millet büyükleri de «bu şekilde yapabilir, elinden gelür» deyu sözünü doğruladılar.

Beşinci madde: Bu sefer içün şevketlû ve azametlû pâdişâhımız hazretlerinin hazinelerinden pek çok masraf olduğunu bilürsüz. Hep sizin yüzünüzden masraf olmakla yine sizlere ödetilmesi lâzımgelmiştir. Bu hususta cevabınız nedir? deyu hitab edince: Emir ve fermân saadetlû sadrazâm hazretlerinindir. Yüksek fermanları her ne olursa elimizden geldiği kadar hizmet ederiz. Ve bundan kaçmazız. Ve her halde merhametleri rica olunur.

deyu cevab verdiler.

Bu anlatılan ahvâl, pâdişâh katına arzolunarak tamamı pâdişâhın malûmu oldu. Fakat Anadolu'da çıkan celâli eşkıyasının fesadları gittikçe artmakta olup muhakkak surette haklarından gelinmek çok mühim olmakla, fetihden sonra sadrazâm hazretlerinin o taraflarda beklemesine lüzum görülmeyip alelâcele pâdişâhın yanına dönmesi içün hatt-ı hümâyûn gönderilmişti.

Hind Pâdişâhı :

Hurrem Şah bu sene vefat edip oğulları olan dört şehzade arasında Hind saltanatı dâvasıyle kanlı muharebelerden sonra küçük oğlu Evrenkzîb, akıl ve olgunluk sahibi olmakla güzel tedbir ve vükelânın yardımı ile Hind tahtına oturdu. Tahta oturduğu sırada Şah Evrenkzîb'in olayları ve kardeşleriyle geçen sergüzeşti çok mufassaldır. Düzeltilip kısaltılarak bu sahifelere ilâvesi lâzımdır. Zabt ve yazılması mühim olan olaylardandır gaflet olunmaya..

Kara Çelebi-Zâde Abdülâziz Efendinin Vefâtı :

Kara Çelebi, Hüsam efendinin oğludur. Mülâzım ve ilmiyye yolunu tutup medreselerde muteber kaidelere göre hareket ettikten sonra Mekke'i Mükerreme, İstanbul kadısı olup,

Sultan Murad Hân Hazretleri Edirne'de yakışıksız hâllerini duyarak Kıbrıs'a sürgün etmişlerdi. Sonra ahlâkında düzelme olmuştur deyu, devlet vükelâsı suçlarını af ve rica ettiler. Pâdişâh hazretleri ricalarını kabul buyurdu. İstanbul'a gelmeğe pâdişâh izni verilmişti. 1050 (M. 1640) tarihinde Dimetoka kazası arpalık verildi. 1058 de (M. 1648) Sultan Mehmed Hân Hazretlerinin tahta çıkışları sırasında Rumeli kazaskeri olub, âlemin sığınağı pâdişâh hazretlerine, yazmış oldukları tarihi takdim eyleyip, Bahâî efendiye rağmen şeyhülislâmlık pâyesini elde etmişlerdi.

Azledildikten sonra bahçelerinde otururlarken, Balyos maddesinde ocak ağaları Bahâî efendiyi azlettirince şeyhülislâm olmuşlar idi.

Siyâvuş paşanın sadrazâmlığı zamanında pâdişâh yakınları ağalar içün, ocak ağaları baş kaldırınca fitne ateşi alevlenip, ocak ağalarının devleti yıkılmıştı. Abdülâziz efendinin de, ocak ağaları tarafında bulunmak suçu ile Sakız'a sürülmesine fermân çıkmıştı. Sonra Bursa'ya gelmeğe izin verildi. Atalarından kalma vakıf yerinde otururken o sene rebiülevvelinin birinci günü vefât eyledi (1).

İsa-zâdenin yazdığına göre:

Gazablı, yerme ve kötüleme ile hatır kırar imişler. Bilgisi kadar müşterek marifeti akranlarına üstün imiş... ama, doğrusu budur ki sözde selis, güzel yazı yazmakta, ustalıklarının, diğer bilginlerden fazla olduğuna, birçok eserleri şahadet eder. Ravzat-ül-ebrar adıyle bir tarih yazmıştır. Adem Aleyhisselâmâdan başlayarak Sultan İbrahim Hân oğlu Sultan Mehmed Hân hazretlerinin tahta çıkışlarına gelinceye kadar olan tarihî vak'aları hülâsa olarak yazmışlardır. Sonra

(1) Kara Çelebi-zâde, Osmanlı müverrihlerinin büyüklerindendir. En mühim eserleri, Enbiya ve İslâm umumî tarihi olan (Ravzat-ül-ebrar) ile, Kanunî devrine ait (Süleymannâme) dir. İkisi de basılıdır. (1 rebiülevvel 1066 — 7 aralık 1657) cuma günü 68 yaşında iken vefât etmiştir.

Bursa'da gayret sarfedip dördüncü Mehmed'in tahta çıkışından (M. 1657 - 1608) senesine gelinceye kadar onsenelik olayları ihtiva eden bir tamamlama yazmışlardır. Fakat tabiatları icabı sert davranub, devlet adamlarının hepsine de harfendazlık (lâf atmak) etmekte kusur etmemişlerdir. Bilhassa Bahâî efendi gibi muhterem bir zâtı düşman sayıp hakkında şaka ile karışık acaib gülünecek şeyler yazdığı okuyanlarca bilinmektedir.

Adı geçen mevlânâ **(Abdülâziz efendi)** asla kimseden çekinmeyüb doğruluk tarafını seçmek içün devlet büyüklerine, vezirlere varıncaya kadar müdârâ etmeyip hatırları kırılır ise de doğru sözü çekinmeden söylermiş.

Sultan İbrahim Hânın tahttan indirildiği sırada gösterdiği cür'et ve açıktan açığa söylediği kaba kelimeler, yerinde tafsilâtıyle yazılmıştır. Sonra Bursa'da, Sultan İbrahim olayındaki münasebetsiz tavır ve hareketlerine pişman olup, tarihine eklediği son kısımda, devlet büyüklerine ve dostlara gelen risalelerde nazm ve nesir olarak yaranmak ve yalvarmak şeklinde pâdişâh tarafına iyilik isteğinde olduğunu arzedüb, kötü niyet beslemek suçundan temizlenmeğe çok çalıştılar ise de fayda etmedi ve Sultan İbrahim'in hal'i sırasında kendinden zuhur eden kötü sözler unutulmadı. Bu yüzden saltanat tarafına **(Dördüncü Mehmed'e)** kalb emniyeti ve tam güven hâsıl olmadığından bir daha şeyhülislâmlık mevkiine değil, İstanbul'a bile yaklaşmasına izin verilmedi. O hüzün ve tasa ile, öbür dünyaya gidinceye kadar gurbet illerde hicran ve mihnet içinde kaldı.

İnsan bütün belâlara dili yüzünden yakalanagelmiştir.

Sanman mihnet ve gam bülbüle güiden geldi
Kafese girdi belâ başına dilden geldi

Bir şer söz, sahibinin nimetinin elden çıkmasına, hattâ kellesinin kesilmesine sebeb olabildiği herkesce bilinir; bu

yüzden herkes, dilini tutup menfaat ve zararını düşünmeden bir sözü söylememek lâzımdır. Bilhassa devlet büyüklerinden ve saltanat erkânından sayılan devletlûlere dilini tutmak çok mühim ve lâzımdır. Bir fırsat zamanında **(doğru söyler)** desünler diye ölçüsüz bir söz söyleyene elbette zarar gelir. Çünkü rüzgâr **(devir)** bir hal üzere kalmaz. Devlet ahvali ve memleket büyüklerinin tutukları hep bir şekilde durmaz. Kâinatın hâli durmadan değişmektedir. Eğer o sözden zarar gören kimseye, devrin zâlim ikbal rüzgârı yâr olursa, söylenilen sözün uğursuzluğunu çekmek muhakkaktır. Bilhassa hükümdarlar ve vezirler hakkında hayır dua ve onların iyiliklerinden başka harf söylemek asla câiz değildir. Hakikate aykırı medh ve senâ ile yalan söylemekten çekinilürse, susmak herşeyden faydalıdır.

Biz yine mevzûumuza gelelim:

Abdülaziz efendinin hizmetinde terbiye olmuş bâzı söz anlar okur yazar kimselerden naklolunmuştur ki:

Abdülâziz efendi dedelerinden kalma çok paraya mâlik olup, kendisi de borcu olmayan zenginlerden idi. O, elbise, yemek, hademelerinin ve adamlarının terbiyesinde, şatafat göstermekte vezirler ve belki hükümdarlar gibiydi.

Yemekleri nefis, meclisi temiz, yemek zamanında ileri gelen adamları ve misafir olanlar edeb dairesinde hazır olurlar, yemekten sonra yanında oturmazlardı. Ziyaretçiler ve misafirler içün başka hususî ve süslü oda vardı. İstediği adam yanına davet olunur, resmî bir şekilde sohbet ederdi.

Çoğu zamanlarında yalnızca hususî kâşânesinde kitab okumak ve yazmak ile meşgul olurdu.

Diğer hademelerden başka eli yüzü tâze, beş altı tane nâzenin hizmetkârı eksik olmazdı. Abdülâziz efendi eteği temiz ve sâlih **(din emirlerine uyan)** idiler. Fakat güzellerin yüzüne bakmaktan zevk alıp, o çeşit yüzü ve huyu güzel çelebileri evlât yerine terbiye edip, okutup yazdırıp çırağ ederlerdi.

(Bundan sonra Naîmâ, iki buçuk sahife kadar Abdül-

âziz efendinin bazı garib mutalâalarını, tarihten verdiği misalleri, İmam-ı Gâzâlî ve Nureddin Şehid hakkındaki dedikoduları anlattığını nakleder ve sonunda da kendi mütalâalarını yazar):

Hakîr derim ki **(Naîmâ diyor)** Abdülâziz efendinin gidişi, resmî tekliflere bağlı olmayan başıboş ariflerin gidişidir ama, sözü ve hareketi fetvâ yerinde olan, halkın kendisine uyduğu büyük bilginlere lâzımdır ki, hakkında kötü düşüncelere sebeb olacak şeylerden mümkün olduğu kadar eteğini temiz tutup, halkın hayâlinden şüpheyi koparıp atmağa ve dedikoducuların dilini kesmeğe gayret eyleye.. Çünkü şeriat hâkimlerine, bilhassa fetvâ makamında oturanlara **(şeyhülislâmlara)** böyle kayıtsızca hareketten çok zarar vardır.

Tuhaftır ki, Abdülâziz efendinin şiiri ve inşâsı, eserlerinden bellidir. Bahâî efendiden daha yüksek ve meziyetlerini insaf sahibleri bilirler iken kendi zamanlarında bugüne kadar herkes Bahâî efendiyi medh edüb, Aziz efendiyi sevmezler. Ve ilim ve mârifetini kabul edüb medheylemezler.

Yıllar görmüş **(yaşlı)** büyüklerin anlattıklarına göre Bahâî efendinin vakıâ şiirinden başka eseri yoktur ve keyfe düşkün imişler. Fakat âlemin gidişini ve huyunu bilüb, asrın icabına uyarak müdârâ **(S.B)** etmeğe, bilhassa saltanat tarafına candan ve fedakârlık yapmağa kaadir imişler.

Bahâî efendi, işlerinde adamlarının tesirinde kalmayıp, reylerinde müstakil imişler. Bu kadar güzel huy ve çelebilik ile, iş sahiblerine asık suratla şöyle vakar gösterirlermiş ki, kimse olmayacak birşeyi istemeğe cesaret edemez imiş.. Dileğini yapmadıklarını dahi susturucu cevablarla ve güzel müdafaa ile def'ettikleri içün hâtırları kırılmaz ve terbiyeye aykırı münakaşaya sebeb olmaz imiş. Arzusunu yapmadıkları kimselerin, başka taraftan söz veya fiil ile hâtırını alırlar imiş..

Bununla beraber Bahâî efendi, derviş gidişli, hoşsohbet olup kibir ve gururla halkı kendinden nefret ettirmediği içün,

halk onu sever ve bilen de bilmeyen de «olgun ve çelebi müftüdür» derlerdi.

Fakat Abdülâziz efendi vakıâ muhteşem ve nimeti bol, fâzıl, olgun, seçme efendi idiler.. Fakat merasime fevkalâde bağlı ve kendi şân ve kemâline itina sahibi idiler. Bu yüzden dost ve ahbablarının çekinmesine mâni olacak ve kalblerini hoş edecek bir muameleyi hiç kimse ile yapmazlardı. Büyüklerden hiç kimseye baş eğip dalkavukluk etmeğe tenezzül etmezlerdi.

Daima beraberi olan ve meclislerinde bulunanlara rütbesine göre muamele ettikten başka, büyüklerin ve küçüklerin, az veya çok suç ve kusurlarını, bütün ömrü boyunca afv etmez ve özrünü kabul etmez, ve meclislerinde her an dilinden düşürmeyip sahibini rezil ve rüsva ederler imiş. Bu yüzden halk kendinden nefret ederdi.

Az bir kusurunu bulduğu kimseyi diline dolayıp hakkında çeşitli iftiralarla bütün halkı kendilerinden nefret ettirirlerdi. Bu yüzden büyüklüğünü ve faziletlerini yerip, Bahâî efendiyi tercih ederek onu medhederlerdi.

Sözün neticesi:

Şeref, fazilet ve olgunluk, halkın medhine göre değildir.. Pek çok kimseler, kendi tabiatına uygun kimseyi medhederler, o yüzden medh ve yermeleri garazla lekelidir.

Aziz efendinin hâs nedimi ve meclisinin sır dostu Cevrî çelebi ki, olgun bir kimse olup şakacıları meclisine yanaştırmazlar imiş.

Bahâî efendi ise geniş yürekli, keyfe düşkün olup yârânı, şairleri, hikâye anlatanları da meclisine alıp, onlarla sohbetten çekinmezler imiş..

Yeri cennet olsun merhum Sultan Süleyman Hân Hazretleri buyururlarmış ki «dünyada bize ve sahibine faydalı hüner, halkın beğeneceği hünerdir, yüksek tabakanın beğeneceği hünerin isteklisi binde bir bulunmaz» »derler imiş.. Bakılırsa işe uygun bir hak sözdür.

İsâ-Zâde der ki,

Bursa şehrinde suya ihtiyaç yok iken Abdülâziz efendi hazretleri kıyamet gününde sevabına sayılmak niyetiyle nihayetsiz para sarfedip birçok çeşmeler yaptırmıştır. Allah rahmet eyleye.

Fazlı paşa, aslen Bosnalıdır. Harem-i hümâyûndan çıkıp, Budin, Bosna, Silistire eyâletlerine tâyin olunup kapudan dahi olmuştu. Bosna'da vâli iken Gradişka (1) ahalisi baş kaldırmış olmakla, baştanbaşa katletmeğe niyet etmiş iken, onlar evvelce adı geçen paşanın üzerine yürüyüp iki taraftan birçok insan telf olmuştu. Knin (2), kalesi üzerine gelen frenk ile muharebe ederek muzaffer olmuştur.

Vak'a-i Vakvakiyede İstanbul'da bulunup musahib (I.S) ağalara gücenüb, eşkıyayı kışkırtmakla suçlu olmakla pâdişâh hazretleri kendisine gücenmişti. Eflâk üzerine serdar olduğu vakit ham tamahkârlığından dolayı tenbellikle hareketi katle sebeb olmuştur. Nitekim tafsilâtı yukarıda geçmiştir.

Fazlı paşa divane tavırlı, hiç yoktan herşeye kızıp, hürmet edilmesi gereken kimselerin hâtırlarını kırar, rezil şeyler içün alçaklara yüz verir, kendi şânını alçaltır, işlerin sonunun ne geleceğinden gafil, tamahkâr bir bön kimse idi.

---

(1) Gradişka (Gradiska), Bosna'da banyalokanın 45 kilometre kuzeyinde ve Sava nehrinin sahilindedir.

(2) Knin kalesi, Dalmaçya'da, Zara'nın 66 kilometre doğusunda müstahkem bir mevkidir.

Vakaayii Sene Tis'a ve Sittin ve Elf

(1069 Senesi olayları)

(1069 senesi Muharrem ayının birinci günü, milâdî 1658 senesi eylül ayının 29 uncu pazar gününe rastlar)

Sadrazâmın, Pâdişâhın Rikâbına Gelişi Ve Âlemin Sığınağı Pâdişâhın Edirne'den İstanbul'a dönüşü :

Evvelce anlatıldığı gibi sadrazâmı geri çağırmak için hatt-ı hümâyûn gönderilmişti. Pâdişâhın İstanbul'a dönüşü kararlaştırılmış olmakla, muharrem ayının üçüncü günü ışık saçan tuğ çıkıp, beşinci perşenbe günü otağı hümâyûn, (Solakçeşme) yakınına kuruldu.

Sadrazâm da, pâdişâhın fermânı gereğince Yanova fethinden sonra o taraflarda durmayıp, ağırlığı geriden gelmek üzere kendisi, üstün gelen asker ile, sür'atle rikâbı hümâyûna (I.S) dönüp ve Yanova altından yirminci günde gelip, muharrem ayının ondördüncü günü Edirne'ye girdi ve pâdişâhın eteğini öpmek şerefine mazhar oldu. Samur kürklü hil'at ile pâdişâh tarafından iltifat edildi.

Ertesi gün ki, muharrem ayının onbeşinci pazar günüdür, acaib alaylar tertip olunup şevketlû pâdişâh hazretleri, azamet ve şân ile, muhteşem otağlarına indiler.

Müşavere Divanı :

Onyedinci salı günü otağı hümâyûnda **(pâdişâhın çadırında)** ayak divanı oldu. Pâdişâhın huzurunda büyük vezirler, şeyhülislâm efendi, kazasker efendiler, yeniçeri ağası, bölük ağaları ve bütün asker büyükleri toplandı.

Sonra otağ açılıp, yüksek makamlı pâdişâh, bahtı yüksek taht üzerine sağlamlık ve haşmet ile oturmuşlar.. Asker taifelerine hitab edüb:

«Kullarım! Abaza-Hasan dedikleri mel'un, emrime boyun eğmeyip bu mübârek senede yapılan gazâya engel olub kâfirlere yardım etmekle âsi olduğunu meydana vurdu ve bir alay eşkiyayı başına toplayıp, Anadolu memleketlerini yağma ile fesada verdi. Üzerine seferim vardır. Gitmenizi arzu ediyorum. Gider misiz?»

deyu buyurduklarında bir ağızdan:

«Allahu tealâ ömrü saltanatınızı uzun etsün! Uğrunuzda can ve başımız fedâdır. Gideruz ve sözümüzde dururuz. Tâ haklarından gelinmedikçe kılıçlarımızı kınına koymayız. Fakat pâdişâhımızdan rica ederiz ki vehim ve korkularından dolayı Abaza-Hasan'ın topluluğuna katılan yeniçeri ve siyâhi kullarınızın suçları afv buyurula!. Üzerlerine varıldığı vakıt, itâat edenler affoluna.. Ondan sonra inad edüb o tarafta kalanlar bizden değildir. Hepsinin cezaları verilsin!»

dediler. Âlemin sığınağı pâdişâh hazretleri de ricalarını kabul edip memnun oldular. Fakat işi sağlama bağlamak içün, fetvânın duyulmasını temin maksadıyla, sadrazâm tarafından daha evvelinden öğretilen Zağarcı-başı Süleyman ağa ve bazı ocak ihtiyarları söze gelip:

«Onlar da bizim gibi Müslüman ve Allahın birliğini tasdik eder geçinirler. Ordularında ezân okunub beş vakıt namaz kılınur. Harb sırasında bizden ölenlerin ve öldürülenlerin hâli ne olur?»

dedikleri vakit, şeyhülislâm Bolevî-Mustafa efendinin Abaza hakkında verdiği fetvâ, divan meydanında yüksek sesle okundu. Hepsi işittik ve itaat ettik deyip, Abaza-Hasan ve

yanında toplanmış olan eşkıyanın haklarından gelinmedikçe İslâm askerinin silâhlarından ayrılmamak ve pâdişâh alayından dağılmamak üzere yaptıkları ahid ve yeminleri yazılıp senede bağlandıktan sonra hepsi dağıldılar.

Bolevî efendinin Abaza-Hasan hakkında verdiği fetvâ, huruc-i alessultan **(pâdişâh üzerine baş kaldırmak)** ve fesada çalışmak meselesine dayanıyordu. O şekildeki zâlim ve müfsidlerin kanının dökülmesinin mübah olduğuna dâir sadrazâmm eline verdiği fetvâda, Fetâvây-ı Beyâziyyede, siyer kitablarında ve fukaha sözlerinden:

«Fetret günlerinde zâlim ve âsilerin avanelerinin katli mübahtır, çünkü onlar yeryüzünde fesad için çalışırlar....»

sözünü yazmıştı.

Devletlû vâlide sultan hazretleri, muharrem ayının yirmi birinci cumartesi günü Edirne'den arabalarla hareket deip yollarda onların muhafaza edilmeleri, kethüdâları olan rikâbı hümâyûn (I.S) kaymakamlığından ayrılan vezir Ali paşaya fermân olunmuştu.

Yirmi ikinci pazar gününde şevketlû pâdişâhımız hazretleri ordu-yu hümâyûn ile **(Solakçeşmesi)** nden hareket ederek İstanbul'a doğru yola çıktılar.

Haleb eyâleti bundan evvel pâdişâh fermânı ile Suhte-Mahmud paşaya verilip, Abaza-Hasan paşanın damadı Hamamcı-oğlunu, bin kadar levend ile mütesellim **(I.S)** yapmıştı. Mahmud paşanın mütesellimi Haleb'e varınca, Haleb ahalisi vilâyeti teslim ettirmediklerinden Hamamcı-oğlu geceleyin Haleb.den çıkıp gitmişti.

Haleb fermânını, adı geçen Suhte-Mahmud paşaya götüren bostancı, bu sıralarda ordu-yu hümâyûna gelip, Mahmud paşa tarafından pâdişâha gönderilen mektubu dârüssaâde ağası Mehmed ağaya teslim etti. Kendi aklınca vâkıf olduğu haltıyâtı, sözle de anlattıktan sonra, vezîri âzama ait olan mektubu kendisi götürüp teslim eyledi. Vezîri âzam **(Köprülü)** bostancıya biraz söyletti. O da:

«Sultanım, Anadolu elden gitti! Murtaza paşa, Mahmud paşa ve diğer paşalar Hasan paşaya karşı koyamazlar. Bu, bazu kuvvetiyle def'olunacak iş değildir. Buna, beri taraftan başka bir çâre bulunmalıdır!»

deyu yaygarayı bastı.

Esasen, sadrâzamla buluşmadan evvel, dârüssaâde ağası ile görüşüp pâdişâhın mektubunu ona verdiği içün suçu affedilir gibi değil iken, bu söylediği sözün neticesi de, «vezîri âzam, sadrazâmlık makamından gitmedikçe iş bitmez» mânasına geldiğini farkedemeyip, zavallı ahmak kendi diliyle kendi kuyusunu kazmış oldu.

Vezîri âzam kimsenin olmadığı yerde bir hoşça söyletip içinde olan sırrı anladıktan sonra çavuş-başıya işaret etti. Bostancıya götürüp çadırın arka kapısında boğdular.

«Fesad ve ihtilâle sebeb olacak hâl ve sözleri görülmekle idam edilmesi icabetmekle cezası verildi.»

deyu pâdişâha bildirdi.

Edirne'den pâdişâhın hareketinin onbirinci günü ki, safer ayının üçüncü çarşanbadır, ordu-yu hümâyûn Davud paşa sahrasına ulaştı.

Kâğıthane Sahrasında
Aylıkların Çıkarılması ve Âlemin
Sığınağı Pâdişâhın Üsküdar'a Nakli :

İş icabı âlemin sığınağı pâdişâh hazretleri İstanbul'a girmeyip iki gün sonra otâğı hümâyûn **(pâdişâhın çadırı)** Kâğıthane sahrasına taşındı. Tam kar yağmur günleri ve kışın en şiddetli zamanı idi. Kasım ulûfesi dahi iki kıst **(S.B)** olmak üzere Kâğıthanede çıkarılarak dağıtıldı.

Ulûfenin dağıtılmasında sadrazâm fazla sür'at gösterip sabahtan akşamadek, ve gece meş'alelerle tâ gece yarısına

kadar ulûfe dağıtılmada acele olunup, bütün bölükler beş günde tamamlanıp defterleri kapandı.

Sadrazâm, hizmetinde olan altı bölük halkından **(S.B)** ve divan erbabı mensuplarından hazır bulunanlar ve o bir kaç gün içinde yetişenler ulûfelerini alıp, geride ne kadar varsa esâmileri toptan çalındı **(kayıtları silindi)**.

Mevâcibin **(maaşların)** dağıtılmasından sonra safer ayının onaltıncı günü İslâm pâdişâhı hazretleri Üsküdar sahrasına indiler.

Şam mansıbı Kadri paşaya ve Sivas, Kıbleli'ye, Karaman, Çatal-baş paşaya verilip mükemmel kapulariyle **(maiyet halkı ile)** Üsküdar'a geçürüldü.

Eşkıya Ahvâlinin Sonu :

Rehberi zafer olan seferde, Silâhdar ağa hizmetinde olan Konakcı-Ali ağaya Anadolu eyâleti ve Neyzen-Hasan paşaya Ankara sancağı verilip evvelce gönderilmişlerdir. Yollar, eşkıya tarafından tutulmuş olup, hareket imkânı olmadığından Üsküdar'da serdar olan Yusuf paşa yanında kalıp birer mütesellim **(I.S)** göndermişlerdi.

Anadolu vâlisinin mütesellimi **(I.S)** bir yolunu bularak şehre girip Abaza-Hasan tarafından vâli yapılan Can-Mirza paşanın mütesellimini, vilâyet halkı ile birlikte üçyüzden fazla sarıca ve sekbanlariyle katledip şehri zabtetmişti. Bu olaydan Abaza-Hasan'ın haberi olunca, Can-Mirza paşayı dörtbin kadar eşkıya ile Kütahya üzerine gönderdi. Şehir halkı da sıkı sıkıya hazırlıklarını yapıp, etrafına hendekler kazdılar. Altmış gün kadar iki taraftan cenk, kavga ve harb kesilmeyip her ne kadar imdad içün adam gönderdiler ise de kahr ve mağlûp olup, şehre giremediler.

Eşkıya rezillerinin yarısı kadarı öldürülmüş iken, yine ümitlerini kesmeyip, galip gelmek tamahı ve intikam arzusu ile şehir dışında beklemişlerdi.

O sırada, köklerinin kazınması için serdar tâyin olunan Murtaza paşanın pek çok askerle Sivas taraflarına geldiği haberi duyuldu. Fitnenin kaynağı olan Abaza-Hasan, Bursa üzerinden kalkıp İnegöl sahrasına konmuştu. Oradan hareket ile Eskişehir üzerine gitti. Etrafa dağılmış olan eşkıyanın toplanması içün haberler gönderdi. Bu yüzden Can-Mirza dahi Kütahya'dan kalkıp, Abaza-Hasan'ın yanına gitti. Böylece Kütahya halkı ve memleket fukarası şerlerinden kurtuldu.

Kendisine Ankara sancağı verilen Hasan paşa da bir yolunu bularak şehre girip mütesellimini (I.S) seksen kadar sarıca ve sekbaniyle katletti ve şehrin muhafazasiyle meşgul oldu.

Suhte-Mahmud paşanın mütesellimi de Haleb'e varıp, fetvâyı şerif sûreti ve bütün halkın ayaklanması emri ulaşmakla, Haleb halkı, fetvâyı şerife itaat ederek Abaza-Hasan'ın damadı ve mütesellimi Hamamcı-oğlunu bin kadar levendi ile şehir dışına kavdular.

Anadolu memleketlerinde olan kaleler ve müstahkem yerler tamamen kapanıp eşkıya topluluğunda olan beylerin ve hâkimlerin mütesellimlerini, birer yolunu bularak kimini öldürdüler, kimini şehirden çıkardılar. Eşkıyanın elleri altında sığınacak bir sağlam kale olmadığından, bulundukları yerde beklemeğe karar verdiler.

Veziri âzamın gelişi duyulunca da, saltanat tarafından tamamen ümitleri kesildi ve devletsiz başlarını bu meydanlarda yuvarlamadıkça birbirlerinden ayrılmamaları içün eski ahidlerini yenilediler ve Eskişehir sahrasında cenğe hazır ve şânı yüksek serdarın (**Köprülü**'nün) gelişini beklediler.

Anadolu vâlisi olan Konakçı-Ali paşa ise, serdar Murtaza paşa gelinceye kadar İznik taraflarını eşkıyadan muhafaza içün bazı beylerle evvelce gönderilmişti. Düşman tarafına asla ehemmiyet vermeyip şehrin etrafında olan eğlence yerlerinde eğlenmeğe başladı ve av ile meşgul oldu. Halbuki

«her an düşman hiylelerinden gaflet olunmayıp ihmal ve gevşekliklerden çekinmek lâzımdır» deyu nasihat oldukça «o çeşit dağınık âsilere ehemmiyet vermek memleketin namusunun kırılmasına sebep olur» deyu gaflet ve gururundan yiğitlik tavrı göstermekte idi, meğer o ihtiyar hilekâr kurt Abaza-Hasan dedikleri zâlim fitneci, Ali paşayı intikam pususuna düşürmek için tüfenkli ve hançerli dörtbin kadar kan içen asker seçip göndermiş.. Bir cuma günü, halk namaz kılmakla meşgul iken gafil yatan askerin üzerine dağların tepesinden belâ seli gibi inince bir tek kimse dahi harekete imkân bulamayıp, ancak kaçabilenler canlarını kurtarıp, geride kalanı keskin kılıca lokma ve orduları yağma oldu.

Rüstem'e benzeyen paşa ise yaralı ve müthiş bir korku içinde, adamlarını ve onlara tâbi olanları teselli için:

Ger gitti ise esb ü şütürbâri ile
Bârî'ye şükürler ki sebükbar olduk..

diyerek düşe kalka Bursa tarafına kaçtı.

Bu sırada Murtaza paşanın büyük Konya şehrine yakın olduğu haberi kat'î olup, Bursa tarafından da fetih ve üstünlük bayrağı, Üsküdar alanına gölğe salmakla, ulûfe çıktığını da işitince Abaza paşa, yanında olan arkadaşlariyle şöyle tedbir ettiler ki,

Yanında toplu bulunan beşbinden fazla sipâhiyi, ulûfelerini almak bahanesiyle ağır ağır ordu-yu hümâyûna gönderdikten sonra, devlet hizmetindeki diğer yoldaşlarını da gizlice kendilerine uydurup sıkı ahid ve yemin ettirip ve asıl istekleri olan husus için yeminlerini kuvvetlendirip, ilk fırsatta birdenbire topluca vezîri âzamın işini bitirmek.. Böylece maksatlarına ulaşmak için yeniden hepsi yemin ettiler.

Bu karar üzerine Abaza-Hasan yanındaki sipâhiler bölük bölük, gûya ulûfelerini almak için İstanbul tarafına gelmeğe başladılar.

Sadrazâm ise, sipâhi ocağı işbilirlerinden Pîri-çavuş ve Koca-halife dedikleri kâtibler, her vakit gizlice sadrazâmdan

bahşiş alıp, casusları idi, ocaklarında olan sırları ve haberleri en ufak noktasına kadar gizlice sadrâzama yetiştirirlerdi. Şöyle ki, bu iki kişinin, sadrazâmın adamı olduğunu hiç kimse bilmezdi. Sadrazâm, aralarında bir mehter vasıtasıyle bütün olup biteni bu iki kişiden öğrenirdi. Adı geçen Pîri-çavuş ile Koca-halife, sipâhi zümresinin Hasan paşa ile bu çeşit anlaşmalarını haber alıp, âdetleri üzere derhal vezîri âzama haber verdiler. Sadrazâm derhal bölük kâtiplerini defterleri ile huzuruna getirtti. Evvelce gazâ vazifesi ile memur edildikleri halde ihmal ve geciktirip Abaza-Hasan cemiyetinde bulunarak İslâm pâdişâhına isyan eden sipâhilerden yedi bin neferinin isimlerini kulluk defterinden kazıyıp çıkardı.

Evvelce memuriyetler verilip Murtaza paşanın yanında bulunmağa memur olan paşalara tekrar tekrar pâdişâh emirleri gönderilip,

«Hiyânet kasdı ve fâsid fikir ile Abaza-Hasan paşanın ordusundan ordu-yu hümâyûn tarafına gelen sipâhilerin bu tarafa gelişine mâni olasız. Onlar müfsid ve celâli zümresinden olduklarından pâdişâhın defterinden isimleri silinmiştir. Öldürüp cezalarını veresiz!»

Şiddetle tenbih olundu. Bunun üzerine yollar sıkıca tutuldu. Ansızın geçen sipâhileri ulûfe bahanesiyle kan için kılıca lokma ettiler. Geride kalanları haber alıp kaçıncaya kadar birkaç gün içinde yeniden fazla sipâhi katlolundu. Birazı da evvelce gelmekle Üskdüar'a ve İstanbul'a girmiş bulunuyorlardı. Bunların da yakalanmaları için adamlar tâyin olundu. Ele geçenlerin, otağı hümâyûn **(pâdişâh çadırı)** önünde kanlarını akıtıp, kellelerini yere yuvarlayarak üçyüz kadar sipâhi de pâdişâh hazretlerinin gazabına uğrayıp karınca ve balıklara yem oldu.

Beşbin yeniçeri çektirilere konulup kul kethüdâsı ile İzmit muhafazasına gönderildi.

Mehmed Halife, tarihinde der ki:

Abaza-Hasan paşa üzerine bizzat pâdişâhın hareketi ka-

rarlaştırılmış olduğu içün, saadetlû pâdişâhımız Üsküdar'a nakil buyurmuşlardı. Lâkin sadrazâm ve devletin iyiliğini isteyenler, pâdişâhın gidişini uygun görmediler. Sadrazâmın gitmesi düşünülüp, eski karar değiştirilmişti. Sonra bu sipâhi meselesi çıkıp, Hasan paşanın yanında bulunmaları suçuyla yedibin kişinin isimleri çalınıp **(defterden silinip)**, gelenlerin dahi yolda ve İstanbul'da bin kadarı katlolunmakla askerin kalbine dehşet ve soğukluk düştü. Ağızlarından bazı akla sığmayan sözler çıkar oldu. Meselâ,

«Sefer hizmetini yaptık. Biz bu sene tekrar bu kış içinde sefer zahmeti ne belâdır! Gitmeziz!..»

derlerdi ve birçoğu:

«Biz niçün din kardeşlearimize ve ocakdaşlarımıza kılıç çekip cenk ederiz!? İki adam birbirine düşmüş.. anların yüzünden Allahın kullarının kanı dökülmek revâ mıdır? Vezîri âzam ocağımıza düşmanlık ediyor. Halen bu kadar bin adamın esâmilerini çaldı (isimlerini defterden sildi) ve bu kadarını öldürttü. Gittiğimiz takdirde cenk değil veziri (Köprülü'yü) tutup Abaza-Hasan paşaya teslim ederiz. İş de hallolmuş olur.»

derlerdi. Ordu içinde bu çeşit yalan haberler çoğaldığı içün vezîri âzam dahi gitmekten vazgeçti. Fakat görünüşte sefer hazırlığına ehemmiyet verip hareket eder görünürdü. Fakat bu işi Murtaza paşanın sırtına yükleyip, gitmemeğe içinden kararlı idi.

Celâli Abaza-Hasan Cenginde, Serdar Murtaza Paşanın Bozguna Uğraması:

Murtaza paşa Ankara'ya girdiği sırada pâdişâh emri ile aynı işe memur olan paşalardan, kendisine Haleb eyâleti verilen Mahmud paşa ve Kars'tan azlolunan Koca-Dilâver paşa, Murtaza paşa ordusuna katılmışlardı.

Abaza-Hasan paşanın damadı ve Haleb'de mütesellimi **(I.S)** olan Hamamcı-oğlu da bin kadar levend ile Haleb'den

kovulunca, güya pâdişâh tarafına itaat eder görünerek Murtaza paşaya varıp ona tâbi oldu. Mahmud paşa, Dilâver paşa ve Hamamcı-oğlu, meğer gizlice birleşip, cibilliyetlerinde mevcut olan fesad illeti gereğince Hasan paşa ile haberleşip muharebe sırasında adamları ile birlikte Hasan paşa tarafına geçmek üzere karar vermişlerdi.

Bu kötü niyet üzerine birleştiklerini bildiren mektubu Hasan paşaya göndermişlerdi. Bu mektuplar casuslar vasıtasıyle yakalanıp, Murtaza paşanın eline geçmişti. Böylece hainlikleri anlaşılır anlaşılmaz davet edip Mahmud paşayı, Dilâver paşayı, Hamamcı-oğlunu katletti. Yakalanan mektuplarıyle kesilmiş başlarını devlet katına gönderip «düşman tarafına taraftar ve devleti âliyyeye kötü niyetleri olduğu anlaşıldığından cezaları verildi» deyu arzetti. Hizmeti pâdişâhca makbul oldu.

Murtaaz paşa adı geçenleri katlettikten sonra Eskişehir üzerine yürümüştü. Bir iki konak yakına gelince Hasan paşa, o mevkiden hareketle Konya üzerine gitmekle serdar dahi derece derece gidip, askeri süratle gitmeğe zorlamak mümkün olmadığından, eşkıyanın kalktığı yere bunlar konarak Ilgın denilen yere vardılar.

Abaza-Hasan'ın karşı koymaktan çekinip, durmadan kaçması, düşman tarafını **(Murtaza paşa tarafını)** iğfal edip, tam yerinde harb ateşini yakmak içün olduğundan, adı geçen yere indikten sonra sabaha doğru çadır ve yüklerini boş bırakıp, piyade ve süvari bütün yüksüz olarak, ordularına yakın yerlerin pusularına dörder beşerbin tüfenkli koyup, kendisi geride kalan asker ile bir gizli yerde Murtaza paşa ordusunun gelişini bekledi.

Serdar Murtaza paşa dahi:

«Bu şekilde parça parça hareket etmekle hizmet imkânsız ve eşkıyanın kalktığı yere bizim konmak suretiyle vakıt geçirmekle maksada ulaşmak ihtimali yoktur.» a

deyu orada asker büyükleriyle konuşup ertesi gün, düşman güruhu daha yerlerinden hareket etmezden evvel süratle yetişmek tedbirini adılar, rahat ve uykuyu haram edip o gece üç saat geçtikten sonra Allaha mütevekkil olarak yola düştüler.

Rebiülevvel ayının onbeşinci gecesi idi ki, yolları aşarak, sabah olmak üzere iken, harp meydanının etrafında bulunan tepelerden sahraya inecekleri sırada harp etmek içün pusulara yatmış olan düşman, etraftan hücum edip uykusuz ve darmadağınık gelen kalabalık askerlerden birer güruh üzerine saldırdılar.

Taraf taraf harp pazarı kurulunca, her fırka ancak üzerine gelen düşman ile ölünceye kadar yiğitlik gösterip bir iki saat uğraştılar. Fakat dağınıklık yüzünden birbirlerine yardım mümkün olmadığından gittikçe zaif ve ve takatsız kalıp, hem yetişenler de yarım canla mukavemete cür'et edemeyip kaçtıklarından, cenk edenler tamamen perişan oldu. Kurtuluş ümidiyle etrafa kaçtılar. Bütün ağırlıkları yağma olunup, o muharebede iki taraftan sekizbinden fazla kimse öldü.

Murtaza paşa iç ağalarıyle Karahisara gelip etrafa dağılan beyler ve askerler yanına toplanıp, düşmana gözdağı vermek üzere orada kaldılar.

Bu vak'adan evvel, serdar Murtaza paşanın ağır hareketi, eşkıya üzerine hücum etmekte gecikmesi, sadrazâmı şüpheye düşürmüştü. Sadrazâm, belki Murtaza paşa da eşkıya ile gizlice ittifak üzeredir diye düşünerek, seraskerliği kapudan vezir Ali paşaya vermeğe karar vermişti.

Çarpışma ve bozgun haberi pâdişâhın kulağına erişince, Murtaza paşanın hizmeti ve bağlılığı sâbit olduğundan, yine serdarlık kendinde bırakıldı. Kış mevsimi şiddeti yakın olmakla, yeniden asker tedariki ilkbahara bırakıldı. Ve:

«Herhalde eşkıyânın hakkından gelmeğe çalışasın! İlkbaharadek lüzumu kadar asker gönderilir.»

deyu üstüste pâdişâh emirleri gönderilip, Üsküdar'da olan kapu kuluna izin verildi.

Sadrazâma, İstanbul'a geçmek fermân olunup, saadetlû pâdişâhımız hazretleri Üsküdar'da olan Hünkâr bahçesinde kaldılar.

Bu soğuk haberin gelişinden, devletin iyiliğini isteyenler üzüntü duyarken, kötülük isteyenler ve şer ve fesad gözleyenler sevindiler. Bundan sonra saadetlû pâdişâhımız Üsküdar bahçesinde kalmalarını sadrazâm uygun görmeyip İstanbul'a nakletmeleri lüzumunu makûl sebeblerle bildirmekle erbain (1) içinde Tapkapu sarayına taşınıldı.

Naklederler ki:

Murtaza paşanın hizmetinde olan iç atalarından Yusuf ve bölük-başılarından Kürd-Mehmed iki soysuz şaki, Abaza-Hasan paşanın casusu imişler.. Gizlice bunlara beşeryüz altun gönderip:

«İşimiz tamam olursa beşeryüz altun daha veririm. Ve istedikleri gibi kendilerini çırağ ederim.»

deyu akıllarını çelmiş.. O uygunsuz hain laz, serdarın işlerinden herhangi hususu öğrenirse, ağzından o bölük-başıya haber verir, o da Abaza tarafına haber gönderir imiş. Hattâ serdar geceleyin kalkıp sabahleyin halkı gafil iken basmak tedbirini bir gün evvel konuştukta, o oğlan bölük-başı vasıtasiyle düşman tarafını haberdar edüb, serdârın kurduğu tedbir ve hiyleyi düşman tarafı, evvelce hazırlamakla, galip gelmişti.

Cenabı Hak hain tâbilerin şerrinden devlet büyüklerini muhafaza eyleye.. Akıllılara, bilhassa vezirlere lâzımdır ki her işde, bilhassa böyle büyük işlerde casuslardan ve etrafta

(1) Aralık ayının dokuzundan, ocak ayının 17'sine kadar süren kış günleri.

olan yakın hademelerinden çok çekine.. Çünkü hukemâ demişlerdir ki, sır dostu ve yakın olanlardan, düşmanlarından fazla çekinmek lâzımdır. Çünkü düşman, insanın gizli hallerini bilmez ama, yakın ve beraberinde olanlar her ahvâle vâkıf olmakla zarar verebilirler. Bilhassa para tamahıyle, ekmeğini yediği kimseye hıyanet etmek zamane insanlarının âdetidir. Sır saklamakta ve güzel tedbir almakta şöyle hakîmane hareket gerektir ki, kendisine tamamen itimad olunanlardan başkasına sır verilmeye.. Ve alınan tedbirin aslını ve içyüzünü duyurmayıp etrafındakileri yanıltacak sanatlar kullanmalıdır.

Eşkıyanın Kökünün Kazınması :

Evvelce Anadolu, Sivas ve Karaman beylerbeyileri ve diğerlerine Şam vâlisi olan Kadri paşa başbuğ tâyin olunup, serdar Murtazâ paşa tarafına gönderilmişti. Karahisar'da Murtazâ paşaya katılıp, kendisine Haleb eyâleti verilen Tutsak-Ali paşa dahi gelmişti.

Eşkıyanın ahvâlini öğrenmek içün birkaç gün beklendikten sonra Ayıntap tarafına revâne oldukları muhakkak olmakla serdar Murtazâ paşa da toplu bulunan beyler ve askerler ile Haleb'e doğru gittiler.

Adı geçen şakî, Ayıntap'a indikten sonra etrafta olan kasaba ve köyleri askerine kışlak tâyin edip kendisi bazı kabadayı kafadarları ve hâs adamlarıyle Ayıntap'da kalmıştı. Murtazâ paşa dahi yanına memur olan beylerbeyiler ile Haleb'de kalıp Kürdistan, Arabistan ve Türkmen askerlerine emirler ve okşayıcı mektuplar gönderip, Abaza-Hasan'ın üzerine gönderilmişlerdi.

Eşkıyanın etrafı kuşatılıp bir teki bile harekete muktedir olmamakla sıkıntıda, bilhassa zahire bakımından müşkül durumda olmakla halleri harab olmuş olduğu içün Arabistan tarafına gitmeğe karar verdiler. Birecik sancağı beyi de eşkı-

yanm geleceklerini öğrenince sancağı askeriyle pusuda gizlenip geçerler iken birdenbire üzerlerine uğrayınca arslanlar gibi hücum edip bin nefer işkıyadan fazlası kılınca lokma oldular.

(Buraya vezir Fazlı paşa hikâyesi bulunup yazılmalıdır. Vecîhide olmak gerektir. Gaflet olunmaya.. Naîmâ)

Memeketin her tarafına topyekûn cenk emri gönderildiğinden, adı geçen şakînin (Abaza-Hasan'ın) adamlarından ve zahirecilerinden, reâyâ ellerine geçirdiklerini katlettiler. Kışın şiddeti dolayısiyle yollar kesilmiş, kıtlık ve pahalılık şiddetlenmiş olup, gittikçe halleri perişan olmakla, ne bir tarafa gitmeğe kudretleri, ne de oldukları yerde kalmağa takatları olup, pâdişâhın afv eteğine sarılmaktan başka dermansız dertlerine ilâç bulamayıp, serdar Murtazâ paşa tarafından afvlarını istemeğe karar verdiler.

Rivâyet eden der ki:

Serdar Murtazâ paşa ve Haleb vâlisi Konakcı-Ali paşa bir güzel tedbir eylediler. Şöyle ki, işe yarar bölük-başılarından söz bilür iki üç adam, kıyafet değiştirerek aman mektubuyla Abaza-Hasan'ın levendleri arasına varıp:

«Siz bu celâlinin yanında bu sıkıntı ile nice beklersiz? Âl-i Osman pâdişâhına karşı koymak ve galip gelmek mümkün müdür? Daha evvel çıkıp isyan eden celâlilerin hangisi selâmete erişti? Birdenbire Murtazâ paşaya galip geldiğinize mağrur olmayınız. İlkbaharda, toptan İslâm askeri ve bütün Osmanlı ülkesinde olan vezirler ve beyler eyâletleri askerleriyle üzerinize gelip ve toptan muharebeye gitmeleriyle her taraf kapanınca hâlin nereye varacağı malûm.. Arabistan'a giderseniz, çölde Arap taifesine av lokması olursuz.. Acem'e giderseniz, vaktiyle Acem'e (İran'a) gidenler ümitsizlikten İran viranelerinde helâk oldukları meşhurdur, bilürsüz.. Hiç bir tarafta sizin için selâmet düşünülemez. Heman sarıca ve sekban ocağına zararınız dokunur. Onların tamamını katlederler. Ancak münasib budur ki, biz aracı olalım.. Suçunuzun afv olunmasına aman kâğıdı ve serdar-

dan size yetecek kadar harc tezkeresi alıverelim. Bir bahane ile buradan ayrılıp, Haleb'e gelüb, serdarın kapusuna kapulanın... Belâ ve mihnet başbuğ olana isabet eder. Siz pâdişâhın doğrusu olursuz. Bir tanenizin de burnu kanamaz!»

deyu namlı bölük-başıları inandırdılar. Ve gizlice serdar tarafından ahd ve yemini ihtiva eden amân kâğıdı götürüp ellerine teslim ettiler.

Levendleri serdar tarafına çekmek içün baş bölük-başıya paşalık vaad olundu.

Abaza-Hasan'ın mahvolmasına Allahın irâdesi taallûk ettiğinden çeşitli sebepler meydana çıktı. Meselâ, ordusunda fazla kıtlık olduğundan pirinç ve koyun bulunmuyordu. Sığır, keçi eti ve bulgur da pek az olarak tayın verilirmiş..

Abaza-Hasan kıyafet değiştirerek bir beygire binip çoğu zaman ordusunu dolaşıp ve adamlarının kışlaklarında gezip ne var ne yok öğrenmeğe çalışırmış.. Bir gün âdeti üzere levend güruhu arasında gezerken tayınları getüren adam yine bulgur ve sığır getirdiğini levend gördükte:

«Bre falanını falan ettiğim falan!»

diye çirkin sözler ve ağır sövmeler ile paşaya çatıp:

«Biz uğrunda can ve baş veririz. O bizi ve atlarımızı açlıktan kırdı geçirdi!»

deyu kötüledi. Abaza bu sözleri kendi kulağıyle işitip konağına geldi, ve baş bölük-başısını çağırıp:

«Behey adam! Ben sizin içün pâdişâha isyan eyledim. Bu kadar zamandanberi kazandığımızı ve Allahın kullarının evini yakıp yıkıp ahretimi berbâd ettim. Elde ettiğim malı size verdim. Bu anadek kazanıp, zevk ve safa ile geçinip, şimdi birkaç gün kıtlık ve pahalılık ve sıkıntı çekmekle, verilen tayını beğenmeyip açıktan açığa bana söverler.. Bu insaf mıdır? Ve yiğitliğe düşer mi? Bağlılığın lâyıkı bu mudur?»

deyu bir çok ağladı. Ve hasret âhı çekip:

«Böyle dirilikten ölmek yeğdir!. Bir alay tuz ve ekmek hakkı bilmezleri doyurmak içün zulümler irtikâb ederek dünya ve ahrette kötü nâm aldığımızın cezası budur. Emir Allahın.. Bundan sonra ölümü seçtim!.»

deyu teessüf ve pişmanlık gösterdi.

Baş bölük-başı bir şeytan ve zâlim herif idi. Abaza'nın zaafını ve çöküntü alâmetlerini anlayıp:

— Sultânım! Bu levend taifesidir. Aralarında uslular var ise, kendini bilmezler de vardır. Bazı cahillerin sözünden elem çekip uğrunuzda baş ve can verir şahbâzlara gücenme.. Dünyanın hâli budur.

deyu hele hatırını hoş eyledi. Sonra:

«Bunun sonu nereye varacaktır? Ne işleyelim?»

deyu müşavereye giriştiler. Bölük-başı fırsat bulup:

— Sultânım! Bizim elimizde bir metin kale olmadıkça biz bu işi başa çıkaramazız ve kuşatma ile kale almağa da kudretimiz yok. Herhalde hileye muhtacız. İlkbahar gelip üzerimize deniz gibi asker yürümezden evvel bir çare düşünelim.

dedi. Bu söz paşanın aklını başına getirdi:

— Ya nice edelim? Fikrine gelen ne ise söyle, görelim.

dedi. Bölük-başı hile başlangıcını hazırlayıp:

— Levendlerin hepsinin sizden yüz çevirmeyeceğine ben kefilim.. Aramızda kitap, kılıç ve tuz ekmek üzerine yemin ve ahdimiz vardır, bilürsüz. Benim hâtırıma gelen budur ki kabadayı levendler ile mâmur bayraklarımızı sizden ayırmak suretiyle serdar kapusuna **(serdarın yanına)** gönderelim. Varıp Haleb'e girsünler. Sonra siz de aman isteyip, sizi pâdişâhtan rica ve suçunuzu affettirmek sözü ile ahd ve yeminden sonra yanınızda olan paşalar ve yakın hademelerinizle Haleb'e girsinler. Geride kalan levendler ile hepimiz dahi Haleb altına varup konarız. İstanbul tarafına

arz (I.S) gidip cevap gelinceye kadar birçok zaman geçer.. Bir gece birdenbire çıkıp Haleb'i zabt ve serdarla diğer muhalifleri katlederiz. Haleb gibi büyük ve sağlam bir kale elimizde olduktan sonra, her iş istediğimiz gibi sona erer.

dedi. Hasan paşa Abaza idi. Akıl ve düşüncesinin tutarı malûm... Bu hiyleye inandı. Serdar Murtazâ paşa tarafından da anlattığımız gibi levendlere aman verileceğine dair mektuplar gelmişti. Kırk elli bayrak kadar levend göçüp Haleb'e vardılar. Bölük-başılarına abalar giydirilip maaş tezkereleri verildi. Bu levendler yüzünden, birçok cenk adamı Abaza-Hasan'dan ayrılıp Murtazâ paşaya yapıştı.

Hasan paşa gücenip bölük-başıya:

— Behey adam! İç ve dış ağalarımızdan birçok adam Haleb'e gitmiş.. Bunun aslı nedir?

dedikte, bölük-başı kandırıp:

— Behey sultânım! Levendler ile sözbirliği edince onların ne ehemmiyeti olur! Ko gitsünler! Levend, serdar kapusundaki (maiyetindeki) silâhdaşlarmı bizim tarafa döndürdükten sonra iş biter. İhtiyaç olduğu vakit eski adamların sana karşı gelecek değildir. İsteyerek veya istemiyerek bize tâbi olurlar. O taraftan elem çekme.. Ben ahvali sağlamlaştırırım.

dedi. Bu rey ve tedbirde Ayıntap müftüsü ve Kilis kadısı da vardı. Daima Hasan paşaya nasihat eder görünerek hiyle ile Haleb'e düşürmeğe çalışırlardı.

Birkaç gün sonra Haleb'e giden bölük-başıların ağzından, kendi mühürleriyle mühürlü mektup düzülüp:

«İşte biz, serdar kapusunda olan levendleri kendimize uydurduk. Onlar da serdara itaattan bıkmışlar. Böyle bir fırsatı Allahtan isterler imiş.. Heman paşa da, kendisine güven verecek ahid ve yemin ile gelsün! İş kolaylaştı!»

deyu mahzar şeklinde baş bölük-başıya gönderildi. O da güya sevinerek Hasan paşaya gösterip onun inanmasına sebep oldu.

Bu aralıkta Ayıntap müftüsü de Hasan paşaya gelip:

— Sultânım! Pâdişâhların cömertliği ve ihsanları nihayetsizdir. Serdarı ekremle (**Murtaza paşa ile**) aranızda aracı olalım. Sizi pâdişâhtan rica etsin ve cürmünüzü affettirerek bir yüksek makaama tâyin ile memnun ettirmek üzere söz versin.. Size itimad verecek ahid ve yemin ile sizi inandırsınlar. Böylece bu fitne kolaylıkla ortadan kalkıp gerek devlet düşmanları, gerek sizin düşmanlarınıza körlük, düşmanlığınız sadâkata, ve eşkıyâlığınız dostluğa çevrilmiş olsun.. İki taraf arasını düzeltmek ahretinizi tamir eder ve korur, dünyada saadet ve azametinize sebep olur. Bunda şüphe yoktur.

deyu birçok yalvarıp anlattı.

Abaza-Hasan paşa kanaatince, kurduğu hilede muvaffak olabilmek için bu aracılığı fırsat bildi ve:

— İmdi efendi, sen bizim aramıza gir!

dedi. Müftü kalkıp Haleb'e geldi. Serdarı ekrem ile bir hoş söyleşip bu hususta düşünülen tedbirlerin temeline en güzel şekilde kuvvet verdi.

Serdar Murtazâ paşa ve Konakcı-Ali paşa,

«Allah şahid olsun, sizin ve yanınızda olanların kılına zarar gelmemek üzere şu yemin, bu yemin..»

deyu mufassal mektuplar yazıp, müftü ile Hasan paşaya gönderdiler. Fakat darbımesel olan kadı Utbe gibi hiyle babası olan müftü efendi ve adı geçen bölük-başı, Hasan paşayı bir hoşca inandırıp, gafletini artırmak içün dediler ki:

«Sultâmm! Eğerçi serdarın bu ahid ve yeminlerine inanılır. Fakat hatırımız bir hoşca inanmamakla, bütün şüpheler ortadan kalksın içün, serdarı ekrem yanında olan paşaların hepsinin mühürleriyle mühürlenerek ahd ve yemin ihtiva eden bir sened, ve bir Kur'an-ı Kerim ile size yemin etmek içün bir hatırlı paşayı vekil edip göndersünler. Yeminden sonra o paşa, rehin olarak burada levendleriniz ve askerleriniz arasında muhafaza olunsun.. Sonra siz Haleb'e teşrif eylen ki, hiç bir şekilde hatırınıza vehim ve şüphe gele-

cek birşey kalmayıp, her nevi ihtimal ve sakınca tamamen ortadan kalksın!»

dediler.

Hasan paşa bu tedbirden sevinip, müftü efendiye sof ve bölük-başıya aba giydirip:

— Berhudar olun! İyilik düşünmek olunca böyle gerektir!

deyip aferinler eyledi. Müftü bu haberi ulaştırınca, serdar Mustafa paşa, Ahısha vâlisi olan Arslan paşayı kendi tarafından vekil edip bir Kur'anı Kerim ve ahd ve aman mektupları ile Hasan paşaya gönderdi. Arslan paşa gelip, Hasan paşanın huzurunda Kur'anı Kerime el urup:

«Hasan paşanın ve adamlarının kılına zarar ve ziyan gelmeyip affolunmaları için devlet katına arz ve rica eylemek hususunda Murtaza paşa tarafından teşebbüs olunacağına ve kendi tarafından ahvâlin böylece olduğun dair kat'î olarak kaani olduğuna tekrar tekrar yemin...»

Ettikten sonra Hasan paşaya tam inanç geldi. Yanında olan vezirler ve beylerbeyiler ve tanınmış adamlarıyle Haleb'e yönelip, Arslan paşayı rehin olarak, baş bölük-başı eliyle güya levendlere misafir verdi.

Ayıntap'dan ikinci günde Haleb'e vardılar. Haleb beylerbeyisi Konakcı-Ali paşa ve serdardan başka ne kadar paşalar var ise ve serdarın kethüdâsı birkaç saatlik konakda yola karşılamağa çıkıp bin ağırlama ile yemek yedirip, mehterhane ve büyük alay ile Haleb'de olan adı geçen saraya getirdiler. Serdar dahi hayli bir karşı çıkıp esenleşüb, fevkalâde itibar edip hâtırını hoş eyledi. Ve geniş sofra kurup yemek yedirip ikram ile ağırladıktan sonra bütün beyler, vezirler, serdarın meclisinde hazır olduğu halde Hasan paşanın durumu müzakere olundu. Serdar dedi ki:

— Paşa kardaş! Biz verdiğimiz söz ve yemin üzerinde duruyoruz. İstersen rica mektupları yazıp, yanınıza güvendiğiniz adamlar verip pâdişâh katına gönderelim, istersen

sen Haleb'de eğlenip zevk ve safada ol, biz devleti âliyye tarafına şefaat mektupları yazıp suçunuzu affettirelim. Ve size, yanınızda olan vezirlere, beylere birer memuriyet getirtelim. Hangisini arzu ederseniz heman kâğıtlar yazılsın!

dedi. Haleb vâlisi Konakcı-Ali paşa söze başlayıp:

— Sultânım! Sizin yazacağınız şefaat mektubu varıp, pâdişâhın afv ve ihsânı gelinceye kadar paşa hazretlerinin (Hasan paşanın) bütün arkadaşlarıyle Haleb'de eğlenmesi daha uygundur.

Abaza-Hasan paşanın da, aldığı hiyleye göre, kalbinin sırrı, Haleb'de kalmaktı. Ali paşanın fikrini yerinde bulup:

— Burada kalmamız doğrudur.

dedi. Hemen divan efendisi davet olunup, herkesin gözü önünde sadrazâm ve dârüssaâde ağasına, şeyhülislâma ve diğer devlet büyüklerine mektuplar yazıldı. Ve hepsinin ağzından, cürümleri affolunarak birer memuriyet verilmek suretiyle memnun edilmek ricasını ihtiva eden mahzar **(I.S)** yazıldı. Hepsi mühürleyip çatal menzil beygiri ile tatar eline **(postacı eline)** verilip akşama doğru yola çıkarıldı.

Hasan Paşa ve arkadaşları, pâdişâh katına kâğıtların gitmesiyle hâtıraları hoş olup şüpheden kurtuldular. Sonra Hasan paşaya yakın adamlarıyle Murtazâ paşa, kendi sarayında misafir edip, diğer Hasan paşalılar, kendi ağalarından ve vilâyet âyânından birer münasip kudretli devletlûnun evine misafir edildiler.

Uzun-Kenan paşa, Tayyar-oğlu, vezir Ahmed paşayı konaklarına göndermeyip, yedirip ikram etmek içün o gece sarayda alıkoydu.

Toplamı otuzbir kişi vezir ve beylerbeyi ve âyândan kimseler böylece gürültüsüz patırtısız intikam pususuna düştüler.

Beyt

Rahnegîr-i mülk ser-üfkende bih
Düşmen-i bed-ahd perâkende bih

Anlamı üzere, hepsinin siyaset kılıcından geçirilip mahvolmaları yerinde görülüp akşam vakti bütün konak sahiplerine gizlice haberler gönderildi ve:

«Kaleden topatıldığı anda herkes konağında olan misafirini, hizmetkârıyle birlikte katleylesun! Bu sır duyulursa veyahut biri kaçarsa, ev sahibi katlolunur!»

deyu sıkı tenbih olundu.

Serdarı ekremin tenbihi üzere herkes güvendiği hizmetkârlarını hazır edip top atılmasını beklemeğe başladılar.

O gece, cümadel'ülânın yirmidördüncü gecesi idi. Akşam namazı kılınıp serdar Murtazâ paşa, Hasan paşa, Kenan paşa, Tayyar-oğlu Ahmed paşa ile, geçen geçti, artık bir daha hatırlanmasın şeklinde, sergüzeşt ve can sohbeti ettiler. Akşamdan sonra yenmek içün meyva ve helvalar ısmarlandı. Yatsı namazı içün Murtaza paşa abdest almak üzere kolunu çemreyip, sarayının hamamına doğru gitti ve:

«Paşa kardeşlerimize abdest verin!»

deyu tenbih etti. Kendisi, iç ağaları, hepsi tenbihli.. Hançerlerini hazır etmişlerdi. Paşalara abdest vermek bahanesiyle yirmi otuz kadar ejderha gibi yiğitler içeriye girip, geride kalanlar, ellerinde hançerler, oda kapısında, perde arkasında durdular.

Abaza-Hasan (Bismillah) deyip abdeste çemrenmeğe başlayınca birkaç pehlivan ileri varıp, kolunu sığamak bahanesiyle koluna yapışıp, heman boğazını düşürüp hançer üşürdüler.

Kenan paşa ve Tayyar-oğlunu dahi, yiğitler üşüp derhal üçünü de boğazlayıp işlerini bitirdiler.

Paşanın o süslü odası, adı geçenlerin kanlarıyle salhane (**hayvan kesilen yer**) gibi kan ile doldu.

Derhal kale dizdarına (**kale ağası**) adam uçurup haber verdiler. Hazırladığı topa ateş verdi. Top sesini işittikleri gibi herkes evinde olan misafirini kurban edip, bir saat içinde hiç zahmetsiz bu kadar şer ejderinin hakkından gelindi.

Hadım kardaşı, üç oğlu ile Konakcı-Ali paşanın konağına gönderilmişti. Gazabının şiddetinden üçünü de tutturup kendi eliyle katleylemiş..

O gece, haklarından gelindiği haberi yazılı mektupla İstanbul'a adam gönderdiler. Sonra maktullerin bütün kellelerini keserek içine saman doldurup, yaftaları cephelerine yapıştırıp İstanbul'a gönderildi. Başları kesilmiş vücudları Haleb'de Bâbülferec dışında olan havuz tarafına konuldu. Şöyle ki, şiddetiyle, Hasan paşalı naaşından o alan insan leşi ile dolmuş...

Eşkıya zümresinin katilleri haberi evvelce devlet katına ulaşınca, adı geçen serdar Murtazâ paşaya içinde iltifat ve hayır dua yazılı hatt-ı hümâyûn ile ikram olarak kılıç, kaftan gönderilip, yanında olan beylere paşalara memuriyet yerlerine gitmeğe izin verildi.

Cümâdelâhirenin ortalarında, öldürülen meşhur eşkıyaların otuzbir aded kelleleri devlet katına ulaşıp birer âsâ üzerine dikildi. Saadetlû âlemin sığınağı pâdişâh, arz odasında (S.B) iken önüne arzolunup bütün saray halkı seyrettikten sonra bakanlara ibret olmak içün Bâb-ı Hümâyûn (S. B) önüne koydular.

Paşaların alınlarında yazılan yaftalar ve Murtazâ paşa tarafından gelen defter gereğince öldürülenlerin isimleri bunlardır:

«Abaza - Hasan Paşa, Tayyar - oğlu Vezir Ahmed Paşa, Vezir Sarı - Kenan Paşa, Ali Mirza Paşa, Deli - Ferhad Paşa ve oğlu Yahya bey, Tayyaroğlu kardeşi Mustafa paşa ve kethüdâsı ve oğlu, hadım kardeşi Hasan ağa, ve üç oğlu, Abaza-Hasan'm kethüdâsı Kefeli-Ali ağa, kapucular kethüdası Mahmud ağa, Abaza-Hasan'ın Türkmen ağalığına tâyin ettiği beyzâde, Abaza-Hasan ordusunda yeniçeri ağalığı yapan Ankara kethüdâ yeri Mir-Ali, Ordu kadılığı yapan Tekeli-Abdülvahap, Mardin voyvodası Siyâvuş, Tekeli zorba Satılmış, Erzurumlu Bâki-zâde Nebi ağa ve Bektaşlı Tokmak-Ömer ağa, Şam zorbalarından Reşid Çorbacı, Kör bey, Maraşlı Osman beyzade, Kenan paşa imamı, Konakçı Abaza-Mustafa, Kilis kethüdâ yeri, Hicazi-oğlu Ahmed, Remilci Bekir, eski zorba-başılardan Hasan...»

Abaza-Hasan paşanın nasıl meydan aldığını ve ne suretle şöhret kazanıp celali olduğunu yukarıda tafsilâtıyle yazmıştık.

Tayyar-zâde vezir Ahmed paşa: Bağdad fethi sırasında sadrazâm iken şehid olan Tayyar-Mehmed paşanın büyük oğludur. Bu sırada Şam vâlisi idi ve küçük kardeşi de Rakka beylerbeyisi idi. Vezir oğlu vezir olduğundan gençlik gurur ve kibri, ve çelebilik icabı, şânının yükselmesi dâvâsında olmakla, babasından kalma cesur ve hareketli adamlarının kışkırtmalarına ve fesadcılıklarına uyup başlangıçta sadrazâma kafa tuttu. Sonra can korkusuna düşüp Abaza-Hasan topluluğuna katıldı.

Biri de Topal-Kenan paşadır ki, aslen Rus olup Mısır vâlisi olan Bakırcı-Ahmed paşanın maiyetinde iken Sultan Murad Hân Hazretlerinin saltanat zamanlarında biniciliği yüzünden pâdişâh sarayına girdi. Görünüşü güzel ve âzâları mütenasip, güçlü kuvvetli ve uzun boyl binici olmakla hâsodada şöhret bulup, Sultan İbrahim'in son zamanlarında pâdişâha yanaşıp rikâbdar oldu. Sonra vezirlik verilerek müsahib oldu. Daha sonra Handan Ağa-zadenin kızı olan nikâhlı karısı boşattırılarak yüksek dereceli pâdişâhın kızı Beyhan Sultanla evlendirildi. Böylece iltifata mazhar oldu.

Sonra Budin vâlisi iken kapudan oldu. Kötü tutumu ve takdirin müsaadesizliği yüzünden Osmanlı donanmasını kâfirler alıp büyük zarar oldu. Bu kadar büyük suçuna göz yumuldu. Pâdişâhın affına uğrayıp rikâb kaymakamlığı ile kadri yükseltildi. Bu sırada Bursa muhafazasına gönderildi. Halbuki kendisi sadrazâm olmak hevesinde idi. Bu yüzden Köprülü-Mehmed paşaya karşı içinden kini vardı. Bu sebeple ekmeğini yediği pâdişâha isyan edip âsi Abaza-Hasan paşaya katıldı. Sonunda dünyanın lânetine uğrayıp cezasını buldu ve nam ve şânı kalmadı.

Biri de Ali Mirza paşadır. Meşhur bahadırlardandır. Kendisine Ankara sancağı verilmişti. Sefere memur olup fermân gereğince Üsküdar'a gelmiş iken, Abaza paşanın mey-

dana atılıp Konya'ya geldiğini işitince bir gece birdenbire adamlarıyle birlikte kaçıp Abaza'ya kulluğunu arzetti. Böylece onun yanında beğenilir ve makbul ve yararlığı sebebiyle iltifata mazhar oldu.

Biri de Teke vilâyetinden, kadılar zümresinden Abdülvahab efendi ki, evvelce Antalya sancağına mutasarrıf olan Kör bey denmekle tanınmış Mustafa paşa isyan edip Antalya kalesine kapanınca, adı geçen kadı, vilâyet halkının ittifakı ile etrafta olan reâyâyı topladı. Cebren ve kahren halkı devlet-i âliyye tarafına itaat ettirip fitne ve fesadı def ettiği içün devlet erkânının iltifatına mazhar olmuştu. Bu hizmetine karşılık mansıbına birkaç kaza daha eklenip şöhreti gökleri tuttu.

Abaza-Hasan meydana atıldığı vakit, şeytanın sevkine uyarak yanlış yol tuttu ve bulunduğu yerlerde rezillerin ve eşkıyanın topluluklarına girdi. Eşkıya tarafından kendisine ordu kadılığı verilip, onların havalarına uyarak saltanat tarafına ihanet etti ve günahsız adamları öldürmeği, fukara mallarını zabtetmeği hâşâ meşrudur deyu câiz göstererek eşkıyanın iltifatına mazhar oldu.

Abaza-Hasan'ın muvaffak olmasından sonra! kazasker yapılacağı kendisine vaad olunmuştu. Bu yüzden artık sadrazâmın da yularını elinde bilmekle divan kurup azamet göstermeğe başlamıştı.

Zehî halvây-ı nevmîdî hoşâ palûde-i hirman

Biri de Konyalı hadım kardeşi demekle tanınmış olan Hasan ağa ki kâh Türkmen ağası, kâh Halep muhassılı ve kâh Sayda ve Beyrut voyvodası oldu. Konya vilâyetinin fukarası zulmünden evlerini bırakıp yurdlarını terketmişlerdi.

Diğer idam edilenler de, bunların adamlarından ve fâsid kanaatlerince şecaatli, namlı ve her birisi biner, beşeryüzer sekban ve levendler sahibi olup, şehirleri tahrib eden kötü kişilerdi. Kimi paşalığa, kimi bölük ağalığına hazırlanmış

iken hepsi Allahın gazabına uğrayıp uğursuz kelleleri yuvarlandı ve yüksek divan kapusu önüne atıldı.

Memlekete sığmayan ejder-i zaman
Eyledi sûzâh-ı ademde mekân

O devrin şairlerinden biri de:

Askerin çekdi diyâr-i ademe kondu Hasan,

mısraını tarih düşürdü.

Bunlardan sonra kılıç artığı olan isyan erbâbı, bütün sarıca ve sekbanın (I.S) toptan öldürülmesi içün hükûmet adamlarına hatt-ı hümâyûn adıyle, şânı yüksek emirler gönderildi.

Eşkıya meşhurları artıklarından Macar-Ahmed ve benzeri birkaç bin eşkıyanın da cezaları verilip, namlılarının başları dergâhı âli önünde yere yuvarlandı, diri olarak getirilenler, pâdişâhın huzurunda kılıca lokma olup bir sene durmadan siyaset divanı meydanı yirmişer otuzar kelleden hâli kalmadı.

Cevr-ü cefa görmüş mazlumların bedduaları, Allahın dergâhında kabul olunup, Allahın kullarını huzursuz bırakan zâlim ve müfsidlerin çerçöp vücutları ateş saçan kahır ve siyaset kılıcı ile yokoldular. Buna teşekkür makamında Vecihî, aşağıdaki iki beyti vezîri âzamın medhi hususunda yazmıştır:

Hak budur ki nice serkeşleri pâmal etti
Devlet-i kaahire-i Âsaf-ı ferhunde şiyem
Hak budur eyledi ıslah-ı mizâc-ı âlem
Cevher-i tîg-i cihangir vezîr-i âzam

Garip şey:

Acaip olaylardandır ki Abaza-Hasan paşa Haleb'e girip adamlarıyle birlikte öldürüldükleri gecenin ertesi günü ki,

cümade'lûlânın yirmidördüncü günü idi, ikindi zamanına yakın müthiş bir zelzele oldu ki, İstanbul evlerinin ocakları kiremide beraber ve nice köhne binalar yıkılıp yerle bir oldu. Bu zelzele birçok şehirlerde duyulup halk büyük bir korkuya kapıldı.

Aristo (**meşhur Yunan filozofu**) Edvar ve Ekrar adlı kitabında der ki, her ne vakit ki insanlar arasına herhangi bir sebep yüzünden fitne düşüp yeryüzünde haksız yere kan dökülüp ruhlara ıstırap verilir.. Elbette ya zelzele veya ay tutulması olur veyahut başka bir yönden bir büyük belâ çıkar ve gökten, olağana aykırı bir belâ inmesi mukarrerdir. Eski zamanlarda geçen büyük muharebeler ki, her muharebede nice bin nüfus yok olmuştur, tetkik olunsa, her muharebenin arkasından çok geçmeyip bir korkunç ve büyük semavî belâ veya yeryüzü belâsı zuhur etmiştir. Fesübhânallahül'azîm..

İnsan vücudu ki, Allah binasıdır ve Rabbın gizli bir hazinesidir, olur olmaz sebeb ile yıkılıp yokedilmesine Allahın rızası yoktur.

Abaza-Hasan paşa ve bu kadar adam ve onların yüzünden katlolunan bu kadar kere bin adamın öldürülmesine Cenabı Hakkın irâdesi taallûk etmiş.. Fakat hakikatta güzeli çirkini, doğrusu hatası Cenabı Hakka malûmdur. Ve bizim idrâkimizin dışındadır. Ancak işlerin dışından bahseden bilginlerin bazısı derlermiş ki, Allahın kullarını öldürmekte sadrazâmın bu derece ifratla hareket etmesi devlet nizamı içün faydalı ise de, sonu uğurlu değildir. Derhal büyük yangın ile İstanbul berbad olup, kendisinin dahi çok yaşamaması, kan dökücülüğü yüzünden olduğuna kani olmuşlardır **(doğrusunu Allah bilir)**.

Murtaza paşaya dahi mübarek olmayıp, çok geçmeden onun da, Kürdlerin hıyânetiyle rezil ve intikam kılıcı ile öldürülmüş olması bu iddianın doğruluğuna delildir derler imiş.

iken hepsi Allahın gazabına uğrayıp uğursuz kelleleri yuvarlandı ve yüksek divan kapusu önüne atıldı.

Memlekete sığmayan ejder-i zaman
Eyledi sûzâh-ı ademde mekân

O devrin şairlerinden biri de:

Askerin çekdi diyâr-i ademe kondu Hasan,

mısraını tarih düşürdü.

Bunlardan sonra kılıç artığı olan isyan erbâbı, bütün sarıca ve sekbanın (I.S) toptan öldürülmesi içün hükûmet adamlarına hatt-ı hümâyûn adıyle, şânı yüksek emirler gönderildi.

Eşkıya meşhurları artıklarından Macar-Ahmed ve benzeri birkaç bin eşkıyanın da cezaları verilip, namlılarının başları dergâhı âli önünde yere yuvarlandı, diri olarak getirilenler, pâdişâhın huzurunda kılıca lokma olup bir sene durmadan siyaset divanı meydanı yirmişer otuzar kelleden hâli kalmadı.

Cevr-ü cefa görmüş mazlumların bedduaları, Allahın dergâhında kabul olunup, Allahın kullarını huzursuz bırakan zâlim ve müfsidlerin çerçöp vücutları ateş saçan kahır ve siyaset kılıcı ile yokoldular. Buna teşekkür makamında Vecihî, aşağıdaki iki beyti vezîri âzamın medhi hususunda yazmıştır:

Hak budur ki nice serkeşleri pâmal etti
Devlet-i kaahire-i Âsaf-ı ferhunde şiyem
Hak budur eyledi ıslah-ı mizâc-ı âlem
Cevher-i tîg-i cihangir vezîr-i âzam

Garip şey:

Acaip olaylardandır ki Abaza-Hasan paşa Haleb'e girip adamlarıyle birlikte öldürüldükleri gecenin ertesi günü ki,

cümade'lûlânın yirmidördüncü günü idi, ikindi zamanına yakın müthiş bir zelzele oldu ki, İstanbul evlerinin ocakları kiremide beraber ve nice köhne binalar yıkılıp yerle bir oldu. Bu zelzele birçok şehirlerde duyulup halk büyük bir korkuya kapıldı.

Aristo **(meşhur Yunan filozofu)** Edvar ve Ekrar adlı kitabında der ki, her ne vakit ki insanlar arasına herhangi bir sebep yüzünden fitne düşüp yeryüzünde haksız yere kan dökülüp ruhlara ıstırap verilir.. Elbette ya zelzele veya ay tutulması olur veyahut başka bir yönden bir büyük belâ çıkar ve gökten, olağana aykırı bir belâ inmesi mukarrerdir. Eski zamanlarda geçen büyük muharebeler ki, her muharebede nice bin nüfus yok olmuştur, tetkik olunsa, her muharebenin arkasından çok geçmeyip bir korkunç ve büyük semavî belâ veya yeryüzü belâsı zuhur etmiştir. Fesübhânallahül'azîm..

İnsan vücudu ki, Allah binasıdır ve Rabbın gizli bir hazinesidir, olur olmaz sebeb ile yıkılıp yokedilmesine Allahın rızası yoktur.

Abaza-Hasan paşa ve bu kadar adam ve onların yüzünden katlolunan bu kadar kere bin adamın öldürülmesine Cenabı Hakkın irâdesi taallûk etmiş.. Fakat hakikatta güzeli çirkini, doğrusu hatası Cenabı Hakka malûmdur. Ve bizim idrâkimizin dışındadır. Ancak işlerin dışından bahseden bilginlerin bazısı derlermiş ki, Allahın kullarını öldürmekte sadrazâmın bu derece ifratla hareket etmesi devlet nizamı içün faydalı ise de, sonu uğurlu değildir. Derhal büyük yangın ile İstanbul berbad olup, kendisinin dahi çok yaşamaması, kan dökücülüğü yüzünden olduğuna kani olmuşlardır **(doğrusunu Allah bilir)**.

Murtaza paşaya dahi mübarek olmayıp, çok geçmeden onun da, Kürdlerin hıyânetiyle rezil ve intikam kılıcı ile öldürülmüş olması bu iddianın doğruluğuna delildir derler imiş.

Şam Vak'ası :

Allahın yardımına mazhar olan diğer serhadlere eski Osmanlı kanunu üzere üç senede bir **(nöbetçi) adıyle** birkaç oda **(bölük)** yeniçeri gönderilegeldiği gibi Şam'a da gönderilmek kanun iken devlet erkânının ihmali yüzünden birkaç zaman unutulmuş olmakla, o tarafta **(yerli kulu)** adıyle deftere kaydolunup mevacibleri **(maaşları)** Şam hazinesinden verilmişti. Ancak ağaları İstanbul tarafından tâyin olunurdu.

Bunlar memleketi kaplayıp kuvvet peyda ettiler. Her tarafa musallat olmaları ve yayılmaları o dereceye varmıştı ki, işlerine hâkimleri karıştırmayıp, İstanbul tarafından verilegelen hizmetleri, bilek zoru ile kendileri zabtederler ve mîri malı ödemekte parmak hesabı gösterirlerdi. Böylece hazinenin zararına sebep olmuşlardı.

Vilâyet valisi olanlar, adı geçenlerin şerlerinden çekinmekle vergiler ve mahsuller ve diğer kanunî gelirlerin, onda biri ile kanaat edip onlara boyun eğmeyen vali, makamında duramazdı.

Ortadan kaldırılmalarına başlanması bir fitneye sebep olmasın diye, haklarından gelmeğe devlet vükelâsı cesaret edemediklerinden, taşkınlıkları günden güne arttı ve istedikleri gibi atıp tutmağa başladılar.

Abaza-Hasan paşa gailesi ortadan kaldırıldıktan sonra, adı geçenlerin ahvaliyle yakından alâkadar olmak icab etmişti. Bunun içün İstnbul'dan mükemmel beş oda nöbetci yeniçeri tâyin edilip gönderildi.

Yerli kulu adında olanlardan, âsi Tayyar-oğlu ile gitmemeğe memur iken fermâna itaat etmeyip, adı geçen şaki Tayyar-oğlu ile Abaza-Hasan topluluğuna katıldılar, kulluk defterinden çıkarıldılar. Bundan sonra da Şam'da oturmayıp yurdlarını terketmeleri emredildi. karşı gelenlerin öldürülmeleri fermân buyurulmuştu.

İstanbul'dan gönderilen yeniçeri odaları varıp Şam'a girince pâdişâhın kahredici kudreti karşısında, muhalefete muktedir olamayıp etrafa dağıldılar.

Nöbetçi tâyin olunanlar, muhafaza vazifesini ifa edip, zulüm ve fesad ve tecavüz ile tanınmış olan kötü huylu kişilerden yüzden fazlası öldürülüp cennete benzeyen memleket te pis eşkıyanın vücudundan temizlendi.

Deli-Hüseyin Paşanın Katli :

Deli-Hüseyin paşanın, çok kimseler vezîri âzam olacağını tahmin edip şöhreti dünyayı tutmuştu. Daha bundan başka bazı sebepler yüzünden Köprülü-Mehmed paşa onun vücudunu ortadan kaldırmağa azimli idi. Geçen sene Girid serdarlığından azletmiş ve Edirne'ye getirerek öldürülmesi içün fetva almağa çalışmıştı. Fakat Dârüssüaâde ağası vasıtasıyle vâlide sultan hazretleri kendisini himaye edip, reisülkâttabın güzel tedbiri ile «eğer şikâyetçileri gelirse katledilsin!» diyerek kapudanlığa tâyin ettikleri yukarıda yazılmıştı. Fakat Enderûn (I.S) halkının nasihatları ve dostlarının tavsiyesiyle kapudanlıkta iffet **(günahtan kaçınmak)** gösterdi. Girid'de fazla miktarda altun biriktirmiş olduğundan para elde etmek içün halka zulüm etmeğe muhtaç değildi. Bu yüzden kendisinden şikâyetçi olan olmadı.

Bunun üzerine rebiülevvel ayının yedinci günü kapudanlıktan azil ve Rumeli eyâleti vâliliği verildi. Kapudanlık da, vâlide sultan hazretlerinin kethüdâlığından çıkma vezir Ali paşaya verilmişti.

Deli-Hüseyin paşaya zahiren iltifat edilip, Rumeli eyâleti ile «Edirne, Filibe ve Sofya şehirlerinden hangisinde dilerse orada otur!» diye izin verildi.

Deli-Hüseyin paşa Filibe ve Sofya'ya varıp, kesesinde para kalmamakla, levend ulûfesi ve diğer masraflarına imdad

adı ile etraftan bir miktar, zahire parası ile para toplayıp, zenginlerden bir kaçını, hazineye para vermesi için cezalandırdı. Fakat zulmü, daha evvelki vâlilerden ve alışılagelenden daha fazla değildi. Ama, devlet büyükleri tarafından isteynmeyen adam olmakla, sadrazâm, onu suçlamak için elinde senet olacak bir bahaneyi Allahtan isterdi.

Rumelinde zulme başlandığını işittiği gibi İstanbul'a, iltifat şeklinde davet için pâdişâh emri ve süslü mektuplar gönderdi. Abaza-Hasan paşa gailesinden kurtulduğu gibi, Deli-Hüseyin paşanın da zorbalığından kurtulmağa karar verdi. **(Günahı söyleyenin boynuna)**.

Köprülü'nün, Filibe kadısı Süleyman efendiye gizlice adam gönderip, Rumelinde şikâyetçilerini birlikte göndermesini öğretmiş ve tenbih etmiş derler.

Deli-Hüseyin paşanın zulmü olmuş veya olmamış, fazla miktarda zulümettiğini, o memleketler fukarasına yaptığı eziyetleri, kadı Süleyman efendi yazıp, düşmanın arzusuna göre mufassal arz ve mahzarlarla **(I.S)** şikâyetçilerin ellerine verip İstanbul'a uçurdu.

Hüseyin paşa da, kendini himaye edenlere güvenerek ihtişam ve şatafat ile İstanbul'a geldi. İstanbul'a geldiğinin ertesi günü sadrazâmm yanına gidince, sadrazâm ayağa kalktı, ikram etti, konuşmadan sonra samur kürk giydirip türlü iltifatlarla evine gönderdi.

Meğer sadrazâm, Filibe kadısından gelen şikâyet mektuplarını o gece pâdişâha arzetmiş.. Her ne demiş ise demiş, Deli-Hüseyin paşanın öldürülmesi hususunda pâdişâhın gazab deryâsını kışkırtmış..

Ertesi günü şânı yüksek fermân ile pâdişâh huzuruna varınca, heybetli kahraman pâdişâh şiddetle azarlamağa başladı:

«Onbeş senedir Girid'de olan askerime serdar olup, her sene hazine-i âmireden (Devlet hazinesinden) maaş ve mühimmat adıyla al-

dığın bu kadar bin kesenin onda birini bile yerine sarfetmeyip biriktirmekle, hizmetin görülmemesine sebep oldun. Bundan başka muhasara olunan kalenin zabtedilmesine pek az birşey kalmışken zevk ve safana düşkünlüğün yüzünden ihmal ettiğin huzuru hümâyûnumda tamamen meydana çıktı.

Müslümanların beytülmâlinden (devlet hazinesinden) bu yol ile aldığın paraların teftiş edilerek alınması fermân gereğince lâzım iken, ihtiyarlığına merhamet edip aldırılmadı. İhsân nimetimden hisselendirip seni Rumeli mansıbı ile nasiblendirmiş iken, para toplamak için fukaraya yaptığın eziyet hususunda vilâyet büyüklerinden gelen arz ve mahzarlar, eski suçlarının başına geçip hakkından gelinmek lâzım geldi. Uğur-u hümâyûnumda eyâletin doğru dürüst muhafazası böyle mi olur?»

deyu şiddetle azarladıkça, söz söylemeğe ve cevap vermeğe ve maksadını aydınlatmağa iktidarı olmayan cahil bir adam olmakla (!) pâdişâhın kin ateşini söndürecek bir cevap vermeğe muktedir olamadı. Yalnız:

— Pâdişâhım! Bana edenleri Allaha havale eyledim. Beni çoktan öldürtmek isterlerdi. Bu şikâyet mektuplarını, ısmarlayarak getürttüler!

demekten başka söz söylemedi.

Yakalanıp habsi fermân edildi. Yedikule'ye kondu. Kendisine şefaat edenlerin ricası fayda vermeyip, iki gün sonra katlolundu. **(Allah rahmet eyleye)**

Deli-Hüseyin paşa, Anadolu'nun **(Bursa'nın)** Yenişehir denilen kasabasından çıkıp, eski saray baltacılarından iken, pehlivanlığı ve bahadırlığı yüzünden merhum Sultan Murad Hân Hazretlerinin iltifatına mazhar olarak mirahorluğa, sonra vezirlik rütbesine nâil olmuştu.

Saraya girişini böyle anlatırlar ki:

Sultan Murad devrinde İran'dan gelen bir elçi, hüner göstermek için bir kurulmuş keman **(yay)** getirmiş.

— Bu yayın kirişini çıkarıp yine kurmağa muktedir bir pehlivan, Osmanlı ülkesinde bulunur mu?

deyu arz eylemiş. Hakikaten İstanbul şehrinin namlı ve zorlu pehlivanlarına gizlice bu yay gösterilmiş.. Adı geçen yayı bozup kurmak değil, kirişini bile kımıldatamamışlar.

O yay, dârüssaâde ağasının odasında durur ve onu çekecek adam aranırmış.

Deli-Hüseyin paşa o vakit sarayda acemi baltacı imiş.. Ağa odasının ocağına kış günlerinde odun taşırmış. Bir gün ağanın odasını tenha bulmuş.. Bakmış ki nöbetçiden başka kimse yok.. Yayı alır.. Meselenin aslından haberi yok.. Bir kaç kere kepazece çekip dururken, o sırada «dârüssaâde ağası geliyor!» deyince, telâşla yayı bırakıp çıkar.

Ağa gelip, yayı evvelki yerinde ilk şeklinde olduğu gibi görmeyince:

— Bu yaya kim yapıştı?

deyu sorar. Nöbetçi Yahya ağa da korkusundan:

— Baltacı Deli-Hüseyin ocağa odun getirdi ve yayı bir kaç kere çekti. Sizin geleceğinizi işitip bırakıp kaçtı.

deyince, ağa sevinip:

— Tiz, Deli-Hüseyin'i çağırın!

dedi. Baltacı kethüdâsı ve eskileri (**kıdemlileri**) olan hased sahipleri zavallıyı azarlayıp:

— Bre asılacak! Ağa odasına girersin.. Tek durmazsın.. Şuna buna yapışırsun.. Senin tırnaklarını sökelim..

Deyu inciterek getürdüler.

Ağa yayı eline verip:

— Çek, imdi göreyim!

deyince, yine eline alıp kepaze edercesine beş on kere yayı çekti. Dârüssaâde ağası hayret ederek beğendi ve:

— Tiz, şimdi yoldaşa pâk (**temiz**) dolama ve elbise giydirin! Adam şekline kon! Pâdişâhın huzuruna götürsem gerek!.

deyu kethüdâya tenbih etti. Zavallı Deli-Hüseyin zelil ve perişan iken bir anda kendi gibi olanların yanında aziz ve kıymetli oldu.

Darüssaâde ağasının vasıtasiyle pâdişâh huzuruna vardı. Orada da yayı çekip, hüneri göstererek pâdişâhın aferinini kazandı. Sonra yine yine pâdişâh huzurunda ve Acem elçisinin önünde adı geçen yayı kepaze edercesine çekerken, öyle kuvvetli çekti ki paramparça edip, parçalarını elçinin önüne koydu.

Bu manzara cihan pâdişâhını fevkalâde sevindirdiği kadar, elçinin de mahcubiyetine sebep oldu.

Sultan Murad Han Gaziye yanaşması ilk defa bu yoldan oldu. Sonra mirahorluk ile çıkıp, Revân seferi dönüşünde Mısır beylerbeyisi, sonra Kapudan olup Azak üzerine serdar tâyin olundu. Orada bir iş beceremediğinden azledilerek Budin Vâlisi oldu. Bosna ve Belgrad eyâleti de ona verilmişti.

Daha sonra onbeş sene Girid serdarı olup kâfirler ile muharebede erlikleri görüldü. Halk arasında kahramanlığı destan haline gelerek büyük şöhret kazandı. Fakat Allahın takdiri, Kandiye'nin fethi kendisine müyesser olmadığından düşmanları bu muvaffakiyetsizliği tamahkârlığına ve tenbelliğine verip, iş görmedi diye azlolundu.

Sonra Kapudan, daha sonra Rumeli beylerbeyisi oldu. Abaza-Hasan paşanın vücudu ortadan kaldırıldıktan sonra onun hakkında da kin ve düşmanlık zehiri tesirini icra edip, dünya tamahı belâsıyla öldürüldü.

Deli-Hüseyin paşa, gidişi açık, neş'eli bir kimse olup, Kabaca şakaları ve Nasreddin Hocaya benzer hikâyeleri ve güldürücü sözlerinden Sultan Murad Han çok hoşlanırdı. Bu yüzden, çok vakit yanlarından ayrılmaz imiş..

Anlatırlar ki:

Bir defa sefer dolayısiyle İstanbul'dan büyük bir alay ile çıkarken bütün halk, hattâ şehrin bütün kadınları bile küme küme seyrine çıkmışlar. Deli-Hüseyin paşa zırhlar içinde yiğitce atına binip, geçtiği yolun iki tarafına sıralanan halka yüksek sesle velâm verip, hayır dua rica ederken, kadınlar tarafına dönünce:

«Selâm aleyküm kadınlar! Cennet reyhanları (Güzel kokulu çiçek) ve yer melekleri! Bilgin, temiz ve yarar yiğitler sizden doğar. Allahü taâlâ sürünüze bereket versin! Bizi duadan unutman!»

deyu çağırıp söyledi. Erkek ve kadınlar da feryat edip:

«Allahü taâlâ seni pâdişâha bağışlasun! Kahraman vezir olunca böyle olmak gerek!»

deyu can ve gönülden hayır dua ederlerdi. Fakat levend meşrebli, pervasız ve cesur olduğundan dili durmazdı. Bu yüzden Girid'de dergâh-ı âli askerilye geçinemedi. Ham tamahkârlıktan kurtulamamakla, bazı uygunsuz halleri, düşmanlarına sened olup katlettirdiler. Fakat, bu çeşit gizli kabahatlarını halk bilmediği içün şöhret ve şecaati dolayısiyla, bütün halk onu methederdi, onun taraftarı idi, bu yüzden:

«Yazık.. Yüzlerce yazık ki, böyle namlı bir veziri, garaz yüzünden katlettirdiler.»

deyu bütün millet hüzün içinde kaldı ve esef etti. Meclislerde, hattâ sokaklarda, şehirlerde onun ruhuna dua ve ölümüne sebep olanlara lânet ederek, onun yadıyla yıllarca meşgul oldular. (Allah esirgesin) E

Rumeli eyâleti, Hısım-Mehmed paşaya, Bosna eyâleti Melek-Ahmed paşaya verilip, Bosna'da olan Seydi-Ahmed paşaya Budin mansıbı verildi ve Yanova muhafazasına memur oldu.

Bursalı-Mehmed Efendinin Şeyhülislâm Oluşu :

Şeyhülislâm Bolevî efendi, Deli-Hüseyin paşanın katline fetvâ vermemişti. Sadrazâm tarafından israr olundukça «O çeşit namlı adamın küçük bir suçu yüzünden katli meşru değildir. Bir yere nefyetsinler (sürgün etsinler, sonra din ve devletin bir işine yarar) demekten başka cevap vermemişti. Fakat sadrazâm (Köprülü) tam istiklâle malik olmak-

la, sözünü yürütüp, şeyhülislâmın müsaade etmemesi bir fayda vermedi.

Şevketlû, âlemin sığınağı pâdişâh hazretlerinin ilkbaharda Bursa tarafına hareket buyurmaları kararlaşmış idi. Anadolu'da mevcut eşkiyanın hiç nam ve nişanını komamak içün sefer mühimmatı görülmek ferman olundu. Rehberi zafer olan askerlerin Üsküdar sahrasında toplanmaları içün Anadolu ve Rumelinde olan hâkimlere pâdişâh emirleri gönderildi.

Bu sırada Şeyhülislâm Bolevî-Mustafa efendi pâdişâhın Bursa'ya gidişini hoş karşılamayıp:

«Din devlet için lâzım olan, Venedik keferesine bir terbiye verilmek iken ve geçen sene bu kadar para ve hazine telef ve israf olunmuş iken Abaza-Hasan dedikleri şaki yüzünden geri bırakılmıştı. Bu sene de sefer işi ve Girid ahvali tamamen unutulup ihmal olunarak Bursa'ya sebebsiz yere gidiş, doğru görülmez, Vekâleti kübra makamına oturmuş olan devletlünun (sadrazâmın) maksadı din ve devlete hizmet olmayıp ancak kendi mevkii korkusundan, kendini muhafaza etmek isteyerek birer bahane ile kendisine zahmet verenleri idam etmek niyeti ile bildiği gibi hareket etmek ister. Hüseyin paşanın katli dahi uygunsuz iş iken, onun ısrarı ile yapıldı. Ona bu derece selâhiyet vermek lâyık ve münasip değildir. Devletin iyiliğini ister kimse olduğumuzdan hâdiseyi olduğu gibi bildirmeğe cesaret eylemişizdir. Fermân pâdişâhımızındır!»

Bu tezkereyi yüksek mertebeli pâdişâh, sadrazâma verdi. Pâdişâhın sadrazâma karşı pek büyük itimadı olduğundan ona tam istiklâl vermişler ve hiç kimsenin, onun işlerine karışmasına rıza-yı şahâneleri olmadığı içün buyurmuşlar ki:

«Bugüne kadar himayen altında olup terbiyesiyle alâkadar olduğun mollanın, hakkında yazdığı yazıları gördün mü? Katil veya sürgün etmekte serbestsin... Nasıl istersen öyle hareket olunur!»

Sadrazâm, pâdişâhın tezkeresini alınca, yalnız sürgün

edilmesini rica etti. Anadolu kazaskeri Bursalı-Mehmed efendi, kadri yüksek fetvâ mevkiine getirildi. (Şeyhülislâm oldu)

Adı geçen Bolevî efendi Mihalıc'a sürgün edilip, İstanbul kadılığından ayrılan Abdurrahim-Zâde efendi Anadolu kazaskeri oldu. Bu vak'adan önce İsmetî-Mehmed efendi Rumeli kazaskeri olmuşlardı. Bundan başka Girid adasında serdar olan vezir Hasan paşa ki, Bolevî efendi ile yakın dostluğu vardı. Bu vak'adan evvel cenabı Mollaya (Bolevî'ye) mektup gönderip:

«Girid adasının tamamen fetholunabilmesi için bizzat sadrazâmın bu tarafa gelmesi lâzımdır. Mührü şerif gelmedikçe bu adanın fethi mümkün değildir.»

deyu bildirmiş. Bolevî efendi de bu mektubu pâdişâha gönderip, vezîr-i âzamın Girid'e gitmesini doğru bulmuş idi. Sadrazâm meseleyi haber alınca, Girid serdarı Hasan paşayı sadrazâm etmek ister, deyu mollaya düşman olmuştu. İşte bu arada da son tezkere meselesi meydana gelmiş olmakla azil ve nefyedildi.

Girid serdarı Hasan paşaya, «vaktiyle Edirne sahrasında zuhur eden (Nakkaş Hasan) fitnesinde parmağı vardır» deyu gücenmişti. Bu yüzden katli için Girid'e emir gönderdi. Fakat Allahın emriyle, fermânın Girid'e varışından bir iki gün evvel vefat ettiği haberi ulaşmakla Receb ayının onbirinde serdarlık Girid adası muhafazasında olan (Tavukcu-Mustafa paşa) ya verilip emri gönderildi. Kapudan vezir Ali paşa da eski âdet üzre cümâdelâhirenin onaltıncı günü beş kıt'a çekdiri ile Akdenize doğru yol aldı.

Sakız adası muhafazasında olan Topal paşa ki, kötü tedbiri ve zulmü dolayısiyle evvelce kapudanlıktan azlolunup, Limni adasının kurtarılmasında bulunduğu için öldürülmesi hususu geriye bırakılmıştı. Sakız'a uğrayınca işini bitirmek için **(öldürülmek için) yeni** Kapudan Ali paşaya fermân verildi. O da Sakız'a varınca, âdet üzere görüşmek

içün Topal paşa baştardeye geldi. Buluştular. Kendisine gereken hürmet gösterildi. Sonra gideceği sırada hatt-ı hümâyûn gösterilip anbara indirildi ve esirlere boğduruldu.

Zabtolunan eşyası ile kesilmiş başı İstanbul'a gönderildi. Kış mevsimi olmakla donanma gemileri, bir tarafa gitmeyip bir kaç gün Sakız limanında eğlendi. Kapudan paşa, Sakız'da menfaatlenmek işiyle meşgul oldu.

Mısır Kahire Olayı:

Abaza-Hasan paşa Anadolu'da isyan ve taşkınlık ettiği sırada Mısır beylerinden Cerce beyi Mehmed bey adlı alçak çerkes, İslâm askerinin «Rumelinde oluşundan, Anadolu'da Abaza-Hasan yüzünden ihtilâl içinde olduğundan, devlet adamlarının etrafta peyda olan düşmanlara karşı koymaktan âciz olmaları dolayısiyle, kendisini ortadan kaldıramıyacaklarını zannedip, İslâm pâdişâhına itaattan çıktı. İsyan edip Mısır'ı zabtetmek sevdasıyle onbin kadar adam ile, şehrin dışına gelip durmuştu. Asker tâifesini, maaşlarını artırmak ve başka vaadlerle kendine itaate teşvik etti. Beylri ve divan erbabını da, yüksek mevkiler ve senelik gelirlerini artırmak vaadiyle gönüllerini hoş etti. Böylece doğruyu yanlıştan ayırmaktan âciz olan bazı kötü düşüncelilerden, kendisine itaat edeceklerine dair muvafık sözler aldı. Bu suretle Mısır'ın idaresini kendi elinde bilip, Mısır vâlisi Şah-Gazi paşaya «Kaleden inip, her ne tarafa giderse gitsün.. Bir saat beklemeyip kaleyi teslip edüb gitsün. Karşı koyarsa zarar görecektir» deyu haber gönderince adı geçen paşa, Osmanlı devletinin iyiliğini isteyen beylerin büyükleri ve namlı akıllıları ile müşavere meclisi toplayıp, o akılsız ve iyi ve kötüyü farketmeyen kişinin hali de müzakere olundu. Toplanan beyler dediler ki:

«Hâşâ.. Bizden bir tek kimse İslâm pâdişâhına ve haremeyn (Mekke, Medine) şehinşahına isyan edip para ile satın alınmış bir

köleye itaat ve boyun eğe.. Eğer askerden ve beylerden bazı kimseler gizlice ona evet, deyip, karşı tarafa geçerlerse, doğru fikir ve hareket odur ki, kalede olan ejderha gibi toplar hazır olup etrafa havale olunsun.. İhtimal ki hanumanlar harab olmaktan korkuya düşüp yüz çevireler.. Ve illa inadlarından vazgeçmez ve dağılmazlarsa, mamûr şehri top gülleleriyle harap ve baykuş ve kargalara durak yaptıktan sonra, pâdişâha taraftar olan yiğitlerle harb meydanında canımızı feda edip kan akıtmamız kararlıdır.»»

deyu sözü kestiler. Kalede olan suvarı ve piyade harb âletlerini hazırlayıp cenge hazır oldular. Beylerin ve meşhurların çoğu kalede bulunp, çerkes beyi ile gizlice birlik üzere olanlar da, işin nereye varacağını kavrayıp, paşanın huzuruna gelerek suçsuzluklarını bildirip itaat ettiler.

Adı geçen âsi de, beklenilmeyen tedbiri bir netice vermediğinden, mevcut olan askeriyle memuriyeti olan Cerce tarafına gidip, askerini artırarak maksadına nâil olmak içün, o taraflarda Arablardan eşkiya toplamak üzere olduğunu Mısır vâlisi İstanbul'a bildirdi.

Ordu-yu hümâyûn Üsküdar sahrasında iken, bu habere ait kâğıtlar gelip ahval anlaşıldı. Def'edilmesine çalışılması içün Mısır paşasına, Mısır beylerine hatt-ı hümâyûn gönderilmişti. Adı geçen şaki de Mısır'dan dönüp Cerce ve o taraflarda olan otuzbin asker ile Mısır'a tekrar yöneldi. Kahire vâlisi de bütün halkı askere alıp karşı koydu ve adı geçen âsinin mansıbı olan Cerce'yi, Mısır beylerinden Ahmed beye verdi ve silâhlı beşbin kadar kan içici mızraklı asker ile evvelce gönderilen asker gidip, âsilerle karşılaşınca göz açtırmayıp hücum eylediler. Harb ve kital pazarı kurulup kılıç makası ile eşkiyanın vücudunu kesip biçmekte iken, Hacc Emîri olan Kaytas bey de kalabalık bir güruh ile heman yetişti. Kendilerini derhal devlet düşmanları alaylarına vurdular. Yiğitlerin hücumlarına karşı koyamadıklarından askerin tamamı yetişmeden dağılıp perişan oldular.

Âsi çerkes beyi dahi bir taraftan yol bulup kaçmış iken

Hac Emîri Kaytas bey derhal yetişip hepsini yakaladı. Anlaşmazlığa son vermek için devletsiz başlarını kesip İstanbul'a gönderdiler.

Kesilmiş başlar ve haber İstanbul'a gelince, hizmet görmekteki çalışmaları pâdişâhın makbulü olup Mısır vâlisi Şah-Gazi paşaya hil'at fahire ve murassa' (I.S) kılıç ile beraber, hizmet görmüş olan beylere de birer birer hatt-ı şerifler yazıldı. İltifat olarak kaftanlar gönderildi. Adı geçen şakinin Cerce'de, isyan ettiği yerde kendi adına hutbe okuttuğu da işitilmiştir. Günahı söyleyenin boynuna..

Öldürülen âsiden boş kalan Cerce beyliği, Has-Odalı ağalardan Turna-Mustafa ağaya verildi. Anın yerine Seferli odasında şair Abdi-Halife'yi, Şaban ayının sekizicni gecesi Has-Oda ağaları tâifesine koydular. Sonradan vezirlikle nişancı olan müverrih Abdi paşa merhumdur ki, Has-Odaya girdiklerinde kendisi bu tarihi söylemiştir:

Böyle ilham olundu târihim
Has-oda Abdiyâ, mübârek-bad

Atalya'da Gör Beyin İsyanı:

Bu sırada Atalya sancağına arpalık suretiyle sahib olan ve **(Kör bey)** dimekle tanınan Mustafa paşa ki, evvelce on seneden fazla Süveyş kapudanlığından pek çok para tahsil edip, sonra Cidde beyi olup, daha sonra birkaç kere Atalyaya vâli olmuştu. Atalya kalesinin sağlamlığına ve istihkâmına güvenerek, pâdişâha itaattan yüz çevirdi. Varan hâkimleri uğratmayıp zorbalıkla zabtetmişti. Evvelce bir defa kaleye kapanıp isyan ettiği vakit, o taraflarda kadılardan **(Vahab Kadı)** dimekle tanınan kimse ki, Abaza-Hasan cemiyetinde ordu kadısı olup, o karışıklıkta telef olduğu yazılmıştı, vilâyet ahalisinden üç dört bin kadar adam ile üzerine varıp birkaç gün kuşatma ve kan döktükleri pâdişâh ka-

tına bildirilince, kolaylıkla def'olunması için Kapucubaşılardan İsmail ağa gönderilmişti. O da adı geçen paşa ile Vahab kadı arasını düzeltip kaleden çıkarmıştı.

Bu defa da cibilliyetinde gizli olan hıyanet gereğince Abaza-Hasan'ın baş kaldırmasından cesaret alıp yine Atalya kalesini zorbalıkla zabtetmişti.

İstanbul tarafından kendisine Atalya verilen Ahmed paşa oraya vardığı vakit vilâyeti teslim etmeyip isyan etti. Bunun üzerine Anadolu beylerbeyisi Ali paşa ve Manisa sancağı mutasarrıfı Küçük-Mehmed paşa, eyâleti askeriyle adı geçen şakinin üzerine gönderildiği gibi, kapudan paşanın dahi denizden donanmayı hümâyûn ile varması fermân olunmuştu.

Bunun üzerine Kapudan paşa da, fermân mucibince Sakız'dan kalkıp o tarafa giderken, ters bir rüzgâr gemileri perişan etti. Ancak onbeş kadar çekdiri, Kapudan paşa yanında bulunup, perişan olanlardan iki parça kadırga.....(1) denilen yere varınca, kâfirlerin yirmidört kadar kadırgaları üzerlerine gelip çenge başladılar. Kapudan paşa da bunu haber alınca mevcut gemilerle imdada yetişip üç dört saat kadar cenk olup kan döküldü. Hesabsız kimseler yaralanıp şehid olmakla, çaresiz cenkden el çekildi. Rodos'a doğru giderlerken, yerebatası kâfirlerin otuzsekiz aded topçeker dağ gibi bir kalyonuna rastgeldiler. Allaha mütevekkil olarak hücum eylediler. İçinde olan ikiyüzden fazla kâfirin yüz kadarı ölüp yüzon nefer esir ile kalyonu ele geçirip zarar telâfi edilmiş oldu.

Oradan muzaffer olmuş olan Atalya limanına gelip asker kara tarafına çıkarıldı. Kalenin kuşatılması için toplar da çıkarılıp cenk hazırlığı ile uğraşılır iken vilâyet halkı rica ve aman ile dışarı çıkıp Kapudan paşaya geldiler ve:

(1) Bu mevkiin ismi, Naîmâ'da yazılı değildir.

«Aman verirsen Kör paşayı gürültüsüz patırdısız çıkarıp huzuruna getürelim.»

dediler. Kapudan paşa da şöyle böyle aman verildiği anlaşılacak iki mânaya gelir sözlerle hatırlarını hoş etti. Onlar da kaleye dönüp Kör paşanın gönlünü alıp:

«Bu kadar zamandanberi nimetine garkolduğun safa ve rahatını sürdüğün vilâyetin harab olmasına sebep olub, Allahın kullarının ki iyâlin yerinde olan erkek ve kadınlarının ayaklar altına alınmasına razı olurmusun? Biz Kapudan paşa ile söyleştik. Seni intikam pençesinden kurtarmak için bütün malımız fedadır. Aman verdi. Sen de baştardeye varub söyleş.. (Konuş). Birkaç bin altun ile kurtulmak mümkün ise bizler toplayıp teslim edelim.»

diyerek Kör paşayı razı edip, kardeşleri, kethüdâsı, bölükbaşısı ve diğer adamlarıyla iskeleye indirdiler. Kan bahasını sölyeşip teslim etmek içün sandala binip baştardeye vardılar. Baştarde iskelesinden çıkıp kapucular kethüdâsı mangasına gelince işaret olundu. Levendler bunların boyunlarından yakalayıp forsalara **(gemi anbarındaki esirler)** verdiler. Kendini ve biraderini birlikte baştardeye çıkan adamlarını bağlayıp kellelerini keserek, çıplak vücutları denize atıldı. Kalede ve o taraflarda olan pek çok para ve eşyası zabtolunup başları ile birlikte devlet katına gönderildi. Adı geçen şakiye tâbi olan fesad ehli birçok adam da katl, sürgün ve habs ile cezalandırıldı. Bu bahane ile Kapudan paşa Atalya halkından yüz keseden fazla para aldı.

Evvelce Budin vâlisi iken emekli olan Hamza Paşa-zâde vezir Mehmed paşa, yatağında vefat eyledi.

.Maan-Zâde Hüseyin ağa evvelce Hindistan'a elçilik ile gitmişti. Bu sırada Üsküdar'a gelip, Sadrazâm Mehmed paşa vasıtasiyle, Mehmed paşa köşkünde pâdişâh katına yüz şürüp, Şah Cihanoğlu Sultan Murad-bahştan getürdüğü mektup ve hediyeleri arzeyledi. Pâdişâh tarafından Hüseyin ağaya ve yirmi nefer adamlarına birer hil'at giydirildi. Mektubun içindeki, yalnızca dostluk ve muhabbet gösterileri idi.

Hediyeleri, bir kıt'a murassa' (I.S) sorguc, ortasında kırk elli kırat (kıymetli taş tartmağa mahsus ağırlık ölçüsü) gelen, uzunlamasına bir elmas, etrafı küpe şeklinde avizeli büyük elmaslar ile süslü... Ve bir kabza altın kılıç ki bütün kılıfı ve askıları elmas ile işlenmiş... Ve on bohça çeşitli kıymetli taşlar..

Âlemin sığınağı pâdişâh, Maan-Zâdeyi söyletip:

— Hind ikliminde en acaib olarak ne gördün?

deyu sorunca:

— Şevketlû pâdişâhım! O iklimden kurtulup bu cennet gibi memlekete kavuştuğumuzu herşeyden güzel gördüm!

diye cevap verdi. Bu cevaptan pâdişâh hazretleri pek hoşlandılar. Haan-Zâde Hind sultanı Cihan Şaha gitmişti. Fakat Cihan Şah vefat etmiş olup, dört oğlu arasında memleketi elde etmek içün büyük ve kanlı mücadelelerin başladığı sırada Hindistan'a ulaşmıştı. Cihan Şahın oğullarından Sultan Muradbahş, fazla askerle memleketin beri tarafında olduğundan, adamlar tâyin ederk Maan-Zâdeyi getürtmüş ve şahane karşılama ile hediyeyi alıp, mektubun cevabını vererek geri göndermişti.

Dört kardeş mücadelesinin sonunda Evrenk-zib üstün gelip, kardeşlerinin en olgun ve akıllısı olmakla oybirliği ile saltanat tahtına oturmuş ve Hind ülkelerine tam istiklâl ile sahip olmuştur. «Memleketteki ihtilâl dolayısiyle umulduğu kadar riayet göremedik» deyu Maan-zâde anlatırdı.

Âlemin Sığınağı Padişâhın
Bursa Tarafına Gitmesi :

O sene ramazanının dördüncü günü ki pazartesidir, Bab-üs-saâde önüne tuğlar dikilip, aym yedinci günü pâdişâh çadırı Üsküdar sahrasına kuruldu. Ayın onsekizinci günü vezîr-i âzam da İslâm askeriyle Üsküdar'a geçtiler.

O gün, Budin vâlisi olan Seydi-Ahmed paşadan doksan kelle ile yetmiş nefer Macar esiri gelip, devlet tersânesine

teslim olundu. Ramazan Bayramı tebriği için büyük vezirler, değerli ulemâ **(bilginler)** ve diğer muhterem devlet erkânı, otağı hümâyûnda **(pâdişah çadırında)** pâdişâhın eteğini öpmek şerefi ile şereflendiler.

Eşkiyadan Abaza-Hasan'ın divan efendisi, harb meydanında Haleb'den kaçıp gizlenmişti. Bir ara yakalanıp devlet katına gönderilmişti. Şam Hac Emîri kethüdâsı da, aslında Şam zorbalarından, Arapların surresini gizleyip hacılara zarar vermek sebeblerini hazırlamıştı. Otağı hümâyûnun Üsküdar sahrasına kurulduğu gün, ikisi de otağı hümâyûn önünde katlolundular. Abaza-Hasan cemiyetinde olan Anadolu vâlisi Can-Mirza paşa, eşkiya güruhu aman ile Haleb'e girince hiyle ile Haleb'i zabtetmek üzere gizli tedbirleri olduğunu Murtaza paşaya bildirmişti. Bu yüzden öldürülmekten kurtulup, Murtaza paşa ricasiyle Diyarbekir'e beraber gitmeğe izin verilmişti. Sonra katli için hattı hümâyûn gönderilmekle katlolundu.

Ondan başka Diyarbekir kethüdâ-yeri ve İbşir paşanın zamanında Silâhdar ağası olan Parmaksız-Ali ağa ve diğer tanınmış eşkiyanın da bahtsız kelleleri birlikte devlet katına gelip divan meydanına atıldı.

Saadetlû âlemin sığınağı pâdişâh Edirne'de iken küçük mirahor olan Hasan ağa, edebsizce hareketleri yüzünden İbrim'e sürgün edilmişti. İsyan eden Cerce beyinin akıl hocası olup sonra o tehlikeden at sıçratmıştı **(Kaçmıştı)**. Mısır vâlisi, yakalanması için adamlar tâyin ederek yakalattı ve musibete uğramış başı, İstanbul'a geldi.

Murtaza paşanın katlettiği Suhte-Mehmed paşanın kızkardeşinin oğlu, Murtaza paşanın yanından kaçıp Abaza-Hasan'ın yanına varmıştı. Eşkiyanın işi bitirildikten sonra hiç bir yerde duramayıp, bir miktar eşkiya ile kâh Tarsus taraflarında, kâh İçel dağlarında gezip devlet memurlarının araştırmalarından kaçacak yer bulamadığından kıyafet değiştirerek İstanbul'a gelip, babasının bir dostunun evinde

gizlenmişti. Umduğu derecede iltifat görmeyen bir hizmetkârı haber verdi. Yakalanıp altı nefer hizmetkârları ile pâdişâh çadırı önünde boyunları vuruldu. Haber veren hizmetkârının da aman verilmeyip birlikte katlolunması pek isabetli olmuştur.

İstanbul'da eski kaymakam vezir Ali paşaya kaymakamlık hil'atı giydirildi. Vâlide Sultan Hazretleri şevval ayının yirmisekizinci günü alay ile evvelce yola düşüp, vezîri âzam, şeyhülislâm ve kazaskerler ve diğer divan erbabı önüne düşüp hürmetlerle uğurlandı. Şevval ayının dokuzuncu günü yeniçeri ağası ile tuğlar gidip ertesi pazartesi günü ki Şevvalin onuncu günüdür, mükemmel alaylar tertip olunup şevketlû, âlemin sığınağı pâdişâh hazretleri ziyade devlet ve saadet, şevket ve mehabetle hareket ederek Bursa tarafına yöneldi. İlk konak Maltepe'ye kondular. İkinci konak Tuzla, üçüncü konat İnehacı, dördüncü konak Çınarlı çayırı, beşinci menzilde İznikmid'e (İzmit) ulaşıp burada beş gün oturak olundu.

İzmit'den hareket olunup altıncı konak olan Taraklıya, yedinci konak Dikilitaşa, sekizinci konak İznik, dokuzuncu konak Yenişehir'e varılıp iki gün de orada oturak olundu. Sonra onuncu oturak Kestel.. Bir gün de orada oturak olunup ertesi, Şevvalin yirmisekizinci Cuma günü ki, Üsküdar'dan onbirinci konak ve oturakları ile birlikte onsekizinci günde büyük alay ile Bursa şehrine girildi. Birkaç gün o gönül açıcı şehirde dinlenmek içün, şehirde yeniden yapılan saray-ı âmireye indiler. Şehir ahalisi büyük bir hürmetle ve ululayarak karşılamağa koşup, çeşitli, ağır bahalı diba ve yaldızlı kumaşlarını pâdişâhın atının ayakları altına yaydılar. Ve hünkârın nurlu yüzünü görerek sevinç içinde kaldıktan başka, fukara ve zaif kimseler bahşiş denizine garkoldu. Her taraftan dua ve medh avazesi gök kubbeye ulaştı.

Aynı gün alay geçerken fesad çıkarmak isteyenlerdn bir nice eşkiya umumî yol üzerinde asılmak suretiyle herkese

ibret olundu. Pâdişâhın oturduğu şahane saray, pâdişâhın mes'ud evi olduğundan bütün Enderûnu hümâyûn ağaları evlere kondurulup her sınıfa başka yerler tâyin olundu. Evden eve köprüler kuruldu.

Resulü Ekrem sallalahü taâlâ aleyhi vesellem Hazretlerinin hırkai şerifeleri, silâhdar ağanın kaldığı odanın penceresine bitişik bir yüksek sofanın köşesindeki kürsü üzerine konmuştu. Her gece eski âdet üzere has-oda ağalarından nöbetçi olanlar, öd ve anber ile tütsüleyip mübarek yakininde kalırlardı.

Devlet erkânının hepsi çadırlar ile dışarıya konmuşlardı.

Zilkaade ayının ikinci Salı günü onlar da tamamen şehire girip konaklara yerleştiler. Adı geçen ayın dördüncü günü İstanbul kaymakamlığı, eski sadrazâm Üsküdarlı Koca-Süleyman paşaya verilip, kaymakam İsmail paşa Bursaya davet olundu. Altıncı cumartesi günü şevketlû, âlemin sığınağı pâdişâh hazretleri büyük atalarının ve bazı salih kimselerin türbelerini ziyaret etti ve temiz ruhlarına fatihai şerife okuyup fukara ve zaifleri sadakalariyle svindirdiler. Dokuzuncu günü Has-oda peşkir gulâmı **(I.S)** Arnavud-Salih ağaya Mısır'da bir beylik ihsân buyuruldu. Ondördüncü günü Dülbend gulâmı **(S.B)** Ahmed ağa, Kapucu-başılık ile, miftah gulâmı **(Anahtar gulâmı) (S.B)** Salih ağa, müteferrikalıkla nasiblenip, onbeşinci gününde Silâhdar Osman ağaya vezirlikle Diyarbekir mansıbı ihsân buyurulup sadrazâma misafir verildi. Diyarbekirden vezir Murtaza paşa Bağdad'a naklolundu. Yirminci cumartesi günü Keşiş dağı denilen dağa çıkılıp seyredildi.

Nemçe (Avusturya) Elçisinin Gelişi :

Zilkaadenin yirmiüçüncü salı gününde otağı hümâyûnda divan olup, Nemçe Kralından gelen elçi hediyeleri ve mek-

tubu ile yüksek tahta yüz sürdü. Sonra mektubu tercüme ve hülâsa olundu. Eski Erdel hâkimi olup isyan eden Rakoci oğlu dedikleri içün şefaat ettiğini bildirmiş.. Bu şefaat din ve devlete lâyık görülmeyip şevketlû, mehabetlû âlemin sığınağı pâdişâh hazretleri, şefaat mektubunu kabul etmeyip:

«Çasarın (imparatorun) maksadı, elbette aramızda akdedilmiş olan barışa riayet ise o dinsizi ele geçirip devlet katımıza göndersün!»

deyu haklı cevab verip, elçiye ayrılması içün izin verildi. İlkbaharda Erdel vilâyetine tekrar sefer olunmak içün tedarik görülmesi içün pâdişâhın fermânı çıktı.

Nakkaş İsmail Paşanın Anadolu'ya Gitmesi :

İsmail paşa, İstanbul kaymakamlığından Bursa'ya çağırılmıştı. Üsküdar'dan tâ Arabistana varıncaya kadar Anadolu, Karaman, Maraş ve diğer vilâyetleri teftiş ile memur olup,

«Evvelce celâli taifesinin isyanları sırasında kendileriyle eşkiyalıkda bulunanlardan gerek yeniçeri ve sipâhi, çavuş, zaim, müteferrika ve gerek müderris, kadı, sâdat (peygamber sülâlesinden), mevali (I.S) ve gerek beyler, beylerbeyilerden her kim olursa olsun, her nerede bulur isen ve haber alır isen gecikdirmeyip, beklemeyip yakalayasın! Haklarında verilen mübârek fetvâ mucibince haklarından gelesin! Hiç bir şekilde aman ve zaman vermiyesin! Asker zümresinden olmayıp, askerlik iddiasında olanları reâya zümresine sokasın! Sadâtı iyice araştırıp nesebi sâbit olmayan müteseyyidlerin (yalan yere Peygamber sülâlesinden olduğunu iddia edenlerin) destarlarını (kavuklarını) alasın! Reâya elinde bulunan silâhları, harb âletlerini, tüfenkleri alıp devlet cebhaneliğine gönderesin!»

deyu kendine kat'î ve tekrarlı hattı hümâyûn verildi. Sadrazâm da İsmail paşaya:

«Eşkiyanın hakkından gelmekde çalışasın.. Fakat Haleb'e varın-

ca devletlû vâlide sultan hazretlerinin hâslarından olan Kilis, azez ve diğer hâsları tarafına taarruz etmeyesin ki hâtırları kırılmaya.»

deyu sağlam tenbih ve nasihat ettikten sona yola çıkardı. Yeniçeri ocağından Zenberkcibaşı, sipâhi ocağından namlı iki çavuş ve nakib tarafından bir ünlü çavuş, ulemâdan ordu kadısı şeklinde bir efendi serçeşme (**çeşmebaşı**) vekili namiyle bir yıllar görmüş ihtiyar bölükbaşı beraber koşulup Anadolu'nun bütün işleri kendine verildi.

Ayasofya tarafında oturan Osman Paşa-zâde merhum Mustafa efendi ki kâtiblerden, tezkereci sûretinde kâtiblik hizmetini görüyordu, naklederler ki, mükemmel kapu ile (**mâiyeti halkı ile**) Bursa'dan kalkıp yola düştüğümüzde beşeryüz atlı ile iki ağası iki tarafa tâyin olunup, orta koldan kendisi ve sağ ve soldaki koldan dahi ağalar yürüyüp, uğradıkları yerde Hasan paşalı tâifesinden ve onlar ile birlik olanlardan ve şüpheli kimselerden bulduklarını yakalayıp ve haber aldıklarını muhakkak ele geçirip İsmail paşa ordusuna götürürlerdi. O şekilde mâiyeti teftiş olunurdu ki bu üç güruhun önünden, eşkiya tâifesinden bir tek kimsenin kaçması veya bir yolunu bulup başını kurtarması mümkün değildi. İsmail paşa ise hergün divan kurup, bulduğunu, köy, kasaba ve şehir halkını iyice tahkk edip küçük bir eşkiyalık kokusu olanları, fakir ve zaiflerin şikâyet ettiklerini hangi zümrenin kıyafetine bürünmüş olursa olsun zâbitine teslim eder, sonra boğup kelleler birikince İstanbul'a gönderirdi. Herhangi bir sebeble yakalanıp, huzûruna giren kimse, değme hal ile sağ çıkmazdı. Hattâ Konya'ya vardığı vakit, iki tarafa tâyin olunan ağaların birisi sekiz tane Mevlevî dervişi tutup göndermiş... Divanına gelince İsmail paşa bunları söylerri. «Mevlevî fukarasıyız» deyu cevap verdiler. İsmail paşa bir Mesnevii şerif ve bir ney getirtip :

«Mevlevîler ya Mesnevî okur, ya ney çalar, ya semâ' eder (döner), seyahate çıkan, bu üç hünerden birini bilen Mevlevîdir. Bunları bilenlere taarruz olunmaz.»

dedi. Birisi Mesnevî okudu, biri ney çaldı, ikisi semâ' eyledi. Onları salıverdi. Geriye kalan dört neferinin hiç bir hüneri yoktu. Onları habsetti. Meğer bunlar Hasan paşalı zümresinden dört nefer meşhur bölükbaşılar imiş.. Başlarını kurtarmak içün Mevlevî külâhı giyip Mevlevî kılığına girmişler. Halleri meydana çıkınca dördünü de katlettiler.

O asırda her vilâyette, her kasabada ve köyde yeniçeri, sipâhi ve levend taslakları, ilim mensubu ve sadât namiyle pek çok kimseler vardı ki, asrın ihtilâli sebebiyle herbiri bir yolunu bulup meydan alıp, aslı olmayan iddialar ile, pâdişâh vergisi vermezlerdi. Bundan başka akraba ve yakınlarını ve hizmetlerinde olan köylü etrak (**Türkler**) ırgadlarını da koruyup şer'i öşürlerini ve muayyen olan tebaalık vergilerini bile verdirmezlerdi. Herbiri nice hıristiyan reâyâyı da koruyup şer'i öşürlerini ve muayyen olan tebaalık veryük zararları olduğu muhakkaktı. Uğradığı yerlerde eşkiyalık ve tecavüz ile tanınanları yakaladıktan sonra ırz ehli olarak geride kalanlardan hakikaten yeniçeri, sipâhi, seyid ve kadı ve riayet edilmesi lâzım olanlar var ise deftere geçirip, mahkemede sicile kaydedip, geride kalanların hepsini reâyâ zümresine sokardı. Asker olanların kıyafetini bozup, keçe külâh giydirirdi. O çeşit taslaklardan on senedenberi âşâr (**eski bir nevi aynî vergi**), rüsum ve teklif olarak pâdişâhtan gizledikleri paraları tahsil ederek pek çok hazine elde etti. Yalancı seyyidlerin kavuklarını alıp «bir daha bu iddiada bulunursanız katlolunursunuz!» diye tehdit ederdi.

Ereğli kasabasında seyyid adı altında ikibin yeşil kavuk giymiş kimse var iken neseb defterine muteber sened ile yirmi seyyid kaydedip geride kalanların hepsinin kavuklarını aldı. Vâkıa haksız yere pek çok adam katletti ama, Anadolu vilâyetlerini de eşkiya taslaklarından ve reâyâya musallat olan yerli zâlimlerden bir hoş temizledi. Reâyâda ne kadar tüfenk buldu ise alıp, sahiplerinden beher tüfenk içün beş kuruş alarak İstanbul'a ücret adıyla topladı ve katar katar tüfenkleri İstanbul'a gönderdi.

Devlet cebehanesine seksenbin tüfenk teslim olunduğu meşhurdur.

Lâtife :

Etrakten **(Türklerden)** biri dağ başında öten bir kekliğe rastgelmiş,

«Öt gidinin kekliği öt!. İsmail paşa gibi arkan var, bizde tüfenk komadı!»

demiş.. Osman Paşa-zâde nakleder ki, Osman paşa aslında İstanbul'da ihtisab ağası idi. Esnafı zabt ve narhı tatbik etmek hususunda epeyce hüner göstererek şöhret bulmuştu. Bu yüzden dergâhı âli kapucubaşıları zümresine konulmuştu. Sonra çavuşbaşı, sonra mirahor, daha sonra da vezir olmuştu. Abaza-Hasan paşaya katılarak öldürülen vezir Kenan paşanın halilesi **(karısı)** sultan hazretleriyle evlendirilerek kıymeti artırılmıştı. Fakat Kenan paşanın erkekliği, dışarıda gösterdiği hiddet ve şiddet gibi olmayıp, kısırlık sebebiyle sultanın yatağına yanaşamadığından, kethüdâ kadın bir gün seher vakti bir öreke getirip paşa hazretlerinin önüne koymuştu. Meşhurdur.

Sadrazâmm büyük oğlu Ahmed bey Bursa'da huzuru hümâyûna dâvet olunup, zilhicce ayının ikinci perşembe günü pâdişâhın inâyetinin çokluğundan vezirlikle Erzurum eyâleti ihsân edildi ve hil'at giydirildi.

Adı geçen Ahmed bey, babasının ölümünden sonra sadrâzam olan **(Fazıl Ahmed paşa)** dır. Fazıl Ahmed paşa, ilk zamanlarında mülâzim ve müderris olup ilmiyye sınıfına girmişlerdi. İlmiyye sınıfında olan bazı gammaz ve çekiştiricilerin, halkın şeref ve haysiyetine taarruzlarını ve birbirlerini kötülemek ve arkasından söylemek gibi kötü huylarla meşgul olduklarını görüp tamamen nefret etmişlerdi. Babası sadrazâm olunca ilmiyye sınıfından çıkarıp vezirlik mesleğine koymuşlardır.

Şâmi-Numan Efendinin Katli :

Şâmi-Numan efendi tamahkârlık ve rüşvet almakla suçlu cesur bir kimse olduğundan birkaç defa sürgüne uğramıştı. Bundan evvel Edirne kadısı iken bazı uygunsuz hareketi pâdişâhın kulağına konulduğundan Bursa'ya sürgün edilmişti. Abaza-Hasan, Bursa'ya geldiği vakit adı geçen, yiğitce hareket edip vilâyet büyüklerini toplayıp malları ve çoluk çocuklarıyla kaleye kapanmağı tavsiye edip, celâlilere boyun eğmemek hususunda herkese ön ayak olmuştu. Bu şekilde merdce hareket edip devlete hizmet ettiğinden Bursa kadılığı kendisine verilmişti. Gaile atlatıldıktan sonra yaradılışında olan ham tamah belâsı yüzünden para toplamak sevdâsına düşüp Bursa'da ve etrafında oturan zengin ve para sahibi kimselerin kimine **(Sen Celâlî Hasan ile birlik idin)**, kimine **(sizde emânet olarak konulmuş Celâlî malı vardır)** deyu suçlayıp bu bahâne ile birkaç adamı katl ve bâzısını hapsederek birçok para edinmişti. Zulüm ve eziyetten ciğeri kan olanlar, âlemin sığınağı pâdişah hazretlerini karşılamağa çıkıp zulüm gördüklerini bildirmişlerdi. İşin hakikatine vâkıf olmak için şikâyetçiler defolundu. Tahkikten sonra şikâyetlerin doğlruuğu meydana çıkınca hakkında fetvâ istenip, cevâbında padişâhın emriyle katline fetvâ verildi. Padişâhın fermânı ile arefe günü katlolundu. Adı geçenin bir oğlu kaldı. Bugünlere kadar Beykoz kadılığı yapan bir amâ ihtiyardır.

Evvelce Bostancıbaşı Baltacı Hasan ağa, padişâh huzuruna getirilip:

«Evvelce İstanbul'a eşkiya ve reziller güruhu köşk altına gelip musahib ağaların katillerini istedikleri vakit niçün o anda bostancı zümresini silâh ve tüfenkle üzerlerine gönderip onların fesadlarını def' ve ortadan kaldırmadın!»

deyu, işe ehemmiyet vermemesinin sebebi soruldu, tat-

min edici bir cevap vermeyince otağ-ı humâyun önünde boynu vuruldu.

Akdeniz Boğazında kalelerin Tamir olunması :

Akdeniz'de, İstanbul Halicine girecek boğaz ki **(Çanakkale Boğazı)** birçok mildir, merhum Ebülfeth **(fetih babası)** Sultan Mehmed Han İstanbul'u aldıktan sonra düşman gemilerinin girip çıkmasından İslâm memleketlerini korumak için aşağı tarafı ki, İstanbul tarafıdır, birbiri karşısına iki aded müstahkem ve sağlam kale yapıp her birine öyle toplar konuldu ki, bunlar arasında aydınlık gündüzden geçtim, karanlık gecede dahi gemi ve kayıklar değil, belki kuşlar gökyüzüne uçmak istese, gök gürültüsü gibi top güllesi ile fenâ girdabına batmak muhakkaktı. O, İskender kudretli Şehinşâhın **(Fâtih'in)** himmeti eserleri ile Akdeniz tarafında düşman korkusu büsbütün kalkmış iken, Venedik seferi çıkınca, yere batası kâfirler her sene otuzar kırkar gemi ile gelip adı geçen kalelerin tepesinde iki tarafta durmakla içeriden dışarıya bir gemi çıkması mümkün değildi. Dışarıdan dahi gelenler, habersiz önlerine uğradıkça zahmetsiz avlanıp İslâm ehline eziyetten başka, donanma gemileri her çıkış sırasında ne derecede zarara uğradıkları yukarıda anlatılmıştı.

Murad Paşa'nın sadrazamlığı zamanında hayırlar ve iyilikler sâhibi, cennetlik merhum Vâlide Sultan, bâzı hayırseverlerin uyarmasiyle bu ilâcı güç derdin ilâcı ve donanmanın zahmetsizce ve kolaylıkla Akdeniz'e çıkarılmasını temin maksadiyle büyük himmet sarfetmişlerdi. Bu düşünce ile Boğazın büyük denize **(Akdeniz'e)** açılacak yerine yakın, birbirine karşı, Anadolu ve Rumeli taraflarına birer kaya gibi kaleler yapmağa tam niyyet etmişlerdi. Bu muazzam kaleler için kantarlarla para sarfını göze almış iken, keşif için tâyin ettiği mimar, kethüda ve diğer iş başında olacak kötü huylular arzu etmeyip, **(kalelerin yapılması ve tamirine en azın-**

dan dörtyüzbin kuruştan fazla akça lâzımdır, bundan başka kalelere su götürmek imkân dahilinde değildir, etrafta olan köylüler de, kaleler yapıldığı takdirde rezillerin ve eşkiyanın barınağı olup etrafa zulüm elleri uzanır. Hepimize yurdumuzu terketmek düşer) deyu, bu kalelerin yapılmaması için yalvardıklarını bildirdiler. Bu yüzden hayırlı işlere mâni olucu şerirlerin, sureti hakdan görünerek söyledikleri samimiyetsiz kelimeler, Vâlide Sultan'ın mübârek kalbine tesir edip, öyle bir büyük hayırın terkedilmesine sebeboldular. O gündenberi de Donanmay-ı Humâyunun Allahın takdiri ile bozulup kahrolmasına sebep oldular.

Aziz Efendi der ki, bu fakirin kalbinde her vakit bu husus çırpınıp dururdu. **(Acaba hakikat nedir?)** deyu işe vâkıf olan garazsız Müslümanlardan soruştururdum. Aklı başında kimselerin kanaatlerinin neticesi şu oldu ki, Anadolu tarafında Yenişehir **(Kepez)** burnunda, Rumeli tarafında **(Damlacık)** burnunda on bin kuruş srfedilmek suretiyle birer mükemmel kale yapılıp, lüzumu kadar top, tüfek ve harb ve cenk yiğitleri konulsa, iki kale arası ancak üç mil olup, gemilerin geçeceği yer dar olduğundan, Allahın lûtfu ile ondan sonra kâfir gemilerinin boğaza gelmeleri ihtimâli imkânsız olurdu. Aynı zamanda Rumeli tarafında **(Behram)** adlı köy yakınında akan büyük nehir çok yakındır. Cedvel açılmak suretiyle yorulmadan kaleye su gelir. Anadolu tarafında akar su bulmak vâkıâ üç günlük mesafeden gelmeğe muhtaçtır ama, seçme Osmanlı Sultanları, Cenab-ı Hakkın inâyetine mazhar olduklarından, arzu ettikleri bir şey küçük bir işâretleri ile hâsıl olurken o kadar mesafeden su akıtılması kolay işdir. Bilhassa ihtiyaç ânında sarnıç ile su biriktirilip, diğer zamanlarda, maiyetinde alçaktan akan çaydan masrafsız su alınır. Köy halkı tarafından söylenen sözler, aslında tamamen iftirâdır. O taraflarda olan fıkara, kaleleri kendilerine sığınacak yer edinip, kaleler sayesinde kâfirlerin istilâsı mümkün olamıyacağından korkusuzca kâr ve kazançlariyle uğraşacakları malûm iken, ihtimal var

mıdır ki böyle doğru bir teşebbüse karşı gelmek müfsitliğini irtikâp edeler!..

Sözün kısası, adı geçen kalelerin tamiri lâzım ve mühim olduğunu sadrazam pâdişahın huzurunda, merâmına ulaşan hünkâra ve Vâlide Sultan hazretlerine anlatıp, kalelerin yapılması hususunda pâdişah fermanını çıkarmaktı. İstanbul'da olan tüccar ve yapıcılardan başka Osmanlı ülkesinde olanlar da toplanıp hassa mimârı ile gönderildiler. Mübârek bir vakitte uzunlamasına ve enlilemesine üçer yüz zira' olmak üzere iki tarafında iki kale yapılmasına tam vakit ve az zamanda meydana getirilip temellerinin yeryüzüne çıkarılmak üzere gayret sarfettiler. Vâlide Sultan'ın kethüdâlığından çıkma Kapudan-ı Ali Paşa dâvet olundu. Kale üzerine başlama hizmetine tâyin buyuruldu. Donanma gemileri dahi esirler ile kalenin tamiri için gayret sarfetmelerine ve bir sene Boğaz hisarında kışlamak ferman olundu.

Moskof Kâfiri Askerleriyle Yapılan Muharebede Mehmed-Giray Han'ın Büyük Zaferi :

Osmanlı devletinde on seneden fazla zamandanberi Venedik kâfiri derdi bertaraf edilemediğinden başka Anadolu'da Celâlîler, bazan muharebe seferi sebebiyle İslâm askerinin kimi adalarda, kimi yalıların muhafazasında olup, birçok kaleler hudud boylarında muhâsara ve boğuşmak ile uğraşıp perişan edilmişti. Osmanlı kuvvetlerinin bir yere toplanmaları kolay olmadığı düşüncesiyle Moskof Kralı **(tam fırsattır)** deyu bir taraftan sayısız asker çıkararak, memleketleri tahrip ederek ebediyete kadar yaşayacak olan Osmanlı Devletine perişanlık telâşı vermek sevdasına düşmüştü. İki seneden fazla asker toplamak ve muharebeye lüzumlu şeyleri tedârik etmeğe çalışıp **(el'küfrü milletün vâhdetün = kâfirlerin hepsi bir millet gibidir)** anlamınca Macar, Eflâk ve Boğdan voyvodalarının sersemliklerinden tama-

men sabrı tükenip harekete geçti. Evvelâ Don kazağı denilen yere batası kâfirler ki evvelden, o taraflarda olan kâfir beylerinden hiçbirisine asla boyun eğmezlerdi. O tarafların zor ve bataklık yerlerinde yerleşip fırsat düştükçe şaykalariyle Karadeniz'e çıkıp deniz kenarında olan köy ve kasabaları yağma edip, İslâm hududunda olan yeri yağmadan geri kalmazlardı. Moskof Kralı, bunlara bol para gönderip, mümkün olduğu kadar şaykalarla Karadeniz'e çıkıp etrafa zarar vermelerini tenbih etti. Özü kazağı ki evvelce Lehistan Kralına isyan edip, onlardan intikam almak için İslâm-Giray Han ile birleşmekle, on sene kadar Lehistan ülkesini devarlı sefer ile harap etmişler ve Moskof Kralı ile de dostluk yapıp barış yapmışlardı.

Bu yüzden Moskof Kralı da hususî elçi gönderip, mektubunda :

«Arzumuzun sonu ve emelimizin neticesi İslâm memleketlerine gidip aynı kandan aynı milletimizden olan tâifelerin intikamlarını almaktır. Evvelâ dinimizin mühimlerinden olan hesabsız asker ile tatarlar üzerine varıp bize engel olan bu duvar halkını harab ve viran etmektir. Anların işi bittikten sonra diğer işlere başlamak kararlaştırılmıştır. Şimdi, din gayreti, âyin işlerinin korunması için bizimle birlik olup hizmetimizde hiç bir suretle tenbellik ve ihmale yer vermeyesiz.»

deyu türlü vaadlerle haber göndermiş..

Kazaklar Moskof Kralının mektubunu alınca zihinleri karışıp, şerefli Kırım Hân'ı ile barışa ve iyi geçinmeğe kuvvet vermelerinden başka, bu kadar faydalı kale ve araziye Cengiz soyundan olan Hanların yardımı ile nâil olduklarını düşünerek ahitlerini bozarlarsa zarar göreceklerini biliyorlardı. Bu yüzden şunu doğru bulmuşlar ki, şânı yüksek hâna haber verip, Moskoflar yerlerinden hareket etmeden, denizler gibi asker ile daha evvel onların üzerine varıp göz açtırmayıp topluluklarını perişan ve memleketlerini yağma eyleyeler...

Bu şekilde, olayı anlatınca, yüksek şanlı Han da derhal pek çok asker toplayıp, Allaha tevekkül ederk, o senenin ramazanında hareket ve yere batası kâfirler üzerine yürüdü.

Moskof Kralı da, Kazak askerinin Tatar Hânından vazgeçmeyip, kendi tarafına geçmediğini görerek, Kazak hududuna yakın bâzı kaleleri zapt ile kazaklara gözdağı vermek için asker göndermişti. Mancalı adlı kale üzerine on yedi bin asker ile iki boyarı gelip etrafı yağma etmeleriyle beş bin kadar kazak askeri de onlara tâbi olup adı geçen kaleyi kuşatmışlardı.

Şevval ayının birinde, bayram namazından sonra düşman avlayan Tatar askeri, Erel adlı büyük nehirden geçip Moskof tarafına gitmek üzere iken, kuşatılan kaleden haber alınca, o tarafa gitmeği münasip görüp, önden rüzgâr gibi süratli on beş bin askeri Feraş Bey adlı namlı bir beyini kumandan edip ilgar ile gönderdiler. Ertesi gün seher vakti belâ yağmuru gibi dağın tepesinden, kâfirlerin tepesine indiler. Yaklaşınca cenk başlayıp üç saat kadar harb pazarı kurulup Cenab-ı Hakkın yardımı ile şeytanın askerleri bozuldu, on bin kâfirden bin kadarı ancak kurtulup, geride kalanı kendilerini takib eden Tatar yiğitlerinin kılıç darbeleriyle cehenneme düştüler.

Özü kazağından Moskoflara tâbi olup kale muhasarasında bulunan yetmiş bin neferden bir teki bile kurtulamayıp cehnnemin katlarında yerlerini buldular. Taburları yağma olunup diri olarak yakalanan birkaç namlılarını, fetih müjdesi ile Şanı-büyük Han tarafına gönderip orada durdular. Geln esirler Hânın huzurunda dediler ki **«Moskof Kralı üç seneden fazla zamandanberi hazırlıktadır. Evvelâ maksadı, düşman avlayan Tatar askeridir. Sonra İslâm ülkelerini harap etmektir. Hâlen kazak askeri kendine itaat edip boyun eğmediğinden serhadlarda bulunan kalelerin zaptedilmesine bir namlı boyarını, pek çok asker ile göndermişti. Biz de memur olduğumuz şekilde bu kale üzerine gelmiştik. Hâli-**

miz böyle oldu» deyu durumu anlattıktan sonra kanlar saçan kılıcın darbesiyle dedikoduyu kesti.

Sonra, etrafı kontrol etmek için gönderilen kimseler, oraya yakın olan ve kazakların elinde bulunan müstahkem bir kale üzerine elli binden fazla Moskof askeri gelip, Hatman'da korkusuz olarak üzerlerine varmaktan çekinmekle, altmış bin kadar kazak ile, Şânı - büyük Hânın gelişini beklemekte oldukları haberi gelince, Hân da o tarafa hareket eyledi.

Birkaç menzil gidilip yaklaştıklarında Hatman haberdar olup, mevcut askeriyle Tatar askerlerine katıldı ve Şerefli Hânın elini öperek değeri yükseldi. Kale üzerinde olan küffâr askerlerinden dil **(esir)** almak için yüz kadar adam tâyin olundu. İşin sonu hakkında bilgi edinmek için birkaç gün orada kaldılar. Tâyin olunan yiğitler de kale etrafında dolaşırken altı tane, yeri cehennem olası kâfire rast gelip avladılar. Hânın huzuruna geldiklerinde dediler ki :

«Halen kaleyi almağa me'mur edilen kale yakınındaki asker elli binden fazla adam olup, ellibin kadar piyade ve süvari tüfenkendâz namlıları, taburda olanların üzerine Tatar ve Kazak askerinden gelecekleri def'etmek içün bu büyük nehrin geçitlerini muhafazayı kararlaştırmışlardır. Bunlardan başka bir yerde de cemiyetleri olmayıp cenk etmek içün mevcut seçme askerlerinin tamamı bunlardır.»

Deyince müşâvere olunup taburdan evvel **(müstahkem ordugâh)** nehirde olan kâfirlerin üzerine varılmak doğru görülmedi. Kazak askeri ileri yürüyüp, arkasından Tatar askeri küme küme, gürüh gürüh dağ ve sahrayı aşıp batakları ve geçilmesi zor yerleri geçip düşman tarafına yürüdüler. Yakınlarına gelince onlar da haberdar olup siyah deniz gibi dalgalanmağa başladılar. İki taraf safları karşılaşınca tüfek atışmağa başladılar. Evvelâ kazak askeri hücum edip derhal Tatar cengâverleri yürüyüp kazâ oklarını düşman saflarına yağmur gibi yağdırdılar. Şânı-büyük Hân bir mikdar yiğitler ile, yüksek yerde harb meydanına bakıp duâları ka-

bul eden dergâhtan fetih ve zafer ricâsı için kulluk yüzünü zillet toprağına koyup yalvarırken, fetih ve zafer rüzgârı karşılamağa acele edip, bir saat kadar harb olmadan küffâr askeri kaçış yoluna düştüler. Yiğitler, o sonsuz sahrada arkalarından seğirdip kimi zincire vurulmuş esir, kimi kılıca lokma olup, elli bin askerden, kötü işli Kral tarafına haber götürmek için bile bir tek kimse kurtulmadı.

Zafer ünvanlı asker, galip gelmiş ve memnun olarak şânı yüksek Hânın bulunduğu yere gelip, fetih ve zafer tebrikinde bulundular. Birkaç gün orada kalınıp taburda olan kâfirlerin üzerine gidilmek kararlaşmakla, yüklerini hafifletip yüksüz yola çıkmak için aldıkları esirleri bahaya kesmek hususu müzakere olunup karar verdiler. Hân tarafında olan namlı esirleri en aşağısı yüz bin altın vermeği kabul etti.

Esirler, para tedâriki işine başlamağa hazır iken Tatar ihtiyarlarından bâzı gün görmüş olanlar bu beğenilmeyen fikri hoş görmeyüp dediler ki :

«Vakıa Kazak askeri bugüne kadar bizimle barış ve düzenlik üzere hareket edip verdikleri sözleri bozacaklarına dair bir halleri görülmemiştir. Böyle iken yine küfür ve sapıklık erbabına güvenilmemesi aklı başındakilerin sözüdür. İhtimaldir ki Moskof tarafiyla barışalar.. O takdirde bize düşmanlık etmezlerse de imdad da etmlzeer. Memleketimizden bir aylık uzak yerde, amansız düşman içinde durağımızda rahatımız ve selâmet yolumuz yok iken böyle bir yerde etrafı askerin kuşatması icabederse, elimizde olan otuzbin düşmanı da üzerimize musallat etmiş oluruz. Şimdi, Moskof'un Kazak askerine tamamen düşman olması ve ikisinin arasının düzelmesi yolunun tamamen kapanması için, para tamahından vazgeçip bütün esirleri intikam kılıcından geçirmek zaruridir.» !

deyu ısrar etmeleriyle, sözü doğru ve günün şartlarına uygun olmakla bütün esirlerin katlolunması için askere tenbih olundu.

Evvelâ Şanı büyük Hânın otağı önünde namlılarının boyunları vuruldu. Bundan sonra herkes esirlerini götürüp kılıçtan geçirdi. Bunların işi bittikten sonra Şevvâl ayının on sekizinci günü kale üzerinde olan tabur askerleriyle karşılaşmağa gidildi. Vardıklarında kazak askeri karşılarında metrislere girdi. Tatar askeri dahi kafalarında durup iki taraftan top ve tüfek, ve üç gün üç gece cenk ve kavga, harb fasılasız devam etti. Tatar askeri zaman zaman hücum ile okları yağmur gibi yağdırdıklarında nice bin mel'unları cansız ettiler. Gittikçe zebûn olduklarından dayanamayıp geceleyin kurtulmak ümidiyle geldikleri tarafa kaçtılar. Cihad yiğitleri, kaçtıklarından haberdar olunca derhal harekete geçtiler. O gece arkalarından ayrılmayıp sabahleyin öğle üzeri bir büyük nehir kenarına geldiler. Yere batası kâfirleri can korkusuyle kendilerini suya vurdular. Çoğu boğuldu. İslâm askeri ise oradan ganimet alarak geri döndü. Yaralılarını tedavi için birkaç gün kaldıktan sonra hudutlarında olan Rumne denilen kale üzerine vardılar. Kale ahalisi cenk etmeğe cesâretleri olmadığından gürültüsüzce kaleyi ve Hatman'ı teslim ettiler.

Moskof Kralı tarafından kale hâkimi yapılmış olan mel'unu, beşyüz adamı ile birlikte Hânın huzuruna getirince hepsi de katlolunup, sonra o taraflarda olan kalelerin zaptedilmesine gidildi.

Allahın yardımı ile her biri kolaylıkla ele geçip içinde olan zabitleri ve muhafızları kılıçtan geçip Hatman tarafından zaptı için adamlar tâyin olundu. Sonra Pojok denilen yerde durulup Moskof içine bölük bölük rüzgâr ve süratli Tatar askeri gönderildi. Hiçbir yerde düşman taburu olmayıp, kâfir askerlerinden koruulmamakla gazâ yiğitleri memleketin her tarafına korkusuz salındılar ve o taraflarda ne kadar mamûr memleket ve meşhur vilâyet var ise hepsi yağma ve talân edilip on beş gün kadar yağmadan sonra hesapsız ganimet ile şânı yüksek Hânın yanma döndüler.

Bu cenk de yüz on iki binden fazla alçak kâfir islâm

ehlinin kılıncından geçtiğinden başka, hesapsız ganimet ile elli bin yakın yere batası kâfirleri esir ettiler.

Oradan sevinç mektupları yazılıp İstanbul'a ve Kırım tarafına ulaklar ile gönderildikten sonra şânı yüksek Hân, selâmetle ve ganimet almış olarak yurduna avdet etti.

İdüb şikeste ve makhur a'dâyı
Neşat-ı fethile mesrur u şaduman geldi

Bu fetih haberi âlemin sığınağı Pâdişah hazretlerinin kulağına ulaştığı sırada Bosna vâlisi Melek - Ahmed Paşa'nın tâyin edip gönderdiği yiğitler Kilis hududu üzerinde üç bin kadar küffâr ile muharebe edip mağlûp etmelriyle üçyüz adet kelle de gelip, sevinçlerinden şehir donanması ferman buyuruldu. İstanbul şehrinde yedi gün yedi gece donanmalar olup bütün halk sevinç ile bahtiyar oldu.

Eflâk ve Boğdan Ahvâli :

Bundan evvel Budin vâlisi Gürcü-Kenan Paşa ve Silistre Beylerbeyi Can-Arslan Paşa Erdel vilâyetine tâyin olunan yeni beyin emrini kuvvetlendirmek için Erdel semtinde kalmışlardı. Eflâk voyvodası Mihnea, vilâyetine gitmek için Kenan Paşa'dan izin almağa lüzum görmemişti. İzin aldıktan sonra vedâ sırasında Can-Arslan Paşa Mihnea'nın göğsüne bir tekme vurup huzurunda arkası üstü yıkar ve :

«Bre mel'un! Ben Silistire vâlisi olam.. Ayrılmak içün benden izin almağa tenezzül etmezsin!»

deyu azarlar ve tahkir eder. Mihnea şerefi kırılmış olarak çıkıp :

«Ahdim olsun, bu ihaneti komam, tekme vurmak nice olur görsün!»

deyu lâflarla Erdl vilâyetine gitmiş idi.

Sonra Can-Arslan Paşa da, Kenan Paşa tarafından memuriyetine gitmeğe izinli olup Eflâk vilâyetine girince Mihnea yalan hulûs ve muhabbet merasimi gösterip, isyan etti ve Eflâklılarla birlikte Can - Arslan Paşa'nın üzerine hücum etti. Karşı koyamayan Can - Arslan Paşa çâresiz kaçıp, bin zahmet ile Zistovi karşısından Tuna'yı geçti ve olup biteni dvlet katına arzeyledi. Mihnea'da, Macarlardan yardım istemekle pek çok adam topladı. Evvelce Eflâk voyvodası iken kaçan Kostantin de, Rakoci oğlunun imdadı ile gelip Boğdan'ı zorbalıkla zaptetti. Böylece o hudut boylarının nizâmı bozulup perişan oldu ve bu haberler İstanbul'a geldi.

Bundan evvel bildirildiği gibi veziriazam Köprülü - Mehmed Paşa Yanova'yı fethedip, isyan edip kaçan Erdel Kralı Rakoci oğlunun yerine Bark cezai denilen kâfiri Osmanlı Devleti tarafından Erdel Kralı tâyin etmişti.

Vakaayri Sene Seb'in ve Elf

(Bin yetmiş senesi olayları)

(Hicrî 1070 sensi Muharrem ayının birinci günü, Milâdî 1659 senesi Eylûl ayının 18 nci Perşembe gününe rastlar)

Âlemin Sığınağı Pâdişahın
Edirne'den Bursa tarafına hareketi :

Muharrem ayının onuncu gününde Osmanlı Hâkaanı, şevket ve şâhane parlaklıkla Bursa'dan hareket buyurup konak konak (Çardak) a vardı. Kadırgalarla karşı Gelibolu'ya geçildi. Orduy-u Hümâyun Gelibolu sahrasında kalmak üzere şevketlû Pâdişâhımız hazretleri Boğaz hisarlarını seyretmek için vezirler, şeyhülislâm, kazasker efendiler ve bazı hürmete lâyık hâs hademeleri kullarıyla tekrar Çardağa geçip, Anadolu yakasında Sultâniye kalesini şereflendirdiler. Rumeli tarafına da geçip orada olan kale ahalisini de sevindirip iki taraftan sektirme toplar attırılıp bekçilerine ve muhafızlarına bahşişlar verildi. Sonra devletlû Vâlide Sultan Hazretlerinin güzel eserlerinden, hâlen yeni olarak yapılan kaleleri seyretmeğe Anadolu tarafından varılıp ikisi de padişahın arzusuna göre seyrolunup toplar attırıldı. Binaya başlayan ve muhafaza hizmetine memur olan vezirlerden Kapudan vezir Ali paşaya, vezir Ankebut-Ahmed paşaya samurlu temiz hil'atlar ve pek çok bahşişler lûtfedildikten başka,

diğer hademeler dahi padişahın sadakalarıyla memnun edildiler.

Fakat yeni kaleler daha tamam olmayıp deniz tarafı da doldurulmak üzere idi. Şevketlû kerametlû pâdişâh hazretleri tamamlanması içün tenbih edip o taraflarda biraz avlanıp dolaştıktan sonra yine Anadolu tarafında çardağa dönüp, oradan yine kadırgalarla Gelibolu'ya geçip orduyu hümâyûnlarına konarak Edirne'ye doğru yola devam ettiler.

Safer ayının yirminci günü Edirne şehrine, eski âdet üzere büyük alayla girdiler. Rebiülevvel ayında Hâs-Odalı Cündi-Mehmed ağaya Mısır'da bir beylik verilerek muradına kavuşturuldu. Cümâdelâhirenin onuncu cuma gününde küçük ikinci mirahor Mustafa ağaya Silistire eyâleti ihsân olunup, pâdişâh huzurunda temiz hil'at giydirilerek pâdişâhın iltifatına mazhar oldu.

Şevval ayının üçünde şevketlû, kerametlû, mehabetlû âlemin sığınağı pâdişâh hazretleri avdan gelip haremi hümâyûnlarına inince, çuhadar Seyid-Yusuf ağaya Kars eyâleti verildi. Onun yerine çuhadar ağa olan Kasım ağa dahi haftasında Eğri vâlisi olarak çıkarıldı. Hâs-odanın acemî ağalarından Mahmud ağaya Çirmen sancağı inâyet buyuruldu.

Şimal (Kuzey) Olayları :

Âlemin sığınağı pâdişâh hazretleri Bursa'dan Edirne'ye geldiklerinde şimal memleketlerinde olan ihtilâlin def'i ve kaldırılması tedâriki hususunda sadrazâm hazretlerine tenbih buyurmalarıyla, müşavereden sonra Bosna vâlisi Sedyi-Ahmed paşa Budin eyâletine nakl ve Yanova muhafazasına tâyin olunmuştu. Şimdi Bark Cezai'yi Erdel'e getirip Erdel banlığını ona zabtettirip Rakoci oğlu dedikleri hainin fesadını def'etemk işi, Seydi-Ahmed paşaya verilip pâdişâh emri gönderildi.

Eflâk ve Boğdan voyvodalarının üzerlerine rüzgâr süratli Tatarların gönderilmesi münasip görülmekle, şânı büyük han tarafına pâdişâh hükmü, kılıç ve hil'at gönderildi. İlbasan sancağına mutasarrıf olan Ahmed bey ki, evvelce Eflâk ve Boğdan muharebelerinde yararlıkları görülmekle, hizmeti karşılığında adı geçen liva kendisine verilmişti. Bin nefer Rumeli yiğiti ile Silistire'de, Tatar askerinin gelişini bekleyip, birlikte din düşmanlarını târûmar edip, pâdişâhın arzusuna göre bir hizmet yapmağa kudretini sarfetmesi tenbih olunarak adı geçen hududa gönderilmişti.

Geçen sene de, Osmanlı devleti tarafından Boğdan'a hâkim tâyin olunan Kiko ki, Kostantin istilâ ettiği vakit kaçıp Edirne'ye gelmişti, Eflâk voyvodalığı ona verilip, Boğdan hükûmeti de, evvelce bu vilâyete yirmi senedenberi hâkim olup, şimdi Yedikule'de mahbus olan Kupol voyvodanın oğluna verilip gönderildi.

Bunlar ulaştıkları sırada pâdişah fermânı üzerine şânı yüksek hânın Kalgayı olan **(veliahdı olan)** Gazi-Giray, ellibin kadar asker ile yakına gelmişti. Kazaklar ve Lehliler de imdat olarak bir miktar asker gönderip, Tatar askerine katıldılar. Yerebatası kâfirler dahi **(Yaş)** denilen şerhin önünde yedi adet tabur **(müstahkem ordugâh)** kurup, diğer cenkcilerden başka onüçbin kadar tüfenkendazlarını tabura koyup, oniki adet toplarını önlerine koydular. Böylece harbe hazır olmuşlar idi. Yeni voyvoda Kopol'un oğluna **(Ghika olacak)** vilâyet ahalisinden nihayetsiz reâyâ ve asker gelip itaat ettiler. Taburların def'edilmesi düşünülüp, İslâm askerinin ittifakiyle Leh ve Kazak askerini ileri yürütüp kendileri de arkalarından tabur üzerine yürüdüler. Varıp karşılaştıklarında harbe başlayıp derhal ileride olan Leh ve Kazak askerinin çoğunu helâk edip perişan ettiler. Diğer askerle rüzerine hücum ettiklerinde, taburda bulunan **(müstahkem ordugâhta)** mel'unlar ile çarpışmak zor olmakla taburdan ayırıp meydana çıkarmak için İslâm askeri bozulmuş gibi göründü. Ve harb meydandan sahraya doğru çekildi. Kâfirler

de arkalarına düşmeyip taburlarına döndüğünden o gün cenkden el çektiler. Sabahleyin yine her taraftan üzerlerine varılınca mel'un müşrikler, top ve tüfenk ile cenk meydanını Tatarlara dar edüb yanlarına yaklaştırmadılar. O gün de bu hal üzere geçüp üçüncü gün sabahın erken saatinde her taraftan harbe tekrar başlandı. Yere batası küffar cenge iyice kızışınca, İslâm askeri de mağlûp olmuş gibi görünerek geriye gittiler. Yerleri cehennem olası küffar bu kere hücum ile yürüyüp taburlarından çıktılar. İslâm askeri de hiyle ile bunları perişan edip sonra kolaylıkla işlerini bitirmek içün **(el harbü Hud'atün = Harp hiyledir)** anlamına göre, kaçar görünmekten vazgeçip, düşmanı takip etmeği tedbir edip hemen oradan yalı ağası olan Mehmed bey kendine tâbi olan üçbin kadar yiğitler ile harb meydanına yakın olan dağın bir tarafına yürüyüp, Rumeli askeri de Ahmed beyle bir başka tarafa gittiler.

Tatar askeri kumandanı olan namlı Gazi-Giray da, askerin geride kalanı ile, perişan olmuş gibi sahraya doğru yola düşünce kötü fikirli düşmanlar da, İslâm askerlerinin tamamen mağlûp olduklarını zannedip, dağınık askeri avlamak sevdasıyle fırka fırka arkalarından seğirttiler. Bu suretle dağılıp sahra ve dağlara düştüklerinde gaza ve harb meydanının yiğitleri dönüp, din düşmanlarının üzerlerine kan döken kılıçlarını havale edip her taraftan kızgın arslan gibi yürüdüler. Kötü hareketli düşmanlar, bir anda kahredilip, ayaklar altına alınıp sahra ve dağlar leşleriyle doldu. Cenabı Hakkın yardımı ile **(Nasrun minallah)** hükmü zâhir olmakla din düşmanları mağlûp ve kahredilmiş ve İslâm gazileri muzaffer ve Allahın yardımına mazhar olmuş oldular.

Rezil olan voyvoda az kişilerle Eflâk tarafına kaçıp arkalarından giden asker yetiştiklerinde amân vermeyip kılıçtan geçirdiler. İslâm sipâhileri hesabsız ganimet ile memnun olup, yeni voyvodayı, hükûmet merkezine oturttular.

Bir iki gün eğlendikten sonra Eflâk voyvodasını da ye-

rine oturtturmak içün o tarafa gittiler. İsyan eden Eflâk voyvodası Mihneca dedikleri müfsid ki, gençliğinde Ahıska fâtihi Koca-Kenan paşanın yirmi seneden fazla içoğlanları arasında terbiye olmuş yakışıklı, tâze çehreli bir genç idi. Samur kalpak ve Müslümanlar gibi elbise ile süslü, nân ve nîmete boğulmuş olup, arabca, farsca, türkçe kitaplar okuyup yazıp, biraz sonra Müslüman olurum derdi. Merhum Sultan Murad Hân Gazi vaktinde Eflâk beyliği için çalışırdı. Zamanla beylik ile arzusuna nâil olup, Osmanlı devleti hânedanının nîmeti ile yetişmiş iken bu kadar fitne ve fesada sebep olup âsi oldu. İlk baş kaldırdığı vakit, memleketinde bulunan binden fazla tüccarı katlettirip Macarlardan ve Hırvatlardan yanına toplanan bir fırka kâfire dayanarak Türklere karşı gelmeğe cür'et etmişti. Boğdan voyvodası gelip, bu kadar askerle karşı koyamayıp, mağlûp olduğunu haber alınca, İslâm askerlerinin derhal kendi üzerine geleceklerini anladı. Hamiyetsiz habis, bir an bile durmağa cesaret edemeyip hazinelerini ve mallarını kaldırıp adamlarıyla birlikte Rakoci oğlunun yanına kaçtı.

Derhal İslâm askeri de gelip, mel'unlardan kımseyi bulamadılar. Hududun sonuna varınca güruh güruh sahra ve dağları dolaşıp, Mihnea'nın adamlarından rastgeldiklerini kılıçtan geçirdiler. Böylece o ülkeyi muhaliflerden temizlediler ve bütün onikibin kişinin helâl edilip, yeni voyvodanın Eflâk hükûmetine oturtulduğunu cihan pâdişâhı cenâblarına bildirince, Tatar kumandanı ve diğer namlı beyler, pâdişâh tarafından iltifata mazhar olduktan sonra ayrılmalarına izin verildi. Onlar da memleketlerine döndüler.

Kadri Paşanın Öldürülmesi :

Şam vâlisi olan vezir Kadri paşa, Şam mahsulâtının, devlet tarafından alınacak bazı maddelerine karışmakla Şam defterdarı ile aralarında münakaşa düşmüştü. Defterdar: «Mîri malına ve Müslüman hacılar masraflarına sarfedile-

cek mallara tecavüz ile zulmetmek üzeredir» deyu şikâyet mektuplarıyla olanları arzetmişti. Bundan bşaka Şam eyâleti eşkiyasından pâdişâh hatt-ı ile katli fermân olunanlardan bazısını paralarına tamah ederek affedip, pâdişâhın hükümlerine aykırı hareketinden dolayı Edirne'ye davet olunmuştu. Gelince birkaç gün kapı arasında habsedildikten sonra kötü hareketlerinden dolayı katlolunup Şam eyâleti, Erzurum'dan azlolunan vezir Mustafa paşaya verildi.

İbrete şayandır ki bu Kadri paşa, kapucular kethüdâsı iken Eflâk ve Boğdan seferini müteakıp Kalgay Sultana **(Kırım Hânının veliahdına)** pâdişâh tarafından zincir ve hançer gönderip, o seferde serdar olan vezir Fazlı paşaya düşman olup, İstanbul'a dönüşünde vâki olsun olmasın Fazlı paşanın bir takım kötü hareketlerini ve fenalıklarını pâdişâhın kulağına yetiştirmekle, Fazlı paşanın katline sebep olmuş ve onun yeri olan Silistire eyâletine kendisi nâil olmuştu.

Fazlı paşaya yaptığı zulmün cezası, üçüncü senede bu suretle meydana çıkıp kednisi de küçük bir bahane ile siyaset kılıcına kurban gitmiştir.

(Fesübhânallahu'l-Kahhar'el-müntekim)

Sefer Tedârikinin Tenbih Edilmesi ve Donanma-yı Hümâyûnun Karadenize Hareketi :

Sefer içün lâzım olan mühimmat tedârik olunup, uğurlu ilkbaharda Edirne sahrasında toplanmaları içün bütün Anadolu vilâyeti beylerine emirler gönderildi. Anadolu vilâyeti beyleri arasına ihtilâf düşüp çoğu tarafımıza boyun eğmekten yüz çevirmişlerdir. Böyle olmakla Kazak kâfirlerinin, Karadenize nihayetsiz şayka çıkarmaları ihtimalleri vardır, şimdiden tedariki görülmek lâzımdır deyu bildirmişlerdi.

Boğaz hisarında yapılan kaleler dahi tamamlanmak üzere olup, konulan ejderha gibi toplardan, düşman gemilerinin boğazdan içeriye girmesi ihtimali kalkmış olmakla, do-

nanma-yı hümâyûn gemilerinin o taraflarda artık lüzumu kalmadığından, Kazak eşkiyasının fesadını def', ve şayka çıkarmaları ihtimalini menetmek içün Karadenize gönderilmesi münasip görüldü. Bu suretle mevcut otuziki kıt'a kadırganın, boğazdan tersane'i âmireye gelmesi fermân buyuruldu.

Özü kalesinin yukarısından akan Özü nehrinden başka yerden Kazak şaykalarının çıkarılması mümkün olmamakla, oranın muhafazası içün bir kale yapılıp, muhafızlar konulmasının lâzım olduğu pâdişâha arzolunmuştu. Kaleye lâzım olan mühimmat tedârik olunup donanma gemilerine yüklendi. Bu kış donanma mühimmatını görüp, Nevruzda gitmek içün eski kapudan olan Ali Paşa-zâde, donanma-yı hümâyûna serdar tâyin olundu. Kapudan vezir Ali paşa Edirne'ye çağırılmıştı.

Garip Olay :

Tersâne-i âmire kethüdâsı olan Frenk-Ahmed paşa, vedâ üzere Kapudan Ali Paşaya gitmek içün hazırlanıp tersâne gemilerinden birisiyle gitmişti. Biraz içki içip herkes kendinden geçip uykuya dalmıştı. Gemide olan esirler, bağlarından kurtulup, tersâne kethüdâsı ile gemi sahibi beyin üzerine hücum ettikleri vakit, bazı uyanık olanlar görüp feryat ederek kılıçlarını çektiler. Fakat faydası olmayıp ehrimen gibi bu kadar hınzırlar hepsi boaşnmakla birden yürüyüp tersâne kethüdâsından başka kim varsa, hepsini katlettiler.

Gemi sahibi olan bey dahi gecelik elbisesiyle ve can havliyle sıçrayıp kendini denize atmış ve kıyı yakın olmakla karaya çıkmıştı. Fakat mevsim kış olmakla o da soğuğun şiddetinden ölmüştü.

Dinsiz mel'unlar adı geçen kethüdâyı esir edip Akdenize doğru gittiler. Ertesi gün diğer gemiler haberdar olup aramak içün derhal birkaç gemi gönderildi. Ne tarafa gittiği anlaşılamayıp, nâm ve nişanı çıkmadı.

Ali Paşanın Serdarlığı :

Âlemin sığınağı pâdişâh hazretleri, kış günlerinde Edirne'de kalıp, sefer mühimmatı ve hazırlığiyle meşgul oldular. İlkbaharda Anadolu vilâyetinden sefere memur olanlar, yerlerinden hareket ve Edirne tarafına gitmeğe başladıkları vakit Kapudan Ali paşa ki, dâvet olunup Edirne'ye gelmişti. Şaban ayının beşinci gününde serdar **(kumandan)** tâyin olunup pâdişâh huzurunda samur kürklü hil'at giydirilerek memnun edildi ve Belgrad tarafına memur oldu. Encamı zafer olan İslâm askeri tamamen toplanınca o taraftan hareket etmeyip beklemeleri, sonra ne taraftan fermânı âli çıkarsa o taraftan hareket etmeleri tenbih olundu.

Yeniçeri ocağından onbeş oda **(bölük)** şiârı zafer olan serdar ile sefere memur olup Zağarcıbaşı ile hareket ettiler. Sipâhi bölüklerinden de dört bölük ağaları birlikte gönderildi.

Şam mansıbı, Erzurum vâlisi olan Mustafa paşaya verildi, Şam'da olan diğer Mustafa paşaya Mısır Kahire ihsân olundu. Haseki-Mehmed paşa Bağdad'dan azlolundu. Ve şânı yüksek fermân gereğince Edirne'ye geldiği vakit muhasebesi görüülp Mısır ve Bağdad mallarından adı geçen memleket hâkimlerine gönderdiği defterlere göre zimmetinde çıkan **(borçlu olduğu)** yediyüz kese akça tahsil olunup, sonra kendisine Haleb vâliliği verilid.

Seydi-Ahmed Paşanın Macar Askeri İle Muharebeleri :

Vaktiyle Erdel hâkimi olan Rakocioğlu evvelce Erdel ülkesi hükümdarlığı sevdasiyle 1067 (M. 1656) senesi başlarında hükûmet merkezinde altmışbin kadar, kılavuzu şeytanlar olan asker ile hareket etmiş iken, Tatar askerinin şimşek gibi kılıcı ile toplantı harmanlarının berbad ve yerle bir edildiği yerinde yazılmıştı. Devletini tedvir eden Gülbanuç adlı

mel'un, o harb meydanında Tatar askerinin eline düşüp uzun zaman mahbus idi. Sonra yüzbin altın vererek kurtarılmasını rica edip, hâli, şânı yüksek hâna bildiridli. Hân kabul edip bu parayı tedârik etmek içün vilâyetine adam göndermesine izin verilmişti. Akraba ve taallûkatı bu mıkdar parayı toplamak içün çalışırlar iken, Eflâk voyvodası olan Civan bey dedikleri habis haberdar olup, eski ilişiği olmakla, şânı büyük hâna haber gönderip, takdir olunan yüzbin altun fidyeyi göndermeği taahhüd ederek Gülbanuç'u istemiş idi. Hân da itimad edip birkaç nefer namlı Tatar ile gönderdi. Bu lâin ise hiyle fenninde usta hilekâr iblise benzer bir kâfir ıdı. Eflâk voyvodasının yanına gelince türlü hiyleler öğreterek, pâdişâh tarafından yüz çevirtip, evvelce de içinde olan taşkınlık ve isyanı tamamen meydana vurmağa sebeb oldu.

Para istemek içün gelen Tatarları ve onlardan başka o memlekette bulunan binden fazla İslâm tüccarlarını şehit ettikten sonra Gülbanuç'u Rakocioğlunun yanına gönderip onbin kadar kindar ile hazır olup, birlik olduğunu ve pâdişâha itaat etmediğini bildirdi. Gülbanuç mel'unu, velinîmeti Rakocioğlunun yanına varınca, miras olarak malı olan ülkeyi istemeğe teşvik ile onu da kışkırtıp asker toplamağa başladılar.

Az zamanda yirmibin kadar tertipli silâhlı kötü hareketli küffar ile yeni voyvoda olan Barçkai Ekoşun **(Bark Cezai'nin)** üzerine yürüdüler. Adı geçenin karşı koymağa iktidarı olmadığından ahvâli, devlet katma bildirince, Seydi-Ahmed paşa Bosna'dan Budin eyâletine naklolunup Yanova muhaafzasiyle, Erdel memleketinin ihtilâlini def'etmeğe memur olmuştu.

Rakocioğlu'nun yakına geldiği haberi ile, yeni voyvoda adam uçurup Seydi-Ahmed paşadan yardım isteyince, Seydi-Ahmed paşa da yanında mevcut olan serhad askerinden dört bin kadar cesur ve namlı olanları ayırıp Siyâvuş paşanın kardeşi Sarı-Hüseyin paşa ile voyvodanın imdadına gönder-

di. Kendisi de mühimmatını tamamlayıp heman yola düştü. Küffar kumandanı olan dinsiz dahi, dörtbin kadar yiğit asker ile Hüseyin paşanın, üzerlerine geldiğini ve namlı serdarın da sayısız asker ile heman geleceğini öğrenince, yolları üzerinde olan geçilmesi zor bir boğazın muhafazasına, İslâm askerini geçmekten menetmek içün bir miktar dinsiz mel'un göndermişti. Hüseyin paşa bu hileyi öğrenince alelâcele serdara bir haber uçurup «eğer düşman askeri gelmezden evvel bu derbendden geçmezler ise, yanında olan İslâm gazilerinden bir tanesinin bile kurtulamayıp düşman tarafından kılıçtan geçirileceklerini» bildirdi.

Rüstem gibi kahraman olan serdar da, haber gelir gelmez ata binip Allahın inayetiyle düşman askeri yetişmeden o boğazdan geçtiler. Kendine boyun eğen dört beşbin kadar asker toplayıp yeni voyvodanın bulunduğu ..... kalesinin üzerine gelmiş idi. Kalede olanlar ise gereken mühimmatı tamamlayıp iki taraftan harbe başlanmış idi.

Muhafazada olan İslâm askeri bazı taburları üzerine çıkıp korkusuzca hücumlar edip, Allahın inâyetiyle düşmana mağlûp olmadılar.

Bu şekilde beş ay kadar devamlı cenk olup, şânı büyük paşa hazretlerinin imdad içün gönderdiği adamlar defalarca gelüb hallerini bildirmişlerdi. Fakat kış mevsiminde hiç bir suretle hareket mümkün olmadığından ilkbahara bırakılmıştı.

Vakta ki ilkbahar geldi. Harb meydanlarını süsleyen paşa da kendi çadırlarını sahraya çıkarıp, küffar memleketlerine gitmek içün hazırlandıktan sonra serhad halkı ile işler müzakere olundukta «Erdel kavmi üç cins olup, bir fırkası, cenkci, kinci olup kılıç kullanmak ve baş kesmek ile tanınmıştır. O uğursuz güruhun içinde **(Hayduk Şah)** denir. O güruhun memleketleri yağma edilir kaleleri tahrip, mal ve eşyaları yağma edilirse, Allahın yardımı ile diğerlerine cevap vermek kolaydır» deyu sözü kesince, bu fikir doğru görülüp, o tarafa hareket edildi.

Serhadde olan gaziler, kendi hizmetinde olan yiğitler ile kalkıp yol alarak **(Hayduk Şah)** lar içine girdiler. Onlar da İslâm askerinin geleceklerinden haberdar olunca, memleketlerinde sağlamlık ve istihkâmlariyle tanınmış Varat kalesinin kapudanı, Rakocioğlu akrabasından Borçkai dedikleri mel'um, İslâm ehlini memleketlerine girmekten menetmek içün yirmibinden fazla asker ile serhadlerinde olan bir dar vâdinin geçidini kapamak içün süratle hareket etmişlerdi. Bizimkiler adı geçen vâdiden geçtikleri sırada mel'unlar dahi gelip, İslâm askerinin derbendden geçişini görünce kalblerine korku düşüp karşı koyamıyacaklarını anlayarak kararlarını kaçmağa, dayatmak arzularını bozguna çevirip geldikleri yola döndüler. Huyları şecaat olan askerler arkalarından ılgar edip yetiştiklerini kılıca lokma, ve nicelerini esir edip alay topları ve cebhaneleri alındı .Sonra uğradıkları köy ve kasabaları yağma ve kalelerini yakıp tahrip ederek sağlamlığiyle meşhur Bucaş denilen kale üzerine indiler.

ALTINCI CİLDİN SONU

Naîmâ târihinin matbu
Altıncı cildinin sonunda şu kayıt vardır:

«Maarifi seven pâdişâh hazretlerinin sâyesinde ikinci defa olarak Maliye Nâzırı Mustafa Fâzıl paşa hazretlerinin müşirâne himmetleriyle işbu tarihi altı cilde taksim ederek Matbaa-i âmirede tab'edilmiştir.»

Temmet
Safer 1280 (M. 1863) Rebiülevvel ayı sonları.

Allahın inâyetiyle başladığımız bu büyük teşebbüsü bugün sona erdirmek nasib oldu.

10 Kasım 1969 Pazartesi
Taksim - Talimhane
Zuhuri Danışman

İLÂVE:

بسم الله الرحمن الرحيم

«Gönlün beğendiği te'lif sahibi merhum Naîmâ'nın bazı ahvâli ve bu tarihi toplayıp yazmasının sebebi ne olduğu ve ne suretle başlandığı, onbeş senesinde **(M. 1703 - 1115)** zuhur edip mahallinde tafsil olunan Feyzullah efendi vak'ası, burada ne münasebetle yazıldığı, Naîmâ merhumun kendi el yazısı ile, elimize geçen kâğıtlarda yazılı olmakla, o evrakın satırları aynen naklolunup, ikinci cildin sonuna eklendi.»

Ama bundan sonra :

Bu fkîr duâcı Mustafa Naîm hakîr ebediyete kadar yaşayacak olan Osmanlı devleti tarihlerini, birkaç müsveddelerinden beyaza çekip, nice güzel faydalar ilâvesiyle tertip ve ikmâl ettim.

Dokuzyüz sekseniki tarihinden bin altmışbeş senesinedek olan olayları toplayan bir lâtif kitap yazılmıştı. O seneden bugüne gelinceye kadar olan olayları vakıâ maarif erbâbından bazıları öğrenebildikleri derecede parça parça yazmışlar fakat tarihten beklenen işe yarar incelikleri ve faydalı neticeleri ihtiva eden bir tertipli tarih toplanıp yazılmamıştır.

O çeşitli nüshaları ve perakende parçaları toplayıp, sözüne inanılır kimselerden işitilen faydaları ve görünen garib olayları ekleyip 1065 **(M. 1654)** senesinden günümüze kadar bütün olayları, içinde toplayan bir güzel tarih ve birinci cil-

de tamamlayıcı olarak, yine o üslûbda lâtif ve faydalı bir gönül alıcı kitap yazmak kararlı idi.

Bu âciz kulunu güzel cömertlikleri ve bol bahşişlarıyla birinci cildin yazılmasına teşvik edip öyle az rastlanır bir eser meydana getirilmesine sebep olan Vezîri Âzam Hüseyin Paşa Hazretleri vefat etti. Çok geçmeden Cenabı Hakkın iradesi ile, kâinat aynasında bir başka nakş peydâ olup, halkın hücumuyla Feyzullah efendi vak'ası çıkıp, her celâl sûreti altında bir cemâl şivesi gösteren Cenâbı Perverdikâr hazretlerinin yüksek hükmü, devlet şân ve istiklâli içün, saltanat elbisesinin yenilenmesine tallûk etmekle (yâni pâdişâhın değişmesine) saadetlû ve mehabetlû Sultan Mehmed Hân oğlu, sultan oğlu sultan, Sultan Ahmed Hân Allah izzetini devam ve saltanatını kuvvetli etsin, hazretlerinin yüksek bahtlı taht üzerine uğurlu cülûs nasib eyledi.

Pâdişâhın güzel tedbiri ile fitne ve ihtilâl ateşi sönmeğe yüz tuttuğu sırada sadrazâmlık makamına isabetli tedbirli Hasan paşa hazretleri şeref verip, o iş bilir müşirin güzel tedbirleri berekâtiyle ihtilâl eserlerinin son kırıntıları da tamamen silindi. (*)

Devletlû, inâyetlû mertebesi yüksek Sadrazâm Hasan paşa hazretleri daha evevlki tarihî mütalâa buyurup güzel faydalarından tedbirli tabiatları hoşlanmakla, kararlaşmış olan son cildin dahi meydana gelmesine yüksek himmetleri olup ve âciz kula fermân buyurdular. Allaha, tevekkel ile tertip ve yazılmasına başlanmıştır. Hak taâlâ manialardan ve gecikmelerden muhafaza edip, gönlümüzde mevcut olan garip gidiş ve gönül alıcı üslûb üzere tamamlamayı ve yazmayı kolay eyleye âmin ya muin.

(*) Hasan paşa, Moralı bir rum dönmesidir. Dördüncü Mehmerin damadı, Üçüncü Ahmed'in de enistesi olduğu için (Enişte - Hasan paşa) adıyla anılırdı. Naîmâ'nın dediği gibi çok değerli bir devlet adamı değildi. Tamahkârlığı ile meşhurdu.

Başlangıç :

Evvelce bahsedilen Feyzullah efendi vak'ası ki, benzeri pek az, bilhassa bu devleti âliyyede emsâlinin vukuu işitilmemiş bir garip meseledir. Gereği gibi izahı ve ilk çıkışından mahvoluncaya kadar olan garip hikâyelerin 1115 (M. 1703) senesi olayları sırasında tafsil ve izah olunsa gerektir.

Kerametlû, şevketlû pâdişâhımız, Allah muzaffer eyleye, hazretlerinin düpedüz kerâmet olan bazı hallerini bu büyük fitne sırasında yüksek tur, ve sağlam bir dağ gibi sâbit kalmaları, gayret ve şecaatlerini anlatmak içün, Eflâtun akıllı çalışkan Hasan paşa hazretlerinde görülen isabetli reyler ve parlak fikirler, din ve devlete faydalı aklın almayacağı derin mânalı tedbirlerden bir parçasını yazıp belirtmek içün, adı geçen Edirne vak'asından bir küçük parça ve o uzun hikâyeden az bir hissenin bu başlangıca yazılmak doğru görüldü. Tâ ki, kitabın başı, İslâm pâdişâhının medihleri ve yüksek makamlı vezirin vasıfları ile süslenip, zımnen devlet adamlarına nâzikce nasihat ve ibret ve fikri açık akıllı kimselere gizli sırlardan nice muteber yadigâr hediye edilmiş ola.. Allah muvaffak eyleye..

Adı geçen Müftü Feyzullah efendi, doğu vâizlerinden Vânî efendinin damadı olup Köprülü-zâde merhum Ahmed paşa Erzurum vâlisi iken zühd ve takva (S.B) cihetiyle Vânî efendiye inanmakla, sadrazâm olduğu vakit pâdişâhın yakınına getirip, pâdişâh vâizi olmuşlardı.

Feyzullah efendi dahi, ilmiyye sınıfına geçip, hünkârın himmetiyle derece derece yükselip, şânı yüksek şehzadelerin hocalık hizmetine tâyin olunmuşlardı. 1097 (M. 1685) senesine gelinceye kadar muallimlik hizmetinde bulundular. Feyzullah efendi haddinden fazla ihtişâma düşkün, halvet ve sohbette pek fazla büyüklük gösteren bir kimse olmakla, bazı ağır tavırları pâdişâha çirkin görünmüştü. 1097 senesinde Edirne'de bir gün İslâm askeri içün duaya çıkılıp âle-

min sığınağı pâdişâh ve halkın büyükleri hep birden çıkmışlardı. Feyzullah efendi yirmi kadar baratalı (*) yedekciler yanında büyük bir ihtişam ile duâ meydanına geldiğini pâdişâh hazretleri görünce canı sıkılıp Darüssaâde ağası Yusuf ağayı hemen çağırarak «bundan sonra hoca efendi adamlarına barata giydirmesin, ulemâdan olan adam, mirahor gibi bir sürü baratalı gezdirmenin münasebeti nedir? Bütün hizmetkârları dülbende sarunsun!» diye gizlice tenbih buyurdular. Ertesi gün hademeleri dülbend sarındılar.

Sonra çok geçmeden Anadolu kazaskeri olan Edirneli İbrâhim efendi hocalık hizmetine tâyin olunup Feyzullah efendi bir köşeye çekildiler.

1098 de Süleyman paşa ordusunun bozgunundan, zorbaların meydana çıkışı ve devlet nizâmının bozulması vukua gelip 1099 başında sultan Mehmed Han hazretleri hal edilerek sultan Süleyman Han tahta çıktı.

Bundan sonra vezir Siyâvuş paşa ile zorbalar İstanbul'a gelüp anlatılması ayıb boğuşma ve müsadere gibi çirkin olaylar zuhur etti. Bu sırada Feyzullah efendi ulemâ arasında akıl danışılır başlıca kimse olup, sarayca ve sarayın dışında iş görür kimse olduğundan birkaç gün müftü olmuşlardı.

Siyâvuş paşa askerin hücumuyla katlolundu.. Sonra şehir halkının hücumu ile de zorbaların kökü kazındı. Nişancı İsmail paşa sadrazâmlığa gelince, Debbağ-Mehmed efendiyi müftü yapıp, Feyzullah efendiyi Erzurum'a göndermişti. Yedi sene kadar Erzurum'da kaldı.

1106 (M. 1694) senesinde Sultan Mehmed oğlu Sultan Mustafa Hazretleri tahta çıkınca, öğrenme ve öğretme haklarını gözönünde tutarak kendilerini davet edip :

«Yol gösterici üstadımdır, ulemâ arasında benzeri azdır, bir bilgin, vakarlı, derin kimsedir, din ve devlet işlerine nezaret, dünya ve ahretimi korumak hizmeti içün böyle bir eski iyiliksever kimseye muhtâcız.»

(*) Barata, çuhadan yapılan ucu kıvrık uzunca bir külhtır. Saray adamları giyerdi.

deyip, şeyhülislâmlığa tâyin edip, hükümdarlık vefakârlığına lâyık olan, ilim öğretme hakkını yerine getirdi. İyi haline itimad ve bütün sözlerine itikad ile tam mânasiyle istiklâl verdi. Fakat Feyzullah efendinin huyu, geçmişteki bilginler gibi aza kanaat ve dünya süsüne ve zenginliğine rağbet etmemek şeklinde olmayıp, tabiatı aslında yüksekten atmak ve dünya sevgisi ile içi dolu, çocukları ve torunları da pek çok olup, sözünün geçer oluşu ve pâdişâhın iltifatı da kendini çok yüksek emellere düşürdü. Himmet sahibi pâdişâhın sayesinde, bütün evlâdı, kendine mensup olanlar, gelirli mansıblar ile arzuları veçhile kayırıldılar. Ve bütün en yüksek devlet memuriyetleri sayılan mertebeleri atlayıp bol para ve büyük saraylara sahip oldular. Osmanlı devletinin az veya çok menfaatlerini kaplayıp, bu yol ile sağlam bir hânedan olup zamanla kendinden sonra geçen devletin atabeyi olmak sevdasına düştüler. İsteği olan bu istiklâl yumuşaklık ve güzel tedbir ile uzun zamanda husule gelecek bir iş iken, tazyik ve kahr ile birdenbire emeline erişmeğe çekinmeden atılıp, o zamanla elde edilecek işi elde etmeğe acele ettiler.

Osmanlı devletinin başlangıcından beri bir misli görülmemiş olan tâyinler ile evlâdını ve adamlarını öne geçirip ilmiyye sınıfı ihtiyarlarının hatırlarını mahzun, ve itiraz etmelerinden çekindiği büyükleri sürgün etmek ve zulüm etmekle hallerini acınacak şekle koydu.

Gelirlice kazalara varıncaya kadar kendi adamlarına verip, kadı sınıfı fukarasının ah ve feryada göklere ulaştı.

İtiraz :

Yüksek mansıblar ve ilmiyye rütbeleri, başka kimselerin açık hakkı değildi. Cenabı pâdişâh, hak sahiblerine verirler. Bunlar da tam hak sahibi olarak başkalarının önüne geçip pâdişâhın inâyeti ile lûtfa uğramışlardır. Bundan ne lâzım gelür? Hoca Saadeddin efendi şeyhülislâm ve iki oğlu kazasker idiler. Diğer adamları da yine seçme mansıblar sahibi idiler, Bahâî efendi müftü iken, Abdülâziz efendiye fetvâ pâyesi verilmiş idi. Bu hususlardan ne lâzım gelür? denilürse:

Cevap:

Veririz ki pâdişâhın inâyeti ile ikram ve öne geçirilmek ne güzel!. Fakat itidal ile olmağa muhtaçtır. Bazıları methederse, bâzılarının kötülememesi lâzım.. Haysiyet ve o mevkie yakışır olmak şartı da mümkün mertebe lâzım olup, İslâm pâdişâhının bahşiş nurunu, yalnız kendine tahsis ettirip, hak sahiblerini tamamen mahrum etmekle hatır kırıp, bedduaya sebep olmaya..

Hoca Sadeddin efendi fazilet ve hüner deryâsı ve şânı büyük hükümdarların iltifatı ile kıymeti yükseltilmiş iken, kazaskerliğe gelen iki oğlu yine böyle ve uzun zamanda gelip öne geçmekte münasebetsizlik etmediler.

Esad efendi, bilhassa Mehmed efendi biricik fazıl ve zamanın teki olup, pederleri müftü ve bunlar kazasker.. Fındıklı sahilinde olan yalıda oturup üçü de o bahçeye sığınmışlardı. Pâdişâh tarafından ve devlet vükelâsından verilen samurları, bohça, öd ve anber gibi hediyeleri satıp bazı ihtiyaçlarına sarfederlermiş.. Böyle namuslu devletlilere halk düşmanlık etmezler. Ve pâdişâh himmetiyle birkaç derece ileri geçmelerine ve ikrama herkes razıdırlar. Lâf atarak zulmedemezler.

Abdülâziz efendi fâzıl kimselerden ve Kara Çelebi sülâlesinden bir seçme efendi olup, yazdığı siyer-i nebevî ve devleti âliyye tarihleri ve başka nice eserlerinden kemâl derecesi malûm iken ve şahsen ve zaman icabı yoluyla şeyhülislâmlığa lâyık oldukları belli iken, müftü Bahâî efendiye, tevazuu tahammül edemeyip, pâdişâh tarafından fetvâ pâyesini alınca, hakkında ne kadar dedikodu olmuştu!

Fiilen Rumeli kazaskeri olmaları sebebiyle divanı hümâyûnda, fetvâ pâyesini **(şeyhülislâmlık pâyesini)** yerine getirmek isteyince vezirler kendini omuzlayıp, «Efendi şeyhülislâm isen önde otur, kazasker isen muayyen yerinde

dur!» deyip yerine kadar sürüp, cefa ile ciğerini dağladıkları birinci cild kitabımızda tafsilâtiyle yazılmıştı.

Mesele böyle iken Nakib efendinin fetvâ pâyesinden geçtim, tahammül edilmez halleri, güzel teveccühiyle nasıl bağdaştırılır?

Vâkıa bu hususlar, vak'anın çıkmasına tam sebep olamaz. Fakat ilmiyye tarikatı mensuplarının tâ softalara varıncaya kadar hased ve çekememezliklerine sebep olur. Ağzı lâf yapanlar kötülemekle meşgul olur ve nice iftiralar ilâve edip fenalıklarını halk tabakasına varıncaya kadar yayıp anlatırlar. Bundan başka her hususta pâdişâhın kendilerine itimdı, ve sözlerinin doğruluğuna ve fikirlerinin isabetli olduğuna itikadı olmakla, nice işlere burnunu sokup kendilerini yordular.

Osmanlı ülkesinde iki akçalık vazifeden, ilmiyye ve askeriye mansıblarına varıncaya kadar, belki tâ sadrazâmlığa kadar bütün değişiklikler, tâyinler Feyzullah efendinin muvafakati alınmadıkça yapılamazdı. O yüzden, zayıflardan vezirlere varıncaya kadar bütün halk onun kapusuna sığınmğa çalışıp, evlât ve torunlarından birine, bir yolunu bularak kapılanıp işini gördürmek isterdi. Başka türlü kimsenin, işini yaptırmasına imkân yoktu.

Halk Feyzullah efendinin bu herşeye karışmasına, menfaat temini ve adamlarını doyurmak mânasını verip, aralıkta hakikaten yerinde yapılan işlere de, muhakkak bir sebebi vardır derlerdi.

İtiraz :

Vakıa şeyhülislâmlık makamında olanların, din ve devlet işlerine ve az veya çok, işlere bakma hakkı vardır. Bilhassa pâdişâhın, kendine inancı olduğundan Feyzullah efendi devlet mutemedi şeklinde idi. Her hususta yerinde fikirlerine göre hareket etmekte ne beis vardır? Bunun tarafın-

dan görülen işler, başkaları tarafından görülür idi. O başkalarının para kazanmak istemiyecekleri, ve işlerin bugünkünden daha dürüst görüleceği neden malûmdur denirse:

(Cevap) veririz ki, büyük hükümdarlar hazretleri namuslu ve feanlıklardan çekinen değerli bilgileri devlet mutemedi yaptıkları, iş başında olanların üzerlerine nazır şeklinde olsun içindir ki zararlı işler olmaya.. Yoksa devletin işleri onun eliyle görülüp hazineler ve çırağlar peydâ etmesi içün değildir. O mutemed olan kimseye dahi vacibdir ki, din ve devlete faydalı işlere ve dünya ve ahret menfaatlerini temin edecek güzel tedbirlerle devlet adamlarına doğru yolu gösterip, velinimetine **(pâdişâha)** faydalı işlerde hakkın ve halkın gazabına maruz bırakmaksızın hünerler göstere.. Yoksa kendi adamlarının menfaatleri içün garaza dayanan işler yapmak ve faydaları yalnız kendi tarafına olacak tâyinler ettirip velinimetine **(pâdişâha)** zararlı ve bütün halkın arzusuna aykırı, kahr ve galebe ile tek başına devlete hâkim olmak, büyük bilginlerin hiç birisinden işitilmemiştir.

Gizli olmaya ki, sadrâzamlık makamı, mülkî rütbelerin en büyüğü, ve pâdişâh mansıblarının en şerefli ve önde olanıdır. Vezirlik kelimesi **(muvareze)** den gelir. **(Yardım)** mânasınadır. Halkın ve şehirlerin refaha kavuşturulması ve tamiri, hazine ve askerin çoğaltılması, zabt ve terbiyesi, hudut ve kalelerin muhafazası, seferde ve hazarda düşman ile çarpışıp barış işleri, velhasıl, devleti âliyyenin bütün işlerine nizam ve intizam verilmek hizmeti ve bu kadar büyük işler altında gizli bulunan sayılamıyacak kadar çok işlere, pâdişâh hazretlerinin dikkat etmesi güç olduğundan, o büyük makam sahibini bu işlerin yürütülmesine vekil ederler. O istidatlı zat da **(yâni sadrazâmlarda)**, bu işlerin ağırlığını yüklenip, ellerinden geleni yaparlar.

Pes o büyük rütbe sahibinin şânının büyüklüğü, herkesten fazla ve itibarı diğerlerinden bin derece yüksek olmasının, isabetli reyi ve beğenilen icraatının makbulü ve sözü-

nun ve hükmünün geçer olması mühimdir ki, yüklendiği zor işlerin hakkından gelmek mümkün ola..

Ne vakit ki yüksek rütbe erbabından, yahut pâdişâh yakınlarından saltanat vekiline (**sadrazâma**) bir itiraz eden çıka.. Pâdişâhın iltifatı ile üstün gelip vekili mutlakın (**sadrazâmın**) sözünü tersleyip işini bozmağa kadir ola.. Şüphesiz devlet işleri tabiî düzeni üzere görülmeyip gittikçe ihtilâle yüz tutar. Bilhassa o itiraz eden kimse, sözü geçer olup, zaruretten sadrazâm korkup, mecburen müdârâ ve alçalmağı kabul eyleye.. Sadrazâmlığın azameti tamamen kaybolur ve halkın gözünden heybeti ve kudreti yokolup bütün kuvvet ve kudret o itiraz eden şahısta hasıl olur ve devlet adamları da ona itaat etseler gerektir.

Halkın paraca ve bedenle hizmetlerinden husule gelen menfaatler o şahısta birikip, gittikçe şânı yüksek ve devleti geniş olur. Sadrazâma üstünlüğü de artıp, pâdişâha ortaklık derecesine varsa gerektir. Devlet işlerinde ise, sadrazâmdan başka kimsenin istiklâline halkın göz ve gönlü alışık değildir. Bu yüzden o itirazcı şahsa, bütün halkın düşmanlığı tabiî olur. Kendisinden istifade edenler bile, devletinin yıkılmasını gözlerler. Sadrazâm olanlar bu suretle mağlûbiyet uğursuzluğu ile üzüntülü olup, isabetli tedbirler ve doğru icraatta da bulunsalar itibarları düşük olmakla halk arasında sözleri dinlenmez. İşleri görülmez. Bu yaramaz halden, memlekete, devlete muzır, pek çok fesadlar çıkagelmiştir.

Feyzullah efendinin ise istiklâl üstünlüğü ve istibdat şiddeti ile ne derece yüksekliğe ulaştığı herkesce malûmdur. Perde arkasında bütün iplerin ucu onun elinde olup, sadrazâmlık makamına gelen devletlûlar, bir sade nam ve kuru bir ihtişam ile kalıp, devlet masrafları ve maaşları için para tedariki gibi bir ağır yükün altında zarı zarı inleyerek, vücutlarını çürütünceye kadar ne mihnetler çektikleri bilinen hususdur. Bu haller ise hakkın ve halkın yanında gazabı mucip olmağa sebep kötü ve çirkin işlerdir. İşte Feyzullah

efendinin başına gelen vak'aya başlıca sebep sayılacak mahzurların biri budur.

Hikâye :

Feyzullah efendinin sağlığında, onun iltifatına mazhar olmuş, onun tarafını tutan ulemânın büyüklerinden biri ile bir mecliste sohbet vâki oldu. İftiharla anlatıp, pâdişâh tarafından efendilerine **(yâni Feyzullah efendiye)** olan hürmet ve itibarı ve verilen istiklâli, sadrazâm Hüseyin paşanın sağ tarafında yürüyüp, mevlidi şerif toplantılarında mihrabı kendilerine verip, ziyarete vardıkça, bir yere kadar yerler sulanıp süpürülüp karşılayıcılar karşı varıp, karşılama ve uğurlamada, sadrazâmın merdiven başına kadar inip Feyzullah efendiye ve oğulları Nakib efendiye de buna benzer acaip hürmetler gösterildiğini söyledi. Ve Fezullah efendinin yaptığı ricalardan hiç birisinin reddolunmadığını, razı olmadıkları işlerin yürütülmesine hiç kimsenin muktedir olmadığını nakledip öğündü.

Hakîr **(Naîmâ)** sabredemeyip dedim ki «itikadınıza göre efendi hazretleri akıllıların akıllısıdır. Fazla şöhret âfetinden çekinmeyip halkın gözünün ve gönlünün alışmamış olduğu haddinden fazla böyle şânını yükseltmeği ne içün ihtiyar ettiler» dedim.

Heman efendiye kibirlilik gazabı gelip, hindi gibi kızarıp dedi ki: «Büyük bilginlere tâzim, hürmet lâzım değil midir? Eskiden bilginlere ne çeşitli ihtiramlar olmuştur. Ebu Yusuf hazretlerine zamanın halifesi ne kadar itibar ederdi! Sultan Murad gibi Gazi pâdişâh, Yahya efendinin ellerini öpmüşlerdir. Tarihçi olup da bunları bilmemek çok tuhaftır» diyerek muğalâtaya başladı.

Hakîr dahi çekinmeden cevap verip:

«Beli (evet) Ebu Yusuf, adalet ve dürüstlükle vasıflı büyük müctehid cenablarına halifelerden vâki olan tâzim meşhurdur. İlmiyle amel eden bilginlere ihtiramın lüzumunda münakaşaya yer yoktur. Fakat lüzumundan fazla dünyaya muhabbet edip para biriktirmek

hırsiyle şöhret bulan bilginin bilgisine (menfaatsız bilgi) denildiği kitaplarda görmüşsünüzdür. Eski zamandan bu vakte gelinceye kadar her devlette halk arasında çıkan fitne ve kavgaların sebebi çok defa makam ve para içün çekememezliklerdir. Hazreti Osman radiyallahü anh, bir doğru halife iken, mansıbların çoğunu Beni Ümeyye'den müstahak olan akrabasına ve yakınlarına verdiği için, aslında kendileri zengin olmakla Ebubekir ve Ömer radıyallahü anh'dan biraz fazla nîmet ve haşmet dairesini genişletip şer'an mübah olan derecede ev, elbise, hademeleri terbiye ve geçindirmekte şatafat gösterdikleri içün, insanlık icabı herkese güç gelip o adaletli zâtın karşı tarafına geçip kötülemeğe başladılar. Hattâ Mısır mansıbı Kahire'nin fâtihi olan Amr ibn Âs'tan kaldırılıp başkasına verilmiş idi. Mısır'dan şikâyetçiler gelince bir gün Amr ibn Âs hilâfet divanında âyan, ve ashabın büyükleri arasında Hazreti Osman'a (yüksek memuriyetlere gönderdiğin kimselerin eziyet ve zulümleri çoğaldı. Halk şikâyet ediyor. Ya adalet eyle, yahut hilâfetten vazgeç, kendini azleyle!) dedi. Hazreti Osman (R.A.) bu soğuk sözden hatırı kırılıp (Ya Amr! Mısır valiliğinden azlolalı kaftanın bitlendi), yâni (Mısır'dan azlolunduğundan beri harçlığın azaldı. Mısır'ı istiyorsun. Ve açıktan açığa isteyemeyip şikâyetçilerin gelişini bahane edip bu yüzden istemeğe fırsat buldun) dedi.

Nihayet Hazreti Osman'a karşı olanlar tahammül edemeyip tekrar Mısır'dan hücum ile gelen mekruh güruha, haremeyn ricalinden Hazreti Osman'a gücenik olan bir kalabalık da eklenmekle, muhalifler kuvvet buldu ve büyük fitne kaldırdılar. (Hilâfetten elini çeksin!) diye evinde muhasara ettiler.

Hazreti Osman (R.A.) Müslümanlar arasına ayrılık düşmesin deyu üzerlerine kılıç çekmedi ve halifelikten de elini çekmedi. Sonra o mazlûm halifeyi şehit ettiler.

Bu aralıkta muhaliflerden gelen haberleri ve Hazreti Osman'ın verdiği cevapları mufassal kitaplarda mütalâa edenler anlaşmazlığın sebebini bir hoş idrâk eder.

Hazreti Osman, bütün söz ve hareketleri şeriata muvafık bir halife iken para ve mevki belâsı sebebiyle itaattan çıktılar. Resulü Ekrem (S.A) Hazretleri adalet kaynağı ve ihsan madeni iken, bazı ga-

zalarda alınan ganimet mallarının gaziler arasında taksimi sırasında bazı isteklilerden, tahammülden dışarı ne haller görüp, yüksek şânlarına münasip düşmeyen ne sözler işitmişlerdir! Tafsilâtını öğrenmek isteyenler siyer kitaplarına başvursun. Para ve mevki, bütün halkın istediği ve hoşlandığı tehlikeli bir iştir. ulemâ ve akıllılar, peygamberlerin gidişine ve halifelerin yoluna uyup, ihtiyaç nisbeti kadarla kanaat edip haktan gafil olmamışlardır. Halkın düşmanlık ve hasedi şerrinden imkân nisbetinde kurtulmuşlardır. Bu yüzden çoğu halk bilhassa ulemâ ve şeyhlerin evvelâ paraya ve mevkie olan düşkünlüğüne bakarlar. Eğer para ve mevkie zerre kadar meyil ve muhabbetini hissederlerse apaçık fısıltılar ve meydanda kerametler sahibi olsalar da rağbet etmezler. Ve sözünü dinlemeyip ona uyup boyun eğmezler. Ama lâf anlamaz eşekler makûlesi bir cahil halka düzgün yollu görünüp dünyaya düşkünlüğünü duyurmasa, meydana dökülen parayı kabul etmekten çekinir görünse, halk tabakası, medh senalariyle onu göklere uçurup, keramet sahibi olarak şöhrete ulaştırırlar.

Fenalık yapmadan, fazla uğraşmadan para ve mevki sahibi olmanın asla dindarlığa, keramete zararı yok iken halk bu kanaattedirler.

Efendi hazretleri mümkün mertebe itidal üzere hareketi aşmayıp ifrat derecede unvan ile bu derece şöhret sahibi olmaktan çekinseler kendileri için faydalı ve selâmetli olurdu. Çünkü onların yüksek himmetlerinin ölçüsüne göre nüfuz dairelerini genişletmeğe bu devletin tahammülü yoktur. İslâm devleti, bilhassa Osmanlı saltanatının gizli sırları gibi nice hassası vardır.

Bazı malûm sebeplerle asker arasında zaman zaman büyük fitneler zuhur etmeğe, işlerin değişmesi de belirli hassasındandır. Her asırda bu nevi fitnelerin zararı, para biriktirerek ve sözünün geçmesiyle nimet ve nâm sahibi olan devletlilere ait olageldiği, tarih kitaplarında yazılıdır. Lâyık olan budur ki, bu derece şöhret ile halkın diline düşmenin sonunun kötülüğünden çekinile..»

deyip sözü kestik. Karşımdaki kimse, uzun düşünceden sonra hakka razı olup «sözünüz yerindedir ama nice edelim? Deveye bindikten sonra çalı arkasında gizlenmek olmaz. Efendimizin işlerini gören sır dostlarından biri nasihat

şeklinde bir gün buna benzer bazı doğru mütalâalarda bulununca efendimiz cevap verip (bizim hâlimiz okyanusta fırtınaya rastlayan gemiye benzer. Ya selâmet kenarı veya bir liman buluncayadek rüzgârın önüne düşüp gitmekten başka çaremiz yoktur. Kusur ve alçaklık etmek, hasedcilerin galip gelmelerine sebep olur. Evvelinden kendi arzumuzla çıkmak, isteyerek belâya uğramaktır. Yine lâzım olan budur ki gidişimizi başa çıkarıncaya kadar himmet, ve azmimizin sonuna kadar gayret etmektir) dedi. O akıllı adam bu cevabı işitince (hoş, sultanım, gemiye benzetmeniz güzel.. Fakat fırtınaya uğrayan gemiler, yelkeni rüzgâra göre kullanırlar. İcabederse küçük yelken kor, gerekirse kapup hiç yelken komaz. Bazan olur ki selâmet bulmak içün ağırlıklarını denize atıp herşeyi feda ederler) deyince efendi sıkılıp sustu ve yüzünü buruşturdu, deyu nakledip (Allah sonunu hayreyleye) dedi.

Fayda :

Bu dahi malûm ola ki bazı zamanlarda lüzumu dolayısiyle hiyle ve menfaatler dolabını idareye kadir bir şahsa devlette, geçici olarak kıymet verilir. Hükümdarların ve devlet adamlarının kıymet vermesiyle yükselip şöhret kazanır. Halk, yalancı şöhretine aldanır. (Şimdi falan söz sahibidir, herkesten daha makbuldür. Her iş onunla biter) deyu küme küme kapusuna varırlar. Kimi menfaat temin etmek, kimi zararını defetmek, kimi nam ve nimet elde etmek içün, her nesi varsa vererek ona yaklaşmak isterler. O da birinin işini yaparsa, beşini aldatıcı vaadlerle oyalayıp para ve emlâk tahsili içün yollar bulur. Güya devletin haberi olmadan gizlice bir iş evi kurup halkta olan nâzik parçaları ve gizlice el değmemiş altunları ve bahalı emlâk ve âkârı bir takım oyunlarla alıp biriktirir. Bu sanat ise tabiî nizamdan hariç olmakla sahibi elbette dile düşer. Zaruret vaktinde para, emlâk ve eşyası devletin sıkıntısını gidermeğe yarar. Kendi-

ne merhamet edilirse bir köşede selâmetle kurtulur. Çok ileri gitti ise öldürülür. Bu tehlikeli işe âlet olan adam hiyelsini duyurmaz. Bin hüner ister. Ulemâya çok ayıbdır.

Üçyüzelli tarihinde Hadendel lâkabiyle meşhur Ebüşşevarib Abdullah bin Utbe denilen kimse, halife Muizzüddevle den Bağdad kadılığını senelik ikiyüzbin dirheme iltizam edip bu dolabı kurmuştu. Ama, iki seneye varmayıp sırrı meydana çıktı. Kendisi azlolunup hükümleri ve sicilleri ibtal edildi. Âvâm hiylekârlarının dolablarını ulemânın irtikâb etmesi çok ayıbdır. İki seneye varmadan sözlerimizin aynı zuhur etti.

Sözün Hülâsası :

Feyzullah efendi Sultan Mustafa Hân Hazretlerinin saltanatı sâyesinde tam istiklâl üzere şeyhülislâmlık makamında kılıç ve kalem ashabına, belki bütün halka sığınak olup kendi âleminde iken 1115 (M. 1703) senesinde âlemin sığınağı pâdişâh, topluca devlet erkânı ile Edirne'de idiler. Rebiülevvel ayının başlarında İstanbul'da cebeciler tâifesi geçmiş maaşlarını istemek içün toplanıp, yukarıda anlattığımız ahval sebebi ile âlemin mizacında da fitneye tam istidad vardı. Meselede parmağı olmayanlar bile işlerin değişmesine hasret çekerdi. Bilhassa cesur ve hareketli olanlar bir bahane çıkmasını bekler olmakla (fırsat ganimettir) deyip, halkın toplanması fazlalaştı. Demek, Allahın takdiri bu büyük hâdisenin meydana gelmesine taallûk etmiş. Defedilmesi içün başlangıçta güzel tedbir ile hareket edilemedi. Bostancılar ve asker kılığında olanlar toptan cemiyete katılmakla fitne ateşi büsbütün alevlendi.

İstanbul Kaymakamı Abdullah paşa mecburen gizlenip Sekban-başı Hâşim-zâde kalabalığın hücumu ile katlolunup sâdât (peygamber sülâlesinden olanlar) softalar ve halkın rezillerine varıncaya kadar hiç bir engele ve zahmete rastlamadan At Meydanına varıp topluluğa katıldılar. Etrafta de-

niz kenarında olan vilâyetlerden işitenler de gelmeğe acele ettiler. Aralarında işbilir fitneci kimselerin öğretmesiyle İstanbul Kadısı Seyyid Mahmud efendiyi meydana getirip zorla ona mektuplar yazdırıp büyük ulemâ, mevâli (I.S) şeyhler ve adı bilinen ne kadar devlet adamı ve âyân var ise meydana davet ettirip gelmekten çekinenleri, aralarında adamlar tâyin edip ister istemez yaka paça getirdiler.

Eski zorablardan Çalık-Ahmed ağa ki, yeniçerilerin cesur ileri gelenlerinden idi, aralarında yeniçeri zâbiti tâyin ettiler. Topluluğun ilk sebebi geçmiş ulûfe istemek iken «Müftü efendi devlete muzırdır, kendisi ve evlât ve adamları âlemi istilâ etmiştir. Para biriktirerek bütün halkı fakir ettiler. Onu istemeziz» deyip belâ yükünü onun üzerine yıktılar.

Bu mevzuda halkın dilinden pâdişâha mahzar gibi mektup yazdırıp büyüklerin meşhurlarına ister istemez mühürleterek, ulemâ ve şeyhlerden ve diğer zümrelerden adları bilinen kimselerle pâdişâh katına gönderdiler.

Bu korkunç haber Edirne'de işitilince müftü efendi, sadrda bulunan Dede efendi ve mahdum efendilerle isyan meselesini mevzubahis edip kahr ve tehdid ile karşı koymağa ve mukateleye karar verdiler.

Asıl mesele ise önce âsilerin şüphesini keşfedip sıkıntı ve acılarını defetmek olup, âsilerin arzuhallerinin pâdişâha arzolunup işin icabına göre hazırlık yapmak münasip ve en doğru hareket iken, Feyzullah efendi hazretleri kavganın sonunun kendi başına çıkacağını bu büyük zelzeleinn kendine dokunacağını bildiği için:

«Arzuhaller pâdişâha arz olunmasun! Saçma sapan sözler pâdişâhca duyulmasun!»

deyu ayak diredi. Arzuhalleri getiren adamlara karşı adamlar gönderip kâğıtları yaktırdı ve habercileri uzak şehirlere sürdürdü.

Öte tarafta arzuhaller yanıp pâdişâha ulaşmadığı, götüren adamların sürgün edildikleri, bilhassa hepsi âsi addo-

l!unup üzerlerine kılıç çekme tedârikinde olduklarını haber alınca, kolaylıkla işin bitmesinden ümitlerini kestiler. Ve kılıç korkusuyla canlarından meyus oldular.

Vakıa beri tarafta arzuhallerin yakıldığı gecenin ertesi günü bu hareketin kötü bir tedbir olduğu iyilik isteyen kimseler tarafından pâdişâha duyuruldu. Halkı memnun etmek için şerrin hafifini irtikâb etme şeklinde müftü efendiyi ve oğullarını ve meşhur adamlarını o gece arabalara koyup sürgün ettiler. Evlerini mühürleyip eşyalarını zabtetmek gibi tedbirlere başladılar. Âsiler tarafından gönderilen habercîler geri çevrildi. Ve nasihat kılıklı hatt-ı hümâyûn yazılıp kalabalığın seçtiği efendilere şeyhülislâmlık ve kazaskerlikler verilerek gönderildi.

Fakat çare bulmak fırsatı kaçmış fitne ateşi şiddetlenmiş, güzel tedbir ve müdârâ fayda vermez olmuştu. Herkesin içinden geçen bu idi ki:

«Âlemin sığınağı pâdişâh, hocasından geçmez. Ele vermeyip bu kadar ayak diredikten sonra şimdi mecburen sürgün etmesi uydurmadır. Kalabalığımız dağıldıktan sonra yine getirip müftü eder. O da bu toplulukta bulunanları idama gayret edip hepimizi siyaset kılıcına lokma ettirir»

derlerdi.

Bütün halkın inancı bu şekilde olduğundan emniyet ve inanç içlerinden tamamen kaybolduğu için pâdişâhın nasihat mektubuna kulak asmadılar. Pâdişâhı hal'etmek hususuna paçaları sıvadılar.

Etraftan toplanan kimselerle cemiyet merkezi sonsuz bir denize dönüp halkın rezillerinden nice söz sahipleri peyda oldu. Nasılsa aralarına düşen akılı kimselerin sözü dinlenmez oldu. Çalık Ahmed hepsinin başı ve yeniçeri ağası, Dev-Ali ağa kethüdâ beylik rütbesine ulaştı. Ağanın ayakdaşı Karakaş, Toracan kellesini meydana komuş olan zorba başı Küçük-Hüseyin ağa, ders veren tâifenin kallaşı idi. Ortalığın süslü ve tantanalı mirasyedisi Maan-oğlu Salihi de-

dikleri kahbenin sefih gidişi ise para dağıtarak topluluğa yardımlar ve velinimetlikler gösterip Telli bey gibi kendini düzüp koşup meydanın ağası oldu.

Velhasıl adı sanı meçhûl rezillerden söz sahibi ve serdengeçti ağaları pek çoktu. Hep birlik olup nişancılıktan emekli olan vezir Ahmed paşayı **(Kavanoz Ahmed paşa)** sadrazâm, eski müftü Mehmed efendiyi şeyhülislâm yapıp kazaskerliklere ve diğer ilmiyye ve kılıç makamlarına aralarından birer adam getirdiler. Evvelce öldürülmek korkusuyla kaçıp gizlenen şehrizur'lu bu olayın çıkışını fırsat bilerek meydana çıkmıştı. Onu İstanbul'da kaymakam bırakıp, harb ve kital levazımı ve mühimmatı ile Edirne'ye doğru yola çıktılar.

Edirne'de de müdafaa ve karşı koymak için büyük hazırlıklar görülüp, ocak halkı ile sözleştikten sonra toptan karşı çıktılar. Fakat yukarıdan beri anlattığımız çeşitli ve muhtelif sebepler dolayısiyle halkın gönlü kırıktı. Bu yüzden kimsenin kalbinde hakikî olarak kılıç kullanmağa hevesi yoktu. Allah göstermesin itaata sermaye olan emniyet ve muhabbet bütün halkın kalbinden tamamen kaybolunca iş çok güç olur. Bir pâdişâh ile bir vezir, zamanın kahramanı olsalar fayda vermez.

İki taraf karşılaşmadan evvel rebiülâhirin sekizinci salı gecesi idi. Hafsa denilen yere yakın bir yerde güneş battıktan sonra yeniçerilere, metrise **(sipere)** girmek emrolundu. Onlar ise tüfenklerini boşaltıp, topları alıp **(Allah Allah)** diyerek âsiler tarafına çekilip gittiler.

Meğer Çalık-Ahmed ağa ve diğer ocak ileri gelenleri evvelce el altından haberler gönderip, pâdişâh tarafmdan yüz çevirmeğe hazır olan ocakdaşlarını kendi taraflarına çevirmişler imiş.. Bu umulmadık ayrılıştan beri tarafın birliği bozulup gece karanlığında geri gelindi.

Vükelâ ve ileri gelnler, para ve mevkiden vazgeçip mecburen tek başlarına gizlenmeği muvafık bulup herkes **(Allahın irâdesi böyle imiş)** deyip **(lahavle)** demeğe başladılar.

Bu garip vak'a ve acaip plânın zuhurundan Sultan Mustafa Hân Hazretlerine şaşkınlık gelip mecburen saltanat gailesinden kalbini boşaltıp, ve dünya uğraşmasından da vazgeçip heman o gece bir köşeye çekildiler.

Mademki durum bu hali aldı, Osmanlı saltanatının varisi (mirascısı) genç ve bahtı açık, iktidarı yüksek, İskender'e benzer şehinşah, şehzade sultan oğlu sultan, Sultan Ahmed Hân Hazretleri istihkakının kahir kuvveti ve tam istidadı ile gizli doğunun arkasından dünyayı aydınlatan güneş gibi çıkıp, ertesi gün ki rebiülâhirin dokuzuncu çarşamba günü idi, veraset usulü gereğince yüksek bahtlı saltanat tahtına müstakillen cülûs buyurup Topkapu Sarayında olan yakınlar ve değerli hademeler bîat içün el öpmeğe acele edip devlet ve saltanat vücudu güya tâze can bulup, halkın ve şehirlerin vücudu yeni bir hayata nâil oldu.

Beri tarafta :

Asker topluluğu, adı geçen gecenin ertesi günü hareket edip Edirne'ye yakın bir yerde gelip toplar ile ve ölüm âletleriyle, evvelce kararlaştırdıkları tertibe göre tâ Edirne'ye kadar hücum ve yağma etmek fikrinde oldukları duyuldu. Edirne'de sadrazâm kaymakamı olan din ve devletin iyiliğini isteyen saltanatın emekdarı, gönlü açık vezir saadetlû Hasan paşa hazretleri, diğer vükelâ gibi gizlenmeyip, böyle karışıklık zamanında din ve devlet namusunu korumak ve halkın ırz ve mallarını himaye işi üzerimize vâcibdir, elimden geleni yapıp hizmetten geri durmam, deyip yerinde kaldı. İstanbul'dan gelen kalabalığa haber gönderip:

«Bu nasıl fasid bir fikir ve muteber olmayan bir düşüncedri? Kan dökmek niyetiyle Edirne'ye gelirseniz, bütün Allahın kulları, şehirlerinden sizi defetmek içün ayaklanıp bütün Müslümanlar ırzları ve malları uğrunda canlarını feda edip şehit olmağı seçerler. Müslümanlar arasına kan düşüp ahrete kadar def'i mümkün olmayacak fesad çıkmasına sebep olmak şer'an ve aklen câiz değildir. Şevketlû, kerametlû Sultan Ahmed Hân Efendimiz Hazretleri veraset ve hakları

olmak dolayısiyle saltanat makamına cülûs buyurmuşlardır. Zamanın, kendine uyulması gereken imâmı, hükümleri geçen halifesi İslâm pâdişâhı tarafından memuriyetler verilmezden evvel hükümler icra etmek gibi hareketleriniz nice meru olur?»

deyu haber gönderince, asker güruhu dahi bu sözlere kulak verip, sadrazâm, şeyhülislâm diğer ulemâ ve asker büyükleri, pâdişâha bîat etmekle şeref bulmağa bin can ile kendilerini attılar. Fakat o dakikaya kadar vukua gelen küstahca haller sebebi ile devrin pâdişâhının kahır kılıcından korkmakta olduklarını saadetlû vezir Hasan paşa harzetlerine arzederek pâdişâhla kendi aralarında şefaatçı olmalarını yalvardılar. O tedbirli vezir dahi hallerini pdâişâh hazretlerine arzedip affolunmaları hususunda pâdişâhtan şefaat etmekle, isabetli teklifi pâdişâhca kabul buyurulup, Vezîri Âzam Ahmed paşa **(Kavanoz)**, Müftü Mehmed efendi ve kazaskerler, zâbitler ve askerlerin yerlerinde bırakılmaları içün pâdişâhın âmân fermânı ihsân edildi. Pâdişâh tarafından bunlara zarar verilmemek üzere adı geçen vezir kefil ve şefaatçi olduğundan, âsilerin de gönülleri rahat edip, pâdişâhın yüksek mertebesi eşiğine yüz sürmeğe koştular.

Asker güruhunu oldukları ordugâhta bırakıp, vezîri âzam, şeyhülislâm, kazaskerler, ulemâ, şeyhler, bütün erkân, zâbitler gelip hilâfet tahtının ayaklarına yüzlerini sürüp hepsi bahtı yüksek pâdişâha bîat şerefiyle şereflendiler. Günün icabı olarak herkes bulunduğu memuriyette bırakıldı. Onlarda da şöyle böyle kalb emniyeti hâsıl oldu.

Perşembe günü güneş doğuşundan üç saat sonra herkesin pâdişâha bîatı işi sona erdi. Allahın inâyetiyle şerefli cülûsları, mübârek ve mes'ud bir vakitte vukua geldi. Talihlerinin sahibi olan zöhre, talih evinde bütün kuvvet ve saadet üzere idi. Diğer delil ve şahitler de Allahın hikmeti kuvvetli bulunuyordu. Cenabı Hak mes'ud ve mübârek eyleye.

Bîat tamam olduktan sonra devlet erkânı çadırlara gidip bu öğle vakti gelip fermân gereğince tuğu hümâyûnu dışarıya, orduya çıkardılar.

Rebîûlâhırın ondördüncü pazartesi günü şâhâne bir alay ile, kadri yüksek şehinşah hazretleri Edirne sarayından hareket ve İstanbul'a gitmek niyeti ile dışarıda hazır olan felekten kuşaklı otağın gölgesine durdular.

Saadetlû, Şevketlû, Mehabetlû Âlemin Sığınağı Pâdişâh Efendimiz Hazretlerinin Büyük Olgunluk, Zekâ, Feraset ve Şecâatleri Beyanındadır :

Evvelâ büyük biraderleri Mustafa Hân Hazretlerinin zamanlarında Feyzullah efendinin, evvelce anlatılan hallerine kısacık da olsa vâkıf olduklarında akıllıca nasihat edip:

«Saadetlû yıldızı yüksek biraderim hazretleri! Hoca efendiye fazla inanmanız dolayısiyle verdiğiniz mevki ve eylediğiniz iltifat, öğretme ve öğrenme hakkına riâyet etmek ise, ancak bu kadar olur. Âlemin işlerine istilâ ve saltanat ışığına üstünlük derecesinin, hiç kimseye verilmesine hilâfet makamının tahammülü olmadığı malûmunuzdur. Pâdişâh büyüklüğü ki, hakikaten ilâhî bir nûrdur, görünüşte halkın yükseliş ve alçalışları, o ışıklı nûra yakınlık ve uzaklığı itibariyle ölçülür. Bu yüzden bütün halk o mukaddes ışığın etrafında pervaneler gibi şevkle dönmektedir: Eğer iltifat ışığınız yalnız bir kimseye, yahut bir tâifeye ifratla münhasır olursa, hatırların sizden yüz çevirmesine sebep olacağı izaha muhtaç değildir. Bundan sonra iltifatınız makûl bir şekilde olup hased edilmek âfetinden onları da kurtarmak saltanat sânınıza lâyık, onlara da faydalıdır. Yine durumun hakikatini siz bilirsiniz.»

demişler. Birkaç defa bu şekilde nasihat buyurduklarını casuslar vasıtasiyle Feyzullah efendi haber alıp gücenmişler idi.

İkincisi :

Bu büyük kalabalığın haberi Edirne'ye ulaştığı gün, şevketlû pâdişâh hazretleri büyük bir ihtiyatla hareket edip «Saltanat lezzeti yüzünden babaların evlâtlarına, evlâdın

babalarına, kardeşlerin birbirlerine suikast ve zarar verdikleri, geçmişte bilhassa fitne zamanlarında vâki olagelmiştir. Şimdi ise kötü kişiler tarafından öğretilerek kışkırtmak olmayacak birşey değildir» deyu düşünüp, heman o gün kılıçları ve tüfekleri, ok ve yay ve zırh gibi kahramanlık âletlerini toplayıp korunma şartları hazırlığına tamamen riayet ettikten sonra, kendi kullarından iyiliğini isteyenlerle sözleşerek kendini muhafazaya aldı. Muayyen şekilde gelen yiyecek ve içecek gibi şeyleri dahi, zehirli olmak ihtimalini düşünerek kabul etmeyip, yiyecek ve içeceğini kendi güvendiği hizmetkârlarına o sığındığı yerde gözünün önünde pişirtirdi.

Nihayet topluluğun hali, anlattığımız şekilde son buldu. Tahta dâvet içün saray-ı âmire erkânı gelince o çalışkan, neriman şecaatlı pâdişâh harb âletleriyle uyanık ve yerinde dimdik durup, casuslardan ve kötü kişi olan haramzâdelerden hiç kimseyi dairelerine uğratmadılar. Hak celle ve alâ hazretleri vücudu hümâyûnlarını her vakit âfetlerden ve kederlerden muhafaza edip uzun ömürlü ide âmin..

Üçüncüsü :

Edirne'de cülûsu hümâyûn vukuunun beşinci pazar günü, dışarı otağa pâdişâhın teşrifi kararlaşıp, sadrazâm, müftü, kazaskerler, devlet erkânı ve bütün âyân ve zâbitler hazır idiler. Bir takım yabancıların da karıştığı kalabalıkta dedikodu sebebi ile dışarıda bir gürültü koptu:

«Bütün bahşişlerimizi almayınca alaya varmazız!»

Şeklinde inad ettiklerinin haberi geldi. Güneş gibi parlayan pâdişâh, daha arslan heybetli küheylânlarına binmek üzere iken bu haberi duyunca hiddet denizleri dalğalanıp zâbitlere hiddetli gözle bakıp:

«Bu ne edebsizce harekettir. Şimdi kellelerinizi kılıca lokma edip kanlarınızı siyaset meydanına akıtırım!».

deyu tehdid ettiler. Ve asla teredüd etmeyip ve beklemeyip:

«At!»

deyu fermân buyurduklarında vükelâ ve zâbitlerin akılları başlarından gidip derhal aralarından nasihatcılar uçurup o anda asker güruhunu pâdişâhın rikâbına (I.S) taşan bir sel gibi yürüttüler. Büyük saraya gelinceye kadar alayın iki tarafından pâdişâhın selâmına eller göğüste saf bağlattılar.

İskender tavırlı pâdişâh bin itibar ve ikram ile dışarıya çıkıp revakları yüksek şâhâne otağlarına şeref verdiler.

Doğrusu budur ki, dalğalı denize benzer böyle büyük bir güruh ve çeşitli insanlardan teşekkül etmiş bir topluluk, nazarlarında bir sinek kadar görünmeyip hiç kekelemeden, tereddüt etmeden zâbitleri tehdid etmeleri yaradılışlarında olan feraset ve şecaate kat'î delildir. Bu doğru gidiş ile, aceleten olarak dışarıya çıkmalarında nice büyük faydalar vardı. Bunlardan biri Edirne şehrinin yağmacı askerin hücumundan kurtulması olup, o ülke tamamen zarardan kurtuldu.

Dördüncüsü :

Dışarıda asker tâifelerine cülûs bahşişleri ve ulûfeleri tedarik edilip teslim edilinceye kadar, askerlerden güruh güruh bir takım kimseler, mânasız mücadele ve ağız kavgası için yersiz gülbankler ve korkunç bağrışmalar ile küme küme ordu içinde gezip bir iki defa isteklerini arz için otağ-ı hümâyûna vardılar. Halife hazretleri, Allahın muhafazası devamlı olsun, adalet köşkünde dimdik ve şevketle durup, hükümdarca tavırlarına en küçük bir değişiklik gelmeyip, arzuhallerine çekinmeden cevaplar verdi. Hatt-ı hümâyûn çıkarılacak hususlara şeriata ve kanuna uygun hatt-ı şerifi kerametli zihinlerinden yazıp kırk senedenberi saltanat makamında, bütnü işlerin derinliklerine tam bilgi edinmiş olan-

lardan fazla vukuf ve olgunluk gösterip, itidal üzre çok beğenilir şekilde hareket ettiler.

Sözüne inanılır kimselerden duyulmuştur ki, adı geçen tâifeler, adalet köşkü altına gelip, şu şekilde arzuhal etmişler:

«Şevketlû, kerametlû pâdişâhım! Bu büyük işlere isteyerek veya mecburen pâdişâha karşı gelmek suçu ile suçlu olduk. Ve pâdişâha tahakküm edecek şekilde bizden nice edebsizce hareketler vâki oldu. Hepimiz hünkârın intikam kılıcından korku içindeyiz. Aslında bu korkunç işe başlamamızın sebebi, saltanat tahtını şevketlû pâdişâhımıza tahsis etmek ve devleti, musallat olanlardan kurtarmaktı. Vakıa bu hayırlı niyet husule geldi, fakat aralıkda kendini bilmezlerden nice münasebetsiz edeb dışı haller dahi çıktı. Toplulukların hali böyle olagelmiştir. Büyük atalarınızın mübârek ruhları içün olsun, bütün kullarınızın zarurî olan suç ve hatâları sahifesine af kılıcı çekilip, bundan sonra bu suç dolayısiyle bizleri cezalandırmamak hususunda bir merhametli hatt-ı şerif ihsân buyurulmak rica olunur!»

deyu yalvardıklarında, hiç düşünmeden heman o anda şeriata ve kanuna uygun hatt-ı şerif yazıp ihsân buyurmuşlardır.

Hatt-ı hümâyûnda şunlar yazılı idi:

«Mademki sizlerden şeriata ve kanuna aykırı, din ve devlete zararlı bir hal ve hareket çıkmaya.. Tarafı melûkânemden azar ve ceza zuhur eylemez. Emin olasız!»

buyurmuşlar. Bin kere isabetli bir fikir ve pâdişâhca bir maharet.. Allah nazardan saklasın, azar ve cezayı, onlardan şeriat ve kanuna aykırı olarak çıkacak harekete şart koştular. Bu hâkimâne cevap altında nice nâzik ve gizli meziyetler vardır ki adamına malûmdur.

Şevketlû pâdişâhımız efendimiz hazretleri bu sözlerinde durup, hatt-ı şeriflerindeki sözlerine riâyet ettiler. Ve o zümreden şeriata ve kanuna aykırı hareket zuhur etmedikçe hiç birini cezalandırmadılar. Verdikleri söze aykırı kötü iş yapanları yolu ile muaheze edip, idam, sürgün ve duruma

göre cezalarını tertip ettiler. Netekim yeri gelince tafsilâtiyle anlatılsa gerektir.

Beşincisi :

Din ve devlet işleri nizamına ve hazinenin tâmirine aittir. Bu hususta da nice yüksek himmetleri olmuştur.

İlk cülûsu günlerinde iş başında bulunanlar masrafların azaltılması lüzumunu arzettiler. Önce pâdişâh mutbağı ve kilerinin tâyinatının indirilmesinin halka bir delil olması bakımından böylece başlanması çok muvafıktır dediklerinde, halka merhamet ederek kabul ettiler ve saray mutbak ve kileri masraflarından çok şey indirerek ne kadar insaflı olduklarını gösterdiler.

Hasılı kelâm, hareketlerinin, feraset, şecaat ve istiklâllerinin vasıflarına son olmamakla, burada bu kadarı yazıldı. Tafsilâtiyle yazılmasını yerine bıraktık. Cenabı Hak sayei devletlerinde bu tarihin tamamlanmasını ve bitirilmesini nasib, ve medihleri hizmetini istediğim gibi bu hakîr kuluna mukadder eyleye âmn..

Geçen vak'anın tamamlanması :

Bu tarafta âlemin sığınağı pâdişâh hazretleri Edirne'de otağa çıkıp askerin bahşiş ve ulûfelerini dağıtmağa başlama sırasında Feyzullah efendiyi evlâtları ve adamları ile, sürgün edildikleri yerden geri getirmeğe Vezîri Âzam Ahmed paşa tarafından, emir gereğince mübaşirlere asker tarafından adamlar tâyin olunmuştu. Geldiklerinde evvelâ kendine ve Nakib efendiye sancak emirleri verilip ilmiyye tarikinden çıkarıldılar. Diğerlerinin isimleri defterden kazınıp sonra zindana habsolundu. Sorgudan sonra zindandan çıkarken halkın ortasında halk elinde öldürüldü.

Pâdişâh alayı cümâdelûla başında İstanbul'a gidip, adı geçenin evlâtları ve adamları Yedikule'de habsolunmuşlardı. Nakib efendi kötülüğüne ve alçakça olan davranışlarına

ceza olarak katlolunup kellesi bakanların gözü önünde Bâbı Hümâyûna konuldu.

Sübhanallahü'l-azîm, bu ne garip hikmettir ki, yol kesen eşkiyadan olan bazı kimseler katil ve cezaya uğradıkları vakit, yine halk arasında hâline merhamet eden bulunur. Kimi görünüşüne, kimi bahadırlığına, elbette bir hâlini beğenmeyip **(yazık oldu)** deyu acır. Bunlar ise sâdattan **(I. S)**, ulemâdan sayılırlar. Kanaatlerince temiz etekli, dindar geçinip bu kadar zaman devlet sürmüş ve halktan pek çok kimse yardımlarını görmüş iken, bunların hakkında kimseden merhamet yüzü görülmeyip gerek büyüklerden, gerek aşağı tabakadan bir tek şefkat gelmesi işitilmedi. İşte bu sırrın aslı ve hakikatı, yukarıda anlatıp tafsil ettiğimiz mahzurları mülâhaza eden kimselere malûm olur.

Hak taâlâ hazretleri kullarını pek fazla şöhrete aldanarak kötü hareket, hırs ve gafletten muhafaza eyleye..

Nakibin katlinden sonra diğer evlât ve adamları, merhamet edilerek yalnızca sürgün edildi. Kendinin ve oğlu Nakib'in ve diğer evlâdının tavır ve hareketleri anlatılanlardan bir derece anlaşılır. Fakat adamlarından, taşrada mevleviyetlere **(I.S)** ve diğer yüksek tabakalara tâyin olunanları, bin defa kendilerinden şiddetli olup vardıkları vilâyetin hâkimlerini, gerek vezir, gerek beylerbeyiler olsun kahr ve galebe ile ve bin türlü şirretlik ve şeyatnlık ile mağlûp edip kapularını kapadıktan sonra, ümmeti Muhammed'in, Yahudilerin ve hıristiyanların ırzlarına ve mallarına el uzatırlardı. Böylece velinimetlerini doyuracak ve evlât ve adamlarını memnun edecek kadar, bundan başka Valde Hanında sarraflara verip aylık faizinden günlük masraflarını çıkaracak kadar para toplamağa cesaret edip, herbiri gittiği vilâyeti zulüm ile harab ve viran etmekte Haccac ve Timur'a benzerlerdi. Cenabı Hakkın, İstanbul'u kendilerinin şerrinden ve Osmanlı ülkesini adamlarının ve çıraklarının musallat olmalarından kurtarması, herkes içün şükür edilecek bir şeydir. Herbirinin ahvâlinin mufassalan bildiril-

mesi bu mukaddimede güç olduğundan, mufassalan yazılmaları 1115 senesine bırakılmıştır.

Biz yine mevzuumuza gelelim:

Vakta ki onların gailesi bertaraf oldu. Cümâdelûlâ, Cümadelâhire... Bu iki ayda saadetlû, mehabetlû pâdişâh hazretleri ihtiyat ve basiret şartlarına uyarak vekar ve sükûnet üzere olup divan yapmadılar. Mevacib (**maaşlar**) tedariki içün vükelâya sıkı tenbihler edüp, kendileri gizlice kıyafet değiştirerek gezip âlemin ahvalinin, ve halkın işlerinin inceden inceye tafsilâtına vâkıf olmakla meşgul oldular.

Yeniçeri zâbiti olan fitnenin başı Çalık-Ahmed ağa ise Edirne sahrasında vezirlik rütbesini elde etmekle yükselmek sevdasına düşüp âsi reislerinin meşhurlarını ve serdengeçti ağalarını dağıtmayıp onlarla birleşip zorbalıkla devlet işlerine karışmağa başladı. Rüşvet alarak kötü nice işler gördürüp para toplamak ve devlette birinci adam olmak fesadına başlamış idi. Kısa aklıma göre işlerin idaresi onun reyiyle görülmekte idi. Zamanla yeniçerilere tam kuvvet geldikten sonra dörtyüz senedenberi babadan oğula pâdişâhlıkla idare edilen Devleti Osmaniyeyi, Cezayir ve Tunus ocakları gibi cumhuriyet şekil ve topluluk devleti kıyafetine koyup fasid kanaatınca ortalığı böyle bâtıl bir şekle koymak emelinde idi.

Fakat Hak Taâlâ Hazretleri bu Devleti Osmaniyenin muhafaza edicisi ve yardımcısı olup büyük halifelik rütbesiki Osmanlı saltanatına üstün gelmek veya ortak olmak iddiasına düşenler ola.. Elbette kusursuz kahr ve intikam kılıcı ile idam olunagelmişlerdir.

Askerin maaşları hazırlanıp o mühim iş gröülmüştü. Cumadelâhirenin sonuncu cumartesi idi. Pâdişâhın âdeti üzere pâdişâh huzurunda ilmî konuşmalar içün ulemâ efendiler saraya gitmişlerdi. Güya başka bir husus içün Vezîri Âzam Ahmed paşa ve Çalık-Ahmed paşa, saraya davet olun-

du. Bir mükemmel çekdiri dahi Sarayburnunda hazırlanmış idi.

Birdenbire saltanat perdesinin arkasından Kıbrıs eyâleti, Çalık-Ahmed ağaya verildi deyu hatt-ı şerif çıktı. O saat Çalık-Ahmed ağaya hil'at giydirilip ve koltuklanıp bahçe tarafından iskeleye, oradan gemiye toparladılar. Çalık'ın benzi çalınıp (uçup) neye uğradığını anlayamadı. Vezir Ahmed paşa dahi bu beklenmeyen âni işten şaşırdı.

Hak Taâlâ Hazretleri devletlû pâdişâhımızın ömürlerini ziyâde eyleyüp, din ve devlet içün hayır düşünen duacılarını yanlarından uzak eylemeye...

Sekban-başılıktan azlolunan Çelebi-Mehmed ağa ki âsilerle Edirne'ye gitmemiş, hareketleri muntazam, devletin iyiliğini ister sakin bir ağa olduğu pâdişâhca anlaşılmakla yeniçeri ağalığı ona verildi. Kalabalığın ileri gelenlerinden kethüdâ bey Dev-Ali ağa, Bursa'ya sürüldü. Muhzır ağa, Belgrad'a ağalık adıyla gönderilip, emekdarlardan iyi kalbliliği devletce bilinen Yusuf ağa kethüdâ bey tâyin olundu.

Çalık-Ahmed ağa hırs, tamah ve kötü hareketlerinin cezasını görüp çok geçmeden pâdişâhın siyaset kılıcı ile katl olundu. Vezîri Âzam Ahmed paşa da, günahı söyleyenin boynuna, saltanat tarafına menfaatli mutedil hareketlere muvaffak olamayıp, işlerin yürütülmesinde, memuriyetlere tâyin işlerinde, derinliğine vâkıf olmamış güç ve tafsilâtı bilgimizin dışında olan bazı hususlarına âlemin sığınağı pâdişâh hazretleri vakıf olmakla, mübarek Receb ayının yedinci cumartesi günü sabahleyin davet olunup, kendisinden mührü şerif alındı ve bostancı başının habsine verildi.

Büyük vekâlet mührü (**sadrazâmlık mührü**) uzun zamandan beri sadrazâm kaymakamı olan din ve devletin iyiliğini isteyen, saltanat işlerinin müşküllerini çözen devlet atabeyi, tedbirlerinde isabetli vezir Hasan paşa hazretlerine ihsan buyuruldu.

Azlolunan vezir Ahmed paşa, birkaç gün sonra yine pâ-

dişâhın âlemi kaplayan merhametine mazhar olup Sakız adası muhafazasına gönderildiler.

Vezîri Âzam Hasan Paşanın Öğülmesi Hakkında :

Adı geçen vezir Hasan paşa hazretleri, merhum ve Allahın mağfiretine uğrayası Sultan İbrahim Hân oğlu Sultan Mehmed Hân hazretlerinin saltanatları zamanında haremi hümâyûnda yetişip istidadı yüzünden pâdişâhın silâhdarı olmuşlardı. Beş sene kadar istiklâl üzere silâhdarlık makamında kalıp 1099 senesi Muharrem ayının onuncu günü silâhdarlıktan vezirlikle çıkıp asrın nâdiresi Mısır mansıbı ile mükerrem oldu. Sonra bazı mansıblarda ve Osmanlı ülkesinin hudutlarında gayret sarfederek vakit geçirdi. 1101 senesinde Sultan Mehmed Hânın ismet sedefinin incisi saltanatı âliyyenin temiz cevheri aziz kerimeleri saadetlû Hadice Sultan hazretleriyle evlenerek pâdişâh rikâbında sadrazâmlık kaymakamlığı rütbesini elde etmişlerdi. Tâ şevketlû, kerametlû Sultan Ahmed Hân hazretlerinin saltanat ayının doğuşu vaktine gelinceye kadar o muteber makamda hürmet gördüler. Nüfuz ve ikballeri şân ve şerefleri dünyayı tutmuş iken, ahlâkının itidali, tabiatının güzelliği ve dürüstlüğü ile, o yüksek makamda öyle güzel ve beğenilir hareketler yapmışlar idi ki, devlet büyükleri ve saltanatın iyiliğini isteyenler hepsi, mübarek taraflarına kalbden bağlanıp küçük büyük hiç kimse ne kendilerinden ve ne de adamlarından kırılmamışlardı.

Sultan Mustafa Hân Hazretlerinin saltanatları zamanında müftü efendinin bütün âleme musallat olması zamanında adı geçen vezir Hasan paşa vezirce vakar ile gayet medhedilmeğe lâyık akıllıca hareket edip ne pâdişâhı gücendirecek bir harekette bulundu, ne de müftüye (**Feyzullah efendiye**) kanun dışında dalkavukluk yaptı. Dünya işleri için o tarafa dalkavukluk etmeyip merdce ve akıllıca öyle

hareket etti ki, hasedciler ve düşmanları bahane edecek en küçük birşeyi bulamadılar.

Evvelâ bu büyük vak'anın çıktığı haberi Edirne'ye gelince, Sultan Mustafa Hân Hazretleri kendilerini kaymakamlık adı ile İstanbul'a göndermek ve icabında döğüşerek haklarından gelmek içün asker koşup, serdar şeklinde göndermeği teklif etmişti. Hasan paşa yer öpüp, istifa edip:

«Saadetlû pâdişâhım! Ben kulunun canını feda etmesiyle bu belânın def'edilmesi mümkün ise uğrunuzda canım feda olsun. Fakat bu derece alevlenmeğe istidadı olan fitne ateşi ki, hâlâ emrinizde bulunan iyiliğinizi isteyenler ile hepimiz çare bulmaktan âciz kalmışızdır, kolaylıkla def'edilmek, ve yalnız bu kulunuzun gitmesiyle bertaraf olması güçtür. Gittiğim surette, pâdişâh akrabalığım dolayısyle, pâdişâh tarafını tuttuğumu bilerek, akıllıca fikirleri, ve makbul sözlerimi dahi dinlemezler... Kahren köklerinin kazınması içün kılıç çekmek hususu ise, eğer bu topluluk bir tek zümrenin veya bir iki fırkanın işi olaydı, devletinizde herhalde def'edilüp teskin edilmeleri güç olunca kılıçtan geçirmek de kolaydı. Ama, bütün ocaklar, yüksek tabaka avâmdan her taifenin bu topluluğa katıldığı işitiliyor. Bütün bir millete karşı kılıç çekmek ve katliâm etmek geçmişte olmuş ise, kulunuz dahi o hizmetten yüz çevirmem, kanlı çarpışmaya gayret edildiği takdirde bazı ricalarına müsaade ederek belki def'olunmaları ümidi var iken zulüm kılıcı havale etmekte o ümid dahi kalmaz. Galip gelmemiz de malûm olmadığından başka Müslümanlar arasında harb ve kanlı çarpışma yaparak bu kullarının alçak olmasmda pâdişâhıma bir fayda tasavvur olunmaz. Rikâbı hümâyûnda gereken hizmetlere bu kulları gayret edüp bu büyük iş içün bir başka istekli kulunuzu tâyin buyurmak daha münasip ve isabetli olur.»

deyip Allahın kullarının kanını dökmek günahını irtikâb etmediler.

İkincisi tefrika düşüp geri dönme gecesi, vükelâ ve devlet erkânı durum icabı gizlendikleri vakit, Hasan paşa uygunsuz hallerle dile gelmemiş, adı iyi anılarak halk arasında medholunur bulunmuş, Allaha tevekkül ederek makamarın-

da durup gizlenmemişlerdi. Hattâ, paşanın iyiliğini isteyen adamlarından bazıları,

«Devletlû vezir, bu çeşit bütün halkın hücumu karşısında aşikâre durmak ve görünmek doğru değildir. Bir tarafa çekilip bir kaç gün gizlenmek münasibdir.»

dedikleri vakit, kaçmağı irtikâb etmeyip.

«Allahın irâdesi elbette meydana gelmelidir. Böyle karışık bir vakitte saltanatı âliyyenin yakın hizmetini, bu büyük şehirde olan Allahın kullarının korunmasını bırakıp korku ile bir tarafa çekilmek mürüvvete sığmaz. Ne olursa olsun iki tarafın arasını düzeltmek Müslümanları korumak niyeti ile durmak daha iyidir.»

deyip kaçmadılar. Doğrusu bu hususta da isabet ettiler. Arabuluculuk ve şefaatla araya girip, mansıb sahiplerini yerlerinde bıraktırmakla fesadı def' ve Allahın kullarının ırz ve mallarını korudular.

Bîat tamam olduktan sonra vezîri âzam ve müftü efendi ve kazasker saraylarına varıp, onlar dahi hâlin icabına göre yemek yedirip, ikram ile onlara hürmet edüp askeri zabt ve tecavüzden men'etti. Allahın kullarını korumak ve itidal üzere hareket etmeleri içün başta bulunanlara, zâbitlere ve atabeylere pek çok nasihat ettiler.

Durumun icabı, kalaablığın ahvâlini öğrenmek içün, hayır veya şer, yapacakları işlerin neticesinden haber almak içün ve yine vakti geldiği vakit ortadan kaldırılmaları kolay olsun düşüncesiyle, o güruhun meşhurlarından söz dinler bir kaçına zahiren iltifat edüp bâzı elbise, sofra ve in'am ile hatırlarını alıp, okşayarak vahşiliklerini giderdi.

Kendilerinin devleti âliyyenin emekdarı ve Osmanlı saltanatının gösterişli ve vekarlı vezîri âzamı olmak dolayısiyle, İstanbul'dan gelen büyükler, âyân ve askerden, en küçüğünden en büyüğüne varıncaya kadar kendinden utanıp, şânlarının büyüklüğü yüzünden utanmazca hareketlerden çekinirlerdi. Güzel tedbirleri ve müdâraları ile birçok ırz

ehlini, hattâ Edirne halkının çoğunu, rezillerin hücum ve istilâsından muhafaza edüp, pençelerine düşen zavallıları da kurtarırlardı.

Vakıa, şerlerini def'etmek ve ırzları korumak içün bazı rezillere birkaç gün boyun eğdi, ama sonra kötü hareketlerinin cezalarını tertip edüp kolay şekilde öyle haklarından geldi ki, asla ses ve sadaları çıkmadı.

Doğrusu çok acaip işler gördü.

Üçüncüsü, şahsî istihkakı ile sadrazâmlık kendilerinin hakkı ve çeşitli istidadları yüzünden tabiî makamları iken, pâdişâh hazretleri de zât ve şânlarının kıymetini bilüp, sadrazâmlık mührünü kendilerinden esirgemezler iken, akıl ve ferasetleri tam olmakla, evvelce ve şimdi istek göstermeyip, Ahmed paşanın azli icabedince istihkak dolayısiyle o makama lâyık olduklarından, sadrazâmlığı kabul ve sadakatla saltanat hizmetine girdiler.

Ne derece insaflı, şanlı devletlûdur ki, kendinden evvelki Sadrazâm Ahmed paşayı pâdişâhın kahrından kurtarıp Sakız'a göndermek suretiyle yaşamasına sebep oldular. Bundan başka Rami-Mehmed paşa hazretleri ki, sadrazâmlığı kendisi istemeyip zaman icabı kabul etmişti, Allahın kazası, beş altı senedenberi halkın medyana çıkışını bekledikleri bu büyü kolay da onun zamanına rastladı. Böylece iki ateş arasında şaşırmış kalmıştı. Halkı korkutup kan dökmek ile fesadı def'edeyim derken, meseleye bu şekle girmekle, pâdişâh uğruna parasını ve çoluk çocuğunu terkedip gizlenmişti. Bütün mal ve eşyası yağma edilüp iyâl ve adamları çıplak ve perişan olmuşlardı. Merhametlû Sadrazâm Hasan paşa hazretleri, sadrazâmlık ırzını koruyarak, rezillerin hücumundan ailesi efradını korumak içün bir muteber ağasını, birkaç adam ile evinin muhafazasına tâyin buyurdular.

Vakıa malları ve şeyaları gitmiş idi. Lâkin Allaha hamd olsun ırz ve namuslarının kurtulmasına sebep oldular. Bundan başka sadrazâmlık mührü kendilerine geçince, Rami-Mehmed paşa hazretlerinin hakkında pâdişâh yanında şe-

faat edüp bazı kusurları var ise de affedilmesini yalvardılar ve affa dair hattı hümâyûn çıkarttıktan sonra Kıbrıs mansıbı ile hâtırını hoş edüp, ırzlarını tamamlayıp herkese mânevî ziyafet vermiş oldular. Hazreti Mevlâ ömürlerini uzun eyleye..

Böyle melek huylu, garazı olmayan, bütün Allahın kullarının iyiliğini isteyen bir şânı büyük vezirin bu yakınlarda benzeri görülmemişti. Geçmiş vezirlerden niceleri, rakiplerini def'etmek içün eskilere ve akranlarına ne olmayacak zulümler edüp sonra kendileri de zulümlerinin cezasına çarpıldıkları tarih kitablarında yazılıdır.

Bu insaf sahibi sadrazâmın, kinsiz kalblerinin, düşmanlık ve garazdan temiz ve saf olduğu bu medhedilen makbul işlerinden bellidir. Allahın inâyetiyle kendilerinin de sonunun, hayır ve selâmete ereceğinde inşallah şüpeh yoktur.

Evvelce uzak şehirlere sürülerek, çoluk çocuklarından uzak, hâtırları mahzun ve kırık olan şeyhler, ulemâ ve kadıların büyüklerini, yurtlarına getirmeğe muvaffak olup hâtırlarını hoş ettirmekle, İslâm pâdişâhı hazretlerine hayır dualar ettirmiştir.

Feyzullah efendinin küçük yetimleri ve zayıf iyâli, yüksek divanlarına gelüp «oturacak bir yerimiz yoktur, hanumansız kaldık. Yakınlardan ve tanıdıklardan her gece birinin evinde sefil ve perişan kaldık» deyu arzuhal edince, şefkatinin pek fazlalığından yumuşak huylu vezir hazretlerinin gözlerinde merhamet yaşları görünüp, Feyzullah efendinin yaptırdığı büyük medrese karşısında eski evi ki, devlet tarafından satılmıştı, satın alan kimseye parası sadrazâm tarafından verilip, o ev, Feyzullah efendinin yetimlerine iade olunsun deyu ferman buyurdular.

Dördüncüsü :

Fevkalâde gayret ve hamiyetleri dolayısiyle devlet nizamı ve memleket tamiri hususlarına gayretleri pek fazla olmakla uyku ve rahatı, huzur ve istirahatı vücutlarına ha-

ram edüp sabahtan akşama, akşamdan sabahdek, gecenin üçte birine ve yarısına kadar, namaz ve yemek vakitlerinden başka bütün vakitlerini din ve devletin mühim işlerine sarfederlerdi. Geçmiş vezirler bir miktar huzur ve gezinti içün haftada iki gün tatil ederlerdi. Hasan paşa bunu da yapmayıp sürekli olarak gece ve gündüz şehrin ve halkın işleri ile uğraşırlardı. İsraftan sayılan süs püs ve parlaklık ve gösterişe ait ferah binalara, elbiselere, mefruşata para sarfetmeyüp, devlet içün gereken harb ve sefer âletleri makulesi top, tüfenk, mühimmat, cebhane ve askeri kuvvetlendirmekle İslâmiyetin yükselmesinin artmasına çalışmaktadırlar.

Beşincisi :

İffet, merhamet, yumuşaklık ve cömertlikle muttasıf olduklarından itidal ve kibarlıkla hareket edüp, zamanlarında memuriyetlerden para alınmak ve kimsenin malına ve ırzına açıkça zulüm olunmak işitilmemiştir. Osmanlı ülkesinde olan vâlilikleri ve devlet dairelerinde olan derece ve mansıbları ehline ve emekdarlara verdirmeğe çalışıp, yersiz tâyinleri duyulmamıştır.

Divanı âlilerine giren iş sahiplerine lütuf ve güzellikle muamele edüp, işi olan da olmayan da hayır dua ederek huzurundan gönlü hoş olarak çıkardı.

Her divanda iki tarafına gümüş ve altun yığılıp, sıkıntısından, mihnet ve iflâstan şikâyet eden Müslüman fukara ve zaiflerine dağıtmakla saadetlû, mehabetlû âlemin sığınağı pâdişâh hazretlerine hayır dua alıvermek her gün güzel âdetlerindendi.

Sözün Hülâsası :

Bütün halka lâzımdır ki, şevketlû, saadetlû âlemin sığınağı pâdişâh efendimiz hazretlerinin, kalbi temiz vezirlerinin güzel huylarını ve hasletlerini düşünüp, gölgelerinin

herkese nimet ve emniyet ve rahat sermayesi olmasının kadir ve kıymetini bilüp ömürlerinin devamına can ve yürekten dua ile meşgul olalar.

Faide :

Aklı parlak olanlara malûmdur ki bu çıkan büyük vak'aya, Cenabı Hakkın irâdesi taallûk ettiğinden, gökte ve yerde bütün sebebler hâzır olmuş idi.

Bunlardan biri yüz otuz dört senesinde olan Kırân-ı ulviyyin hükmü ki, «yeni âyın, büyük hilâl ve mülkün değişmesi ve saltanatın başkasına geçmesi» deyu aşikâre yazılmıştı. Delâlet ettiği hususları bu vak'alar olduğunda şüphe yoktur. Kırânların **(yıldız ilmine göre)** heman göründüğü senelerde olması şart değildir. Kimi bir sene, kimi beş sene, kimi de daha sonra zuhur eder. Müddeti yirmi seneye kadar olduğu erbabına malûmdur. Bu ise çok eğlenmeyip bir sene sonra zuhur etti. Daha bu **(Kırân)** vâki olmazdan dört beş sene evevl bu sırra vâkıf olan din ve devlet iyiliğini isteyenler bu Kırân'ın vukua geleceğini ve hükmünü çıkarıp,

«Acaba bu büyük mes'ele ne şekilde vukua gelir, ve ne şekilde zuhur eder? Bu, olması kat'î olan hükme mazhar olacaklar kimlerdir?»

deyu tenhalarda söyleşüp, korku içinde vak'anın çıkmasını bekler idi. (*) Sırra vâkıf olanlardan işittiğimize göre, Feyzullah efendi dahi gafil olmayıp, bazı değerli kimselerden bu haberi almış, fakat nice yalancı sözüne bakıp, cifr **(I.S)** ilminden ruhunun haberi olmayan, uydurma sözlerle büyükleri aldatmak sevdasında olan habis kaltabanların yalanlarına inanmıştı. Bunlar kendine «kırk sene şeyhülislâm olacaksın» deyu, buna benzer haltlar yazmışlardır. Onların ri-

(*) Kıran, iki veya daha ziyade gezegenin, bir burcun herhangi bir derecesinde buluşması yerinde kullanılır bir tâbirdir. Zühre ile müşterinin birleşmesi uğur sayılır, Merih ile Zühal'in birleşmesi de uğursuz sayılırdı.

salelerine aldanıp, tedârik ile def'ederim zannına düştü. Bu çeşit büyük belâlardan çekinmenin yolu, kibirden, tamahtan ve zulümden el çekip, halkın hased ve düşmanlığından emin olmak iken, yanlış fikre düşüp, kahr ve galebe ile iş görürüm zannettiler. Mustafa paşanın katlinden sonra ise, fitneye müstaid olduğunu iyice idrâk edüp damadlarının birini İstanbul kadısı, birini kaymakam ettirip, diğer rütbelere de çırağlarını getirerek muhafaza düşünmesinde idi. Fakat Allahtan gelecek kaza, tedbir ve tedarikle def'olunmaz. İşte semavî sebeplerden buna benzer deliller olduğu gibi, yer yüzünde de tam yükselme ve şöhret ile her tarafı kaplayıp, herkesin hasedini üzerine çeken Feyzullah efendi bulunup, daha nice gizli deliller ile bu semavî hükme mazhar ve bu vukuu muhakkak olan belâya siper olmağa kabiliyet ve istidad onlarda, evlât ve adamlarında mevcut idi.

Halkın sıkıntılı halleri, ve devlet parasının bir tarafa akması, ortalığın sıkıntı ve ıstırabı, ve her yolun nizamının bozulması, bilhassa pâdişâhın bir daha İstanbul'a gitmemesinden İstanbul halkının meyus olması, devlet hazinesinde sıkıntı en son derecesinde olup ocakların geçmiş maaşlarının birikip kalması, devlette alacağı olanların bunları almaktan ümitlerinin kesilmesi, bu kadar güçlük ve mihnet arasında Feyzullah efendinin adamlarının bütün yüksek memuriyetleri istilâ etmesi, bu yüzden bir çok kimsenin mahrum ve gözden düşmüş kalması...

Bu kadar sebepler toplanıp, âlemin mizacında da fitne ve fesada istidad hazır olmuş idi ki, en küçük sebep ile mesele meydana çıkıp ateş alevlendi.

Gökten ve dünya yüzünden bu kadar sebepler ve alâmetler hazır olup, burada yazılması mümkün olmayan daha nice türlü sebepler ile âlemin mizacı ve insanda istidad hazır olunca fitneye kışkırtıcı lâzım mıdır? Ve öğretmeğe ihtiyaç var mıdır? Buna kaza ve kaderin hükmü derler. Âlemin mizacında bu sıralanan sebepler hazır olmadıkça bin kimse çalışsa fitne zuhur etmek mümkün değildir.

O halde insaf ehli akıllı kimselere lâyık olan budur ki, bu hususta avâmın sözüne ve devlet sırlarından habersiz ahmakların söyledikleri haltlara ehemmiyet verüp, işlerin yalnız dışına bakmayalar. Günahsızlar hakkında kötü düşüncede olmayalar. Falan kışkırttı, falandan oldu, falan bunu isterdi, falan kusur işledi deyu hiç kimseyi kötülemeyeler. Halkın zan ve tahmin ile şahsî garaz dolayısiyle söyledikleri yalan yanlış sözlere ehemmiyet vermeyip, haksız yere kimseye iftira vebalinden çekineler.

Doğrusu budur ki bu olay zehir ve tiryak **(afyonla karışık bir nevi ilâç)** ile karışık bir terkip şeklinde nice fayda ve zararı karışık bir şey oldu. Feyzullah efendinin evlât ve adamlarının devlet işlerine karışmaktan çekilmiş olmaları ile, saltanat ve sadrazâmlık ortaklıktan kurtulup, yolundan çıkmış olan devlet işleri eski yoluna girmeğe başaldı. Bütün halkın gönlü genişledi, pâdişâh tarafına emniyetleri arttı, bunlar, bu vak'anın menfaatlerinden sayılır. Feraset sahiplerine malûmdur, tafsil edilmesine hacet yok.. Daha nice faydaları düşünülür ama mahzurlu tarafı da vardır. Mahzuru budur ki Sultan Dördüncü Mehmed Hân merhumun hal'inden beri asker taifesi ve halk sinmiş bir durumda iken, edebsizce hareket ve fitneciliğe kalkışmak hatırlarına geldi. Yeniçeri, sipahi, cebeci ve topçu evvelki mikdarından fazla olup, sâdât **(peygamber sülâlesinden)** adı altında gümrükten vazife alanlar da eklenüp devletin masrafı arttı. Bu mahzurların tedbiri, sadrazâm tarafından alınabilir ama, en müşkül olan şudur ki, bütün devletlû, vukuf yaşını geçip dördüncü ve beşinci tavra varınca **(birinci cildin önsözünde yazıldığı gibi)** herhalde masraf çoğalıp, gelir yetmez. Hazinede hafiflik hasıl olur. Öyle vakitlerde pâdişâhların hükûmet merkezi olan büyük şehirlerinde oturup bütün işleri her vakit olduğu gibi yapmakta güçlük olur. Herhalde pâdişâhların vükelâ ve yakın hademeleri ile ya ziyaret veya gezinti veya av bahanesiyle, yahut bir tarafa sefer edileceği bahane edilerek bir küçük şehire çekilip, oradan hükûmet merkezi-

nin ve diğer memleketlerin tedbirlerini görmeğe muhtaç olurlar. Bu suretle satın alma ve vergiler, masrafların azalması, askerin lüzumundan az şey ile iktifa etmesi mümkün olur. Bu arada devlet hazinesine para toplayacak gizlice nice tedbirler ile, masrafı azaltıp, geliri artırmağa imkân bulunа..

Fakat, hükûmet merkezinde oturdukları takdirde bu çeşit işlere başlamakta tehlike vardır. Herşeyi olagelen usul üzere görüp maaşlarm azaltılması, geciktirilmesi ve her hususu istenildiği gibi değiştiremk mümkün olmaz. Alıp satmak ve kazanç ile meşgul olanlar devletten fazlasiyle menfaat temin edip, hazine onlardan faydalanmaz. Mîriye faydalı alış veriş güç olur. Asker ve diğer sınıfların maaşlarını azaltmağa ve usulü dairesinde kısıntı yapmağa hiç imkân bulunmaz. Bu çeşit işlere başlansa bile, hükûmet merkezinde fitne çıkması çok kolaydır. Çünkü hükûmet merkezindeki halk rahata düşkündür. Hepsi haline göre devletten menfaat temin etmek isterler. Devlet pazarında malları, sanatları lüzumu kadar fayda temin eder. Bu yüzden onların da masrafı artıp devletten peyda edeceği menfaat ile halkı aldatıp geçinmek isterler. Onun içün hepsi Osmanlı Devletini göz hapsine alıp, gûya etrafını kuşatıp iyi kötü her ne zuhur ederse dillerine dolarlar.. Mecburen olmayacak dedikodular çıkar. Gerek mevacib, gerek eşya, elbise ve yapılış kıymetleri her ne ise vakti ile isteyip hiç ihmal etmezler. Hazine sıkıntısının ise bu kuşatmaya takatı ve tahammülü yoktur. Asıl maksat ise nazikâne tedbirler ile bu daireyi çevirip hem işleri bitirmek, hem devletin sıkıntısını duyurmamaktır. Tüccarın alım satımında bazı hiyle'i şer'iyyeler ile fiyatını artırdıkları kazanç olduğu gibi devletin de faydası ve hazinesi bu olsa gerektir. Bu tedbirlerin ise hükûmet merkezindealınması güçtür. Bu yüzdendir ki Abbasî halifelerinde, diğer devletlerde büyük hükümdarlardan niceleri bu sıkıntı sebebiyle hükûmet merkezlerinde kuşatılmış gibi sıkılmaktan usanıp başka münasip şehirlere gitmeği uygun bulmuşlardır.

Herhangi bir adam içün bu hususun misâli de şöyledir: Bir adamın evinde ailesi efradı, cariyeleri, hademeleri çok olup, gittikçe masrafı gelirinden fazla olsa, herhalde kendisi evinde bulundukça, evindekilerin yiyecek, içecek, giyecek ve diğer masrafları alışıldığı gibi temin edilmek icab eder. Masrafı azaltır veya saklarsa hürmetten düşer. İsrafları birdenbire kesmeğe dahi imkân bulamaz. Bunun altında da nice mahzurlar vardır. Herhalde ağır ağır yapmağa muhtaçtır ki evin nizamı bozulmaya.. Başkasına borcu dahi var ise, alacaklılar sıkıntılı durumunu bilmezler, gelip takaza ederler. O kimse bir akla uygun bahane ile, ya devlet tarafından bir tarafa sefer edüp çoluk çocuklarını, hademelerini, borç sahiplerini bırakıp hâtırlarını hoş etse herhalde onlar sabredip, ancak yaşayabilecekleri kadar az bir şeyle kanaat ederler. İcabederse kiselerinden sarfedüp israf yapmazlar. Alacaklılar da sabredüp, fetihler müyesser olursa borçlarını verir diye ağırlık yapmazlar. Belki bir derece yardımda dahi bulunurlar. Tâ o adama Allahın inâyetiyle kolaylık ihsân olunup, hâli düzelinceye kadar hem kendi rahatla vakit geçirir, hem borç gailesi kolaylamış olur. Çoluk çocuğu ve adamlarının gönülleri hoş edilmiş olur.

Fetihden evvel İstanbul'a sahip olan hıristiyan hükümdarları dahi, devletleri genişleyip, tabiî olarak ihtişam ve israf masrafı artınca bazı büyüklerle seyir ve av bahânesiyle Edirne ile İstanbul arasında bazı küçük yerlere taşınıp orada eğlenmekle usulü dairesinde masraflarını kısarlar ve İstanbul'un ve diğer şehirlerinin nizamına ve askerlerinin işlerine daha az masraf ederler, gizlice kısıntılar yaparak hazinelerine para doldururlarmış. Tarihlerde yazılıdır. Aslında hükümdarlar ve hâkimler, hükûmet merkezi olan süslü şehirleri bırakıp, rahatlarını terkedip, kâh av, kâh başka bahanelerle gezmeleri bu gizli sır içündü. Ki, devletin skıntısı bütün halk tarafından anlaşılmayıp her zaman birer bahane ve yeni bir gidip gelişle halk meşgul edile..

Hem kendilerinin fitne ve mânasız dedikodulardan kulakları dinç olur, hem yakın musahibleriyle hoşca vakit geçirirler.. Aynı zamanda muayyen masrafların ağırlığında bir mıkdar rahat eder ve halkın muhasarası sıkıntısından biraz kurtulurlar. Yoksa Allahın kırlarında vakit kaybederek gezmezlerdi. Halk tabakası, belki işlerin yalnız dışına bakan çoğu yüksek tabaka, bu ince sırrı anlayamayıp «acaba hükümdarlar bu avdan ne lezzet alırlar?» deyu itiraz ederler. Ama, bilinmelidir ki bu husus da aslında medhedilecek makbul bir iş değildir. Mecburen yapılan işlerdendir. Hükûmet merkezinde güzel tedbirlerle arzu edilen faydaların temini mümkün olursa bu şekilde dışarılara gitmeğe lüzum yoktur. Fakat, zaruretlerin sevkiyle muhakkak böyle hareket etmek icabederse, mutedil şekilde olmalıdır ki, taşra masrafları, hükûmet merkezi masraflarından fazla olmayıp, fazla meşguliyet ile hayvanlar telef olmaya, maiyetteki adalmarın masrafları artıp, küçük kasabalardaki fukara halka yük olunmaya..

Merhum ve Allahın mağfireti üzerine olan Sultan Mehmed Hân Hazretleri, Köprülü-Mehmed paşa ve oğlu Ahmed paşa vakitlerine kadar bu hususları sessizce yürütüp kâh Edirne, kâh İstanbul'da avda, bazan Bursa'da, bazan Despot yaylasında münasebetli bahanelerle eğlenüp hem nihayetsiz zevk ve safalar sürdü, hem devlet adamları işlere mümkün mertebe riayet edip hazine sıkıntısı meydana çıkmadı. Ve hem yine İstanbul'u da boş bırakmayıp zaman zaman gelerek İstanbul halkını me'yus etmedi. Fakat öldürülen Mustafa paşa vaktinde onların sözüne çokluk ehemmiyet vermemekle alış veriş ve israflara fazla ileri gidilerek, seferlerde birbiri ardısıra olduğundan başka, idaredeki havanın değişmesi, büyüklerin birbirlerini çekememeleri sebebi ile devlet adamlarının müstakil hareket edememeleri ve daha nice sebepler ile düzene perişanlık gelüp, hazineyi korumak hususunda birleşemeyip istenilen fayda kaybolmuştu.

Bu şekilde taşrada gezinmek abes olup, mutlak zevk ve

safa içün olmuş olur. Böyle bir fayda da olmayınca gittikçe nizam bozulup sonunda pâdişâh tahtından indirildi. Bu anlattığımız işler içün Edirne şehri gayet münasip ve en muvafığı idi.

Merhum Sultan Mustafa Hân Hazretleri ise İstanbul tarafını, sonraları tamamen hatırdan çıkarıp tamamen Edirne'de oturduğunu herkese duyurmakla İstanbul halkının emniyeti büsbütün kesildi. Herkes çoluk çocuklarını, adamlarını, hademelerini hayal ve ümitle geçindiriyorlardı. Bu ümitleri de tükenince bu olayda hepsi birleştiler. Cihan pâdişâhı Edirne'de ve taşrada gezinti yerlerinde iken, İstanbul'da böyle cemiyet olup, varıp pâdişâhı hal' ve yenisini tahta çıkarmak gibi bir hal, bu vakte gelinceye kadar görülmüş şey değildi. Bununla beraber bir daha devlette Feyzullah efendiye benzer bir adamın çıkması, ve bu kadar sebep ve alâmetleri toplanması ve âlemin mizacında bu kadar fitneye istidad hâsıl olması esasen mümkün değildir.

İnşallah şevketlû, kerametlû âlemin sığınağı pâdişâh hazretlerinin yüksek himmetleri sadrazâm ve iyilik isteyen devlet büyüklerinin doğrulukla hizmetleri yüzüsuyu hürmetine bu makzurlar kolayca def'olunup, gönüllerinin isteğine göre zevk ve rahat ederler.

Neticenin Neticesi :

Ebediyete kadar yaşayacak olan Osmanlı Devleti, bütün Allahın kullarının velinimeti **(ekmek kapısı)** olup, Muhammed ümmetinin huzur ve rahatı bu devleti âliyye sayesinde olmakla para ve vücutla hizmetinde bulunmak, kudreti olanlara lâzım ve vacibdir. Akıldan ve dil ile de herkes bildiği ve işittiği faydalı şeyleri bildirip iyilikseverliğini göstermek abese sayılmaz.

(Huz mâ safâ, da'ma keder) anlamı gereğnce akıllıca söz makbul olup, zamana uymayan sözler unutulmağa, yine faydasız olmayıp, söz söyleyen iyi kişiye itiraz olunmaz.

Buna göre çok kusurlu fakîr **(Nîmâ)** dahi kısa aklımla boyumdan büyük işlere karışıp küstahlık ettiğim içün affımı rica ederim.

Şimdi, Allaha hamdolsun, yüksek himmetli sahibi devlet efendimiz hazretlerinin **(sadrazâmın)** devlet işlerini düzene koymak hususundaki çalışmaları o kadar yerindedir ki, mühim devlet işleri böyle usulüyle görüldüğü ve her işe tabiî yoldan böyle başladnığı bu yakınlarda işitilmemiştir. Hak celle ve alâ **(Cenabı Hak)** nizâm ve intizama, ve hazinenin sıkıntısının giderilmesine muvaffak eyleye..

Osmanlı Revleti işlerinin en mühim ve lüzumlusu, saltanat güçlüklerinin mühimleri olanlardan en zoru ve büyüğü beş türlüdür ki, her asırda büyük hükümdarları, vezirleri ve makamı yüksek vükelâyı âciz ve şaşkın eden bu beş husustur.

Bu beş maddeye düzen verilen devlette, ondan sonra değişiklik ve ihtilâl çıkmasına imkân kalmaz.

1 — Gelir ve gideri hakimâne bir şekilde bir etmeli.. Yahut masrafı indirmeğe öyle bir şekilde başlana ki, ne rızk kesilerek halktan beddua alına, ne maaşları indirerek ve vazifeden çıkararak bir tek kişinin bile şikâyetine sebep oluna. Ve ne de yeni vergiler konulmasına lüzum hâsıl ola.

2 — Filozofca hilelerle gelecek senelerin gelirini toplamaktan çekinmeli.. Ve bu belâ yükünü devlet hazinesi üzerinden def'etmeğe öyle bir yol ile başlanmalı ki, devlette alacağım kaldı, deyu kimse sızlanıp şikâyet etmeye.

3 — Askerî sınıfına mutedil bir şekilde düzen verile ki, ocaklar mamûr olup, lüzum hasıl olunca düşmana karşı gitmeğe hazır olalar.. Hem memlekette olan taslakcı taifesi hakları saklayarak devlete ve zeâmet sahiplerine ve evkafa zarar vermeyeler.. Hem İstanbul'da ve taşrada itaatten çıkmağa muktedir olamayıp devlete köle gibi boyun eğeler..

4 — Taşra eyâletlre ve bütün memleketi öyle güzel bir şekilde idare etmeli ki, hem reâyâ ve beraya rahat ve İslâm

ülkesi mamûr ola, hem devlet malına noksanlık gelmeye.. Vâliler ve hâkimler de menfaatlerinden kalmayıp, kapuları, hallerine göre mükemmel ola..

5 — Bazı gizli tedbirler ile öyle göünl aldatıcı şekilde hareket oluna ki, İslâm pâdişâhı diledikleri gibi zevk ve safa içinde gönülleri hoş yaşaya.. Ve muhabbet ve heybetleri halkın kalblerine yerleştirilip, bundan sonra İstanbul'da ve taşra şehirlerde halk, fitne ve isyan çıkarmak değil, o çeşit müfsidlikleri hatırlarına bile getirmeyip pâdişâha ve devlet büyüklerine arzularıyla itaat edeler.. Allahın inâyeti kolaylıkla ve işleri takip ederse, artık memlekette bir zorluk kalmayıp, din ve devlet düşmanlarına da karşı koymak ve her işi gönüle göre yapmak çok kolay olur.

İtiraz olunup eğer deniliyorsa ki, bu hususlar mümkün değildir. Bu tavsiyeler birbirine zıt olmakla zıt şeyleri bir yere getirmek kabilindendir.

Gelir gider beraber ola.. Ne kötü âdetler çıka, ne rızk kesilmesinden şikâyet edeler. Hem tedahül (S.B) kalka, hem devlete, malım zayi oldu diye şikâyet etmeyeler.. Hem reâya ve şehirler mamûr ola, hem vâliler menfaatlenmekten kalmayalar.. Hem âlemin sığınağı pâdişâh dilediği gibi hareket edeler, hem fitne ihtimali tamamen ortadan kalka..

Bu hususların birine başlansa, başka bir mahzurun çıkması muhakkaktır. Az zamanda bilhassa bu vakitlerde bu şeylere nizam vermek imkânsız görünüyor denirse,

Cevab verilir ki:

Mümkündür. Âlemin sığınağı pâdişâh hazretleri sadrazâm hazretlerine tam istiklâl verip, onlar da çalışmalarıyla başa çıkmaları mümkündür. Şimdiye kadar muvaffak olmaları, isabetli fikirlerle kolaylıkla gördükleri zor işler bunun şahididir. Bilhassa işlere düzen vermeğe ait nice gizli sırlar ve güzel ve faydalı şeyler vardır ki, erbabı o faydaları cenabı âsafiye (sadrazâma) bildirmeğe can atarlar.

Allaha hamdolsun Osmanlı Devletinin şimdiki halde zayıflığı yoktur. Bu tarihin birinci cildi önsözünde yazıldığı gi-

bi, Hicretin 490 senelerine doğru bir taraftan Moğol askerinin fesadı, bir taraftan yerebatası kâfirlerin hücumu, bir taraftan asker taifesinin devlet adamlarının birlik olamamaları, ve birbirlerine düşmanlıkları yüzünden, İslâm devletleri hükümdarlarının zaaf ve telâş ve memleket nizamında ihtilâl başgöstermişti. Bu yüzden frenkler fırsat bulup Akdeniz'de Arabistan yalılarını istilâ ettiler ve nice memleketleri, Kudüs'ü şerifi alıp, Mısır, Şam, Haleb, hattâ bütün Aribstan'ı zabtetmeğe az kalmıştı, Eyyûbî Kürtlerinden Melik Selâhaddin meydana çıkıp güzel tedbirleriyle İslâm Devleti kuvvet bulup o vilâyetleri kâfirlerden geri aldı. Ulemâ şeyhlerinin büyüklerinden o vakitte Ebünnecib denilen bir devletlû vardı ki, Melik Selâhaddin ile baba oğul gibi muhabbet halinde idiler. Memleket tedbirlrine, saltanat sırlarına dair kısa bir kitap yazıp Selâhaddin'e vermişti:

«Her işde buna göre hareket ediniz. Ömrünüz uzun olursa, İskender kadar dünyaya sahip olursuz.»

deyu vasiyet eylemiş. Selâhaddin de o risaleyi canı gibi tutup her vakit ona göre hareket ederdi. Merhum İsmetî efendi Devleti Osmaniye Tarihini yazmağa başlayıp güzel bir şekilde epeyce yazmış. Bu risalenin ahvali ve Sultan Selim'e (Yavuz) ulaşması yolunun tafsilâtı onun müsveddelerinden naklolunmuştur. Vefatından sonra tertip ettiği tarihi meydana çıkmadı. Onun müsveddeleri Kâbe'de ölen Müneccim-başı Ahmed efendiye geçti derler. Çünkü Ahmed efendi de bir mufassal tarihe başlamıştı. Fakat «risaleye İsmetî efendi dahi sahip olmağı çok arzu etti ise de mümkün olamadı» deyu teessüf etmiştir.

Hakikatta da günden güne şevket ve devleti kuvvet bulup 567 tarihinde müstakil olarak pâdişâh oldu. Doğrusu din ve devlete öyle bir hizmet eylemiştir ki, hükümdarlardan hiç birine nasib olmamıştır. 589 tarihinde Melik Selâhaddin vefat edüp, adı geçen kitap, kıymetini bilen bir adam eline geçip meydana çıkmadı. Sonra elden ele geçerek nüs-

hası dağılmazdan evvel 922 tarihinde Rumeli kazaskerliğinden emekli olup vefat eden müeyyidî Abdurrahman efendinin eline geçmiş, o dahi yine 922'de vefat eden Seyid-Ahmed Buharî Hazretleriyle sıkıca fıkıca görüşüp hususî sohbetler ederlermiş. Sohbet sırasında, Sultan Beyazıd Hân zamanında (**Beyazıd-ı Velî**) çıkan fitne ve ihtilâl ahvalini konuşup, adı geçen kıymetli kitabı söyleyip «O kitaba göre hareket edecek müstaid bir himmet sahibi olsa!» deyu gizlice söyleşürlermiş.. Emîr Buharî Hazretleri anlara dermiş ki:

«Bu mübarek sırları yerine getirebilecek olan sağlam fikir sahibi olarak zamanımızda Şehzâde Selim Hân vardır. Onunla buluşursanız bu emâneti ona ulaştırmak gereksiz..»

deyu vasiyet etmiş.

Sehzade Selim Han Trabzon vâliliğine giderken Abdurrahman Müeyyidî kendisiyle buluşup, Hazreti Emîr Buharînin selâmını söyleyip:

«Şehzadem! Bu keskin kılıç, bu parlayan nûr size lâyıktır. Bu ilâhî sırlar definesine ehliyetli ve müstaid ancak cenâbınızdır.»

deyip kitabı vermiş. O risale, Ebünnecib'in el yazısı lie olan asıl nüshası imiş. Sultan Selim Hân dahi çok zamanlarında mütalâa edip İdris Bitlisî ile gizlice konuşurmuş.. Hattâ hocaları Halim çelebiye söylemediklrinden «acaba İdris ile müzakere ettikleri hangi risaledir?» deyu merak ettiği içün pâdişâhın iltifatından düşmüştü.

Mevlânâ İdris o risaleyi kendi yazısı ile istinsah etmiş, onların yazısı ile olan nüshayı evvelce hakîr (**Naîmâ**) bir kimsede görüp biraz okumuştum. Asıl nüsha belki devlet hazinesindedir. Yok ise, çalışarak elde etmek belki mümkün olur.

Arabca diliyle bir büyük definedir, fakat şimdi o çeşit bin kitabı ulemâ ve kâtipler okuyup sırrına vâkıf olsalar, ellerinde kuvvet olmadığına göre, devlete zerre kadar faydası yoktur. Fakat Türkçeye tercüme olunup sadrazâmın malûmu olsa, dünyalar kadar faydası olurdu.

Çok zamandır bu fakîr **(Naîmâ)** Cenabı Haktan niyaz ederdim ki, yüksek himmetli bir vezirin gözüne ilişerek Türkçeye tercüme etmeği bu sadık kuluna nasib eyleye.. Bir nüshası devlet hazinesinde, bir nüshası sadrazâmlık mevkiinde, olanın elinde durmağa lâyık bir büyük eserdir. Valla'hil-azîm bütün ahlâk kitapları ve hikmet kitapları ve pâdişâh tarihleri ve kanunnameleri gibi bin ıstılahlı kitabın neticesi o muhtasar risalede mevcuttur. Bundan başka hâtıra gelmemiş, kulaklar işitmemiş nice gizli faydalara, ve akılların hayran olacağı büyük sırlara vâkıf olmak mümkün olurdu.

Hasılı çok menfaatleri görülmekle, iftihar edilecek bir güzel define olurdu. Bu risale, halk arasında meşhur olan **(Risâle-i Sührevendiye)** değildir. Bu risale, ahlâk ve memleket tedbirine, devlet ve saltanatın hakikî müşküllerine ve bu dünyada ilâhî tasarrufat esrarının özetine ve neticesine aittir.

Cenabı Hak elde etmeği nasib eyleye.

İşte yukarıda zikrolunan işlerdir ki birbirini bozar gibi görünmekle işitenler **(bu olmayacak işlerdir)** derler. O büyük risaleyi elde etmek mümkün ola, hiç bir müşkülde güçlük kalmayacağı aşikâr olurdu.

Sahibi devlet **(sadrazâm)** ve çok merhametli efendimiz hazretlerinin yüksek himmetleri yâver olursa belki elde etmek nasib olup bu tarihin yazılması sırasında tercümesine çalışıp teşekkür edilecek bir hizmete mazhar olmuş olurduk.

«Naîmâ'nın sözü tamamlandı»

Zuhuri Danışman, bu büyük eserin Türkçeleştirilmesine muvaffak olduğu içün Allaha hamdeder. Ve noksan ve hatalardan dolayı, okuyucularının müsamahasına sığınır.

14 Kasım 1969
Talimhane
İstanbul

SÖZLÜK

— A —

Arpalık: Yüksek devlet memurlarına, ilmiye sınıfının ileri gelenlerine ilâve tahsisat olarak veya tekaüt veya azilden sonra maaş gibi verilen gelir.

arz odası: Pâdişahların, sadrazamları, divânı hümâyun erkânını, elçileri kabul ettikleri yer. Topkapı sarayının üçüncü kapısının önündeki sanatkârane yapı.

— B —

Bâb-ı Humâyun: (Bak.: Cilt I.)

Bâliğ: Erişen, olgunluk.

Ban: Bey, küçük prens.

Bâtın: İç, içyüz.

Bid'at: Sonradan, yeniden çıkmış şey, peygamberlerin zamanından sonda dinde olan şey.

Bîrun: Lügat mânası (dış) dır. Saraylarda dış hizmetlerdekilere (Bîrun halkı) denir.

Boyar: (Bak.: I.S.)

— Ç —

Çalık: Herhangi bir suçtan dolayı yeri ana kütükten silinmiş ve böylece mensup olduğu ocaktan kovulmuş kapıkulu askeri.

Çukadar: (Bak.: 3.S.)

— D —

Dergâh-ı Âli kapıcıbaşıları: (Bak. I. S.)

Divit: Eski devrin bir nevi mürekkep hokkası, kalem koyacak mahfazası da vardır.

Dolama: Üste giyilen cübbemsi bir nevi elbise.

Dülbend ağası: Pâdişahın sarık ve elbiselerini muhafaza eden, temizliğine bakan, giydiren saraylı.

Dülbend gulâmı:

— E —

Enderun: (Bak.: I.S.)

Esedî: (Bak.: 4. S.)

— F —

Fidye: Birini kurtarmak için verilen para

Forsa: Gemilerde kullanılan esir kürekçiler.

— G —

Gaaile: Sıkıntı, derd.

Gılman: Bak. (2. S. — 3. S.)

Girdab: Su çevrintisi, mecâzen belâ

Gülbank: (Bak.: I. S.)

— H —

Huşu': Alçak gönüllülük etme, tanrıya karşı boyun eğme.

— İ —

İhtisab ağası: Bak. (2. S.)

İstiskal: Hoşlanmadığını soğuk muâmele ile anlatma.

— K —

Kist: Bak. (4. S.)

Kola binmek: Kol gezmek, devlet büyüklerinin, asayişi kontrol ve temin için silâhlı muhâfızlarla şehirde dolaşması.

Koz bekçisi: Saray hademelerinden olup, Bostancı ocağına bağlı idiler.

— L —

Lâübâlî: Kayıtsız, senli benli.

Levent: Bak. (I. S.)

— M —

Magribî: Bak. (3. S.)

Mahlûl: Sahipsiz maaş veya memurluk, mirasçısı bulunmayan ve hükûmete kalan.

Mahrem: Haram, nikâh düşmeyen, biriyle içli dışlı, her türlü işlerini bilen.

Mahtar gulâmı: Has odanın altı büyük agasından biri. Has odalıların inzibatından mesuldur.

Menşur: Bak. (4. S.)

Meşrüta: Bak. (2. S.)

Mevleviyet: Bak.: (4. S.)

Mir-alem: Saltanat sancakları ile mehterhâne takımını ihtivâ eden bölüklerin baş âmiri.

Muhaddis: Hadis toplayan, nakleden.

Muhallefât: Bak.: (I.S.)

Muhtekir: Vurguncu.

Mukaataa: Bak.: (4. S.)

Mukataat (Bak.: Mukaataa)

Musâdere: Bak.: (4. S.)

Musalla: Camilerde cenâzeyi koyup önünde namaz kılınan yer.

Müdârâ: Bak.: (2. S.)

Mültezim: Bak.: (2. S.)

Müntesib: Birinin adamı olmak

Mürtekib: Kötü iş yapan, Rüşvet alan.

Müteferrika: Bak.: (1. S.)

— N —

Nakib: Bak. (1. S. Nakibüleşraf.)

Narh (Nark): Bak. (1. S.)

— Ö —

Örfî: Geleneksel

— P —

Peşgir gulâmı: Has oda koğuşunun eskilerinden. Padişahın yemek ve peşkirlerini muhafazaya memur.

— R —

Rahş: Yürük, gösterişli at.

Râyic: Paranın halk arasında değeri.

Rikabdar: Has odanın dördüncü büyük zâbiti. Karada ve denizde padişahın yanında gider ve padişah ata binerken özengisini tutar.

Rind: Dünya işlerine aldırış etmeyen.

Ruznamçeci: (Bak.: 4. S.)

— S —

Saray-ı âmire: Bak. (4. S.)

Sarıca: Bak.: (2 S.)

Sekbanbaşı: (Bak.: 1. S.)

Silâhdar: Bak: (1. S.)

Sufiye: Tasavvuf.

— Ş —

Şirk: Allaha ortak koşma.

— T —

Taassub: Din işlerinde aşırı tarafdarlık etmek.

Taayyün: Ayan sırasına gelme, itibarlanma.

Tasavvuf: Tanrı sevgisine bağlanma.

Tedâhül: Bir taksit ödenmeden öbürünün gelmesi, ödemede gecikme.

Telhis: Bak.: (1. S.)

Temlik: Birine mülk edindirme.

Tereke: Bir ölünün bıraktığı malların hepsi.

Tevcihat: Rütbe veriliş.

Tevkîî: Bak (2.S.)

— Ü —

Üsküf: Bak: (2. S.)

— V —

Vire: Bak (1.S.)

Veledeş: Bak (4. S.)

— Z —

Zifaf: Gerdeğe girme

Zira': Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan uzunluk ölçüsü. 75 - 90 santim arasında değişir.

Zühd ve takvâ: Kendini ibadete verme.

İÇİNDEKİLER

Sahife	
2652	Lâtife
2653	Veziri azam Siyavuş Paşa'nın İstanbul'a gelişi.
2653	Erzurum eyaletinin eski sadrazam Zurnazen Mustafa Paşa'ya verilmesi.
2654	Tuhaf hikâye
2654	Eski vezir Üsküdarlı Süleyman Paşa'nın Bosna eyaletine gidişi.
2655	İbret verici mükâfat.
2655	Sabık müftü Memik-zadenin Bursa'ya sürülmesi.
2655	Seyrek-zadenin Mudanya'ya sürgün edilmesi.
2656	Şeyhülislâm Ebu Said Efendinin Gelibolu'ya gidişi.
2658	Defterdar-zade Mehmed Paşa'nın katli.
2659	Tuhaf cezalardandır ki.
2659	Sarı-Ali Efendinin defterdarlığı.
2660	Boynu yaralı Mehmed Paşa'nın sadrazamlığı.
2662	Zorbaların katlolunub, güzel tedbir ile fesad erbabının taşkınlığının defolunması.
2665	Meydan ağalarının, tuğ çıkarılması teklifi ile aldatılması.
2670	Hint elçisinin gelişi.
2671	Kaymakamın değiştirilmesi.
2676	Kapudan Sarı Kenan Paşa'nın sefer ahvali ve Osmanlı donanmasının bozulması.
2684	Sadrazam Boynu-yaralı Mehmed Paşa'nın Istanbul'a gelişi.
2686	Miralem'in öldürülmesi.
2686	Venedik'in Bozcaada'yı istilâsı.
2687	Hoca Mesud Efendinin azli, sürgün edilmesi, öldürülmesi ve değişiklikler.
2696	Haydar Ağa-zade ve başkalarının İstanbul'da öldürülmeleri.
2698	Maan-zade Hüseyin beyin elçilikle Hindistan'a gidişi.

2698 Padişahın şahane hediyesidir ki, bildirilir.
2699 Kâfirlerin Limni adasını istilâsı.
2700 Mühürlü çamurun beyanı.
2700 Bilginlerin ahvali.
2702 Kötü tedbir.
2703 Herkesin sığındığı padişahın Üsküdar Sarayından Topkapı sarayına nakli ve konuşma.
2706 Boynu-yaralı Mehmed Paşanın azlinin sebebi ve Köprülü Mehmed Paşanın veziri azamlığı.
2708 Defterdarın değiştirilmesi.
2711 Yeniçeri ağasının değiştirilmesi.
2714 Tamamlama.
2716 Kadı-zâde Efendi tebeası vak'ası.
2717 Kâtip Çelebi o iki azizin ahvalini böyle yazar ki.
2725 Gülünecek şeyler.
2728 Hikâye.
2729 Hikâye.
2730 Karagöz-Mehmed Paşanın katli.
2730 Veziri âzam Siyavuş Paşa.
2731 Defterdar Mehmed Paşa.
2732 Haydar Ağa-zade Mehmet Paşa.
2733 Hoca-zade Mes'ud efendi.
2736 Vakaayi-i sene seb'a ve sittin ve elf (1066) senesi.
2736 Veziri azam Köprülü Mehmed Paşanın mühim devlet işlerini görmeğe başlaması.
2737 Müftünün değiştirilmesi, Acem elçisinin gelişi.
2738 Defterdarın değiştirilmesi, Seydi Ahmed Paşa.
2740 Sipahi fitnecilerinin tekrar coşması güzel tedbir ile toplulukları dağıtılıp, eşkiyanın cezalarının verildiğini bildirir.
2501 Mısır memleketi ahvali.
2502 Mührün İbşir Paşaya ulaşması uydurma söz çıkışı.
2520 Silsile.
2520 Eski sadrazam Derviş Paşanın vefatı.
2527 İbşir Paşanın bazı ahvali.
2528 Rebiülahır.
2530 İbşir Paşanın sarayda garip vak'ası.
2532 Hoca Reyhan Ağanın gönlünü almak için İbşir Paşaya gönderilmesi.

2540 Vezir İbşir Paşanın Istanbul'a gelişi.
2544 Veziri âzamın zifafı.
2544 Veziri azamın mansıblarda değişiklik yapması, zulüm ve zenginlerin mallarının zabtedilmesi.
2546 Hikâye.
2551 Eski defterdar Moralı, mevkufatçı-Mehmet efendi ve Gade Kethüdanın katli.
2560 Nevrû-u Sultânî
2561 Değişiklikler.
2562 İbşir Paşanın uygunsuz hareketleri ve fesad ve belânın çıkışının başlangıcı.
2569 Murad Paşanın vezirden yüz çevirmesi ve fitnenin uyandırılması ve askeri kışkırtma.
2577 Sipahi ve yeniçeri toplantısı, İbşir paşanın katli. Müftü Ebu Said efendinin sürülmesi, Murad Paşanın sadrazamlığı ve Hüsam-zade Abdurrahman efendinin müftü oluşu.
2585 İbşir'in hazine kâtibi Mehmed Çelebi anlatır.
2591 Az daha yanlışlıkla imamın kafası da kesilecekti.
2597 Değişiklikler.
2598 Levendlerin ahvali ve Abaza Hasan Ağanın meydan alışının başlangıcı.
2600 Donanmayı humayun ahvali
2602 Murad Paşanın azli, vefatı ve Süleyman Paşa'nın sadrazamlığı.
2607 Basra'da Murtazâ vak'ası.
2613 Seydi Ahmed Paşa vak'ası ve Haleb'in kuşatılması.
2619 Cevrî Çelebi.
2621 Vakaayi-i sene sitte ve sittin ve elf.
2622 Tamamlama ve Habeş Vak'ası.
2625 Tamamlama.
2627 Defterdar Ali Ağanın değiştirilmesi.
2628 Nakil.
2629 Tatar hanın kazak kâfirlere karşı zafer kazanması
2630 Girid adası ve Kandiye ahvali.
2631 Veziri azam Süleyman paşanın azli.
2637 Defterdarlık.
2637 Fitnenin çıkışı ve Çınar vak'ası.
2642 Aziz Efendi tarihinde der ki.

2646 Mesud-zade der ki.
2647 Kaymakam Zurnazen Mustaşa paşanın sadrazamlığı
2647 Aynı gün Mustafa Paşanın sadrazamlıktan azli ve sadrazamlığın Siyavuş Paşaya verilmesi.
2648 Yusuf Paşanın kaymakamlığı, Hüsam-zadenin azli ve Memik-zade'nin müftü oluşu.
2649 Memik-zadenin azli ve askerin istemesi ile Hocazade Mesud efendinin müftü oluşu.
2651 Halıcı-zade Mehmed Paşanın öldürülmesi.
2651 Defterdar Karagöz Mehmet efendinin azli ve hapsi ve defterdar-zade Mehmed paşanın defterdar oluşu.
2749 Şeyh Salim'in katli.
2752 Patriğin asılması.
2753 Karadan ve denizden seferi humayuna başlama hazırlığı ve parlak tuğun çıkarılması.
2754 Donanmayı humayunun zaferi.
2755 Donanmayı humayunun ve küffarın ahvali ve Girid adasında büyük muharebe.
2756 Cezayir gemileri vak'ası.
2758 İlmiyye mansıblarında değişiklik.
2759 Mevacip çıkarılması.
2760 Müftü Bali-zadenin azli.
2761 Kara Mustafa paşanın kaçışı vak'ası.
2764 Köprülü Mehmed Paşanın boğaz tarafına gitmesi.
2766 Fetih ve zaferin başlangıcı, Donanmayı humayunun küffar donanmasıyla muharebesi.
2770 Allahın inayetinin yetişmesi ve gayıbdan ansızın imdat gelmesi.
2773 Cesaretlilerin ve hünerlilerin lütuf ve ihsana mazhar olması gayretsizlerin hakir görülüşü.
2775 Râvi eden der ki.
2776 Kapudan paşanın gelişi, Bozcaadanın geri alınması
2782 Kara Hasan-oğlu Hüseyin ağanın sadrazam hakkında kovculuğu ve o anda vefatı.
2788 Limni adasının kurtarılması için asker gönderilmesi
2788 Serhad ahvali.
2789 Tatar hanının Erdel ile muharebesi.
2794 Kazasker İmam-zade Mehmed efendinin vefatı.
2800 Hikâye.

2803 Padişahın Edirne tarafına hareketi.
2805 Limni adasının fethi.
2807 Sadrazam ve serdarı Ekremin cihan padişahının rikabına gelişi.
2808 Kışın şiddeti.
2808 Eflâk ve Boğdan voyvodalarının değiştirilmesi ve Fazlı paşanın o tarafa serdarlığı.
2813 Kapudanın değiştirilmesi.
2815 Yeniçeri ağasının değiştirilmesi.
2815 Yeniçeri ağasının katli.
2816 Sadreynin değiştirilmesi.
2816 Silistre valisi Fazlı paşanın katledilmesi.
2818 Erdel seferinin çıkması.
2819 Mora tahsildarı Abdi Paşanın öldürülmesi.
2820 Nakkaş Hasan'ın fesadı ve onun öldürülmesi ve bazı fitne ashabı.
2822 Alemin sığınağı padişahın otağı hümayuna nakli ve Köprülü Mehmed paşanın Erdel seferi serdarlığı.
2822 Siyavuş Mustafa Paşanın öldürülmesi.
2826 Deli-Hüseyin Paşanın kapudan oluşu.
2828 Haleb valisi Celâli Hasan paşanın başkaldırması.
2839 Sadrazamın (Köprülü) Erdel vilâyetine gidişi ve Yanova kalesinin fethi.
2844 Zilhicce ayının 3. Cumartesi günü padişah katına gelen telhis ve kâğıdın aynı buraya yazılmıştır.
2847 Hind padişahı, Kara Çelebi-zade Abdülaziz Efendinin vefatı.
2854 Sadrazamın, padişahın rikabına gelişi ve âlemin sığınağı padişahın Edirne'den İstanbul'a dönüşü.
2855 Müşavere divanı.
2857 Kâğıthane sahrasında aylıkların çıkarılması ve âlemin sığınağı padişahın Üsküdar'a nakli.
2858 Eşkiya ahvalinin sonu.
2862 Celâlî Abaza Hasan cenginde, serdar Murtaza Paşanın bozguna uğraması.
2866 Eşkiyanın kökünün kazınması.
2880 Şam vak'ası.

— SON —